

NEVŞEHİR
HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt:14 Sayı:1

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SBE DERGİSİ

MART 2024

2024 – MARCH

E-ISSN: 2149-3871

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, Sparc Indexing J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor ve SOBIAD veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly. The journal is indexed in Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, SPARC Indexing, J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor and SOBIAD.

Mart 2024
March 2024

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbdergi@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Economics, Entrepreneurship, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly a year.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbdergi@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
adına (on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli
University)

Prof. Dr. Semih AKTEKİN
(Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Editör (Editor-in-Chief)

Dr. Öğr. Üyesi Samet TAŞÇI

Editör Yardımcıları (Assistant Editors)

Öğr. Gör. Dr. Züleyha GÖKÇE

Öğr. Gör. Mustafa Cihan YARALI

Mizanpaj Editörü (Layout Editors)

Dr. Öğr. Üyesi Samet TAŞÇI

ALAN EDİTÖRLERİ (FIELD EDITORS)

Eğitim Bilimleri

Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN

İşletme

Prof. Dr. Suzan ÇOBAN

Sosyoloji

Doç. Dr. Hasan YAVUZER

Turizm

Doç. Dr. Eda ÖZGÜL KATLAV

Psikoloji

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün TÜRKİLERİ

Yönetim ve Organizasyon

Prof. Dr. Korhan KARACAOĞLU

Arkeoloji

Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR

Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR)

Dr. Öğr. Üyesi Ersoy ÇARKIT

Siyaset Bilimi

Dr. Öğr. Üyesi Kıvılcım ERKAN

Türk Dili ve Edebiyatı

Dr. Öğr. Üyesi Murat GÜR

Tarih

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ

Güzel Sanatlar

Prof. Dr. Göksel ŞİMŞEK

Sanat Tarihi

Doç. Dr. Ayşe BUDAK

Sağlık Yönetimi

Doç. Dr. Gamze MUZ

Uluslararası İlişkiler

Doç. Dr. Abdullah ÖZDAĞ

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Kurum
Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Bengü AKSU ATAÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Dürdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDOĞAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN Dr.	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Tokat
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	

DANIŞMA KURULU (ADVISORY BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite
Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Bahkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Kadir KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutie
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şule AYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ**2024 YILI– MART SAYISI (CİLT:14 SAYI:1)****Web: <http://dergipark.org.tr/nevsosbilen> E-Mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr****BU SAYININ HAKEM LİSTESİ**

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite/Kurum
Prof. Dr. Ahmet UZUN	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Babek ERDEBİLLİ	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan KARAKOÇ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Erman ÖNCÜ	Trabzon Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖSE	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Bahaddin ACAT	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Öznur BOZKURT	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan ŞENGÜL	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol KANTARCI	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Yasin BİLİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Adem TAŞDEMİR	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet İlkyay CEYHAN	İstanbul Kent Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ERDOĞAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşenur KULOĞLU	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal ÜSTÜN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu ZEYBEK	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru KEMER	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Doç. Dr. Eda ÖZ ÇELİKBAŞ	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Esen ŞAHİN	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan UYANIK	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Halime Miray SÜMER DODUR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim TUNCEL	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Murat DOĞAN	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ŞAHİN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Müslüm POLAT	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. N. Müge SELÇUK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Nuran SAVAŞKAN AKDOĞAN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Nurullah ÇALIŞ	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KILIÇARSLAN	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DENİZ	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TANIR	İskenderun Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Başak Gökçe ÇÖL	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berra CANSIZ KÖSESOY	Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağla ÖZER	İstinye Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz AKDAL	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdem Selman DEVELİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülten Türkan GÜRER	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güven Seçkin KIRCI	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakkı ÇILGINOĞLU	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ABALI	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Leyla AYDEMİR	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUNAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Meral MELEKOĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÖZTIRAK	İstanbul Esenyurt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Şeyhmus KÜPELİ	Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tayfun ÜSTÜN	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nejla ANUL	Demiroğlu Bilim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZYALÇIN
Dr. Öğr. Üyesi Yener ÜNAL
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TUĞLU
Dr. Öğr. Gör. Asuman GÜRMAN ŞAHİN
Dr. Havva TAVLAN
Dr. Leyla DURUKAN
Dr. Musa TÖMEN
Dr. Nuri AVCI

Karabük Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Trakya Üniversitesi
Ege Üniversitesi

KOSGEB
Anadolu Üniversitesi

İÇİNDEKİLER (CONTENT)

Sayfa/Pages:	Başlık/Title
1-14	MEDYAYA YANSIYAN TAMAMLANMIŞ 15-19 YAŞ ARALIĞINDAKİ İNTİHARLARIN ANALİZİ VE SOSYAL HİZMETİN ÖNLEYİCİ ROLÜ
Araştırma	AN ANALYSIS OF COMPLETED SUICIDES IN THE AGE RANGE OF 15-19 REFLECTED IN THE MEDIA AND THE PREVENTIVE ROLE OF SOCIAL WORK
Research	Yücel KORKMAZ
15-41	SPOR ALANINDA KULLANILAN GIDA TAKVİYELERİ YERİNE GASTRONOMİK ÜRÜN ÖNERİLERİ
Araştırma	GASTRONOMIC PRODUCT RECOMMENDATIONS INSTEAD OF FOOD SUPPLEMENTS USED IN SPORTS
Research	Sibel AYYILDIZ
42-55	ULUSAL MESLEK STANDARDI KAPSAMINDA ŞEF ADAYLARININ GIDA GÜVENLİĞİ BİLGİ DÜZEYİ VEUYGULAMA DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ
Araştırma	DETERMINATION OF FOOD SAFETY KNOWLEDGE LEVEL AND PRACTICE BEHAVIORS OF CHEF CANDIDATES WITHIN THE SCOPE OF OCCUPATIONAL STANDARD
Research	Merve ONUR & Aybuke CEYHUN SEZGİN
56-68	NİZAMÜLMÜLK'ÜN İKTİSADİ GÖRÜŞLERİNİN KAPİTALİZM VE SOSYALİZM İLE KARŞILAŞTIRILMASI
Araştırma	COMPARISON OF NIZAMÜLMÜLK'S ECONOMIC VIEWS WITH CAPITALISM AND SOCIALISM
Research	Serkan DİLEK & Murat FİDAN
69-80	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞANMIŞLIKLARININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ
Araştırma	THE EFFECT OF UNIVERSITY STUDENTS' EXPERIENCES ON THEIR ATTITUDES TOWARDS INDIVIDUALS WITH SPECIAL NEEDS
Research	Naime GÜNEŞ ÖZLER, Sultan ÇEÇEN & Tuğba IŞIK
81-94	ALOPEŞİ AREATA OLGULARINDA SANAT TERAPİSİNİN KULLANILMASI: BİR OLGU SUNUMU
Olgu	USING ART THERAPY IN ALOPE AREATA CASES: A CASE REPORT
Case	Volkan DEMİR & Emel ÖZTEN
95-117	TOPLUMSAL RIZA SAĞLAMA ARACI OLARAK SİYASAL REKLAMLAR: 2023 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNE YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ
Araştırma	POLITICAL ADVERTISEMENTS AS A MEANS OF SECURING SOCIAL CONSENT: A COMPARATIVE ANALYSIS FOR THE 2023 PRESIDENTIAL ELECTIONS
Research	Eda DEMİR

118-136	YÖRESEL MUTFAKLARA YÖNELİK MOTİVASYON FAKTÖRLERİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE DAVRANIŞSAL NİYET ÜZERİNE ETKİSİ
Araştırma	THE EFFECT OF MOTIVATION FACTORS FOR LOCAL CUISINE ON CUSTOMER SATISFACTION AND BEHAVIORAL INTENTION
Research	Enis Edip AKICI & Nilüfer Şahin PERÇİN
137-152	INVESTIGATING HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF 'INSPIRING FOREIGN LANGUAGE TEACHER'
Araştırma	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN 'İLHAM VEREN YABANCI DİL ÖĞRETMENİ' ALGILARININ İNCELENMESİ
Research	Lokman TANRIKULU, Fatma BAŞARIR & Bilal ÜSTÜN
153-168	ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERE OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN YAKLAŞIMLAR
Derleme	APPROACHES USED IN READING AND WRITING TEACHING TO STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES
Review	Tansel YAZICIOĞLU & Özlem ALTINDAĞ KUMAŞ
169-182	ANALYSE DER ÜBUNGEN ZUR SCHREIBKOMPETENZ IM LEHRBUCH FÜR DEUTSCH ALS ZWEITE FREMDSPRACHE
Araştırma	İKİNCİ YABANCI DİL OLARAK ALMANCA DERS KİTAPLARINDAKİ YAZMA BECERİLERİ ALIŞTIRMALARININ ANALİZİ
Research	Şerife ÇELİKKAYA & Neslihan HAYTA
183-202	İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN PROGRAM OKURYAZARLIKLARI VE ÖĞRETİM PROGRAMINA BAĞLILIKLARININ İNCELENMESİ
Araştırma	EXAMINATION OF PRIMARY AND SECONDARY TEACHERS' PROGRAM LITERACY AND COMMITMENT TO THE CURRICULUM
Research	Enes GÜLEŞ & Hasan Hüseyin KILINÇ
203-218	KABÜL MÜ, RET Mİ? AKADEMİSYENLER YAYINLARDA CHATGPT'NİN KULLANIMI KONUSUNDA NE DÜŞÜNÜYORLAR?
Araştırma	ACCEPT OR REJECT? WHAT DO ACADEMICS THINK ABOUT UTILISING CHATGPT IN PUBLICATIONS?
Research	Manolya TUNÇER & Gülin ZEYBEK
219-234	ASYMMETRIC CAUSALTY RELATIONSHIP BETWEEN ALTERNATIVE INVESTMENT INSTRUMENTS AND STOCK PRICES: THE TÜRKİYE SAMPLE
Araştırma	ALTERNATİF YATIRIM ARAÇLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDA ASİMETRİK NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Research	Lütfü SİZER

235-252	UNFAVORABLE VISA STATUS AND INTERSECTING ACCULTURATION FACTORS LINKED TO DEPRESSION
Araştırma Research	DEZAVANTAJLI VİZE GRUPLARI, DEPRESYON VE KÜLTÜRLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ Serra S. HATİPOĞLU, Elizabeth H. BAKER & Magdalena SZAFIARSKI
253-271	BAŞARISIZ BAŞBAKAN: ANTHONY EDEN'İN SÜVEYŞ POLİTİKASININ ANALİZİ
Araştırma Research	FAILED PRIME MINISTER: ANALYSIS ON ANTHONY EDEN'S SUEZ POLICY İbrahim Çağrı ERKUL
272-283	KÜLTÜREL SERMAYE, HAYAT TARZI ALIŞKANLIKLARI VE BEĞENİ ALGISI
Araştırma Research	CULTURAL CAPITAL, LIFESTYLE HABITS AND PERCEPTION OF TASTE Meryem KÜÇÜK & Zehra HOPYAR
284-296	OKUL ÖNCESİ KURUMLARDA ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN BAKIŞ AÇISIYLA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA
Araştırma Research	WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP FROM THE PERSPECTIVE OF TEACHERS WORKING IN PRESCHOOL INSTITUTIONS: A PHENOMENOLOGICAL RESEARCH Gözde SUNMAN & Saadet İrem TURGUT
297-309	GÜLME KURAMLARI İLE LAKAPLARA BİR BAKIŞ
Araştırma Research	A LOOK AT NICKNAMES WITH LAUGHTER THEORIES Ayşenur ÖZDAL
310-328	THE MEDIATING ROLE OF JOB SATISFACTION AND PRESENTEEISM IN THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB STRESS AND TURNOVER INTENTION: AN APPLICATION IN FAMILY HEALTH CENTRES
Araştırma Research	İŞ STRESİ İLE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ TATMİNİ VE İŞTE VAR OLAMAMANIN ARACI ROLÜ: AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNDE BİR UYGULAMA Seval SELVİ SARIGÜL
329-342	SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SINAV KAYGISI İLE BEDEN EĞİTİMİ DERSİ TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ
Araştırma Research	THE RELATIONSHIP BETWEEN EIGHTH GRADE STUDENTS' EXAM ANXIETY AND ATTITUDES TO PHYSICAL EDUCATION COURSE Emin Tamer YENEN & Savaş GÖÇ
343-355	KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN "SESSİZ İSTİFA" KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARININ METAFOR ANALİZİ İLE İNCELENMESİ
Araştırma Research	EXAMINING THE PERCEPTIONS OF EMPLOYEES IN ACCOMMODATION BUSINESSES REGARDING THE CONCEPT OF "QUIET QUITTING" THROUGH METAPHOR ANALYSIS Melahat AVŞAR

356-371	ABD-ÇİN REKABETİNİN SALDIRGAN REALİST PERSPEKTİFTEN ANALİZİ: GÜNEY ÇİN DENİZİNDE JEOPOLİTİK ÇATIŞMA
Araştırma	ANALYSIS OF THE US-CHINA RIVALRY FROM AN OFFENSIVE REALIST PERSPECTIVE: GEOPOLITICAL CONFLICT IN THE SOUTH CHINA SEA
Research	Veysel BABAHANOĞLU
372-392	İLKOKUL 3. SINIFTA FEN BİLİMLERİ DERSİNDE WEB 2.0 UYGULAMALARI KULLANIMININ ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Araştırma	INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF WEB 2.0 APPLICATIONS IN PRIMARY SCHOOL 3RD GRADE SCIENCE COURSE
Research	Alper Murat ÖZDEMİR & Pelin EREN
393-413	APPLICATION OF PFAHP-GTOPSIS METHODS FOR THIRD-PARTY LOGISTICS PROVIDER SELECTION
Araştırma	ÜÇÜNCÜ TARAF LOJİSTİK SAĞLAYICI SEÇİMİNDE PFAHP-GTOPSIS YÖNTEMLERİNİN UYGULANMASI
Research	Sinan ÇİZMECİOĞLU, Esra BOZ & Ahmet ÇALIK

MEDYAYA YANSIYAN TAMAMLANMIŞ 15-19 YAŞ ARALIĞINDAKİ İNTİHARLARIN ANALİZİ VE SOSYAL HİZMETİN ÖNLEYİCİ ROLÜ

AN ANALYSIS OF COMPLETED SUICIDES IN THE AGE RANGE OF 15-19 REFLECTED IN THE MEDIA AND THE PREVENTIVE ROLE OF SOCIAL WORK

Yücel KORKMAZ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Sosyal Hizmet

yucelkorkmazyk@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3355-3117

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

03.04.2023

Kabul Tarihi:

08.02.2024

Yayın Tarihi:

20.03.2024

Anahtar Kelimeler

Tamamlanmış

İntihar

Ergen İntiharları

Sosyal Hizmet.

Keywords

Completed Suicide,

Adolescent Suicide,

Social Work

Dünya genelinde kamu sağlığı problemi olarak görülen intihar eylemlerinin en çok 15-19 yaş aralığındaki ergenlik döneminde gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda medyaya yansıyan 200 haber metin içeriği incelenerek 42 tamamlanmış ergen intihar vakası belirlenmiştir. Belirlenen vaka metinleri nitel araştırma yöntemi kullanılarak içerik ve betimsel analizleri yapılmıştır. Araştırma çerçevesinde ergenlik dönemi ile intihar eylemi arasındaki ilişkiye vurgu yapılarak sosyal hizmetin önleyici rolü doğrultusunda intihar eylem oranlarının azaltılması amaçlanmaktadır.

Araştırma bulgularına göre intihar vakaları öğrenim görülen sınıfa göre kız öğrencilerde en fazla 10. sınıfta, erkek öğrencilerde ise 12. sınıfta görülmektedir. Ergenlerin intihar eylemini gerçekleştirme yöntemi bakımında ise ilk sırada atlama, sonrasında kendini asarak ve son olarak ateşli silah kullanma şeklinde eylemi gerçekleştirdikleri bulgusu edinilmiştir. Haber içeriklerinde intihar nedenine yer verilen araştırma sonuçlarına göre ise ilk sırada olumsuz aile ilişkileri, duygusal ilişki, suçlanma, taciz ve hastalık gibi nedenler gelmektedir.

It is noteworthy that suicide acts, which are seen as a public health problem worldwide, occur mostly in the adolescence period between the ages of 15-19. In this direction, 42 completed adolescent suicide cases were determined by examining 200 news contents reflected in the media. Content and descriptive analyzes of the identified cases were made using the qualitative research method. Within the framework of the research, it is aimed to reduce the suicide rate in line with the preventive role of social work by emphasizing the relationship between adolescence and suicide.

According to the research findings, suicide cases are mostly seen in the 10th grade in female students and in the 12th grade in male students, according to the class in which they are educated. In terms of the method of committing suicide, it was found that the adolescents performed the act in the form of jumping first, then hanging themselves, and finally using a firearm. According to the results of the research, in which the reason for suicide is included in the news content, the reasons such as negative family relationships, emotional relationships, accusations, harassment and illness come first.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsozbilen.1276329>

Atıf/Cite as: Korkmaz, Y. (2024). Medyaya yansıyan tamamlanmış 15-19 yaş aralığındaki intiharların analizi ve sosyal hizmetin önleyici rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 1-14.

Giriş

İntihar, bilinçli ve isteyerek bireyin kendi yaşamına doğrudan ya da dolaylı olarak son vermesidir (Durkheim, 1992). Bireyin kasıtlı olarak kendine zarar verme eylemini (Naghavi, 2018: 1) Freud ise daha özel bir tanımla bireyin içinde bulunduğu depresyon durumunun ortaya çıkan en ciddi şekli olarak tanımlamaktadır (Cüceloğlu, 1997).

Literatürde genelde “intihar düşüncesi”, “intihar eylemi” ve “tamamlanmış intihar” şeklinde vakalar sınıflandırılmaktadır (Demircan & Karbeyaz, 2022: 594). Bu bağlamda intihar bir düşünce ile başlayarak bireyin ölüm planı yapmasıdır. Düşüncenin eylem şekline dönüşerek planlandığı şekilde gerçekleşmemesi durumunda intihar eylemi girişim düzeyinde kalmaktadır. Ancak planlandığı şekilde gerçekleşmesi durumunda ise tamamlanmış intihar olarak ifade edilmektedir (2017 s. 138-139). Bu durum ilkel toplumlarında kahramanlık ve cesaret sembolü iken günümüzde ise psikiyatrik bozukluk ya da hayatta kalma güdüsüne karşı olumsuz bir eylem olarak görülmektedir (Balcıoğlu & Abanoz, 2009: 17).

İntihar düşüncenin oluşmasında ya da intihar eyleminin gerçekleştirilmesinde biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel etkileşimler ile bölgesel ve çevresel faktörler etkili olmaktadır (Sabawoon, Keyes, Karam, & Masfety, 2022: 15). Ayrıca yaş, cinsiyet, dini inanış, sosyal ve ekonomik durum gibi faktörler de önemlidir (Demircan & Karbeyaz, 2022: 594). Ancak intihar vakalarında birçok faktör etkili olmakla birlikte genelde ilk sırada psikiyatrik rahatsızlıklar gelmektedir (Eskin vd, 2006: 267).

Dünya genelinde intiharlar, yaşa, cinsiyete, sosyolojiye, yaşadığı coğrafyaya ve iklime göre farklılıklar ve belirgin değişiklikler gösterse de küresel boyutta karmaşık bir halk sağlığı problemidir (Turecki & Brent, 2017). Bu problemin iklimsel etkisine vurgu yapan araştırma sonucuna göre yaz aylarında intihar oranlarının diğer mevsimlere göre daha fazla olduğu belirtilmektedir (Şevik, Özcan, & Uysal , 2012). Ayrıca yaşadığı toplum yapısına göre intihar vakaları ise kentsel alanlarda %75.11 oranında gerçekleşirken kırsal alanlarda ise %24.89 oranında gerçekleşmektedir (Şahbaz, 2022). Buradan hareketle intihar vakalarına etki eden birçok faktör olmakla birlikte özellikle yaş faktörü daha etkilidir. Çünkü intihar vakaları Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de 15-19 yaş aralığında ergenlik döneminde daha fazla gerçekleşmektedir (Siyez, 2006: 414). Bundan dolayı son yıllarda artan ergen intiharları ve haberleri dikkat çekmektedir. Bu haberler tüm topluma etki ettiğinden ergen intihar haber metinlerinin farklı boyutlardan incelenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca araştırma kapasamında medyaya yansıyan ergen intihar haber metinlerinin farklı boyutlardan inlenmesi olduğundan öncelikli olarak intihar ve ergenlik dönemi arasındaki ilişkinin ve sosyal hizmetimin önleyici rolüne de vurgu yapılması gerekmektedir.

Ergenlik Dönemi ve İntihar

Bireyin yaşamında gelişimsel dönemlerin en önemlilerinden biri çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olan ergenliktir. Ergenlik, bireyin biyopsikososyal özelliklerinin belirlenmesi ve anlaşılması açısından önem arz etmektedir (Zastrow & Kirst-Ashman, 2017: 395-397). Çünkü bireyin yoğun fiziksel ve duyuşal süreçlerden geçerek kişisel ve sosyal kimliğinin inşa edildiği kritik bir dönemdir (Derman, 2008: 19).

Ergenlik dönemindeki birey daha özgür yaşama isteği ve sorumluluk almaktan kaçınma gibi istekleri aile ile olan ilişkilerine zarar vermektedir. Ailesiyle sorunlar yaşayan birey, aileden uzaklaşarak zararlı alışkanlıklara yönelmekte ve bu durum intihar riskini artırmaktadır (Cansız Kösesoy & Şahin , 2022: 276). Ayrıca yapılan araştırma sonuçlarına göre ebeveynler arasındaki problemler ve uyumsuzluklar, sağlıksız bir çocukluk dönemi geçirilmesi ve ergenlik dönemindeki kişiler ile ilişkilerinde yaşanan olumsuzluklar bireyin son ergenlik döneminde intihar girişimi için yüksek risk oluşturmaktadır (Johnson, ve diğerleri, 2022). Diğer bir araştırma sonucuna göre ise yetişkin yaştaki intiharların sağlıksız aile işlevselliği ile arasında ilişki bulunmazken erken yaşlardaki intiharların sağlıksız aile işlevselliği ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Kırman, 2020: 45). Bu bağlamda ebeveyn ve ergen ilişkisinin sağlıklı olması önemlidir. Çünkü araştırma verilerine göre anne ve baba arasında tartışma, şiddet ve boşanma gibi durumlar ergenleri olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz olayların artması durumunda ise sağlıklı ergenlere göre onlar daha fazla intihara yönelmektedir (Öztürk, 2022: 98). Fakat ebeveyn

modellğine ve desteğine en çok ihtiyaç hissettiği dönemde aile ile arasındaki ilişki ve iletişim sağlıklı olması ergenlerin intihar riskini azaltmaktadır (Korap, 2013: 139).

Uluslararası literatür sistematik bir şekilde inceleme yapılarak 128 araştırmada 513.188 ergeni kapsayan sonuçlara göre ergenlerden %29.9'u intiharı dūřündükleri belirtilmektedir (Evans , Hawton, Rodham , & Deeks, 2005). Bu bağlamda ergenlik döneminde intihar vaka sayıları tüm dünyada her geçen gün artan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD ve AB'de en fazla 15-19 yař aralığında ergenlik döneminde intihar vakaları gerçekteşmektedir (Siyez, 2006, s. 414) . Türkiye'de ise ABD ve AB oranları kadar olmasa da en fazla 15-19 yař aralığında intihar vakaları görülmektedir (Devrimci Özgüven & Sayıl , 2003: 326-327).

Yaş gruplarına göre tamamlanmış intihar oranlarına bakıldığında %61 oranında 15-24 yaş aralığındadır (Oto, Özkan, & Altındağ, 2004). Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerine göre ise 15 yaş öncesi intihar vaka oranı 0,62 iken 15-19 yaş aralığındaki intihar oranları 4,95 olarak verilmektedir (TÜİK, 2019). Araştırmalar incelendiğinde ergenlik döneminde intihar oranları diğer dönemlerdeki intihar oranlarına göre artış göstermektedir (Eskin, 2012). Çünkü ergenlik birey, hayatında kritik bir döneme sahip olması, yaşadığı aile ile kuşak problemleri, dürtüsel ve duygusal reaksiyonlarının hızlı tepki vermesi, iç çatışmalar yaşaması ve zararlı alışkanlıklara yönelmesi gibi nedenlerden dolayı intihar oranları daha yüksektir (İpek vd, 2022: 29).

Ergenlerin karşılaştıkları çeşitli olumsuzluklar intihar riskini arttırmaktadır (Öztürk, 2022: 98). Siyez'in (2006) ulusal ve uluslararası çalışmaları analiz ederek ergenlerin intihar risk faktörlerini, ailesel (ergen ve aile çatışmaları), durumsal (reddedilme, sevgiliden ayrılma, başarısızlık ve bireyin çevresinden kaynaklı problemler), psikopatolojik (depresif bozukluklar ve madde kullanımı) ve biyolojik (serotonin hormonunda işlevsel bir bozukluk) risk faktörleri şeklinde aktarmaktadır (Siyez, 2006: 415-417). Yapılan bir klinik çalışmaya göre (NLR) trombosit lenfosit oranı ile (MLR) monosit lenfosit oran değerleri karşılaştırıldığında intihar girişiminde bulunan ergenlerde bu oranın diğerlerine göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Kara & Bağcı, 2022: 309). Buradan hareketle Amerikan akademisi, 15-19 yaş aralığındaki ergenlerin ölüm nedenleri arasında intihar ikinci sırada olduğunu belirterek bu durumu önleyebilmek için intihar riski taşıyan ergenler önceden tespit edilerek gerekli müdahaleler yapılması gerektiğini ifade etmektedir (Shain , ve diğerleri, 2016). Bu doğrultuda klinik verileri ile geçmişe dönük psikososyal risk faktörleri incelenerek bireye yönelik sağlıklı bir müdahale yapılarak intihar riskini azaltmak mümkündür (Zortea vd, 2020).

Ergenlik döneminde intihar vakaları analiz edildiğinde uzun süre intihar dūřüncesi olan bireylerin planlı ve daha öldürücü yolları tercih ettikleri tespit edilmiştir (Cansız Kösesoy & Şahin , 2022: 270). Bu bağlamda Türkiye İstatistik Kurumu 2019 verilerine göre intihar şekli bakımından ilk sırada ası, ikinci sırada ateşli silah kullanmak ve üçüncü sırada ise yüksekten atlama şeklinde gerçekteşmesi bu durumu desteklemektedir (TÜİK, 2019). Buradan hareketle ergenlerin öldürücü yolları planlarken atlama gibi eylemleri ise plansız ve bir anda gerçekteştirdikleri dūřünölmektedir.

İntiharın Önlenmesinde Sosyal Hizmetin Rolü

Sosyal hizmet, bireyin iyilik halinin artırılması ve sosyal değişimi gerçekteştirmek için birey ilişkilerinde, sorun çözmeye, güçlendirmeye ve özgürleştirmeye yardımcı olan bir disiplin olarak ifade edilebilir (Guni, 2017: 38). Bu bağlamda bireyin kendi hayatı üzerinde denetim ve karar kabiliyeti ile karşılaştıkları sorunları çözmeye çeşitli yönlerden beceri ve yeteneğini geliştirerek sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmesine destek olmaktadır (Cılga, 2004: 32). Ayrıca çeşitli sorunlar sonucunda intihar riski ya da intihar dūřüncesi olan bireylere yönelik sosyal hizmet disiplini fonksiyonel bir müdahale planı doğrultusunda çalışma yapmaktadır (Akçe & Dođan, 2020). Bu çalışmalar ile bireyin beceri ve kabiliyetini geliştirerek güçlenmesine ve sağlıklı duruma gelerek hayatna devam etmesine destek olmaktadır. İlaveten intihar davranışı açısından riskli grupta değerlendirilen bireylere yönelik planlı ve çok boyutlu müdahaleler de bulunmaktadır.

Sosyal hizmet, "çevresi içinde birey" mantığı ile hareket ederek bireyi biyolojik, psikolojik, sosyal ve toplumsal alanlarda bir bütünlük içinde, birbiri ile ilintili ve çok boyutlu bir şekilde ele almaktadır (Sheafor & Horejsi, 2016: 27). Bu bağlamda bireyin, sosyal ve toplumsal hayata daha aktif ve sağlıklı bir şekilde katılabilmesi için taleplerinin karşılanması ve sorunlarının çözümlenmesi amacıyla çalışmalarında koruyucu, önleyici, geliştirici ve değerştirici

yöntemler kullanmaktadır (Duman, 2000: 34-35). Ayrıca mikro, mezo ve makro düzeylerde çok boyutlu şekilde destekler vererek (Özkan & Selcik, 2006: 432) bireyin ilişkilerindeki sorunları çözen ve iyilik halinin artırılmasını sağlayarak toplumsal değişmeyi destekleyen bir disiplindir (Şeker, 2011: 145). Buradan hareketle sosyal hizmet disiplini, intihar riski olan bireylere yönelik mikro ve mezo düzeyde planlı bir müdahale yöntemi ile destekler vererek bireyin iyilik halinin sağlanmasında önemli rol üstlenmektedir (Zastrow, 2016).

Tüm toplumlarda önemli sorunlarından biri olan intihar olgusunun çözülmesi ve önlenmesi önemlidir. Bu problemi çözme konusunda riskli bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörlerinin iyi tanınması ve anlaşılması önem arz etmektedir. Bu araştırma kapsamında Türkiye’de 15-19 yaş aralığında intihar eden ergenlerin intihar sebepleri ve intihar etme şekilleri haber metinleri üzerinden analiz edilmektedir. Ayrıca ergenlik dönemi ile intihar eylemi arasındaki ilişkiye vurgu yapılarak intihar sorununun çözümüne yönelik sosyal hizmet perspektifinden neler yapılabileceği amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda elde edilen veriler üzerinden genelleme yapılması bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu tür sınırlamalar nicel araştırmalarda da olabilir ancak nitel araştırmada sosyal olayların doğası gereği yaşanan olayın tekrarlanması mümkün olmadığından genelleme güçtür (Büyüköztürk vd, 2020: 263). Ayrıca nitel araştırma yöntemi ile konu hakkında derinlemesine ve ayrıntılı veriler toplanarak içerik ve betimsel analizler yapılabilmektedir. Bu bağlamda toplanan veriler içerik analiziyle daha derin bir inceleme yapılarak kavram ve temalara ulaşılırken betimsel analizde ise elde edilen verilerin çarpıcı bir şekilde yansıtmak için doğrudan alıntılar yapılmaktadır. İçerik analizinde amaç elde edilen veriler üzerinden kavram ve ilişkileri ortaya çıkarmak iken betimsel analizde ise amaç elde edilen verilerin belirli bir düzen içinde yorumlanarak okuyucunun anlayacağı şekilde aktarmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 255-259).

Bu araştırma kapsamında on gün boyunca internet arama motoru üzerinden son beş yılda “intihar etmiş öğrenci” ve “intihar etmiş liseli” şeklinde arama yapılmıştır. Tarama sonucu 200 haber metnine ulaşılmıştır. Bu haber içerikleri toplam on beş gün boyunca okunarak aşağıda belirtilen kriterlere uygun olmayan içeriklerin elenmesi sonucu kalan 42 haber araştırma konusuna dahil edilmiştir. Daha sonra bu 42 haber konusuna göre tasnif edilmiş ve içeriklerinden metin olarak sunulacak olanlar ise bir düzen içerisinde yorumlanarak aktarılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya dahil edilme kriterleri aşağıdaki gibidir.

- Kurumsal yapısı olan haber siteleri araştırmaya dahil edilmiş ancak sosyal medya platformları dahil edilmemiştir.
- Medyaya yansıyan intihar haberlerinin içeriğinde tamamlanmış intihar olanlar dahil edilmiştir.
- Tamamlanmış intihar haberlerinden 15-19 yaş aralığında olanlar ve herhangi bir lisede eğitim alan öğrenciler dahil edilmiştir.
- Verinin teyit edilebilmesi için herhangi bir okulda öğrenci olmasına dikkat edilmiştir.
- Haber içeriğinde yeterli bilgiye yer verilmeyen (yer, zaman, okul, isim vb.) ve haberin doğruluğundan şüphelenilen intihar haberlerine yer verilmemiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma haber metinleri üzerinden belirlenen toplam 42 haber metninin incelenmesiyle sınırlıdır. Ayrıca tamamlanmış intihar vakaları resmi kayıtlardan elde edilemediği için haber metinleri üzerinden edinilen bilgilerin doğruluğu ve haber metnini aktaran haber sitesinin güvenilirliği ile sınırlıdır.

Bulgular

Bu araştırma kapsamında 200 haber metni incelenerek intihar eden lise öğrencilerinden araştırmaya uygun 15-19 yaş aralığında 42 tamamlanmış intihar vakası metni seçilmiştir. Seçilen vaka metinlerinin içerik ve betimsel analizleri yapılarak belirli tema ve kategoriler şeklinde bulgular başlığı altında verilmektedir.

Tablo 1. İntihar Eden Ergenlerin Yaşa Göre Sınıf Dağılımı

	Cinsiyet	15	16	17	18	19	Toplam
9. Sınıf	Kadın	1					1
	Erkek	1					1
10. Sınıf	Kadın	1	10				11
	Erkek	2	5				7
11. Sınıf	Kadın		2	3			5
	Erkek			1			1
12. Sınıf	Kadın			1	4		5
	Erkek			6	3	2	11
Toplam		5	17	11	7	2	42

Tablo 1’de görüldüğü üzere intihar vakalarının yaşa, cinsiyete ve öğrenim gördüğü sınıfa göre dağılımı verilmektedir. En fazla intihar vakasının kadınlarda 16 yaş ve 10. sınıfta gerçekleşirken erkeklerde ise en fazla 17 yaş ve 12. sınıfta gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırma bulgularına göre kadın intiharları daha fazla iken TÜİK’in 2019 yılı 15-19 yaş aralığı intihar verileri göre ise erkek intiharları daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2. İntihar Eden Ergenlerin İntihar Yöntemine Göre Dağılımı

	Cinsiyet	15	16	17	18	19	Toplam
Atlayarak	Kadın	2	5	2	2		11
	Erkek	1	2	3	1		7
Ası	Kadın		3	1			4
	Erkek	2	1	4	2		9
Ateşli Silah Kullanarak	Kadın		3	1	1		5
	Erkek		2		1	2	5
Boğulma	Kadın		1				1
	Erkek						
Toplam		5	17	11	7	2	42

Araştırma verilerine göre tablo 2’de görüldüğü üzere 15-19 yaş aralığı intihar yöntemi bakımından ilk sırada atlama, ikinci sırada ası, üçüncü sırada ise ateşli silah kullanarak intihar eylemini gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. TÜİK’in 2019 yılı verilerine göre ise 15-19 yaş aralığında intihar şekli bakımından ilk sırada ası, ikinci sırada ateşli silah kullanarak ve üçüncü sırada ise yüksekten atlayarak intihar eylemini gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Tablo 3. İntihar Eden Ergenlerin İntihar Nedenine Göre Dağılımı

	Cinsiyet	15	16	17	18	19	Toplam
Aileyle Tartışma	Kadın		4	1			5
	Erkek		1				1
Duygusal İlişki	Kadın		1				1
	Erkek	1				1	2
Başarı ve Aile Baskısı	Kadın						
	Erkek			3			3
Hastalık	Kadın						
	Erkek		2	1			3
Suçlama	Kadın	1					1
	Erkek			1	1	1	3
Taciz	Kadın		1	1	1		3
	Erkek						
Bilinmeyen	Kadın	1	6	1	3		11
	Erkek	2	2	3	2		9
Toplam		5	17	11	7	2	42

Araştırma verilerine göre tablo 3’de verildiği üzere haber metni içerisinde intihar nedeni belli olmayanlar ilk sırada gelmektedir. İkinci sırada aile üyeleri ile yaşanan sorunlar, üçüncü sırada ise suçlama gelmektedir. TÜİK’in 2019 yılı 15-19 yaş aralığında intihar nedenleri verilerine göre ilk sıralarda diğer ve bilinmeyenler gelirken ikinci sırada hastalık üçüncü sırada ise aile geçimsizliği gelmektedir.

Medyaya yansıyan tamamlanmış intihar vakalarının haberleştirilmiş metinlerinin analizi yapılarak belirli bir içerik şeklinde sunulmuştur. İçerik analizi yapılan haber verileri yukarıda tablolar şeklinde verilmektedir. Aşağıda ise çarpıcı örnekler üzerinde vakaların betimsel analizi verilmektedir.

İntihar vaka metni hangi haber sitesinden alınmış ise o haber sitesinin bilgisi, intihar edenin cinsiyeti, yaşı ve yaşadığı şehirler verilmiştir. Ayrıca haber metninde isim verilirken bu çalışmada intihar edenlerin isim ve soyadın ilk harfine yer verilmiştir. Bireyden çok olgulara ve olaylara vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

İntihar eden ergenlerin birçok problemleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazı ergenler intihar etmeden önce intihar eylemini gerçekleştireceği ile ilgili bilgiler çevresine verirken bazı ergenlerin ise bir anlık karar ile intihar eylemi gerçekleştirdikleri ifade edilebilir.

İstanbul Sultangazi 75.Yıl Mahallesi’nde pazartesi günü lise son sınıf öğrencisi K. B. eve geç gelince babasıyla bir süre tartıştı. Babası telefonunu elinden alınca K. B. sinirlenerek odasına kapandı. B. gece 23.00 sıralarında 15. kattaki evlerinin balkonundan atlayarak intihar etti. (İstanbul, erkek, yaş 16, DHA)

Ergenlik döneminde sağlıklı iletişim ya da problem durumlarında çocuklar en çok baba ile çatışma halinde oldukları anlaşılmaktadır. Babaların ergenlik dönemindeki çocukları ile ilişkilerinin ve iletişimlerinin niteliği önemlidir. Ancak olumsuz durumlarda ise çocuklar kendi için kurtuluş olarak gördüğü intihar eylemini gerçekleştirdiği görülmektedir.

Aşağıdaki diğer bir örnekte ise ergenlik döneminde anne ve kız arasında yaşanan tartışmanın olumsuz bir sonucu olarak tamamlanmış intihar vakası verilmektedir. Sağlıklı ilişkilerde ergenlik döneminde erkek çocuklar babayı rol model alırken kız çocukları ise anneyi rol model almaktadırlar. Ancak sağlıklı ilişki ve iletişim durumunda ise en çok kız çocukları anne ile çatışma halinde oldukları anlaşılmaktadır.

Annesiyle benüz bilinmeyen bir nedenle tartıştı. Tartışmadan sonra odasına kapanan genç kız, uzun süre dışarı çıkmadı. Saat 03.00 sıralarında kızını merak eden baba, odaya girdiğinde kızının ipe asılı cesedini buldu. (Adana, kız, yaş 17, Sözcü)

Bu vakada anne ve ergen kız tartışmasının olumsuz sonucu verilmektedir. Haberin içeriğinde sebep belirtilmemiş ancak intihar eyleminin öncesinde yaşanan olumsuzluklar neden olduğu tahmin edilmektedir.

Ergenlik döneminde intihar vakalarının nedenlerinden biri de akademik başarı veya sınav kaygısı gelmektedir. Ergenler üzerindeki üniversite kazanma ve meslek edinme gibi endişeler ve ebeveyn baskıları intihar eylem riskini artırmaktadır.

Fen lisesinde öğrenim gören öğrenci hafta sonu okulda deneme sınavına girdi. İddiaya göre, deneme sınavında yaşanan bir olumsuzluk üzerine öğretmeni genci uyararak, ailesine durumlar ilgili bilgi verdi. Olayı öğrenen anne dün akşam saatlerinde gençle tartıştı. Ardından odasına geçen Z.Ç., burada ismi öğrenilemeyen kardeşi ile oturduğu esnada bir anda balkona çıkıp kendisini 5 kattan boşluğa bıraktı. Yapılan müdahalelere rağmen kurtarılamayarak hayatını kaybetti. (Afyonkarahisar, Erkek, yaş 17, Egetelgraf)

Bu vakada öğrencinin deneme sınavında öğretmeni ile ne gibi bir sıkıntı yaşadığı bilinmiyor ancak anne ile tartışmaya neden olduğu anlaşılmaktadır. Tartışma sonrası odasında kardeşi ile otururken bir anda intihar eylemini gerçekleştirdiği görülmektedir.

Ergenlik döneminde hassas bir süreçten geçen çocuklar karşı cinsle duyduğu duygunun karşılık bulmaması ya da farklı bir şekilde olumsuz sonuçlanması gibi nedenler intihar eylemine sebep olmaktadır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere çocuğun farklı bir durumdan mı yoksa duygusal ilişkinin etkisinde kalarak mı intihar eyleminde bulunduğu vaka verilmektedir.

15 yaşlarındaki iki erkek öğrenci sabah evlerinden okula gitmek için çıktı. Okula gitmeyen 2 arkadaş Çamlık Tabiat Orman Parkının iç kısımlarında tepelik bir alana çıkan iki arkadaş buradan öğle saatlerinde sınıf arkadaşına konum atarak bunu aileme ilet mesajı gönderdi. Sonrasında intihar eden çocukların cep telefonunda ise "Her şey için teşekkür ederim ama yolun sonuna geldim. Bugüne kadar bana verdiğin sevgi için teşekkür ederim. Ben şimdi intihar edeceğim. Arkadaşımın beraber sakın üzülme öldüğüm için ağlama da çünkü ben öleceğim için mutluyum. Bu hayattan kurtulduğum için sadece son kez sarılsaydım yeterdi ama olsun gerçekten üzülme görüşürüz iyi yaşa güzel yaşa" şeklinde mesaj attığı görülmektedir. (Karabük, Erkek, Yaş 15, Milliyet)

Bu vakada ergen duygusal ilişkinin etkisinde kalarak mı yoksa farklı sebeplerden dolayı mı intihar eyleminde bulunduğu tam anlaşılmaktadır Ancak intihar etmeden önce gönderdiği mesajdan duygusal ilişkinin etkisinde kalarak intihar ettiği düşünülmektedir. Ayrıca iki akranın intihara planlı bir şekilde gitmeleri de olumsuz akran etkisine örnek olarak verilebilir. Aşağıdaki örnekte ise kız çocuğunun yaşadıklarının etkisinde kalarak planlı bir şekilde intihar eyleminde bulunduğu vaka verilmektedir.

Yaklaşık 100 metrelik uçurumdan zemindeki karların üstüne atlayarak ağır yaralanan E. kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirdi. Annesi yıllar önce ölen E.'nin çantasında Okul kitaplarının içinde 'Sevgili ailem, babacığım. Seni anlayamayacağın kadar çok seviyorum. Ben annemin yanına gidiyorum. Elveda' yazılı not bulundu. Genç kızın ayrıca notun alt kısmında daire içinde 'Serkanım elveda' da yazdığı görüldü. (Sivas, Kız, Yaş 16, Milliyet)

Bu vakada ise kız çocuğun anneye en çok ihtiyaç duyduğu zamanda annenin yokluğu onu olumsuz etkilemiştir. İntihar etmeden önce bıraktığı nottan da anlaşıldığı üzere kız çocuğunun anne özlemi ile duygusal ilişkinin yoğun etkisinde kalarak intihar eyleminde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ergenlik döneminde çocukların yaptıkları ya da yapmadıklarında dolayı onlara yöneltilecek itham ve suçlamalar konusundan dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü daha büyük sorun ve problemlere neden olabilir. Aşağıdaki vakada ergenlere yönelik yapılan itham ve suçlamaların intihar eylemine neden olduğu görülmektedir.

Ticaret Meslek Lisesi'nde 12'nci sınıf öğrencisi tenefüs sırasında arkadaşları şaka amacıyla kızlar tuvaletine itti. İçerideki kızların bağırması üzerine "Resminizi çektim" dedi. Kız öğrencilerin okul müdürüne şikâyetle bulunması üzerine okula polis sevk edildi. Polisler, 'cinsel taciz' iddiasıyla tutanak tutarken, Öğrencinin telefonunda yapılan incelemede, söz konusu fotoğrafa rastlanılmadı. Sonrasında 19 yaşındaki öğrenci babasının av tüfeği ile kendini

vurarak yaşamına son verdi. Bir Sonraki gün de sabaha karşı arkadaşının intihar ettiği evin 100 metre ilerisinde 17 yaşındaki arkadaşı ağaca asılı halde bulundu. (Ankara, Erkek, yaş19-17 NTV)

Ergenlik döneminde olan gençlere yönelik yapılacak itham ve suçlamalara dikkat etmek gerektiği gibi ergenlerin yaptığı hatalar konusunda sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi de gerekmektedir. Ayrıca bu iki intihar vakasında akran etkisinin olumsuz bir örneği de görülmektedir. Aşağıdaki diğer vakada ise gencin yaptığı ya da yapmadığı bir şeyden dolayı itham ve suçlamalar sonucunda intihar eylemini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

İddiaya göre Nurbak Çok Program Anadolu Lisesi son sınıfında okuyan F. K. hakkında okulun sistemine girerek notlarını değiştirdiği iddiasıyla tutanak tutuldu. Daha sonra okuldan ayrılan F. K. eve giderek bahçedeki ağaca iple kendini astı. Yeğenin okul yönetimi tarafından asker ve savcıyla alınıp 6 yıl hapisle tehdit edildiğini öne süren amca, olayın takipçisi olduklarını belirterek sorumluların cezalandırılmasını istedi. (Kabramanmaraş, erkek, yaş 18, Marasmanset)

Genç hakkında yapılan haber içeriğine bakıldığında yaptığı bir hatadan dolayı okul yönetiminin tutanak tutarak adli ve kolluk mercilerine olayı bildirmesi sonucunda olay gerçekleşmektedir. Çünkü yaşanan olayın sonucunda genç, süreçten rahatsız olduğu için intihar eyleminde bulunduğu ifade edilmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi ergenlik döneminde yapılan hatalara karşı sürecin ergen psikolojisine uygun yürütülmesi gerekmektedir.

Ergenlik döneminde gençlerin yaşadığı bazı psikolojik sorunlara uzmanlarda çözüm bulamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü aşağıdaki vakada gencin son sınıf olması, sınav kaygısı ya da farklı nedenlerden dolayı uzmana başvurarak ilaçlı tedaviye başladığı görülmektedir.

Antalya Ticaret Borsası Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi son sınıf öğrencisi 17 yaşındaki oğlunun odasına çıkan baba, merdivende kendini iple astığını gördü. Koşarak oğlunun boynundaki ipi kesen baba 112 ekiplerine bildirdi. Yapılan incelemede 112 ekipleri gencin bayatını kaybettiğini belirledi. Arkasında not bıraktı. Üniversite sınavına hazırlandığı öğrenilen C.Y.'nin son günlerde psikolojik sorunlar yaşadığı ve tedavi olmak için ilaç kullandığı ileri sürüldü. C.Y.'nin bir hafta önce babası tarafından psikoloğa götürülerek tedavi olduğu öğrenildi. Öte yandan genç arkadaşına bıraktığı notta "ölümünden kimse sorumlu değildir" ifadeleri yer aldı. Gencin intihar etmeden önce boğazındaki iple öz çekim yaparak sosyal medya hesabından paylaştığı ve paylaşımının altına, "Bu görüntüleri ne olursa olsun başına vermeyin. Kaç para verilerse versinler. Bu size son vasiyetimdir" yazdığı ifade edildi. C.Y.'nin ölüm haberini alan arkadaşları da olay yerine gelerek uzun süre göz yaşları döktü. Arkadaşları gencin son günlerde çok mutlu olduğunu ve bunun dikkat çektiğini ifade ettiler. (Antalya, Erkek, Yaş17, Gerçekalanya).

Bu intihar vakası incelendiğinde gencin bazı psikolojik problemler yaşadığı ve uzmana gittiği ifade edilmektedir. Ancak gencin yaşadığı sıkıntılardan mı yoksa verilen ilacın etkisinde kalarak mı intihar ettiği belli değildir. Çünkü intihardan önce uzmana gitmesi sonrasında ilaç kullanması ve arkadaşlarının gözlemine göre son günlerde sebepsiz bir şekilde aşırı mutlu görünmesi durumları değerlendirildiğinde farklı çağrışımlar yapmaktadır. Ayrıca ergenlerin intihar etmeden önce söz ve davranışları ile çevrelerine intihar eyleminde bulunacaklarının ipuçlarını verdikleri gibi aşağıdaki vakada olduğu gibi direkt intihar edeceklerini ifade ettikleri görülmektedir.

Anadolu Lisesi öğrencisi ders saatinde hocasından lavaboya çıkacağını söyleyerek sınıftan çıkan 11. sınıf öğrencisi 16 yaşındaki R. D. sınıftan çıktıktan 5 dakika sonra sınıfın kapısının önünde koridorda çantasında taşıdığı silahı başına dayayarak intihar etti. Silah sesiyse sınıfta çıkan öğrenci ve hocası genç kız kanlar içinde yerde buldu. Yapılan tüm müdahalelere rağmen genç kız kurtarılamayarak bayatını kaybetti. Okulda silahla intihar eden genç kız arkadaşlarına kendini öldüreceğini söylediğini ancak arkadaşları bunu ciddiye almadıkları ifade edilmektedir. (Diyarbakır, Kız, Yaş 16, Yenimesaj)

Öğrenci intihar eylemini gerçekleştirmeden önce intihar düşüncesini arkadaşlarına söylediği anlaşılmaktadır. Ayrıca intihar düşüncesi bir süreç olarak değerlendirildiğinde eylem öncesinde kız öğrencinin silahı temin etmesi, okula getirmesi ve derste izin alarak sınıf kapısının önünde eylemi gerçekleştirmesi bunun planlı bir eylem olduğunu göstermektedir.

Ergenlik döneminde kız ve erkek çocuklar iç ve dış nedenlerden kaynaklı birçok sorunlar ile karşılaşmaktadırlar. Ancak bu sorunlardan en önemlilerinden biri tacizdir. Bu örnekte ise kız öğrencinin uğradığı taciz sonucunda intihar eyleminde bulunduğu vaka verilmektedir.

Meslek lisesi üçüncü sınıf öğrencisi kendini iple asarak yaşamına son verdi. Genç kızın incelenen telefonunda kendisine tacizde bulunduğu anlattığı notta 'Bir kere öpeceğim deyip kolumdan tuttu. Çok korktum ve bırakmasını söyledim. O yere oturdu, beni çekti. Ben onu itip, eve geçtim. Kimselere bir şey çaktırmayıp, odama geçtim, ağladım. Benden büyük yaşlı, sapık. Biliyorum ilk başta diyeceksiniz ne falan filan. O zaman eşi yoktu. Eşi der; o senin ağabeyin, seni kız gibi görüyor ama kime inandıracağım kendimi, yüzüne bakamam' yazdığı görüldü. (Zonguldak, Kız, Yaş 16, Onedio)

Ergenlik döneminde kız çocuğu uğradığı taciz olayını ailesine anlatmaktan kaçınmaktadır. Çünkü kendisine inanılmayacak korkusu ya da farklı anlaşılma düşüncesinden dolayı anlatmaktan kaçındığı anlaşılmaktadır. Karşılaştıkları problemleri kendi iç dünyalarında destek almadan çözmeye çalışırken girdikleri bunalım sonucunda ise intihar eylemine yöneldikleri düşünülmektedir.

Tartışma

Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe geçişin başlangıcı olarak görülen sosyal, fiziksel, duysal ve zihinsel yönden geçişlerin ve değişimlerin hızlı olduğu kritik bir dönemdir. Bundan dolayı gençlerin, ergenlik döneminde şiddete başvurma, zararlı alışkanlıklara yönelme ve suç işleme ihtimalleri yüksek olmaktadır. Literatürde ergenlik üzerinde yapılan çalışmaların vurguladıkları nokta ise ergenliğin zor bir süreç olduğundan tüm aile bireyleri için zor geçeceği (Gül & Güneş, 2009: 98). Bu bağlamda anne ve babanın ergenlik dönemindeki çocuklarını iyi tanımaları ve ergen psikolojisine uygun iletişim kurmaları gerekmektedir. Çünkü araştırma kapsamında analiz edilen vakalarda göstermektedir ki ebeveynler ile yaşanan ilişkisel sorunlar ve olumsuz iletişim sonucunda ergenler intihar eylemini gerçekleştirmektedirler. Buradan hareketle ebeveyn ve ergen ilişki ve iletişiminin sağlıklı olması önem arz etmektedir. Ayrıca uzun süreli bir düşünce geçmişi olmayan intihar girişiminde bulunan ergenlerin vaka analizi yapıldığında genelde tartışma ya da bir anlık kriz durumunda eylemin sonucunu hiç düşünmeden ve en kolay yöntemi seçerek intihar eylemine teşebbüs ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak intihar düşüncesine sahip ergenlerin ise daha planlı, öldürücü ya da daha çok zarar verici yöntemleri seçtikleri tespit edilmiştir. Bu durumu literatürde yapılan çalışmalar da desteklemektedir (Cansız Kösesoy & Şahin , 2022: 270).

Şahbaz'ın (2022) yaptığı araştırma sonuçlarına göre akademik başarısızlık nedeniyle intihar edenlerin % 49,6 oranında 15-19 yaş aralığındaki ergenler oluşturmaktadır. Bu yaş grubu gelişim evresi sürecinde duysal açıdan en kritik dönemdir (Şahbaz, 2022: 91). Bu bağlamda ergenlik döneminde sınav ve gelecek kaygısı gençler üzerinde psikolojik baskıya neden olmaktadır. Gençlerden başarı beklentisi bazı durumlarda farklı sorunlara neden olmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre de başarısız ya da başarı baskısı altında olan ergenlerin intihar eyleminde buldukları görülmektedir.

Literatürde İntihar vakaları *intihar düşüncesi, intihar eylemi ve tamamlanmış intihar* olmak üzere üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır (Demircan & Karbeyaz, 2022: 594). Tamamlanmış intihar vakaları en çok yaşlılarda görülürken intihar eylemi ise en çok ergen ve gençlerde özellikle 18-34 yaş aralığında görülmektedir (Ye vd, 2022). Bu durumun bireylerin sorun çözme becerilerinin eksikliğinden kaynaklandığı belirtilerek bireylerin sorun çözme becerisinde bir birimlik olumsuzluk intihar düşünme riskini yaklaşık üç kat artırırken intihar girişiminde bulunma oranını ise yaklaşık 4.5 kat artırmaktadır (Eskin , Akoğlu, & Uygur, 2006: 273). Bu bağlamda ergenlerin yaşadıkları travmatik olaylarda ya da duysal ilişki durumlarında sorun çözme becerileri eksik ya da zayıf olduğundan intihar eyleminde buldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca ergenlik döneminde yoğun duyu geçişleri ve yaşanan sorunlar ile mücadele etme konusunda yeterli sorun çözme becerisine sahip olmayan ergenlerin intihar eylemlerine yöneldikleri görülmektedir.

Türkiye'de ergenlerin arkadaş ve akran ilişkileri üzerine yapılan araştırmada olumsuz aile atmosferine sahip ergenlerin akran-arkadaş ve flört ilişkilerinde yaşadıkları olumsuzluklar intihar düşüncesine neden olmaktadır (Demir, Baran, & Ulusoy , 2005). Bu bağlamda araştırma bulgularına göre akran ve flört ilişkilerinin ergen intihar vakalarında baskın ve etkin bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Dünya çapında bir milyon insan intihar etmeden önce yaklaşık %45'i bir hekime başvurduğu için bu ölümlerin azaltılması küresel bir zorunluluktur (Turecki & Brent, 2017). Bu bağlamda IMS-Health Amerikan ulusal reçete verilerine göre de yılda sekiz milyon antidepresan yazılmaktadır (Posner vd, 2007: 1035).

Antidepresan ve intihar arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi sonucunda antidepresanlar tedavi sürecinde duygusal durumunu arttırdığı için intihar düşüncesini ve potansiyel intihar riskini artırdığı belirtilmektedir (A.e.g.). Çünkü hassas duyu geçişleri ve duyu kontrollerinden yoksun olan ergenin kullanılan ilacın etkisinde de kalarak potansiyel intihar riski artmaktadır. Bundan dolayı uzmanların ilaç tedavisinde ergenlik dönemi özelliklerini de göz önünde bulundurması önem arz etmektedir.

Ergenlik dönemi aile ve ergen arasında yaşanan çatışmalar, ailevi problemler, reddedilme, sevgiliden ayrılma, başarısızlık ve bireyin çevresinden kaynaklı problemler intihar risk faktörünü artırmaktadır (Siyez, 2006: 415-416). Buradan hareketle intihar risk faktörünün çok karışık bir yapısı olduğu için biyolojik, (genetik dahil) psikolojik, (kişilik özellikleri), klinik (psikiyatrik rahatsızlıkları olanlar) ve sosyal sorunlardan mı kaynaklandığının belirlenmesi zor olabilmektedir (Turecki, ve diğerleri, 2019). Siyez'in de aktardığına göre her 10 ergenden 9'u intihar etmeden önce ipucu ve intihar sinyali vermektedir (Siyez, 2006: 417). Bu araştırma bulgularında da ergenlerin genelde intihar etmeden önce söz ve davranışlarıyla ipucunu verdikleri anlaşılmaktadır.

İntiharları önleme konusunda bireyin yaşı, cinsiyeti ve bölgesi önemli olduğu gibi yaşadığı sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler de önemlidir (Naghavi, 2018: 10). Ayrıca intihar vakalarında ergenin aile ve sosyal çevresi intihar eylemini önlemede önemli bir etkidir. Çünkü aile ve arkadaş ilişkilerindeki sosyal destek düzeyinin yüksek olması intihar faktöründe önemli bir tampon görevi görmektedir. Karşılı'nın (2022) yaptığı araştırmaya göre de sosyal destek düzeyi zayıf olan bireylerin durumunda belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi artıkça intihar düzeyinde de artma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Ancak sosyal destek düzeyi ve sorun çözme becerisi yüksek bireylerin intihar olasılığının azaldığı ve sosyal desteğin önemli bir korucuyu faktör olduğu görülmektedir (Karşılı, 2022: 100-101). Bu bağlamda ergenlerin aile ve aile ilişkileri ile arkadaş ve çevre ilişkilerinin sağlıklı olması sosyal destek düzeyine olumlu yönde katkı sağladığı için intihar riskini azalttığı gibi önleme konusunda da önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durumda sorunlu ergenlere yönelik sosyal hizmet desteği verilerek ergenin sosyal yönü güçlendirilerek ilişkilerinin iyileşmesine ve gelişmesine katkı verilmesi intihar riskini azaltmak ve önlemek için çözüm olacağı düşünülmektedir. Ancak psikiyatrik ve biyolojik nedenli intihar risk faktörlerinde ise sosyal hizmet uzmanının yönlendirme yaparak hekimler ile birlikte multidisipliner yaklaşım ile destek sunulması daha sağlıklı bir yöntem olacaktır.

Sonuç

Bu araştırmada son yıllarda intihar eden öğrencilerin medyaya yansıyan 200 haber metni içeriği incelenerek 15-19 yaş aralığında olan 42 vaka seçilmiştir. Bu vaka metinlerinin içerik ve betimsel analizi yapılarak belirli tema ve kategoriler şeklinde sonuçlar aktarılmıştır.

Ergenlik dönemi kritik bir süreç olduğundan bu dönemin psikososyal yönden sağlıklı geçirilmesi önemlidir. Çünkü ergenlik döneminde duyu geçişleri yoğun olduğu için travma ya da ergenlerin yaşadıkları farklı sorunlardan dolayı intihar düşüncesi diğer dönemlere göre daha fazladır.

Ergenlik dönemde intihar vakaları uzun süre düşünce geçmişi olmayan plansız ya da uzun bir düşünce sonrası planlı şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Vakalar incelendiğinde bir düşünce süreci olmayan genelde plansız intihar eylemlerinin şekli yüksekte atlama olmaktadır. Ancak uzun bir düşünce geçmişi olan planlı intihar eylemlerinin ise daha acı verici ve öldürücü olan ası ya da ateşli silah kullanma şeklindedir.

İntihar eden ergenlerin öğrenim gördüğü sınıfa göre analiz edildiğinde kız öğrencilerin genelde 10. Sınıfta, erkek öğrencilerin ise 12. sınıfta daha fazla intihar eyleminde buldukları bulgusu edinilmiştir. Ergenlerin intihar sebepleri genelde haber içeriklerinde belirtilmemiştir. Ancak intihar nedeni belirtilenlerin ise aile ile yaşadıkları sorunlar, duygusal ilişki sorunları, suçlanma ve taciz gibi nedenlerden dolayı intihar eyleminde buldukları bulgusu edinilmiştir.

Sonuç olarak literatürde ve bulgularda ifade edildiği üzere intihar eden ergenden birçoğu intihar etmeden önce intihar edeceğini yakın çevresine söz ya da davranışları ile hissettirmektedir. Çeşitli sebeplerden dolayı intihar eyleminde bulunan gençlerin öncesinde gerekli psikososyal destek verilmesi durumunda intihar eyleminin önlenmesi ya da azaltılacağı düşünülmektedir. Bu desteği her okulda bulunduğu rehber öğretmenler vereceği gibi Türkiye'de okul sosyal hizmet uygulaması olmadığı için o bölgedeki sosyal hizmet uzmanları

verebilir. Ayrıca uzmanların desteği ile bireyin tekrar psikososyal yönden sağlıklı duruma gelerek hayatına devam etmesi öngörülmektedir.

Öneriler

- İntihar eylemlerini azaltmak için devlet tüm kurumları ile mücadele edecek politikalar geliştirmesi gerekmektedir.
- Devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri intihar riski olan bireylere yönelik önleyici çalışmalar yapması önem arz etmektedir.
- Sosyal hizmet disiplininin önleyici ve tedavi edici yönünün etkin kullanılabilmesi için okul sosyal hizmet uygulamasının tüm okullarda başlatılması gerekmektedir.
- İntihar konusunda yapılan ve yapılacak araştırmalar ile toplumda farkındalık oluşturulması önemlidir.
- Ergenlik döneminde kız ve erkek çocukların yaşadıkları sorunları ebeveynlerin ve okul yönetiminin dikkate alması ve onların psikolojik durumuna göre gerekeni yapması önem arz etmektedir.
- Ergenlik döneminde intihar düşüncesi veya intihar girişimi olan çocuklara ve ailelerine yönelik uzmanlar (sosyal hizmet uzmanı, Psikolog, Sosyolog, Psikiyatr) tarafından psikososyal destek verilmelidir.
- Ergenlik dönemindeki çocuklarıyla anne ve babanın sağlıklı ilişki ve iletişim kurması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akçe, İ., & Doğan, H. (2020). İntihar ve Sosyal Hizmet: İnternet Haberleri Üzerine Bir İnceleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1624-1652. <https://doi.org/10.33417/tsh.747667>
- Balcıoğlu, İ., & Abanoz, Y. (2009). Madde Bağımlılığı, İntihar, Sanık Psikolojisi. *Dirim Tıp Gazetesi*, 84(1), 15-20.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cansız Kösesoy, B., & Şahin, M. (2022). İntihar Davranışında Bulunan Vakalarda Sosyal Hizmet Müdahale Geçmişi ve Mevcut İhtiyaçlar. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(24), 263-281.
- Cılga, İ. (2004). *Bilim ve Meslek Olarak Türkiye'de Sosyal Hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu Yayını.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranış*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demir, N., Baran, A., & Ulusoy, D. (2005). Türkiye'de Ergenlerin Arkadaş-Akran Grupları ile İlişkileri ve Sapmış Davranışlar: Ankara Örneği. *Bilgi*, 32, 83-108.
- Demircan, T., & Karbeyaz, K. (2022). Tamamlanmış İntihar Olgularında Psikolojik Otopsi. *Osman Gazi Tıp Dergisi*, 593-600.
- Derman, O. (2008). Ergenlerde Psikososyal Gelişim. *Adolesan Sağlık II*, 19-21.
- Devrimci Özgüven, H., & Sayıl, I. (2003). Suicide Attempts in Turkey: Results of the WHO–EURO Multicentre Study on Suicidal Behaviour. *Can J Psychiatry*, 324-329.
- Duman, N. (2000). *Ankara Liselerinde Çeteğe Katılma Potansiyeli Olan Öğrenci Grupları ve Okul Sosyal Hizmeti* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Durkheim, E. (1992). *İntihar* (Özer Ozankaya, Çev.). İmge Kitabevi.
- Eskin, M., Akoğlu, A., & Uygur, B. (2006). Ayakta Tedavi Edilen Psikiyatri Hastalarında Travmatik Yaşam Olayları ve Sorun Çözme Becerileri: İntihar Davranışıyla İlişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(4), 266-275.

- Evans , E., Hawton, K., Rodham , K., & Deeks, J. (2005). The prevalence of suicidal phenomena in adolescents: a systematic review of population-based studies. *Suicide and Life Threatening Behavior*, 239-250.
- Guni, Ö. (2017). Sosyal Hizmet Mesleğinin Bilim ve Uygulamadan Gelen Gücü. T. Gencer, & İ. Cılga (Ed), *Sosyal Hizmeti Yeniden Düşünmek içinde* (s. 35-47). Nika.
- Gül, S., & Güneş, İ. (2009). Ergenlik Dönemi Sorunları ve Şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 79-101.
- İpek, Z., Yeşilmen, M., & Kayan Ocakoğlu, B. (2022). *Ergen Bireylerde İntihar Davranışlarının Çok Yönlü İncelenmesi: Batman İli Örneği*. Dorlion Yayınları.
- Johnson, J., Cohen, P., Gould, M., Kasen, S., Brown, J., & Brook, J. (2022). Childhood Adversities, Interpersonal Difficulties, and Risk for Suicide Attempts During Late Adolescence and Early Adulthood. *Arch Gen Psychiatry*, 741-749.
- Kara, A., & Bağcı, Z. (2022). Evaluation of Peripheral Inflammation Parameters in Adolescents With Suicide Attempts. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 305-311.
- Karlı, F. (2022). *Belirsizliğe Tabammülsüzlük, Sorun Çözme ve İntihar Olasılığı Arasındaki İlişki: Bir Durumsal Aracılık Modeli*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Kırman, B. (2020). *Ruhsal Bozukluğu Olan Kadın Hastalarda İntihar Davranışının Aile İşlevselliği ile İlişkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Korap, N. (2013). *Algılanan Anne Baba Tutumlarının Ergenlerin İletişim Becerilerine Etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Naghavi, M. (2018). Global, regional, and national burden of suicide mortality 1990 to 2016: systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *BMJ*, 1-11.
- Özkan, Y., & Selcik, O. (2006). Klinik Çalışmalarından Sosyal Politikaya: Sosyal Hizmet Uzmanlarının Roller ve Sorumlulukları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(46), 431-437.
- Öztürk, E. (2022). *Ergenlerde Olumsuz Yaşam Olayları ile Depresyon ve İntihar İlişkisinde Duygu Düzenleme, Bilinçli Farkındalık ve Duygusal İşleme Hassasiyetinin Rolü*. 31. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi, Ankara.
- Posner , K., Oquendo, M., Gould, M., Stanley, B., & Davies, M. (2007). Columbia Classification Algorithm of Suicide Assessment (C-CASA): Classification of Suicidal Events in the FDA's Pediatric Suicidal Risk Analysis of Antidepressants. *Psychiatry*, 1035-1043.
- Sabawoon, A., Keyes, K., Karam, E., & Masfety, V. (2022). Associations between traumatic event experiences, psychiatric disorders, and suicidal behavior in the general population of Afghanistan: findings from Afghan National Mental Health Survey. *Sabawoon et al. Injury Epidemiology*, 1-17.
- Shain, B., & Committee on Adolescence. (2007). Suicide and Suicide Attempts in Adolescents. *American Academy of Pediatrics*, 669-676.
- Sheafor, B., & Horejsi, C. (2016). Sosyal Hizmet Mesleğinin Çalışma Alanı. *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler içinde* (s. 21-34). Nika.
- Siyez, D. M. (2006). Ergenlik Döneminde İntihar Girişimleri: Bir Gözden Geçirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 413-420.
- Şahbaz, H. (2022). Coğrafi Bir Bakış Açısıyla 2002-2019 Döneminde Türkiye'deki İntiharlar. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 64-103.
- Şeker, A. (2011). *Sosyal Hizmetlerde Etik*. Sabev.
- Şevik, A., Özcan, H., & Uysal, E. (2012). İntihar Girişimlerinin İncelenmesi: Risk Faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 14(4), 218-225.

- Turecki, G., & Brent, D. (2017). Suicide and Suicidal Behaviour. *Canadian Institutes of Health Research*, 1227-1239.
- Turecki, G., Brent, D., Gunnell, D., O'Connor, R., Oquendo, M., & Pirkis, J. (2019). Suicide and Suicide Risk. *Nature Reviews Disease Primers*.
- TÜİK. (2019). *Cinsiyete göre, yaşa göre özel intihar bsz.* TÜİK.
- Ye, G., Li, Z., Yue, Y., & Wu, Y. (2022). Suicide attempt rate and the risk factors in young, first-episode and drug-naïve Chinese Han patients with major depressive disorder. *BMC Psychiatry*.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.
- Zastrow, C. (2016). *Sosyal Hizmete Giriş*. Nika Yayınları .
- Zastrow, C., & Kirst-Ashman, K. (2017). *İnsan Davranışları ve Sosyal Çevre I Bebeklik, Çocukluk ve Ergenlik* (Abdurrahman Aydın Çev.). Nika Yayınları.
- Zortea, T., Cleare, S., Melson, A., Wetherall, K., & O'Connor, R. (2020). Understanding and Managing Suicide Risk. *British Medical Bulletin*, 1-12.

EXTENDED SUMMARY

Suicide is an act of violence that begins with the thought of intentionally harming oneself and ends in death. While this action was a symbol of heroism and courage in primitive warrior societies, today it is seen as a negative action against a psychiatric disorder or survival instinct. Today, it is noteworthy that suicide acts, which are seen as a public health problem worldwide, occur mostly in the adolescence period between the ages of 15-19.

It is important to solve and prevent the phenomenon of suicide, which is one of the most important problems in all societies. In order to solve this problem, it is important to know and understand the biological, psychological and sociological factors of individuals at risk. Within the scope of this research, the reasons for suicide and the ways of committing suicide of adolescents aged 15-19 years in Turkey are analyzed. In addition, by emphasizing the relationship between adolescence and suicide, it is aimed to emphasize what can be done from the perspective of social work to solve the problem of suicide.

The research was designed according to the qualitative research method. It is not important to generalize over the data obtained in qualitative studies. The important thing is to present different and various examples in a study as a whole. In addition, analyzes can be made by collecting in-depth and detailed data on the subject with the qualitative research method. In this direction, by examining 200 news content reflected in the media, 42 completed adolescent suicide cases between the ages of 15-19 were determined. Content and descriptive analyzes of the determined cases were made.

According to the research findings, suicide cases are mostly seen in the 10th grade for female students and in the 12th grade for male students, according to the class of education. In terms of the method of committing suicide, it was found that the adolescents performed the act in the form of jumping first, then hanging themselves, and finally using a firearm. According to the results of the research, in which the reason for suicide is included in the news content, the reasons such as negative family relationships, emotional relationships, accusations, harassment and illness come first. In this context, in line with the preventive role of social work, it is aimed to reduce the rate of suicide by providing micro- and mezzo-level psychosocial support to adolescents with suicidal ideation and suicide risk.

As a result, many of the adolescents make their close friends feel that they will commit suicide before they commit suicide, with their words or behaviors. It is thought that if the necessary psychosocial support is provided before the young people who commit suicide for various reasons, the suicide action will be prevented or reduced. This support can be given by school counselors as well as social workers in that region. In addition, with the support of experts, it is envisaged that the adolescent will become psychosocially healthy again and continue her/his life.

SPOR ALANINDA KULLANILAN GIDA TAKVİYELERİ YERİNE GASTRONOMİK ÜRÜN ÖNERİLERİ

GASTRONOMIC PRODUCT RECOMMENDATIONS INSTEAD OF FOOD SUPPLEMENTS USED IN SPORTS

Sibel AYYILDIZ
Karabük Üniversitesi
Safranbolu Turizm Fakültesi
Gastronomi ve Mutfak Sanatları
sibelayyildiz@karabuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0701-2445

ÖZ

Geliş Tarihi:
05.04.2023

Kabul Tarihi:
06.11.2023

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Sporcu beslenmesi,
Sporcu Proteini,
Gıda Takviyeleri,
Gastronomik
Öneriler

Keywords

Sports Nutrition,
Athlete proteins,
Food Supplements,
Gastronomic
Suggestions

Bilinçsizlik veya yanlış yönlendirme sonucunda spor yapan bireyler kontrolsüzce gıda destekleri kullanmaktadır. Oysaki gıda takviyelerinin kullanımı farklı sağlık problemlerine de yol açabilmektedir. Buna istinaden araştırmanın amacı, özellikle spor salonlarına aktif şekilde devam eden sporcular için bilinçsizce kullanılan gıda takviyeleri yerine gastronomik öneriler geliştirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama ve doküman analizi kullanılmıştır. Konu hakkında bir anlayış oluşturmak ve bilgi geliştirmek için sporcu beslenmesi ile ilgili hakemli dergiler, kitap bölümleri ve e-kitaplar (ayrıntılı bilgi yöntem bölümündedir) taranmıştır. Bu bağlamda yeterli ve dengeli beslenme, bağışıklık sistemi güçlendirme, performans geliştirme ve daha hızlı iyileşebilme konularında desteklemek için sporculara hayvansal ve bitkisel içerikli gastronomik öneriler sunulmuştur. Belirli gerekçelere dayandırılarak önerilen bu gastronomik ürünlerin aktif spor yapan bireylerin sağlıklı beslenmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Araştırma sporcuların bilinçsiz bir şekilde gıda takviyeleri kullanmalarına dikkat çekme konusunda önemlidir.

ABSTRACT

As a result of unconscious or misled individuals who do sports use food supplements uncontrolledly. However, the take of food supplements can give rise to divergent health problems. Accordingly, the aim of the research is to develop gastronomic recommendations instead of unconsciously used food supplements, especially for athletes who actively attend sports halls. In the research was used scanning and document analysis, which is one of the qualitative research methods. Academic peer-reviewed journals, book chapters and e-books interested in athlete nutrition have been screen in order to create an understanding and develop knowledge about the subject. In this connection, gastronomic suggestions with animal ingredient and vegetable ingredients were presented to support to athletes with respect to adequate and balanced nutrition, immune system strengthening, performance improvement and faster recovery. It is thought that these gastronomic products, which are recommended on certain grounds, will contribute to the healthy nutrition of individuals who are active in sports. The research is significance in attract attention to the unconscious take use of food supplements by athletes.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1276402>

Atıf/Cite as: Ayyıldız, S. (2024). Spor alanında kullanılan gıda takviyeleri yerine gastronomik ürün önerileri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 15-41.

Giriş

Besinlerde bulunan protein, karbonhidrat, vitamin ve minarellerin vücuda gerektiği miktarda alınması yeterli ve dengeli beslenme ile ilişkilidir (Baykara vd., 2019). Yeterli ve dengeli beslenme, antrenman performansının artırılması ve bu performansın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından oldukça önemlidir (Gençoğlu vd., 2021). Günümüzde hem fiziksel aktivite yapan popülasyon (Saura vd., 2019) hem de sporcularda beslenmeye olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır (Çelik vd., 2021). Bu durum “egzersiz-beslenme” ilişkisini inceleyen çalışmaların önemine de giderek arttırmaktadır (Sarioğlu vd., 2012; Torres-McGehee vd., 2012). Büyüme ve gelişmeyi sağlamak ve spor verimini arttırmak için beslenmenin türü ve niteliği oldukça önemlidir (Altundağ ve Payas, 2021: 116). Sporcu beslenme şekli, bireysel farklılıklara, yaptığı spor branşına, spor yapma süresine ve vücudun gereksinimine göre farklılık gösterir (Saura, 2019; Keser ve Yüksel, 2020).

Fiziksel aktivite, atletik performans ve egzersiz sonrası toparlanma durumu optimal beslenme ile artar (Torres-McGehee vd., 2012). Bu kapsamda sporcu beslenmesinin amaçları, egzersiz için gerekli enerjiyi sağlamak, vücut metabolizmasını düzenlemek, dokuları korumak ve onarmak, yaralanma ve hastalık riskini önlemek ve toparlanma süresini hızlandırmaktır (Saura, 2019: 4; Toktaş ve Demirörs, 2020: 102). Bu nedenle sporculara enerji gereksinimlerini karşılamak için yağsız et, balık, süt ürünleri, yumurta, baklagiller, tahıllar, sebze ve meyve gibi yiyecekler önerilir (Saura, 2019: 4). Bu gıdaların alım miktarı, bileşimi ve zamanlaması spor performansını derinden etkileyebilir. İyi beslenme uygulamaları, sporcuların daha az hastalık ve yaralanma riskiyle daha sıkı antrenman yapmalarına, daha hızlı iyileşmelerine yardımcı olur (Jonvik vd., 2022: 2). Eğer yeterli enerji alımı ve hidrasyon sağlanmazsa sporcularda fiziksel (kütle ve performansı kaybı, aşırı yorgunluk, hastalık, hormonal dalgalanmalar, sakatlık riski, zor iyileşme vb.) ve psikolojik (ilgisizlik, dikkat bozukluğu vb.) anlamda olumsuz sonuçlar doğurur (Kerksick vd. 2018; Altundağ ve Payas, 2021).

Yoğun antrenmanların iştahı kapatması, günlük olarak yeterli yiyecek tüketimlerinin zor olması (Rogerson, 2017; Kerksick vd., 2018), beslenme ihtiyaçları hakkında yanlış bilgilendirilme (Torres-McGehee vd., 2012) sporcuların besin ögesi açıklarını gıda takviyeleri ile kapatmaya teşvik edebilmektedir. Ne yazık ki, sporcu beslenmesi genellikle spor takviyeleri veya "sihirli" diyetlere atıfta bulunur. Sporcuların %40-70'i, kullanımlarının gerçekten gerekli olup olmadığını analiz bile etmeden spor takviyeleri tercih etmektedir (Saura, 2019). Gıda takviyelerinin çok azının performans artırdığı buna karşın bazı sağlık sorunlarına da sebep olduğu belirlenmiştir. Bilinçsiz gıda takviyelerinin kullanılması, birçok besin ögesinin biyoyararlılığını azaltabilmektedir. Buna karşın “en iyi olabilmeye duyulan istek”, sporcuların gıda takviyelerinin zararlı olabilecek etkilerini önemsememelerine neden olabilmektedir (Bayram ve Öztürkcan, 2020). Tüm bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı, özellikle spor salonlarına aktif bir şekilde devam eden sporcular için yiyecek ve içecek önerileri geliştirmektir. Yapılan çalışma ile kullanılan gıda takviyeleri yerine, yararlılığı kanıtlanmış olan gastronomik ürün önerileri sunulacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Bireysel farklılıklar ve mevcut farklı yiyecek seçenekleri nedeniyle, sporcular için tek bir beslenme modeli yoktur, hatta değerlendirilecek çok sayıda strateji ve seçenek vardır (Saura, 2019). Estetik performans gerektiren spor dallarında (özellikle jimnastik, bale vb.) düşük vücut ağırlığı istenildiğinden yeme bozukluğu sıklıkla rastlanılır. Beslenmelerinde enerji kısıtlaması yaptıkları belirlenen bu sporcular, akranlarına göre daha zayıf ve/veya kısa olabilmektedir (Keser ve Yüksel, 2020). Bununla birlikte estetik görünüşlerini önemseyen kadın sporcular, yetersiz gıda alma riskiyle karşı karşıyadır. Kadın sporcuların yeme bozukluğu insidansının yüksek olduğu bildirilmiştir (Rogerson, 2017; Kerksick vd., 2018). Oysaki vücudun geliştirme, yüksek performansla ulaşabilme ve sağlıklı yaşam ancak yeterli ve dengeli beslenme yoluyla mümkündür. Kişisel sportif hedeflere ulaşmanın yolu, sporcunun hedefine göre düzenlenmiş periyodik bir çalışma programı ve beslenme planından geçer (Bayram ve Öztürkcan, 2020). Bu beslenme programlarında olması gereken makro ve mikro besinler günlük yaşamında aktif spor yapan bireyler için önemlidir.

1. Makro Besin Öğeleri

Optimal enerji alımının ötesinde, sporcuların antrenmanlarını ve verimlerini en iyi seviyeye getirebilmek için yeterli düzeyde protein, karbonhidrat ve yağ tüketmeleri önemlidir (Kerksick vd., 2018). Buna karşın makro besinlerin vücuda fazla miktarda alınması bazı sağlık sorunlarına neden olabilmektedir. Örneğin sporcuların

beslenmesinde yüksek karbonhidrat alımı olduğunda gastrointestinal rahatsızlıklar ortaya çıkabilmektedir (Malsagova vd., 2021).

1.1.Karbonhidrat: Karaciğer ve kaslarda glikojen şeklindeki depolanan karbonhidratlar (Kerksick vd., 2018; Saura, 2019), organlara, kaslara ve beyin için yakıt sağlayan en iyi enerji kaynağıdır (Toktaş ve Demirörs, 2020; Bean, 2022). Kaslar için en önemli enerji kaynağı olan karbonhidratlar, özellikle ağır antrenmanlar sırasında enerji miktarının yaklaşık %55-65'ini oluşturur (Keser ve Yüksel, 2020; Altundağ ve Payas, 2021). Spor etkinliği öncesinde ve sonrasında karbonhidrat ile zenginleştirilmiş gıda alımı tatmin edici bir enerji alımı sağlar (Baykara vd., 2019; Saura, 2019). Karbonhidratların etkisini arttırmak için yüksek kalitede proteinin karbonhidratlara eşlik etmelidir (Toktaş ve Demirörs, 2020; Çelik vd., 2021). Egzersizden hemen sonra karbonhidrat ile proteinin birlikte alınmasının iyileşmeyi artırdığı ve kas oluşumunu desteklediği tespit edilmiştir (Malsagova vd., 2021; Bean, 2022). Karbonhidrat yeterince tüketilmediğinde yorgunluk, dikkat bozukluğu, sinirlilik ve gerginlik durumları oluşur (Baykara vd., 2019; Keser ve Yüksel, 2020).

1.2.Protein: Proteinler, kas, kemik, hücre ve dokuları oluşturmak ve onarmak, kan proteinleri olan hemoglobinlerin üretimini sağlamak, hormonal sistemleri oluşturmak ve geliştirmek, bağışıklık faktörlerinin sentezlenmesini sağlamak ve vitaminleri aktif hale getirmek için kullanılır (Jamieson, 2017; Kerksick vd., 2018; Bayram ve Öztürkcan, 2020; Toktaş ve Demirörs, 2020; Gençoğlu vd., 2021; Bean, 2022). Sporcuların aktif olmayan bireylere göre daha fazla proteine ihtiyacı vardır (Bean, 2022). Protein turnoverini desteklemek için sporcuların günlük protein alımı ortalama 1,2-2,0 g/kg olarak belirlenmiştir (Kerksick vd., 2018; Bayram ve Öztürkcan, 2020; Bean, 2022). Protein tüketimi, MPS (kas protein sentezi) oranlarını artırabilir ve muhtemelen MPB (kas protein yıkımı) oranlarını düşürebilir, böylece kas NPB (kas protein dengesi)'sini iyileştirebilir. Optimum bir adaptasyon elde etme açısından sporcular, NPB'lerini maksimize ederek antrenmana adaptif tepkileri maksimize etmeye çalışırlar. Bu, MPS'deki artışları desteklemek için hem egzersiz hem de amino asit/protein alımının sinerjistik etkisi yoluyla gerçekleştirilir (Phillips ve Van Loon, 2011).

1.3. Yağlar: Yağlar, egzersiz sırasında kullanılan önemli enerji substratlarından biridir. Hücre yapısında bulunan yağ, esansiyel yağ asitlerinin ve hormonların üretiminde rol oynar. Aynı zamanda doku ve organları dış etkilere karşı korurken sinirlerdeki yalıtım tabakasını da oluşturur. Vücuda alınan yağ ile hem enerji kazanılır hem de yağda eriyen A, D, E ve K vitaminleri gibi temel besinlere katkı sağlar (Baykara vd., 2019; Saura, 2019; Keser ve Yüksel, 2020). Optimal vücut yağ seviyeleri sporcunun yaşına, cinsiyetine ve aile geçmişine bağlı iken, yapılan spor çeşidine göre de değişebilmektedir. Beslenme ile yağdan gelen enerji, toplam enerjinin %20-35'i arasında olmalıdır. Beslenme ile düşük yağ alımı ciddi sağlık sorunları oluşturur ve sporcu performansını da olumsuz etkileyebilir (Saura, 2019; Keser ve Yüksel, 2020). Bu nedenle sporculara yağı kısıtlayıcı diyetler önerilmez (Saura, 2019).

2. Mikro Besin Öğeleri

Mikro besin yeterliliğini sağlamak tüm sporcular için önemli bir endişe kaynağıdır. Yetersiz beslenme sporcuları mikro besin eksikliğine yatkın hale getirebilir, bu da sağlık sorunlarını ve performans etkilerini ortaya çıkarır (Rogerson, 2017). Vücut sağlığının korunmasından sinir sisteminin normal çalışmasına kadar vitaminler birçok görevde önemli rol oynar. Vitaminler metabolik ve nörolojik süreçleri düzenler, immun fonksiyonların sürdürülmesini sağlar ve oksidatif hasara karşı hücreleri korur (Kerksick vd., 2018; Baykara vd., 2019; Nalçakan vd., 2020). Vücuda alınan vitaminler beklenenin aksine fazla alındığında performansı artırmaz, hatta yağda eriyen vitaminlerin vücutta birikerek toksik etki yaratmasını sağlar (Kerksick vd., 2018; Baykara vd., 2019; Keser ve Yüksel, 2020). Mineraller ise, vücut sıvılarının dengelenmesi, organların, kemik ve doku yapısının düzenli çalışması, enzimlerin ve hormonların önemli bileşenlerinin sağlanması, hemoglobin sentezi ile metabolik ve nöral kontrolün düzenlenmesi gibi birçok görevde yer alır (Kerksick vd., 2018; Baykara vd., 2019; Keser ve Yüksel, 2020). Vitaminler gibi mineral alımında da yetersizlik olduğunda sporcularda egzersiz kapasitesi azalabilir. Yetersiz beslenen sporcularda genellikle B grubu vitaminler, D, C ve E vitaminleri, kalsiyum, demir, çinko, magnezyum, A-karoten, selenyum ve bazı antioksidanların eksik olduğu belirlenmiştir (Keser ve Yüksel, 2020).

3. Gıda Takviyeleri

Gıda takviyeleri üzerinde yapılan birçok araştırmanın özellikle dayanıklılık ve egzersiz performansları konusunda olduğu belirlenmiştir (Meeusen ve Decroix, 2018). Günümüzde bazı sporcular rekabette avantaj elde etmek için gıda takviyesi kullanımına yöneliyor (Mason ve Lavalley, 2012). Her yaştan ve yetenekten sporcu, performanslarını artırmak, beslenme eksikliklerini önlemek, daha iyi vücut kompozisyonu, antrenman ve yaralanmalardan kurtulmak ve bağışıklık sistemi güçlendirmek için gıda takviyesi kullanmaktadır (Mason ve Lavalley, 2012; Amatori vd., 2020; Bean, 2022). Yapılan bir araştırmaya göre sporcuların gıda takviyesi kullanımında en büyük etkinin antrenörler (%65), spor diyetisyenleri (%30) ve doktorlar (%25) olduğu belirlenmiştir (Nalçakan vd., 2020). Gıda takviyeleri Avustralya Spor Enstitüsü tarafından etkinlik ve güvenliğe dayalı olarak Grup A, Grup B, Grup C ve Grup D olmak üzere dört gruba ayrılmıştır (Saura, 2019; Akbaş, 2021; Domínguez vd., 2022) (Tablo 1).

Tablo 1. Gıda Takviyelerinin Gruplandırılması

Adı	Özellikleri	Bazı Örnekler
Grup A	Bilimsel olarak kanıtla dayalı ve yasal olan takviyeler	Jeller, barlar, elektrolitler, izotonik içecekler, maltodekstrinler, peynir altı suyu (whey) proteini, D vitamini, probiyotikler, pancar suyu, demir/kalsiyum takviyeleri, probiyotikler, kreatin, kafein, beta-alanin, bikarbonat
Grup B	Araştırma veya izleme protokolü kapsamında tavsiye edilen, özellikle sporcular ve antrenörler için ilgi çekici takviyeler	Karnitin, kuersetin, HMB (hidroksi metil bütirat), glutamin, BCAA (dallı zincirli amino asitler), CLA (konjuge linoleik asit), E ve C vitamini, balık yağı
Grup C	Bilimsel kanıtlara dayanmayan takviyeler, sporculara çok az veya hiç faydası olmayanlar	Ginseng, Glukozamin, Krom pikolinat, Riboz, ZMA (çinko monometiyonin/aspartat), Koenzim Q10,
Grup D	Sporcular tarafından kullanılmaması gereken yasaklı doping veya pozitif maddeler	Hormonlar: DHEA (dehidroepiandrosteron), Androstenedion ve diğer testosteron öncü maddeleri ile uyarınlar: Efedrin, Sibutramin

Kaynak: Saura, 2019 ve Akbaş, 2021

Gıda takviyelerinin gruplandırıldığı Tablo 1'e göre tüketilebilir kategorisinde yer alan gıda takviyeleri Grup A ve Grup B'de yer alan takviyelerdir.

Sporcular tarafından en çok kullanılan takviyeler vitaminler (Nalçakan vd., 2020) ve protein içerikli takviyelerdir. Shaker, bar, yiyecek ve içecekler, vb. çeşitleri barındıran bu takviyeler protein içerir ve oldukça maliyetlidir. Bu ürünler kaslarda gelişmeyi arttırması ve toparlanma dönemini kısaltılması yönüyle önem taşımaktadır (Köseoğlu ve Kaynar, 2022). Yapılan araştırmalar uzun süreli egzersiz sırasında karbonhidrat takviyesi kullanımının beyin işlevine ve bilişsel performansa yararlı etkisinden bahsetmektedir (Meeusen ve Decroix, 2018). Buna karşın bilinçsiz kullanılan besin takviyeleri kullanımı sporcuların ve antrenörlerin sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Canbolat ve Çakıroğlu, 2016). Örneğin sporcular tarafından kullanılan protein takviyeleri dehidratasyona neden olmakta ve karbonhidratlar gibi yağa dönüşerek sporcunun performansını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kontrolsüz protein alımı karaciğer ve böbreğin fazla yorulmasına neden olurken, idrardan da kalsiyum atımını arttırabilir (Köseoğlu ve Kaynar, 2022). Bazı takviyelerin çoğunun sporcu performansına etkileri bilimsel kanıtlarla desteklenmemiştir fakat birçok sporcu "ne pahasına olursa olsun kazan" zihniyetine sahip olduğundan, olası yan etkilere bakmaksızın takviye kullanabilmektedir (Amatori vd., 2020; Nalçakan vd., 2020). Gerçekte bu takviyeler artan performans ve adaptasyon için mutlak bir gereklilik olarak kabul edilmez. Sporcular tarafından tüketilen günlük alınan besin öğelerinin büyük çoğunluğunun yiyeceklerle veya öğünün bir parçası olarak alınması tercih edilir (Kerksick vd., 2018). Yeterli ve dengeli beslenerek spor yapan bireylerin gıda takviyesi kullanması zorunlu değildir (Nalçakan vd., 2020: 261).

Yöntem

Yapılan bu çalışmanın amacı özellikle sporcular tarafından sıklıkla kullanılan gıda takviyeleri yerine gastronomik öneriler geliştirmektir. Bu gastronomik ürünlerin seçilme nedenleri; spor yapan bireylerin öncelikle yeterli ve dengeli beslenmeleri, bağışıklık sistemi güçlendirme, performans geliştirme ve yaralanma sonrası süreçleri daha kısa sürede atlatabilmelerine destek olmaktır. Çalışma, sporcuların bilinçsiz bir şekilde gıda takviyeleri kullanmalarına dikkat çekme konusunda önemlidir. Bu çalışma ile gastronomik ürünlerin kullanılma gerekçeleri kayıt altına alınarak sporcuların sağlıklı beslenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma da nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama ve doküman analizi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular konusunda bilgi içeren yazılı materyallerin analizi ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yazılı belgelerin içeriğini analiz etmek için kullanılan bu yöntem, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve yorumlamak için kullanılır. Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizin de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış geliştirmek için verilerin incelenmesini ve değerlendirilmesini gerektirir (Kıral, 2020: 173). Bu doğrultuda konu ile ilgili olduğu düşünülen 2006-2023 yılları arasında yapılmış yerli ve yabancı araştırmalar, hakemli dergiler, kitap bölümleri ve e-kitaplar olmak üzere 170 yayın incelenmiştir. Sporcu beslenmesi, spor yapan bireylerin kullandıkları takviyelerin kullanılma amaçları ve sporcuların gıda takviyeli beslenme boyutlarına ikame olabilecek gastronomik unsurlarla ilgili olduğu düşünülen dokümanların 154'ü çalışmaya dahil edilmiştir. Bununla ilgili bazı örnekler Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2. Literatürde Konu ile İlgili Bazı Çalışmalar

Araştırmacı	Çalışmanın Başlığı	Çalışmanın Amacı	Çalışmanın Sonuçları
Mason & Lavallee, 2012	Emerging supplements in sports	Çalışma en sık tanımlanan takviyelerin sporcu performansı artırma etkili olup olmadığını incelemeyi hedeflemiştir.	Bahsi geçen takviyelerin kullanımının sporcuların performansı arttırmada etkili olduğunu destekleyen bilimsel kanıtların mevcut olmadığı vurgulanmıştır.
Kerksick vd., 2018	ISSN exercise & sports nutrition reviewupdate: research & recommendations	Spor beslenmesi ile ilgilenen bireylere, uygulanabilecek spor beslenme ürünlerini ve bileşenlerinin etkinliğini ve güvenliğini belirlemek için temel oluşturabilecek bilgileri sağlamaktır.	Diyetisyenler ve spor beslenme uzmanları, sporcularına beslenme ve diyet takviyelerinin performans ve antrenman üzerindeki rolü hakkında dürüst ve doğru bilgiler sunabilmeleri için beslenmenin egzersiz üzerindeki rolüne ilişkin güncel araştırmaları takip etmelidir.
Özdoğan vd., 2018	Vücut geliştirme sporu yapan erkeklerin beslenme alışkanlıkları ve ergojenik besin destekleri kullanma durumları	Araştırmanın amacı, vücut geliştirme sporu yapanların ergojenik besin desteği kullanma durumlarını belirlemek ve beslenme açısından öneriler geliştirebilmektir	Vücut geliştirme sporu yapan erkeklerin önerilen miktarların çok üzerinde protein aldığı ve buna rağmen ergojenik besin takviyesine de başvurarak ekstradan protein alma eğiliminde oldukları görülmüştür. Bu durum spor yapan bireylerin konu ile ilgili bilgisizliğiyle ilişkilendirilmiştir.
Duman, 2019	Sporcuların ergojenik destek ve gıda takviyesi kullanım durumlarının incelenmesi	Araştırmanın amacı sporcuların ergojenik destek ve gıda takviyesi kullanma durumunu araştırmaktır.	Sporcuların takviye alma hususundaki motivasyonlarının başında sporcuların güçlerini ve dayanıklılıklarını artırma amacı bulunmaktadır
Saura vd., 2019	Sports nutrition and performance	Sporcu popülasyonunun sportif hedeflerine ulaşmasını sağlayacak beslenme gereksinimlerini belirlemektir.	Yapılan egzersiz türüne bağlı olarak protein tüketimi değişebilir. Yağ asitleri açısından kalite ön plandadır. İnflamatuar profil iyileştirmek için omega-6'ya kıyasla omega-3 tüketimi artırılır.
Akbaş, 2021	Sporcularda	Sporcuların hangi supplement ve ergojenik	Dengeli bir beslenme planında supplement ihtiyacı yoktur, fakat gereksinimin arttığı durumlarda yapılan egzersiz tipine ve

	supplement kullanımı ve ergojenik destekler	destekleri belirlemektir.	kullandığını	yoğunluğuna göre doktor, diyetisyen ve antrenör multidisipliniyle birlikte karar verilmelidir.
Köseoğlu & Kaynar, 2022	18-40 yaş vücut geliştirme sporu yapan ergojenik destek kullanan ve kullananmayan bireylerin tutumları, kullanım düzeyleri	Amaç; ergojenik desteklerin sporcuların hayatındaki yerinin, antropometrik ölçümleri ne ölçüde etkilediğinin ve kullanım kriterlerinin belirlenmesidir.		Spor yapan bireylerin ergojenik destek olmadan aldıkları protein miktarının ideal olduğu ve ergojenik destek kullanan birçok sporcunun protein kullanmasına gerek olmamasına rağmen tükettiği belirlenmiştir. Bu konuda uzmanlar tarafından uygun değerlendirmelerin yapılması önerilmiştir.

Tablo 2'de yer alan bu kaynakların bir arada incelenmesi çalışmanın bütüncül bir bakış açısıyla sunulmasını sağlamıştır. Çalışmanın amacını oluşturan gastronomik ürün önerilerinin spor performansına etkileri ile ilgili bazı çalışmalar Tablo 3'te yer almıştır.

Tablo 3. Gıda Takviyeleri Yerine Önerilen Gastronomik Ürünlerin Spor Performansına Etkileri ile İlgili Bazı Çalışmalar

Araştırmacı	Çalışmanın Başlığı	Çalışmanın Amacı	Çalışmanın Sonuçları
Ercan, 2016	Doğal süper gıdalar, hastalıklara karşı süper gıdalar; süper lezzetli tarifler.	Çalışmanın amacı hastalıklara ve bazı beslenme durumlarına karşı bireylere süper gıda önerilerinde bulunmaktır.	Sporcular için özellikle soya, tempeh, baklagiller, spirulina, bazı tahıllar (amaranth, buğday çimi, kahverengi pirinç, chia, yulaf, kinoa), yağlı tohumlar (fındık, kenevir), zengin iyi birer bitkisel protein kaynakları olarak kabul edilir. Özellikle güce dayalı performans sporu yapan ve kas geliştirmek isteyen sporcular için oldukça sağlıklı ve doğal bir gıda olan kenevir önerilmektedir.
Gaamour vd., 2019	Effects of polyphenol (carob) supplementation on body composition and aerobic capacity in taekwondo athletes	Çalışmanın amacı, genç tekvando sporcularında doğal olarak oluşan bir polifenol olan keçiyoynuzu takviyesinin 6 haftalık vücut kompozisyonu ve aerobik kapasite üzerindeki etkisini belirlemektir.	Keçiyoynuzu bakımından zengin polifenol içeren gıdaları beslenmeye dahil etmenin, fiziksel egzersizle birlikte kilo kaybını kolaylaştırabileceğini ve sporcularda aerobik kapasiteyi geliştirmeye yardımcı olabileceği tespit edilmiştir.
Batu ve Batu, 2020	The place of sesame and tahini in Turkish Gastronomy	Çalışma susamın sağlık bakımından kullanım alanlarını incelemek amacıyla yazılmıştır.	Susam tohumları yüksek konsantrasyonda kalsiyum ve demir içerdiğinden kas ve kemiklerin korunmasına yardım eder.
Eroğlu, 2020	Farklı dozlarda alınan pancar suyunun submaksimal koşu performansına etkisi.	Çalışmanın amacı, egzersiz öncesi farklı dozlarda tüketilen pancar suyunun submaksimal koşu performansına etkisini araştırmaktır.	Bu bağlamda egzersizden önce tüketilen pancar suyunun koşu süresini arttırdığı, kan basıncı düzeyini düşürdüğü, egzersiz anında maksimum kalp ritim hızını arttırdığı ve hissedilen yorgunlukları azalttığı tespit edilmiştir.
Lestari vd., 2021	Chia seeds (<i>Salvia hispanica</i> L.): Can they be used as ingredients in making sports energy gel	Chia tohumlarından (<i>Salvia hispanica</i> L.) spor enerjisi jeli üretmek için en iyi hidrokolloidin olup olmadığının belirlenmesidir.	Enerjinin kişinin fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerinde büyük etkisi vardır. Chia tohumlarının yüksek enerjili bir spor jeli üretmek için ana bileşen olarak kullanılabilmesi saptanmıştır.
Zamani vd., 2021	The benefits and risks of beetroot juice consumption: a systematic review	Amaç; pancar suyu tüketiminin sporcu beslenmesinde yararları ve risklerinin varlığını araştırmaktır.	Pancar suyu tüketiminin özellikle sporu geliştirici etkileri olmak üzere, kan akışı, kalp hızı, kalp debisi, kan basıncı ve performans gibi farklı parametreler üzerinde sağlığa faydalı etkileri rapor edilmiştir.

Araştırmada belirli gerekçelere dayandırılarak rekabetçi olmayan aktif spor yapan bireyler için gıda takviyesi yerine bitkisel ve hayvansal gastronomik ürün önerileri geliştirilmiştir.

Bulgular

Yeterli ve dengeli beslenme, bağışıklık sistemi güçlendirme, performans geliştirme ve daha hızlı iyileşebilme konularında desteklemek için aktif spor yapan bireylere hayvansal ve bitkisel içerikli gastronomik öneriler sunulmuştur. Dolayısıyla yapılan çalışma “Hayvansal Kaynaklı Yiyecek Alternatifleri” ve “Bitkisel Kaynaklı Yiyecek Alternatifleri” olmak üzere 2 temada incelenecektir.

Tema 1. Hayvansal Kaynaklı Alternatif Öneriler

Kırmızı et, tavuk, hindi etleri, balık ve yumurta iyi birer hayvansal protein kaynaklarıdır (Jäger vd., 2017; Berrazaga vd., 2019; Saura, 2019; Toktaş ve Demirörs, 2020; Altundağ ve Payas, 2021). Diğer önemli hayvansal protein kaynakları; süt ve süt ürünlerinden elde edilen gıda ürünleridir (Saura, 2019: 7; Toktaş ve Demirörs, 2020: 104; Altundağ ve Payas, 2021: 118). Sütte bulunan kazein ve peynir altı suyu ortalama olarak bitkisel proteinlerin sağladığından daha yüksek miktarda esansiyel amino asit içerirler (Liu vd., 2019). Ayrıca sütteki laktoz dayanıklılığa dayalı faaliyetlerde ve tekrarlanan yüksek yoğunluklu eforlarda spor yapan bireylerin performansını artırmaktadır (Pickering ve Kiely, 2018). Bu durum süttten üretilen kurut (keş) peyniri ile lor peynirini aktif şekilde spor yapan bireylere önerilmesini önemli kılmaktadır.

1.1.Kurut (Keş) Peyniri: Eski çağlardan beri tüm göçebe Türk halkları tarafından yapılan Kurut, Türkçe bir sözcük olup kurutmak kelimesinden türetilmiştir (Say vd., 2015; Coşkun vd., 2020; Kochkorova ve ark. 2021; Mamatova ve Aydın, 2022). Fermente bir süt ürün olan kurut, genellikle az yağlı yoğurt veya ayranın süzülmesi, tuzlanması ve şekil verilerek güneşte kurutulması ile üretilir (Say vd., 2015; Mamatova ve Aydın, 2022; Kırmacı ve Kırmacı, 2023). Kurutun gastronomi alanında kullanımı; toz haline getirilerek yemek üstlerine veya su ilave edilerek içecek hazırlanması şeklindedir. Sütün mayalanmasında da kullanılan kurut, bazı yörelerde peynir olarak tüketilmektedir. Türk mutfak kültüründe çorba, mantı, makarna ve bazı yöresel yemeklerin hazırlanmasında (keledoş, sengeser, hangel, ayran aşısı, vb.) kullanılmaktadır (Say vd., 2015; Dinçel ve Alçay, 2017). İçeriğindeki besin öğeleri oldukça yüksek olan kurut, sürdürülebilir sağlıklı yaşam için elzem olan hayvansal protein ile potasyum, kalsiyum ve fosfor gibi önemli minerallere sahiptir (Mamatova ve Aydın, 2022). Yapılan bir çalışmada kurut örneklerinde ortalama (mg/kg) kalsiyum 13968.52, fosfor 1060.47, magnezyum 432.42, sodyum 9782.45, potasyum 7012.45, bakır 2.44, çinko 9.66, mangan 1.25, demir 6.57, alüminyum 1.07 ve krom 0.09 olduğu belirlenmiştir (Öksüztepe vd., 2013). Kurut peynirinin protein oranı %53.41 ve yağ oranı %8,44 olarak belirlenmiştir (Atasever ve Mollabashi, 2018). Yapılan bir araştırmaya göre kurut desteği ile birlikte egzersiz uygulamasının kemik metabolizması, kas dokusu ve oksidatif stres parametrelerini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir (Erdem, 2021). Bu bilgilere dayanarak kurutta yer alan protein miktarlarının ve düşük yağın sporcu beslenmesinde oldukça faydalı olduğu düşünülmektedir.

1.2.Lor Peyniri: Lor peyniri sütün kaymağının alındıktan sonra içerisine yoğurt benzeri asitli gıdaların ilave edilerek sütün kestirilmesi ile elde edilen taneli bir peynir türüdür. Kahvaltılık, tatlı, börek ve diğer unlu mamullerde kullanılır (Kocatepe ve Tırlı, 2015; Kalaycı vd., 2022). Lor peyniri, peynir altı suyundan yapıldığından sütün sadece serum proteinini içerir. Serum proteinleri hızlı bir şekilde emilebilen biyolojik değeri yüksek proteinlerdir (Gür vd., 2010; Sözer, 2023). Serum proteinleri iz elementler (demir), kalsiyum ve vitaminler (vitamin A) gibi önemli mikro besin kaynaklarının taşınmasını ve emilimini sağlar. Laktoz sentezinde kritik rol oynayan bu proteinler koruyucu bir fonksiyona da sahiptir. Dolayısıyla serum proteinlerinin vücut geliştiriciler, atletler ve bağışıklık sistemi zayıf olan kişiler için en uygun proteinlerdir. Kemik gelişimi güçlendirme, doku gelişimi onarımındaki regülatör görevi, egzersiz sonrasında fiziksel performansın geri kazanılması, kilo kontrolü, kalp sağlığının korunmasında ve yaraların daha çabuk iyileşerek spor sonrası toparlanmayı destekleme konusunda serum proteinlerinin önemi büyüktür (Gür vd., 2010, Akgül ve Karaman, 2017). Amino asit içerikleri ve mükemmel sindirilebilir özelliklere sahip olan yumurta proteinleri (Jäger vd., 2017; Kuşka, 2021) ile karşılaştırıldığında serum proteinlerinin biyolojik değeri %15 daha fazla olması (Gür vd., 2010) lor peynirinin sporcu beslenmesindeki önemini bir kez daha ortaya koymaktadır

Tema 2. Bitkisel Kaynaklı Alternatif Öneriler

Bitkisel gıda kaynakları, gelişmekte olan ülkelerde önemli bir birincil protein kaynağı olmaya devam etmektedir, bu nedenle, nüfus için dengeli ve uygun besin alımını sağlamak için bu tür faydalı mahsullerin tarımsal çıktısını artırmak kritik öneme sahiptir (Rabail vd., 2021). Bitkisel protein kaynakları, hayvansal protein kaynakları ile kıyaslandığında daha az protein içerir ve sindirilebilirliği daha kolaydır (Van Viliet vd., 2015; Berrazaga vd., 2019). Buna karşın bitkisel proteinler içerdikleri sağlıklı yağlar ve sağlığa kazandırdıkları yararlar sebebiyle önemi giderek artmıştır (Kuşka, 2021). Bitki bazlı protein diyetlerinin et ürünlerinin yerini tamamen değiştirebileceği kesin olmasa da hayvansal proteinlere göre sağlığı geliştirici faydaları daha fazladır. Bitki bazlı proteinler, sürdürülebilir bir gıda üretim sistemi elde etmek için hayvansal ürünleri ikame etme konusunda umut verici bir potansiyele sahiptir (Qin vd., 2022). Bitkisel proteinler kas kütlelerinin korunmasını ve/veya büyümesini desteklemek için bitki bazlı proteinlerin kullanıma potansiyeli son günlerde oldukça popüler bir konudur (Van Viliet vd., 2015). Sporcular için özellikle soya, tempeh, baklagiller (fasulye, bezelye ve mercimek), bazı tahıllar (amaranth, buğday çimi, kahverengi pirinç, yulaf, kinoa), yağlı tohumlar (fındık, kenevir), spirulina, zengin iyi birer bitkisel protein kaynakları olarak kabul edilir (Van Viliet vd., 2015; Ercan, 2017; Rogerson, 2017; Berrazaga vd., 2019; Saura, 2019; Keser ve Yüksel, 2020; Toktaş ve Demirörs, 2020; Altundağ ve Payas, 2021; Kuşka, 2021; Marrone vd., 2021). Bu bilgiler kapsamında yapılan çalışma sporculara bitkisel protein ve diğer yararlılar kapsamında önerilecek en önemli kaynaklar; *spirulina*, *soya ve soya ürünleri*, *chia*, *kinoa*, *kenevir tohumu*, *susam*, *pancar* ve *keçiboynuzu* olarak belirlenmiştir. Bunlar gerekçeleri ile birlikte ayrı başlıklar şeklinde aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

2.1.Spirulina (Algler): Spirulina, gıda endüstrisindeki en önemli trendlerden biridir (Ercan, 2016; Lafarga, 2020). Günümüzde spirulina yosunu "süper gıda" olarak adlandırılır. Kapsül, kurutulmuş toz veya pul olarak birçok gıda formülasyonuna dahil edilmektedir (Ercan, 2016; Costa vd, 2019; Lafarga vd., 2020). Sağlığa faydalı besin destekleri olarak kabul edilen yaygın spirulina cinsleri; *chlorella*, *arthrospira (spirulina)*, *dunaliella*, *haematococcus*, *scenedesmus*, *aphanizomenon*, *odontella* ve *porphyridium'dur* (Muslu ve Gökçay, 2020). İlk olarak Azteklerin sofralarında tüketildiği belirlenen spirulina, antioksidanlar, fitobesinler, probiyotikler ve nutrasötikler içeren insanlık tarafından bilinen en besleyici konsantrasyonlu gıdadır. Dünya Sağlık Örgütü spirulinayı insanoglunun en iyi sağlık ürünü olarak tanımlarken, Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) "En iyi protein kaynaklarından biri" olarak onaylamıştır (Soni vd., 2017; Lafarga vd., 2020). Spirulina taze olarak salata şeklinde, kurutulmuş olarak da çorba ile sos yapımında ve baharat şeklinde tüketilmektedir (Alçay vd., 2014, Ayyıldız, 2023). Ayrıca makarna, ekmek, bisküvi, kek ve içecek üretiminde de kullanılır (Costa vd., 2019; Lafarga vd., 2020). Yoğurt ve peynir gibi süt ürünlerinde de kullanılan spirulina önemli bir et ikamesi olarak kullanılır (Lafarga vd., 2020).

Yüksek miktarda protein ve önemli ölçüde mikro ve makro besin içeriğine sahip olan spirulina, sahip olduğu esansiyel amino asit ve yağ asitleri, mineraller ve vitaminler (E, C, D, A(karotenoidler), B₁, B₂, B₃, B₆) ile çok önemli besin değerine sahiptir. B vitaminleri konusunda oldukça zengin bir vitamin kaynağı olan spirulinanın bazı türlerinde B₁₂ vitamini de kaydedilmiştir. Genel anlamda bakıldığında çeşitli mineraller (özellikle magnezyum ve krom), belirli koşullar altında sporcular için egzersiz kapasitesini ve antrenman adaptasyonlarını artırabilir (Kerksick vd., 2018). Spirulinada en çok bulunan mineraller; demir, kalsiyum, potasyum, magnezyum, selenyum, demir, çinko, sodyum, iyot, bakır, krom ve fosfor (Ercan, 2016; Alçay vd., 2017; Soni vd., 2017; Jung vd., 2019; Lafarga vd., 2020; Muslu ve Gökçay, 2020; Han vd., 2021; Ayyıldız, 2022; Özlü ve Bayram, 2022). Spirulina içeriğinde bulunan bu zengin mineraller göz önüne alındığında sporcular için spirulina nın oldukça elzem bir gıda olduğu görülmektedir. Spirulinalar insan diyetleri için potansiyel olarak zengin ve biyoyararlılığı yüksek bir demir kaynağıdır (Muslu ve Gökçay, 2020; Gurney ve Spendif, 2020). Kandaki hemoglobin (Hg) üretimi için vazgeçilmez olan demir, özellikle sporcular için gerekli bir besin maddesi olarak tanımlanmıştır. İskelet kaslarına oksijen taşınması için gerekli olan demir, hemoglobindeki küçük artışlar bile egzersiz sırasında oksijen alımının artmasıyla ilişkilidir (Gurney ve Spendif, 2020).

Kuru ağırlığının çoğunluğunu proteinlerin (%50-70) oluşturduğu spirulinanın genel bileşimi %15-25 karbonhidrat, %6-13 lipit, %4.2-6 nükleik asit ve %2.2- 4.8 minerallerden oluşturmaktadır (Lafarga vd., 2020; Özlü ve Bayram, 2022). 100 gr spirulinada yaklaşık 57,5 gr protein bulunmaktadır (Ercan, 2016; Lafarga vd., 2020). Özellikle yüksek konsantrasyonda esansiyel amino asitlerden lösin, valin ve izolösin içeren spirulina, et, süt, yumurta, tahıl ve soya fasulyesi gibi besinlerle karşılaştırılabilir düzeydedir (Özlü ve Bayram, 2022). Ayrıca spirulinanın içerdiği protein baklagillerden elde edilen tüm standart bitki proteinlerinden üstündür (Jung vd.,

2019). Spirulinada bulunan kreatin (bir amino asit türevi), hem anti-oksidasyon hem de egzersiz performansı üzerinde etkilidir. Fosfokreatin formundaki kreatin, kas hücrelerinde önemli bir enerji deposudur. Yoğun egzersiz sırasında, fosfokreatin kreatin ve fosfata parçalanır ve açığa çıkan enerji birincil enerji kaynağı olan adenozin trifosfatı (ATP) yenilemek için kullanılır (Lu vd., 2006).

Omega 3, omega 6 ve omega 9 bakımında güçlü ve balık yağına iyi bir alternatif ürün olarak gösterilen spirulinada (İrkin, 2020; Ayyıldız, 2023), en yaygın bulunan lipidler; omega-6 (linoik asit) ve palmitik asittir. Omega-6'nın kardiyovasküler ve yüksek kolesterol hastalıklarında koruyucu etkileri vardır. Ayrıca diğer lipidler doymamış yağ asitleri (PUFA), eikosapentaenoik asit (EPA) ve dokosaheksaenoik asit (DHA)'tir (Lafarga vd., 2020). Bu yağ asitleri de kardiyovasküler hastalıkları önlemede olumlu rol oynar (Han vd., 2021). Spirulinada bulunan çoklu doymamış yağ asitleri, klorofiller, karotenoidler ve fikobiliproteinler dahil olmak üzere biyoaktif pigmentler gibi birçok değerli bileşikler içerir (Costa vd., 2019; Lafarga vd., 2020). Bu biyoaktif bileşenler kas yıkımına neden olan enflamatuvar bileşiklerin gelişmesini yavaşlatan yararlı özelliklere sahiptir (Muslu ve Gökçay, 2020).

Mavi-yeşil alg ekstresi olan spirulina, antioksidan özellik gösteren β -karoten, tokoferoller, fikosiyenin ve polifenoller gibi kimyasallar içerir. Bu özelliğine istinaden spirulina özellikle egzersize bağlı oksidatif stres sonucu oluşan kas hasarını koruyucu ve kas yorgunluğunu önleyici özellik gösterir. Bir sonraki çalışma için kas dayanıklılığını arttıran bu algler, sporcular için uzun süreli enerji kaynağıdır (Yılmaz ve Duru, 2011; Ercan, 2016; Torlak ve Torlak, 2017; Özlü ve Bayram, 2022). Aynı zamanda egzersiz sırasında bağışıklık yeteneğini geliştirmede olumlu etkiye sahiptir (Cui vd., 2022: 8) ve yaraların daha kolay iyileşmesini sağlar (Muslu ve Gökçay, 2020). Spirulina ve bundan türetilen bileşiklerin diyabetes mellitus, hiperlipidemi, oksidatif stres kaynaklı hastalıklar, iltihaplanmalar, alerjiler, hipertansiyon ve bazı kanser türleri gibi bulaşıcı olmayan hastalıklarda tedavi edici uygulamalara sahiptir (Lafarga vd., 2020; Özlü ve Bayram, 2022). Vücudun savunma mekanizmasını kuvvetlendiren spirulina, düşük kalorili bir gıda olduğundan zayıflama diyetleri için ideal bir besindir (Yılmaz ve Duru, 2011). 2018'de yapılan bir araştırmada spirulina'nın tek başına veya egzersizle birlikte tüketilmesiyle yalnızca vücut yağ yüzdesini azaltmamış, aynı zamanda kilo kaybını arttırdığı kaydedilmiştir (Lafarga vd., 2020).

2.2.Soya ve Soya ürünleri: Son yıllarda tüketiciler ve araştırmacıların ilgiyi artırdığı soya fasulyesi, botanik olarak, *Rosaceae* takımına, *Leguminosae* familyasına ve *Glycine max* çeşidine aittir (Asif ve Acharya, 2013). Dünyada en kaliteli ve en çok kullanılan bitkisel protein kaynağı soyadır (Messina vd., 2018: 674; Kuşka, 2021). İnsanlık tarafından günümüze değin bir protein kaynağı olarak kullanılan soya fasulyesi (Sá vd., 2020), son zamanlarda en yüksek endüstriyel üretime sahip ve en popüler bitki proteini olarak kabul edilmektedir (Qin vd., 2022). Tokluk sağlama konusundaki başarısı ve yeterli protein alımını desteklemesi bakımından soya ve soya ürünleri protein bakımından zengin alternatifler olarak kabul edilir (Ismail vd., 2020; Jovandaric, 2021; Doğan ve Doğan, 2023). Soya fasulyesinden üretilen gıda ürünleri arasında; soya yağı, soya küspesi, soya unu, soya filizi, soya sütü, soya yoğurdu, tofu (bitkisel lor), tempeh, miso, natto, soya sosu, tekstüre et alternatifleri, peynir ve süt ürünleri alternatifleri, soya fıncığı-fıstığı yer almaktadır (He ve Chen, 2013; Ismail vd., 2020; Jovandaric, 2021; Qin vd., 2022; Doğan ve Doğan, 2023). Soya bitkisinden shoyu, teriyaka ve tamari adlı üç ana soya sosu çeşiti üretilir (Qin vd., 2022).

Mükemmel bitki bazlı protein kaynakları olarak gösterilen soya fasulyesi, olgun ham tohumların kuru ağırlığına göre yaklaşık %35-40 protein, %20 lipid, %9 diyet lifi ve %8,5 nem içerir (Qin vd., 2022). Örneğin et analogları (et ikamesi) olarak da adlandırılan soya ürününün protein miktarları; 1 fincan tofuda 11 gr, 1 fincan tempehte 41 gr'dır (Jamieson, 2017). Soya fasulyesi protein miktarı bakımından diğer baklagillerden daha yüksek olmakla birlikte, soya proteininin kalitesi diğer bitki proteinlerinden üstündür (Messina vd., 2018; Qin vd., 2022; Doğan ve Doğan, 2023). Yapılan araştırmalara göre soya proteini, süt ve peynir altı suyu proteinine kıyasla benzer amino asit bileşimine sahiptir. Soya proteininin PDCAAS (protein sindirilebilirliği düzeltilmiş amino asit skoru) skoru ve sindirilebilirlik oranı da süt, peynir altı suyu ve yumurta proteinine benzerlik gösterir (Qin vd., 2022). Soya, kemik sağlığı için kritik olabilecek yüksek kaliteli protein ve kalsiyum sağlar (Rizzo ve Baroni, 2018; Cao vd., 2019). Soya, direnç egzersizinde kas yapımı konusunda hayvansal proteinlerine göre daha etkili avantajlara sahip olabilir (Messina vd., 2018). Soya gıdaları osteoporozu önlemeye ve tedavi etmeye yardımcı olabilir (Singh vd., 2008; Cao vd., 2019). Son çalışmalar soyanın direnç egzersizlerinde bile kemik, kalp ve kas sağlığının

sürdürülmesinde önemli rolü olduğunu gösterir (Cao vd., 2019; Keser ve Yüksel, 2020: 270; Qin vd., 2022). Bu durum hem vegan hem de nonvegan sporcu beslenmesinde soyanın önemine dikkat çekebilir.

Soya fasulyesi, kolesterol içermeyen ve doymuş yağ oranı düşük bir baklagil olan soya fasulyesi (Asif ve Acharya, 2013), aynı zamanda temel bir Omega 3 (ω 3 yağ asidi) içeren ve önemli miktarda α -linolenik asit sağlayan tek baklagildir. Yağ içeriği, %54 linoleik asit, %24 oleik asit, %11 palmitik asit, %1-9 linolenik asitten oluşur. Bu özelliklerinden ötürü soya proteini tüketimi, toplam kolesterol, LDL kolesterol ve trigliseritlerin serum konsantrasyonlarını önemli ölçüde azalttığı sonucuyla ilişkilidir (Asif ve Acharya, 2013; He ve Chen, 2013; Rizzo ve Baroni, 2018; Cao vd., 2019; Qin vd., 2022). Diğer diyet kaynaklarıyla karşılaştırıldığında soya, olası yararlı sağlık etkilerine sahip olduğu gösterilen en yüksek izoflavon içeriğine sahiptir (Rizzo ve Baroni, 2018). Son on yılda yapılan araştırmalara göre soya bazı ürünlerde bulunan izoflavonlar (özellikle genistein) oksidatif stresi ve kolesterol seviyelerini düşüren güçlü bir antioksidan özelliğe sahiptir. İzoflavonlar ve kalsiyum kıkırdakta ortaya çıkan hasarı azaltmaya yardımcı olur (Cui vd., 2022). Bunun sebebi, soya fasulyesinin içeriğinin iyi bir biyoaktif fenolik bileşik kaynağı olmasıdır. Fenolik bileşikler, antioksidan ve yorgunluk önleyici aktiviteler de dahil olmak üzere sağlığı iyileştiren güçlü özelliklere sahip ikincil metabolitlerdir. Özellikle fermente soya fasulyesindeki (tofu, tempeh vb.) toplam flavonoid ve fenol içeriğinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Güçlü spor koruyucu etkileri olan soya izoflavonlarının kemik erimesini azaltarak ve kemik oluşumunu uyararak menopoz sonrası osteoporotik kemik kaybını azalttığını epidemiyolojik kanıtlar ile desteklenmiştir. Birçok çalışma, soya fasulyesi izoflavonlarının potansiyel kemiğe özgü etkilerini göstermiştir (Cui vd., 2022). Son olarak bazı araştırmalar göre miso, soya sütü, soya peyniri, tempeh ve diğer soya ürünleri ile beslenme kanseri (özellikle meme ve prostat kanseri) ve diyabeti önlemede olumlu etki gösterebilir (Singh vd., 2008; Asif ve Acharya, 2013; Cao vd., 2019; Qin vd., 2022).

2.3.Chia (Çiya): Gıda anlamında çoğunlukla tohumları kullanılan bu tahıl yağ, kahvaltılık gevrekler, yoğurtlar, çorbalar, et ürünleri, hamburger, bazı unlu mamuller (bisküvi, ekmek, makarna, kek, muffin vb.), sağlıklı atıştırmalıklar, süt ürünleri tatlılarda (dondurmalar), reçellerde, granola barlarda, vegan mayonez, yenilebilir biyolojik filmler ve bazı içeceklerde kullanılmaktadır (Ercan, 2016; Timilsena vd., 2017; Grancieri vd., 2019; Rabail vd., 2021; Doğan ve Doğan, 2023; Mondor, 2023). Chia dahil olduğu ürünlerin yalnızca protein içeriğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda antioksidan potansiyellerini ve diyet lifi içeriğini de artırabilir. Bu durum chia kullanan bireylere bazı sağlık yararları sağlayabilir (Mondor, 2023). Chia SPRF (tohum proteini açısından zengin fraksiyon) sayesinde, özellikle emülsiyon veya köpük stabilitesi gerektiren gıdalarda potansiyel bir gıda bileşenidir (Vázquez-Ovando vd., 2013; De Falco vd., 2017; Grancieri vd., 2019).

Aztek dilinde güç ve yüksek enerji kaynağı olarak bilinen chia, “mucizevi tohum” veya “süper gıda” olarak da adlandırılır (Ercan, 2016). Aztek ve Mayalılar savaşıların güç ve dayanıklılığının artırmak için chia tohumu kullanmıştır. Ayrıca o dönemde mesaj taşıyan habercilerin enerji vermesi için sıklıkla tükettiği besin olan chia, ‘koşu besini’ (running food) olarak tanımlanmıştır (Yurt ve Gezer, 2018).

Chia tohumlarının, yüksek kaliteli bitkisel proteinler ve diyet liflerinin en zengin kaynakları arasında olduğu bildirilmiştir (Rabail vd., 2021). Chia tohumu önemli bir protein (ortalama %16-26) ve lif kaynağı (ortalama %25-40) kaynağıdır ve chia tohumları oldukça fazla miktarda omega 3 yağ asidi içerir (Vázquez-Ovando vd., 2013; Bochicchio vd., 2015, 2015; Timilsena vd., 2017; Özbek ve Yeşilçubuk, 2018; Yurt ve Gezer, 2018; Bhardwaj ve Saraswat, 2019; Lestari vd., 2021; Oyalo ve Mburu, 2021; Doğan ve Doğan, 2023; Mondor, 2023). Chia'daki baskın yağlar insanlar için gerekli olan α -linolenik asit (ALA; bir omega-3 yağ asidi) ve linoleik asit (LA; bir omega-6 yağ asidi) içerir. Bunlar vücut tarafından sentezlenemeyen ve beslenme ile alınması gereken yağlardır. Chia'daki bu yağ asitlerinin yaklaşık %60'ını ALA ve yaklaşık %20'sini LA oluşturur (Cassiday, 2017; De Falco vd., 2017; Özbek ve Yeşilçubuk, 2018; Grancieri vd., 2019; Mondor, 2023). Bu nedenle chia tohumu antiinflamatuvar, antiaritmik ve antitrombotik aktivitesi nedeniyle insan beslenmesinde ve sağlığında çok önemli rol oynayan ω -3'ün doğal kaynağı olarak değerlendirilebilir (De Falco vd., 2017). Egzersiz ve antrenman sırasında α -linolenik asit ve ALA özellikle uzun süreli dayanıklılık egzersizlerinde karbohidrat depolarının tükenmesinden sonra yakıt kaynağı olarak işlev görebilir (Oyalo ve Mburu, 2021).

Chia tohumlarının kalsiyum, fosfor, potasyum ve magnezyum içeriği muadillerine göre oldukça yüksektir (Yurt ve Gezer, 2018; Grancieri vd., 2019). Chia tohumundaki yüksek kalsiyum içeriği, osteoporoz ve osteopeniye duyarlı olanlara fayda sağlayıcı bir öneme sahip olabilir (Din vd., 2021). Chia tohumu önemli miktarda (%20'ye

kadar) protein içeriğine sahiptir (Din vd., 2021). Bu protein içeriği başta yüksek konsantrasyonda sistein, lizin ve metiyonin olmak üzere 18 çeşit mükemmel amino asit dengesine sahiptir (Özbek ve Yeşilçubuk, 2018; Din vd., 2021). Yüksek miktarda protein içeriğinden ötürü özellikle güce dayalı performans sporlarında verdiği enerjinin yanı sıra kas gelişimini destekler (Ercan, 2016). Bu durumu daha ayrıntılı anlatmak gerekirse, chia tohumu yüksek oranda globülin (%52) proteinleri içerir. Globülin ise metabolik aktiviteler için önemli bir amino asit olan glutamik asit barındırır. Bu asit sinir sistemini uyarır, immün fonksiyonları artırır ve sporcular için dayanıklılığın artmasını sağlar. Chia tohumu ununda bulunan arjinin (tıpkı içerisinde bulunan yağ asitleri gibi) kardiyovasküler hastalıklara karşı koruyucu etki gösterir (Yurt ve Gezer, 2018; Din vd., 2021; Mondor, 2023). Bunun yanı sıra ağır antrenmanların vücuttan azalttığı vitaminlerin seviyelerini yeniden yükseltmesine yardım ettiğinden dolayı chia sporcular için oldukça önemli bir gıdadır (Ercan, 2016). Bu görüşleri desteklemesinin yanında çeşitli çalışmalar, chia tohumunun birçok hastalığa karşı mücadelede de yararlı bir araç olabileceğini göstermiştir (Rabail vd., 2021). Buna gerekçe olarak chia proteinlerinin antioksidan (Frassinetti vd., 2018), antidiyabetik ve antikanser özelliklerin yanı sıra antimikrobiyal ve antibiyofilm potansiyeli olan iyi bir biyoaktif peptit kaynağı olması gösterilir (Mondor, 2023). Dolayısıyla chia tohumunun özellikle diyabet, kanser ve obezite gibi kronik hastalıklardan korunma konusunda önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir (Özbek ve Yeşilçubuk, 2018; Din vd., 2021).

2.4.Kinoa: Botanik olarak *Chenopodiaceae* familyasına ait olan tek yıllık bir bitkidir ve Latince adı *Chenopodium quinoa Willd'*dir (Frassinetti vd., 2018; Sezgin ve Şanlıer, 2019). 21. yüzyılın insanlık için umut vaat eden bitkisi olarak tanımlanan kinoa, glutensizdir ve potansiyel sağlık yararları nedeniyle son yıllarda giderek daha büyük ilgi görmüştür (Tang ve Tsao, 2017; Sezgin ve Şanlıer, 2019). Birçok ülkede gıda, yem ve gıda dışı endüstriyel alanlarda kullanılan kinoa, yaygın olarak haşlanmış şekilde salata malzemesi olarak kullanılırken, aynı zamanda bitkisel süt yapımı, makarna, erişte, krep, pankek, cips, tortilla, gözleme, çorba, et yemekleri, ekmekek (özellikle glutensiz ekmekek yapımında), kek, kraker, kurabiye, kahvaltılık gevrek ve diğer unlu mamullerde kullanılır (Ercan, 2016; Nevruz-Varlı ve Şanlıer, 2016; Vilcacundo ve Herná'ndez-Ledesma, 2017).

Yapılan araştırmalara göre kinoanın diğer besin bileşiklerinden yaklaşık %60-69'u karbonhidrat, %9-12,6'sı nem, %4-10'u lipid ve %3-4'ü mineraldir (Sezgin ve Şanlıer, 2019). Kinoa tohumunun %9,7 yağ içeriği içerdiği ve bunların çoğunluğunun doymamış yağ asitleri (UFA) olduğu belirlenmiştir. UFA yaklaşık üçte ikisinin çoklu doymamış yağ asitleri (PUFA) ve üçte birinin tekli doymamış yağ asitleri (MUFA)'den oluşur. Kinoa'daki UFA'lar başlıca linoleik (%52), oleik (%25) ve linolenik (%4) asitlerdir. Linoleik asit, kinoa tohumlarında tanımlanan en bol miktarda bulunan çoklu doymamış yağ asitlerinden olduğundan kardiyovasküler hastalık ve artmış insülin duyarlılığı üzerinde çeşitli olumlu etkileri vardır (Tang ve Tsao, 2017; Bayram vd., 2018). Bu yağ asitlerinin kardiyovasküler hastalık (CSD), meme kanseri ve gastrointestinal kanser riskini azaltmaya yardımcı olduğunu gösteren ikna edici kanıtlar vardır (Ng ve Wang, 2021). Bilimsel kanıtlara dayanarak, ω-3 serisi çoklu doymamış yağ asitleri (ω-3 PUFA'lar) enerji metabolizmasını ve kas iyileşmesini artırabilir ve yaralanmayı önleyebilir. Diyetteki ω-3 PUFA'ların, temel olarak anti-inflamatuar özelliklerinden dolayı, aktif bireyler ve sporcular için yararlı olduğu düşünülmektedir (Cui vd., 2022).

İyi bir lif kaynağı olan kinoa (Ercan, 2016; Kuşka, 2021), çeşitli mineraller (magnezyum, çinko, demir, potasyum, fosfor), vitaminler (E, B grubu ve C) ve çok kaliteli ve sindirilebilirliği yüksek protein, yağ, esansiyel amino asitler, saponinler, polifenoller, fitosteroller, fitosteroidler ve potansiyel sağlık yararları olan betalainler gibi fitokimyasallar içerirler (Sezgin ve Şanlıer, 2019; Martínez-Villaluenga vd., 2020; Ng ve Wang, 2021; Stumpf, 2021). En az süt (inek) proteini kadar kaliteli protein miktarına sahip olan kinoa (Sezgin ve Şanlıer, 2019; Doğan ve Doğan, 2023: 346), türüne göre değişmekle birlikte %13-20 oranında protein içerir, fakat hayvansal süte göre çok az alerji veya intolerans bildirimini ile anılır (Pıneli vd., 2015; Ercan, 2016). Kendi kulvarındaki türlerle kıyaslandığında (gerçek tahıllarla) daha kaliteli protein yapısına sahiptir. Örneğin pirinçten iki kat daha fazla protein içerir. Bu da kinoayı sporcular için antrenman öncesi ve sonrası tüketebileceği yemeklerde alternatif gıda haline getirir (Stumpf, 2021). Kinoa yüksek miktarlarda protein içermesinin yanında tüm esansiyel amino asitlerin dengeli yapısı nedeniyle de yüksek kaliteli protein olarak kabul edilmektedir (Vilcacundo ve Herná'ndez-Ledesma, 2017). Kinoa, vücudun kendiliğinden sentezleyemediği bu amino asitlerin tamamını içerir (Ercan, 2016; Kuşka, 2021). Bu anlamda kinoa, sporcu bireylerde kas oluşumu ve kas iyileşmesi için gerekli olan dokuz temel amino asidin tümünü içeren eksiksiz bir proteindir (Stumpf, 2021). Kinoa zengin bir fitoekdisteroit

kaynağına sahip tek psödotahtır. Kas kütesinin arttıran ve yağ kütesinin azalmasına yardımcı olan bu bileşikler, performans arttırıcı, anti-osteoporotik ve yara iyileştirici olarak tanınır (Graf vd., 2014; Nevruz-Varlı ve Şanlıer, 2016). Kinoada bulunan bu fitoekdisteroidler aynı zamanda cilt yaşlanmasına karşı koruma sağlar ve iskelet kası sentezini teşvik ederek fiziksel performansı geliştirir (Martínez-Villaluenga vd., 2020).

Sporcuların protein gereksinimlerini karşılayan, aynı zamanda sağlığı optimize eden ve yoğun antrenman sonrasında bağışıklık fonksiyonundaki azalmaları önleyen fonksiyonel gıdaları seçmeleri önemlidir (Jäger vd., 2017: 14). Kinoa (özellikle filizleri) çeşitli hastalıkların riskini azaltan ve genel beslenmede kullanılabilen fonksiyonel gıdaların mükemmel bir örneğidir (Frassinetti vd., 2018). Bu anlamda kinoa, sporcu performansının arttırılması, kondisyon geliştirme ve egzersiz sonrası toparlanma sürecini de destekleyen önemli bir bitkisel proteindir (Graf vd., 2015). Tüm bu yüksek besin değeri, tedavi edici özelliği ve gluten içermemesi nedeniyle kinoa, çocuklar, yaşlılar, laktoz intoleransı olanlar, osteoporoza eğilimli kadınlar gibi hassas gruplar ve yüksek aktiviteli sporcular için oldukça faydalı bir gıda olduğunu ortaya koyar (Graf vd., 2015; Vilcacundo ve Hernáandez-Ledesma, 2017).

Kinoada, E vitamini analogları güçlü antioksidanlar yer alır ve bu insanlarda antikoagülasyon, metabolik, inflamatuvar ve antikanser süreçlerin düzenlenmesi gibi birçok temel fizyolojik fonksiyona sahiptir (Tang ve Tsao, 2017). Polifenol (renk pigmenti), fitosterol (bitkisel yağ) ve flavonoid (tat-koku bileşikleri) bileşenleri içerir (Sezgin ve Şanlıer, 2019). Tüm bu özelliklere istinaden, anti-enflamatuvar, anti-kanser, antibakteriyel, antiviral ve antialerjik etkiler gösterebilen kinoa, yüksek tansiyon, serum ve karaciğerdeki kolesterolu, dislipidemi, obezite, anemi, çölyak, bazı kanserler, kalp-damar hastalıkları ve diyabet riskini azaltmaya yardımcı olmaktadır (Tang ve Tsao, 2017; Vilcacundo ve Hernáandez-Ledesma, 2017; Bayram vd., 2018; Sezgin ve Şanlıer, 2019; Martínez-Villaluenga vd., 2020).

2.5.Kenevir Tohumu: Kenevir olarak adlandırılan *Cannabis sativa* L., Cannabaceae familyasındaki otsu anemofil bitkiye aittir (Farinon vd., 2020; Rehman vd., 2021; Xu vd., 2022). Daha çok tahıl ürünlerinin zenginleştirilmesinde kullanılan ve glutensiz olarak üretilen ekmek, makarna, bisküvi, kreker ve kek üretiminde kullanılır (Hayıt ve Gül, 2020; Mortaş vd., 2021). Ayrıca etlerde, soslarda, soya peynirinde, yoğurtlarda, kenevir proteini içeren içeceklerde (kahve, çay ve sodalarda), tatlılarda, peynirlerde, salata ve atıştırmaçlıklar (çikolata, şekerleme, çerez ve enerji barı) gibi birçok gıda alternatifinin fonksiyonelliğini arttırmak için kenevir kullanılmaktadır (Doğan ve Doğan, 2021; Göre ve Kurt, 2021; Mortaş vd., 2021; Xu vd., 2022; Yılmaz ve Yazıcı, 2022).

Sağlığa faydalarından ötürü fonksiyonel gıda olarak tanımlanan kenevir, optimal sağlık koşullarını destekleyen ve/veya bulaşıcı olmayan hastalık risklerini azaltan endüstriyel olarak işlenmiş veya doğal gıdayı ifade eder (Xu vd., 2022). Kenevir, tıbbi değeri, lifi ve tohumu ile dikkat çeken önemli bir bitkidir (Rehman vd., 2021). Kenevir bitkisi yağ, protein, lif ve birçok biyoaktif bileşik kaynağından oluşur (Sun vd., 2021; Xu vd., 2022). Biyoaktif bileşenleri arasında fenolik asitler ve flavonoidler, toplam antioksidan içeriğini oluşturan çekirdek fenolikler yer alır (Mazumdar vd., 2022). Kenevir tohumu %25-35 oranında yağ asitleri, %20-25 oranında protein, %20-30 oranında karbonhidrat, kalsiyum (Ca) (%60), magnezyum (Mg) (%35), demir (Fe) (%3), çinko (Zn) (%1) ve bakır (Cu) (%1), fosfor, potasyum, kükürt ve demir gibi vitaminler ve minerallerden oluşur (Frassinetti vd., 2018; Abdollahi vd., 2020; Rehman vd., 2021; Yıldırım ve Çalışkan, 2020; Mortaş vd., 2021; Mazumdar vd., 2022; Xu vd., 2022). Bu makro ve mikro besin öğelerinin eksik olması önemli sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Kas ve iskelet sistemi üzerinde etkili olan özellikle protein, kalsiyum, magnezyum, potasyum ve diğer içeriklerin bu bitkide yer alması kenevirin sporcu beslenmesine dahil edilmesini elzem hale getirmektedir.

Kenevir yüksek kalitede protein içeriği, sindirilebilirliği ve yüksek miktarda EAA (Esansiyel Amino Asitler)'lara sahip olmasından ötürü üstün bir besin değerine sahiptir (Farinon vd., 2020; Yıldırım ve Çalışkan, 2020; Doğan ve Doğan, 2021; Sun vd., 2021; Yılmaz ve Yazıcı, 2022; Xu vd., 2022). Kenevir tohumunda bulunan başlıca iki protein edistin (legumin) ve albümin sayesinde insan beslenmesinde iyi bir protein kaynağı olarak adlandırılır (Hayıt ve Gül, 2020, Doğan ve Doğan, 2021). Kenevir proteini, soya fasulyesi proteininden (%71) daha iyi sindirilebilirliğe sahiptir (Farinon vd., 2020; Xu vd., 2022). Bu durum keneviri özellikle hayvansal protein alımını reddeden vegan sporcular için oldukça umut verici bir gıda haline getirmektedir. Hayvansal gıdalarda (tavuk, balık, sığır eti vb.) bulunan aminoasitleri tümünü içerdiğinden dolayı tam ve sağlıklı bir protein kaynağıdır (Ercan, 2016). Buna istinaden özellikle güce dayalı performans sporu yapan ve kas geliştirmek isteyen sporcular için

oldukça sağlıklı ve doğal bir gıdadır (Ercan, 2016). Kenevirde bulunan amino asitlerden olan arginin, nitrik oksit (NO) oluşumu için bir diyet öncüsüdür. Bu nedenle faydalı kardiyovasküler özelliklere sahiptir ve optimal bağışıklık fonksiyonu ve kas onarımı ile bağlantılıdır (Sun vd., 2021). Bu durumda egzersizle birlikte ortaya çıkan kas yorgunluğu ve bir sonraki egzersize hazırlanma sürecinde kenevirin kas kuvvetlendirici bir besin olarak tüketilmesi oldukça anlamlıdır (Zhu vd., 2021).

Kenevir yağı çoğunlukla PUFA'lardan (%80-90), özellikle esansiyel yağ asitleri (EFA'lar) olarak kabul edilen zengin bir linoleik asit (LA) ve α -linolenik asit (ALA) kaynağından oluşur (Frassinetti vd., 2018; Devi ve Khanam, 2019; Abdollahi vd., 2020; Farinon vd., 2020; Rehman vd., 2021; Yıldırım ve Çalışkan, 2020; Xu vd., 2022). Bu önemli kaynaklar insan hücre zarı yapısını koruma, metabolik ve inflamatuvar süreçlerin düzenlenmesi, prostaglandinleri ve lökotrienleri sentezleme ve cilt bütünlüğünü koruma gibi görevlere sahiptir (Farinon vd., 2020; Xu vd., 2022). İnsanlar EFA'ları sentezleyemediğinden bu fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için bunları beslenme yoluyla dışardan sağlar (Xu vd., 2022). Modern beslenme kılavuzlarına göre, kenevir yağı en iyi omega 6/omega 3 oranına (3.1:1) sahiptir ve kenevir tohumunda omega 3 yağ asitleri içeriği yaklaşık %19.08'dir. Antioksidan aktivitesi oldukça yüksek olan bu yağ asitlerinin (Farinon vd., 2020; Hayıt ve Gül, 2020) en önemli faydaları; kanser ve tümör büyümesinin engellenmesi, kan basıncının ve kan kolesterol düzeylerinin düşürülmesi, metabolik hızın artırılması, kalp ve kardiyovasküler hastalıklar ile yağ metabolizmasının normalleştirilmesidir (Devi ve Khanam, 2019; Rehman vd., 2021; Xu vd., 2022). Yapılan birçok araştırmada kenevir anti-inflamatuvar, anti-tümöral, antimikrobiyal, anti-epileptik, kardiyovasküler koruyucu etkiler, nöroprotektif etkiler, sindirim sisteminin iyileştirilmesi, patolojik bozuklukları önleme, ağrı tedavisi, stres, kaygı ve uyku bozuklukları ve hatta depresyon gibi çeşitli psikiyatrik sendromların tedavisi dahil olmak üzere olumlu farmakolojik etkiler ile tanımlanmıştır (Rehman vd., 2021; Mazumdar vd., 2022; Xu vd., 2022). Kardiyovasküler sistem, solunum sistemi, sinir sistemi ve psikolojik etkenler egzersizdeki dayanıklılık üzerinde oldukça etkilidir (Tuncel, 2018). Fiziksel ve psikolojik sağlığa destek olan besin kaynaklarını içerdiğinden dolayı kenevirin, spor yapan bireyleri olumlu etkilediği sonucu çıkarılabilir.

2.6.Susam: Susam (*Sesamum indicum L.*), *Pedaliaceae* familyasından gelen eski bir yağlı tohum bitkisidir (Şahin ve Elhussein, 2018; Singletary, 2022). İnsan sağlığı için potansiyel faydaları olan susam, yüksek kalitede protein, yağ asitleri, lignanlar, fenolikler, fitosteroller ve tokoferoller dahil olmak üzere çeşitli biyoaktif maddeler içerir (Morris vd., 2021). Dünya çapındaki gıda pazarlarında kullanılan susam (Morris vd., 2021); susam yağı, tahin, tahin helvası, susam ezmesi, susamlı şekerlemeler, çikolatalar, kek, simit, pide, ekmek ve çörek gibi unlu mamul üretiminde ve içeceklerde (Batu ve Batu, 2020; Wei vd., 2022; Wang vd., 2023), salatalarda, salata soslarında ve yemeklerde kullanılır (Singletary, 2022).

Susam tohumlarının yaklaşık bileşimi %20-%25 protein, %45-%60 yağ ve %3-%14 karbonhidrat, γ -Tokoferol ve β -sitosterol'den oluşur (Singletary, 2022; Wei vd., 2022). "Çok amaçlı bir besin bankası" olarak adlandırılan susam tohumları yüksek konsantrasyonda kalsiyum ve demir içerir. Bununla birlikte bakır, fosfor, magnezyum, manganez ve çinko gibi mineral kaynaklarına sahiptir (Nascimento vd., 2012; Pathak vd., 2017; Wei vd., 2022). Bu sayede susam kas ve kemiklerin korunmasına yardım eder (Ercan, 2016; Batu ve Batu, 2020). Büyük miktarlarda metiyonin ve triptofan gibi esansiyel amino asitler içeren susam protein açısından zengindir. Ayrıca mineraller, lignanlar (sesamin, sesamolin ve sesaminol), tokoferol ve fitosterol gibi mikro besinler açısından da zengindir (Hassan vd., 2018). Küspesinde dahi yaklaşık %50 protein içeriği olan susamın, yapısında bulunan protein izolatının %89.57'si sindirilebilir özelliğe sahiptir (Wei vd., 2022). Susam tohumları, başta oleik ve linoleik olmak üzere yüksek düzeyde doymamış yağ asitleri içeren yağlardan oluşmuştur (Hassan vd., 2018). İçerdiği kıymetli yağ asitlerin kardiyovasküler sistem üzerindeki yükü azalttığı belirlenmiştir (Ercan, 2016).

Besleyici ve tedavi edici özelliklere sahip olan susamın içeriğinde bulunan fitokimyasallar (fenolik bileşikler, alkaloidler, steroidler, flavonoidler, karotenoidler, tokoferoller, pigmentler ve vitaminler gibi) sağlık yararları için oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Hassan vd., 2018; Şahin ve Elhussein, 2018). Antioksidan fitokimyasalların mevcudiyetinin yanı sıra susam tohumları, kısmen bağırsak bakterileri tarafından biyolojik olarak aktif enterolignanlara, enterodiol ve enterolaktona dönüştürülmelerinden dolayı potansiyel sağlık yararları açısından ilgi çekici olan lignanları da içerir (Singletary, 2022). Lignanlar, sesamin, sesamolin ve sesaminol olarak adlandırılan doğal antioksidanlardır (Hassan vd., 2018) ve lignan bileşiklerinin en önemli kaynaklarından biri susamdır (Nantarat vd., 2020). Susam bu özelliği ile hücrelerdeki oksidatif süreçlere karşı direnç gösterir, vücut

dokularının bütünlüğünü destekler ve sağlığı geliştirici etkiler üzerinde önemli rol oynar (Nascimento vd., 2012; Pathak vd., 2017). İçerdiği fitokimyasallardan ötürü antioksidan, antienflamatuar antimikrobiyal, hipokolesterolemik, antikarsinogenik ve antiproliferatif özelliklere sahip olan susam, egzersiz kapasitesinin düşüşünü engeller, hastalıklara ve kansere karşı vücut direncini artırır, hastalık döneminin daha hızlı şekilde atlatılmasını destekler, ağrı ve yara iyileşmesini kolaylaştırır, serum lipitlerinin depolanmasını ve kan kolesterol seviyesini düşürerek insanlarda obezite, ateroskleroz, tromboz, hipertansiyon ve diyabet gibi sağlık sorunlarını önleme yeteneğine de sahiptir (Şahin ve Elhussein, 2018; Batu ve Batu, 2020; Dalibalta vd., 2020; Singletary, 2022).

2.7.Pancar (Kök): Kırmızı pancar (*Beta vulgaris* ssp.), pancar ürünleri, işleme sırasında oluşan diğer kalıntılar ve fonksiyonel bileşenler (antioksidanlar ve/veya renklendiriciler) olarak hizmet edebilen mükemmel bir ham madde kaynağı olarak kabul edilebilir. Çoğunlukla sebze olarak tüketilen pancar aynı zamanda meyve suyu ve gıda boyası olarak kullanılabilir (Domínguez vd., 2020). Farklı gıda kültürlerinde meyve suyu, toz, ekmek, jel ve işlenmiş (haşlanmış, fırında kurutulmuş, salamura edilmiş, püre haline getirilmiş, reçel vb.) ürünlerin yaygın bir tamamlayıcısı olarak da kullanılır (Mirmiran vd., 2020). Yüksek betalain içeriği (derin ve güçlü morumsu kırmızı renge ve antioksidan aktiviteye sahip pigmentler), fenolik bileşikler (antioksidanlar) ve inorganik nitrat içeriği nedeniyle hem meyve sularının hem de pancar tozunun kullanımı raf ömrünü uzatmak için mükemmel bir fırsat sunar. Aynı zamanda et ve et ürünlerinde sentetik katkı maddelerinin kullanımının önüne geçmek için potansiyel bir katkı maddesi olarak kullanılır (Domínguez vd., 2020).

Kardiyo-koruyucu ve kardiyo-geliştirici özellikleri geliştirdiği ileri sürülen pancar (Mirmiran vd., 2020), son zamanlarda sporcuların yüksek performansına destek olan en popüler doğal gıdalardan biridir (Ormsbee vd., 2013). Pancar yüksek konsantrasyonda nitrat içerir. Özellikle dayanıklılık sporlarında nitrat alımı spor performanslarını ve direnci artırabildiği için atletler tarafından pancar kullanımı yıllar içinde giderek artmaktadır (Ormsbee vd., 2013; Meeusen ve Decroix, 2018; Akan vd., 2019; Şahin, 2021; Zamani vd., 2021; Bean, 2022). Nitrat, insan vücudunda nitrite ve ardından damar genişletici etkiye sahip olduğu bilinen nitrik okside (NO) dönüştürülür, bu da kan basıncının düşmesine ve aktif kasa oksijen ve besin iletiminin artmasına neden olur (Zamani vd., 2021). İskelet kas fonksiyonunun kontrolünü etkileyen nitrik asit, egzersiz sırasında iskelet kasının glukoz alımını ve mitokondriyal ATP üretimini artırma yoluyla egzersiz performansını etkiler (Dinç ve Gökmen, 2019). Bu bağlamda egzersizden önce tüketilen pancar suyunun koşu süresini arttırdığı, kan basıncı düzeyini düşürdüğü, egzersiz anında maksimum kalp ritim hızını arttırdığı ve hissedilen yorgunlukları azalttığı tespit edilmiştir (Eroğlu, 2020). Yine yakın zamanda yapılan bir çalışmada, pancar suyunun insülin direncini ve kan basıncını azalttığı tespit edilmiştir (Domínguez vd., 2020; Mirmiran vd., 2020). Ayrıca anaerobik eşik yoğunluklarında ve maksimum oksijen alımında kardiyorespiratuar performansı iyileştirebilen ve verimliliği artırarak atletlerde kardiyorespiratuar dayanıklılığı da artırabildiği düşünülmektedir (Meeusen ve Decroix, 2018).

Önemli nitrat içeriğinin yanı sıra pancar, yüksek miktarda diyet lifi ve betalainler, karotenoidler, alkaloidler, glikozitler, fenolik asitler, flavonoidler, terpenoidler, kumarinler, saponinler, vitaminler (A, E, K, C, B1-tiamin, B2-riboflavin, B3-niasin, B5-pantotenik asit, B6-piridoksin, B9-folatlar ve B12-siyankobalamin), fitosteroller ve mineraller (demir, fosfor, potasyum, kalsiyum, manganez, magnezyum ve selenyum) içerir (Ormsbee vd., 2013; Domínguez vd., 2020; Mirmiran vd., 2020). Pancar polifenoller gibi güçlü antioksidanlar ve in vitro antienflamatuarlar olan betalainler açısından zengin olduğundan sporcularda meydana gelen kas ağrılarında daha büyük düşüşlere neden olabilmektedir (Jones vd., 2022). Pancar ve bileşenlerinin bu antioksidanlara sahip olmasından ötürü egzersizi sürdürme yeteneğini artırabildiği veya egzersiz performansının iyileşmesine yardımcı olabileceği ileri sürülebilir (Aydın vd., 2019). Ormsbee ve arkadaşları (2013)'na göre düzenli pancar tüketiminin insanlarda oksidatif strese bağlı bazı bozukluklara karşı koruma sağlayabileceği ve bu nedenle egzersizden toparlanmayı ve sonraki egzersiz performansını artırmak için yararlı bir strateji olarak hizmet edebileceği öne sürülmüştür. Tüm bu bilgiler, yoğun dayanıklılık ve yüksek performans ihtiyacı olan sporcular için pancarın önemli bir gastronomik unsur olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.8.Keçiboynuzu: *Leguminosae* (*Fabaceae*) familyasına ve *Caesalpinaceae* alt familyasına ait bir ağaç olan keçiboynuzu (harnup, harup), dünyada bilinen en eski bitkilerden biridir (Goulas vd., 2016; Loullis ve Pinakoulaki, 2016; Brassesco vd., 2021; Şener ve Hakgüder-Taze, 2022). Çeşitli gıdaların özelliklerinin

iyileştirilmesi veya zenginleştirilmesinde kullanılan keçiyoynuzu meyvesi (Bostancı ve Şen, 2020), özellikle yoğunlaştırıcı, lezzetlendirici ve raf ömrünü arttırıcı olarak kullanılır (Loullis ve Pinakoulaki, 2016; Rico vd., 2019; Yılmaz ve Şen, 2021). Keçiyoynuzu ürüne parçalanmadan kesilebilme yetisi kazandırmada etkili olan yumurtaya ikame olarak kullanılır. Ayrıca unlu mamul ürünlerinde (ekmek, makarna, erişte, kek ve bisküviler vb.), balık ürünleri, tahıl barları, yoğurt, peynir, dondurma, ketçap, mayonez, tarhana, şekerlemeler, pudingler, marmelat, meyve jölesi, kefir, kvass, likör, meyve suyu ve çeşitli süt ürünlerinin besin içeriğini zenginleştirmek için kullanılır. Keçiyoynuzu, kafein ve teobromin içermediğinden dolayı (Bengoechea vd., 2008; Goulas vd., 2016; Brassesco vd., 2021; Rodríguez-Solana vd., 2021) kahve, çikolata ve kakao gibi mamullerde ikame ürün olarak değerlendirilir. Ayrıca çölyak hastaları için tahıl türevi gıdalarda bir bileşen olarak kullanılır (Bengoechea vd., 2008; Durazzo vd., 2014: 109; Ercan, 2016; Goulas vd., 2016; Loullis ve Pinakoulaki, 2016; Biernacka vd., 2017; Bostancı ve Şen, 2020; Rodríguez-Solana vd., 2021; Yılmaz ve Şen, 2021; Şener ve Hakgüder-Taze, 2022). Yapılan bir araştırmada lesitin çöreği ve pandispanya gibi unlu mamullerinde keçiyoynuzunun kullanılmasıyla ürünün protein ve lif içeriğinin arttığı tespit edilmiştir (Şener ve Hakgüder-Taze, 2022).

Keçiyoynuzu meyvesi %62-67 toplam şeker, %4-6 protein, %23-27 diyet lifi içerir (Ercan, 2016; Bostancı ve Şen, 2020; Şener ve Hakgüder-Taze, 2022). Ercan (2016)'a göre keçiyoynuzunun içeriğinde bulunan kalsiyum miktarı süttten 3 kat daha fazladır. Genetik, iklim, hasat zamanı ve çevresel etkenlere göre kimyasal bileşiminde değişiklik göstermekle birlikte keçiyoynuzu, potasyum (843-1215 mg/100 g), kalsiyum (251-361 mg/100 g), magnezyum (63-326 mg/100g) ve fosfor (85-681 mg/100 g) gibi minerallerce de zengindir (Goulas vd., 2016; Gioxari vd., 2022; Şener ve Hakgüder-Taze, 2022). Kalsiyum ve fosfor içeriğinin yüksek olmasından ötürü keçiyoynuzunun osteoporoz (kemik erimesi) hastalığı bulunan kişilerde destekleyici besin takviyesi olarak kullanılabilmesi belirlenmiştir (Bostancı ve Şen, 2020). Bu bahsi geçen minerallerin yüksek içeriğe sahip olmasıyla spor esnasında, sonrasında ve toparlanma sürecinde sporcunun ihtiyacı olan mineralleri keçiyoynuzunun doğal yollarla karşılayabileceği görülmektedir (Koşar, 2022). Keçiyoynuzu özellikle fenolik asitler (en çok gallik asitler), galloanninler ve flavonoidler başta olmak üzere 24 çeşit fenolik bileşiğe sahip olan mükemmel bir biyoaktif kaynaktır (Goulas vd., 2016; Rodríguez-Solana vd., 2021; Şener ve Hakgüder-Taze, 2022). Gaamouria ve arkadaşları (2019: 27) yapmış oldukları bir araştırma ile mücadele sporu sporcularının, besin alımı kısıtlaması olmadan kendi ağırlık sınıflandırmalarını yapmaya çalıştıklarında, özellikle müsabakalardan hemen önceki antrenman programlarının son aşamalarında beslenmelerine keçiyoynuzu yönünden zengin polifenol eklemelerini önermiştir. Bunun sebebi, polifenoller bireylerin sağlığının iyileştirilmesini sağlar. Keçiyoynuzu içeriğinde yer alan polifoneller özellikle nöroprotektif, kanser, kardiyovasküler hastalıklar, serbest radikallerin ve oksijenin neden olduğu oksidatif stresi önleme, inflamatuvar, ateroskleroz ve yaşlanmaya bağlı hastalıkların önlenmesine yardımcı olur (Loullis ve Pinakoulaki, 2016; Brassesco vd., 2021; Rodríguez-Solana vd., 2021).

Keçiyoynuzu iyi bir amino asit kaynağı olarak kabul eden Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre, bu bitki standartları karşılayan konsantrasyonlarda yedi esansiyel amino asidin (metiyonin, valin, izolösin, lösin, fenilalanin ve lizin) tümünü içerir (Goulas vd., 2016). Dolayısıyla yüksek bir protein içeriğine sahip olan keçiyoynuzunun yapısında esansiyel olmayan amino asitlerin oldukça yüksek değerli oldukları belirlenmiştir (Rodríguez-Solana vd., 2021; Yılmaz ve Şen, 2021). Ayrıca içeriğindeki glutamin ve arjinin amino asitlerinin yüksek olmasından ötürü sporcu beslenmesi konusunda ve performans geliştirici özelliğiyle keçiyoynuzu oldukça dikkat çekici bir gıdadır (Yılmaz ve Şen, 2021). Keçiyoynuzu bir d-pinitol rezervuarı olarak kabul edilebilir. Keçiyoynuzu ürünlerinde bulunan d-pinitol, insülin duyarlılığını artırarak Tip II diabetes mellituslu hastalarda kan şekerini düzenlediği için anti-diyabetik etkilerden sorumludur (Goulas vd., 2016; Brassesco vd., 2021; Gioxari vd., 2022). Keçiyoynuzu sağlıklı veya diyabetik bireylerde inflamasyonu ve reaktif oksijen türlerini azaltarak ve endotel (kan ve lenf damarlarının iç yüzünü oluşturan doku) fonksiyonu iyileştirerek glisemik yanıt üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Gioxari vd., 2022). Düşük glisemik indekse ve kolesterol düşürücü n-3 yağ asitlerine sahip olan keçiyoynuzu kalp sağlığını olumlu yönde etkiler (Goulas vd., 2016). Keçiyoynuzunda yüksek seviyelerde bulunan antioksidan ve anti-aging özellikleri farmakolojik önemi nedeniyle keçiyoynuzunu oldukça önemli bir hale getirmektedir.

Yapılan araştırmalarda Türk keçiyoynuzu kabukları (0,5) ve özütünde (0,3) prebiyotik FOS (kalınbağırsak sağlığını artırır) kaynağı olduğu tespit edilmiştir (Rodríguez-Solana vd., 2021). Dolayısıyla günlük beslenmede keçiyoynuzu kullanımı insanlarda sindirim sistemi bozukluklarının azaltılmasına yardımcı olabilir (Goulas vd.,

2016). Çok düşük yağ içeriğine sahip olmasından dolayı (Loullis ve Pinakoulaki, 2016; Rodríguez-Solana vd., 2021; Gioxari vd., 2022) keçiyoynuzu, daha sağlıklı bir besin kaynağı olarak kabul edilebilir (Loullis ve Pinakoulaki, 2016). Keçiyoynuzu posasında yer alan çözünmeyen diyet lifi, geliştirilmiş lipoprotein metabolizması, toplam ve LDL kolesterolü/hipoglisemik etkiyi düşürür (Brassesco vd., 2021). Buna istinaden keçiyoynuzu obez ve fazla kilolu kişilerin beslenme rejimlerinde olumlu sağlık yararları sağlar (Goulas vd., 2016; Gioxari vd., 2022). Son olarak keçiyoynuzundan elde edilen atıştırılmalıkların tüketimi, daha fazla tokluk ve daha az algılanan açlık, yeme isteği ve yemek yeme motivasyonu ile ilişkilendirilmiştir (Gioxari vd., 2022). Kilo kontrolü konusundaki hassasiyetlerine bakıldığında sporcuların keçiyoynuzunu diyetlerinde mutlaka kullanması gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sporcuların bağışıklık sistemini güçlendirmek, performanslarını geliştirebilmek ve yaralanma sonrasını daha kolay atlatabilmelerine destek olmak için bazı hayvansal ve bitkisel içerikli gastronomik öneriler geliştirmeyi amaçlayan çalışma, hayvansal ve bitkisel kaynaklı gıda alternatif öneriler teması kapsamında hazırlanmıştır. Buna göre bu çalışma ile aktif spor yapan bireylerin besin takviyesi yerine yiyeceklerle daha sağlıklı ve sürdürülebilir beslenme gerçekleştirebilmelerine katkı sağlanacaktır. Literatürde yer alan konu ile ilgili dokümanlar kapsamında çeşitli beslenme ve sağlık gerekçeleri ile aktif olarak spor yapan bireylere gastronomik öneriler geliştirilmiştir. Buna göre; çalışmada ilk tema ile kaliteli protein yapısı ve düşük yağ özelliklerinden ötürü hayvansal içerikli alternatiflerden *kurut peyniri* ve *lor peyniri* önerilmiştir. Bunun gerekçeleri; kurutun yüksek protein oranına, düşük yağ içeriğine ve önemli minerallere (potasyum, kalsiyum ve fosfor) sahip olması ve sağlıklı bir fermente ürün olmasıdır. Bu özelliklerinden ötürü kurut peynirinin, sporcuların kemik ve kas yapısına katkı sağlayacağı ve oksidatif stresin ortaya çıkaracağı olumsuzlukları azaltacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte serum proteininin önemli araçlarından biri olan lor peyniri aktif spor yapan bireyler için önerilen diğer hayvansal gıda alternatifidir. Sporcular için en uygun protein olarak tanımlanan serum proteinleri daha çok kemik ve kas güçlendirme, doku onarımı, yaraların, yorgunlukların hızlıca iyileşmesi ve fiziksel performansın yeniden kazanılması bakımından önemlidir. Ayrıca kalp sağlığının korunması ve kilo kontrolü konusunda da önemi büyüktür.

Çalışmanın ikinci temasında son günlerde sürdürülebilir gastronomi kapsamında oldukça popüler olan bitkisel kaynaklı beslenmeye alternatif öneriler geliştirilmiştir. Her ne kadar hayvansal protein kaynakları ile kıyaslandığında daha az protein içeriyor olsa da bitkisel proteinler, sürdürülebilir gıda üretim sisteminde hayvansal ürünleri ikame etme konusunda dikkat çekici bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Buna istinaden yapılan çalışma ile sporculara bitkisel protein ve diğer yararlılar kapsamında *spirulina*, *soya ve soya ürünleri*, *chia*, *kinoa*, *kenevir tohumu*, *susam*, *pancar* ve *keçiyoynuzu* önerilmiştir. Bu gastronomik unsurların seçilme nedenleri; yüksek biyoyararlılık kanıtlanmış protein, yağ asitleri, lif miktarı, çeşitli vitamin ve mineraller ile biyoaktif maddeler içermeleri ve sporcular için kolaylıkla ulaşılabilir olmalarıdır. Bu kapsamda bahsi geçen bu gastronomik kaynaklar ve sporcular için önerilme gerekçeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- **Spirulina (algler):** Yapısındaki kaliteli protein ve biyoyararlılığı yüksek besin öğeleri sayesinde sporcu beslenmesi için oldukça önemli bir gıda veya gıda formülasyonudur. Sahip olduğu kalsiyum, magnezyum ve fosfor mineralleri ve kreatin sporcuların egzersiz performansını ve antrenman adaptasyonlarını artırır. Demir ise iskelet kaslarına oksijen taşıyarak egzersiz sırasında oksijen alımını artırır. Spirulinanın içerdiği elzem yağ asitleri kardiyovasküler hastalıkları ve yüksek kolesterolü önlerken, doymamış yağ asitleri ve biyoaktif bileşenler kas yıkımına neden olan enflamatuar bileşiklerinin gelişmesini yavaşlatır. Spirulina, antioksidan özellik gösteren β -karoten, tokoferoller, fikosiyenin ve polifenoller sayesinde özellikle egzersize bağlı oksidatif stres sonucu oluşan kas hasarını korur, kas yorgunluğunu önler, yaraların daha kolay iyileşmesini ve fiziksel performansın yeniden kazanılmasını sağlar, egzersiz sırasında bağışıklık yeteneğini geliştirir ve sporculara uzun süreli enerji kaynağı oluşturur. Ayrıca vücut yağ yüzdesini azaltarak kilo kaybına sebep olur.

- **Soya ve Soya ürünleri:** Tokluk sağlama konusundaki başarısı ve kaliteli protein ve kalsiyum içeriği sayesinde direnç egzersizlerinde kemik ve kas sağlığının sürdürülmesinde önemli bir yere sahiptir. İçerdiği kıymetli yağ asitleri sayesinde kolesterolü önemli ölçüde azaltır ve vücut yağ miktarını azalttığından ötürü obeziteyi önler. Oksidatif stresi ve kolesterol seviyelerini düşüren ve güçlü bir antioksidan özelliğe sahip olan soya ürünleri,

sporcularda kas yorgunluğunu önler, kemik erimesini azaltır ve kemik oluşumunu uyararak osteoporotik kemik kaybını azaltır.

• **Chia:** “Mucizevi tohum” veya “süper gıda” olarak tanımlanan chia, özellikle içerdiği baskın güçteki yağ asitleri (omega 3, omega 6, omega 9) sayesinde uzun süreli dayanıklılık egzersizlerinde karbonhidrat depolarının tükenmesinden sonra yakıt kaynağı olarak görev yapar ve arjinin ile birlikte kardiyovasküler hastalıklara karşı korur. Yüksek protein içeriği güce dayalı performans sporlarında enerji verir ve kas gelişimini destekler. Chianın sahip olduğu 18 elzem amino asitlerden biri olan glutamik asit, sinir sistemini uyarır, immün fonksiyonları artırır ve sporcuların dayanıklılığını artırır.

• **Kinoa:** Kinoa, sporcuların enerji metabolizmasını düzenler ve kas iyileşmesini artırır. Kinoa, vücudun kendiliğinden sentezleyemediği esansiyel amino asitlerin tamamını içerir. Bu sayede kinoa, sporcularda kas inşası ve kas iyileşmesi için gerekli olan dokuz temel amino asidin tümünü içeren eksiksiz bir proteindir. En zengin fitoekdisteroid kaynağına sahip olan kinoa, kas kütesinin artmasına ve yağ kütesinin azalmasına yardımcı olur. Kinoaada bulunan bu fitoekdisteroidler aynı zamanda sporcu performansını artırır, anti-osteoporotiktir, yaraları iyileştirir ve cilt yaşlanmasına karşı koruma sağlar.

• **Kenevir Tohumu:** Fonksiyonel gıda olarak tanımlanan kenevir, yüksek kalitede protein, mükemmel sindirilebilirlik ve bol esansiyel amino asitler içerdiğinden üstün bir besin olarak tanımlanır. Özellikle güce dayalı performans sporu yapan ve kas geliştirmek isteyen sporcular için oldukça sağlıklı ve doğal bir gıdadır. Kenevir içeriğinde yer alan arginin, optimal kas onarımı ile ilişkilidir. Dolayısıyla egzersizle birlikte ortaya çıkan kas yorgunluğu ve bir sonraki egzersize hazırlanma sürecinde kenevirin kas kuvvetlendirici bir besin olarak tüketilmesi oldukça anlamlıdır. Kenevir, sporcuların hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını koruyup geliştirerek bir bakıma sporcu dayanıklılığını da etkiler.

• **Susam:** Mükemmel bir mineral kaynağına sahip olan susam, kas ve kemiklerin korunmasına yardım eder. Susam büyük miktarlarda metiyonin ve triptofan gibi esansiyel amino asitler içerir. Bu özelliği vücuttaki yağların metabolik olarak yakılmasını hızlandırır. İçerdiği kıymetli yağ asitleri kardiyovasküler sistem üzerindeki yükü azaltır. Sahip olduğu lignanlar (doğal antioksidan) sayesinde susam, hücrelerdeki oksidatif süreçlere karşı direnç gösterir, vücut dokularının bütünlüğünü destekler ve sağlığı geliştirir. Bileşimindeki fitokimyasallardan ötürü egzersiz kapasitesinin düşüşünü engeller, hastalıklara ve kansere karşı vücut direncini artırır, ağrı ve yaraların iyileşmesini kolaylaştırır.

• **Pancar (Kök):** Kardiyο-koruyucu ve kardiyο-geliştirici özellikleri geliştirdiği ileri sürülen pancar, son zamanlarda sporcuların yüksek performansına destek olan en popüler doğal gıdalardan biridir. Yoğun dayanıklılık ve yüksek performansa ihtiyacı olan sporcular için pancarın önemli bir gastronomik unsur olduğu ortaya çıkmaktadır. Pancar yüksek konsantrasyonda nitrat içerdiğinden özellikle dayanıklılık sporlarında performansı ve direnci artırmaktadır. Bu bağlamda egzersizden önce tüketilen pancar suyunun koşu süresini arttırdığı, kan basıncı düzeyini düşürdüğü, egzersiz anında maksimum kalp ritim hızını arttırdığı ve hissedilen yorgunlukları azalttığı tespit edilmiştir. İçeriğindeki polifenoller gibi güçlü antioksidanlar sporcularda meydana gelen kas ağrılarını azaltmaya ve egzersizi sürdürme yeteneğini arttırmaya yardımcı olur. Pancarın oksidatif strese bağlı bazı bozukluklara karşı koruma sağlayabildiği ve bu nedenle egzersizden toparlanmayı ve sonraki egzersiz performansını arttırmaya destek olduğu tespit edilmiştir.

• **Keçiboynuzu:** Yüksek bir protein içeriğine sahip olan keçiboynuzunun yapısında esansiyel olmayan amino asitlerin oldukça yüksek değerde oldukları belirlenmiştir. İçeriğindeki glutamin ve arjinin amino asitlerinin yüksek olmasından ötürü sporcu beslenmesi konusunda ve performans geliştirici özelliğiyle keçiboynuzu oldukça dikkat çekici bir gıdadır. Düşük glikemik indekse ve kolesterol düşürücü n-3 yağ asitlerine sahip olan keçiboynuzu kalp sağlığını olumlu yönde etkiler. Oldukça fazla tokluk hissi ve daha az yeme isteği ile ilişkilendirilen keçiboynuzu, kilo kontrolü konusunda hassas alan sporcular için dikkat çekici bir gıdadır.

Yapılan çalışmada önerilen gıda ürünlerinin gastronomik alanda nasıl kullanıldığı ile ilgili bilgiler de verilmiştir, fakat sporcu beslenmesi için önerilen bu gıda kaynaklarının mutfaklarda uygulanabilirliği daha çok geliştirilmelidir. Profesyonel mutfaklar spor yapan bireylerin evlerinde kolaylıkla ulaşabileceği ve hazırlayabileceği standart reçeteli ürünler üretmelidir. Örneğin kaliteli preteine sahip olabilecek lorlu ve pancarlı bir salata veya ciya, kenevir ve keçiboynuzu kullanılarak sağlıklı bir atıştırma veya yemek reçetesi üretilebilir. Ayrıca aktif spor yapan bireylerin küçük tatlı krizleri spirulina, pekmez ve keçiboynuzu dolgululu küçük tatlı draje reçeteleri ile

sağlıklı fırsatlara çevirilebilir. Bununla birlikte bu bireyler için yanlarında (çantalarında) kolaylıkla taşıyabilecekleri atıştırılabilir reçeteler üretililebilir. Spor salonları içerisinde yer alan yiyecek içecek işletmeleri aktif spor yapan bireylerin kullanımına sunduğu yiyecekleri tekrar gözden geçirmelidir. Paketlenmiş yüksek protein tozu içeren ürünler (ki bu da bir çeşit gıda takviyesi olarak düşünülmektedir) yerine büfelerinde çalışmada önerilen daha sağlıklı bitkisel ve hayvansal gıdaların kullanıldığı yiyecekler pazarlamalıdır. Bu kapsamda spor yapan bireylerin farkındalığını artırarak, gıda takviyesi kullanımı yerine işlevselliği kanıtlanmış bu gıda ürünlerinin kullanımına teşvik etmek oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Abdollahi, M., Sefidkon, F., Calagari, M., Mousavi, A., & Mahomoodally, M. F. (2020). A comparative study of seed yield and oil composition of four cultivars of Hemp (*Cannabis sativa L.*) grown from three regions in northern Iran. *Industrial Crops and Products*, 152, 112397.
- Alçay, A. Ü., Bostan, K., Dinçel, E., & Varlık, C. (2017). Alglerin İnsan Gıdası Olarak Kullanımı. *Aydın Gastronomi*, 1(1), 47-59.
- Altundağ, Ö. Ö., & Payas, D. (2021). Özel sporcu grupları ve beslenme önerileri. *Karşehir Abi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 115-125.
- Akan, S., Horzum, Ö., & Güneş, N. T. (2019). Fonksiyonel gıda kaynağı 'kırmızı pancar'. Proceedings Book of 5th International Eurasian Congress on Natural Nutrition, Healthy Life & Sport, 02-06 October 2019, Ankara-Turkey.
- Akbaş, G. (2021). Sporcularda Supplement Kullanımı ve Ergojenik Destekler. <https://uludag.edu.tr/dosyalar/antspor/2020-2021/2020-2021pdf>. Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023.
- Akgül, F. Y., & Karaman, A. D. (2017). Süt ürünlerinde serum protein izolatu kullanımı. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 95-99.
- Amatori, S., Sisti, D., Perroni, F., Impey, S., Lantignotti, M., Gervasi, M., Zeppa, S.D., & Rocchi, M. B. (2020). Which are the nutritional supplements used by beach-volleyball athletes? A cross-sectional study at the Italian National Championship. *Sports*, 8(31), 1-12. <https://doi.org/10.3390/sports8030031>.
- Asif, M., & Acharya, M. (2013). Phytochemicals and nutritional health benefits of soy plant. *International Journal of Nutrition, Pharmacology, Neurological Diseases*, 3(1), 64-69.
- Aydın, R., Akça, F., Aras, D. & Baydan, M. (2019). Kırmızı pancar suyu yoluyla nitrat tüketiminin fizyolojik performans ve sağlık üzerine etkileri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17(4), 14-27.
- Ayyıldız, S. (2023). Su Ürünleri. Gıda Coğrafyası (Ed: Deniz, T. ve Kırmacı, H.A.), Detay Yayıncılık, Ankara, 1. Baskı, s.235-276.
- Batu, A. & Batu, H. S. (2020). The place of sesame and tahini in Turkish Gastronomy. *Aydın Gastronomi*, 4(2), 83-100.
- Baykara, C., Cana, H., Sarıkabak, M. ve Aydemir, U. (2019). Beslenme ve Sporcu Beslenmesi. Her Yönüyle Spor (Ed: Hergüner, G.), Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, pp. 65-100.
- Bayram, H.M. & Öztürkcan, S.A. (2020). Sporcularda ergojenik destekler, *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5 (3), 641-652.
- Bayram, M., Pekacar, S., & Orhan, D. D. (2018). Kinoa ve sağlık üzerine etkileri. *Gümüşhane University Journal of Health Science*, 7(2). 47-57.
- Bean, A. (2022). The complete guide to sports nutrition: Bloomsbury Publishing. <https://books.google.com.tr/books?hl> Erişim Tarihi: 23 Haziran 2023.

- Bengoechea, C., Romero, A., Villanueva, A., Moreno, G., Alaiz, M., Millán, F., Guerrero, A. & Puppo, M. C. (2008). Composition and structure of carob (*Ceratonia siliqua* L.) germ proteins. *Food chemistry*, 107(2), 675-683.
- Berrazaga, I., Micard, V., Gueugneau, M., & Walrand, S. (2019). The Role of the anabolic properties of plant-versus animal-based protein sources in supporting muscle mass maintenance: A Critical Review. *Nutrients*, 11(8), 1825, 1-21.
- Bhardwaj, S., & Saraswat, S. (2019). Product development, nutrient and sensory analysis of sports drink based on chia seeds (*Salvia hispanica* L.). *Int. J. Physiol*, 4, 187-190.
- Biernacka, B., Dziki, D., Gawlik-Dziki, U., Różyło, R., & Siastala, M. (2017). Physical, sensorial, and antioxidant properties of common wheat pasta enriched with carob fiber. *LWT*, 77, 186-192.
- Bohicchio, R., Philips, T. D., Lovelli, S., Labella, R., Galgano, F., Di Marisco, A., ... & Amato, M. (2015). Innovative crop productions for healthy food: the case of chia (*Salvia hispanica* L.). *The sustainability of agro-food and natural resource systems in the Mediterranean basin*, 29-45.
- Bostancı, Ö. Ü. Ş., & Şen, B. B. (2020). Gastronomide keçiyoynuzu ve yan ürünlerinin yeri. *Gastronomi Araştırmaları* (Ed: Çetiner, H.), İksad Publishing House.
- Brassesco, M. E., Brandão, T. R., Silva, C. L., & Pintado, M. (2021). Carob bean (*Ceratonia siliqua* L.): A new perspective for functional food. *Trends in Food Science & Technology*, 114, 310-322.
- Canbolat, E., & Çakıroğlu, F. P. (2016). Vücut geliştirme ve fitness salonlarında çalışan antrenörlerin beslenme bilgi düzeylerinin saptanması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(2), 83-91.
- Cassiday, L. (2017). Chia: superfood or superfad?. <https://www.aocs.org/stay-informed/inform-magazine/featured-articles/chia-superfood-or-superfad-january=True> Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2022.
- Cao, Z. H., Green-Johnson, J. M., Buckley, N. D., & Lin, Q. Y. (2019). Bioactivity of soy-based fermented foods: A review. *Biotechnology advances*, 37(1), 223-238.
- Clarke, N. D., & Duncan, M. J. (2016). Effect of carbohydrate and caffeine ingestion on badminton performance. *International journal of sports physiology and performance*, 11 (1), 108-115.
- Costa, J. A. V., Freitas, B. C. B., Rosa, G. M., Moraes, L., Morais, M. G., & Mitchell, B. G. (2019). Operational and economic aspects of Spirulina-based biorefinery. *Bioresource technology*, 292, 121946. 1-10.
- Coşkun, H., Sarıca, E., Büyüktanır, B., Nizamettin, B. A. Ş., Tanrıkkulu, E., Bıçak, K., Güzel, C. & Emecen, B. (2020). Some characteristics of “katık keş” a traditional Turkish dairy product. *Gıda*, 45(3), 564-571.
- Cui, P., Li, M., Yu, M., Liu, Y., Ding, Y., Liu, W., & Liu, J. (2022). Advances in sports food: Sports nutrition, food manufacture, opportunities and challenges. *Food Research International*, 111258.
- Çelik, G., Bayram, H.M., & Öztürkcan, A. (2021). Ergojenik destekler: özel bir grup" veteran sporcular". *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 104-121.
- Dalibalta, S., Majdalawieh, A. F., & Manjikian, H. (2020). Health benefits of sesamin on cardiovascular disease and its associated risk factors. *Saudi Pharmaceutical Journal*, 28(10), 1276-1289.
- De Falco, B., Amato, M., & Lanzotti, V. (2017). Chia seeds products: an overview. *Phytochemistry Reviews*, 16, 745-760.
- Devi, V., & Khanam, S. (2019). Comparative study of different extraction processes for hemp (*Cannabis sativa*) seed oil considering physical, chemical and industrial-scale economic aspects. *Journal of Cleaner Production*, 207, 645-657.

- Din, Z. U., Alam, M., Ullah, H., Shi, D., Xu, B., Li, H., & Xiao, C. (2021). Nutritional, phytochemical and therapeutic potential of chia seed (*Salvia hispanica* L.). A mini-review. *Food Hydrocolloids for Health*, 1, 100010.1-5.
- Dinç, N. & Gökmen, M. H. (2019). Atletik performans ve spor genetiği. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 127-137.
- Dinçel, E., & Alçay, A. Ü. (2017). Kurut ve Türk mutfağında kullanımı. *Aydın Gastronomy*, 1(2), 31-39.
- Doğan, C. & Doğan, N. (2023). Türkiye’de Sonradan Üretilen Ürünler. Gıda Coğrafyası (Ed: Deniz, T. ve Kırmacı, H.A.), Detay Yayıncılık, Ankara, 1. Baskı, s.327-361.
- Doğan, N., & Doğan, C. (2021). Mucizevi bitki kenevir’in (*cannabis sativa* l.) gıda endüstrisinde kullanımı. *Bozok Veterinary Sciences*, 2(2), 47-56.
- Domínguez, R., Munekata, P. E., Pateiro, M., Maggolino, A., Bohrer, B., & Lorenzo, J. M. (2020). Red beetroot. A potential source of natural additives for the meat industry. *Applied Sciences*, 10(23), 8340.
- Domínguez, R., Maté-Muñoz, J.L., Cuenca, E., García-Fernández, P., Mata-Ordoñez, F., Lozano-Estevan, M.C., Veiga-Herreros, P., da Silva, S.F. & Garnacho-Castaño, M.V. (2018). Effects of beetroot juice supplementation on intermittent high-intensity exercise efforts, *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 15:1
- Duman, H. İ. (2019). Sporcuların ergojenik destek ve gıda takviyesi kullanım durumlarının incelenmesi (Master's thesis, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi).
- Durazzo, A., Turfani, V., Narducci, V., Azzini, E., Maiani, G., & Carcea, M. (2014). Nutritional characterisation and bioactive components of commercial carobs flours. *Food chemistry*, 153, 109-113.
- Ercan, A. (2016). Doğal Süper Gıdalar, Hastalıklara Karşı Süper Gıdalar; Süper Lezzetli Tarifler. Hayykitap, 1.Baskı, İstanbul. s.1-288.
- Erdem, E. (2021). Kurut desteğinin kemik metabolizması, kas dokusu ve oksidatif stres parametrelerine etkisi. Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, 1-55.
- Eroğlu, M. N. (2020). Farklı dozlarda alınan pancar suyunun submaksimal koşu performansına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye.
- Farinon, B., Molinari, R., Costantini, L., & Merendino, N. (2020). The seed of industrial hemp (*Cannabis sativa* L.): Nutritional quality and potential functionality for human health and nutrition. *Nutrients*, 12(7), 1935.
- Frassinetti, S., Moccia, E., Caltavuturo, L., Gabriele, M., Longo, V., Bellani, L., Giorgi, G. & Giorgetti, L. (2018). Nutraceutical potential of hemp (*Cannabis sativa* L.) seeds and sprouts. *Food chemistry*, 262, 56-66.
- Gaamouri, N., Zouhal, H., Hammami, M., Hackney, A. C., Abderrahman, A. B., Saeidi, A., El Hage, R., & Ounis, O. B. (2019). Effects of polyphenol (carob) supplementation on body composition and aerobic capacity in taekwondo athletes. *Physiology & behavior*, 205, 22-28.
- Gençoğlu, C., Demir, S. N., & Demircan, F. (2021). Sporda beslenme ve ergojenik destek ürünleri: bir geleneksel derleme. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 23(4), 56-99.
- Gioxari, A., Amerikanou, C., Nestoridi, I., Gourgari, E., Pratsinis, H., Kalogeropoulos, N., Andrikopoulos, N.K. & Kaliora, A. C. (2022). Carob: A sustainable opportunity for metabolic health. *Foods*, 11(14), 2154.
- Goldstein, E. R., Ziegenfuss, T., Kalman, D., Kreider, R., Campbell, B., Wilborn, C., Taylor, L., Willoughby, D., Stout, J., Graves, B.S., Wildman, R., Ivy, J.L. Spano, M., Smith, A. E., & Antonio, J. (2010). International society of sports nutrition position stand: caffeine and performance. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 7(1), 5. 1-15.

- Goulas, V., Stylos, E., Chatziathanasiadou, M. V., Mavromoustakos, T., & Tzakos, A. G. (2016). Functional components of carob fruit: Linking the chemical and biological space. *International journal of molecular sciences*, 17(11), 1875.
- Göre, M. & Kurt, O. (2020). Bitkisel üretimde yeni bir trend: Kenevir. *International Journal of Life Sciences and Biotechnology*, 4(1), 138-157.
- Graf, B. L., Poulev, A., Kuhn, P., Grace, M. H., Lila, M. A., & Raskin, I. (2014). Quinoa seeds leach phytoecdysteroids and other compounds with anti-diabetic properties. *Food chemistry*, 163, 178-185.
- Graf, B. L., Rojas-Silva, P., Rojo, L. E., Delatorre-Herrera, J., Baldeón, M. E., & Raskin, I. (2015). Innovations in health value and functional food development of quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.). *Comprehensive reviews in food science and food safety*, 14(4), 431-445.
- Grancieri, M., Martino, H. S. D., & Gonzalez de Mejia, E. (2019). Chia seed (*Salvia hispanica* L.) as a source of proteins and bioactive peptides with health benefits: A review. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 18(2), 480-499.
- Gurney, T., & Spendiff, O. (2020). Spirulina supplementation improves oxygen uptake in arm cycling exercise. *European Journal of Applied Physiology*, 120, 2657-2664.
- Gündüz, M. (2021). Beslenme Tipleri. <https://www.muctebagunduz.com/beslenme-ve-diyet/beslenme-tipleri/> Erişim Tarihi: 20.01.2023.
- Gür, F., Güzel, M., Öncül, N., Yıldırım, Z., & Yıldırım, M. (2010). Süt serum proteinleri ve türevlerinin biyolojik ve fizyolojik aktiviteleri. *Akademik Gıda*, 8(1), 23-31.
- Han, P., Li, J., Zhong, H., Xie, J., Zhang, P., Lu, Q., ... & Zhou, W. (2021). Anti-oxidation properties and therapeutic potentials of spirulina. *Algal Research*, 55, 102240.
- Hassan, A. B., Mahmoud, N. S., Elmamoun, K., Adiamo, O. Q., & Ahmed, I. A. M. (2018). Effects of gamma irradiation on the protein characteristics and functional properties of sesame (*Sesamum indicum* L.) seeds. *Radiation Physics and Chemistry*, 144, 85-91.
- Hayat, F. & Gül, H. (2020). The importance of cannabis and its use in bakery products. *Electronic Letters On Science And Engineering*, 16 (1), 17-25.
- He, F. J., & Chen, J. Q. (2013). Consumption of soybean, soy foods, soy isoflavones and breast cancer incidence: Differences between Chinese women and women in Western countries and possible mechanisms. *Food science and human wellness*, 2(3-4), 146-161.
- Ismail, I., Hwang, Y. H., & Joo, S. T. (2020). Meat analog as future food: a review. *Journal of Animal Science and Technology*, 62(2), 111.
- İrkin, L. C. (2020). Akuakültürde alglerin önemi ve kullanım alanları. *IKSAD Publishing House*, s.1-110.
- Jamieson, A. (2017). Vegan yemek tarifleri for dummies, Çev: İzle, T., Nobel Yaşam, Ankara. 1-364.
- Jäger, R., Kerksick, C. M., Campbell, B. I., Cribb, P. J., Wells, S. D., Skwiat, T. M., ... & Antonio, J. (2017). International society of sports nutrition position stand: protein and exercise. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 14(1), 20. 1-25.
- Jones, L., Bailey, S. J., Rowland, S. N., Alsharif, N., Shannon, O. M., & Clifford, T. (2022). The effect of nitrate-rich beetroot juice on markers of exercise-induced muscle damage: A systematic review and meta-analysis of human intervention trials. *Journal of Dietary Supplements*, 19(6), 749-771.
- Jonvik, K. L., King, M., Rollo, I., Stellingwerff, T., & Pitsiladis, Y. (2022). New opportunities to advance the field of sports nutrition. *Frontiers in sports and active living*, 4, 30, pp.1-8.
- Jovandaric, M. Z. (2021). Veganism: A new approach to health. *In Veganism-a Fashion Trend or Food as a Medicine*. IntechOpen.1-9.

- Jung, F., Krüger-Genge, A., Waldeck, P., & Küpper, J. H. (2019). Spirulina platensis, a super food?. *Journal of Cellular Biotechnology*, 5(1), 43-54.
- Kalaycı, N., Ürkek, B., Öztürk, F., Şengül, M., & Çiftçi, E. (2022). Determination of elemental contents and microbiological and chemical properties of çökelek cheeses consumed in turkey. *Biological Trace Element Research*, 1-8.
- Kerksick, C.M., Wilborn, C.D., Roberts, M.D., Smith-Ryan, A., Kleiner, S.M., Jäger, R., Collins, R., Cooke, M., Davis, J.N., Galvan, E., Greenwood, M., Lowery, L.M., Wildman, R., Antonio, J., and Kreider, R.B. (2018). ISSN exercise & sports nutrition reviewupdate: research & recommendations. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 15 (1), 38, 1-52.
- Keser, M.G. ve Yüksel, A. (2020). Bale dansçılarında beslenme ve beslenme durumuna etki eden faktörler. Spor ve Sağlık Bilimlere Multidisipliner Bakış (Ed: Hergüner, G. ve Yücel, A.S.), Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, pp. 269-288.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sürt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kırmacı, H.A. & Kırmacı, Z. (2023). Süt ve süt ürünleri. Gıda Coğrafyası (Ed: Deniz, T. ve Kırmacı, H.A.), Detay Yayıncılık, Ankara, 1. Baskı, s.277-322.
- Kocatepe, D., & Tırlı, A. (2015). Sağlıklı beslenme ve geleneksel gıdalar (Healthy nutrition and traditional foods). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 55, 63. 55-63.
- Kochkorova, F. A., & Kitarova, G. S. (2021). Nutritional value of the national dairy product kurut and its place in the nutrition of adolescents of the Kyrgyz Republic. *Vopr Pitan*, 90(5), 87-95.
- Koşar, S. (2022). D vitamini ile zenginleştirilmiş keçiyoynuzu özütü içeren izotonik sporcu içeceği geliştirilmesinde nanoemülsiyon hazırlama denemesi, Master's thesis, Aksaray Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1-79.
- Köseoğlu, S.Z.A. & Kaynar, K. (2022). 18-40 Yaş vücut geliştirme sporu yapan ergojenik destek kullanan ve kullanan bireylerin tutumları, kullanım düzeyleri ve beslenme alışkanlıklarına göre bazı antropometrik ölçümlerinin değerlendirilmesi. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 85-93.
- Kuşka, M. (2021). En İyi Protein Kaynakları Nelerdir? Hayvansal ve Bitkisel Proteinler. Bilimin Işığında Hazırlanan Makaleler, <https://berkayturkkan.com/en-iyi-protein-kaynaklari-nelerdir-hayvansal-ve-bitkisel-proteinler>, Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023.
- Lafarga, T., Fernández-Sevilla, J. M., González-López, C., & Acien-Fernández, F. G. (2020). Spirulina for the food and functional food industries. *Food Research International*, 137, 109356. 1-43.
- Lestari, Y. N., Farida, E., Amin, N., Afridah, W., Fitriyah, F. K., & Sunanto, S. (2021). Chia Seeds (Salvia hispanica L.): Can They Be Used as Ingredients in Making Sports Energy Gel?. *Gels*, 7(4), 267. 1-14.
- Liu, J., Klebach, M., Visser, M., & Hofman, Z. (2019). Amino acid availability of a dairy and vegetable protein blend compared to single casein, whey, soy, and pea proteins: a double-blind, cross-over trial. *Nutrients*, 11(11), 2613. 1-13.
- Loullis, A., & Pinakoulaki, E. (2018). Carob as cocoa substitute: a review on composition, health benefits and food applications. *European Food Research and Technology*, 244, 959-977.
- Lu, HK., Hsieh, CC., Hsu, JJ. Yang, Y.K., & Chou, H.N. (2006). Preventive effects of Spirulina platensis on skeletal muscle damage under exercise-induced oxidative stress. *Eur J Appl Physiol*, 98, 220–226.
- Malsagova, K. A., Kopylov, A. T., Sinitsyna, A. A., Stepanov, A. A., Izotov, A. A., Butkova, T. V., ... & Kaysheva, A. L. (2021). Sports nutrition: Diets, selection factors, recommendations. *Nutrients*, 13(11), pp. 1-19.

- Marrone, G., Guerriero, C., Palazzetti, D., Lido, P., Marolla, A., Daniele, F. D., & Noce, A. (2021). Vegan Diet Health Benefits in Metabolic Syndrome. *Nutrients*, 13(3), 817; 1-24.
- Mason, B. C., & Lavallee, M. E. (2012). Emerging supplements in sports. *Sports Health*, 4(2), 142-146.
- Mamatova, Z., & Aydın, A. (2022). İpek Yolu Coğrafyasının Ortak Kültürel Değeri “Kurut”. *Manas Journal of Agriculture Veterinary and Life Sciences*, 12(2), 158-165.
- Martínez-Villaluenga, C., Peñas, E., & Hernández-Ledesma, B. (2020). Pseudocereal grains: Nutritional value, health benefits and current applications for the development of gluten-free foods. *Food and Chemical Toxicology*, 137, 111178.
- Mazumdar, P., Jalaluddin, N. S. M., Nair, I., Tian Tian, T., Rejab, N. A. B., & Harikrishna, J. A. (2022). A review of *Hydrocotyle bonariensis*, a promising functional food and source of health-related phytochemicals. *Journal of Food Science and Technology*, 1-14.
- Meeusen, R., & Decroix, L. (2018). Nutritional supplements and the brain. *International journal of sport nutrition and exercise metabolism*, 28(2), 200-211.
- Messina, M., Lynch, H., Dickinson, J. M., & Reed, K. E. (2018). No Difference Between the Effects of Supplementing With Soy Protein Versus Animal Protein on Gains in Muscle Mass and Strength in Response to Resistance Exercise. *International journal of sport nutrition and exercise metabolism*, 28(6), 674-685.
- Mirmiran, P., Houshialsadat, Z., Gaeini, Z., Bahadoran, Z., & Azizi, F. (2020). Functional properties of beetroot (*Beta vulgaris*) in management of cardio-metabolic diseases. *Nutrition & metabolism*, 17, 1-15.
- Mondor, M. (2023). Chia (*Salvia Hispanica*) seed oil extraction by-product and its edible applications. *Food Reviews International*, 1-20.
- Morris, J. B., Wang, M. L., & Tonnis, B. D. (2021). Variability for oil, protein, lignan, tocopherol, and fatty acid concentrations in eight sesame (*Sesamum indicum* L.) genotypes. *Industrial Crops and Products*, 164, 113355, 1-12.
- Mortaş, M., Beşir, A., & Yazıcı, F. (2021). Kenevir tohumu ve ürünlerinin etik açıdan değerlendirilmesi. Proceedings Book of 3rd International Congress on Agricultural and Food Ethics (Ed: Yalım, N.Y. ve Evren, M.), Target, Tarım ve Gıda Etiği Derneği, 1. Basım, Ankara, 333-338.
- Muslu, M. & Gökçay, G. F. (2020). Sağlıkın desteklenmesi ve sürdürülebilir beslenme için alternatif bir kaynak: alg (yosunlar). *Bandırma Onyediyüzyıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 221-237.
- Nalçakan, G. R., Akıncı, D., Yeliz, Y., & Ergin, E. (2020). Besinsel Destek Kullanımı: Voleybol Örneği. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 257-281.
- Nantarat, N., Mueller, M., Lin, W. C., Lue, S. C., Viernstein, H., Chansakaow, S., Sirithunyalug, J. & Leelapornpisid, P. (2020). Sesaminol diglucoside isolated from black sesame seed cake and its antioxidant, anti-collagenase and anti-hyaluronidase activities. *Food Bioscience*, 36, 100628.
- Nascimento, E.M.G. C., Carvalho, C.W.P., Takeitir, C.Y., Freitas, D.G.C., & Ascheri, J.L.R. (2012). Use of sesame oil cake (*Sesamum indicum* L.) on corn expanded extrudates. *Food Research International*, 45(1), 434-443.
- Navruz-Varli, S., & Sanlier, N. (2016). Nutritional and health benefits of quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.). *Journal of cereal science*, 69, 371-376.
- Ng, C. Y., & Wang, M. (2021). The functional ingredients of quinoa (*Chenopodium quinoa*) and physiological effects of consuming quinoa: A review. *Food Frontiers*, 2, 329– 356.
- Ormsbee, M. J., Lox, J., & Arciero, P. J. (2013). Beetroot juice and exercise performance. *Nutrition and Dietary Supplements*, 5, 27-35.

- Oyalo, J., & Mburu, M. (2021). Health Potential of Chia (*Salvia hispanica* L.) Seeds-Derived α -linoleic Acid and α -linolenic Acids: A Review. *European Journal of Agriculture and Food Sciences*, 3(4), 5-10.
- Öksüztepe, G., İncili, G. K., & Uysal, İ. A. (2013). Elazığ'da satılan çökelek ve kurutların mineral madde ve ağır metal düzeyleri. *Veterinary Sciences*, 8(3), 1-9.
- Özbek, T., & Yeşilçubuk, N. Ş. (2018). Süper besin: Chia tohumu (*Salvia hispanica* L.). *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 46(1), 90-96.
- Özdoğan, Y., Karataş, E., & Aslı, U. (2018). Vücut geliştirme sporu yapan erkeklerin beslenme alışkanlıkları ve ergojenik besin destekleri kullanma durumları. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (4), 378-384.
- Özlü, T. & Bayram, B. (2022). Spirulina mikroalginin besinsel özellikleri ve sağlık üzerine potansiyel etkileri. *Akademik Gıda*, 20 (3), 296-304 .
- Pathak, K., Rahman, S. W., Bhagawati, S., & Gogoi, B. (2017). Sesame (*Sesamum indicum* L.), an underexploited oil seed crop: Current status, features and importance-A review. *Agricultural Reviews*, 38 (3), 223-227.
- Phillips, S. M., & Van Loon, L. J. (2011). Dietary protein for athletes: from requirements to optimum adaptation. *Journal of Sports Sciences*, 29:sup1, S29-S38.
- Pickering, C., & Kiely, J. (2018). Are the current guidelines on caffeine use in sport optimal for everyone? Inter-individual variation in caffeine ergogenicity, and a move towards personalised sports nutrition. *Sports Medicine*, 48, 7-16.
- Pineli, L. D. L. D. O., Botelho, R. B., Zandonadi, R. P., Solorzano, J. L., de Oliveira, G. T., Reis, C. E. G., & Teixeira, D. D. S. (2015). Low glycemic index and increased protein content in a novel quinoa milk. *LWT-Food Science and Technology*, 63(2), 1261-1267.
- Rabail, R., Khan, M. R., Mehwish, H. M., Rajoka, M. S. R., Lorenzo, J. M., Kieliszek, M., ... & Aadil, R. M. (2021). An overview of chia seed (*Salvia hispanica* L.) bioactive peptides' derivation and utilization as an emerging nutraceutical food. *Frontiers in Bioscience-Landmark*, 26(9), 643-654.
- Rehman, M., Fahad, S., Du, G., Cheng, X., Yang, Y., Tang, K., Liu, L., Liu, F. & Deng, G. (2021). Evaluation of hemp (*Cannabis sativa* L.) as an industrial crop: A review. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(38).
- Rico, D., Martín-Diana, A. B., Martínez-Villaluenga, C., Aguirre, L., Silván, J. M., Dueñas, M., ... & Lasa, A. (2019). In vitro approach for evaluation of carob by-products as source bioactive ingredients with potential to attenuate metabolic syndrome (MetS). *Heliyon*, 5(1), e01175, 1-19.
- Rizzo, G., & Baroni, L. (2018). Soy, soy foods and their role in vegetarian diets. *Nutrients*, 10(1), 43, 1-50.
- Rodríguez-Solana, R., Romano, A., & Moreno-Rojas, J. M. (2021). Carob pulp: A nutritional and functional by-product worldwide spread in the formulation of different food products and beverages. *A Review. Processes*, 9(7), 1146.
- Rogerson, D. (2017). Vegan diets: practical advice for athletes and exercisers. *Journal of the International Society of Sports Nutrition*, 14:36, 1-15.
- Sá, A. G. A., Moreno, Y. M. F., & Carciofi, B. A. M. (2020). Plant proteins as high-quality nutritional source for human diet. *Trends in Food Science & Technology*, 97, 170-184.
- Şahin, S., & Elhussein, E. A. A. (2018). Assessment of sesame (*Sesamum indicum* L.) cake as a source of high-added value substances: from waste to health. *Phytochemistry Reviews*, 17, 691-700.
- Saura, R. A., Rentero, M. P. Z., & Hernández, J. M. (2019). Sports nutrition and performance. *Nutrition in Health and Disease (Mozsik, G. and Figler, M.)-Our Challenges Now and Forthcoming Time*. 1-17.
- Say, D., Soltani, M., & Güzeler, N. (2015). Kurutulmuş yoğurtlar: kurut ve kashk. *Pamukkale University Journal of Engineering Sciences*, 21(9). 428-433.

- Sezgin, A. C., & Sanlier, N. (2019). A new generation plant for the conventional cuisine: Quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.). *Trends in Food Science & Technology*, 86, 51-58.
- Singh, P., Kumar, R., Sabapathy, S.N. and Bawa, A.S. (2008), Functional and edible uses of soy protein products. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 7: 14-28.
- Singleton, K. W. (2022). Sesame: potential health benefits. *Nutrition Today*, 57(5), 271-287.
- Soni, R. A., Sudhakar, K., & Rana, R. S. (2017). Spirulina—From growth to nutritional product: A review. *Trends in food science & technology*, 69, 157-171.
- Sözer, N. (2023). Sofraya kadar; çökelek, sürk ve keş peyniri nedir?. <https://sofrayakadar.com/2022/02/12/cokelek-peyniri/> Erişim Tarihi: 2 Haziran 2023.
- Sun, X., Sun, Y., Li, Y., Wu, Q., & Wang, L. (2021). Identification and characterization of the seed storage proteins and related genes of *cannabis sativa* L. *Frontiers in Nutrition*, 8, 678421.
- Stumpf, J. (2021). Gluten Free Athletes: Fueling Tips, Best Foods, & More. <https://studentathlete.nutrition.com/gluten-free-athletes/>Erişim Tarihi: 20.04.2023.
- Şahin, M. A. (2021). Frenk üzümünün spor performansı ve spor performansı ile ilişkili parametreler üzerine etkileri. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(1), 18-28.
- Şener, Ö., & Taze, B. H. (2022). Fonksiyonel bir gıda bileşeni olarak keçiyoynuzu: özellikleri ve gıda uygulamaları. *Uşak Üniversitesi Fen ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(1), 45-66.
- Tang, Y., & Tsao, R. (2017). Phytochemicals in quinoa and amaranth grains and their antioxidant, anti-inflammatory, and potential health beneficial effects: a review. *Molecular Nutrition & Food Research*, 61(7), 1600767.
- Timilsena, Y. P., Vongsvivut, J., Adhikari, R., & Adhikari, B. (2017). Physicochemical and thermal characteristics of Australian chia seed oil. *Food chemistry*, 228, 394-402.
- Toktaş, N. ve Demirörs, R. (2020). Teniste Beslenme. *Beslenme ve Diyet Dergisi*, 48 (2), 100-108.
- Torlak, M. S., & Torlak, S. E. (2017). Diyetle alınan antioksidan maddeleri ve egzersiz. *Spor Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-17.
- Torres-McGehee, T. M., Pritchett, K. L., Zippel, D., Minton, D. M., Cellamare, A., & Sibilio, M. (2012). Sports nutrition knowledge among collegiate athletes, coaches, athletic trainers, and strength and conditioning specialists. *Journal of athletic training*, 47(2), 205-211.
- Tuncel, O. (2018). Futbolda dayanıklılık performansı. *Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 16-23.
- Qin, P., Wang, T., & Luo, Y. (2022). A review on plant-based proteins from soybean: Health benefits and soy product development. *Journal of Agriculture and Food Research*, 7, 100265.
- Wang, M., Lu, Y., Yang, Y., Yu, J., Chen, Y., Tu, F., Hou, J., Yang, Z., & Jiang, X. (2023). Source identification of vanillin in sesame oil by HPLC-MS/MS. *Food Control*, 143, 109283.
- Wei, P., Zhao, F., Wang, Z., Wang, Q., Chai, X., Hou, G., & Meng, Q. (2022). Sesame (*sesamum indicum* l.): A comprehensive review of nutritional value, phytochemical composition, health benefits, development of food, and industrial applications. *Nutrients*, 14(19), 4079, 1-26.
- Xu, J., Bai, M., Song, H., Yang, L., Zhu, D., & Liu, H. (2022). Hemp (*Cannabis sativa* subsp. *sativa*) Chemical composition and the application of hempseeds in food formulations. *Plant Foods for Human Nutrition*, 77(4), 504-513.
- Van Vliet, S., Burd, N. A., & van Loon, L. J. (2015). The skeletal muscle anabolic response to plant-versus animal-based protein consumption. *The Journal of nutrition*, 145(9), 1981-1991.

- Vázquez-Ovando, A., Betancur-Ancona, D. & Chel-Guerrero, L. (2013). Physicochemical and functional properties of a protein-rich fraction produced by dry fractionation of chia seeds (*Salvia hispanica* L.), *CyTA-Journal of Food*, 11:1, 75-80.
- Vilcacundo, R., & Hernández-Ledesma, B. (2017). Nutritional and biological value of quinoa (*Chenopodium quinoa* Willd.). *Current Opinion in Food Science*, 14, 1-6.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.10. Baskı, Ankara, 1-427.
- Yıldırım, S., & Çalışkan, U. K. (2020). Kenevir ve sağlık alanında kullanımı. *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi / J. Fac. Pharm.* 44(1): 112-136.
- Yılmaz, G., & Yazıcı, L. (2022). Dünya’da yükselen değer; endüstriyel kenevir (*Cannabis sativa* L.). *Bozok Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 1(1), 54-61.
- Yılmaz, H. K., & Duru, M. D. (2011). Syanobakteri *Spirulina platensis*’in besin kimyası ve mikrobiyolojisi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (1), 31-43.
- Yılmaz, İ., & Şen, B. B. (2021). Keçiboynuzu unu (*Ceratonia siliqua* L.) kullanımının eriştelerin fiziksel, kimyasal ve Duyusal Özelliklerine Etkisi. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 25(3), 377-389.
- Yurt, M., & Gezer, C. (2018). Chia tohumunun (*salvia hispanica*) fonksiyonel özellikleri ve sağlık üzerine etkileri. *Gıda*, 43(3), 446-460.
- Zamani, H., De Joode, M. E. J. R., Hossein, I. J., Henckens, N. F. T., Guggeis, M. A., Berends, J. E., de Kok, T. M. C. M. & van Breda, S. G. J. (2021). The benefits and risks of beetroot juice consumption: A systematic review. *Critical reviews in food science and nutrition*, 61(5), 788-804.
- Zhu, J., Yi, J., Kang, Q., Huang, J., Cui, Y., Zhang, G., ... & Hao, L. (2021). Anti-fatigue activity of hemp leaves water extract and the related biochemical changes in mice. *Food and Chemical Toxicology*, 150, 112054.

EXTENDED SUMMARY

The research was conducted by taking into account individuals who do active sports at least 3 days a week. Well-disciplined and multifaceted nutrition programs are necessary for athletes who actively pursue sports activities. Accordingly, the foods that generate an adequate and balanced diet can influence deeply sports performance. It also back up athletes to work harder and recover faster with less risk of illness and injury. On the other hand, as a result of unconscious or misled individuals who do sports use nutritional supplements uncontrolledly. However, the take of food supplements can give rise to divergent health problems. Based on this, the objective of the research is in order to develop gastronomic suggestions whose beneficialness has been proven, especially for athletes who actively attend gyms, instead of food supplements that are unconsciously used. It is thought that these gastronomic products, which are proposed based upon significant reasons, will contribute to the healthy nutrition of athletes. The research is significant in catch the attention to the unconsciously utilize of food supplements by athletes.

In the research was used scanning and document analysis, which is one of the qualitative research methods. Document review encompasses the analysis of written materials containing information about the phenomenon or features that are intended to be investigated (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Document analysis is a method used to analyze the staple of written documents. This method is used to research and assess all documents, be on the point of being printed and electronic materials. As other methods used in qualitative research, document analysis necessitates the investigation and exposition of data in order to make sense of it, form a perspicacity about the relevant topic, and develop empirical knowledge (Kıral, 2020: 173). Academic peer-reviewed journals, book chapters and e-books interested in athlete nutrition have been screen in order to create an understanding and develop knowledge about the subject.

In the study, gastronomic recommendations were presented to athletes in order to support adequate and balanced nutrition, immune system strengthening, performance improvement and faster recovery. These recommendations consist of foods with animal ingredients (kurut cheese and curd cheese) and vegetable ingredients (spirulina, soy and soy products, chia, quinoa, hemp seeds, sesame, beets and carob). In this context, these gastronomic resources mentioned and the reasons for their recommendation can be listed as follows:

- to positively affect the oxidative stress caused after sports and to prevent muscle fatigue; kurut cheese, curd cheese, spirulina (algae), sesame and turnip. It is thought that the high protein amounts and low fat in Kurut cheese and curd cheese are very beneficial in sports nutrition.to support recovery after sports and to restore physical performance; kurut cheese, curd cheese, quinoa, sesame and carob,
- to strengthen the skeletal and muscular structure; kurut cheese, curd cheese, soy and soy products (tofu, tempeh, miso, soy milk, etc.) and sesame,
- to increase the performance in resistance exercise and to develop muscles; soy and soy products (tofu, tempeh, miso, soy milk, etc.), chia, quinoa, hemp seeds, sesame, beets and carob,
- to enhance the immune system; sesame, beet and hemp seeds. These seeds are a very healthy and natural food, especially for athletes who do power-based performance sports and want to build muscle.
- for long-term energy supply (fuel source used during sports); spirulina, chia, sesame and carob,
- to procure satiety; kurut cheese, curd cheese, soy and soy products (tofu, tempeh, miso, soy milk, etc.).

With this study, some animal based and plant based gastronomic recommendations have been developed to strengthen the immune system of athletes, improve their performance and support them to get over the injury more easily. Kurut and curd cheese have been recommended as animal-based alternatives due to their high-quality protein structure and low fat properties. In the meantime, for athletes some important herbal sources have been suggested since it contains high amounts of protein, calcium, Omega 3, Omega 6 and Omega 9, fiber, various vitamins and minerals, as well as bioactive substances. Within the scope of this information the most constructive suggestion that can be brought to work, it is to improve the applicability of these food sources recommended for athlete nutrition in kitchens. By developing standard prescription products in professional kitchens with these mentioned foodstuffs, it should be available for use by both individual and food and beverage enterprises. By raising awareness of athletes, it's quite important to encourage the use of these food products whose functionality has been proven instead of the use of food supplements.

ULUSAL MESLEK STANDARDI KAPSAMINDA ŞEF ADAYLARININ GIDA GÜVENLİĞİ BİLGİ DÜZEYİ VE UYGULAMA DAVRANIŞLARININ BELİRLENMESİ¹

DETERMINATION OF FOOD SAFETY KNOWLEDGE LEVEL AND PRACTICE BEHAVIORS OF CHEF CANDIDATES WITHIN THE SCOPE OF OCCUPATIONAL STANDARD

Merve ONUR

Osmaniye Korkut Ata University
Kadirli Faculty of Applied Sciences
Department of Gastronomy and Culinary Arts
merveonur@osmaniye.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7985-1243

Aybuke CEYHUN SEZGİN

Hacı Bayram Veli University
Faculty of Tourism
Department of Gastronomy and Culinary Arts
aybuke.ceyhun@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1068-9940

ÖZ

Geliş Tarihi:

18.04.2023

Kabul Tarihi:

29.01.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Gıda Güvenliği
Hijyen
Aşçılık meslek standardı
Yiyecek içecek Hizmetleri Programı

Keywords

Food Safety
Hygien
Cookery
Occupational Standard
Food and Beverage Services Program

Yiyecek-içecek sektöründe gıda kaynaklı risklerin ortaya çıkmasını önlemeye yönelik tedbirlerin alınabilmesi amacıyla alanda çalışacak olan bireylere gerekli ve yeterli eğitimin verilmesi en iyi yol olarak görülmektedir. Bu kapsamda gıda kaynaklı olası sorunların en aza indirilebilmesi için özellikle geleceğin şef adaylarının ulusal meslek standardı kapsamında gıda güvenliği bilgi düzeyi ve uygulama davranışlarının anlaşılması uygun çözümler üretilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmada yiyecek-içecek hizmetleri programında eğitim alan öğrencilerin gıda güvenliği bilgi düzeyi ve uygulama davranışlarını belirlenmesi amaçlanmıştır. Ankara ilinde Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin yiyecek-içecek hizmetleri programında öğrenim gören 544 öğrenciye ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler istatistik paket programı (SPSS) ve test analiz programı (TAP) paketi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda öğrencilerin gıda üretim aşamalarında ki gıda güvenliği bilgi düzeylerinden; mutfakta hazırlık (%64) ve muhafaza (%57) aşamasında gıda güvenliği konusunda bilgi sahibi iken, servis-sunum (%40) ve pişirme (%39) aşamasında gıda güvenliği bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin gıda güvenliğine ilişkin bilgileri (%64) çoğunlukla aldıkları eğitim ile edindikleri dolayısı ile okul eğitiminin büyük rol üstlendiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Taking precautions to prevent the emergence of food-borne risks in the food and beverage industry, is seen as the best way to provide necessary and sufficient training to individuals who will work in the field. In this context, to minimize possible food-related problems, it is considered important to understand the food safety knowledge level and practice behaviors of future chef candidates within the scope of the national professional standard and to produce appropriate solutions. The research aims to determine the food safety knowledge level and practice behaviors of students studying in the food and beverage services program. 544 students studying in the food and beverage services program of Vocational and Technical Anatolian High Schools in Ankara were reached. The data obtained from the study were analyzed using the statistical package program (SPSS) and test analysis program (TAP). As a result of the analysis, students' food safety knowledge levels in the food production stages; While they knew food safety in the kitchen preparation (64%) and preservation (57%) stages, it was determined that their food safety knowledge level was insufficient in the service-presentation (40%) and cooking (39%) stages. It has been determined that students mostly acquire food safety information (64%) through the education they receive, therefore school education plays a major role.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1285198>

Atf/Cite as: Onur, M., & Ceyhun-Sezgin, A. (2024). Determination of food safety knowledge level and practice behaviors of chef candidates within the scope of occupational standard. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 42-55.

¹ This study is a part of the master's thesis completed by the first author under the supervision of the second author.

Introduction

Turkey is among the countries with an important income in the tourism sector. The increase in tourism revenues is of great importance in terms of the economic development moves of the countries. Food and beverage services, which are the basis of the services offered to customers in the accommodation facilities of the tourism sector, are known as the area with the highest income among the income sources of the enterprises with a share of 25-50% (Şanlıer and Hussein, 2008; Ministry of Culture and Tourism, 2009). In all units connected to food and beverage areas, where economic value is considered important, in terms of public health, it is necessary to take the necessary precautions in terms of food safety at all stages from food production to the serving process. (Bucak, 2012; Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Research, 2012; Artık et al., 2022). In this sector, it is seen as the best way to provide the necessary and sufficient training to the individuals who will work in the field in order to take measures to prevent the emergence of food-borne risks for safe food production, and this requires the training of qualified personnel to do the profession (Çiftçi, 2014; MEB, 2011). It is thought that providing these gains to the students who receive education in the fields related to the kitchen and kitchen within the scope of the food and beverage program in the secondary education period, especially on food safety and hygiene, will help them to take measures for the dangers that pose a risk in terms of public health, as well as gaining the reputation of the institutions they work in the future (Şallı, 2016; Özdemir, 2009).

Vocational and technical education has become a necessity in terms of developing countries and ensuring their competitiveness (Ministry of Development, 2014). In order to train the qualified manpower needed by the sector, formal tourism education is given in secondary education institutions in Turkey, affiliated to the Ministry of National Education. This training is divided into two as “Formal Tourism Education within General Education” and “Formal Tourism Education within Vocational Technical Education”. The high school level of Vocational Technical Education is within the scope of Formal Tourism Education. At this level, trainings in the field of food and beverage services are given in vocational high schools affiliated to the Ministry of National Education (Hatipoğlu and Batman, 2014). Culinary (cooking) education at the secondary level for the tourism sector in Turkey was first started to be given in Anatolian Hotel Management and Tourism Vocational High Schools in the 2005-2006 academic year. From this date on, vocational high schools such as Girls' Vocational High Schools, Commerce Vocational High Schools, Industrial Vocational High Schools, Multi-Program High Schools and Open Education Vocational High Schools have been given the right to open a kitchen branch (cooking department) if they meet the necessary conditions (in terms of teachers, workshops, equipment).

When the curricula of secondary education institutions in Turkey are examined; It has been observed that the courses on food safety education are given within the scope of the Basic Food Production course in the Vocational and Vocational Technical Anatolian High Schools affiliated to the Ministry of National Education and that the practical courses are passed in the 11th and 12th grades. Food safety and hygiene education is given as a compulsory common course for students studying in the food / beverage services program within the scope of Basic Food Production course. Basic food production course is included in all areas in the food and beverage services program and within the scope of this common course; menu planning, food chopping and cooking techniques, hygiene and sanitation, as well as basic information on service methods are given (MEB, 2011). Within the scope of the course, especially the hygiene and sanitation rules and the ability to gain food safety skills (MEB, 2007; MEB, 2011);

- *Producing food suitable for consumption*
- *Preparing a safe working environment*
- *Ensuring equipment hygiene*
- *Gaining the production ability in the kitchen*
- *Washing dishes by hand and in the machine in accordance with sanitation and hygiene rules*
- *Collecting and removing garbage*
- *Subjects such as washing dishes and removing garbage from the environment in accordance with sanitation and hygiene rules are mentioned.*

At the end of the course, it is aimed to provide healthy and hygienic food production and service to the students within the framework of hygiene and sanitation rules, to provide information about every stage of the food

from the field to the table, as well as to try to gain application skills, not only theory knowledge. Thus, it is aimed to train qualified and equipped personnel for the sector (MEB, 2011). It is thought that it is important to determine the level of knowledge of the cooks who are educated in secondary education institutions in Turkey about food safety and hygiene and their level of transforming the knowledge they have acquired into behavior in the kitchen. For this reason, it was aimed to determine the theoretical knowledge levels and practice behaviors of the students in Vocational and Vocational Technical Anatolian High Schools in Ankara province, which train staff for the food and beverage sector. It is assumed that it is important to determine the knowledge levels and practice behaviors of the kitchen staff, who have an active role in the food and beverage businesses, before they start working in the sector and cause negative situations, in terms of contributing to public health. At the same time, in line with the data obtained as a result of the research, it is aimed to offer suggestions to secondary education institutions that train staff in the food and beverage sector by providing education in this field.

Cookery Training Within The National Occupational Standard

The profession of cook is defined a qualified person who can plan the kitchen and organize the kitchen, plan the menu, prepare cold-hot kitchen and patisserie products, cook the products of the world and local cuisines according to the hygiene and sanitation rules, give importance to customer satisfaction by carrying out professional development activities and supervise the working environment. Gastronomy, which is frequently heard today and identified with the working area of the culinary profession, is expressed as an art that requires choosing good food, preparing it hygienically, turning the plates into a visual show and enjoying them (Harbalıoğlu and Ünal, 2014).

The culinary profession, which was first recognized as an art in England, has taken its place in the status of the most income-generating profession in the world. In the US-based Forbes Magazine, the economy publication that has millions of readers around the world, it is stated that the cookery profession is among the professions that earn the most annually. For this reason, secondary education programs providing education on the culinary profession and academic programs in this field have gained popularity (Hoşcan, Genç and Şengül, 2016). In the field of food and beverage service, it is important to train students within the scope of national occupational standards in order to ensure that the service offered to the consumer is within the standards. Because the service-oriented nature of the tourism sector necessitates specialization and division of labor. For this reason, it is necessary to provide training in the field of food and beverage services in line with certain standards. It is planned to provide qualified culinary education, in other words, to graduate students who have the qualifications stipulated by the national cookery professional standard. The national occupational standard (UMS) is defined as the minimum norm that shows what the necessary knowledge, skills, attitudes and attitudes are accepted by the Vocational Qualifications Authority for the successful performance of a profession (MYK, 2010). The national cookery professional standard is; It refers to elements such as the qualifications, working environment, tools and equipment used and the minimum level of education that must be obtained in order to perform the duties related to the cookery profession at the minimum acceptable standards in the labor market (Öztürk and Görkem, 2011).

In line with this meaning, culinary education; It consists of topics such as selecting and supplying quality materials, hygiene, stock management, production, process and human resources (Kurnaz at al., 2014). During the hygiene education, which is among the training titles given for the culinary profession, education and training are given to the students to gain theoretical and practical competencies in the use and cleaning of kitchen tools-equipment-equipment, food production and service in accordance with hygiene and sanitation rules (MEB, 2015). Occupational standard requirements for hygiene and food safety in the culinary profession by the Vocational Qualifications Authority are given in Table 1 (MYK, 2010).

Table 1. National Occupational Standard For Hygiene And Food Safety In The Culinary Profession

Personal preparation (Level 4)	Applies personal care and hygiene rules before entering the kitchen.
	Complies with the company's dress code.
Preparing equipment, materials and warehouses (Level 4)	According to the prescriptions, it takes the materials suitable for the daily production amount from the intermediate warehouse or has them taken.
	Prepares or gets ready for use by checking the cleanliness of tools, equipment and equipment.
	Inspects whether the warehouses comply with food safety rules and at the required temperature to store food.
Labeling produced food (Level 4)	It determines the shelf life according to food safety rules.
	Makes date labeling on food.
Sampling food (Level 4)	It takes daily samples from the prepared dishes into the witness sample containers.
	Stores sample samples according to food safety rules.
	It sends the sample samples for analysis periodically or in adverse cases such as poisoning.
Evaluating leftover food (Level 4)	Evaluates surplus food according to food safety rules.
	It destroys food that shows signs of spoilage and that has expired in accordance with food safety rules.
Cleaning kitchen utensils (Level 4)	It ensures that the dirty cauldron, pots and pans are taken to the hand washing area in compliance with the regulations in the occupational health and safety legislation.
	It provides the deletion of stainless steel materials in the section.
	It ensures that the cleaned materials are lifted to their places.
To ensure that the areas related to the department are cleaned (Level 4)	It ensures that the rough wastes in the buffet and the workbench are taken to the garbage collection containers by the subordinates and removed from the work area.
	It ensures that its subordinates clean the buffets, counters, sinks and taps with a solution prepared with dish soap and hot water and rinse them with hot water.
	It allows them to rinse the cleaned area with hot water after applying the disinfectant product to the area to be cleaned and waiting for the time specified in the instructions for use.
	Allows drying with a paper towel.
Ensuring the storage of waste in the kitchen (Level 4)	It ensures that the mouth of the garbage bags are tightly connected.
	It ensures that garbage bags are taken to the garbage room and stored according to the regulations in the OHS legislation and environmental health rules.
Participating in studies on food safety monitoring (Level 4)	He/she applies the instructions he/she receives from his/her supervisor regarding insects and rodents.
	It prepares or has its own working areas prepared in line with the instructions received from the supervisor for the spraying works covering the entire enterprise.
	Controls the floor and shelf cleanliness of the warehouses.
	Fills and records forms related to food safety.
General area cleaning (Level 4)	It ensures that the kitchen is cleaned in accordance with the regulations in the OHS legislation.
	It ensures that tools and equipment are cleaned by using the cleaning materials and methods specified in the instructions.

The National Cookery Occupational Standard, which is a criterion in terms of evaluating students' proficiency in the field, expresses the minimum competencies that students should acquire. For this reason, the education given by Anatolian/Hotel Management and Tourism Vocational High Schools and Girls' Vocational High Schools and formal education institutions that train cooks have a great responsibility (Öztürk and Görkem, 2011). The knowledge gained within the framework of the determined standards should be reinforced by transforming them into practice. The skill acquisition of the students in the field of practice is provided by the courses given in the practice kitchen in secondary education and by internships in tourism enterprises (Pelit and Güçer, 2006). Qualified kitchen personnel, who receive theoretical knowledge in culinary education and put their theoretical knowledge into practice by applying it in the sector, can have many benefits for the employee, the institution and the sector (cost reduction, productivity increase, profit increase) (Yılmaz and Tanrıverdi, 2017).

When the scientific studies on the subject are examined; Aratoğlu (2015), in his study to determine the relationship between the knowledge and practices on food safety of the students who received culinary education at Vocational and Technical Anatolian High School and Mengen Vocational School; It has been determined that students who receive culinary education have inadequacy in their knowledge of food safety and problems in their practices. Şallı (2016), on the other hand, in the study he conducted in order to determine the knowledge and practice levels of the students who received culinary education and who did not receive culinary education in "Devrek Vocational School" and to determine the differences; It has been determined that students who have or did not receive culinary education have inadequacy in their knowledge of food safety and problems in their practices. Demir et al., (2017) in his study; They found that the knowledge and practice levels of the participants were moderate on cross-contamination, proper storage of food and beverages according to time and temperature conditions, foods that increase the risk of disease, and the groups with the highest risk of disease in the food-borne disease scale. However, they determined that the level of knowledge of the students about pathogenic microorganisms and the foods they are associated with is quite low. In this study, it has been tried to determine at what level the food safety and hygiene related outputs specified in the national cookery occupational standard are fulfilled by the students studying in the field of culinary education in the Ministry of National Education, theoretically and during practice. In addition, in line with the data obtained as a result of the research, it is aimed to offer suggestions to secondary education institutions that train staff in the food and beverage sector by providing training in this field.

Materials and Methods

In the research, quantitative research method was used to determine the food safety knowledge level and application behaviors of the students studying in the kitchen and pastry branches of the food and beverage services program in secondary education. A questionnaire form was used to collect data in the study. After the necessary permissions were obtained, the questionnaires were administered by the researchers themselves, on the basis of the volunteers of the participants, only to the students who wanted to fill in the questionnaire. Convenience sampling method was used in the research. Convenience sampling is one of the non-random sampling methods and is based on the selection of sample units by the researcher (Yükselen, 2000; Nakip, 2003). Since this method is one of the shortest ways to obtain data in a fast and economical way, both the quantitative research method and the determined sampling method were preferred within the scope of the research. In the data collection process of the research, first of all, necessary permissions were obtained for the application; Within the scope of the study, the Gazi University Senate Ethics Committee was first consulted and the study was found ethically appropriate (No: 75226). In addition, the research was carried out with the permission of the Ankara Directorate of National Education (Issue Number: 14588481-605-99).

Universe and Sample: The population of the research consists of 1906 students studying in the food and beverage services program of Vocational and Technical Anatolian High Schools in Turkey/Ankara. The reason why culinary and pastry students were chosen in this study is that culinary practice courses are given only in this field and at this grade level. Yamane (2011) sampling formula was used to determine the sample size of the study, the sample size was determined as 384, and a total of 544 students were reached with the convenience sampling method. Questionnaire form was used as data collection tool.

Data Collection Tools: The questionnaire form used in the research consists of three parts. In the first part, there is information about the demographic characteristics of the students participating in the research. The second part consists of multiple-choice evaluation questions that include the knowledge of food/beverage preparation, cooking, storage and serving/presentation stages to determine the level of knowledge of students about food safety. In the third part, there are 5-point Likert-type statements (1 "never", 2 "rarely", 3 "sometimes", 4 "often", 5 "always") to determine the food safety practices of the students in the kitchen. The achievement test (Bıyıklı, 2011; Çiftçi, 2014; Erdem, 2014; Aratoğlu, 2015) to determine the food safety knowledge levels including the statements/questions used in the research was prepared by taking expert opinion. A 5-point Likert-type questionnaire for practice behaviors was also prepared by (Bıyıklı, 2011; Çiftçi, 2014; Erdem, 2014; Aratoğlu, 2015) in a way that students could easily understand, in accordance with the national occupational standard.

Analysis of Data: The 25 expressions of the scale used in the research to determine the level of food safety knowledge and practice behaviors were grouped under 2 dimensions. These dimensions are divided into "food safety knowledge level" (16 statements), "food safety practices" (9 statements). In the research, the reliability and validity of the statements about food safety information and application behaviors were analyzed by using the statistical package program (SPSS). Then, descriptive statistics about food safety knowledge level and application behavior expressions were included in the research.

The validity and reliability levels of the scale, which was designed as a test format to measure the level of food safety knowledge, were analyzed using the TAP (Test Analysis Program Version 14.7.4) package program developed by Brooks and Johanson (2003). Finally, food safety knowledge level and food safety practice behavior were analyzed. The relationship between them was examined with the Pearson correlation coefficient. When the item discrimination index criteria are examined; Between 0.00 and 0.19, a very weak item, between 0.20 and 0.29, can be improved by correcting the items, between 0.30 and 0.39 it is a very good item, but it can still be considered for improvement, 0.40 and above is a very good item (Tekin, 2008). As a result of the analysis, multiple-choice questions that could not be understood by the students because the item difficulty index was below 0.20 and that were very easy and difficult for the students were removed from the test and 20 questions in the scale were reduced to 16 questions. The scoring of the questions was made as "1" for correct answers and "0" for incorrect answers, and item and test statistics were calculated. The reliability value (KR-20) calculated from the scores obtained as a result of the evaluation of 150 students with the food safety achievement test is 0.70. The reliability value (KR-20) calculated from the scores obtained as a result of the evaluation of 150 students with the food safety achievement test is 0.70. The reliability coefficient of the achievement test (KR-20) applied to 544 students was determined as 0.75. This value shows that the achievement test has a very good reliability value. It turns out that during the pilot application, the students answered at least 1 of 16 questions, at most 15 questions and an average of 8 questions correctly. When the skewness (0.241) and kurtosis (-0.648) values of the achievement test were examined; The distribution of the values between -1 and +1 means that the achievement test scores are close to the normal distribution. It shows that skewness and kurtosis coefficients between -1 and +1 are acceptable values as a measure of the assumption of normality (Morgan, Leech, Gloeckner and Barrett, 2004). The average difficulty (p) index calculated for the scores obtained from the achievement test is medium difficulty with a value of 0.50. It is seen that the average discrimination of the achievement test is 0.443, and it is an achievement test that can distinguish between students who have food safety knowledge level and those who do not. The KMO coefficient of the scale for food safety practices is 0.83. It was determined that the Bartlett test significance level value was 0.000 and the test was significant. The Cronbach's alpha coefficient of the scale was calculated as 0.76. As a result, it has been determined that the scale provides construct validity and is a usable scale.

Conclusion

In this section, some introductory information about the participants and some statistical analyzes to answer the research questions are given. 43 male and 501 female students participated in the study. The fact that female students are more interested in the kitchen and pastry fields of Vocational and Technical Anatolian High Schools has ensured that the number of female students in the research is higher than the number of male students. Considering the distribution of students according to the classes they study; It was determined that 74.6% were

11th grade students and 25.6% were 12th grade students. The fact that the 11th grade students participating in the study are more than the 12th grade students may be due to the fact that most of the 12th grade students are in the internship period. It has been determined that 72.6% of the students study area is kitchen and 27.4% is pastry. It is understood that the kitchen area is higher than the pastry area among the areas where the students study, and the kitchen area is preferred more than the pastry area in the food and beverage services program.

Table 2. Students' Information On Food Safety Education

Expressions	N	%
Food Safety Information		
Yes i know	461	84.7
No I don't know	83	15.3
Food Safety Definition		
correct answer	447	82.2
wrong answer	97	17.8
Consideration of Need for Food Safety Education		
Yes I need	332	61.0
No I don't need	212	39.0
Food Safety Information Resource		
Teacher	349	64.2
Family/reading materials	195	35.8

In the study, 84.7% of the students stated that they had knowledge about food safety, while 15.3% stated that they did not. When the students were asked about the definition of food safety in the form of multiple choice questions, it was determined that the rate of those who answered correctly was 82.2%, and the rate of those who answered incorrectly was 17.8%. It was determined that most of the students who participated in the research made the definition of food safety correctly. While 61% of the students thought that there was a need for education on food safety, 39% stated that there was no need for education. It has been revealed that the majority of the students within the scope of the research see themselves as inadequate in food safety and need education. According to another result obtained from the research, although 84.7% of the students think that their knowledge about food safety is sufficient, 61% of them need education on this subject and they want to have more information about food safety. 35.8% of the students stated that they learned information about food safety from family and reading materials, and 64.2% from their teachers. According to these data, it is seen that the majority of the students achieve their food safety gains from school. It has been revealed that students mostly acquire information about food safety through the education they receive and they do not make an individual effort to obtain information.

Table 3. Students' Achievement Test On Food Safety

Food Production Stages	True		False		X	Σ
	N	%	N	%		
Preparation						
1. The healthiest way to thaw frozen meat	262	48.2	282	51.8	.64	.27
2. Food with the highest risk of bacterial contamination	448	82.4	96	17.6		
3. Color of equipment used for raw meat and poultry	339	62.3	205	37.7		
Cooking						
4. Pre-cooking method for frozen vegetables	191	35.1	353	64.9	.39	.21
5. Cooling method of cooked food	207	38.1	337	61.9		
6. The minimum value for the internal temperature of the cooked food	100	18.4	444	81.6		
7. Maximum time cooked food can stay in dangerous temperature zones	346	63.6	198	36.4		
8. Dangerous temperature range in which microorganisms can grow rapidly in cooked food	239	43.9	305	56.1	.57	.27
Food Preservation						

9. Risk when cooked and raw foods are stored together in the refrigerator	334	61.4	210	38.6		
10. The most accurate method of removing food from the warehouse	374	68.8	170	31.2		
11. Storage temperature of frozen foods	259	47.6	285	52.4		
12. The type of food that should be kept in cold storage	274	50.4	270	49.6		
Service/Presentation						
13. Preservation method of refrigerated food until service	312	57.4	232	42.6		
14. The temperature at which hot food should be served	115	21.1	429	78.9	.40	.25
15. The temperature at which cold food should be served	296	54.4	248	45.6		
16. Bacteria most abundant in nails, nose and acne	153	28.1	391	71.9		
Food Safety Achievement Test Overall Average					.48	.16

From the findings of the research;

In preparation; When the answers given by the students to the achievement test about the preparation stage of food production are examined; While 48.2% of the students knew correctly that the healthiest method of thawing frozen meat should be "in the refrigerator at +4°C", it was revealed that 51.8% of them had incorrect information on this subject and gave incorrect answers.

During the cooking phase; Considering the answers given by the students to the achievement test related to the cooking stage from the food production steps; While 35.1% of the students answered correctly, the necessity of cooking frozen vegetables after thawing them in the refrigerator was answered incorrectly by 64.9%. 18.4% of the students answered correctly, while 81.6% of them incorrectly answered the requirement that the internal temperature should be at least "70°C" in cooked food. Most of the students do not know that the internal temperature of cooked food should be at least 70°C.

In the preservation phase; It was determined that 47.6% of the students gave the correct answer and 52.4% incorrectly answered that the storage temperature of frozen foods should be "-18°C". It was determined that most of the students had insufficient knowledge of the storage temperature of frozen foods.

In the service/presentation phase; It was seen that 21.1% of the students gave correct answers and 78.9% gave wrong answers that hot meals should be at a temperature of "65°C and above" during service. While 54.4% of the students knew that cold dishes should be at least "50°C and below" during service, 45.6% gave the wrong answer (Table 3).

When the success rates of the preparation, cooking, preservation and service/presentation stages of the students in the achievement test on food safety during the food production stages are evaluated; It was determined that they were successful at the rate of 64% in the preparation phase, 57% in the preservation phase, 40% in the service/presentation phase and 39% in the cooking phase. The general success average of the students in the food safety theoretical knowledge achievement test was 48%. It has been observed that the highest level of knowledge on food safety issues is obtained during the preparation phase and the lowest level of knowledge is obtained during the cooking phase. In general, it was determined that the students' level of theoretical knowledge on food safety during the preparation, cooking, preservation and service/presentation stages of food production was at a moderate level ($\bar{x}=0.48\pm0.16$) (Table 3). However, it has been observed that the level of knowledge of the students in subjects that require technical knowledge, such as degrees, is insufficient at all stages of food production.

Table 4. Distribution Of Students' Food Safety Practice Behaviors In The Kitchen

Expressions	Never		Rarely		Occasionally		Often		Always		\bar{X}	S.D.
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
• I use equipment such as wooden spoons in the kitchen.	23	4.2	34	6.3	62	11.4	116	21.3	309	56.8	4.20	1.129
• I pay attention to the smell, color, appearance and taste of the food to be used.	18	3.3	23	4.2	42	7.7	76	14.0	385	70.8	4.45	1.027
• I also use the knife and chopping board I use for meat for vegetables.	326	59.9	77	14.2	66	12.1	38	7.0	37	6.8	4.13	1.264
• I wash the vegetables and fruits with cold running water before using them.	24	4.4	24	4.4	68	12.5	67	12.3	361	66.4	4.32	1.124
• I always wash poultry such as chicken before use.	30	5.5	44	8.1	57	10.5	71	13.1	342	62.8	4.20	1.232
• I freeze foods by separating them into disposable portions.	38	7.0	53	9.7	111	20.4	112	20.6	230	42.3	3.81	1.270
• I do not keep the food cooked in the kitchen at room temperature for more than 2 hours.	44	8.1	76	14.0	125	23.0	89	16.4	210	38.5	3.63	1.331
• I pay attention to the expiry date of foods.	31	5.7	29	5.3	41	7.5	74	13.6	369	67.9	4.33	1.173
• I pay attention to the storage temperature when storing food.	26	4.8	42	7.7	90	16.5	106	19.5	280	51.5	4.05	1.191
Food Safety Practices											4.12	0.698

Within the scope of the research, it was determined that 70.8% of the students always paid attention to the statement "I pay attention to the smell, color, appearance and taste of the food to be used", while 3.3% never paid attention. The general behavior average of the students was ($\bar{x}=4.45\pm 1.02$), and this expression was determined as the practice with the most positive behavior among the food safety practices. It was determined that 59.9% of the students did not use the same equipment and 6.8% did not use the same equipment for the statement "I also use the knife and chopping board for vegetables". The general behavior mean of this negative expression is ($\bar{x}=4.13\pm 1.26$). In general, it shows that the majority of the students are aware of the cross-contamination factor of using different chopping boards and knives for meat, chicken, fish and vegetables and they act carefully in this regard. To the statement "I do not keep cooked food in the kitchen at room temperature for more than 2 hours", 38.6% of the students stated that they always, 16.4% often, 23% occasionally, 14% rarely, 8.1% never. The expression was the least applied expression between the general behavior mean ($\bar{x}=3.63\pm 1.33$) and positive behaviors. In general, it was determined that the general behavior average of the statements about determining the students' practices regarding food safety in the kitchen was at a good level ($\bar{x}=4.12\pm 0.69$) (Table 4).

The results obtained within the scope of the research are similar to the results of some researches in the field. Aratoğlu (2015) found in his study that the general knowledge level of high school students who received culinary education on food safety was at a moderate level (55.47 points). He stated that the knowledge level of

the students in the cooking stage was insufficient and their knowledge level in the preparation stage was normal. In this study, it is similar to the finding that the theoretical knowledge level of the students on food safety is at a medium level (48%). At the same time, in this study, it was determined that the level of knowledge of the students at the cooking stage was similar to the finding that the level of knowledge was lower compared to the other stages. In line with the results obtained from the research, Şallı (2016) and Demir et al., (2017) determined in their studies that the knowledge and application levels of the students were moderate, and they thought that the students who received culinary education were insufficient in the level of knowledge about food safety and they experienced problems in the applications.

Results and Discussion

In this research, which aims to determine the food safety theoretical knowledge level and application behaviors of 11th and 12th grade students studying in the fields of cuisine and pastry within the scope of the food and beverage services program in secondary education; It has been determined that students are successful in food safety in the preparation and preservation stages, while they are below the medium level in the cooking and serving / presentation stages. It has been revealed that the students have insufficient knowledge on norms such as temperature degrees and time from memorization and theoretical knowledge, especially in information questions about the cooking phase. While it was determined that the majority of the students had a sufficient level of knowledge in questions about food safety during the preservation phase, it was determined that the number of wrong answers given to the questions about temperature levels decreased the average success rate. In the service/presentation stage, it was determined that the knowledge level of the students regarding food safety remained below the average. In general, it has been determined that the students' food safety theoretical knowledge levels are at a moderate level. It was observed that while the students generally fulfilled the food safety practices in the kitchen preparation stage, they showed less positive behavior towards food safety practices during the preservation and storage stages of the foods. It was determined that the general behavior average of the statements about determining the application behaviors of the students regarding food safety in the kitchen was at a good level.

Another purpose of the research is to interpret the level of fulfillment of the outputs related to food safety and hygiene specified in the national cookery occupational standard by the students studying in the field of culinary education in the Ministry of National Education. According to the results obtained, it was determined that the students remained at a moderate level in the general success average of the food safety theoretical knowledge achievement test. For this reason, studies that determine the knowledge and practice levels of food and beverage services program students should be given weight and training should be given about the points they lack in this direction. In addition, in the departments where the food and beverage services program is taught, various warning signs or posters about food safety should be kept in mind by drawing attention to the critical points such as temperature-time, which reduces the level of knowledge of the students, not by memorization, but visually.

In order for the theoretical education of the students of the kitchen field to be permanent, the application courses in which the theoretical knowledge is transferred into practice should be emphasized and the students should be taught by trying in the kitchen. Students should be directed to institutions and organizations that implement an effective food safety control system during their internship periods. As a result, it is suggested that the teachings on the preservation and storage stages in the process from the production to the service of the food should be emphasized, and the level of knowledge should be increased in the subjects related to the cooking and service-presentation stages.

In order to increase the positive behavior of students, food safety and hygiene issues should be included more in the school curriculum. During the school's internship period, students should be directed to institutions and organizations that implement the HACCP (Hazard Analysis Critical Control Point) program, which is an effective food safety control system. To ensure hygiene and sanitation, necessary tools and equipment such as caps, bonnets, gloves and masks should always be available in the practice kitchen and their use should be encouraged. It has been observed that the theoretical and practical training that students received during the

education/training period was effective in their fields of study. For this reason, the quality of the education provided should be increased by taking necessary precautions for more effective use of information regarding food safety.

Compliance with Ethical Standards

Gazi University Ethics Committee numbered E-75226, it was stated that this research did not violate any ethical element. Again, with the decision of the Directorate of National Education numbered E-10335436, it was stated that this research did not violate any ethical element.

Conflict of Interest

This study is a part of the master's thesis completed by the first author under the supervision of the second author. The second author guided the whole process of the study and the researchers contributed equally to the process of transforming the thesis into an article.

References

- Aratoğlu, C. (2015). *Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde ve Meslek Yksekokulunda Aşçılık Eğitimi Alan ğrencilerin Gıda Güvenliği Konusundaki Bilgi ve Uygulama Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Aile Ekonomisi ve Beslenme Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi].
- Artık, N., şanlier, N. & Ceyhun-Sezgin, A. (2022). *Gıda Güvenliği ve Gıda Mevzuatı*. (Genişletilmiş 4.Baskı). Detay Yayıncılık. Ankara.
- Bıyıklı, A.E. (2011). *Hastane Mutfaklarında alışan Aşçuların Gıda Güvenliği Bilgi ve Uygulamalarının Belirlenmesi: Konya İl Merkezi rneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, ocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı Beslenme Eğitimi Bilim Dalı, Konya [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi].
- Brooks. G. P. & Johanson. G. A. (2003). Tap: Test Analysis Program. *Applied Psychological Measurement*. 27(4); 303-304.
- Bucak, T. (2012). *Yiyecek İçecek İşletmelerinde ISO 22000 Gıda Güvenliği Yönetim Sisteminin Uygulanabilirliği: İşmir İli rneği*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İşmir [Yayımlanmış Doktora Tezi].
- Çiftçi, B. (2014). *5 Yıldızlı Otellerde Aşçılık Eğitimi Alan ve Almayan Yönetici Pozisyonundaki Mutfak Personelinin Gıda Güvenliği Konusundaki Bilgi ve Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Ekonomisi Beslenme Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi].
- Demir, ., Samav, U. & Girgin, K. G. (2017). Gastronomi ve Aşçılık ğrencilerinin Gıda Hijyeni ve Gıda Güvenliği Konusunda Bilgi. Tutum ve Uygulama Düzeylerinin llmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1); 1-11.
- Erdem, . (2014). *Mengen Aşçular Otelcilik Ve Turizm Meslek Lisesi'nde Aşçılık Eğitimi Alan 10. ve 12. Sınıf ğrencilerinin Gıda Güvenliğine Yönelik Bilgi Ve Uygulama Düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi].
- Harbalıoğlu, M. & nal, İ. (2014). Aşçılık Programı ğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi: n Lisans Düzeyinde Bir Uygulama. *Turizm Akademik Dergisi*, 1(1); 57-67.
- Hatipoğlu, A. & Batman, O. (2014). Turizm Eğitimiyle Kazanılacak Yetkinlikler. Yiyecek-İçecek Müşterisinin Kalite Beklentilerini Karşılıyor Mu?. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2); 24-32.

- Hoşcan, N., Genç, K. & Şengül, S. (2016). Bolu Kent Markası Oluşturma Sürecinde Aşçılık Kültürü ve Gastronomi Turizminin Önemi: Bolgamer Önerisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1); 52-76.
- Kurnaz, A., Kurnaz, A.H. & Kılıç, B. (2014). Ön Lisans Düzeyinde Eğitim Alan Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32); 41-61.
- MEB. (2007). *MEGEP (Meslekî Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi)*. Yiyecek İçecek Hizmetleri. Ankara.
- MEB. (2011). *Yiyecek İçecek Hizmetleri Alanı Çerçeve Öğretim Programı*. Ankara.
- MEB. (2015). *Gıda Mikroorganizma İlişkisi*. Gıda Teknolojisi. Ankara.
- Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Research. (2012). *Yiyecek Üretimi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 3384. Tarihçeler Dizisi: 16.
- Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Research and Education. (2009). Food and Beverage Service. Ankara.
- Morgan, G.A., Leech, N. L., Gloeckner, G.W. & Barrett, K.C. (2004). *Spss For Introductory Statistics: Use and Interpretation*. Psychology Press.
- MYK (Mesleki Yeterlilik Kurumu). (2010). *Ulusal Meslek Standardı Aşçı Seviye 4*. Referans Kodu / 10ums0110-4 Resmi Gazete Tarih-Sayı / 29.12.2010 – 27800.
- Nakip, M. (2003). *Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar*. Seçkin Yayıncılık.
- Özdemir, Z. (2009). *Kadınların Gıda Güvenliği Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Ekonomisi Beslenme Anabilim Dalı, Ankara [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi].
- Öztürk, Y. & Görkem, O. (2011). Mutfak Dalı Öğrencilerinin Mesleki Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi: Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(2); 69-89.
- Pelit, E. & Güçer, E. (2006). Turizm Alanında Öğretmenlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Yaptıkları Stajları Değerlendirmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1); 139-168.
- Şallı, G. (2016). *Devrek Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Gıda Güvenliği Konusundaki Bilgi ve Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Aile Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi].
- Şanlıer, N. & Hussein, T.A. (2008). Yiyecek-İçecek Hizmeti Veren Otel Mutfakları ve Personelinin Hijyen Yönünden Değerlendirilmesi: Ankara İli Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2); 461-468.
- T.R. Ministry of Development. (2014). *Mesleki Eğitimin Yeniden Yapılandırılması Çalışma Grubu Raporu 2023*. Ankara.
- Tekin, H. (2008). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. (19.Baskı). Yargı Yayın. Ankara.
- Yamane, T. (2001). *Temel Örnekleme Yöntemleri*. Çev. Alptekin Esin vd. Literatür Yayın. İstanbul.
- Yılmaz, A. & Tanrıverdi, H. (2017). Meslek Uyumu ve Meslek Algısı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2); 621-639.
- Yükselen, C. (2000). *Temel Pazarlama Bilgileri*, Adım Yayıncılık, Ankara.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Yiyecek içecek sektöründe güvenli gıda üretimi ve gıda kaynaklı risklerin ortaya çıkmasını önlemeye yönelik tedbirlerin alınabilmesi amacıyla alanda çalışacak olan bireylere gerekli ve yeterli eğitimin verilmesi en iyi yol olarak düşünülmektedir. Özellikle yiyecek-içecek hizmeti alanında tüketiciye sunulan hizmetin standartlar dâhilinde olabilmesi için ulusal meslek standartları kapsamında öğrenci yetiştirilmesi önemsenmektedir. Turizm sektörünün hizmet odaklı olması alanında uzmanlaştırma ve iş bölümünü gerekli kılmaktadır. Nitelikli aşçılık eğitiminin verilmesi diğer bir deyişle ulusal aşçılık meslek standardının öngördüğü yeterliğe sahip öğrenciler mezun edilmesi planlanmaktadır. Dolayısı ile yiyecek-içecek programı kapsamında geleceğin kalifiye şeflerini yetiştiren ortaöğretim kurumlarında öğrencilere gıda güvenliği ve hijyeni konusunda kazanımları sağlamanın ilerde toplum sağlığı açısından risk oluşturan tehlikeler için tedbirlerin alınmasını kolaylaştıracaktır. Bu kapsamda gıda kaynaklı olası sorunların en aza indirilebilmesi için özellikle geleceğin şef adaylarının ulusal meslek standardı kapsamında gıda güvenliği bilgi düzeyi ve uygulama davranışlarının anlaşılabilir ve uygun çözümler üretilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmada Türkiye’de ortaöğretim kurumlarında eğitim alan aşçı adaylarının gıda güvenliği bilgi düzeyleri ve edindikleri bilgileri mutfakta davranışa dönüştürme düzeylerini tespit edilmesi amaçlanmıştır. Amaç kapsamında Türkiye’de ortaöğretim kurumlarının ders müfredatları incelendiğinde; gıda güvenliği eğitime yönelik derslerin Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Meslek ve Mesleki Teknik Anadolu Liseleri’nde Temel Yiyecek Üretimi dersi (zorunlu ders) kapsamında verildiği ve uygulamaya yönelik derslere 11. ve 12. sınıflarda geçildiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle araştırmanın evrenini Ankara ilinde Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin yiyecek-içecek hizmetleri programında 11. ve 12. sınıflarında öğrenim gören 1906 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada evrenin hepsine ulaşamadığı için evreni temsil eden örneklem alma yoluna gidilmiş ve kolayda örneklem yöntemi ile toplamda 544 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmada, veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket formunun birinci kısmında araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerini içeren bilgiler yer almaktadır. İkinci kısmında öğrencilerin gıda güvenliği hakkında bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik yiyeceklerin/içeceklerin hazırlanma, pişirme, muhafaza ve servis/sunum aşamalarındaki bilgilerinin yer aldığı çoktan seçmeli değerlendirme sorularından oluşmaktadır. Üçüncü kısımda ise öğrencilerin gıda güvenliği uygulamalarını belirlemeye yönelik 5’li likert tipi (1”hiçbir zaman”, 2 “nadiren”, 3 ”ara sıra”, 4 “sıklıkla”, 5 ”her zaman”) ifadeler yer almaktadır. Araştırmada istatistik paket programı (SPSS) ve TAP (Test Analysis Programı Version 14.7.4) paket programı kullanılarak gıda güvenli bilgi ve uygulama davranışlarına yönelik ifadelerin güvenilirlik ve geçerliliği analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler t-testi ve homogeneity testi kullanılarak analiz edilmiştir. Gıda güvenliği uygulama davranışları ve gıda güvenliği başarı testinin bağımsız değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Ardından bazı bağımsız değişkenlerin kategorileri arasında fark bulunmasından dolayı t-testinin yapıp yapılamayacağını ölçmek amacıyla homogeneity testi yapılmıştır. Elde edilen veriler istatistik paket programına aktarılarak analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin %61.0’ı gıda güvenliği konusunda eğitime ihtiyaç olduğunu düşünürken, %39.0’ı ise eğitime ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Dolayısı ile öğrencilerin büyük çoğunluğunun gıda güvenliği konusunda kendilerini yetersiz gördüğü ve eğitime ihtiyacı oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise öğrencilerin %35.8’si gıda güvenliği hakkındaki bilgileri aile ve okuma materyallerinden, %64.2’sinin öğretmenlerinden öğrendikleri belirlenmiştir. Bu verilere göre; öğrencilerin büyük çoğunluğunun gıda güvenliğine yönelik kazanımlarını okuldan sağladığı görülmektedir. Öğrencilerin gıda güvenliğine ilişkin bilgileri (%64) çoğunlukla aldıkları eğitim ile edindikleri, gıda güvenliğine yönelik başka öğrenme materyallerine başvurmadıkları belirlenmiştir. Okul eğitiminin gıda güvenliği konusunda birincil rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Gıda üretim basamaklarından hazırlık, pişirme, muhafaza ve servis/sunum aşamalarının başarı oranları değerlendirildiğinde; hazırlık aşamasında %64, muhafaza aşamasında %57, servis/sunum aşamasında %40 ve pişirme aşamasında %39 oranında başarılı oldukları tespit edilmiştir. Öğrencilerin gıda güvenliği teorik bilgi başarı testinden aldığı genel başarı ortalaması ise %48 olmuştur. Gıda güvenliği konularında hazırlık aşamasında en yüksek bilgi düzeyine, pişirme aşamasında ise en düşük bilgi düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Genel olarak öğrencilerin gıda üretiminde hazırlık, pişirme, muhafaza ve servis/sunum aşamalarında gıda güvenliği teorik bilgi düzeyinin orta seviyede ($\bar{x}=0.48\pm 0.16$) olduğu tespit edilmiştir. Fakat gıda üretim aşamalarının ifadelerine yönelik ortalamalarına bakıldığında öğrencilerin derece gibi teknik bilgi gerektiren konularda bilgi seviyelerinin yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Öğrencilerin gıda güvenliğine ilişkin uygulama davranışlarını belirlemeye yönelik ifadelerin genel davranış ortalamasının ise iyi seviyede ($\bar{x}=4.12\pm 0.69$) olduğu tespit

edilmiştir. Uygulama derslerine giren eğitimcilerin öğrencilerin yetersiz ve eksik olduğu noktaları ve yanlış uygulamalarını düzeltebilmeleri için uzun süreli gözleme dayalı çalışmalara ağırlık vermeleri gerekmektedir. Araştırma sonuçlarından önerilerde bulunmak gerekirse; gıdanın üretiminden servisine kadar olan süreçte servis-sunum ve pişirme aşamalarına yönelik öğretilerin üzerinde durulması gerektiği, pişirme ve servis-sunum aşamasına yönelik konularda da bilgi seviyelerinin artırılması gerektiği önerilmektedir. Özellikle gıda güvenliği ile ilgili çeşitli uyarıcı tabelalar veya afişlerle öğrencilerin bilgi düzeyini düşüren sıcaklık-süre gibi kritik noktalarla ilgili eğitimlerin ezber olarak değil görsel açıdan dikkat çekilerek akılda kalıcılığı sağlanmalıdır. Mutfak alanı öğrencilerinin aldıkları teorik eğitimin kalıcı olabilmesi için teorik bilgilerin pratiğe aktarıldığı uygulama derslerine ağırlık verilmeli ve öğrencilerin mutfakta deneyimleyerek öğrenmeleri sağlanmalıdır.

NİZAMÜLMÜLK'ÜN İKTİSADİ GÖRÜŞLERİNİN KAPİTALİZM VE SOSYALİZM İLE KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF NIZAMÜLMÜLK'S ECONOMIC VIEWS WITH CAPITALISM AND SOCIALISM

Serkan DİLEK

Kastamonu Üniversitesi

İİBF

İktisat

serkan.dilek@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0393-4509

Murat FİDAN

Kastamonu Üniversitesi

İİBF

İktisat

fidanm51@yandex.com

ORCID: 0000-0003-1545-9749

ÖZ

Geliş Tarihi:

01.05.2023

Kabul Tarihi:

10.10.2023

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Nizamülmülk,
Siyasetname,
Selçuklu Devleti
Ekonomisi,
Kapitalizm,
Sosyalizm

Keywords

Nizam al-Mulk,
Siyâsat-nâma,
Seljuk State
Economy,
Capitalism,
Socialism

Nizamülmülk, Selçuklu Devleti devrinde 29 yıl vezirlik yapmış ve devletin hem idarî hem iktisadî yapısına önemli katkılar sağlamıştır. Nizamülmülk'ün Siyasetname eseri, Melikşah'a devlet idaresinin nasıl yapılması gerektiğini anlatılan siyaset bilimi ile alakalı bir eserdir. Eserde iktisadî meseleler de yer almaktadır. Batılı kaynaklar iktisat biliminin Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" isimli eseriyle başladığını iddia etmektedir. Fakat İbni Haldun, İbni Teymiyye, İmam Gazali gibi çok sayıda bilim adamının, Adam Smith'in sahip olduğu görüşleri çok daha önceleri ileri sürdüğü görülmektedir. Literatürde Doğulu düşünürlerin iktisadî görüşleri yeterince yer almamaktadır. Selçuklu Devletinin yöneticilerinden biri olan ve kendisinden sonra gelen Türk Devlet yöneticilerini etkilemesine rağmen Nizamülmülk'ün iktisadî görüşleri Türk-İslam düşünür ve bilim dünyası literatüründe yeterince tartışılmamıştır. Bu çalışmanın amacı Nizamülmülk'ün iktisadî görüşlerinin Kapitalizm ve Sosyalizm'in ekonomik görüşleriyle karşılaştırılarak tartışılmasıdır. Sonuç olarak Nizamülmülk'ün iktisadî görüşlerinin İbni Haldun gibi Müslüman bilim adamlarının iktisadî görüşlerine benzerliklerinin olduğu görülmüştür. Nizamülmülk'ün iktisadî görüşlerinin Kapitalizm ve Sosyalizmden farklılaştığı, ancak Kapitalizm ile benzer bazı noktalar içerdiği görülmüştür.

ABSTRACT

Nizamülmülk served as vizier for 29 years during the Seljuk Empire and made significant contributions to both the administrative and economic structure of the state. Nizamülmülk's Siyasetname is a work of political science that explains to Melikşah how the state administration should be done. Economic issues are also included in the work. Western sources claim that economic science started with Adam Smith's "Wealth of Nations". However, it is seen that many scientists such as Ibn Khaldun, Ibn Taymiyya and Imam al-Ghazali put forward the views of Adam Smith much earlier. The economic views of Eastern thinkers are not sufficiently covered in the literature. Although Nizamülmülk was one of the rulers of the Seljuk State and influenced the Turkish State rulers who came after him, his economic views have not been sufficiently discussed in the literature of Turkish-Islamic thinkers and scientific world. The aim of this study is to discuss Nizam al-Mulk's economic views by comparing them with the economic views of capitalism and socialism. As a result, it has been observed that Nizam al-Mulk's economic views have similarities with the economic views of Muslim scholars such as Ibn Khaldun. Nizam al-Mulk's economic views differ from those of Capitalism and Socialism, but have some similar points with Capitalism.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1290760>

Atıf/Cite as: Dilek, S., & Fidan, M. (2024). Nizamülmülk'ün iktisadî görüşlerinin kapitalizm ve sosyalizm ile karşılaştırılması. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 56-68.

Giriş

İktisat veya ekonomi olarak ifade edilen kavram geçmişten günümüze, insanoğluna özellikle de onun ihtiyaçlarına göre şekillenmiş bir kavramdır. Avrupa’da bir bilim dalı olarak kabul edilmesinden önce de iktisat veya ekonomi olarak ifade edilen kavram farklı uygulamalar altında kullanılmıştır. Bilim dalı olarak iktisat veya ekonomiye ait görüş ve düşünceler değişik zamanlarda farklı ekoller aracılığı ile ifade edilmiştir. Bu görüşlerin ortaya çıktığı okulların karşıt fikirler ile iktisat ilmine zenginlikler kattığı da bir gerçektir. Özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren Klasik, Neoklasik ve Keynesyen iktisadî görüşlerin, “*ana akım*” veya “*Ortodoks iktisat*” olarak ifade edildiği görüşleriyle küresel ve yerel düzeyde ülkelerin ekonomi politikalarına etki ettiği görülmektedir. Dolayısıyla, sömürgeciliğin de etkisiyle soylu, zengin, bilgili, güçlü ve her şeyin doğrusunu bilen olarak kabul edilmeye başlanan Avrupalı ve onun iktisat öğretileri ağırlıklı olarak bu anlayış üzerine şekillenmiş, iktisat öğretisinin % 95’ine “*ana akım iktisat okulları*” hakim olmuştur (Mearman, 2007: 2). Ancak, ana akım öğretilerinin günümüz sosyo-ekonomik gelişmeler karşısındaki yetersizliği ve problemlere cevap verememesi, yeni arayışları kaçınılmaz kılmaktadır.

İslam dünyası olarak ifade edebileceğimiz ve geniş coğrafyalarda farklı kültürel birikimlerle zenginleştirilen ve sentezlenen iktisadî yaklaşımlar ve dünyanın geçmişten beri sahip olduğu iktisadî zenginliğe ait uygulama örneklerinin etkileri giderek güçlenmektedir. Bu zengin birikim zaman zaman Avrupa ve Amerika gibi ülkelerdeki düşünürleri etkilemekte, Heterodoks olarak adlandırılan muhalif ekonomik görüşlerin popülerliğini arttırmaktadır. Araştırma ve incelemenin zorluğu ve bu popülerlikten etkilenen büyük kesimler kendi çabalarıyla, ana akım öğretilerin dışında başka bir iktisadî uygulama ve anlayışın varlığından haberdar olmamaktadır. Faiz oranı düştüğü zaman yatırımların artacağı düşüncesini değişmez ve en doğru bir kanun gibi gören günümüz insanları, günümüz ekonomik krizleriyle boğuşan, deflasyon sorunuyla uğraşmak zorunda olan gelişmiş ülkelerin faiz oranlarını sıfıra yaklaştırdığı (hatta negatif yaptığı) durumlarda bile yatırımlarında artışların olamadığı gerçeğini görememekte, aksini düşünmemekte ve yorumlayamamaktadır. Alternatif iktisadî düşüncelerin de olabileceği bilincinde olmayan çağımız insanları, karşılaştıkları farklı boyut ve etki gücüne sahip krizlerini anlayamaz, açıklayamaz duruma gelmişlerdir.

Ana akım iktisat mevcut yaklaşımlarında insanı rasyonel bir varlık olarak görmektedir. Bu yönüyle insanın toplumdan bağımsız bir iktisadî anlayışı ortaya koyabileceği yaklaşımıyla hareket etmektedir. Ancak Polanyi’nin “*gömülülük*” kavramında da ifade edildiği gibi; “*iktisat, toplumun yaşamından, kültüründen, geleneklerinden kısacası toplumun kendisinden bağımsız değildir*” düşüncesine göre insanın iktisadî davranışları sosyal ilişkilerinin içine gömülü olduğu düşüncesini karşımıza çıkarmaktadır. Bilim dalı haline gelmeden önce iktisat, politik niteliğiyle teorik bir süreci olamayan genel bir birikim üretmiştir (Polanyi, 1957: 272). İlerleyen zamanlarda iktisat bilimi üzerine çalışmaların yoğunlaşmasına bağlı olarak araştırmacılar, insanın ana aktör olduğu ve iktisadî gelişmeleri şekillendiren iktisat-insan ilişkisine odaklanarak konu ile ilgili çalışmalara ağırlık vermişlerdir.

Dinamik bir iktisadî zenginliğin olduğu toplumlarda içinde yaşadığı zaman, mekan ve olayları siyasî, askerî ve iktisadî gelişmeleri de dikkate alarak kaleme alan, yaşadığı toplumun iktisadî birikimleri hakkında bilgiler veren pek çok yazar ve düşünürün eseri günümüze ulaşmıştır. Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk “*Siyasetname*” adlı eserinde yaşadığı toplumun kültürel ve dini inancının iç içe geçmiş birlikteliği, yaratıcıya karşı sorumluluk anlayışının esas olduğu devlet felsefesine sahip idarecilerin insanı merkezine alan bir anlayış kapsamında toplumun refahına yönelik üretilen fikirlerinin pratik hayattaki uygulamalarından örnekler vermiştir. Sultan Melikşah’a yazılmış bu eser, sultanın nasıl bir idareci olması gerektiği ve halka karşı olan sorumluluklarından, yönetim sisteminden, memurların vaziyetlerinden, vb. konuların anlatıldığı ve sultana öğütlerin verildiği 51 fasıldan oluşmaktadır.

Nizamülmülk, Selçuklu Devletinde Alpaslan ve Melikşah’ın uzun süre vezirliğini yapmış ve Türk siyasi tarihi açısından önemli bir şahsiyettir. Düşünceleri kendisinden sonraki Selçuklu ve Osmanlı devlet yöneticilerini de etkilemiştir. Günümüzde bile siyasî görüşleri dikkate alınmaktadır. “*Siyasetname*” isimli eser, Nizamülmülk’ün vezirlik döneminin sonlarına doğru yazıldığı için bir taraftan Nizamülmülk’ün birikim ve tecrübesini bizlere aktarırken diğer taraftan da onun kurduğu devlet düzeni hakkında bize fikir veren bir başyapıt konumundadır (Canatan, 2009: 197).

Nizamülmülk’ün siyaset ve yönetim bilimleri açısından önemi nedeniyle görüşleri hakkında çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır (Canatan, 2009; Ekiz, 2010; Jafri, 1990; Kömürcüoğlu ve Kömürcüoğlu, 2009; Özmen, 2014;

Şimşir, 2015; Göksoy, 2017; Morsalpour, 2017; Forouzani and Pirouzan, 2017; Saidovich, 2021; Şen, 2022). Nizamülmülk'ün iktisadî görüşleri hakkında kısıtlı sayıda akademik çalışma mevcuttur (Şahin, 2021). Şahin'in (2021) çalışması ise Nizamülmülk'ün iktisadî görüşlerinin diğer iktisat okulları ile karşılaştırmasına yöneliktir. Çalışmamız Nizamülmülk'ün iktisadî fikirlerinin Kapitalizm ve Sosyalizm ile karşılaştırmasına yönelik olduğu için Şahin'in çalışmasından farklılaşmıştır.

Avrupa'da ilk iktisat kitabı olarak kabul edilen "*Ulusların Zenginliği*" eserini Adam Smith yazmıştır. Ancak ondan çok daha önceleri İbni Haldun, İmam Gazali, İbni Teymiyye gibi doğulu bilim adamlarının iktisat hakkında benzer görüşleri dile getirdiği görülmüştür. İktisat bilimine Müslüman bilim adamlarının yaptıkları katkıların ihmal edilmesi iktisat bilimi açısından önemli bir eksikliklerdir. Araştırmamızın amacı Nizamülmülk'ün iktisadî fikirlerinin Kapitalizm ve Sosyalizm ile karşılaştırılmasıdır. Böylece İktisat bilimine Müslüman bilim adamlarının yaptığı katkıların yeterince değer verilmemesinden kaynaklanan sorunun çözümüne katkıda bulunulacaktır. Ayrıca Nizamülmülk'ün sadece siyaset bilimi değil iktisat bilimi açısından da önemli katkıları olduğunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Çalışmamız Nizamülmülk'ün siyaset ve iktisat bilimleri açısından önemini ele alınması ile başlayacaktır. Daha sonra da Nizamülmülk'ün yazdığı "*Siyasetname*" eseri incelenerek içinde barındırdığı iktisadî görüşler üzerinde durulacaktır. Bu inceleme esnasında literatürde Nizamülmülk hakkındaki araştırmalardan yararlanılacaktır. Vergiler, kamu harcamaları, mülkiyete bakış açısı, kamu malları başlıkları altında yapılacak incelemede Nizamülmülk'ün görüşlerinin Kapitalizm ve Sosyalizm ile benzerlikleri irdelenecektir.

Nizamülmülk'ün İktisadi Görüşlerinin Temelleri ve Önemi

Nizamülmülk, Horasan'ın Tus iline ait Radkan köyünde 1018 senesinde doğmuştur. Tus şehri, Horasan'ın kültür ve medeniyet merkezi ve çok sayıda ilim adamının (Firdevsi, Ebû Ca'fer et-Tûsî, Esedi-i Tûsî, Gazzâlî, Şerefeddin et-Tûsî, Nasîrüddîn-i Tûsî ve Alâeddin et-Tûsî vb) yetiştiği yer YERDİR olmasından ileri gelmektedir. Babası Ali Bin İshak da Gaznelilerin Tus şehrindeki önemli yöneticilerinden biridir (Kömürçüoğlu ve Kömürçüoğlu, 2009: 51; Dhia'Athifa and Ghazali, 2018: 87, Şimşir, 2015: 70; Armağan, 2016: 94; Morsalpour, 2017: 44). Babasının destekleri ile Tus, Halep, İsfahan, Nişapur, Bağdat gibi önemli ilim merkezlerinde iyi bir eğitim almıştır. Nizamülmülk aynı zamanda hafızdır (Gökcan, 2018: 27; Can, 2021: 108). Kendisine devrin önemli ilim adamları (Ebu'l-Feth bin İsmail el-Halebi, Muhammed bin Ali bin Muhammed vs) ilmi katkılarda bulunmuştur. Kardeşi Ebu'l-Kasım da devrin önemli ilim adamlarından biri biridir. Kısaca Nizamülmülk aldığı iyi eğitim sayesinde Yunan, Hint, Çin, Arap, Fars, Türk kültür ve medeniyetine dair bilgi sahibi olan entelektüel bir kişidir.

Babasının iyi ve tanınmış bir idareci olması ve kendisinin de çok iyi eğitim almasının etkisiyle Çağrı Bey tarafından idarî görevlere atanmıştır. Hatta Çağrı Bey, oğlu Alpaslan'a Nizamülmülk'ü bir baba gibi düşünerek sözünü dinlemesi gerektiğini tavsiye etmiştir (Şen 2022: 84). Alpaslan tarafından vezirlik makamına getirilen Nizamülmülk, Alpaslan'ın ölümünden sonra Melikşah devrinde de vezirlik yapmıştır (Jafri, 1990: 150-151, Ekiz, 2010: 3-4). Nizamülmülk'ün 29 sene vezirlik yaptığı sürede Büyük Selçuklu Devleti giderek büyümüş hatta bir cihan devleti haline gelmiştir (Gökcan, 2018: 27-28). Asıl adı Ebu Ali Kıvamuddin Hasan bin Ali bin İshak et-Tusi'dir, ancak halife Kaim bi-Emrillah tarafından kendisine "*Nizamülmülk*" ve "*Kıvamü'd-Devle*" lakapları verilmiştir (Canatan, 2009: 196).

İyi bir eğitim almış olan Nizamülmülk, Müslümanların eğitimini sağlayan Nizamiye medreselerini (Bağdat, Belh, Nişapur, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Amül, Musul) kurmuştur (Sikand, 2004: 119). Nizamiye medreselerinin üç tane kurulma nedeni vardır. Birincisi; ülkede bilimsel araştırmaların gelişmesi ve eğitim seviyesinin yükseltilmesidir. İkincisi ülkede ortaya çıkan fitne saçan Batınî hareketine ve Fatimilerin propagandasına karşı önlem almaktır (Sikand, 2004: 119, Okumuşlar, 2008: 142; Keleş, 2009: 172). Üçüncüsü ise devlet görevlerinde yer alacak kişilerin iyi bir eğitimden geçmesini sağlamaktır (Anzar, 2003: 3, Okumuşlar 2008: 143). İslam Dünyasında Nizamiye medreselerinden önce kurulmuş medreseler vardır ama Nizamiye medreselerini öne çıkartan husus kurumsal olarak geliştirilmiş olmalarıdır (Okumuşlar, 2008: 140). Nizamiye medreseleri, Ehli Sünnet düşüncesinin Şii düşüncesi karşısında avantaj elde etmesine ve Sünni görüşün yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca daha sonra Osmanlı Devletinde kurulan medreseler de Nizamiye medreselerini örnek alarak

kurulmuş ve gelişmiştir (Şahin, 2012: 95). Nizamülmülk 1074 yılında rasathane inşa etmiş, Celali takviminin geliştirilmesini sağlamış ve bilimin geliştirilmesi için uğramıştır (Gökcan, 2018: 28).

Selçuklular Hanefi mezhebine mensup olmakla beraber hakim oldukları bölgede şafi mezhebinin hakim olduğu görülmektedir. Nizamülmülk, Melikşah ve Alpaslan da devlette çalışmak için liyakatin yanında sadakatın de önemli olduğunu düşünmektedir. Sadakat için de Batıniler, gayrimüslimler ve Karmatilerin devlet görevinde çalışmalarına karşı çıkmışlardır (Keleş, 2009: 173; Nizamülmülk, 2022: 267-268). Nizamülmülk, bu konuyla ilgili de Alpaslan'ın Batini birini katip olarak atayan Erdem'e kızmasını örnek olarak göstermiştir. Alpaslan, Erdem'e önce bir sonra birkaç at kılından oluşan demet vermiş ve koparmasını istemiştir. Erdem bunları koparmıştır. Daha sonra çok sayıda at kılından oluşan demeti verdiğinde koparamamıştır. Alpaslan da az sayıda iken düşmanların tehlikesiz olduğunu ama çoğaldıklarında ise birleşerek devlet için tehlikeli olmaya başlayacaklarını ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in katibinin Hıristiyan olduğunu öğrendiği andaki tepkisi de diğer bir örnek olarak verilmiştir (Nizamülmülk, 2022: 232-237). Bir diğer örnek de Hz. Ömer'in Yahudi amili görevden almak istemesine karşın, ilk aşamada yeterli liyakatte birinin bulunamamasını konu edinmiştir. Sad Vakkas bu nedenle Yahudi'yi görevden alamamış ama Hz. Ömer'in "Yahudi Öldü" diye mektup yazması sonucu onu görevden alması ve yerine atanan Müslüman görevlinin de çok liyakatli çıkması anlatılmaktadır (Nizamülmülk, 2022: 245-246). İslam ekonomisi, liyakate önem vermekte ve işin ehline verilmesini önermektedir. Hz. Muhammed (SAV), Kabe'nin anahtarını bir müşrik olan Osman B. Talha'ya vermiştir (Dilek vd., 2019: 3197). Bu durum Müslüman bir inanca sahip Nizamülmülk'ün ekonomiyeye verdiği önemi göstermektedir.

Uzun süre vezirlik yapan Nizamülmülk; tecrübesi, zekası ve entelektüel birikimi ile doğru kararlar almış ve devletin genişlemesine katkı sağlamıştır. Tacü'l-mülk, Terken Hatun, Mezdü'l-mülk gibi isimler kendisini sultanın gözünden düşürmek için verilmişse de başarılı olamamış ve Melikşah kendisinden vazgeçememiştir. Hatta kendisine kızarak vezirlikten alma tehdidinde bulunan Melikşah'a vezirlik diviti ile sarığının Melikşah'ın tacı ile çok yakın bağlantılı olduğunu, kendisinin görevden alınması durumunda tacın da tehlikeye gireceğini söyleyerek cevap vermiştir (Canatan, 2009: 196-197). Bu olay bile Nizamülmülk'ün devlet teşkilatı ve ekonomik yapısı açısından neden önemli olduğunu anlatmaktadır. Ölümüne kadar da vezirlik görevini ifa etmiştir ve ölümünden kısa süre sonra Melikşah da vefat etmiştir. Nizamülmülk ve Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu Devletinin gerilemeye başlaması da büyük vezirin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Kömürçüoğlu ve Kömürçüoğlu, 2009: 53).

Nizamülmülk'ün iktisadî görüşleri incelenirken Selçuklu Devleti ekonomisini de dikkate almak gereklidir. Selçuklu Devletinde topraklar mülkiyet açısından dörde ayrılmaktadır. Bunlar; has arazisi, ikta, mülk ve vakıf arazileridir. İkta uygulaması ise Selçuklu devlet örgütlenmesinin temelini oluşturmaktaydı ve iktisadî açıdan önemli yapı taşlarından biriydi. İkta uygulamasına göre belirli bir toprağa ait gelirler beylere tahsis edilir ve karşılığında asker hazır bulundurması istenirdi. Devlet memurlarına verilen iktalar ise memurların görev süreleri ile sınırlıdır. Sultanın memuru görevden alması, azletmesi gibi durumlarda iktalar geri alınır. Mülk arazisi sahibi ise günümüzdeki mülk sahiplerinin hakkına sahipti, toprak elinden rızası dışında alınamaz, miras bırakabilir, hibe edebilir, bir vakıfa bağışlayabilirdi. Vakıf sistemi ise Selçuklu Devletinin sosyal devlet olmasını sağlayan unsurlardan biriydi (Ekiz, 2010: 13).

Kısaca Nizamülmülk'ün iktisadî düşünceleri üç nedenle önemlidir. Birincisi; kendisi devrin en başarılı bilim adamlarından ders almıştır ve devrin önemli entelektüellerinden biridir. İkincisi; sosyal ve doğa bilimlerinin de araştırıldığı, eğitiminin verildiği Nizamiye Medreselerinin kurucusudur. Nizamiye Medreselerinde diğer sosyal konular olduğu gibi iktisadî sorunlar da tartışılmaktadır. Üçüncüsü; Selçuklu Devletinin bir cihan devleti haline geldiği dönemde 29 yıl vezirlik yapmış ve devletin karşılaştığı iktisadî sorunların çözümünü sağlamıştır. Devlet yönetiminde ikta sistemi dahil olmak üzere pek çok yeniliğe imza atmıştır. Tural'a (2021: 99) göre Nizamülmülk öncesinde ve sonrasında iktisadî gelişmeler hakkında çalışan çok sayıda düşünür olmakla beraber Nizamülmülk'ün düşüncelerini fiiliyata dökmesi yönünden diğerlerinden farklılaştığı gözlenmektedir.

Nizamülmülk'ün düşüncelerinin önemi, bu düşüncelerini kaleme aldığı Siyasetname isimli eserini de önemli hale getirmektedir. Siyasetname, yükseliş dönemini yaşayan Selçuklu Devletinin yozlaşmaya karşı alacağı önlemleri ve karşılaşılan sorunların çözüm yollarını içermektedir (Forouzani and Pirouzan, 2017: 1375). Diğer siyasetnameler gibi Nizamülmülk'ün siyasetnamesi de dönemin hükümdarlarına tavsiyelerde bulunmak için yazılmış pratik ve önemli bir yapıttır (Süllü, 2017: 51-52). Siyasetname eseri önceleri 39 fasıl olarak yazılmış ancak daha sonra yapılan ilavelerle fasıl sayısı 51'e çıkmıştır (Şimşir, 2015: 71; Gökcan, 2018: 29). Siyasetname eserinde her bölüm

Nizamülmülk'ün görüşleri ile başlamakta, daha sonra bu görüşleri destekleyen tarihi olaylar ile tamamlanmaktadır. Siyasetname sadece Nizamülmülk yaşarken değil, vefatından sonra da Selçuklu ve Osmanlı Devlet yöneticilerini etkilemiştir (Canatan, 2009: 202). Siyasetname, Selçuklu Devletinin toplumsal ve iktisadî yapısının incelenmesine yardımcı olması itibarıyla de önemli bir eserdir.

Yöntem

Nizamülmülk'ün iktisadî görüşleri incelenirken Siyasetname eserinden ve Nizamülmülk hakkında yazılmış olan akademik çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu eserlerden faydalanılarak vergiler, kamu harcamaları, mülkiyete bakış açısı ve kamu malları başlıkları altında inceleme yapılmıştır.

Vergiler

Verginin çok alınması halinde veya zamanından önce istenmesinin halkın zor duruma düşmesine neden olduğunu belirten Nizamülmülk, fazla vergi alan memurların ve buna göz yuman iktâ sahiplerinin cezalandırılması gerektiğini böylece diğer memurların da halka zulüm yapmaktan çekineceklerini ifade etmektedir. Hatta ona göre memurlar fakir olan kesimlere mümkün mertebe yardımcı olmalıdır (Canatan, 2009: 209). Nizamülmülk, kısaca vergi oranlarının halkı zor durumda bırakmayacak, buna karşılık devletin harcamalarını da karşılayacak optimum oranda belirlenmesi gerektiğini bildirmektedir (Şahin, 2021: 30).

Nizamülmülk'e göre vergi memurları, mahsullerini toplamamış olanlardan vergi istememelidir, zira eğer isterlerse halk elindeki malını ucuza satmak zorunda kalacak ve perişan olacaktır. Hatta fakirliğe düşen halka vergi memurları ödünç vermeli ve işlerini kolaylaştırmalıdır. Nizamülmülk örnek olarak 7 yıl kıtlık yaşanan Şah Kubat zamanını örnek göstermiş ve bu dönemde hububat stoklarının satıldığını ve hatta ihtiyaç sahiplerine yardım ve sadaka verildiğini örnek olarak göstermiştir (Nizamülmülk, 2022: 27). Nizamülmülk'ün devletin haddinden fazla vergi alınmasına karşı çıkması İbni Haldun gibi müslüman iktisatçıları, klasikler ve arz yanlı iktisatçılar ile benzer görüşlere sahip olduğunu göstermektedir (Dilek ve Fidan, 2022: 388-389). Zira Müslüman iktisatçılar, arz yanlı iktisatçılar ve klasikler vergi oranlarının aşırı yükselmesinin üretimi azaltacağını ve böylece vergi hasılatının da azalacağını düşünerek vergi oranlarının optimum oranda alınması gerektiğini ifade etmektedirler. 1970'li yılların Keynezyen iktisadi yaklaşımlarına karşı 1980'li yıllarda arz yanlı alternatif iktisat politikalarıyla "daha çok vergi indirimleri sayesinde üretim ve dolayısıyla vergi gelirleri olumlu yönde etkilenecektir" görüşü Laffer Eğrisi ile Amerikalı iktisatçı Arthur Laffer tarafından ön plana çıkarılmıştır. Oysa Laffer eğrisi olarak bilim dünyasına sunulan bu yaklaşım 14. yüzyılın Müslüman filozof İbn Haldun'un Mukaddime isimli eserinde "*Devletin başlangıç dönemlerinde vergilerin kişiler üzerindeki yükü hafiftir, ancak toplam olarak kayda değer miktardadır. Bunun sebebi dine uyan devletin yalnızca Şeriat'ın istediği yükümlülükleri yani zekât, haraç ve cizyeyi emretmesidir ki, bunların fertler üzerinde ağır bir yükü yoktur... Bunlar gözetilmesi gereken sınırlardır*" şeklinde dile getirerek; tarıma dayalı kırsal ekonomideki hayat standardı-vergi ilişkisinin çok çalışmayı teşvik ettiğini buna karşın yüksek hayat standardıyla birlikte giderek artan taleplerin tüccar, çiftçi ve zanaatkârdan ağır vergiler alınmasına neden olduğunu, dolayısıyla da üretimin ve kârın azalacağını ifade etmiştir (Rosenthal, 1996, 135; Laffer, 1981; Laffer, 2004)

Nizamülmülk, ihtiyaç sahibi kişilerden vergi alınmamasını, vergi memurlarının halka nazik ve iyi davranması gerektiğini, vergi memurlarından rahatsız olan halkın rahatlıkla hükümdara ulaşabilmesi gerektiğini bildirmektedir. Hükümdar haftada iki kez derdini anlatmak isteyen halkı dinlemelidir ki kendisine zulüm eden vergi memurları, tımar sahipleri ve yöneticilerden haberdar olsun ve gereken önlemleri alsın (Nizamülmülk, 2022: 17; Saidovich, 2021: 9-10). Bu görüşler de Nizamülmülk'ün devletin ekonomide çok etkin rol sahibi olmasına karşı olduğunu göstermektedir.

Nizamülmülk, devletin maliye kayıtlarının düzenli biçimde kayda alınması gerektiğini, tarih ve işlem yapan kişiler hakkında bilgilerin kaydedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Devletin gelir ve giderlerinin kayda alınması maliye açısından önem arz etmektedir (Nizamülmülk, 2022: 343). Devlet; Hazine-i Asl ve Hazine-i Harç olmak üzere iki hazine tutmalı ve ani ortaya çıkabilecek harcamalar için kenarda para tutmalıdır (Nizamülmülk, 2022: 335). Siyasetname'de 23, 49 ve 51. fasıllar doğrudan hazine, bütçe ve maliye ile ilgilidir. Ayrıca vergi memurları, vezirler gizlice sürekli denetlenmelidir ve hatalı iş, yolsuzluk vb. yapanlar görevlerinden azledilmelidir. Böylece diğer memurlar da yolsuzluklara yeltenmeyeceklerdir. Nizamülmülk, yolsuzluk yapan vezirler ile ilgili Behrâm-ı Gûr ve veziri Rast Ruşen'in durumunu örnek göstermiştir. Behrâm-ı Gûr, kendisine vezirin ihanet ettiğini bir

çobandan duyduğu hikaye ile anlamıştır. Veziri Rast Ruşen'i azledince de daha önce vezirden korkarak padişaha şikayetlerini ifade edemeyen halk konuşmaya başlamış ve böylece vezirin halka yaptığı zulümler, halkın malına haksız yere el koyduğu, haksız yere mahpuslara insanları koyduğu anlaşılmıştır. Behrâm-ı Gûr, bu kadar çok zulüm yapıldığını öğrenince vezirin tüm mallarına el koyup bunu zulüm gören halka iade etmiş ve veziri de idam ettirmiştir (Nizamülmülk, 2022: 29-37). Bu örnek aslında Nizamülmülk'ün memurlarla ilgili iki görüşü hakkında fikir vermektedir. Birincisi; memurlar sürekli padişah tarafından denetlenmelidir. İkincisi ise memurlar devlet haricinde özel iş yapmamalıdır.

Nizamülmülk'ün Nizamiye medreselerini kurarken izlediği yol bize devletin ekonomiye müdahalesi konusunda fikir vermektedir. Birincisi; nizamiye medreselerini kurarken vakıf sistemini kullanmış yani medreselerin maliyetlerini devlet hazinesi karşılamamıştır. İkincisi; müderris atama yetkisi Nizamülmülk'te iken diğer yönetim yetkileri ise vakfın müteveli heyetine bırakılmıştır (Okumuşlar, 2008: 141).

Nizamülmülk'ün devlet yönetimine getirdiği önemli yeniliklerden biri de ikta sistemidir (Armağan, 2016: 90). Doğu Roma İmparatorluğu ve Büveyhi devletinden etkilenerek kurulan İkta sistemi sayesinde Türk ordu sistemi değişmiştir. Daha önce Türk devletlerinde aşiretlerden oluşan bir ordu anlayışı vardır. Bu dönemde ise maaşla çalışan ve tumar sahibi (toprak kullanımı) üzerine kurgulanmış bir ordu düzenine geçilmiştir. Bir başka ifadeyle düzenli ve merkeze bağlı bir ordu sistemi ortaya çıkmıştır (Canatan, 2009: 197). İkta sistemi aynı zamanda ülkenin refah düzeyinin yükselmesine de vesile olmuştur (Özmen, 2014: 205). Bu da aslında Nizamülmülk'ün bütçe açığı vermeyen, aşırı büyümemiş devletten yana olduğunu bir kanıtı olarak düşünülebilir.

İkta sisteminin zayıf yönü ise tumar sahibi olan kişilerin zaman içinde sahip olduğu yetkileri aşırı vergi toplama şeklinde kullanarak halka haksızlık ve zulüm yapmasıdır (Nizamülmülk, 2022: 41-42). Bu zulümler ise devletin zayıflamasına ve hatta parçalanmasına bile yol açabilmektedir (Canatan, 2009: 200). Nizamülmülk, Şah Kubat'ın oğlu olan Adil Nuşirevan'ın başından geçen bir olayı örnek göstermiştir. Adil Nuşirevan, bir emirinin zorla yaşlı bir kadının arazisini aldığını öğrenmiş ve bunu bir gulamı yollayarak doğrulamıştır. Sonra da bu uygulamayı yapan Emirini cezalandırmıştır. Araziyi yaşlı kadına geri vermiş ve ondan vergi alınmamasını emretmiştir (Nizamülmülk, 2022: 41-49). Nizamülmülk bu olayı anlatırken Adil Nuşirevan'ın örnek bir davranış sergilediğini belirtmiştir. Dolayısıyla bu anlatımıyla o, devletin halkı zora sokacak vergiler ve yönetimden kaçınması gerektiğini ifade etmektedir.

İktisadî ve beşerî konularda eleştirel fikirler ve tespitleriyle ön plana çıkan ve aynı zamanda da bilimsel sosyalizmin kurucusu olan Marx'ın vergi konusundaki yaklaşımları gözden kaçan bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise 1848'de Wilhelm Wolff ile aynı dönemde aktivist olarak kampanya yürüten ve pek ön planda olmayan Marx'ın ilerleyen dönemlerde vergi politikaları üzerine düşüncelerini gazetecilik yaparken ve Paris'te tanıştığı Engels ile yazışmalarındaki mektuplarında dile getirmiş olmasıdır. Aslında Marx ve Engels'in vergi konusunda söylediği pek çok şey vardır. Hem sermaye hem de gelir üzerinden alınan artan oranlı vergiler, dolaylı vergilendirme yerine dolaysız vergilendirmenin tercih edilmesi, veraset vergisi, arazi değer vergisi, finansal işlemler üzerinden alınan vergiler ve dünya genelinde devlet maliyesi Marx ve Engels'in düşüncelerini ortaya koyduğu konular olmuştur (Ireland, 2019).

19. yüzyıl modern sömürgecilik arayışlarının, sanayileşme yarışlarının ve kapitalizmin şekillenmesi üçgeninde oldukça hareketli siyasî ve askerî gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Kaçınılmaz olarak ekonomik gelişmeler de bu hareketlilikten etkilenmiştir. Amerika'da savaştan İngiltere ve Fransa'nın yaşadığı ekonomik olumsuzluklar kaçınılmaz olarak halka yüksek vergi ve diğer olumsuz ekonomik gelişmeler olarak yansımıştır. Marx, verginin hem yoksullar üzerindeki bir yük, hem de siyasî değişim için bir katalizör olması önceliğini kabul etmiştir (Holton, 1981: 834; Mandel, 2000: 35; Marx ve Engels: 2004: 89-91). 1847, 1857, 1866 ve 1873-96 yıllarında yaşanan dört mali kriz, Marx ve Engels'in 1839'dan 1890'ların başına kadar hem sermaye hem de emek üzerindeki artan oranlı vergileri kapsayan, çağdaş yankı uyandıran bir dizi kuralcı gözlemlerde bulunmuşlardır. Değişen siyasî ve askerî şartlara bağlı olarak şekillenen ekonomik yaklaşımlar her iki filozofun da vergi ile ilgili değişkenlik gösteren fikirler ortaya koymasına neden olmuştur (Marx, 2013: 89; Ireland, 2019). Bunlar, hem sermaye hem de gelir üzerindeki artan oranlı vergileri, dolaylı vergilendirme yerine doğrudan vergilendirmenin güçlü bir şekilde tercih edilmesini, veraset vergisini, arazi değer vergisini, finansal işlemler üzerindeki vergileri ve dünya genelindeki devlet maliyesini ve bunların itici güçlerini kapsamaktadır. Hatta hem kişisel (Marx tarafından) hem de kurumsal (Engels tarafından) vergi kaçakçılığının zımnen onaylanması bile söz konusudur (Ireland, 2019; Ağdemir, 2019).

Sonuç olarak Nizamülmülk'ün optimal vergi oranı yani düşük vergi oranı belirlenmesi konusunda klasikler ile benzer görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sosyalizmde Marx ve Engels'in 1839'dan 1890'ların başına kadar değişkenlik gösteren bir fikri gelişim süreci yaşamış olsalar da genel anlamda üretim araçları mülkiyeti devlete ait olduğundan verginin anlamı kalmamaktadır.

Kamu Harcamaları

Nizamülmülk, saray harcamaları ile ilgilenen bir görevlinin olması gerektiğini ifade etmektedir (Nizamülmülk, 2022: 121). Devlet yeteri kadar harcama yapmalı, halk ile paylaşmalıdır. Bu durum için o, küfür ve batıl davasından vazgeçmeyen firavunun durumunu örnek göstermiştir. Hz. Musa'nın duasına rağmen Allah (cc) onu uzun süre helak etmemiştir. İnsanlara uzun süre cömertçe eklemek, gıda vermektense vazgeçene kadar da helak olmamıştır (Nizamülmülk, 2022: 186-187). Nizamülmülk, hükümdarın sarayda merasimler düzenlemesi gerektiğini belirtmektedir, çünkü bu tip etkinlikler hükümdarın haşmetini, gücünü ve zenginliğini göstermekte ve ona olan saygıyı artırmaktadır (Canatan, 2009: 205). Bu görüş ise İslam ekonomisinin lüks ve israfa karşı olma ilkesine muhalefet etmekte, diğer yandan maliye politikası yoluyla ekonomiyi canlandırılılabileceğini belirten Keynesyen ekonomiyle paralellik göstermektedir.

Nizamülmülk, halkın varlıklı olmayan kesimine de destek verilmesinin devletin varlığı açısından öneminin farkındadır. Ona göre hükümdar adil bir yönetim göstermeli ve yetkisini sosyal ve fakir olan kişilerden yana kullanmalıdır (Can, 2021: 110). Örneğin; Nizamiye medreseleri yeterince varlıklı olmayan ama zeki öğrencilerin eğitimini sağlayan, onlara yatacak yer, yiyecek ve burs sağlayan kurumlardı. Oysa o devirlerde bu medreselerin açılması öncesinde sadece zengin ailelerin çocukları eğitime ulaşabilmekteydi. Nizamülmülk, bu medreselerinin kurulması ve işletilmesinde vakıf sisteminden yararlanmıştı. Bir başka ifadeyle bu medreselerin devlet hazinesine yük bindirmesini önlemiştir (Okumuşlar, 2008: 141; Keleş, 2009: 172). Nizamülmülk, Beytülmal'dan ihtiyaç sahiplerine yardım yapan Harun Reşid ve karısını, aç anne ve çocuklarına yardım eden Hz. Ömer'i (Nizamülmülk, 2022: 207-211) örnek olarak göstermiştir.

Devletin ekonomideki rolünü kabul eden Nizamülmülk, kamu kesimine seçilen kişilerin kesinlikle hem sadakatli hem de liyakatli olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca kamu kesiminin işsizliği azaltmak açısından taşıdığı önemin de farkındadır. İşsizlik, toplumun istikrarsız hale gelmesine ve devletin zayıflamasına neden olabilir. Bu nedenle devlet; alimlere, devletin ileri gelenlerinin çocuklarına, eşrafa iş vermelidir. İşsizliği azaltmak için bir kişiye birden fazla iş verilmesinin işsizliği artıracığı ve toplumun huzurunu bozacağını belirtmektedir (Nizamülmülk, 2022: 229-238). Günümüzde de sosyal huzursuzluğun arttığı ekonomik kriz dönemlerinde işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir (Dilek ve Çolakoğlu, 2011: 1222-1223). Bu nedenle kamu kesiminde bir kişiye bir iş verilmeli ve verimlilik artırılmalıdır (Canatan, 2009: 212). Ayrıca liyakatsiz kişilerin iş sahibi olmaları ama dürüst insanların işsiz olmaları durumunda devlete düşman olacağı ve toplumsal barışın da sağlanamayacağı belirtilmektedir (Ateş ve Dağ, 2016: 12).

Devlet görevine liyakat sahibi ve sadık kişilerin seçilmesinden sonra onların yüksek maaş alması gerektiği de Nizamülmülk'ün üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biridir. Maaşlar yüksek olmakla beraber hükümdar tarafından ödenmelidir (Nizamülmülk, 2022: 141). Nizamülmülk, kadıların yeterince (yüksek) maaş alması gerektiğini, çünkü Müslümanların can ve mallarının kadıya ait olduğunu belirtmektedir (Nizamülmülk, 2022: 53).

Selçuklu Devleti, ticaret yolları üzerinde bulunduğundan ticaretin işlemlerine önem vermiştir. Bu amaçla kervansaraylar inşa etmiş, kervanların başına askerler vermiş ve zarara uğrayan kervan sahiplerine hazineден para ödemiştir (Ekiz, 2010: 14-15; Can, 2021: 29). Ülke içinde ve ticaret yolları üzerinden gerçekleştirilen ticaretin sağlamış olduğu müreffehlik nedeniyle Selçuklu Devletinin yükseliş döneminde toplum nezdinde uyguladığı vergileri düşük tuttuğu görülmektedir.

Devletin temel görevlerinden biri de dış güvenliği sağlamaktır ve askeriyeye harcanacak paradan tasarruf yapılmamalıdır. Nizamülmülk'e göre bir kişi savunmaya harcanan parayı kısararak ekonomiyi düzeltmeyi öneriyorsa devletin yıkılmasını isteyen bir düşmandır (Canatan, 2009: 213, Nizamülmülk, 2022: 238-239). Emirler daima savaş teçhizat ve pusatlarını hazır tutmalıdır (Nizamülmülk, 2022: 199). Ordu ve iktisat sahibi olmayanların maaşlarının belli olması ve bu maaşların devlet hazinesince yani sultan tarafından verilmesi gereklidir (Ekiz, 2010: 22). Diğer yandan iç güvenlik için de devlet yeterli harcamayı yapmalı ve tasarrufa gitmemelidir. Ekonomik ve hukuki kaos ortamı ortaya çıkartmayı amaçlayan iç tehditlere karşı gerekli önlemleri

alacak istihbarat ağı kurulmalı ve gerekli harcamalar yapılmalıdır (Nizamülmülk, 2022: 193). Şimşir (2015: 76) istihbaratın Siyasetname eserinde önemli biçimde işlendiğini belirtmektedir. Hükümdarın istihbarat ağı sayesinde hatalı iş yapanları cezalandırması yoluyla başkalarının da hatalı iş yapmaları engellenecek ve toplumsal barış sağlanacaktır. Dolayısıyla Nizamülmülk'e göre istihbarat konusunda tasarrufa gidilmemelidir.

Siyasetname'de beşeri sermaye ve yetişmiş işgücünün öneminden bahsedilmektedir. Fahirü'd-devle zamanında nedensiz yere her gün bir dağa çıkan topluluk ortaya çıkmıştır. Araştırılınca bu topluluğun iş bulamadığı için Horasan'a göç etmek isteyen alimlerden oluştuğu ortaya çıkar ve Fahirü'd-devle bu kişilere birer iş tahsis eder, hediyeler verir (Nizamülmülk, 2022: 240-244). Süleyman bin Abdülmelik'in Belh şehriden vezir yapmak için Cafer Belmeki'yi getirmesinin anlatılması da Nizamülmülk'ün beşeri sermayeye verdiği önemi göstermektedir (Nizamülmülk, 2022: 248-253). Nizamülmülk'ün medreseler kurmasının bir gayesi de devlet görevleri için sadık ve liyakatli kişiler yetiştirilmesidir ki bu da beşeri sermaye ve eğitime bakış açısı hakkında fikir vermektedir. Günümüzde de orta gelir tuzağına yakalanmamak ve yüksek gelirli ülkelerden biri olmak için ülkelerin Ar-Ge ve inovasyona dolayısıyla beşeri sermayeye önem vermesi gerektiği ifade edilmektedir (Kesgingöz ve Dilek, 2016a: 659).

Neticede Nizamülmülk, devletin iç ve dış güvenlik gibi temel görevleri için harcama yapmasını önermektedir ki bu da klasikler, liberaller ile benzer görüşlerdir. Buna karşılık ihtiyaç sahiplerine yardım gibi sosyal harcamaların da yapılmasını savunmaktadır ve bu da sosyal devlet anlayışını savunanlar ile ortak paydasıdır. Bununla beraber devletin üretim yapması konusuna Siyasetname eserinde değinmemiştir. Selçuklu Devleti uygulamasında da hükümdarın üretime katılmadığı dikkate alınacak olursa devletin üretim yapmasına muhalif olma düşüncesi diğer Müslüman düşünürler ile de benzerlik göstermektedir.

Mülkiyete Bakış Açısı

Nizamülmülk, Kubad zamanında ortaya çıkan sahte peygamber Mezdek'in hikayesini anlatmakta ve Mezdek'in sahteciliklerinden bahsetmektedir. Mezdek isimli sahte peygamber pek çok kişiyi hatta Kubad'ı kandırması ancak Nuşirevan'ın aklı sayesinde yakalanmış ve idam edilmiştir (Nizamülmülk, 2022: 292). Mezdek'in mallarının ortak kullanıma açılması, mülkiyeti kabul etmemesi komünist ideoloji ile örtüşmektedir. Marxizmin Komünist Parti Manifestosu'nda "toprak mülkiyetinin kaldırılması ve bütün toprak rantlarının kamu yararına kullanılması; miras haklarının kaldırılması; mülteci ve isyancıların mülklerine el konulması; boş toprakların ekime açılması ve genel olarak toprağın, ortak bir plan uyarınca iyileştirilmesi" (Marx ve Friedrich, 1998: 37-38) mülkiyetin birikmesini ve devrini önlemek üzerine kararların varlığı mülkiyetin, ancak proletaryayı temsil eden devlete ait olacağını göstermektedir. Nizamülmülk, Mezdek'in görüşlerinin sapıklık olduğunu belirtmektedir ki bu da komünizme muhalefet ettiğinin, ortak mülkiyete karşı olduğunun göstergesidir. Zira Marxist anlayışta mülkiyet hakkı, tarihsel açıdan belirlenmiş bir toplumun doğaya sahip çıkmasından ibaret olduğu düşüncesini temel almaktadır. Bir başka ifadeyle mülkiyet hakkı, "bireyin ya da bir topluluğun üretim araçlarını ve üretim sonuçlarını kendi yetisi ile ve kendi yararına, belirli bir toplumun sınıfsal ilişkileri sistemine dayanarak ve bu sistemle uyumlu olarak, kullanılabilme hakkı" olarak anlaşılmıştır (Knapp, 1974: 371).

Halka, tüccara olan borçların zamanında ödenmesi, halkın bireysel mülkiyet edinmesine karşı durulmaması Nizamülmülk tarafından Siyasetname'de belirtilmektedir. Sultan Mahmud, oğlu Mesud'un bir tüccara olan borcunu ödemesi konusundan onu uyarmış ve hatta zorlamıştır ve ondan sonra Gazne ülkesine çok sayıda tüccar mal ve takı getirmiş ve ticareti canlandırmıştır (Nizamülmülk, 2022: 340-341). Bir başka örnek de Adudu'd-Devle'nin cezalandırdığı kadıya aittir. Kadı, bir gencin kendisine emanet ettiği altınları geri vermemiştir, Adudu'd-Devle de kadıdan bu altınları almış, geri vermemiş ve kadının rüşvetle elde ettiği servetini halka dağıtmıştır (Nizamülmülk, 2022: 101-111). Behrâm-ı Gûr'un cezalandırdığı vezir Rast Ruşen'in suçlarından biri de halkı haksız yere hapislere koyarak mal ve servetlerine el koymasındı (Nizamülmülk, 2022: 33-35). Melikşah döneminde Horasan ve Maveraünnehir'de bireysel mülkiyete ait pamuklu ve yün dokumacılığı üretimi artmış ve dış ülkelere ihraç edilir hale gelmiştir. Gelişen şehirlerde deri işleme atölyeleri; demir, çini ve cam fırınlarının arttığı gözlenmiştir (Şahin, 2021: 30).

İkta sistemi Nizamülmülk'ün getirdiği yeniliklerden biridir ve Selçuklu Devleti sonrasında Osmanlı Devleti tarafından da benimsenmiş ve geliştirilerek Tımar sistemi adı ile uygulanmıştır (Ekiz, 2010: 13; Armağan, 2016: 90). İkta sisteminde devlet doğrudan bir toprağı kendisi işletmemekte ve asker yetiştirmesi karşılığında bir

komutana vermektedir. İktalar tam olarak bireysel mülkiyet diye değerlendirilemez, çünkü toprağı işleme hakkı devlet memuriyeti süresi ile kısıtlıdır ve miras bırakılamaz. Ama devletin kendisinin toprağı işlemek yerine başkasına vermesi devlet girişimciliğı yerine bireysel girişimciliğe daha olumlu bakıldığı biçiminde yorumlanabilir.

Nizamülmülk, devletin piyasaları denetlenmesini, muhtesiplerin terazi ve fiyatları denetleyerek esnafın halka zulüm yapmasının önlenmesini önermektedir (Canatan, 2009: 211) ki bu da Yapı-Davranış-Performans (SCP) analizi taraftarları ile görüşlerinin benzeştiğini göstermektedir (Fidan ve Dilek 2022: 108). Nizamülmülk, örnek olarak Gazne devletinde buğday stoklayan saray ekmekçibaşısının cezalandırılmasını vermektedir. Gazne devletinde ekmek bulmanın zora girmesinin sebepleri araştırılmış ve bunun müessibinin ekmekçi başı olduğu anlaşılınca fillerin ayakları altına atılarak cezalandırılmıştır (Nizamülmülk, 2022: 58-59).

Mülkiyet açısından Nizamülmülk'ün görüşleri İbni Haldun gibi diğer Müslüman düşünürler ile benzeştiğini belirtmek mümkündür, zira İbni Haldun da devletin vatandaşlarının mülküne saldırması durumunda insanların mülk sahibi olma ve çalışma şevklerinin kırılacağını ifade etmektedir (Dilek ve Fidan, 2022: 386; Fidan ve Dilek, 2022: 111-115). Zira Nizamülmülk, Siyasetname'de hükümdarın, emirlerin ve devlet görevlilerinin tüccarlara olan borcunu zamanında ödemesi gerektiğı, malına haksız el konulmaması gerektiğı konusunu işlemiştir.

Kamu Malları Arzı-Vakıflar

Nizamülmülk'e göre devlet toplumun huzurunu sağlamalı, sulama kanalları, yollar, köprüler, şehirler, hisarlar, medreseler kurmalıdır (Canatan, 2009: 204; Saidovich, 2021: 9). Hükümdarın yeraltı suları için kanal açmak, köprüler inşa etmek, surları yükseltmek, medreseler inşa etmek gibi faaliyetleri yerine getirmesi kubbede hoş bir sada bırakması ve sevap kazanmasına neden olacaktır (Nizamülmülk, 2022: 12). Melikşah ve Sencer dönemlerinde Merv yakınlarındaki boş arazilere su kanalları açılmış ve ekilen arazilerin artırılması yoluyla ülkede istihdam ve vergi geliri artırılmış; şehirler gelişmiştir (Şahin, 2021: 29). Kalkınma süreçlerini inceleyen Rostow da “*Kalkışa Hazırlık*” ve “*Kalkış*” aşamalarında altyapı yatırımlarının (yol, su, elektrik vb) önemini kabul etmektedir (Rostow, 1999: 2-17; Kesgingöz ve Dilek ,2016b: 83).

Vakıflar, Selçuklu Devleti açısından çok önem taşıyan kurumlardan biridir (Ekiz, 2010: 13). İslam toplumlarında Hz. Muhammed (SAV)'in “*İnsanoğlu ölünce dünyadaki eylemleri sona erer ancak sadakayı cârîye, insanların yararlanacağı bilgi ve ardından dua edecek evlat bırakanların eylemleri sürer*” (Müslim, “Vasiyye” 14) hadisinde ifade ettiği gibi ahirete yönelik beklenti içinde Allah'ın rızasını kazanma anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bu sayede; toplumdaki gelir eşitsizliğine bağlı oluşabilen zengin ve fakir arasındaki gelir farkını azaltma; sosyal ve ekonomik yapılanmanın devlet katkısı olmadan sürdürülebilir bir hareketlik içerisinde devamına yönelik sosyal bir yardımlaşma ruhunu aktive etme; kâr beklentisi yerine ahirete yönelik kazanç sağlama hedeflenerek hem birey için hem de toplum için kazanımlar elde edilmiş olmaktadır.

İslam toplumlarında yardımlaşma duygusunun bir göstergesi olarak tarihi süreç içerisinde vakıf uygulamaları medreseler (okul ve üniversiteler), hastaneler, aşevleri, yol, köprü, kervansaray, suyolları, mahalleye ait vergilerin ödenmesi, finans ihtiyacı içindeki yatırımcı ve girişimcinin ihtiyacının karşılanması gibi devlet sistemleri içinde ekonomik yapılanmanın ve kalkınmanın devamlılığına katkıda bulunmuştur. Bu katkı hemen hemen her alanda ihtiyaç sahibi olmayanların Allah rızası beklentisi içinde sahip olduğu zenginliği ihtiyaç sahiplerinin kullanımına tahsis etmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Vakıflar, sağlanan bunun gibi hizmetler sayesinde İslam'ın Anadolu'da ve Balkanlar'da yayılmasına katkı sağlamıştır (Çizakça, 2000; Çizakça, 2005: 21-32; Faroqhi, 1995). Nizamülmülk tarafından kurulan nizamiye medreseleri de vakıflar aracılığıyla finanse edilen kurumlardır ve böylece devlet bütçesine yük getirmemektedir.

Sonuç

Nizamülmülk, Selçuklu Devletinde Alpaslan ve Melikşah döneminde toplam 29 yıl vezirlik yapmış ve Selçuklu Devletinin iktisadi yönetimine biçim vermiş önemli bir vezirdir. Siyasetname isimli eseri de günümüzde bile bilim adamları ve siyasetçiler tarafından beğeni ile okunmaktadır. Nizamülmülk'ün Siyasetname isimli eserini yazma nedeni, hükümdarlara devlet yönetimi hakkında tavsiye vermektir ve bu nedenle Siyasetname eseri kamu maliyesi, kamu ekonomisine dair tavsiyeler içermektedir.

Siyasetname eserinin vergiler, kamu harcamaları, mülkiyete bakış açısı, kamu malları arzı konularında yapılan incelemeler sonucunda Nizamülmülk'ün iktisadi görüşlerinin İslam ekonomik sistemine önemli katkılar sağladığı düşüncesi kuvvetlenmektedir. Nizamülmülk'e göre ideal hükümdar, Hz. Muhammed (sav) sünnet ve hadisleri ile Kuran-ı Kerim ayetlerine göre amel işlemelidir ki bu da Nizamülmülk'ün İslam'a ve O'nun ekonomik sistemine yatkınlığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vergilerin aşırı alınmaması gerektiğini Nizamülmülk hem İbni Haldun hem de Adam Smith, Arthur Laffer gibi batılı iktisatçılardan yüzyıllar önce dile getirmiştir. Düşük vergi oranları bakımından Nizamülmülk'ün İslam ekonomisi ve klasik iktisatçılar ile benzer fikirlere sahip olduğu görülmüştür.

Klasik iktisatçılar, devletin temel iç ve dış güvenlik, adalet gibi temel görevleri için kamu harcamaları yapılması gerektiğini ama bunun dışında kamu harcamaları yapılmaması gerektiğini belirtmektedirler. Nizamülmülk de iç ve dış güvenlik için ordu, istihbarat gibi alanlara harcama yapılması gerektiğini söylemektedir. Ancak Nizamülmülk aynı zamanda ihtiyacı olanlara devletin yardım etmesi, âlimlere görev verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüşler de maliye politikalarını (özellikle talep eksikliği durumlarında) savunan Keynesçi görüşler ve ihtiyacı olanlara destek verilmesi gerektiğini savunan İslam iktisatçılarının görüşleri ile benzerdir. Yollar, bentler, su kanalları gibi altyapı yatırımlarının devletçe üstlenilmesi, sosyal görevler üstlenen vakıfların kurulması ve desteklenmesi gibi hususlar da İslam ekonomisi ile Nizamülmülk'ün görüşlerinin benzediği noktalar.

Sosyalizm ile Nizamülmülk'ün görüşlerinin önemli ölçüde ayrıştığı nokta kamusal mülkiyet konusundadır. Şahin'de Selçuklu Devleti döneminde de var olan malların topluma ait olmasını savunan sosyalist sistem ile Nizamülmülk'ün görüşlerinin birbirine zıt olduğu fikrine katılmaktadır. Çalışmamız Nizamülmülk'ün Siyasetname eseri kaynak alınarak ve incelenerek iktisadi görüşlerinin değerlendirilmesine dayanmaktadır. Ancak Selçuklu Devleti ekonomik sistemi, diğer yazılı belgeler ve kaynaklar taranarak Nizamülmülk'ün iktisadi görüşlerinin incelenmesine yönelik akademik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

- Ağdemir, Z. (2019). Marx, Engels ve Vergiler. *Fiscaoeconomia*, 3 (spec. 1), 111-128.
- Anzar, U. (2003). Islamic education: A brief history of madrassas with comments on curricula and current pedagogical practices. Paper for the University of Vermont, Environmental Programme, 55.
- Armağan, V. (2016). Yusuf Has Hacıp, Nizam'ül Mülk ve Koçi Bey Örneğinden Hareketle Türk Kamu Yönetiminde Türk Yönetim Mirasının İzlerini Sürmek. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 8(4), 86-99.
- Ateş, H., & Dağ, B. (2016). 'Siyasetnamelerde Kamu Yönetimi ve Kamu Yöneticileri ile İlgili Sorun Tespitleri ve Tavsiyeler: Karşılaştırmalı bir İnceleme. *Akademik Bilim Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-15.
- Can, S. (2021). Nizamülmülk'ün Devlet-i Ebed Müddet Ekseninde Daire-i Adliye Temelli İdeal Sultan Tasavvuru. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 8, 105-114.
- Canatan, K. (2009). Geleneksel Siyaset ve Devlet Felsefesinin Bir Yorumu Olarak "Siyasetname"-Büyük Devlet Adamı Nizamülmülk'ün Devlet ve Siyaset Anlayışı Üzerine. *Turkish Studies*, 4 (7), 194-220.
- Çizakça, M. (2000). *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World From the Seventh Century to the Present*. İstanbul: Bogazici University Press.
- Çizakça, M. (2005). "Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları", İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- Dhia'Athifa, R., & Ghozali, M. (2018). Pemikiran Nizam al-mulk (1018 m-1092 m) Dalam Ekonomi Islam. *Islamika: Jurnal Ilmu-Ilmu Keislaman*, 18(01), 85-93.
- Dilek, S, Özdirek, R., & Kesgingöz, H. (2019). Kayırmacılık Kavramının İslam Ekonomisi Bağlamında İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 3186-3210.
- Dilek, S., & Çolakoğlu, N. (2011). The Relationship Between Income and Consumption After Global Financial Crisis. *China-USA Business Review*. 10(12), 1221-1230.

- Dilek, S., & Fidan, M. (2022). Mukaddime'nin İktisat Okulları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(2), 379-397.
- Ekiz, C. (2010). Siyasetname'de Yönetim Sorunsalı. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(4), 1-31.
- Faroqhi, S. (1995). *Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fidan, M., & Dilek, S. (2022). Devletin ekonomideki rolünün İslam iktisatçıları ile klasik iktisatçıların bakış açılarına göre değerlendirilmesi. *Asia Minor Studies*, 10(1), 105-121.
- Forouzani, S., & Pirouzan, H. (2017). A Critical Study on Components of Political Thought in Amir Adel tale by Nizam al-Mulk. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 1374-1384. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i4.1029
- Gökcan, Ö. (2018). Machiavelli ve Nizamülmülk'te Devlet Yönetimi: Hükümdar (Prens) ve Siyasetname Üzerine Karşılaştırmalı bir Analiz. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 25-47.
- Göksoy, S. (2017). Ethical Principles in Nizam Al-Mulk's Siyasetname Book in Terms of Turkish Management History. *Journal of Pedagogical Research*, 1(1), 77-82.
- Holton, R. J. (1981). Marksist Theories of Social Change and the Transition from Feudalism to Capitalism. *Theory of Society*, 10 (6), 833-867.
- Ireland, D. (2019). What Marxist tax policies actually look like. *Historical materialism*, 27(2), 188-221.
- Jafri, S. W. H. (1990). A Comparative Study of Political Ideas of Nizam-ul Mulk Tusi and Abul Hasan al-maward. Department of Political Science Aligarh Muslim University Aligarh (India). Thesis in Doctor of Philosophy in Political Sciences. Supervisor: Prof.Dr. S.A.H. Haqqi.
- Keleş, M. R. (2009). Eyyubi Devleti'nin Kuruluş ve Büyümesinde Nizamiye Medreselerinin Etkin Rolü. *Kültür ve Sanat Tarihi:Artikel Akademi*.
- Kesgingöz, H., & Dilek, S. (2016a). Middle Income Trap and Turkey. *The Empirical Economics Letters*, 15(7), 658-666.
- Kesgingöz, H., & Dilek, S. (2016b). Investigation of TR82 region according to the growth stages of Rostow. *Asian Journal of Economic Modelling*, 4(4), 180-189.
- Knapp, V. (1974). *Sosyalist Ülkelerde Mülkiyet*, (S. Kaneti, Çev.). *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı'ya Armağan, 8(11), 371-382.
- Kömürcüoğlu, M., & Kömürcüoğlu, Ş. (2009). Güç ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk ve Siyasetname'si. *İlem Yıllık Düşünce & Araştırma Dergisi*, 4(4), 43-66.
- Laffer, A. B. (1981). Government exactions and revenue deficiencies. *Cato Journal*, 1(1), 1-21.
- Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Background*, 1765(1), 1-16.
- Mandel, E. (2000). *Marks'ın İktisadi Düşüncesinin Oluşumu*. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Marx, K., & Engels, F. (1998). *Komünist Parti Manifestosu (Komünist Manifesto)*. (M. Erdost, Çev.). Ankara: Sol yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2004 [1845]). *Alman İdeolojisi*. (S. Belli, Çev.). İstanbul: Sol Yayınları.
- Mearman, A. (2007). Teaching *Heterodox Economics Concept*, *The Handbook for Economics Lecturers*. The Economics Network, 1-40.
- Morsalpour, M. (2017). Reflection of Iranian Governance Pattern in Khaje Nizam Al-Mulks' Siyâsat-Nâma. *The International Journal of Humanities*, 24(4), 43-57.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (1981). *el-Camiu's-Sahîh*, I-III., (thk, M.Fuad Abdülbaki), İstanbul: Ofset.

- Nizamülmülk (2022). Siyasetname. (M.T. Ayar, Çev.). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Okumuşlar, M. (2008). Ehl-i Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi. *Marife*, 8(1), 137-148.
- Özmen, A. (2014). Siyasetname’de Yönetim Felsefesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. s. 203-218.
- Polanyi, K. (1962). *The Great Transformation*. 3. b. Boston, ABD: Beacon.
- Rosenthal, E. I. J. (1996), Ortaçağ’da İslam Siyaset Düşüncesi, (A. Çaksu, Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Rostow, W. W. (1999). İktisadi Gelişmenin Merhaleleri: Komünist Olmayan Bir Manifesto. (E. Güngör, Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Saidovich, R. S. (2021). Nizam-Ul-Mulk and the problem of regularity and Social Justice. *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 2(3), 8-12.
- Sikand, Y. (2004). Reforming the Indian madrassas: contemporary Muslim voices. *Religious radicalism and security in South Asia*, 117-143.
- Süllü, Z. (2017). Siyasal İletişim Açısından Tarihi Metinler Olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemi Siyasetnameleri: Nizam’ül mülk’ün Siyasetnamesi ve Koçi Bey Risalesi Bağlamında Siyasal İletişimin Tarihsel Kökenleri. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 2(1), 47-62.
- Şahin, F. N. (2021). Nizamülmülk ve İktisadi Fikirleri, *Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 25-36.
- Şahin, H. (2012). Osmanlı Medreselerinde İktisat Eğitimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(20), 93-102.
- Şen, A. T. (2022). Nizamülmülk Fikirleri Işığında Türk-İslam Tipi Yönetim Modeli Ölçeği. *Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme ABD Doktora Tezi*. Danışman: Fatma Zehra Tan.
- Şimşir, M. (2015). Nizamülmülk’ün Siyasetnamesi ve İstihbarata Yönelik İlk eve Yöntemleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 17 (28), 68-79.
- Tural, M. (2021). Orta Çağ’ın Batı ve Doğu’sunda İki Devlet Adamı: Alcuin (ö.804) ve Nizamü’l Mülk (ö.1092). *Tarihçi*, 1(1), 79-111.

EXTENDED SUMMARY

The concept expressed as economics or economy is a concept that has been shaped by human beings, especially their needs, from the past to the present. Even before it was accepted as a science in Europe, the concept of economics or economy was used under different applications. As a branch of science, views and thoughts on economics or economy have been expressed through different schools at different times. Therefore, with the influence of colonialism, the European and his economic teachings, which began to be accepted as noble, rich, knowledgeable, powerful and knowing the truth of everything, were predominantly shaped on this understanding, and "mainstream economics schools" dominated 95% of the economics teaching. However, the inadequacy of the mainstream teachings against today's socio-economic developments and their inability to answer the problems make new searches inevitable. The effects of the economic approaches, which we can express as the Islamic world and which are enriched and synthesized with different cultural accumulations in wide geographies, and the examples of practices belonging to the economic richness that the world has had from the past, are getting stronger. This rich accumulation sometimes affects thinkers in countries such as Europe and America, increasing the popularity of opposing economic views called heterodox and post-autistic economics.

The Great Seljuk Vizier Nizamülmülk, in his work titled "Siyasetname", gave examples of the practical life practices of the ideas produced for the welfare of the society within the scope of an understanding of the human-centered understanding of the administrators who have the philosophy of the state, where the understanding of responsibility towards the creator is essential. Nizamülmülk served as the vizier of Alpaslan and Melikşah in the Seljuk State for a long time and is an important figure in Turkish political history. His thoughts also influenced the Seljuk and Ottoman state administrators after him.

The Wealth of Nations, which is considered the first economics book in Europe, was written by Adam Smith. However, it was seen that eastern scientists such as Ibn Khaldun, Imam Ghazali, and Ibn Taymiyya had expressed similar views on economics long before him. Neglecting the contributions of Muslim scientists to the science of economics is an important deficiency in terms of economics. Our study will begin with the consideration of the importance of Nizamülmülk in terms of political and economic sciences.

With the support of his father, he received a good education in important science centers such as Tus, Aleppo, Isfahan, Nishapur and Baghdad. Important scholars of the period (Ebu'l-Feth bin İsmail el-Halebi, Muhammed bin Ali bin Muhammed etc.) made scientific contributions to him. His brother Ebu'l-Kasim was one of the important scientists of the time. In short, Nizamülmülk became an intellectual with knowledge of Greek, Indian, Chinese, Arab, Persian, Turkish culture and civilization thanks to the good education he received.

During the time that Nizamülmülk served as a vizier for 29 years, the Great Seljuk state grew and even became a world state. His real name is Ebu Ali Kıvamuddin Hasan bin Ali bin İshak et-Tusi, but he was given the nicknames "Nizamülmülk" and "Kıvamu'd-Devle" by the caliph Kaim bi-Emrillah. Nizamülmülk, who received a good education, established the Nizamiye madrasas (Baghdad, Belh, Nishapur, Herat, Isfahan, Basra, Merv, Amül, Mosul) that provided the education of Muslims. Nizamiye madrasahs helped the Ahl as-Sunnah thought to gain an advantage over the Shiite thought and spread the Sunni view.

While examining the economic views of Nizamülmülk, it is necessary to take into account the economy of the Seljuk State. In the Seljuk State, lands are divided into four in terms of ownership. These; private land, ikta, property and foundation lands. The practice of iqta formed the basis of the Seljuk state organization and was one of the economically important building blocks. Nizamülmülk, the author of the policy, states that if the tax is taken too much or demanded before time, the people are in a difficult situation. It is stated that the civil servants who take excessive taxes and the ikta owners who turn a blind eye to it should be punished, so that other officials will refrain from persecuting the public. Nizamülmülk's opposition to excessive taxation of the state shows that Ibn Khaldun had similar views with Islamic economists, the classics and supply-side economists. These views show that Nizamülmülk is against the state to have a very active role in the economy. It is understood that Nizamülmülk has similar views with the classical and Islamic economists on the determination of the optimal tax rate, that is, the low tax rate. In socialism, on the other hand, since the ownership of the means of production belongs to the state, the tax has no meaning. Nizamülmülk states that there should be an official who takes care of the palace expenditures. The government should spend enough and share it with the people. Nizamülmülk, ceremony in the ruler's palace.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YAŞANMIŞLIKLARININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ¹

THE EFFECT OF UNIVERSITY STUDENTS' EXPERIENCES ON THEIR ATTITUDES TOWARDS INDIVIDUALS WITH SPECIAL NEEDS

Naime GÜNEŞ ÖZLER

Hitit Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri MYO
Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri
naimegunesozler@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0996-7432

Sultan ÇEÇEN

Hitit Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri MYO
Engelli Bakımı ve Rehabilitasyon
sultancecen@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8471-0653

Tuğba IŞIK

Hitit Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri MYO
İş ve Uğraşı Terapisi
tugbaisik@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1850-1407

ÖZ

Geliş Tarihi:
08.05.2023

Kabul Tarihi:
28.12.2023

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Özel gereksinimli birey
Tutum
Yaşanmışlık
Üniversite öğrencisi

Keywords

Individual with special needs
Attitude
Experience
University student

Bu çalışma, özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere ilişkin yaşanmışlıklarını ortaya çıkarmayı ve bu yaşanmışlıkların üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarına etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada karma yöntemin açıklayıcı sıralı tasarımı kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda sistematik örnekleme ve nitel boyutunda amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’de bir devlet üniversitesinde özel gereksinimli bireylere sağlık hizmeti sunacak Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri, Engelli Bakımı ve Rehabilitasyonu, İş ve Uğraşı Terapisi Programlarında özel eğitim dersini almış ve 2. sınıf öğrencisi olan 120 kişi anketi doldururken, 10 öğrenci açık uçlu soruyu yanıtlamıştır. Araştırmanın nicel boyutunda *Engelli Kişilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği* ve nitel boyutunda *Yaşanmışlıklar Veri Formu* kullanılmıştır. Nicel verilerin analizinde SPSS 23.0, nitel verilerin analizinde ise NVIVO 10 kullanılmıştır. Verilerin analizine göre öğrencilerin yaşanmışlıklarına yönelik tutumlarının olumlu ve olumsuz yönleri bir arada görülmüştür. Duyguları; üzüntü, acıma, sakinlik, korku ve çaresizlik olarak olumsuz yönde görülürken, düşünce ve davranışlarının çoğunlukla olumlu yönde olduğu belirlenmiştir.

ABSTRACT

This study aims to reveal the experiences of university students who will provide services to individuals with special needs, and to determine the impact of these experiences on the attitudes of university students towards individuals with special needs. The mixed method explanatory sequential design was used in the research. Systematic sampling was used in the quantitative dimension of the research and extreme/deviant case sampling of purposeful sampling was used in the qualitative dimension. While 120 second-year students who took special education courses in Child Protection and Care Services, Disabled Care and Rehabilitation, and Occupational Therapy Programs, which will provide health services to individuals with special needs at a state university in Turkey, completed the survey, 10 students answered the open-ended question. *Multidimensional Attitude Towards Disabled Persons* was used in the quantitative dimension of the research and the *Experiences Data Form* was used in the qualitative dimension. SPSS 23.0 was used in the analysis of quantitative data and NVIVO 10 was used in the analysis of qualitative data. According to the analysis of the data, the positive and negative aspects of the students' attitudes towards their experiences were seen together. Emotions; While sadness, pity, calmness, fear and helplessness are seen as negative, it has been determined that their thoughts and behaviours are mostly positive.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1294039>

Anf/Cite as: Güneş Özler, N., Çeçen, S., & Işık, T. (2024). Üniversite öğrencilerinin yaşanmışlıklarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarına etkisi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 69-80.

¹ Çalışmanın özeti Hitit Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO’nun 17.11.2022 -18.11.2022 tarihlerinde düzenlediği Sağlık Hizmetlerinde Yenilikler ve Teknoloji Sempozyumu’nda sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Sağlık hizmetleri, bireylerin yaşam kalitesinin artmasını, fiziksel ve ruhsal olarak iyi olma durumunu desteklemektedir. Ayrıca, sağlık hizmetleri bireylerin sağlıklarının desteklenmesi ve bozulan sağlıklarının tedavisi amaçlı bir hizmet türüdür (Leibowitz, 2004; Vargo ve ark., 2008). Türkiye’de sağlık hizmeti diğer bireylerle birlikte özel gereksinimli bireylere de sunulmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin yetersizliklerine bağlı olarak sağlık hizmetlerinden faydalanma oranları diğer bireylere oranla daha fazladır. Bu anlamda sağlık hizmetlerini sunacak kişilerin özel gereksinimli bireylere sunacağı hizmetlere tutumlar yön vermektedir.

Tutum, bir kişinin belirli insanlar veya durumlar hakkında düşünme veya hissetme şeklini oluşturan karmaşık bir dizi inanç, duygu, değer ve eğilimlerdir (Aiden ve McCarthy, 2014). Tutumlar toplumun değer yargılarından ve yaşanmışlıklardan etkilenmektedir. Bireylerin olumlu veya olumsuz tutum geliştirmeleri deneyimler ve yaşanmışlıklarına bağlıdır (Diamond ve Tu, 2009; Nowicki ve Sandieson, 2002). Olumlu tutumlar özel gereksinimli bireylere sunulacak hizmetin kalitesini ve sayısını artıracakken olumsuz tutumlar bu bireylerin dışlanmasına ve hizmetlerden daha sınırlı düzeyde yararlanmalarına ve olumsuz davranışlarla karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Toplumsal bütünleşmeyi sağlamak, bütünleşmeye engel olan olumsuzlukları yok etmek, toplumsal duyarlılığı arttırmak ve uygun stratejileri belirleyebilmek amacıyla özel gereksinimli bireylere karşı geliştirilen tutum ve davranışların ortaya çıkarılması gerekmektedir (T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA], 2009). Özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak üniversite öğrencilerinin tutumları mezuniyet sonrasında çalıştıkları ortamdaki özel gereksinimli bireylerle etkileşimleri, hizmetleri ve davranışlarını etkilemektedir.

Yükseköğretimde sağlık hizmetleri alanında özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak programlar yaygındır. Bu programlar; Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri, Engelli Bakımı ve Rehabilitasyonu, İş ve Uğraşı Terapisi ve Odyometri’dir. Bu öğrencilerin üniversiteden mezun olduklarında özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak olmaları programların ortak yönüdür. Bu programlarda öğrenciler özel gereksinimli bireylerin özellikleri, özel eğitim, kaynaştırma, özel gereksinimli bireylerin bakımı ve rehabilitasyonu, fiziksel yetersizlikler ve iş uğraşı alanlarında dersler almakta, staj ve uygulama derslerine katılmaktadırlar. Ancak alınan bu dersler özel gereksinimli bireylere hizmet edecek öğrencilerin tutumlarının olumlu yönde olmasında etkili olmayabilir. Aynı zamanda öğrencilerin önceki yaşanmışlıklarının tutumlara etkisine de bakmak gerekmektedir.

Yaşanmışlık, yaşadığımız olaylar esnasında oluşan duyguların, olay sonrasında düşüncelerde ve davranışlarda değişiklik yaratarak anılara dönüşmesidir (İrfan, 2022). Yaşanmışlıklar, özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak öğrencilerin hazırlanmasına yönelik yaklaşımlar üretmek için esastır. Bu nedenle, yaşanmışlıkları ve etkilerini keşfetmek, eğitimcilerin, araştırmacıların ve politika yapımcıların özel gereksinimli bireylere yönelik olumsuz tutumun nedenlerini anlamalarına ve bu olumsuz tutumları değiştirmek için önlem almalarına veya çözüm üretmelerine yardımcı olacaktır.

Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını inceleyen çalışmalara alan yazında rastlanmaktadır (Khouderchah ve ark., 2022; Radlins’ka, Kozybska ve Karakiewich, 2021; Vezne ve Sardohan Yıldırım, 2022; Yakut, 2021). Yaşanmışlıklar kullanılarak yapılan çalışmalar alan yazında olmasına rağmen (Aldemir ve Sezer, 2009; Kakana ve ark., 2015), özel gereksinimli bireylere sağlık hizmeti sunacak öğrencilerin yaşanmışlıklarının tutumlara etkisini araştıran az sayıda çalışmaya (Lee, Chang ve Haegele, 2020) rastlanmıştır.

Ülkenin geleceğini şekillendirecek olan üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi, özel gereksinimli bireylerin topluma tam katılımını etkileyeceği düşünülmektedir. Bu durum özel gereksinimli bireylerle etkileşimde olacak kişilerin bakış açılarının olumlu yönde değiştirilmesine ve eğitim politikalarının geliştirilmesine yön verecek olmasıyla araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, özel gereksinimli bireylere hizmet sunan üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere ilişkin yaşanmışlıklarını ortaya çıkarmayı ve bu yaşanmışlıkların özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarına etkisini anlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın alt amaçları;

- 1) Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları ne düzeydedir?
- 2) Üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylerle ilgili yaşanmışlıklarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Sağlık hizmeti sunacak öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını incelemek için bu çalışmada karma yöntemin açıklayıcı sıralı tasarımı kullanılmıştır. Açıklayıcı sıralı tasarım, araştırmacının ilk olarak nicel verileri toplaması ve analiz etmesi sonrasında nitel verileri toplayıp analiz etmesi ve en son her iki analiz sonucunu birlikte yorumlamasını gerektirir (Creswell ve Plano Clark, 2018; Edmonds ve Kennedy, 2017). Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını belirlemek için nicel veriler, yaşanmışlıklarını belirlemek için ise nitel veriler toplanmıştır. Daha sonra nicel ve nitel veriler birlikte yorumlanmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışma nicel ve nitel olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Nicel veriler toplanırken sistematik örnekleme kullanılmıştır. Örnekleme, 10-16 Kasım 2022 tarihleri arasında Türkiye’de bir devlet üniversitesinde eğitim alan 120 öğrenci oluşturmuştur. Çalışmaya dahil edilme kriteri; özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak olan Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri, Engelli Bakımı ve Rehabilitasyonu ve İş Uğraşı Terapisi programlarından herhangi birinde 2. sınıf öğrencisi olmaktır. Bu üç programda da öğrenciler özel gereksinimli bireylerin özellikleri, özel eğitim, kaynaştırma, özel gereksinimli bireylerin bakımı ve rehabilitasyonu, fiziksel yetersizlikler ve iş uğraşı alanlarında dersler almakta, staj ve uygulama derslerine katılmaktadırlar.

Nitel veriler toplanırken amaçlı örneklemenin aşırı/sapmış durum örnekleme kullanılmıştır. Bu örnekleme tekniği derin bir incelemeye tabi tutulabilecek sınırlı sayıda ancak aynı ölçüde de bilgi bakımından zengin durumların çalışmasını öngörür. Burada önemli olan nokta şudur: Aşırı veya aykırı durumlar normal durumlara göre daha zengin veri ortaya koyabilir ve araştırma problemini derinlemesine ve çok boyutlu bir biçimde anlamamıza yardımcı olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu nedenle çalışmamızın nitel aşamasının örnekleme nicel verilerin toplanmasından sonra en yüksek ve en düşük tutum puanı alan beşer öğrenciden (toplam 10 katılımcı) oluşmuştur.

Verilerin Toplanması

Çalışmada, veri toplamak için araştırmacılar tarafından oluşturulan çevrimiçi bir form kullanılmıştır. Çevrimiçi form iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde *Demografik Bilgi Formu*, ikinci bölümde *Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği- Türkçe versiyonu (Multi-Dimensional Attitude Scale for the Disabled-MAS)* (Yelpaze ve Türküm, 2018) yöneltilmiştir. Çalışmanın ilerleyen aşamasında sadece MAS’tan en yüksek ve en düşük puan alan beşer öğrenciye açık uçlu soru içeren *Yaşanmışlıklar Veri Formu* sunulmuştur.

Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu; katılımcıların yaşı, cinsiyeti, okuduğu program olmak üzere 3 sorudan oluşmaktadır (Radlins’ka, Kozybska ve Karakiewich, 2021; Vezne ve Sardohan Yıldırım, 2022; Yakut, 2021).

Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği

Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği, bireylerin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla ilk olarak Findler ve ark. (2007) tarafından geliştirilmiştir. Zaman içinde farklı dillere uyarlanan ölçeğin (Dachez ve ark., 2015; Radlins’ka ve ark., 2020; Wöhrle ve ark., 2018) Türkçe versiyonu Yelpaze ve Türküm tarafından 2018 yılında yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonunda 1 (hiç) ile 5 (çok fazla) arasında değişen 5’li Likert tipi toplam 31 madde bulunmaktadır. Ölçek; duygu (14 madde), düşünce (9 madde) ve davranış (8 madde) olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin puanlanmasında duygu boyutundaki 10 (1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 14) ve davranış boyutundaki 6 (1, 2, 3, 4, 5, 6) negatif madde ters kodlandıktan sonra her bir boyut için ve toplam ölçek için puan hesaplanmaktadır. Puanın yüksekliği olumlu tutuma işaret etmektedir. Araştırmacılar bütün ölçek, duygu, düşünce ve davranış alt boyutları için Cronbach’s Alpha

değerlerini sırasıyla, 0.90, 0.88, 0.89 ve 0.84 olarak bulurken (Yelpaze ve Türküm, 2018) çalışmamızda aynı değerler sırasıyla 0.88, 0.84, 0.91 ve 0.83 olarak saptanmıştır.

Yaşanmışlıklar Veri Formu

Bu formda tek soru bulunmaktadır. Bu soruda üniversite öğrencilerinden özel gereksinimli bireylerle ilgili yaşanmışlıklarını yazmaları istenmiştir. Katılımcılardan soruyu en fazla 300 kelime ile yanıtlamaları ve yaşadıkları olayda bulunan kişiler, yaşadıkları olayın kendilerini nasıl hissettirdiği, yaşadıkları çevrenin neresi olduğu ve yaşadıkları olayda başkalarının kendini neler hissedebileceği hakkında ayrıntılı bilgi vermeleri beklenmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik; inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlık ve teyit edilebilirliğe bağlıdır (Erlandson ve ark., 1993). Bu çalışmada inandırıcılık için veri toplama formlarının oluşturulması, verilerin analizi ve bulguların sunulması aşamasında uzman görüşü alınmıştır. Araştırmanın aktarılabirliği için ayrıntılı betimlemelere yer verilmiş ve amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tutarlılık için alan uzmanından geri bildirimler alınmıştır. Teyit edilebilirlik için verilerin analizinde kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. Bunun için Miles ve ark. (2014) kodlayıcılar arası güvenilirliği “görüş birliği/(görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100” şeklinde hesaplanması gerektiğini ve bu hesaplama sonucunun %70’den yüksek olması gerektiğini belirtmişlerdir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik uzlaşmadan önce %79’dur. Çalışma verileri doktoralı alan uzmanı ve araştırmacı tarafından uzlaşma sağlandıktan sonra %100 olmuştur.

Verilerin Değerlendirilmesi

Nitel verilerin değerlendirilmesinde IBM SPSS 23.0 programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı ve çıkarımsal istatistikleri hesaplamak için frekans (f), yüzde (%), ortalama ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Nitel analiz için MAS’ın Türkçe versiyonunda en yüksek ve en düşük puan alan beşer öğrenci (toplam 10 katılımcı) seçilmiştir. Bu adımda, üniversite öğrencilerinin yaşanmışlıklarının özünü anlayabilmek için öncelikle nitel veriler tekrar tekrar okunarak betimsel analiz ve içerik analizi yapılmış ve veriler NVIVO 10 kullanılarak kodlanmıştır. MAS’ın alt boyutlarından alınan puanlarla nitel verilerden ortaya çıkan kodlar birleştirilerek yorumlanmıştır. Nitel verilerin sunumunda katılımcıların isimlerinin ilk harfi kodlanmış ve kodlar numaralarla ilişkilendirilerek metin içerisinde gösterilmiştir. Ayrıca aynı harfle başlayan katılımcı isimlerine soy isimlerinin de baş harfleri eklenerek kod oluşturulmuştur. Örneğin Z,1 kodlamasında Z katılımcının isminin baş harfi iken 1 ise kodun sırasını göstermektedir.

Etik

Çalışmaya başlamadan önce yerel etik kurulundan 11.09.2022 tarih ve 2022/272 no’lu karar ile onay ve çalışmanın yapıldığı kurumdan yazılı resmi izin alınmıştır. Çalışmaya dâhil edilme kriterlerine uyan ve katılmayı kabul eden öğrencilerin yazılı ve sözlü onamı alınmış ve öğrencilerin anketi doldurmaları gönüllülük esasına dayalı ve gizli tutulmuştur. Çalışmada katılımcıların isimlerinin baş harfi kodlanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmada demografik bilgiler, Engellilere Yönelik Çok Boyutlu Tutum Ölçeği Türkçe versiyonu (I-MAS) sonuçları ve öğrencilerin özel gereksinimli bireylerle olan yaşanmışlıklarına yönelik açık uçlu görüşme sorusuna vermiş oldukları yanıtlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın nicel aşamasına katılan ($n = 120$) kişiler üniversitenin Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri, Engelli Bakım ve Rehabilitasyonu, İş ve Uğraşı Terapisi programı öğrencilerinden dâhil edilme kriterlerine uyan kişilerden oluşmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	Kategoriler	f	%
Cinsiyet	Kadın	91	75.8
	Erkek	29	24.2
Yaş	18-24	118	98.3
	24+	2	1.7
Okuduğu program	EBR*	52	43.3
	IU*	41	34.2
	ÇKBH*	27	22.5

Not.* EBR: Engelli Bakım ve Rehabilitasyonu, İU: İş ve Uğraşı Terapistliği, ÇKBH: Çocuk Koruma ve Bakım Hizmetleri

Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylere İlişkin Tutumlarına Yönelik Bulgular

Çalışmanın T-MAS öğrenci tutumlarının puanları Tablo 2’de gösterilmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından alınabilecek en yüksek puanlar duygu 70, düşünce 45 ve davranış 40 puandır (Yelpaze & Türküm, 2018). Çalışmanın T-MAS öğrenci tutumlarının duygu, düşünce ve davranış alt boyutlarından alınan toplam puanlar her bir boyuttan alınabilecek toplam puanların ortalamasından yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin tutum alt boyutlarında olumlu tutum sergiledikleri saptanmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin Engellilere Yönelik Tutumları

	\bar{x}	ss
1. Duygu	40.08	11.11
2. Düşünce	37.93	6,83
3. Davranış	34.79	5.56

Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylerle Yaşanmışlıklarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci aşamasında nitel verilerin analizi için T-MAS ölçeğinden en yüksek (ilk beş kişi) ve en düşük (son beş kişi) puan alan on öğrencinin yaşanmışlıklarını yazmaları istenmiştir. Yaşanmışlıklar veri formundaki tek sorudan oluşan veriler analiz edilerek araştırmanın amacıyla bağlantılı kod ve temalara ulaşılmıştır. Temalar Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Görüşmelerden Çıkarılan Temalar

Temalar
1. Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylerle Karşılaştıklarındaki Duyguları
2. Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylerle Olan Temas Düzeyleri
3. Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylerin Özelliklerinden Bahsetme Durumu

Araştırmanın amacına ilişkin görüşmelerden elde edilen bulgular Tablo 3’te belirtilen temalar doğrultusunda sırasıyla sunulmuştur. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylerle karşılaştıklarındaki duygulara ilişkin görüşleri Tablo 4’te üniversite belirtilmiştir.

Tablo 4. Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylerle Karşılaştıklarındaki Duyguları

Kodlar	Katılımcılar										f	%
	M	S	A	B	Z	SD	N	SM	D	V		
1. Üzüntü					✓	✓	✓	✓		✓	5	50
2. Çaresizlik			✓	✓							2	20
3. Sakinlik	✓										1	10
4. Acıma		✓									1	10
5. Korku										✓	1	10

Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısının göstermiş oldukları duygu üzüntü olarak görülmüştür. Katılımcıların kodlara yönelik görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir.

“Herkesten farklı olduğu için biraz dışlanmış ve yalnız hissediyordum ve bu durum beni çok üzüyordu.” (Z., 1)

“...orada o cümleyi, konuşmayı duyunca çok kırıldım ve üzüldüm.” (SM., 1)

“Elinde tuttuğu bastonuyla kendi kendine karşıya geçecekti. Onu öyle görünce o birey adına kendimi kötü hissettim, çok üzüldüm.” (V., 1)

“Onun zihinsel engelli olmasına üzüliyorum.” (SD., 1)

“Sürekli insanlara muhtaçmış gibi hissetmek, kendimden geçtim, anne ve babamın böyle bir durumda olması halinde ne kadar üzüleceğimi düşündüm.” (N., 1)

“Kendimi biraz çaresiz biraz mahcup hissettim.” (A., 2)

“...çok donuk ve her an bir şey yapabilir gibi bir tavrı vardı. İçimde hafiften bir korku oluştu.” (D., 5)

Üniversite öğrencilerinin yaşanmışlık verilerini paylaştıkları görüşlerinde bir diğer tema özel gereksinimli bireylerle olan temas düzeyleridir. Tablo 5’te özel gereksinimli bireylerle olan temas düzeylerine yer verilmiştir.

Tablo 5. Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylerle Olan Temas Düzeyleri

Kodlar	Katılımcılar										f	%
	M	S	A	B	Z	SD	N	SM	D	V		
1.Yakın Temas Kurmak	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓		7	70
2.Orta Temas Kurmak			✓					✓			2	20
3.Temas Kurmamak										✓	1	10

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunun yaşanmışlıkları sırasında özel gereksinimli bireylerle yakın temas içinde olduklarını belirttikleri görülmektedir. Buna yönelik katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Staj yaptığım yerde tanışmıştık, fiziksel engelliydi. Kahve içerdik, sohbet ederdik, espriler yapıp birbirimizi güldürürdük.” (M, 1)

“Sıcakkanlı bir şekilde sohbet ettik ve sarıldık.” (D, 1)

Üniversite öğrencilerinin yaşanmışlıklarını aktarırken ki bir diğer tema ise özel gereksinimli bireylerin özelliklerinden bahsetme durumudur. Tablo 6’da bu durum gösterilmektedir.

Tablo 6. Üniversite Öğrencilerinin Özel Gereksinimli Bireylerin Özelliklerinden Bahsetme Durumu

Kodlar	Katılımcılar										f	%
	M	S	A	B	Z	SD	N	SM	D	V		
1.Bahsetme		✓	✓		✓	✓			✓	✓	6	60
2.Bahsetmeme	✓			✓			✓				4	40

Araştırmaya katılan öğrencilerin yarıdan fazlası özel gereksinimli bireylerin özelliklerine yaşanmışlıklarını anlattıkları görüşme formunda yer vermişlerdir. Bu durumu gösteren öğrencilerin ifadeleri şu şekildedir:

“O öğrenci otizmli ve yürümede problem yaşıyor.” (S, 1)

“Fiziksel engelli 25- 30 yaşlarında genç bir erkekti.” (V, 1)

Tartışma

Bu çalışma, özel gereksinimli bireylere hizmet sunan üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere ilişkin yaşanmışlıklarını ortaya çıkarmayı ve bu yaşanmışlıkların özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarına etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. İlk olarak özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak üniversite öğrencilerinin T-MAS alt boyut puanları ortalamasının üzerindedir. Bu veriler doğrultusunda öğrencilerin tutumlarının olumlu yönde olduğu söylenebilir. T-MAS kullanılarak üniversite öğrencilerinin tutumlarını araştıran çalışmalarda bu çalışmayla benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Arısoy, 2022; Sarı ve ark., 2021; Subay ve ark., 2022). Ancak Vezne ve Sardohan-Yıldırım (2022) okul öncesi öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylerle ilgili erken dönem anılarını keşfetmeyi ve bu erken dönem anılarının öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları üzerindeki etkisini anlamayı amaçladıkları çalışmada duygu ve davranış alt boyutu tutum puanlarını düşük, düşünce alt boyutu tutum puanını ortalama düzeyde bulmuşlardır. Radlins’ka ve ark. (2021)

Polonya'daki tıp ve sağlık bilimleri öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarına bakıldığında duygusal alandaki tutumların diğer alanlardan daha olumsuz olduğunu belirtmişlerdir. Tomczyszyn ve ark. (2022) sosyal ve beşerî bilimler öğrencilerinin fiziksel yetersizliği olan bireylere karşı tutumlarını inceledikleri çalışmalarında kadınların bilişsel ve davranışsal bileşenler açısından daha olumlu tutumlar sergilediklerini, erkeklerin ise duygusal bileşende daha olumlu tutumlar gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Bu çalışmadaki tutumların diğer çalışmalardan daha olumlu olması çalışmaya katılan öğrencilerin özel eğitim dersleri almış olmaları, staj ve alan uygulamalarına katılmış olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Friedman ve VanPuymbrouck (2021) ergoterapi eğitiminin öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları üzerindeki etkisini araştırdıkları boylamsal çalışmada da öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik almış oldukları eğitimlerin özel gereksinimli bireylerin tutumlarını arttırdığını belirtmişlerdir. Lee (2020) uygulamalı deneyim yaşayan üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını araştırdıkları çalışmalarında uygulama deneyiminin öğrencilerin özel gereksinimli bireylere tutumunu olumlu yönde arttırmak için gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Tam tersine özel eğitim dersi aldığı halde üniversite öğrencilerinin tutumlarında değişiklik olmadığını ortaya koyan araştırmalar da vardır (Alptekin ve Batık, 2013; Çitil ve ark., 2018). Çalışmamızdaki tutumların olumlu yönde çıkması öğrencilerin geçmiş yaşantılarındaki deneyimleriyle de ilişkilendirilebilir. Alan yazında bulgularımızı destekleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Aldemir ve Sezer, 2009; Hodge ve Jansma, 1999; Kahana ve ark., 2015; Tait ve Purdie, 2000). Brownlee ve Carrington'ın (2000) öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını değiştirmek için hazırladıkları öğretim programı kapsamında, öğretmen adaylarına sunulan yaşantıların tutumlarını olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte tutumların kalıcı olarak olumlu yönde değişmesinde hem alınan eğitimler hem de yaşanmışlıklar birlikte gerçekleştiğinde alınan etkinin daha büyük olduğu yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır (Barr ve Bracchitta, 2008; Keesler, 2021; Melekoğlu, 2011; Şahin ve Akyol, 2010). Yaptığımız bu çalışmada da üniversite öğrencilerinin hem özel gereksinimli bireylere yönelik uygulamalı eğitim almış olmaları hem de nitel soruya vermiş oldukları yanıtlardaki özel gereksinimli bireylerle olan yaşanmışlıklarının varlığı, tutumlarının olumlu yönde saptanmasında eğitimin ve yaşanmışlıkların etkisini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonucunda öğrencilerin nitel verilerinden elde edilen duyguları üzüntü, çaresizlik gibi olumsuz yönde olsa da öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yardım etmeleri, sohbet edip çay içmeleri, kendilerini onların yanında keyifli hissetmeleri düşünce ve davranışlarına olumlu yansıdığını göstermektedir. Nitel verilerde duyguların olumsuz yönde olmasında etkili olabilecek bir faktörde, araştırma grubundaki 5 öğrencinin tutum ölçeğinden en düşük puanı almış olmaları olabilir. Alan yazında bulgularımıza benzer duyguları belirleyen çalışmalara rastlanmaktadır (Miller ve ark., 2011; Vezne ve Sardohan-Yıldırım, 2022). Öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yardım ettikleri, sohbet edip çay içtikleri görülmektedir. Bu durum duygusal olarak üzülmeye ve çaresizlik yaşamalarına rağmen davranışlarına olumlu şekilde yansımıştır. Öğrencilerin bir kısmı özel gereksinimli bireylerin özelliklerine yer vermiştir. Bu özellikler daha çok fiziksel özelliklerine yönelik betimlemeler şeklinde olmuştur. Bunun nedeni fiziksel yetersizliklerin gözle hemen fark edilebilir olmasından kaynaklanabilir. Araştırmanın bu bulgusu Vezne ve Sardohan-Yıldırım'ın (2022) araştırma sonuçlarından farklılık göstermektedir. Onların araştırmasında katılımcıların büyük bir çoğunluğu özel gereksinimli bireylerin özelliklerine yer vermemişlerdir. Bu araştırmada öğrencilerin özel gereksinimli bireylerin özelliklerine yer vermeleri, almış oldukları derslerle ilişkilendirilebilir. Seçer (2010), hizmet içi öğretmen eğitiminin okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimi olan öğrencilere yönelik tutumları üzerindeki etkisini araştırmış ve okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimi olan öğrencilere yönelik olumsuz tutumlarını değiştirmede hizmet içi öğretmen eğitimlerinin etkili olduğunu vurgulamıştır. Seçer'in (2010) yapmış olduğu bu çalışmanın bulguları da üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik almış oldukları eğitimin, öğrencilerin tutumları üzerinde etkili olduğunu desteklemektedir. Öğrencilerin özel gereksinimli bireylerle olan yakın teması öğrencilerin davranışsal olarak olumlu yönde tutum sergilediklerini göstermektedir. Özel gereksinimli bireylerin tutumlarını ölçmeye yönelik yapılan çalışmaların bazılarında katılımcıların yakın temas deneyiminin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları olumlu yönde etkilediği belirtilmektedirler (Barr ve Bracchitta, 2008; Huskin ve ark., 2018; Şahin ve Akyol, 2010). Vezne ve Sardohan-Yıldırım (2022) yapmış olduğu çalışmada ise öğrencilerin özel gereksinimli bireylerle yakın temas kurmaktan uzak olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları nicel veriler doğrultusunda olumlu yönde bulunmuştur. Araştırmanın nitel verilerinin analizine göre öğrencilerin yaşamışlıklarına yönelik tutumlarının olumlu ve olumsuz yönleri bir arada görülmüştür. Duyguları; üzüntü, acıma, sakinlik, korku ve çaresizlik olarak olumsuz yönde görülürken, düşünce ve davranışlarının çoğunlukla olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Bu durum üniversite öğrencilerinin yaşamışlıklarının özel gereksinimli bireylere karşı olumlu yönde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmanın sonuçları, sınırlılıklar göz önüne alınarak analiz edilmelidir. Çalışma, sadece yaş ve eğitim açısından nüfusun diğer kesimlerinden ayrılan özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak üniversite öğrencileriyle sınırlıdır. Bu çalışma özel gereksinimli bireylere hizmet sunacak diğer üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilebilir. Ayrıca farklı yaş ve eğitim düzeyindeki bireylerle yeni çalışmalar yapılabilir. Ayrıca özel gereksinimli bireyler için araştırmacılar ve politikacıların olumsuz tutumları değiştirmeye yönelik uygulamalı çalışmalara yer vermeleri alan yazın açısından yarar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aiden, H., & McCarthy, A. (2014). *Current attitudes towards disabled people*. Scope. Accessed March 01 2023. https://research-information.bris.ac.uk/ws/portalfiles/portal/88783477/Aiden_and_McCarthy_2014.pdf
- Aldemir, J., & Sezer, O. (2009). Early Childhood Education Pre Service Teachers? Images of Teacher and Beliefs about Teaching. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 105–122.
- Alptekin, S., & Batık, V. M. (2013). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumlarına özel eğitim dersinin etkisi. *International Journal of Educational Research*, 4(4), 18–34.
- Barr, J.B., & Bracchitta, K. (2008). Effects of contact with individuals with disabilities: Positive attitudes and majoring in education. *The Journal of Psychology*, 142(3), 225–243. doi:10.3200/JRLP.142.3.225-244.
- Brownlee, J., & Carrington, S. (2000). Opportunities for authentic experience and reflection: A teaching programme designed to change attitudes towards disability for preservice teachers. *Support for Learning*, 15(3), 99–105. doi:10.1111/1467-9604.00157.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2018). *Designing and conducting mixed methods research* (3rd ed.). Sage Publications, Inc.
- Çitil, M., Karakoç, T., & Küçüközyiğit, M. S. (2018). Özel eğitim lisans dersinin öğretmen adaylarının bilgi düzeylerine ve engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 815–833.
- Dachez, J., Ndobu, A., & Ameline, A. (2015). French validation of the multidimensional attitude scale toward persons with disabilities (MAS): The case of attitudes toward autism and their moderating factors. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(8), 2508–2518. doi:10.1007/s10803-015-2417-6.
- Diamond, K., & Tu, H. (2009). Relations between classroom context, physical disability and preschool children's inclusion decisions. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(2), 75–81. doi:10.1016/j.appdev.2008.10.008.
- Edmonds, W. A., & Kennedy, T. D. (2017). *An applied guide to research designs: Quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage Publications.
- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., & Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Sage.
- Findler, L., Vilchinsky, N., & Werner, S. (2007). The multidimensional attitudes scale toward persons with disabilities (MAS): Construction and validation. *Rehabilitation Counselling Bulletin*, 50(3), 166–176. doi:10.1177/00343552070500030401.

- Friedman, C., & VanPuymbrouck, L. (2021). Impact of occupational therapy education on students' disability attitudes: a longitudinal study. *The American Journal of Occupational Therapy*, 75(4), 1–11. doi:10.5014/ajot.2021.047423.
- Hodge, S.R., & Jansma, P. (1999). Effects of contact time and location of practicum experiences on attitudes of physical education majors. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 16(1), 48–63. doi:10.1123/apaq.16.1.48.
- Huskin, P. R., Reiser-Robbins C., & Kwon, S. (2018). Attitudes of undergraduate students toward persons with disabilities: Exploring effects of contact experience on social distance across ten disability types. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 62(1), 53–63. doi:10.1177/0034355217727600.
- İrfan, O. (2022). *Çalışan Deneyimi*. Ceres Yayınları.
- Kakana, D., Roussi-Vergou, C., Garagouni-Areou, F., & Mavidou, A. (2015). Episodic memories among first and fourth graders early childhood university student teachers, concerning teachers' behaviours: A mixed method approach. *International Journal of Education and Practice*, 3(1), 48–65.
- Keesler, J. M. (2021). Ortaya çıkan sosyal hizmet uzmanlarının psikiyatrik, fiziksel ve gelişimsel engelli insanlara yönelik deneyimlerini ve tutumlarını anlamak. *Sosyal Hizmet Eğitimi Dergisi*, 57(1), 85–99. doi:10.1080/10437797.2019.1661916.
- Khouderschah, C., Eijansantos, E., Bindman, J., & Henson, L. (2022). Impact of a 10-week disability elective on health professions students' attitudes towards disabled persons. *Currents in Pharmacy Teaching and Learning*, 14(6), 773–778. doi:10.1016/j.cptl.2022.06.007.
- Lee, J., Chang, S.H., & Haegle, J.A. (2020). Does service learning work? Attitudes of college students toward individuals with disabilities. *Journal of Experiential Education*, 43(4), 365–380. doi:10.1177/1053825920918887.
- Leibowitz, A. A. (2004). The demand for health and health concerns after 30 years. *Journal of Health Economics*, 23(4), 663–671. doi:10.1016/j.jhealeco.2004.04.005.
- Melekoğlu, M. (2011). *Farklı branşlardan öğretmen adayları için özel eğitim derslerinin etkililiğini geliştirmek amaçlı bir uygulama: Özel gereksinimli öğrencilerle etkileşim projesi*. A. Yıkılmış (Ed.) 21. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Kongre Kitabı (ss. 246–247). KKTC. Türkiye.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. SAGE Publications.
- Nowicki, E. A., & Sandieson, R. (2002). A meta-analysis of school-age children's attitudes towards persons with physical or intellectual disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*, 49(3), 243–265. doi:10.1080/1034912022000007270.
- Radlińska, I., Kozybska, M., & Karakiewicz, B. (2021). Attitudes of polish medical and health sciences students towards persons with physical disabilities using the MAS-PL scale. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(15), 2–13. doi:10.3390/ijerph18157787.
- Radlińska, I., Starkowska, A., Kozybska, M., Flaga-Gieruszyńska, K., & Karakiewicz, B. (2020). The multidimensional attitudes scale towards persons with disabilities (MAS)-A Polish adaptation (MAS-PL). *Ann. Agric. Environ. Med.* 27(4), 613–620. doi:10.26444/aaem/114531.
- Sarı, H., Yılmaz, E., Bağcı, Ö. A., & Gökdağ, H. (2021). Çocuk gelişimi programı öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları ile iletişim becerileri arasındaki ilişki. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 57–73.
- Subay, N., Demircioğlu, A., Karakaya, Ş., Güler, A., Bayram, N., İntepe, S. S., Sadak, E., İlhan, M., Kiraz, E., Nırgiz, C., & Gür, K. (2022). Bir devlet üniversitesinde okuyan hemşirelik öğrencilerinin engelli bireylere karşı tutum ve davranışları. *Journal of Health Sciences and Management*, 2(3), 53–59.

- Şahin, H., & Akyol, A. D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities. *Journal of Clinical Nursing*, 19(15-16), 2271–2279.
- Tait, K., & Purdie, N. (2000). Attitudes toward disability: Teacher education for inclusive environments in an Australian university. *International Journal of Disability, Development and Education*, 47(1), 25–38. doi:10.1080/103491200116110.
- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA] (2009), *Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?*, Ankara.
- Tomczyszyn, D., Pańczuk, A., & Szepeluk, A. (2022). Attitudes of Students of Social Sciences and Humanities towards People with Physical Disabilities (MAS-PL). *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), 2–14. doi:10.3390/ijerph19031544.
- Vargo, S. L., Maglio, P. P., & Akaka, M. A. (2008). On value and value co-creation: A service systems and service logic perspective. *European management journal*, 26(3), 145–152. doi:10.1016/j.emj.2008.04.003.
- Vezne, R., & Sardohan Yıldırım, E. (2022). Unpacking Early Memories: Pre-School Teacher Candidates' Attitudes towards Special Needs. *Southeast Asia Early Childhood*, 11(1), 61–75.
- Wöhrle, J., Franke, S., & Kisssgen, R. (2018). The German Multidimensional Attitude Scale Toward Persons With Disabilities (G-MAS): A factor analytical study among high-school students. *Rehabilitation psychology*, 63(1), 83–91. doi:10.1037/rep0000170.
- Yakut, A. D. (2021). Examining attitudes of medical students toward individuals with disabilities. *International Journal of Multidisciplinary Perspectives in Higher Education*, 6(1), 1–17.
- Yelpaze, İ., & Türküm, A.S. (2018). Engellilere yönelik çok boyutlu tutum ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 168–187.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

Attitudes are affected by society's values and experiences. Whether individuals develop positive or negative attitudes depends on their experiences and experiences. It is necessary to reveal the attitudes and behaviors developed towards individuals with special needs in order to ensure social integration, eliminate the negativities that hinder integration, increase social sensitivity and determine appropriate strategies. The attitudes of university students who will provide services to individuals with special needs will affect their interactions, services and behaviors with individuals with special needs in the environment where they work after graduation. Since attitudes affect individuals' behaviors and decisions, it is also necessary to look at the impact of university students' previous experiences on their attitudes. Experience is the transformation of the emotions that occur during the events we experience into memories by creating changes in thoughts and behaviors after the event. Experiences are essential for producing approaches to prepare university students who will serve individuals with special needs. This study aims to reveal the experiences of university students who provide services to individuals with special needs and to understand the impact of these experiences on their attitudes towards individuals with special needs. In this study, explanatory sequential design of mixed methods research was used to examine the attitudes of health care students towards individuals with special needs. While quantitative data were collected through the Multi-Dimensional Attitude Scale for the Disabled (MAS)-Turkish version, open-answer questions were used for qualitative data.

This study was carried out in two stages: quantitative and qualitative. Systematic sampling was used when collecting quantitative data, and extreme/deviant case sampling of purposeful sampling was used when collecting qualitative data. In the quantitative dimension of the research, 120 second-year students studying in Child Protection and Care Services, Disabled Care and Rehabilitation and Occupational Therapy programs at a state university in Turkey, and in the qualitative dimension, five students each with the highest and lowest attitude scores after collecting the quantitative data (total 10 participants) constituted the sample. In the study, an online form created by the researchers was used to collect data. The online form consists of two parts. In the first part, the Demographic Information Form was administered, and in the second part, the Turkish version of the Multi-Dimensional Attitude Scale for the Disabled (MAS) was administered. In the later stage of the study, an Experience Data Form containing open-ended questions was presented only to five students each with the highest and lowest scores on the MAS. IBM SPSS 23.0 program was used to evaluate the quantitative data. To calculate descriptive and inferential statistics, frequency (f), percentage (%), mean and standard deviations were calculated. For qualitative analysis, five students each (10 participants in total) with the highest and lowest scores in the Turkish version of the MAS were selected. In this step, in order to understand the essence of the experiences of university students, descriptive content analysis was conducted by reading the qualitative data repeatedly and the data was coded using NVIVO 10. The scores obtained from the sub-dimensions of the MAS and the codes resulting from the qualitative data were combined and interpreted. Before starting the study, permission was obtained from the local ethics committee and the students who agreed to participate in the study. 75.8% of the participants are women and 98.3% are in the 18-24 age group. 43.3% of the participants are Disabled Care and Rehabilitation program students. The total scores obtained from the emotion, thought and behavior sub-dimensions of T-MAS are higher than the average of the total scores that can be obtained from each dimension. It was determined that students exhibited positive attitudes in the attitude sub-dimensions. While 50% of the participants stated that they experienced sadness, 70% stated that they were in close contact with individuals with special needs, 60% mentioned the characteristics of individuals with special needs.

The fact that the attitudes in this study are more positive than other studies can be attributed to the fact that the students participating in the study have taken special education courses, participated in internships and field practices, and their past experiences. As a result of the research, although the students' emotions obtained from the qualitative data are negative such as sadness and helplessness, the fact that the students help individuals with special needs, chat and drink tea with them, and feel pleasant in their presence reflects positively on their thoughts and behaviors. Some of the students included the characteristics of individuals with special needs. These features were mostly in the form of descriptions of their physical characteristics. This may be due to the fact that physical deficiencies are immediately noticeable to the eye.

As a result of the research, university students' attitudes towards individuals with special needs were found to be positive in line with quantitative data. According to the analysis of the qualitative data of the research, the positive and negative aspects of the students' attitudes towards their experiences were seen together. The results of this research should be analyzed taking into account the limitations. The study is limited to university students who will provide services only to individuals with special needs who differ from other segments of the population in terms of age and education. This study can be carried out with other university students who will provide services to individuals with special needs. Additionally, new studies can be conducted with individuals of different ages and education levels.

ALOPESİ AREATA OLGULARINDA SANAT TERAPİSİNİN KULLANILMASI: BİR OLGU SUNUMU

USING ART THERAPY IN ALOPE AREATA CASES: A CASE REPORT

Volkan DEMİR

İstanbul Gelişim Üniversitesi
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Psikoloji
vdemir@gelisim.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8148-8647

Emel ÖZTEN

Millî Eğitim Bakanlığı
hayalemel006@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1436-4798

ÖZ

Geliş Tarihi:

12.05.2023

Kabul Tarihi:

28.12.2023

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Alopesi Areata
Sanat Terapisi
Tedavi

Keywords

Alopecia Areata
Art Therapy
Treatment

Alopesi Areata, bilhassa saçlı deride olmak üzere, bedenın herhangi bir bölümünde bulunan kıllarda ani bir biçimde belirgen, sınırlı alanlar biçiminde görülen kıl dökülmesidir. Hastalık çocuk ve ergenlerde erişkinlere göre daha sık görülmektedir. Alopesi Areata ya primer olarak psikolojik bozukluklarla ilişkili olarak ortaya çıkmakta ya da depresyon, kaygı, sosyal izolasyon gibi önemli ruhsal ve sosyal problemlere yol açmaktadır.

Bu çalışmada, Alopesi Areata hastası olan bir çocuk ile sanat terapisi çalışılmıştır. Çalışma içerisinde sanatla terapi uygulamalarında açığa çıkan temalar üzerinden yürütölen terapi süreci açıklanmıştır. Uygulamalar neticesinde olgunun kaygı ve stres düzeyinde azalma, duyu dışavurumunda ise artış gözlemlenmiştir. Sanatla terapi uygulamaları ile olgunun tedaviye motivasyonu sağlanmış, işlevselliğe ise belirgin bir düzelme gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, sanat terapisi Alopesi Areata'nın tedavisinde tek başına ya da yardımcı bir teknik olarak kullanılması uygun olan bir psiko-sosyal müdahale yaklaşımıdır. Bu çalışma, Alopesi Areata'nın terapi ortamlarında ihmal edilmesinin önüne geçilmesi ve sanat terapisinin bu alanda kullanılmasına dikkat çekmek için kaleme alınmıştır.

ABSTRACT

Alopecia Areata is the loss of hair in limited areas that appear suddenly on the hair in any part of the body, especially on the scalp. The disease is more common in children and adolescents than adults. Alopecia Areata either occurs primarily in relation to psychological disorders or causes significant mental and social problems such as depression, anxiety, and social isolation.

In this study, art therapy was studied with a child with Alopecia Areata. In the study, the therapy process carried out on the themes revealed in art therapy practices is explained. As a result of the applications, a decrease in the anxiety and stress level of the patient and an increase in the expression of emotion were observed. With art therapy applications, the motivation of the patient for treatment was provided, and a significant improvement in functionality was observed. In conclusion, art therapy is a psycho-social intervention approach suitable for use alone or as an adjunct technique in the treatment of Alopecia Areata. This study was written to prevent the neglect of Alopecia Areata in therapy environments and to draw attention to the use of art therapy in this area.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1296136>

Atıf/Cite as: Demir, V., & Özten, E. (2024). Alopesi Areata olgularında sanat terapisinin kullanılması: bir olgu sunumu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 81-94.

Giriş

Saçkıran, tıbbi adıyla Alopesi Areata, saçlar ve vücudun diğer bölgelerindeki kılları etkileyen bölgesel dökülmelerle kendisini gösteren bir deri hastalığıdır. Alopesi Areata, başta saçlı deri olmak üzere, vücuttaki kılların keskin sınırlı, yuvarlak ya da oval görünümlü dökülmesiyle seyreden bir klinik tablodur (Cordan Yazıcı ve ark., 2006). Hastalık her yaşta görülebilir, cinsiyet, ırk ve coğrafya hastalığın görülme sıklığında ve derecesinde anlamlı bir farklılık yaratmaz (Strazzulla ve ark., 2018). Hastalığın sebebi henüz kesin olarak bilinmemekle birlikte, hormonal dalgalanmalar, enfeksiyöz etkenler, aşılar, stres ve beslenme biçimi Alopesi Areata'yı tetikleyen etkenler olarak düşünülmektedir (Alkhalifah ve ark., 2010).

İnsan bedenini kaplayan deri, benliğin ilk tasarımıyla önemli bir yere sahiptir. Deri kişi ve çevre arasında ruhsal ve sosyal bir fonksiyona sahip en önemli organdır. Doğum anından itibaren, bağlanmayı ve iletişimi gerçekleştirmek için yaşamsal bir işlevi vardır (Gupta ve ark., 1990). Deri ve deri üzerinde gelişen hastalıklar bağlanma stilleri üzerinde etkilidir. Yapılan çalışmalar Alopesi Areata hastalarının kaçınmacı bağlanma stillerine sahip oldukları, sosyal desteğe yoğun bir şekilde gereksinim duyduklarını göstermektedir (Picardi ve ark., 2003). Gürkan, Tüzün ve Abalı (2006) tarafından yapılan çalışmada Alopesi Areata tanılı çocuklarda en yaygın psikiyatrik tanımlar anksiyete bozuklukları ve major depresyon olarak saptanmıştır. Olguların büyük bir bölümünde içe dönük kişilik özellikleri olduğunu rapor etmişlerdir. Sadece iki olguda saç kaybı öncesinde stres verici bir yaşam olayı tespit edilmiştir. Araştırmalarında zorlayıcı yaşam deneyimleri ile akut saç kaybı arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu; mizaç özelliklerinin, aile tutumlarının, zorlayıcı yaşam deneyimleri ile beraber birlikte oluşturduğu bir zeminin saç kaybında etkili olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Alopesi Areata, hayati riskler taşıyan bir hastalık değildir. Kaşıntıya, acıya ve ağrıya sebebiyet vermez. Bunun yanı sıra çoğunlukla adolesan dönemde ve kadınlarda görülen Alopesinin kimlik ve benlik algısında bozulmalara neden olabileceği bildirilmektedir (Fettahoğlu, 2014). Beden görünümünün bozulması stres yaratabilmektedir. Saç, beden görünümünde önemli bir yere sahiptir. Saç ile ilgili bir rahatsızlık, bireylerde radikal bedensel değişime neden olduğu için bireylerin kendilerini etiketlenmiş hissetmelerine, yoğun duygusal stres yaşamalarına ve benlik saygısının azalmasına neden olduğu bilinmektedir (Kaçar ve ark., 2014). Hastalık sonrası duygusal stres yaşanacağı gibi hastalığın mevcudiyeti de psikosomatik olabilir. Zorlayıcı yaşam deneyimlerinin ve travmatik yaşantıların Alopesi Areata'yı tetiklediği düşünülmektedir. Misery ve Rousset (2001) Alopesi Areata'nın psikosomatik bir hastalık olduğunu ifade etmişlerdir.

Psikosomatik bozuklukların doğası gereği, bireylerin tedavi süreçlerinde stres düzeylerinin azaltılması ve koruyucu faktörlerin artırılması önemlidir (Fava ve Sonino, 2000). Bu sebeple tedavi sürecinde psiko-sosyal müdahaleler ele alınmaktadır. Psiko-sosyal yaklaşımlar arasında bilişsel-davranışçı terapi, psikoegitim ve bilinçli farkındalık temelli terapi programları yer almaktadır. Bu müdahale yaklaşımlarının Alopesi Areata hastalarının ruhsal iyi oluş ve yaşam kalitesinin olumlu katkılarına olduğu düşünülmektedir (Gallo ve ark., 2017). Alopesi Areata hastalarındaki duygu dışavurumu güçlükleri düşünüldüğünde dışavurumcu terapiler psiko-sosyal bir müdahale aracı olarak yardımcı bir yöntem olarak kullanılabilir.

Çağrışımsal dışavurum yöntemleri, çocukların duygu ve düşüncelerini kolaylıkla aktarmalarına imkân sağlar. Çağrışımsal teknikler terapötik değişime ve terapistin süreç ile ilgili değerlendirme yapmasına olanak sağlar. Terapistler bu yolla çocuklara duygularını duyumsatır ve etkili başa çıkma stratejileri oluşturmaları noktasında yardımcı olur (Golden ve ark., 1992). Geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilen terapötik süreç sanat terapisi ile harmanlandığında etkili sonuçlar verebilmektedir. Sanat terapisi, çocuk ve ergenler ile yürütülen terapi sürecinde geleneksel müdahale yöntemlerine destekleyici bir araç olarak birtakım ek faydalar sağlayabilmektedir. Çocuklarda sanatla terapi uygulamaları yapılırken materyal, sanat malzemeleri ya da oyuncaklar ile uygulamalar yapılır. Uygulama sırasında çocuklara rehberlik yapan kişinin gözlemi önemlidir. Çocuk, uygulamalar sırasında mutluluk, hüznün, korku, kaygı, kin, nefret, acıma, sevinç, dostluk, düşmanlık, sevmek, sevilme, düven duymak, ayrılık, ölüm gibi pek çok duygusal tepkiyi öğrenirken, bunun yanı sıra bu duygusal tepkileri kontrol etmeyi ve denetim altında tutabilmeyi de öğrenmektedir (Demir ve Yıldırım, 2017).

Sanat terapisi çocuklarda bilişsel olarak işlenmemiş olan bir anıyı işlemek noktasında yardımcı olur. Bu noktada sanat terapisi benliği anlamlandırmak ve gerçekleştirmek noktasında kullanılan en iyi yöntemlerden biridir (Filiz, 2016). Benliği anlamlandırmak kadar duyguları anlamlandırmakta çocuklarda bazı zamanlarda oldukça güçtür. Çocuklar tarafından tanınmayan, tanımlanamayan birçok duygu sanat aracılığı ile kolaylıkla aktarabilmesi mümkündür. Çocuklar sanat terapisi aracılığı ile sözel olarak ifade etmekte güçlük yaşadıkları düşünce, duygu ve

deneyimleri bir sanat formunda ortaya koyarak kendileri için önemli olan durumu ifade ederler (Güner ve Genç-Dinçer, 2019). Çeşitli sebeplerle söz ile ortaya koyulamayan durumlar sanatsal yaratılarla açığa çıkabilmektedir. Sanat terapisi çocuklarda akranları ve öğretmenleri ile yaşadıkları sorunlarda, akademik zorluklar ile birlikte anne-baba kaybında, boşanma, ebeveyn istismarı gibi sorunlarda da kullanılmaktadır (Shostak ve ark., 1985). Çocuklar için zorlayıcı yaşantılar sonrasında ortaya çıkan duygular ile baş edebilmek güç olabilir. Sanat terapisi çocukların olumsuz duygular ile başa çıkabilme, davranışsal ve psikolojik semptomları hafifletme ve daha kaliteli bir yaşam sürebilmesi yönünde gelişim sağlamasına yardımcı olur (Güner ve Genç-Dinçer, 2019).

Olgu

Alopesi Areata yakınması ile başvuran altı yaşındaki erkek olgu, ailesinin tek çocuğudur. Olgunun devam eden psikiyatrik bir tedavisi mevcuttur. Görüşmelere başlamadan dört ay önce çocuk ve ergen psikiyatristi tarafından ilaç tedavisi başlanmıştır. İlaç tedavisi sürecinde yaşanan olgunun durumundaki bazı gerilemeler ve yeni problem alanlarının oluşması üzerine psikiyatristi tarafından psikoterapi desteği alması önerilmiştir.

Olgu, hastalık belirtileri başlamadan kısa bir süre önce ailesi ile birlikte şehir değişikliği yapmıştır. Şehir değişikliğinden hemen sonra olgunun anne ve babası Covid-19 teşhisi ile birer hafta hastanede yatarak tedavi görmüşlerdir. Bu süreçte olgunun bulaş riski nedeniyle ebeveynleriyle temas kurması mümkün olmamıştır. Yerleştikleri yeni şehirde anaokuluna başlayan olgu, saç dökülmesi sonucu ortaya çıkan bölgesel dökülmeleri nedeniyle okulda akran şiddetine maruz kalmakta ve çevre ile ilgili birçok unsurdan olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Olgu yazımı öncesi çocuk ve ebeveynlerinden onam alınmıştır.

Yöntem ve Bulgular

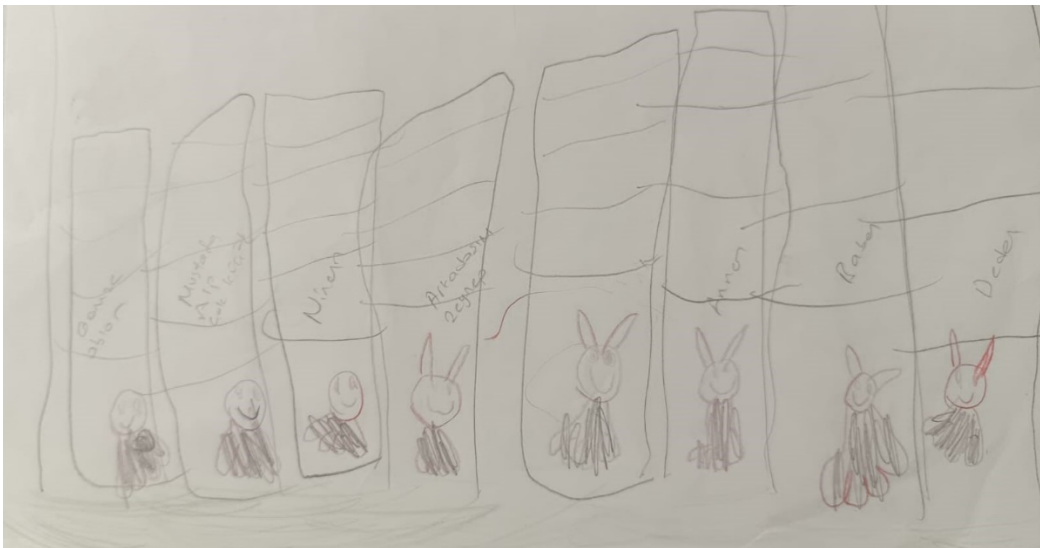
Uygulama Materyalleri

Sanatla terapi uygulamaları için kağıt ve yazı gereçleri, boya kalemleri, pastel boya ya da keçeli kalem, resim kağıdı, renkli kağıtlar ve kil gibi her türlü sanat materyalleri kullanılmıştır. Materyaller yaratıcı süreç ve üzerinde çalışılan etkinliğe göre çeşitlendirilmiştir.

Uygulama ve Süreci

Olgu hastalığı nedeniyle dalga geçilmesinden, arkadaşları tarafından dışlanmaktan korkmaktadır. Yürütülen görüşmelerde, olgunun çevresindeki diğer bireylere/çocuklara güvenme, iyimserlik, aidiyet, cesaret, empati yapabilme, işbirliği ve dayanışma gibi sosyal iletişim ile ilişkili davranışları düzenlemek öncelikli hedefler arasındaydı. Sosyal iletişim becerileri üzerinde durabilmek için olgudan bir orman ve içinde yaşayan hayvanların resmini yapması istenilmiştir. Resim tamamlandıktan sonra ise bu ormandaki yaşamı anlatan bir hikaye oluşturması istenilmiştir.

Şekil 1. Olgunun Orman Çizimi

Tom vardı, Tom yürüdü. Rakun geldi, ayağıyla vurdu devrildi. Tom iyi, rakun kötü, rakunlar öldüler, yani kötüler. Öldüklerinde Tom koştu arkadaşımı kurtarmak için. Rakunla dövüştü, kafesleri kırdı, herkesi kurtardı, en son beni kurtardı. Çünkü en son ben geliyorum.

Terapist: Bu çalışmayı yaparken ne hissettin.

Olgu: Kaçak hissettim

Terapist: Kaçmak sana ne hissettirdi?

Olgu: İyilik

Terapist: Herkes neden kafeste sence?

Olgu: Çünkü suç işlemişler?

Terapist: Suçları ne imiş?

Olgu: Kötü olmak.

Terapist: Kötü olmak ne demek?

Olgu: Dalga geçmek, alay etmek.

Terapist: Kiminle alay etmişler.

Olgu: Benimle etmişler

Terapist: Sen neden kafestesin

Olgu: Arkadaşım beni kurtarsın diye

Terapist: Hangi arkadaşın kurtarsın istersin seni?

Olgu: İyi olan arkadaşım. Ama benim iyi arkadaşım yok. Hepsi dalga geçiyor.

Terapist: Neyle dalga geçiyorlar?

Olgu: Söylemek istemiyorum. Çünkü gizledim.

Olgu, oluşturduğu öykü ile sosyal ilişkilerinde uğradığı akran zorbalığına yönelik zorlayıcı deneyimlerini dışa vurmuştur. Olgu, kendisi ile alay eden, dalga geçen arkadaşlarını kafese kapattığını ifade etmiştir. Akran zorbalığı, çocuğun sosyalleşmeye başladığı yaşlarda karşı karşıya geldiği, iletişim problemlerine yol açan bir sorundur ve çocukların sosyal iletişim becerilerinin azalmasına sebep olmaktadır. Akran zorbalığı çocukların daha zayıf sosyal ve duygusal ilişkiler deneyimlemelerine yol açmaktadır. İletişim sorunları çocuklarda okul etkinliklerinin azalması, arkadaş seçiminde zorlanma, oyun isteğinin olmaması gibi sorunları da beraberinde getirmektedir (Törüner ve Büyükgönce, 2017). Bir sonraki görüşmede olgunun duygu ve düşüncelerini dışa vurmasına olanak sağlamak için Leuner (1988) tarafından geliştirilen katatimik görüntü tekniğine resimlemenin eklendiği bir yöntem tercih edilmiştir.

Olgudan bir çiçek imgesi hayal etmesi ve resmetmesi istenilmiştir. Daha sonra olgudan resmini yapmış olduğu çiçeğin çizgi ve renklerinden yola çıkarak kendisine ne hissettirdiğini olabildiğince ayrıntılı bir şekilde anlatması istenilmiştir.

Şekil 2. Katatimik Görüntü Tekniği: Çiçek İmajinasyonu

Baba salyangoz. Adı: Kemal. Tavşanları ve inekleri var. Tavşanlarının adları: Fatime, Topral ve Temel. Bir oğlu var, araları iyi. Oğluna iyi davranıyor. Topraktan onun için yemek buluyor. Dünyanın en iyi, en süslü salyangozu. Antenlerinden bomba çıkarıyor. Asker salyangoz. Herkesi yeniyor. Kabuğundan ışık çıkarıyor, önünü görmesini sağlıyor. Salyangoza dokunduğunda bir kısmı elinde kalıyor. Çünkü bu salyangoz dünyanın en iyi salyangozu. Dolaşmaya gidiyor şimdi. Ölmesinden çok korkuyorum. Biraz bana benziyor bu salyangoz. Düşmanları diğer salyangozlar, onlar kötüler. Birlikte vakit geçirmiyorlar çünkü diğerleri kötü kalpli. Bir sayangoz iyi kalpli. Üç tane var düşmanlardan. İsimleri, kötü B, Dünyayı sevmeyen kötü düşman, Dünyanın en kötü düşmanının bombası. Bu salyangoz benim olsaydı ona soru sorardım. Ölmekten korkuyor, çünkü çok iyi bir salyangoz ve çocuğunu kaybetmek istemiyor. Koranadan, bombadan ve hastalıktan çok korkuyor.

Olgu çiçek resmi yerine salyangoz resmi yapmak istemiş, terapist tarafından müdahale edilmemiştir. Salyangoz olgu tarafından “baba” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamadan yola çıkarak olgunun babasına yönelik duygu ve düşüncelerini salyangoz imgesi üzerinden aktardığı düşünülebilir. Olgu, salyangozu “Bir oğlu var, araları iyi. Oğluna iyi davranıyor. Topraktan onun için yemek buluyor” şeklinde anlatmıştır. Bu ifadeler olgunun babalık rolü algısının olumlu olduğunu düşündürmüştür. Salyangozun ölmesinden korktuğunu dile getirmesinden hemen sonra “Düşmanları diğer salyangozlar, onlar kötüler. Birlikte vakit geçirmiyorlar çünkü diğerleri kötü kalpli. Bir sayangoz iyi kalpli. Üç tane var düşmanlardan. İsimleri, kötü B, Dünyayı sevmeyen kötü düşman, Dünyanın en kötü düşmanının bombası.” ifadeleri ile olgu zarar görmeye yönelik korkularını dışa vurmaktadır. Bir diğer taraftan salyangoz için “ölmekten korkuyor, çünkü çok iyi bir salyangoz ve çocuğunu kaybetmek istemiyor. Koranadan, bombadan ve hastalıktan çok korkuyor” şeklindeki ifadeleriyle ise olgunun babasını kaybetmeye ve babasının sağlığına ilişkin kaygılarını açığa vurduğunu düşündürmektedir. Bir sonraki görüşmede olgunun babasını kaybetmeye yönelik korkusunu dışa vurma, açığa çıkan uyarımların ve çağrışımların üzerinde durulabilmesi için “Öykü Tamamlama” çalışması planlanmıştır.

Öykü tamamlama uygulamalarıyla çocuklara sunulan yarım bırakılan bir öyküyü yaşantılamaları, içsel deneyimleri aracılığıyla çözüme kavuşturarak tamamlaması için çocukların cesaretlendirilmeye çalışılır. Bu yöntem, yaşça büyük çocuklara uygulanabildiği gibi okul öncesi dönemdeki çocuklara da uygulanmaktadır (Robinson ve ark., 2000). Çocuklar öyküsel anlatımları yoluyla aileleri içerisindeki ilişkilerin farklı yönlerini ortaya koymaktadır (Laible ve ark., 2004; Oppenheim ve ark., 1997). Aşağıda yer alan öykü terapist tarafından okunmuş ve öykü yarım bırakılmıştır. Daha sonra öykünün olgu tarafından tamamlanması istenmiştir. Olgu, öyküyü tamamladıktan sonra sokratik sorgulama yöntemi ile öykü genişletilmiştir.

Büyük ve görkemli ağaçların, rengarenk çiçeklerin arasında küçük bir kulübede, annesi ve babasıyla birlikte yaşıyordu Robi. Babası ile ormanda dolaşmak, diğer canlılara yardım etmek, yiyecek bulmak, en büyük eğlencesiydi Robi'nin. Robi babasının her şeyi başaracağını düşünüyordu, ağaçların en yüksek dallarına ulaşmak için büyük bir çeviklikle tırmanıyor, uzun ve güçlü bacakları ile ormanda yaşayan herkesten daha hızlı koşuyordu.

Babası ile ormanda olmak Robi için çok güvenli idi. Çünkü onu her türlü tehlikeye karşı koruyacak kadar güçlüydü babası. Bir sabah uyandığında babasının hala yatakta olduğunu gördü...

(Öykü burada kesilmiş ve olgu tarafından tamamlanması istenilmiştir).

Babasına bir bakmış, artık güçlü değil. Babasına sormuş;

Baba sen neden bu kadar güçsüzsün?

Babası da şöyle cevap vermiş.

Robi oğlum ben çok üşüyorum. Güçsüz değilim, sadece hastayım ve hastaneye gitmem lazım.

Robi çok üzülmüş ve şaşkınlığa uğramış. Birden ormanda dolaşırken karşısına kocaman, kocaman bir ayı çıkmış. İnşallah babası iyileşmiştir diye koşarak eve gitmiş. Babası iyileşmişti ve ayı yendi. Sonsuza kadar mutlu yaşadılar.

Terapist: Öyküyü dinlerken ne hissettin?

Olgu: Mutlu gibi.

Terapist: Öyküyü tamamlamak sana ne hissettirdi?

Olgu: Çok iyi, çok çok iyi. Ama çok çok iyi.

Terapist: Robi sence hangi hayvan olabilir?

Olgu: Ayı.

Terapist: Robi'nin babası sence hangi hayvan olabilir?

Olgu: Sincap.

Terapist: Nasıl bir sincap?

Olgu: Çok güçlü ve dev bir sincap.

Terapist: Robi sincabın hangi özelliklerini seviyor olabilir?

Olgu: Güçlü olmasını, onu korumasını, onunla güzel vakit geçirmesini.

Terapist: Nasıl vakit geçirirlerse güzel oluyor.

Olgu: Gezip dolaşırlarsa, televizyon izlemezse, hasta olmazsa.

Terapist: Sincabın hasta olması Robi'ye ne hissettirmiş olabilir?

Olgu: Robi çok üzgün hissetti, öyle görünce şok oldu. Üzgünlükten paslanmış gibi hissetti. Yapış yapış hissetti. Babası iyileşince paslanmaktan kurtuldu.

Terapist: Paslanmak ne demek olabilir?

Olgu: Eskimek.

Terapist: Sence neler paslanıyor olabilir?

Olgu: Kalemtraş, klima, demir.

Terapist: Robi bunlardan hangisine benziyor gibi hissetmiş olabilir?

Olgu: Demir. Babasını hasta gördüğünde üzgünlükten yumuşadı. Hemen güçlenip kendisini korumak istedi.

Terapist: Robi kendini Nelerden korumak istiyor olabilir?

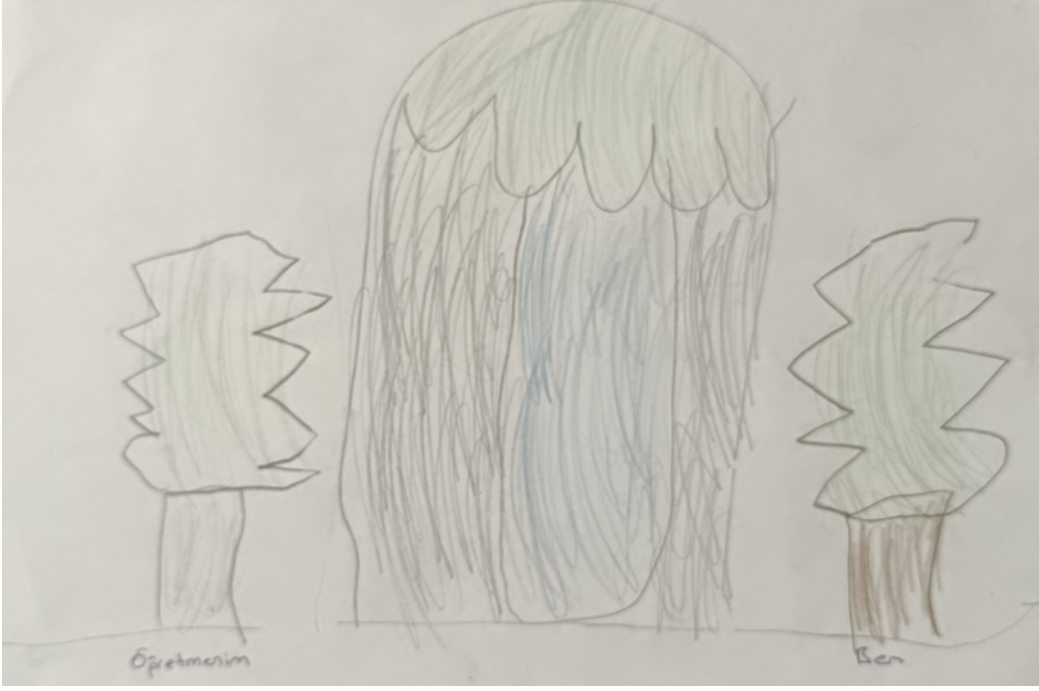
Olgu: Yangından, yıkıntının altında kalmaktan, paslanmaktan, eskirsem ölürüm diye korkuyor. Ve kızgın olduğunda paslanıyor.

Bu sefer olgunun babasına yönelik duygu ve düşünceleri karşımıza sincap imgesi, kendisi ise Ayı Robi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasıl bir sincap olduğu sorulduğunda “*Çok güçlü ve dev bir sincap*” ve sincabın sevdiği özellikleri sorulduğunda ise “*Güçlü olmasını, onu korumasını, onunla güzel vakit geçirmesini*” şeklindeki ifadeleri ile olgunun güvenlik ihtiyacı açığa çıkmaktadır. Freud'a (2008) göre, erkek çocuklarının dünyalarında baba imgesi büyük bir güç sahibidir. Sincabın hasta olmasının Robi'ye ne hissettirdiği sorulduğunda ise olgu “*Robi çok üzgün hissetti, öyle görünce şok oldu. Üzgünlükten paslanmış gibi hissetti. Yapış yapış hissetti. Babası iyileşince paslanmaktan kurtuldu*” diye cevap vermiştir. Yine Freud'a göre, çocuğun hayatta kalma, sevgi ve ait olma, güç gibi temel psikolojik ihtiyaçları baba imgesi tarafından karşılanmaktadır (Freud, 2008). Bir sonraki görüşmede katatimik görüntü tekniği uygulanarak “dağ metaforu” üzerinden baba imgesi ile çalışılmaya devam edilmesi planlanmıştır. Dağ, büyük ve yüksektir ve dilimizde de bu bağlamdaki metaforlar için kullanılır. Birey dağ imgesi üzerinden baba ve

annesinden başlayarak tüm otorite figürleriyle olan bilinçdışı çatışmalarını, ilişkilerini ve duygusal bağlarını yansıtabilir (Babaoğlu, 1998).

Olgudan bir dağ imgesi hayal etmesi ve resmetmesi daha sonra da resmini yapmış olduğu dağı ayrıntılı bir şekilde anlatması istenilmiştir.

Şekil 3. Katatimik Görüntü Tekniği: Dağ İmajinasyonu

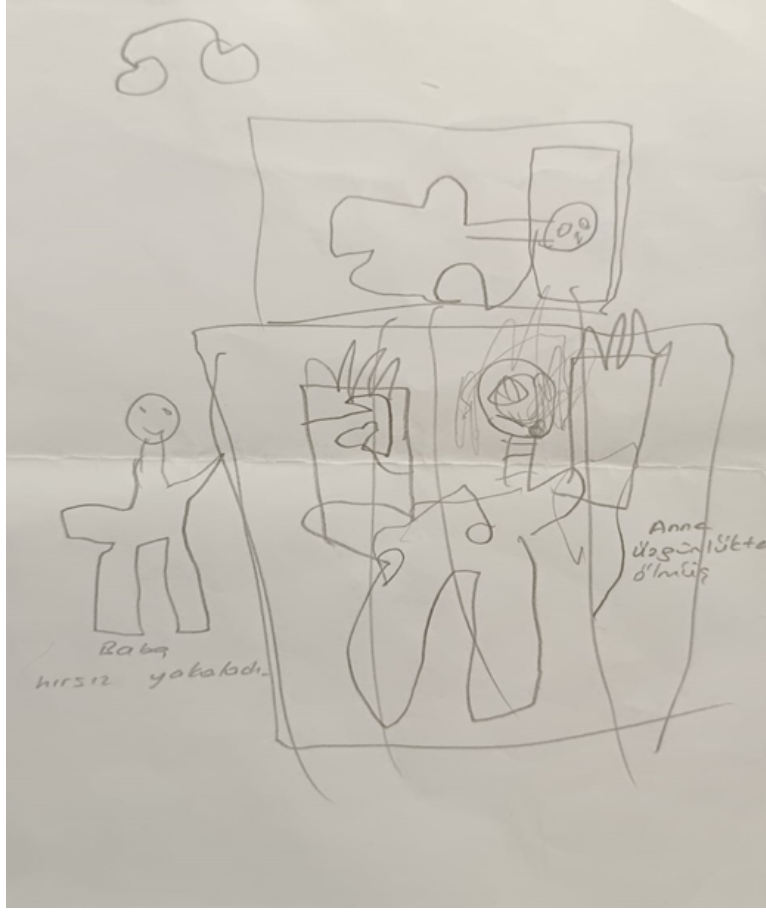

Bu dağ bir güzellikmiş, görünmezmiş, istediği zaman her şeyi yapabiliyor, istediğinde yapamadığı bir özellik var. İnsanlara zarar vermek, onu da istemiyor. Çünkü o kötü biri değil. Şişman. Ağaçlar yaşamayı sağlar. Öğretmen yaşatır. Özelliği bu. Onlara hava verir.

Jung'a (2005: 89) göre "dağ imgesi yolculuğu, tırmanışı ve hedefi temsil eder, bu sebeple genellikle kendilik anlamına gelir. Dağın büyüklüğü ve yüksekliği yetişkin bireyi sembolize etmektedir. Olgun, yapmış olduğu resimde sol tarafta çizilen ağacın öğretmeni, sağ tarafta çizilen ağacın ise kendisinin olduğunu belirtmiştir. Kağıdın ortasında çizilmiş olan dağ resminin sağ ve sol tarafında çizilen ağaç resimlerinden boyut olarak büyük çizildiği görülmektedir. Dağ imgesi gökle yerin birleştiği noktadır ve erkek cinsel organını, yüksekliği ve erdemliliği ifade eder (Eliade 2003: 114-115). Ortada resmedilen dağ üzerinden konuşulduğunda ise dağın istediği zaman her şeyi yapabildiğini, ancak istediğinde yapamadığı bir özelliği olduğunu, o özelliğin de insanlara zarar vermek istemediği olarak belirtmiştir. Çocukluk dönemi bedensel, bilişsel ve ruhsal açıdan birçok yönden güçsüz, zayıf ve desteklenmeye ihtiyacı olan bir dönemdir. Bu dönemde korunma ihtiyacı güç, erk, baba imgesini öne çıkarmaktadır. Bir sonraki görüşmede ideal insan imgesine yönelik çağrışımlarının üzerinde durabilmek için "Süper Kahraman" etkinliği üzerinden devam edilmesi planlanmıştır.

Süper Kahraman etkinliği iki adımda gerçekleştirilmiştir. İlk adımda olgudan bir süper kahraman yaratması istenilmiştir. İkinci adımda ise olguya yarattığı süper kahramanın hikâyesi anlatılmıştır.

Şekil 4. Olgunun Süper Kahraman Çizimi

Anne hırsızmış, çocuke biliyormuş, gizlice babasına söylemiş, çocuğun kumbarasından para çalmış, babası tamam demiş ve aklına bir fikir gelmiş. Anneyi yakalamışlar hapse atmışlar. Baba polis olmuş. Ben uyuyormuşum, kulaklık da varmış. Baba çok mutlu olmuş. Anneyi hapisten çıkarmamış baba. Anne üzgünlükten ölmüş. Ama gerçek ölmek değil. Çok üzülmüş demek. Hastaneye kaldırmışlar.

Olgunun öyküsünde baba polis, anne ise hırsız olarak karşımıza çıkmaktadır. Öykü üzerinde çalışırken olgu "Kumbaramda para biriktiriyorum ama babam aldı. Ben, onunla anneme tektaş yüzük alacaktım. Babam anneme evlenirken almış ama çok küçük ben kocaman alacam. En büyük elması bulacağım" şeklinde babasının kumbarasından para aldığını ifade etmiştir. Ancak öyküde kumbaradan parayı çalan annenin olması dikkat çekicidir. Arzunun temelinde yatan sadece anneden ilksel kopuşu telafi etme çabası, anneye geri dönerek onunla tekrar birleşme isteği değildir. Anne-çocuk ilişkisini örseleyen, ikinci ve daha kesin bir şekilde ayrılma sürecini beraberinde getiren olay, "Baba"nın kastratör olarak sisteme girmesiyle olur. Bu, teorik olarak çocuğun imgeselden simgesel geçmesine ve öznesinin parçalanmasına yol açar (Žižek, 2010) ve çocuk, kendini simgesel düzlemdeki "Babanın Yasası"nı kavramaya ve uymaya mecbur hisseder (Turan, 2013). Grosz'a (2002) göre, "çocuk ancak baba figürünün varlığıyla ve annenin kurban ediliş yok olan bedenine referansla özne olur." Aynı görüşme içerisinde başka bir etkinlik planlanmıştır. Olgudan yapmış olduğu Süper Kahraman resmini anlatan bir şiir yazması istenilmiştir.

Teslim olduğunda babalar der ki

Niye teslim oluyorsun?

Bilmiyorum biz kızız

Ben sana teslim oluyorum.

Şiir üzerinde çalışırken, olgu "annem bep teslim oldu" şeklinde ifadesi ile anne-baba arasındaki çatışmaya değinmiştir. Kızların kaybettiğine, erkeklerin ise kazandığına yönelik inancı görüşmeler sırasında da sıklıkla açığa çıkmaktadır.

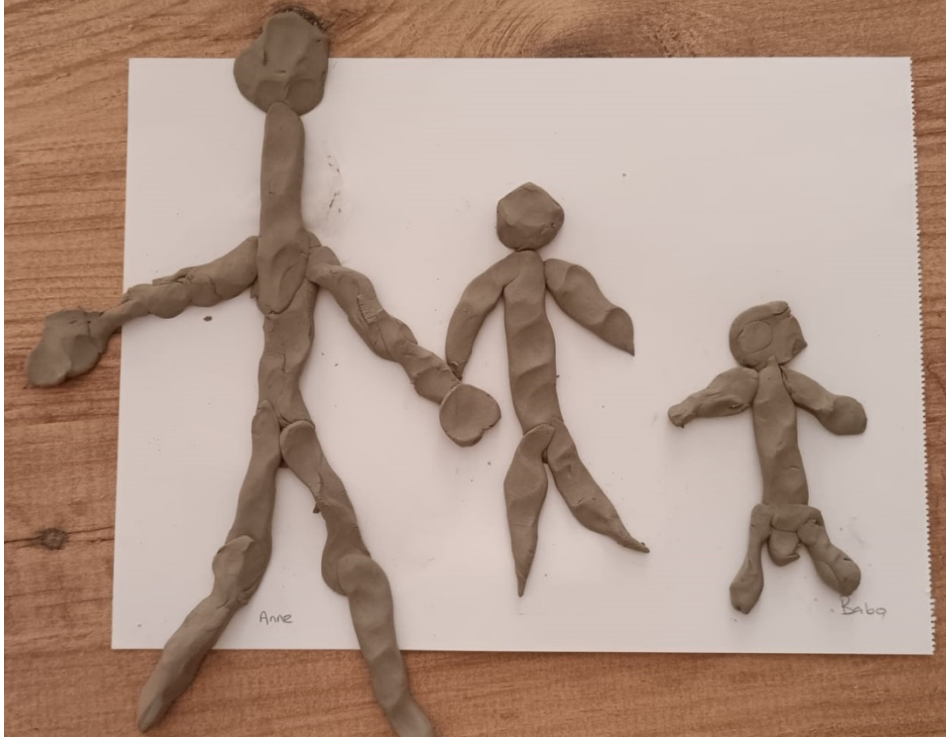
Sınıf öğretmeni ile görüşülmüş ve sınıfta da güçsüz kızlar, güçlü erkekler inancını gerek sözel gerekse davranışsal olarak dışa vurduğu öğrenilmiştir. Babanın anneye karşı otoriter ve sert tutumu olguda “Kızlar güçsüz, zayıf ve kaybeden, erkekler güçlü, kazanan, her istediğini yapan” inancını ortaya çıkarmış olabilir. Anne ve baba tutumunun, ebeveyn çatışmalarının olgu üzerindeki etkilerinin incelenmesi için bir sonraki görüşmede kil ile çalışılmıştır. Olgudan kil ile aile üyelerini oluşturulması istenilmiştir.

Şekil 5. Olgunun Kil ile Oluşturduğu Aile Çalışması

Olgunun kil ile oluşturmuş olduğu imgesel form incelendiğinde solda annesini, annesinin hemen yanında ise kendisini yapmıştır. Babasını ise kağıdın sağına bir nokta şeklinde uygulamaya dahil etmiştir. Aile çizimlerinde, aile bireyleri arasındaki fiziksel mesafenin duygusal mesafeyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte çocuklar özdeşim kurdukları, otoriteyi temsil eden kişiyi büyük çizme eğilimindedirler (Çankırılı, 2008). Bahsedilen bu dinamikler olgu ile çalışıldıktan sonra aynı çalışmanın başka bir versiyonu olan ideal ailem çalışması yapılmıştır. Olgudan kil ile sahip olmak istediği, ideal aileyi oluşturması istenilmiştir.

Şekil 6. Olgunun Kil ile Oluşturduğu İdeal Aile Çalışması

Olgu ideal ailem çalışmasında ilk olarak bir önceki etkinlikte nokta şeklinde yapmış olduğu baba figürünü dönüştürmeye çalışmıştır. Daha sonra anne figürünü kağıttan taşacak şekilde yeniden oluşturmuştur. Kendisini temsil eden ortadaki figürde ise hiçbir değişiklik yapmamıştır. Alanyazında babalık işlevi ödipal çatışma ile açıklanmaktadır (Laplanche ve Pontalis 1985). Ödipal kompleks üç ila altı yaşları arasında görülür ve ilerleyen süreçlerde çocuk aynı cinsten ebeveyni ile özdeşim kurarak ödipal kompleksini çözümler. Çocuğun enstet arzularından uzaklaşması, cinsiyet ve kuşak farklılığını kavrayabilmesi ödipal dönemi sağlıklı bir biçimde tamamladığını gösterir. Ancak bu olguda özdeşim nesnesinin annesinin olduğu açıkça görülmektedir. Ebeveynler arasındaki sağlıklı ilişki olgunun, annesinin eşiyle ilgili olumsuz nesne tasarımını içe almasını ve bunu erkek cinsiyetine genellemesine sebep olmuş olabilir.

Araştırmanın Etik Yönü

Olgu yazımı öncesinde çocuğun ebeveynlerinden sözlü ve yazılı izin alınmıştır. Ayrıca olgudan onam alınmıştır.

Tartışma

Yukarıda sunulan olguda, Alopesi Areata tedavisinde psiko-sosyal bir yaklaşım olarak sanat terapisinin kullanılmasına örnek teşkil etmektedir. Çocukluk döneminde kronik hastalık, her çocuk için zorlu bir süreci beraberinde getirir. Erikson'a (1968) göre çocuklar yetişkin dünyasının beceri ve yeteneklerini okul ortamlarında kazanmaktadırlar. Okul ortamında yetersizlik duygusunu yoğun olarak yaşayan çocuklar çevrelerine uyum sağlamakta zorluk yaşamaktadırlar. Diğer bir yandan kronik hastalığa sahip çocuğun bedensel görünümündeki değişikliklerin yol açtığı yetersizlik duygusu, yetişkinlik döneminde de sosyal iletişim problemlerine yol açarak sosyal yalıtım ve yetersizlik duygusunun zeminini oluşturabilmektedir.

Saç dökülmesi olan bireyler için çeşitli tıbbi müdahaleler geliştirilmiş olmasına rağmen, Hunt ve McHale (2004) araştırmalarında tıbbi müdahalelerin etkinliklerine ilişkin kanıtların oldukça zayıf olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu nedenle sağlık hizmeti sağlayıcıları psikolojik ve sosyal destek sağlamaya odaklanmalıdır (Elgin ve ark., 2006). Araştırmalar birçok hekimin saç dökülmesinin psiko-sosyal yönleriyle ilgili olarak bilgi sahibi olmadıklarını ve destek sunmadıklarını göstermektedir (Hunt ve McHale, 2005; Papadopolous ve Bor, 1999). Alopesi Areata hastalarında psikoterapinin etkinliğine yönelik sonuçlar 1960'lı yıllarda bildirilmeye başlanılmıştır. Reinhold

(1960) tarafından yapılan araştırmada psikoterapi sonrası 52 hastanın 35'inde saçların yeniden çıktığı saptanmıştır ancak terapisinin türü, süresi ve seans sıklığı gibi bilgilerden söz edilmemiştir. Sandok (1964) tarafından yürütölen tek bir vaka çalışmasında, üç ay devam eden bireysel ve grup terapisinden sonra saçlarda yeniden büyüme olmamasına rağmen, hastanın durumuna uyum sağladığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada da terapisinin türü, süresi ve seans sıklığı hakkında bilgi verilmemiştir. Görece daha yakın zamanda Willemsen ve arkadaşları (2006) tarafından yapılan bir çalışmada hipnoterapisinin Alopesi Areata hastalarının hastasının psikolojik sağlığı üzerindeki etkisini araştırılmıştır. Çalışmaya Alopesi Areata tanısı almış 21 birey katılmıştır. Az sayıda hastayla yapılan bir ön çalışma olmasına rağmen nispeten olumlu sonuçlar bildirilmiştir. Beş yıllık gözlem sonunda 21 hastanın tümünde anksiyete ve depresyon skorlarının anlamlı derecede azaldığı ve 12 hastada saçların yeniden çıktığı tespit edilmiştir. Ancak ifade edilmelidir ki bu hastalardan 10'u ek tedaviler (immünoterapi gibi) aldığından, saçların yeniden büyümesi doğrudan hipnoterapi ile ilişkilendirilemeyebilir.

Görüşmelerde sanat terapisinin ana kavramlarından simgeleştirme ve yansıma kullanılmıştır. İnşa edilen sanatsal yaratılar içten dışa doğru yansımanın ürünleridir. Psikolojik iyi oluş için içeride olup bitenlerin simgeleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle seansta sanatsal materyaller aracılığı ile inşa edilen resim, kil, öykü birer simgeleşmedir. Her simgeleşme farkındalık, bağlantılar, cevaplar ve yeni sorular getirir (Karateke ve Soysal-Acar, 2020). Olgunun ilk görüşmelerde babalık rolü algısı ile ilişkilili olumlu, ilerleyen görüşmelerde ise babası ile özdeşim kuramadığına yönelik dışavurumları olgunun içinde bulunduğu psikoseksüel gelişim evresiyle ilişkilidir. Altı yaşındaki olgu Freud'un psikoseksüel gelişim aşamalarından ödipal döneme denk gelmektedir. Ödipal dönemde çocuk karşı cinsten ebeveynine ilgi duyarken kendi cinsinden olan ebeveyni rakip olarak görmektedir. Çocuğun babasının yerine geçmeye yönelik arzusu vardır. Olgunun babasının yerine geçme arzusu "*Kumbaramda para biriktiriyorum ama babam aldı. Ben, onunla anneme tektaş yüzyük alacaktım. Babam anneme evlenirken almış ama çok küçük ben kocaman alacam. En büyük elması bulacağım*" gibi söylemleriyle belirginleşmektedir.

Erkek çocuklar için kendilik ve nesne tasarımlarının biçimlenmesinde baba ile olan ilişki esastır (Mahler 1998). Hayatın ilk dönemlerindeki yaşantıların, deneyimlerin, ilk nesne ilişkilerinin özdeşim kurma sürecinde önemi büyüktür. Olgunun ebeveynlerinde olduğu gibi eşler arasındaki kopukluk ve sevgi yoksunluğu uygun özdeşimi engelleyen önemli faktörlerdendir (Öztürk ve Uluşahin 2018). Olgun, bir çiçek imajınasyonu etkinliğinde resmettiği salyangoz imgesini baba olarak tanımlamıştır. Resim incelendiğinde salyangozun pembe ve mor renkler ile resmedildiği görölmektedir. Ayrıca olgu, salyangoz için "*Dünyanın en iyi, en süslü salyangozu*" söylemlerinde bulunmuştur. Süper kahramanı anlatan şir etkinliğinde ise "*Bilmiyorum biz kızız. Ben sana teslim oluyorum*" söylemleri değerlendirildiğinde olgunun özdeşim nesnesinin annesi olduğu açıkça görölmektedir.

Olgun, bere takarak saç dökölmesi sonucu ortaya çıkan bölgesel dökölmeleri gizlemeye çalışmaktadır. Öğretmeni ile görüşölmüş ve olgunun okuldaki durumu ve gelişimi ile ilgili bilgi alınmıştır. Öğretmeni altıncı görüşmeden sonra sınıfa beresiz geldiğini, arkadaşlarının oyunlarına katılmaya çalıştığını ve alay edilmesi konusunda da daha rahat olduğunu ifade etmiştir. Birkaç görüşme sonrasında ise olgu bere takmayı tamamen bırakmıştır. Olgunun öğretmeniyle görüşölmeye devam edilmiş ve destekleyici bir sosyal ortam yaratılmaya çalışılmıştır. İlerleyen zamanlarda stres düzeyinin giderek azaldığı, sosyal ilişkilerde daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Görüşmelerin beşinci ayında yeni saçların çıktığı görölmüştür. Görüşmelerden bir buçuk yıl sonra olgu ile tekrar görüşölmüş ve dökölen boşlukların kapandığı gözlemlenmiştir.

Ölkemizde Alopesi Areata tedavisinde psiko-sosyal yaklaşımların etkinliğine yönelik bir çalışma bulunmamaktadır. Yurtdışı alanyazın incelendiğinde ise yok denecek kadar azdır. Alopesi Areata gibi tedavi seçeneklerinin sınırlı olduğu hastalık gruplarında, hastalık belirtilerinin ortaya çıkardığı ruhsal etkilerin üzerinde durulması ve farmakoloji ile beraber bireylerin psikolojik iyi oluşunu ve hastalık uyumunu artıracak psiko-sosyal destek sunulması oldukça önemlidir. Psikofarmakoloji ile bütünleşik bir biçimde uygulanan psiko-sosyal yaklaşımlardan biri olan sanat terapisinin Alopesi Areata hastalarında tedavi uyumunu artıracadığı, duygu, düşünce ve zorlayıcı deneyimlerin dışavurumunu sağlayacadığı, hastaların sosyal becerileri ve yaşam kaliteleri üzerinde olumlu katkı sağlayacadığı düşünölmektedir.

Sonuç olarak, sanat terapisinin Alopesi Areata'nın tedavisinde tek başına ya da yardımcı bir teknik olarak kullanılması uygun olan bir psiko-sosyal müdahale yaklaşımıdır. Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları vardır. Bunlardan ilki tek olgunun sunulması, bir diğerisi ise niceliksel ölçümler yapılarak etkinliği kanıtlanmış bir yöntemle desteklenmemesidir. Bahsedilen iki kısıtlılığın ortadan kaldırılması için geniş örnekleme gruplarında sanat terapisinin teknikleri uygulanarak, niceliksel ölçümler ile ulaşılan bulguların sunulması önerilmektedir.

Kaynakça

- Alkhalifah, A., Alsantali, A., Wang, E., McElwee, K. J., & Shapiro, J. (2010). Alopecia areata update: part I. Clinical picture, histopathology, and pathogenesis. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 62(2), 177-188. <https://doi.org/10.1016/j.jaad.2009.10.032>
- Babaoğlu, A. N. (1998). *Tanı ve terapide imgesel görüntü yaşantısı*. İPGTD yayınları.
- Çankırılı, A. (2008). *Çocuk resimlerinin dili*. Zafer Yayıncılık.
- Demir, V. ve Yıldırım, B. (2017). Sanatla terapi eğitimi üniversite sınavına girmeden çocukların tutukluluk, kaygı ve stres belirtisine karşı etkililiği. *Ege Eğitim Dergisi*, 18 (1), 311-344. <https://doi.org/10.12984/eggefd.280267>
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan. Kabalcı Yayınevi.
- Elkin, T. D., Hilker, K. A., & Drabman, R. S. (2006). Anxiety and psychosocial concerns in alopecia areata: A case study. *Clinical Case Studies*, 5(2), 103-111. <https://doi.org/10.1177/1534650103261208>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W.W. Norton
- Fava, G. A., & Sonino, N. (2000). Psychosomatic medicine: emerging trends and perspectives. *Psychotherapy and psychosomatics*, 69(4), 184-197. <https://doi.org/10.1159/000012393>
- Fettahoğlu, E. Ç. (2014). Primer psikiyatrik bozukluklarla ilişkili saç kayıpları. *Archives of the Turkish Dermatology & Venerology/Turkderm*, 48. <https://doi.org/10.4274/turkderm.48.s12>
- Filiz, Ş. (2016). Sanat Terapisinin Felsefi Boyutları. *MJH VI/I*, 169, 183. <https://doi.org/110.13114/MJH.2016119297>
- Freud, Sigmund, (2008). *Totem ve Tabu*, H. İhsan (çev.), Ankara: Alter.
- Gallo, R., Chiorri, C., Gasparini, G., Signori, A., Burrioni, A., & Parodi, A. (2017). Can mindfulness-based interventions improve the quality of life of patients with moderate/severe alopecia areata? A prospective pilot study. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 76(4), 757-759. <https://doi.org/10.1016/j.jaad.2016.10.012>
- Golden, W. L., Gersh, W. D., & Robbins, D. M. (1992). *Psychological treatment of cancer patients: A cognitive-behavioral approach*. Allyn & Bacon.
- Grosz, E. (2002). *Jacques Lacan: A feminist introduction*. Routledge
- Güner, O. ve Dinçer-Genç, N. (2019). *Sanat Terapisi*. Yakın Kitapevi.
- Gupta, M. A., Gupta, A. K., Ellis, C. N., & Voorhees, J. J. (1990). Some psychosomatic aspects of psoriasis. *Advances in dermatology*, 5, 21-30.
- Gürkan, K., Tüzün, Ü., ve Abalı, O. (2006). Alopesi areatalı çocuklarda psikiyatrik eş tanılar. *Düşünen Adam Dergisi*, 19(2), 72-6.
- Hunt, N., & McHale, S. (2004). *Coping with alopecia*. Sheldon Press.
- Hunt, N., & McHale, S. (2005). The psychological impact of alopecia. *British Medical Journal*, 331, 951-953 <https://doi.org/10.1136/bmj.331.7522.951>
- Jung, C. Gustav (2005). *Kişiliğin Gelişimi*. (Çev. Ahmet Aydoğan). *Kişilik Oluşumu ve Sorunları*. İz Yayıncılık, 205-209.
- Kaçar, S. D., Özüguz, P., ve Karaca, Ş. (2014). Pediatrik Yaş Grubunda Saç ve Saçlı Deri Hastalıklarının Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Dermatology/Turk Dermatoloji Dergisi*, 8(3).
- Karateke, B., ve Soysal, S. (2020). Gece Korkusu Olgularında Sanatla Terapi ve Yaratıcılık Tekniklerinin Kullanılması: Bir Olgusu Sunumu. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(2), 151-162.

- Kılıçarslan Törüner, E., ve Büyükgönelç, L. (2017). *Çocuk Sağlığı Temel Hemşirelik Yaklaşımları*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Laible, D., Carlo, G., Torquati, J., & Ontai, L. (2004). Children's perceptions of family relationships as assessed in a doll story completion task: Links to parenting, social competence, and externalizing behavior. *Social Development, 13*(4), 551-569. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2004.00283.x>
- Laplanche, J., & Pontalis, J. B. (1985). *Fantasme originaire, fantasmes des origines, origines du fantasme* (p. 43). Paris: Hachette.
- Leuner, H. (1988). *Il vissuto immaginativo catatimico: tecnica psicoterapeutica del sogno*. Città nuova.
- Mahler, M.S. (1998). Symbiose und Individuation. Psychosen im frühen Kindesalter. Stuttgart: KlettCotta.
- Misery, L., & Rousset, H. (2001). La pelade est-elle une maladie psychosomatique?. *La Revue de médecine interne, 22*(3), 274-279. [https://doi.org/10.1016/S0248-8663\(00\)00328-3](https://doi.org/10.1016/S0248-8663(00)00328-3)
- Oppenheim, D., Nir, A., Warren, S., & Emde, R. N. (1997). Emotion regulation in mother-child narrative co-construction: Associations with children's narratives and adaptation. *Developmental psychology, 33*(2), 284. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.33.2.284>
- Öztürk, M. O., & Uluşahin, A. (2018). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Papadopolous, L., & Bor, R. (1999). Psychological approaches to dermatology. Leicester: BPS Books
- Picardi, A., Pasquini, P., Cattaruzza, M. S., Gaetano, P., Baliva, G., Melchi, C. F., ... & Biondi, M. (2003). Psychosomatic factors in first-onset alopecia areata. *Psychosomatics, 44*(5), 374-381. <https://doi.org/10.1176/appi.psy.44.5.374>
- Reinhold, M. (1960). Relationship of stress to the development of symptoms in alopecia areata and chronic urticaria. *British Medical Journal, 1*(5176), 846. <https://doi.org/10.1136/bmj.1.5176.846>
- Robinson, J., Hérot, C., Haynes, P., & Mantz-Simmons, L. (2000). Children's story stem responses: A measure of program impact on developmental risks associated with dysfunctional parenting. *Child abuse & neglect, 24*(1), 99-110. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(99\)00117-9](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(99)00117-9)
- Sandok, B. A. (1964). Alopecia areata: an apparent relationship to psychic factors. *American Journal of Psychiatry, 121*(2), 184-185. <https://doi.org/10.1176/ajp.121.2.184>
- Shostak, B., DiMaria, A., Salant, E., Schoebel, N., Bush, J., Minar, V., & Pollakoff, L. (1985). "Art Therapy in the Schools" A Position Paper of the American Art Therapy Association. *Art Therapy, 2*(1), 19-21. <https://doi.org/10.1080/07421656.1985.10758776>
- Strazzulla, L. C., Wang, E. H. C., Avila, L., Sicco, K. L., Brinster, N., Christiano, A. M., & Shapiro, J. (2018). Alopecia areata: disease characteristics, clinical evaluation, and new perspectives on pathogenesis. *Journal of the American Academy of Dermatology, 78*(1), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jaad.2017.04.1141>
- Turan, M. (2013). Kuyu Filmindeki Arzu Kavramının Lacancı Psikanalitik Yaklaşım Çerçevesinde Çözümlemesi. *Selçuk İletişim, 7*(4), 169-185.
- Willemsen, R., Vanderlinden, J., Deconinck, A., & Roseeuw, D. (2006). Hypnotherapeutic management of alopecia areata. *Journal of the American Academy of Dermatology, 55*(2), 233-237. <https://doi.org/10.1016/j.jaad.2005.09.025>
- Yazıcı, A. C., Başterzi, A., Acar, S. T., Üstünsoy, D., İkizoğlu, G., Demirseren, D., ve Kanık, A. (2006). Alopecia areata and alexithymia. *Türk Psikiyatri Dergisi, 17*(2), 99.
- Žižek, S. (2010). *Yamuk Bakmak-Popüler Kültürden Jacques Lacan'a Giriş*. Metis Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Ringworm, medically known as Alopecia Areata, is a skin disease that manifests itself with regional shedding affecting hair and hair in other parts of the body. Alopecia Areata is a clinical picture characterized by sharply circumscribed, round or oval shedding of hair on the body, especially on the scalp (Cordan Yazıcı et al., 2006). The disease can be seen at any age, gender, race and geography do not make a significant difference in the incidence and degree of the disease (Strazzulla et al., 2018). Although the exact cause of the disease is not known yet, hormonal fluctuations, infectious factors, vaccines, stress and diet are thought to be the factors that trigger Alopecia Areata (Alkhalifah et al., 2010). Alopecia Areata is not a life-threatening disease. It does not cause itching, pain or pain. In addition, it has been reported that alopecia, which is mostly seen in adolescence and in women, may cause deterioration in identity and self-perception (Fettahoğlu, 2014). Deterioration of body appearance can create stress. Hair has an important place in body appearance. It is known that since a hair-related disorder causes radical physical changes in individuals, it causes individuals to feel labeled, to experience intense emotional stress, and to decrease their self-esteem (Kaçar et al., 2014). Emotional stress can be experienced after the illness, as well as the presence of the illness can be psychosomatic. It is thought that challenging life experiences and traumatic experiences trigger Alopecia Areata. Misery and Rousset (2001) stated that Alopecia Areata is a psychosomatic disease. Considering the difficulties in expressing emotion in patients with Alopecia Areata, it can be thought that expressive therapies can be used as an auxiliary method as a psychosocial intervention tool. Art therapy helps children process a memory that has not been cognitively processed. At this point, art therapy is one of the best methods used to make sense of and realize the self (Filiz, 2016). Sometimes it is quite difficult for children to make sense of emotions as much as to make sense of the self. It is possible for children to convey many emotions that are not recognized and defined easily through art. Through art therapy, children express the thoughts, feelings and experiences that they have difficulty in verbally expressing in an art form and express the situation that is important to them (Güner & Genç-Dinçer, 2019). Situations that cannot be put forward verbally for various reasons can be revealed through artistic creations. Art therapy is also used in children's problems with their peers and teachers, academic difficulties, loss of parents, divorce, and parental abuse (Shostak et al., 1985). It can be difficult for children to cope with the emotions that arise after challenging experiences. Art therapy helps children develop to cope with negative emotions, alleviate behavioral and psychological symptoms, and lead a better quality of life (Güner & Genç-Dinçer, 2019).

A six-year-old male patient who applied with the complaint of Alopecia Areata is the only child of his family. The patient has ongoing psychiatric treatment. Drug treatment was started by a child and adolescent psychiatrist four months before the interviews started. Due to some regressions in the condition of the patient experienced during the drug treatment process and the emergence of new problem areas, it was recommended that he receive psychotherapy support by his psychiatrist.

The case changed city with her family shortly before the onset of symptoms. Immediately after the change of city, the mother and father of the patient were hospitalized for one week with the diagnosis of Covid-19. In this process, it was not possible for the patient to contact his parents due to the risk of transmission. The case, who started kindergarten in the new city they settled, is exposed to peer violence at school due to regional hair loss resulting from hair loss and is adversely affected by many environmental factors. In disease groups such as Alopecia Areata, where treatment options are limited, it is very important to focus on the psychological effects of the symptoms of the disease and to provide psycho-social support that will increase the psychological well-being of individuals and their adaptation to the disease, together with pharmacology. It is thought that art therapy, which is one of the psycho-social approaches applied in an integrated manner with psychopharmacology, will increase treatment compliance in Alopecia Areata patients, provide the expression of emotions, thoughts and challenging experiences, and contribute positively to the social skills and quality of life of the patients.

In conclusion, art therapy is a psycho-social intervention approach suitable for use alone or as an adjunct technique in the treatment of Alopecia Areata. This study has some limitations. The first of these is the presentation of a single case, and the other is that it is not supported by a method whose effectiveness has been proven by making quantitative measurements. In order to eliminate the two limitations mentioned, it is recommended to present the findings reached with quantitative measurements by applying art therapy techniques in large sample groups.

TOPLUMSAL RIZA SAĞLAMA ARACI OLARAK SİYASAL REKLAMLAR: 2023 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNE YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

POLITICAL ADVERTISEMENTS AS A MEANS OF SECURING SOCIAL CONSENT: A COMPARATIVE ANALYSIS FOR THE 2023 PRESIDENTIAL ELECTIONS

Eda DEMİR

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Halkla İlişkiler ve Tanıtım
eda.demr06@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3073-5852

ÖZ

Geliş Tarihi:

03.06.2023

Kabul Tarihi:

24.01.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Toplumsal Rıza
Siyasal Reklam
Göstergebilim
Adalet ve Kalkınma
Partisi
Cumhuriyet Halk
Partisi

Keywords

Social Consent
Political
Advertisement
Semiotics
Justice and
Development Party
Republican People's
Party

İktidarların karşılaştıkları en temel sorun meşruiyetlerini sağlamaktır. Toplumsal rızayı sağlayarak meşruiyet kazanabilen iktidarlar çağlar boyunca çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Demokratik toplumların ortaya çıkışı ve kitle iletişiminin gelişmesi ile siyasal partiler kitlelerden oy alabilmek için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Siyasal seçim sürecinde rızanın sağlanabilmesi ve oy kazanabilmesi için mitingler, afişler, broşürler ve seçim şarkıları sıklıkla kullanılmaktadır. Bu süreçte başvurulan bir diğer yöntem ise siyasal reklamlardır. Siyasal reklamlar adayların seçmenlere kendilerini ve projelerini tanıtmaları ve karar vermelerini sağlaması için önemli bir araçtır. Bu çalışmada Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin YouTube hesaplarında paylaştıkları siyasal reklamlarda toplumsal rızayı sağlamak için hangi unsurları kullandıkları belirlenmiştir. Çalışmada içerik analizi ve göstergebilim kullanılmıştır. İçerik analizi ile elde edilen en temel bulgular iki partinin de sosyal ağ hesaplarında aynı sayıda reklam filmi paylaştığı, toplumun geneline seslendikleri, reklamlarda birden fazla konunun işlendiği ve duygusal çekicilik kullandıklarıdır. Göstergebilim ile analiz edilen reklamlarda Cumhuriyet Halk Partisi toplumsal rızayı birlik, beraberlik, özgürlük, güven ve umut üzerinden sağlamaya çalışırken Adalet ve Kalkınma Partisi ise bağlılık, birlik, beraberlik, aile olmak, sevgi, güven ve umut üzerinden sağlamaya çalışmaktadır.

ABSTRACT

The primary challenge faced by governments is to establish their legitimacy. Governments that can gain legitimacy by obtaining social consent have resorted to various methods throughout the ages. With the emergence of democratic societies and the development of mass communication, political parties have employed various strategies to secure votes from the masses. In the political election process, rallies, posters, brochures, and campaign songs are frequently used to establish consent and win votes. Another method employed in this process is political advertisements. Political advertisements are significant tools for candidates to introduce themselves and their projects to voters and influence their decision-making. This study aims to identify the elements used to establish social consent in political advertisements shared on the YouTube accounts of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People's Party (CHP). Content analysis and semiotics are employed in this study. The main findings obtained through content analysis indicate that both parties shared an equal number of advertisement videos on their social media accounts, addressed the general public, covered multiple topics in their advertisements, and utilized emotional appeal. Through semiotic analysis, it is determined that the CHP attempts to establish social consent through unity, solidarity, freedom, trust, and hope, while the AKP aims to achieve it through loyalty, unity, togetherness, family values, affection, trust, and hope.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1309311>

Atf/Cite as: Korkmaz, Y. (2024). Toplumsal rıza sağlama aracı olarak siyasal reklamlar: 2023 cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik karşılaştırmalı bir analiz. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 95-117.

Giriş

Bireyler sosyal canlılar olarak toplum içerisinde yaşamakta, kültürel, ekonomik ve sosyal değerler üreterek toplumsal örgütlerin temelini oluşturmaktadırlar. Nüfusun artışı, üretim-tüketim ilişkilerinin gelişmesi, yeni icat ve buluşların ortaya çıkması ile küçük topluluklar modern kitlelere evrilmiştir. Toplulukların kitlelere evrilmesi ise yönetim yapılarının değişmesine sebep olmuştur. Tıpkı yönetim yapılarının geçmişten günümüze değişmesi gibi iktidarların meşruiyeti sağlama çabaları da aynı şekilde zaman içerisinde değişim göstermiştir.

İktidarlara yönelik girişilen çabalar kazanma, sürdürme, koruma ve kaybedildiği zaman yeniden kazanma şeklinde dinamik bir süreci kapsamaktadır (Öztekin & Öztekin, 2020, s. 2913). Siyasal iktidarların en temel sorunu ve dayanağı olan meşruiyet İlk ve Ortaçağ'a kadar olan dönemde teokratik düşünce ile sağlanmıştır (Kapani, 2014, s. 70-71; Duverger, 2019, s. 194). Bu anlayışa göre halkı yönetme yetkisi iktidar sahibine kutsal bir kaynaktan verilmektedir. İktidar kaynağı ve rıza Tanrıya dayandırılmaktadır (Hakyemez, 2004, s. 21).

Orta Çağ'ın sonunda feodalitenin zayıflaması ve mutlak monarşi anlayışının ortaya çıkması ile egemenlik anlayışı tamamen değişmiş ve iktidara yönelik rıza baskı ile sağlanmaya çalışılmıştır. Mutlak monarşinin önemli kuramcılarında olan Machiavelli (2018, s. 109-110), Hobbes ve Bodin toplumsal rızanın üretilmesi sürecinde iktidar sahibinin kitleler üzerinde baskı, zorlama ve tahakküm kurması gerektiğini savunmuşlardır (Saygılı, 2014, s. 197). Locke ile başlayan aydınlanma, liberal politikaların büyük kitleler tarafından desteklenmesi, kitlelerin bireysel hak ve özgürlüklerini istemesi ile demokratik hukuk devleti egemenlik anlayışına geçmiştir (Aydınlı & Ayhan, 2002, s. 81-82).

Meşruiyetini toplumun kendisinden alan demokratik yönetim biçimine geçilmesi ile iktidar sahipleri çeşitli hizmetler ve vaatler ile halkın rızasını kazanmaktadırlar. Bu demokratik süreçte ilk olarak radyo, afiş ve gazetelerle kampanyalarını yürüten siyasal partiler televizyonun icadı ile yeni bir döneme girmişlerdir. Televizyon ile görselliğin gücünü de kullanabilmeye başlayan partiler seçim dönemlerinde hazırladıkları reklamlar ve tanıtım videoları ile çeşitli vaatlerde bulunarak toplumsal rızayı sağlamaya çalışmışlardır. İnternetin kamusal olarak kullanılmaya başlaması ve sosyal medyanın ortaya çıkışı ile siyasal partiler yaptıkları ve yapacakları faaliyetleri zaman ve mekân sınırı olmaksızın halka iletebilir hale gelmişlerdir. Sosyal medya sayesinde toplumun bütününe seslenebilen partiler ve parti liderleri özellikle seçim dönemlerinde daha önce yaptıkları hizmetler ve bundan sonra yapmayı planladıkları projeleri reklamlar üzerinden seçmenlere aktarmakta ve onların rızasını almaya çalışmaktadırlar.

Bu çalışmada siyasal partilerin seçim döneminde sosyal ağ uygulamalarından biri olan YouTube'da bulunan hesaplarında paylaştıkları siyasal reklamlarda toplumsal rızayı sağlamak için hangi unsurları kullandıkları belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmada teorik olarak ilk önce toplumsal rıza kavramı ana akım ve eleştirel bakış açılarından değerlendirilecektir. Daha sonra siyasal reklam kavramı incelenecektir. Araştırma kısmında ise karma yöntem uygulanacaktır. İlk olarak içerik analizi tekniği ile oy potansiyeli en yüksek olan iki partinin 01.03.2023/14.05.2023 tarihleri arasında YouTube hesaplarında paylaştıkları siyasal reklamlar belirlenecektir. Daha sonra hesaplarında paylaştıkları ilk siyasal reklamlar göstergebilimsel yöntem ile çözümlenecektir. Reklamların yan anlamları yorumlanacak ve toplumsal rızayı hangi unsurlar üzerinden sağlamaya çalıştıkları değerlendirilecektir.

Toplumsal Rıza Kavramı

Toplumsal rıza iktidarların meşruiyetlerini sağlamak için bireylerden çeşitli faaliyetler aracılığı ile aldıkları onay şeklinde tanımlanabilir. İktidarların var oldukları süre boyunca en önemli sorunu meşruiyetlerini dayandırdıkları olgulardır. İlk topluluklarda meşruiyetin temeli kutsal kitap ve gökyüzünde aranmıştır. Bu algı 18. yüzyıla kadar insanlar üzerinde etkisini sürdürmüştür. Modern öncesi devletlerde iktidarın dayanakları genellikle güç ve baskı üzerinden sağlansa da bunun yanında halk kültürü ürünleriyle de halkın iktidara yönelik rızası sağlanmaya çalışılmıştır. Halk kültürü ürünleri olan masallar, efsaneler ve mitler varlığı tam olarak belirli olmayan hükümdarların yaptıkları faaliyetlerini, kişiliklerini, toplumun değerlerini ve tutumlarını ortaya koymaktadır (Propp, 1985).

18. Yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan teokratik düşünce çağın gerekliliklerinin de etkisi ile yerini iktidar kaynağının yeryüzünde arandığı daha somut temellere sahip mutlak monarşiye bırakmıştır (Kapani, 2014, s. 70-71). Mutlak monarşinin önemli kuramcılarında biri olan Machiavelli yönetici ve iktidar sahiplerinin her zaman yönlendirebilecek kitleler bulabileceklerini, bu kitlelerin iktidara boyun eğmeye hazır olduklarını, toplumsal

rızanın elde edilmesi sürecinde amaca giden her yolun doğru olduğunu savunmaktadır (Machiavelli, 2018, s. 109-110). Hobbes ve Bodin de aynı şekilde iktidarların rızayı sağlamak için tahakküme başvurabileceklerini, kitlelerin pasif olduklarını savunmaktadırlar.

Modern devletlerin kurulması sonucu değişen yönetim yapıları ile iktidarların kitleleri yönetme anlayışları da değişmiştir. Bu dönemlerde iktidarlar meşruiyetlerini bizzat toplumun kendisinden almaya başlamışlardır. Çeşitli şekillerde çoğunluğun rızasını kazanan kişiler iktidarın da sahibi olmaktadır. Önceki dönemlerde fikirler ve ideolojiler kişilere baskı kullanılarak benimsetilirken demokratik sistemlerde bu durum kitleler tarafından reddedilmektedir. İktidara gelmek isteyen kişiler ise kitle iletişimi ve iktidarın gücünden faydalanarak bireylerin neden kendisine rıza göstermesi gerektiğini açıklamaktadır.

Rızanın sağlanması kuramcılar tarafından ana akım ve eleştirel olarak iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. Ana akım kuramcılarında Lippman rızanın imalatı kavramını ilk kullanan kişidir. Lippmann kitleleri kontrolsüz, organize olamayan yapılar olarak değerlendirmiş ve belirli kişilerin yönetmesi gerektiğini savunmuştur (Lippmann, 1998, s. 16). Aynı şekilde Bernays'da demokratik toplumların bir gereği olarak kitlelerin yönetilmesi gerektiğini ve bu süreçte de iktidar sahiplerinin medyayı kullanarak rızayı sağlamaları gerektiğini savunmuştur. Kitlelerin sadece ikna edildikleri zaman bir konuda harekete geçtiklerini söyleyen Bernays (1947, s. 114-119), alanında uzman kişileri kullanarak iktidar sahiplerinin kampanyalar hazırlamaları gerektiğini, bu sayede kitlelerin rızasının alınacağını öne sürmektedir.

Rızanın üretimi kavramına eleştirel açıdan bakan araştırmacılardan biri olan Gramsci (2014, s. 33) devletlerin egemenliğini kısmen baskı kullanarak çoğunlukla da rıza yoluyla sürdürdüğünü söylemektedir. İktidar sahiplerinin ideolojik aygıtları vasıtası ile toplumsal rızayı ürettikleri ve bu sayede hegemonyalarını kurduklarını öne sürmüştür. Rızanın sağlanması için en önemli araçlardan birinin kitle iletişimi olduğunu söyleyen Gramsci kültür, sanat, bilim, eğlence gibi alanlarda iktidarın hegemonyasını kurduğunu belirtmektedir. Hegemonya ile sağlanan rıza sonucunda toplumda egemen olan sınıfın ideolojik görüşü toplumun tamamında “ortak duyu” haline gelmektedir.

Gramsci'nin görüşlerinden etkilenen Althusser de devletin ideolojik ve baskı aygıtları olduğunu ve bu aygıtlar sayesinde rızanın sağladığını öne sürmektedir. Althusser (2003, s. 121)'e göre devletin baskı aygıtları (ordu, polis, yasa vb.) iktidarların şiddete dayalı yönlerini, devletin ideolojik aygıtları (aile, medya, kilise vb.) ise devletin rıza oluşturarak hegemonyasını çoğunluğa benimsettiği yönlerini göstermektedir. Egemen ideolojinin topluma iletilmesi ve yeniden üretilmesine hizmet eden ideolojik aygıtlar bireylere ne olmaları, nasıl davranmaları gerektiğini öğretmektedir (Yaylagül, 2016, s. 116-117).

Rızanın sağlanmasını propaganda modeli üzerinden açıklayan Edward S. Herman ve Noam Chomsky ise ekonomik sistem ve hâkim politik sistemin tamamen bütünleştiğini, bu durumun ise medyayı uluslararası bir güç haline getirdiğini savunmaktadırlar. Medyanın toplum üzerinde rıza oluşturmada etkin bir şekilde kullanıldığını (Herman & Chomsky, 2017, s. 12-17) fakat ekonomi politik yapısından dolayı devletlerin çıkarları doğrultusunda propaganda aleti olduğunu söylemişlerdir. Medya kitleleri egemen yapının çıkarlarına gölge düşürmeyecek şekilde esir almakta ve buna rıza göstermelerini sağlamaktadır. (Mattelart, 2016, s. 55-56). Amerika ana akım medyasını inceleyen Chomsky ve Herman (Herman & Chomsky, 2017, s. 72), yapısından dolayı medya kanallarının egemen görüşün propagandasını gönüllü olarak yaptıklarını, muhalif seslere de egemen görüşü tehlikeye atmayacak şekilde kısmen yer verdiklerini öne sürmektedirler. Kitle medyasının mesajları kişilere aktarırken bilgi vermek, eğitmek gibi işlevleri ile egemen görüşü benimsetmeye çalıştıklarını, bu şekilde kurulu düzenin korunduğunu ve egemen ideolojinin yeni nesillere aktarıldığını savunmaktadırlar. Bu amaçlara kitlelerin karşı çıkmaması ve rıza göstermeleri için ise sistemli bir propaganda sürecinin gerekli olduğunu öne sürmüşlerdir¹.

Bu başlıkta rızanın sağlanması konusunda çeşitli kuramcıların görüşlerine yer verilmiştir. Demokratik toplumlarda rızanın sağlanması için yapılan faaliyetler gerekli de görülse propagandadan ibaret olduğu da düşünülse siyasal kurumların bunu yaptıkları su götürmez bir gerçektir. Meşruiyet kazanmak için rızayı sağlarken çeşitli kampanyalardan yararlanan siyasal partiler ve aktörler reklamcılıktan da faydalanmaktadırlar. Çalışmanın bir sonraki başlığında siyasal reklamlar ele alınacaktır.

¹ Propaganda modeli ve bu model çerçevesinde ele alınan beş süzgeç çok ayrıntılı olacağından ve konu ile ilgili olmadığından bu bölümde incelenmeyecektir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi Herman ve Chomsky'nin “Medya halka nasıl evet dedirtir” ve “Rızanın imalatı: kitle medyasının ekonomi politikası” adlı kitaplarında bulunabilir.

Siyasal Reklamlar

Demokrasinin hâkim olduğu toplumlarda devlet ve halkın birbirine bağlı hissetmesi için kurdukları iletişim biçimi siyasal iletişim olarak adlandırılmaktadır (Lilleker, 2013, s. 11). Aziz (2003, s. 3) tarafından siyasal iletişim belirli ideolojik amaçları, belirli kitlelere, gruplara, blok ya da ülkelere kabul ettirmek, bu amaçları eyleme dönüştürmek için siyasal aktörler tarafından yapılan iletişimsel süreçler şeklinde tanımlanmaktadır.

Bireyi harekete geçirici rolü bulunan siyasal iletişim genel olarak belirli parti veya adayların hedef seçmeni bilgilendirme, tutumlarını etkileme, ikna etme gibi amaçlar doğrultusunda kitle iletişim araçlarını ve sosyal ağları kullanarak onlarla iletişime girmesi olarak tanımlanabilir (Silsüpür, 2021, s. 169). Bu ikna sürecinde çeşitli görseller ve seslerden de yararlanarak seçmen üzerinde olumlu etkiler bırakılmaya çalışılmaktadır. Seçmenlerin oy tercihlerini etkilemek için kullanılan en yaygın yöntemlerden biri ise siyasal reklamlardır (Eraslan & Küçük Durur, 2018, s. 199-200).

Siyasal reklamcılık kavramının literatürde çeşitli tanımları bulunmaktadır. Tokgöz (2010, s. 172) siyasal reklamcılığı bir siyasal parti ya da adayın, seçmenin düşünce, tutum ve davranışlarını etkileyebilmek için kitle iletişim araçlarından yer ve zaman satın alınarak istediği siyasal mesajları verme süreci olarak tanımlamaktadır. Siyasi oluşumların rekabete başladığı dönemlerden itibaren kampanyaların en önemli unsurlarından biri olan siyasal reklamcılık Lilleker (2013, s. 201) tarafından ise çeşitli medya araçlarının kullanımı ile siyasal aktörlere yönelik olumlu duyguların oluşturulması için tasarlanan bir iletişim türü şeklinde tanımlanmıştır. Totaliter yönetimlerde değil demokratik toplumlarda kendisine uygulama alanı bulabilen siyasal reklamcılık bu yönüyle propagandadan ayrılmaktadır.

Siyasal reklamlar dünyada ilk olarak 1952 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Eisenhower tarafından kullanılırken (Benoit ve diğerleri, 2007, s. 509) Türkiye’de ise kendisini çok partili hayata geçiş ile göstermiştir. Profesyonel anlamda siyasal reklamcılığın 1977 yılında Adalet Partisi’nin siyasal kampanya yürütmesi ile başladığı söylenebilmektedir (Aziz, 2003, s. 168). Siyasal reklamların oluşturulmasında çeşitli amaçlar bulunmaktadır. Bu amaçlar sırasıyla; yeni bir siyasal parti veya adayı tanıtmak, geniş kitlelerin desteğini kazanmak, seçmenin gözünde imaj oluşturmak, partinin diğer kampanyalarını desteklemek, yüz yüze ulaşılamayan seçmenlere ulaşmak, parti veya aday hakkındaki olumsuz düşünce ve imajı değiştirmek, seçmenleri bilgilendirmektir (Erdinç, 2010, s. 55-56). Bu anlamda siyasal reklamcılığın amacı seçmenleri etkisi altına alarak istenilen yönde hareket etmelerini sağlamaktır. Tıpkı ticari reklamcılık gibi siyasal reklamcılıkta da amaç hedef kitlenin yani seçmenin dikkatini çekmek, ikna etmek ve istenilen davranışı gerçekleştirmesi için harekete geçirmek olarak verilebilir (Dursun & Taşcıoğlu, 2023, s. 32).

Seçmenleri ikna etmek ve bilgilendirmek için kullanılan siyasal reklamların çeşitli türleri bulunmaktadır. Genellikle pozitif ve negatif olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından seçmen gözünde belirli bir saygınlığı olan (Devran, 2003, s. 137) ya da muhalefete karşı güçlü iktidarların tercih ettiği reklamlar (Balci, 2006, s. 171) olarak adlandırılan pozitif siyasal reklamlar siyasal parti ya da adayın olumlu özelliklerine vurgu yapmak için oluşturulmaktadır (Gürbüz & İnal, 2004, s. 152-153). Negatif siyasal reklamlarda ise genellikle rakip parti ve lidere karşı eleştiriler bulunmaktadır. Bu reklam türü ile seçmenin rakip lidere karşı güveni azaltılmaya, kuşku yaratılmaya çalışılmaktadır. Negatif reklamlarda duruma göre sert bir üslup benimsenmekte, rakip parti veya lidere karşı mizah ve eğlence unsurlarını da kullanarak alay ve küçük görmeye yer verilen bir dil kullanılmaktadır (İrak & Taşcıoğlu, 2017, s. 46-47). Ayrıca Çankaya (2008, s. 48-53) siyasal reklamları lider imajını ön plana çıkartan reklamlar, partiyi ön plana çıkartan reklamlar, iktidara yönelik reklamlar, toplumun sadece belirli kesimlerini kapsayan reklamlar, sosyal amaçlı reklamlar ve gizli siyasal reklamlar olarak çeşitlendirmektedir.

Günümüzde internet, bilgisayar, sosyal paylaşım siteleri gibi uygulamalar ve araçlar eğitimden eğlenceye bütün sektörleri dönüştürürken siyasal iletişimi de dönüştürmüştür. Bu medya araçları siyasal kurumlar ve kişilerin arasındaki iletişimi sağlayan en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Siyasal partiler ya da liderler bu teknolojileri kullanarak kendi web sitelerini ve sosyal medya hesaplarını açıp hedef seçmen ile bu kanallar üzerinden iletişim kurmayı tercih etmeye başlamışlardır. Sosyal ağların zaman kısıtlaması olmaması, aracısız iletişim imkânı sunması gibi çeşitli özelliklerinin bu tercih üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Liderler bu ağ ve uygulamalar sayesinde kendilerini toplumun tümüne tanıtılabilme imkânı kazanmış, düşünce ve projelerini iletebilecek yeni kanallar bulmuş, kendisi hakkındaki olumsuz görüş ve düşüncelere direkt cevap verebilme imkânına ulaşmıştır.

Bu uygulamalar aynı zamanda bireye de daha katılımcı bir rol vermektedir. Bireyler yeni medya sayesinde kendi politik içeriklerini oluşturabilmekte, çevrimiçi ortamlarda diğer kişilerle paylaşabilmekte ve yorumda bulunabilmektedir (Madsar, 2021, s. 69). Siyasal davranışın oluşturulmasında da büyük önem taşıyan sosyal ağ uygulamalarında seçmeni ikna etmek için her türlü bilgi sınırsız bir şekilde aktarılmaktadır (Dursunoğlu, 2017, s. 1582-1583). Sosyal medya uygulamalarından biri olan YouTube’da günümüzde bireyin politik bilgi alması için alternatif platformlardan biri haline gelmiştir. Belirli otoritelerin gündemi belirlediği sistemin dışına çıkan bu platform ile kullanıcılar izlemek istedikleri içerikleri özgürce seçebilmektedirler (Lewis 2018a, b’den akt. Yu vd., 2023, s. 3).

Hatta günümüzde sosyal medyada yer alan reklamlarda mikro hedefleme teknikleri de kullanılmaktadır (Baviera ve diğerleri, 2022, s. 35). Bu teknik sayesinde partiler ilk önce seçmenlerin verilerini toplayarak analiz etmekte ve daha sonra ise hazırladıkları reklamları seçmen vatandaşların kişilik özelliklerine göre sunmaktadır. Bu ise hazırlanan siyasal reklamın başarısını büyük oranda arttırmaktadır (Zarouali ve diğerleri, 2022, s. 1067). Bu teknik her ne kadar sunulan reklam mesajının başarısını sağlasa da aynı zamanda seçmenlerin karar verme davranışlarını manipüle ettiği yönünde çeşitli görüşler de vardır (Susser ve diğerleri, 2019, s. 1). Mikro hedefleme tekniklerinin içeriği ve yapısı düşünüldüğünde olumsuz görüşlere katılmamak işten değildir. Ajanslar ve siyasal partiler kullanıcıların kişisel verilerini rızaları dışında almaktadır. Seçmenlerin siyasal reklamlarda sunulan mesajlardan etkilendikleri de düşünüldüğünde, seçmen davranışının belirli doğrultuda yönlendirildiği ve manipüle edildiği fikri çok da yanlış değildir.

Yöntem

Bu çalışmanın amacı siyasal partilerin toplumsal rızayı sağlamak için siyasal reklamlarda hangi olgu, kavram ve nesnelere kullandıklarını ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda siyasal partilerin sosyal ağ uygulamalarından biri olan YouTube üzerinden yapmış oldukları paylaşımlarının içerik dağılımı analiz edilecek ve daha sonra belirlenen siyasal reklamlar göstergebilim yöntemi ile incelenecektir.

İlk olarak oy potansiyeli en yüksek olan siyasi partilerden Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin YouTube hesapları 01.03.2023/14.05.2023 tarihleri aralığında içerik analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Sosyal medya hesaplarında paylaşılan siyasal reklamların saptanması için içerik analizi tercih edilmiştir. İçerik analizi Krippendorff (2004, s. 18) tarafından “*verilerden tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkartmak için kullanılan araştırma tekniği*” olarak, Berelson (1952, s. 17) tarafından ise “*İçerik analizi, iletişimin sunulan içeriğinin tarafsız, sistematik ve niceliksel tanımıdır*” şeklinde tanımlanmaktadır. Göstergebilimsel çözümlemenin temelinde incelenen metin ya da görüntünün belirgin anlamı değil onun altında yatan anlamı ortaya çıkarma amacı bulunmaktadır. Açık olan anlam değil incelenen görüntünün gerçekte ne anlama geldiğini çözümleme yöntemidir (Sezer & Sert, 2014, s. 21). İçerik analizi için kodlama cetveli oluşturulurken Sandıkcı’nın (2021, s. 2142-2143) çalışmasından yararlanılmıştır. Analiz kapsamındaki kodlama cetveli ek olarak makale sonunda sunulmuştur.

Siyasal partilerin incelenen süreçte yayınladığı bütün reklamların göstergebilimsel açıdan incelenmesi oldukça zor olacağından iki partinin de hesaplarında yayınladıkları ilk reklamlar incelenmeye tabii tutulmuştur. Bu çalışmanın ilk sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada oy potansiyeli en yüksek iki parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi incelenmiştir. Bu ise ikinci sınırlılığı oluşturmaktadır. Çalışmanın üçüncü ve son sınırlılığı ise iki partinin YouTube hesaplarının incelendiği tarihlerdir. Hesaplarda paylaşılan içeriklerin hepsinin incelenmesi zaman alacağından sadece 01.03.2023/14.05.2023 tarihleri çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışma kapsamında belirlenen araştırma soruları ise şöyledir:

Araştırma Sorusu 1: Siyasi partilerin YouTube hesaplarındaki paylaşımlarının konu dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 2: İncelenen reklam filmleri göstergebilimsel açıdan ne özellikler taşımaktadır?

Araştırma Sorusu 3: İncelenen reklam filmlerinde siyasal partiler toplumsal rızayı sağlamak için hangi unsurlardan yararlanmaktadırlar?

Bulgular

Çalışmada ilk olarak Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin YouTube hesaplarındaki içeriklerin konularına göre dağılımı incelenecektir. İçerik analizinin amacı iki aylık süreçte yaptıkları paylaşımların konulara göre dağılımını saptamaktır. Bu amaçla aynı zamanda yayınlanan siyasal reklamların sayısı da belirlenecektir.

Tablo 1: Siyasi Partilerin İçeriklerinin Konu Dağılımı

İçerik Konuları	Adalet ve Kalkınma Partisi		Cumhuriyet Halk Partisi	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Basın Açıklaması	-	-	16	%8,4
Basın Toplantısı	-	-	26	%13,7
Bilgilendirme	3	%2,1	2	%1,1
Eleştiri	1	%0,7	3	%1,6
Haber Görüntüleri	-	-	-	-
Halka Sesleniş	-	-	16	%8,4
Konuşma	-	-	19	%10,0
Millet Buluşmaları	-	-	3	%1,6
Miting Görüntüleri	-	-	38	%20,0
Özel Gün Kutlama	6	%4,1	1	%0,5
Seçim Müziği	14	%9,6	-	-
Seçim Reklamı	19	%13,0	19	%10,0
Seçim Vaatleri	17	%11,6	29	%15,3
Televizyon Yayınları	-	-	10	%5,3
Yapılan Hizmetler	85	%58,2	-	-
Ziyaret Görüntüleri	-	-	7	%3,7
Diğer	1	%0,7	1	%0,5
TOPLAM	146	%100	190	%100

Cumhuriyet Halk Partisi incelenen süreç içinde en çok paylaşımı miting görüntüleri (%20,0), seçim vaatleri (%15,3) ve basın toplantısı (%13,7) kategorilerinde yaparken Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ise yapılan hizmetler (%58,2) ve seçim reklamı (%13,0) kategorilerinde yaptığı görülmüştür. Siyasal reklamlar açısından bakıldığında ise iki partinin de aynı sayıda paylaşım yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin YouTube hesabında paylaşılan siyasal reklamlar toplumun geneline hitap edecek şekilde hazırlanmıştır. Bazı reklam filmlerinde birden fazla konu ele alınırken bazılarında ise sadece bilim, teknoloji, kültür, sağlık turizm vb. temalar kullanılmıştır. Reklam filmlerinin hepsi bir sunucu tarafından seslendirilmiştir. Sunucu sesine ek olarak halkın sesine de yer verilmiştir. Reklamlardan birinde ise sadece müzik kullanılmıştır. Son olarak yayınlanan reklamların hepsinde lider Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi ya da video görüntüleri bulunmaktadır.

Yapılan içerik analizi sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınladığı siyasal reklamların genel olarak toplumun tamamına hitap edecek şekilde hazırlandığı, bunun yanında sadece işçiler, öğrenciler, gençler ve çiftçilerin hedef kitle olarak alındığı reklamların da bulunduğu görülmüştür. Reklam filmlerinin hepsini lider Kemal Kılıçdaroğlu seslendirmiş, buna ek olarak diğer parti liderleri ve halktan kişilerin seslerine de yer verilmiştir. Son olarak yayınlanan siyasal reklamların hepsinde lider kullanılmıştır. Bazı reklamlarda diğer partilerin liderlerinin de yer aldığı görülmüştür.

Çalışmanın devamında reklam filmleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenecektir. Partilerin paylaştıkları bütün reklamların incelenmesi zaman ve içerik bakımından oldukça zor olacağı için YouTube hesaplarında paylaşılan ilk reklamlar incelemeye alınacaktır.

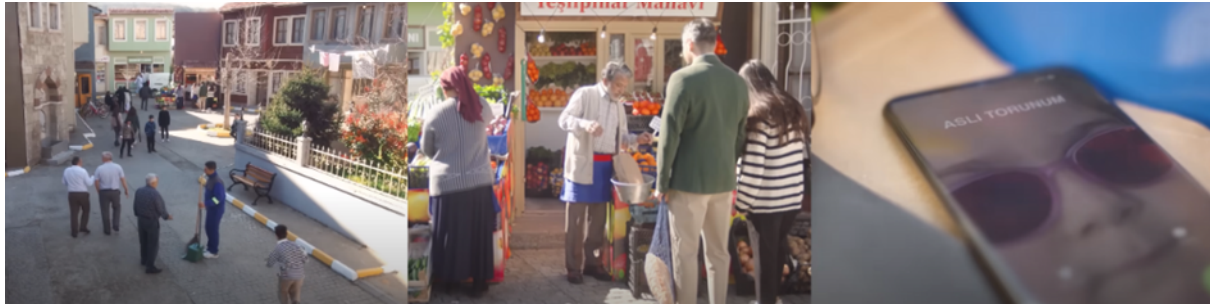
Adalet ve Kalkınma Partisi “İnsan Doğrudan Hiç Vazgeçer mi?” Reklam Filmi Göstergebilimsel Analizi

Reklamın göstergebilimsel değerlendirmesi yapılmadan önce ayrıntılı bilgi verilecektir. Daha sonra Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yayınladığı “İnsan Hiç Doğrudan Vazgeçer mi?” reklamının müzik iletisi hakkında bilgi verilecek ve reklam metni anlatısı ile metnin yan anlamına değinilecektir.

Tablo 2: Adalet ve Kalkınma Partisi “İnsan Doğrudan Hiç Vazgeçer mi?” Reklam Filmi Künyesi

“İnsan Doğrudan Hiç Vazgeçer mi?” Reklam Filmi Künyesi	
Reklamın Süresi	1 Dakika 18 Saniye
Reklamın Hedef Kitle	Tüm Seçmenler
Reklamda İncelenen Konular	Karma (Beraberlik, Eğitim, Sosyal Politikalar vb.)
Reklamda Tercih Edilen Ses Türü	Karma (Halk, Sunucu Sesi)
Reklamda Lider Görüntüsü Kullanımı	Var
Reklamın Mesaj İçeriği	Adayların partiye olan bağlılığını vurgulayan reklam
Reklamın Türü	Pozitif Reklam
Kullanılan Reklam Çekiciliği	Duygusal Çekicilik

Reklam filmi duygusal bir melodi ile başlamaktadır. Daha sonra reklamdaki erkek karakterin telefonun zil sesi olan 2011 Türkiye genel seçimlerinde hazırlanan Ak Parti “Haydi Bir Daha” seçim şarkısı çalmaya başlamaktadır. Reklamda kullanılan ilk müzik duygusal ve hafif bir tempodadır. Seçmenlerin duygularına hitap etmektedir. Erkek karakterin telefonunun zil sesi ise seçmenleri olumlu yönde harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca 2011 yılından bir seçim şarkısı seçilmesi de geçmişi hatırlatmayı amaçlamaktadır. 2011 Türkiye genel seçimleri seçim şarkısını toplumun her kesiminden olan hem kadın hem de erkek seçmenler birlikte söylemektedir. Bu şekilde birlik yaratılmakta ve toplumun her kesimine hitap edilmektedir.

Şekil 1: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklam bir mahallenin yukarıdan görüntüsünün gösterilmesi ile başlamaktadır. Daha sonra bir kadın sesi duyulmakta ve kadın “Şundan üç kilo alabilir miyim?” demektedir. Bu sırada ise manavın sahibi bir kese kâğıdının içerisine portakal koymaktadır. Bu sırada manav sahibinin telefonu çalmakta ve eşi “Seninki arayıp duruyor yine” demektedir.

Tablo 3: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar 1	Topluluk	Destek, Seçmen
İnsanlar 2	Yaşlı Kadın-Erkek	Geçmiş, Tecrübe
İnsanlar 3	Aile	Bağ, Güven, Mutluluk
Nesne	Telefon	İletişim

Reklamın yan anlamı değerlendirilecek olduğunda görüntülerin bir mahallenin yukarıdan çekimi ile başlaması birlik ve beraberliğe atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda bu mahallenin içinde çocuk, işçi, genç, yaşlı kişilerin bir arada olması reklamın hedef kitlesinin toplumun bütününe oluşturduğu mesajı vermektedir. Ayrıca açık havada çekilen reklamda arka planda kuş sesleri gelmektedir. Reklam filminin güneşli bir günde çekilmesi ve arkadan kuş seslerinin gelmesi ile hedef seçmenin olumlu duygularını açığa çıkartmak amaçlanmıştır. Reklam girişinde kullanılan duygusal müzik de bu olumlu duyguları destekleyici niteliktedir. Daha sonra erkek karakterin telefon zil sesinin 2011 seçimlerinde kullanılan seçim müziği şeklinde çalması ise geçmişe yapılan bir göndermedir. Eski seçim müziğinin sözleri “Haydi bir daha, bir daha, bir daha, hep beraber söyleyelim” şeklindedir. Eski seçim müziğinin telefondan çalması ise partinin seçmeni ile iletişim kurmayı ve harekete geçirmeyi amaçladığı yönünde yorumlanabilir.

Şekil 2: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın bu bölümünde manav sahibi “Bizim torun telefon etmeyi öğrenmiş, sürekli anıyor” demektir. Bu arada ise telefonun zil sesi olan Ak Parti 2011 seçim müziği de çalmaya devam etmektedir. Müşteri olarak manava gelen kişi ise “Yine Ak Parti mi be abi?” demektir. Manav sahibi “Ne olacaktı yeğenim?” cümlesini söylemekte ve erkek müşteri “Vazgeçmiyorsunuz yani.” demektir. Bu cümleye cevap olarak ise manav sahibi “Neden vazgeçecektim yeğenim?” şeklinde cevap vermektedir.

Tablo 4: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Manav-Halk	Üretkenlik, Bolluk, Bereket

Reklamın bu bölümünde manav sahibinin telefonunda Ak Parti'nin seçim şarkısının çalması üzerine erkek müşteri “Yine mi Ak Parti?” şeklinde sorular sormaktadır. Manav sahibinin Ege şivesi ile erkek müşterinin ise İstanbul Türkçesi ile konuşması Türk toplumunun kültürel yapısının çeşitliliğine yapılmış bir göndermedir. Ayrıca reklamın öznelerinin güler yüzle sorular sormaları ve cevap vermeleri farklı görüş ve düşüncelerin bir arada mutlu ve saygılı bir şekilde yaşayabildiğini göstermektedir. Ayrıca reklamın arka planında çalan duygusal ve sakin müzik de bu mesajı destekler niteliktedir.

Şekil 3: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 22. saniyesinde manav sahibi erkek müşteriye mahallede maç yapan çocukları göstererek “Bak şu çocuklara insan geleceğinden vazgeçer mi? Hele de pırıl pırıl geleceğinden vazgeçer mi?” demektedir. Bu sahnede erkek çocukları gülerek top oynamaktadırlar.

Tablo 5: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Erkek Çocuk	Umut, Gelecek

Bu sahnede Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın tekrar seçilmesi durumunda çocuklara umut dolu güzel bir gelecek vadettiğini ve bu geleceğe ulaşılması için seçmenlerden gelecek seçimlerde yine kendisine oy verilmesini istediği mesajı yansıtılmaktadır. Yine arka planda çalan duygusal ve sakin müzik de verilmek istenen mesajı güçlendirmektedir.

Şekil 4: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 31. saniyesinde manav sahibi müşterisine “Bak, bak. Gençleri görüyor musun? İnsan hedeflerinden vazgeçer mi?” sözünü söylemektedir. Bu sırada ise birbirleriyle konuşan ve ellerinde T cetveli taşıyan iki tane genç kız sokakta yürümektedir.

Tablo 6: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Genç Kız	Umut, Gelecek

Reklamın bu bölümünde manav sahibi sokakta yürüyen ve üniversiteye gittiği düşünülen iki genç kızı göstererek “İnsan hedeflerinden vazgeçer mi?” sorusunu sormaktadır. Bu görüntü ile aslında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın geleceğe, bilgiye ve bilime önem verdiği mesajı iletmeye çalışılmıştır. Ayrıca gençler ve Türkiye için proje hedefleri olduğu ve bu projelerin hayata geçirileceği mesajı da verilmektedir.

Şekil 5: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 37. saniyesinde manav sahibi “İnsan kendine hizmet edenden, kendisi ile aynı dili konuşandan vazgeçer mi?” sorusunu sormaktadır. Bu sırada ise mahallede bir temizlik görevlisi ile gülerек sohbet eden yaşlı bir amcanın görüntüsüne yer verilmektedir.

Tablo 7: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan 1	Erkek İşçi	Üretkenlik, Bolluk, Bereket
İnsan 2	Yaşlı Adam	Geçmiş, Tecrübe

Reklamın bu bölümünde asıl anlatılmak istenen önceki dönemlerde Ak Parti ve lider Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye için yaptığı hizmetlerdir. Yaşlı adam görüntüsü ile geçmişe ve tecrübeye vurgu yapılmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye’ye uzun yıllar boyunca hizmette bulunduğu ve bu konuda tecrübeli olduğu mesajı iletilmektedir. Bu bölümde yer alan kişilerin mutlu olmaları ve yüzlerinin gülmesi ise seçmenlerin bu durumdan memnun olduğunun göstergesidir. Manav sahibinin “İnsan kendisi ile aynı dili konuşandan vazgeçer mi?” sözü ise lider Recep Tayyip Erdoğan’ın halkın adamı olduğu ve halkla aynı dili konuştuğu, aynı kültürün içinden geldiğine atıfta bulunmaktadır. Reklamın bu bölümünde çoğunlukla Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye için geçmiş dönemde yaptığı hizmetler vurgulanmıştır.

Şekil 6: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 45. saniyesinde manav sahibi eşine bakıp omzuna dokunarak “İnsan sevdasından vazgeçer mi? Hele de hakikatli sevdasından vazgeçer mi?” demektedir. Daha sonra ise manavın eşi müşterilerine “Gülüm siz kolay kolay vazgeçer misiniz birbirinizden?” demektedir. Daha sonra manav sahibi “Hiç doğrudan vazgeçilir mi komşu? Asıl şimdi vazgeçmemek lazım. Asıl şimdi sıkı sıkıya sarılmak lazım be komşum.” demektedir. Daha sonra ise manav sahibinin telefonu tekrar çalmaktadır. Arka planda yer alan duygusal müzik değişmekte ve 2011 seçim müziği verilmektedir.

Tablo 8: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar 1	Aile	Bağ, Güven, Mutluluk
İnsanlar 2	Aile	Bağ, Güven, Mutluluk

Reklamın bu bölümünde manav sahibi eşine bakarak “İnsan sevdasından, hem de hakikatli sevdasından vazgeçer mi?” demektedir. Burada verilmek istenen mesaj hem Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye’ye duyduğu hem de seçmenlerin lider Recep Tayyip Erdoğan’a duyduğu sevgidir. Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye’ye duyduğu sevgi hakikat yani gerçek bir sevgi olarak verilmiştir. Ayrıca reklamın ana karakterlerinin aileden oluşması da aslında lider Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkiye’ye ve seçmenlerine aile bağları ile bağlı olduğu mesajının bir yansımasıdır. Doğrudan vazgeçmemek ve sıkı sıkıya sarılmak sözleri ise seçmenlerde birleşme, bütünleşme sağlanması için söylenmektedir. Bu karelerin sonunda seçmenleri harekete geçirmek ve yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimi için tekrar Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a oy verilmesini sağlamak için “Haydi Bir Daha” seçim müziği verilmiştir.

Şekil 7: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın son saniyelerinde lider Recep Tayyip Erdoğan’ın resmine yer verilmektedir. Ayrıca ek olarak parti logosu ve Türkiye Yüzyılı logosu da kullanılmıştır.

Tablo 9: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Recep Tayyip Erdoğan	Lider
Nesne	Türk Bayrağı Rozeti	Milliyetçilik
Nesne	Parti Logosu	İmaj

Reklamın son sahnesinde parti lideri Recep Tayyip Erdoğan’ın görüntüsüne yer verilmiştir. Lider Recep Tayyip Erdoğan’ın takım elbiseli ve kravatlı oluşu ciddiyeti temsil etmektedir. Ayrıca yakasında yer alan Türk Bayrağı rozeti milli değerlere ve Türkiye’ye bağlı oluşunu simgelemektedir. Takım elbise rengi olarak lacivert, kravat rengi olarak turkuaz ve gömlek rengi olarak beyaz kullanılmıştır. Göstergelikle renkler önem taşımaktadır. Beyaz saflığı, dürüstlüğü, lacivert sonsuzluğu, otoriteyi ve karizmatikliği, turkuaz ise üst düzey bir değişim ve dönüşümü temsil etmektedir. Bunun yanı sıra turkuaz ayrıca Türklerin tarih boyunca çeşitli alanlarda kullandığı bir renktir ve resmi simgelerde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın takım elbisesinde lacivert rengi tercih etmesinin altında otoriter bir lider olduğu ve olmaya devam edeceği anlamı yatmaktadır. Renklerin dilinde laciverti tercih eden kişiler insanlar üzerinde başarılı ve güçlü bir imaj bırakmaktadırlar. Türkiye Yüzyılı çerçevesinde yapılacak olan değişim ve dönüşümler planlanmaktadır. Turkuaz rengi de üst düzey bir değişim ve dönüşümü temsil etmektedir. Ayrıca turkuaz Türk rengi olarak da

bilinmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'ın turkuaz kravat tercih etmesi hem değişim ve dönüşüme, hem de Türk kültürüne atıfta bulunmaktadır. Reklamın son sahnesinde kullanılan renkler Ak Parti'nin kurumsal renkleri ile aynıdır. Ayrıca ekranın orta altında partinin logosu da bulunmaktadır. Bu da reklamda partinin imajından faydalandığını göstermektedir. Türkiye Yüzyılı için doğru adama yola devam yazısının yanında bir tik işaretinin olması ise verilmek istenen mesajın onaylandığı algısını yaratmaktadır.

Reklam filminin genel bir değerlendirmesi yapılacak olduğunda reklamda verilen unsurlar ve arka planda çalınan melodi ve şarkılar birbirini destekler niteliktedir. Reklamda yer alan kişilerin toplumun farklı kesimlerinden ve kültürlerinden olduğu görülmüştür. Farklı kültürlerde yetişen kişilerin bir arada mutlu bir şekilde yaşamaları ve birbirlerine saygı duymaları Türkiye'nin kültürüne yapılmış bir göndermedir. Bu reklam filminde verilmek istenen asıl mesaj Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın daha önce Türkiye halkına yaptıkları hizmetlerdir. Reklamın ana karakterlerinden biri olan manav sahibinin sorduğu sorular reklamda her ne kadar erkek müşteriye sorulmuş gibi gösterilse de aslında reklamın hedef kitlesine sorulmaktadır. Reklam hem sözel hem de müziksel anlamı açısından insanların duygularını harekete geçirici bir yapıdadır. Toplumsal rızayı sağlamak için bağlılık, birlik, beraberlik, aile olmak, sevgi, güven ve umuda dair olgular söylemler üzerinden sıklıkla yansıtılmıştır. Ayrıca reklam filminde daha önce yapılan hizmetlere yönelik göndermeler mevcuttur ve toplumsal rıza bu söylemler aracılığıyla da sağlanmaya çalışılmıştır. Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın halktan biri olduğu söylemlerine de yer verilmiş rızanın bu şekilde de sağlanması hedeflenmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi “Sana Söz” Reklam Filmi Göstergibilimsel Değerlendirmesi

Reklamın göstergibilimsel değerlendirmesi yapılmadan önce reklam hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınladığı “Sana Söz Yine Baharlar Gelecek” reklamının müzik iletisi hakkında bilgi verilip reklam metni anlatısı ile metnin yan anlamına değinilecektir.

Tablo 10: Cumhuriyet Halk Partisi “Sana Söz” Reklam Filmi Künyesi

“Sana Söz” Reklam Filmi Künyesi	
Reklamın Süresi	1 Dakika 37 Saniye
Reklamın Hedef Kitlesi	Tüm Seçmenler
Reklamda İncelenen Konular	Karma (Beraberlik, Ekonomi, Eğitim vb.)
Reklamda Tercih Edilen Ses Türü	Karma (Lider, Halk)
Reklamda Lider Görüntüsü Kullanımı	Var
Reklamın Mesaj İçeriği	Lider imajını geliştirmeyi hedefleyen reklam
Reklamın Türü	Negatif Reklam/İmalı Karşılaştırma
Kullanılan Reklam Çekiciliği	Duygusal Çekicilik

Reklamda kullanılan şarkı Levent Yüksel'in 1993 tarihinde yayınlanan Medcezir albümünden alınan Tuana şarkısıdır. Şarkının sözleri Sezen Aksu tarafından yazılmış, müziği Paco De Lucia tarafından oluşturulmuş ve düzenlemesi Erdem Sökmen tarafından yapılmıştır. Reklamda kullanılan müzik seçmenlerin duygularını olumlu yönde harekete geçirecek bir tempoya sahiptir ve enerji yüklü bir söylem tercih edilmiştir. Ayrıca reklam kampanyasında yer alan şarkıyı hem kadın hem erkek bireyler söylemektedir. Müziğin sözleri kampanya sloganı olarak kullanılmıştır ve “Sana söz” cümlesinin sıklıkla kullanılması ise insanlara güven aşılama hedefi güdüldüğünün göstergesidir.

Şekil 8: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklam bir kız çocuğunun fırtınalı bir gecede camdan dışarı bakması ve dışarıdaki fırtına ve gök gürültüsü sesi sonucunda endişe duyması ile başlamaktadır. Reklamın 3. saniyesinde ekran kararmakta ve 4. saniyesinde ise kuş sesleri, güneş ve doğadan görüntüler ile yeni bir güne uyanılmaktadır. Annesinin mırıldaına sesine gözlerini açan kız çocuğu yataktan kalkarak perdeyi açmakta ve mutlulukla camdan dışarı bakmaktadır.

Tablo 11: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Endişeli Kız Çocuğu	Mutsuzluk, Huzursuzluk
Doğa	Yağmur, Güneş, Bitki	Yeniden Doğuş
İnsan	Gülümseyen Kız Çocuğu	Mutluluk, Huzur, Umut, Gelecek

Reklamın ilk sahnelerinin yan anlamı değerlendirilecek olduğunda kız çocuğunun endişeli bir şekilde dışarıdaki fırtınaya bakması ve daha karanlık bir arka plan seçilmesi iktidara yapılmış bir göndermedir. Daha sonra ekranın kararması ve yeni bir güne uyanılması ile aslında yapılacak olan seçimler sonucunda Cumhurbaşkanının değişeceği mesajı verilmeye çalışılmıştır. Güneş, kuş sesleri ve doğa ile değişime, huzura, mutluluğa ve yeniden doğuşa gönderme yapılmıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı seçilmesi ile karanlık dönemden çıkılacağı, istenilen huzur ve mutluluğa bu şekilde ulaşılacağı mesajı verilmek istenmiştir.

Şekil 9: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın devamında anne figürü “Sana söz yine baharlar gelecek, sana söz umut bitmeyecek. Söz, söz...” şeklinde şarkı söylerken kız çocuğu mutluluk içinde dinlemektedir.

Tablo 12: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan 1	Anne	Sevgi, Otorite
İnsan 2	Kız Çocuğu	Umut, Gelecek, Güven

İkinci kesitte anne figürünün çocuğuna şarkı söylediği, çocuğun ise şarkıyı mutlulukla dinlediği görülmektedir. Aydınlik bir ortam kullanılmakta ve kuş sesleri gelmektedir. Bu şekilde olumlu ve pozitif bir hava yaratılmaya çalışılmıştır. Cumhurbaşkanının değişmesi ile mutluluğun ve huzurun sağlanacağı mesajı verilmek istenmektedir. Ayrıca anne figürünün söylediği şarkı sözleri ile aslında Kemal Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı olması ile yeni bir dönemin başlayacağı, otoritenin sağlanacağı, umudun ve baharın geleceği vurgulanmaktadır.

Şekil 10: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 27. saniyesinde dışarı çıkan kız çocuğu çayırdan beyaz renkli çiçekler toplamakta, yeni yürümeye başlayan bir bebek çiçek dolu çayırlarda koşmakta ve bir kız çocuğu erkek çocuğunun omzuna elini atıp yürümektedir. Bu karelerde parti lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun sesi duyulmakta ve “Sana söz, birbirini incitmeyen, farklı olanı olduğu gibi seven, sayan, uzaklaşan değil kucaklaşan bir Türkiye” demektedir.

Tablo 13: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan 1	Kız Çocuğu	Gelecek, Umut
Doğa	Çiçekler	Yeniden Doğuş
İnsan 2	Bebek	Gelecek
İnsan 3	Yürüyen Çocuklar	Gelecek, Umut, Birlik, Beraberlik

Reklamın yan anlamında kamusal alan değişmekte ve kız çocuğu yeşil çayırlarda çiçek toplayarak yürümektedir. Reklamın bu bölümünde yeşil ve mavi renkleri baskın olarak kullanılmaktadır. Yeşil uyumun, güvenin, yenilenmenin ve bereketin rengiyken mavi ise huzurun, sakinliğin ve özgürlüğün rengidir. Reklam filminde bu renklerin baskın olarak kullanılması ile verilmek istenen mesaj Kemal Kılıçdaroğlu'nun cumhurbaşkanı olması ile ülkenin huzura, berekete, uyuma ve güvene kavuşacağıdır. Kız çocuğunun yürümesi ve bebeğin koşması Türkiye'nin umut dolu, güzel günlere kavuşacağına, sürekli ilerleyeceğine ve gelişeceğine atıfta bulunmaktadır. Kız çocuğu yerden beyaz çiçekler toplamaktadır. Beyaz açıklık, doğruluk, süreklilik, adalet ve başarının rengidir. Beyaz rengin kullanılması ile Kemal Kılıçdaroğlu'nun Cumhurbaşkanlığında doğru ve başarılı olacağı eşitliği ve adaleti gözeteceği anlamı çıkartılabilir. Ayrıca son karede kız ve erkek çocuğun omuz omuza yürümesi de birlik ve beraberliğe vurgu yapmaktadır.

Şekil 11: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 40. saniyesinde kamusal mekân ve reklamın öznesi değişmektedir. İlk olarak Atatürk büstü ve büstün üstünde yer alan Türk bayrağı, daha sonra kaynak yapan bir işçi gösterilmekte bu görüntüleri yemek molası verip ekmeğini paylaşan ve mutlu bir şekilde sohbet eden işçilerin görüntüsü devam ettirmektedir. Bu karelerde parti lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun sesi tekrar duyulmakta ve şu sözleri aktarmaktadır: “Karnı tok, gönü bol, yaşamayı seven bir Türkiye.”

Tablo 14: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Nesne 1	Mustafa Kemal Atatürk Büstü	Lider, Milliyetçilik
Nesne 2	Türk Bayrağı	Milliyetçilik
Nesne 3	Ekmek	Paylaşım
İnsanlar	İşçiler	Üretkenlik, Bolluk, Bereket

Reklamın bu bölümünde ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk büstü ve arkasında ise Türk bayrağı görüntüsüne yer verilmektedir. Reklamın yan anlamına bakılacak olursa lider ve bayrak kullanımı ile vermek istenen mesaj Kemal Kılıçdaroğlu'nun Atatürk'ün ilkelerine bağlı kalacağına ve milli duyguları ile hareket edeceğine atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurucusu Atatürk olduğundan partiye atıfta da bulunmuş olabilir. Bir işçinin ekmeğini diğeri ile paylaşması Türk kültürel yapısına atıfta bulunmaktadır. Birlik, beraberlik ve paylaşımcılık bu sahnelerde yoğun olarak işlenmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun Cumhurbaşkanı olacağı takdirde halkın bolluk, üretkenlik ve bereket içinde yaşayacağı mesajı verilmek istenmektedir.

Şekil 12: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 47. saniyesinde kamusal mekân ve reklamın öznesi yine değişmektedir. Yukarıdan çekilen bir görüntü ile ilk olarak üniversite bahçesi gösterilmektedir. Daha sonra mekân yine değişmekte ve sınıfta ders çalışan üç genç kız gösterilmektedir. Bir koridordan yürüyen ve profesör olduğu tahmin edilen erkek karakterin sınıfa girmesi sonucu üç genç kız ve sınıftaki diğer gençler ayağa kalkmakta ve profesörün gelişini alkışlamaktadırlar. Daha sonra erkek profesör, profesör olduğu düşünülen diğer kadın karaktere sarılmakta ve öğrenciler alkışlamaya devam etmektedir. Bu sırada Kemal Kılıçdaroğlu'nun sesi tekrar duyulmakta ve şu sözleri aktarmaktadır: “Bilime, sanata, geleceğe inanan, ayakları yere sağlam basan, uzmanlığa saygı duyan bir Türkiye.”

Tablo 15: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan 1	Gençler	Umut, Gelecek
İnsan 2	Erkek Profesör	Bilgi Birikimi
İnsan 3	Kadın Profesör	Bilgi Birikimi

Bu sahnelerde Kemal Kılıçdaroğlu'nun geleceğe, bilgiye ve bilime önem verdiği mesajı iletmeye çalışılmıştır. Ayrıca profesör olduğu düşünülen erkek karakterin sınıfa girdiğinde öğrenciler tarafından alkışlanması ve diğer kadın profesör ile sarılması ise kavuşmaya ve beraberliğe yapılan bir atıftır. Bunlara ek olarak öğrencilerin erkek profesör sınıfa girdiğinde ayağa kalkmaları ve alkışlamaya başlamaları bilime ve bilgi birikimine saygı duydukları

mesajını iletmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi ve lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun bilime ve bilgi birikimine gereken saygıyı göstereceği mesajı iletilmek istenmiştir.

Şekil 13: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın 57. saniyesinde kamusal alan tekrar değişmektedir. Toplumun çeşitli kesimlerinden genç ve yaşlı erkek karakterler ellerinde meşaleler, bayraklar ve davullar ile kutlama yapmaktadırlar. Daha sonra kamusal alan tekrar değişmekte ve bir kadın baterist ile ses sanatçısının şarkı söylerken görüntülerine yer verilmektedir. Bu sırada ise Kemal Kılıçdaroğlu “Seyirci kalmayan, korkusundan susmayan, sözü dinlenen, kıymeti bilinen, en güzel şarkılarını bağıra çağıra söyleyebilen...” sözlerini iletmektedir.

Tablo 16: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan 1	Kalabalık	Destek, Taraftar
İnsan 2	Kadın Şarkıcı	Özgürlük

Bu bölümde ilk olarak davullarla bayraklarla ve meşalelerle kutlama yapan bir topluluk olduğunu görüyoruz. Ayrıca kırmızı ve beyaz renklerin baskın olarak kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Kırmızı fiziksel olarak canlılığı, ataklığı ve dinamizmi duygusal olarak ise bir işi sonuna kadar götüren azim ve kararlılığı temsil etmektedir. Beyaz renk ise daha önce bahsettiğimiz gibi açıklık, doğruluk, süreklilik, adalet ve başarının rengidir. Burada verilmek istenen mesaj Kemal Kılıçdaroğlu'nun adaletli, kararlı, azimli bir lider olacağıdır. Ayrıca reklamda baskın olan renkler Türk bayrağının renklerine de atıfta bulunarak milli duyguları ön plana çıkartmaktadır. Ayrıca kırmızı beyaz renkleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurumsal renkleridir. Burada partiye de gönderme yapılmaktadır. Kalabalığın kutlama yapması aynı zamanda seçimi Kemal Kılıçdaroğlu'nun kazanacağı zaman da bu şekilde kutlanacağına atıfta bulunuyor olabilir. Kamusal alanın değişmesi ile şarkı söyleyen bir kadın gösterilmektedir. Burada ise kadınların özgürlüğüne vurgu yapılmaktadır. Seçimi Kemal Kılıçdaroğlu'nun kazanması ihtimalinde kadınların özgürce yaşayacakları mesajı verilmek istenmektedir. Aynı zamanda kadın figürünün sanatçı olması sanatçıların da özgürlüğüne atıfta bulunmaktadır.

Şekil 14: Reklam Sahnesinden Kesitler

Daha sonra kamusal alan tekrar değişmekte ve reklamın en başında yer alan kız çocuğunun çiçekleri yeni açmış bir ağaca bakan görüntüsü ekranda belirmektedir. Bu sırada ise parti lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun sesi tekrar duyulmakta ve “Neşesi çocuklarının gözünden okunan bir Türkiye için geliyoruz.” sözünü söylemektedir. Daha sonra kız çocuğu Kemal Kılıçdaroğlu'ndan beyaz bir çiçek almaktadır. Çiçeği çocuğa verirken Kemal Kılıçdaroğlu küçük kızın omzuna dokunarak “Sana söz yine baharlar gelecek” demektedir.

Tablo 17: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan 1	Kız Çocuğu	Gelecek, Umut
Doğa	Çiçekler	Yeniden Doğuş
Nesne	Türk Bayrağı Rozeti	Milliyetçilik
İnsan 2	Kemal Kılıçdaroğlu	Lider

Reklamın bu bölümünde yeşil, mavi, pembe ve beyaz renkleri yoğun olarak kullanılmaktadır. Yeşil uyum, güven, bereket ve yenilenmenin; mavi huzur, özgürlük ve sakinliğin; beyaz açıklık, doğruluk, süreklilik, adalet ve başarının; pembe ise sevgi, mutluluk ve neşenin temsilidir. Kız çocuğunun farklı renklerde çiçekleri bir arada tutması Türk toplumunun farklı kültürleri içinde barındırması ve bu kültürlerin uyum içinde bir arada yaşamalarına atıfta bulunuyor olabilir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun beyaz bir çiçeği kız çocuğuna uzatması Türkiye'nin geleceğinde adaleti, sürekliliği, doğruluğu ve dürüstlüğü sağlayacağına söz verdiği mesajını içermektedir. Kız çocuğunun omzuna dokunarak “Sana söz yine baharlar gelecek” demesi bu mesajı pekiştirmektedir. Ayrıca kız çocuğunun omzuna dokunması ona bu konuda güven aşlamaya çalıştığını da göstermektedir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun kırmızı kravat ve beyaz bir gömlek tercih etmesi, yakasında ise Türk bayrağı rozetinin bulunması Türk bayrağının rengine, partinin kurumsal renklerine ve bu yolda azimli ve kararlı olduğuna yönelik mesajları iletmektedir.

Şekil 15: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın son kesitinde Kemal Kılıçdaroğlu'nun hem cumhurbaşkanı yardımcılarını hem de diğer parti liderleriyle el sıkıştığı miting görüntülerine yer verilmiştir.

Tablo 18: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsanlar	Kemal Kılıçdaroğlu, Mansur Yavaş, Ekrem İmamoğlu	Lider
İnsan 2	Ali Babacan	Lider
Nesne	Mustafa Kemal Atatürk	Milliyetçilik, Lider
İnsan 3	Gültekin Uysal	Lider
İnsan 4	Ahmet Davutoğlu	Lider
İnsan 5	Meral Akşener	Lider
İnsan 6	Temel Karamollaoğlu	Lider

Reklamın bu bölümünde yer alan yan anlam ise diğer partiler ile birlik, beraberlik ve gücün vurgulanmaya çalışılmasıdır. Ayrıca bu görüntülerin arka planında Atatürk'ün çiziminin yer alması ise hem milliyetçiliğe, hem de Atatürk'ün çizgisinden devam edildiğine gönderme yapmaktadır. Ayrıca partinin kurucu başkanının Atatürk olduğu vurgusu da yapılıyor olabilir.

Şekil 16: Reklam Sahnesinden Kesitler

Reklamın en sonunda açık bir havada, arkadan gelen kuş sesleri ile çiçek açmış bir ağacın önünde parti lideri Kemal Kılıçdaroğlu “Sana söz yine baharlar gelecek, Bay Kemal sözünden dönmeyecek” sözlerini söyledikten sonra reklam sona ermektedir.

Tablo 19: Göstergelerin Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Kemal Kılıçdaroğlu	Lider
Doğa	Ağaç	Yeniden Doğuş
Nesne	Türk Bayrağı Rozeti	Milliyetçilik

Reklamın bu bölümünde arka planda mavi, beyaz ve pembe renkleri yoğun olarak kullanılmaktadır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun arkasında bu renklerin kullanılması tesadüf değildir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun Cumhurbaşkanı olması ile Türkiye'nin özgür, huzurlu, adaletli, başarılı, mutlu bir ülke olacağı vadedilmektedir. Parti liderinin Türk bayrağı rozeti takması milliyetçi duyguları ön plana çıkartmaktadır. Sana söz yazısının arka fonunun kırmızı, yazı renginin ise beyaz olarak seçildiği görülmektedir. Bu hem Türk bayrağının renklerine, hem de partinin kurumsal renklerine atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Kılıçdaroğlu yazısının el yazısı şeklinde bir karakterle sunulması ise kişiselleştirmeyi pekiştirmektedir. Kişiselleştirme yapılmasının ardında yatan temel amaç ise duygulara hitap etmektir.

Reklam filminin genel bir değerlendirmesi yapılacak olduğunda ilk olarak reklamda sunulan bütün unsurların birbirlerini destekleyecek şekilde verildiği görülmüştür. Ayrıca reklamda toplumun farklı kesimlerinden olan

insanların bir arada bulunması ile reklamın aslında alt, orta ve üst gelirden olan kişilere hitap edildiğini gösteriyor. Reklamda yer alan kız çocuğu aslında Türkiye'nin kendisi olarak nitelendiriliyor. Bu kız çocuğun farklı renkte ve türde olan çiçekleri bir arada tutması ise Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısına yapılan bir gönderme olabilir. Bu reklam filminde asıl aşılacak istenen fikir Cumhurbaşkanı adayı Kemal Kılıçdaroğlu'na ve Cumhuriyet Halk Partisine karşı insanların güven duymasını sağlamaktır. Reklam filmi için seçilen müzik de bu fikri pekiştirmektedir. Reklam filmini Kemal Kılıçdaroğlu'nun seslendirmesi izleyici ve reklam arasında bir bağ oluşturma çabasını ortaya koymaktadır. Toplumsal rızayı sağlamak için milliyetçilik, Atatürk'ün ilkelerine bağlılık, birlik, beraberlik, özgürlük, umut ve güvene dair olgular çeşitli nesnelere üzerinden sıklıkla vurgulanmıştır. Toplumsal rızayı sağlamak için ayrıca diğer parti liderlerinin görüntülerine de yer verilmiş, birlik, beraberlik ve siyasal güç bu şekilde hedef kitleye aktarılmaya çalışılmıştır. Hem partinin kurumsal renkleri hem de Türk bayrağının renkleri de çeşitli yerlerde kullanılmış ve böylece kişilerin milli duygularına hitap edilerek rıza bir kere daha sağlanmaya çalışılmıştır.

Sonuç

İdeolojiler ve liderler dünya tarihinde her zaman var olan olgulardan biridir. İlk insanlardan günümüze kadar topluluklar her zaman bir lidere ihtiyaç duymuş ve bu lideri seçmek için çeşitli dayanaklar bulmuşlardır. Liderlerin ve ideolojilerin devamlılığını sürdürmek için bireylerin rızasını kazanma ve meşruiyetlerini onlara kanıtlanma gibi problemleri de aynı şekilde her zaman var olan sorunlardan biri olmuştur. İlk zamanlarda meşruiyetin kaynağı teokratik bir zemine oturtulmakta ve rıza Tanrı üzerinden sağlanmaktadır. Fakat demokratik toplumların ortaya çıkması ve meşruiyetin rasyonel bir şekilde aranmaya başlaması üzerine rıza sağlamak için kullanılan temalar ve olgular değişmiştir. Teknolojik dönüşümlerin gerçekleşmesi ve yeni iletişim sistemlerinin ortaya çıkması ile gelişen siyasal reklamcılık kavramı da zaman içerisinde kitlelerin rızasını kazanmak için sıklıkla kullanılan bir yöntem haline gelmiştir.

Bu çalışmada siyasal partilerin ve liderlerin seçim döneminde siyasal reklamları nasıl kullandıkları ve hangi olgular üzerinden rızayı sağlamaya çalıştıkları incelenmiştir. Bu amaç ışığında oy potansiyeli en yüksek iki parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin YouTube hesaplarında paylaştıkları siyasal reklamların belirlenebilmesi için 1 Mart 2023- 14 Mayıs 2023 tarihleri arası içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan en temel bulgu iki partinin de belirlenen tarihler arasında aynı sayıda siyasal reklama yer verdikleri olmuştur. Her iki parti de reklamları toplumun genelini hedef alacak şekilde oluşturmuşlardır. Ayrıca her iki partinin reklamlarında da lider görüntüsü kullanılmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin paylaştığı siyasal reklamlar genel olarak daha önce yapılan hizmetlerle ilgili iken Cumhuriyet Halk Partisi'nin reklamları ise iktidara gelinmesi dâhilinde yapılacak değişiklikler ve vaatler ile ilgilidir. İki partinin paylaştıkları siyasal reklamlarda toplumsal rızayı hangi olgular üzerinden inşa ettiklerinin saptanabilmesi için göstergebilimsel çözümleme yapılmıştır. Yayınlanan tüm reklamların çözümlemesinin yapılması zor olacağından sadece ilk reklamlar çözümlenmiştir.

Çözümlenen reklam filmlerinin künyesine bakıldığında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin reklam süresinin 1 dakika 18 saniye olduğu, reklamın tüm seçmenleri hedeflediği, birden fazla konunun bir arada işlendiği, seçmenlerin partiye olan bağlılığının vurgulandığı, pozitif reklam türünde hazırlandığı ve duygusal çekiciliklerin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayınladığı reklamın süresinin ise 1 dakika 37 saniye olduğu, tüm seçmenlerin hedeflendiği, birden fazla konunun incelendiği, liderin imajını geliştirme amacı ile hazırlandığı, negatif reklam türünün imalı karşılaştırma alt türünün kullanıldığı ve duygusal çekicilikten yararlanıldığına ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Youtube hesabından paylaştığı "İnsan Doğrudan Hiç Vazgeçer mi?" başlıklı ilk seçim reklamının göstergebilimsel analizi yapılmıştır. Reklamda verilen unsurların ve reklam müziğinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmüştür. Reklamda verilmek istenen asıl mesaj ise parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın önceki dönemlerde Türkiye halkına yaptıkları hizmetlerdir. Reklamda toplumun farklı kesimlerinde ve kültürlerinde yetişen bireylerin bir arada saygılı ve mutlu bir şekilde yaşamalarının ise Türkiye'nin kültürüne ve toplumsal yapısına yapılmış bir gönderme olduğu düşünülmektedir. Reklamın ana karakterinin diğer bir karaktere sorduğu sorular aslında Türk halkına ve reklamın hedef kitlesine sorulmaktadır. Reklamda kullanılan sözel ve müziksel unsurlar bireylerin duygularını harekete geçirme amacı gütmektedir. Reklamda toplumsal rızayı sağlamak için kullanılan unsurlar ise bağlılık, birlik, beraberlik, aile

olmak, sevgi, güven ve umut olarak belirlenmiştir. Daha önce yapılan hizmetlere yönelik yapılan göndermeler de toplumsal rızayı sağlamanın aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca yapılan göstergebilimsel analiz sonucunda reklamda lider Recep Tayyip Erdoğan'ın halktan biri olduğu söylemlerine yer verildiğine de ulaşılmıştır. Bu durumun da aynı şekilde rızayı sağlamak için kullanıldığı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında Cumhuriyet Halk Partisi'nin YouTube hesabından paylaştığı “Sana Söz” başlıklı reklam filminin göstergebilimsel analizi yapılmıştır. Reklamda verilen unsurlar birbirini destekleyici nitelikte sunulduğu ve tercih edilen müziğin insanlara güven aşılama amacı güttüğü düşünülmektedir. Reklam filminde ekonomik açıdan toplumun farklı kesimlerinden kişilerin yer alması alt, orta ve üst gelirden olan kişilere hitap edildiğini göstermektedir. Reklam filminde aşılacak istenen asıl fikrin ise lider Kemal Kılıçdaroğlu'na ve partisine güven duyulmasını sağlamaktır. Reklamda toplumsal rızayı sağlamak için kullanılan unsurlar ise milliyetçilik, Atatürk'ün ilkelerine bağlılık, birlik, beraberlik, özgürlük, umut ve güven olarak belirlenmiştir. Toplumsal rızayı kazanmak için ayrıca diğer parti başkanlarının görüntülerine de yer verilmiş ve güçlü bir imaj çizilmeye çalışılmıştır.

İncelenen her iki reklamda da benzer olarak verilebilecek yönlerden ilki reklam filminde kullanılan müziğin insan duygularını harekete geçirecek şekilde seçilmesidir. Her iki reklamda da toplumun tamamına hitap edilmektedir. Toplumsal rızayı sağlamak için kullanılan olgu ve nesnelere genel olarak benzeşmektedir. İki reklam filminin birbirinden ayrıldığı noktalardan biri reklam filminin seslendirilmesi açısından dır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin reklam filmini sunucu seslendirirken Cumhuriyet Halk Partisi'nin reklamını parti lideri Kemal Kılıçdaroğlu seslendirmiştir. Bir diğer farklılık ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hazırladığı reklamda daha önce yaptıkları hizmetlere göndermeler bulunurken Cumhuriyet Halk Partisi'nin reklamında böyle bir durum söz konusu değildir ve sadece seçim vaatleri yer almaktadır. Bu sonucun sebebi ise Cumhuriyet Halk Partisi iktidar değil muhalefet partisi olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimi için Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisinin hazırladıkları siyasal reklam içerikleri analiz edilmiştir. Gelecek çalışmalarda yurt dışında ve Türkiye'de yapılan siyasal reklamlar karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Ayrıca bu çalışmada ele alınan iki partinin dışındaki diğer partilerin reklamları da daha sonra yapılacak olan çalışmalara eklenebilir ve kapsamı genişletilebilir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aydınlı, H. İ., & Ayhan, V. (2002). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 67-84.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balcı, Ş. (2006). Negatif Siyasal Reklamlarda İkna Edici Mesaj Stratejisi Olarak Korku Çekiciliği Kullanımı. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Baviera, T., Junqueras, J. S., & Rosso, P. (2022). Political Advertising on Social Media: Issues Sponsored on Facebook Ads During the 2019 General Elections in Spain. *Communication & Society*, 35(3), 33-49. <https://doi.org/10.15581/003.35.3.33-49>
- Benoit, W. L., Leshner, G. M., & Chattopadhyay, S. (2007). A Meta-Analysis of Political Advertising. *Human Communication*, 10(4), 507-522.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. The Free Press.
- Bernays, E. L. (1947). The Engineering of Consent. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 250(1), 113-120.
- Çankaya, E. (2008). *İktidar Bu Kapağın Altındadır, Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık*. Boyut Yayıncılık.
- Devran, Y. (2003). *Siyasal Kampanya Yönetimi: Mesaj, Strateji ve Taktikler*. İstanbul: And Yayınları.
- Dursun, C., & Taşcıoğlu, R. (2023). Algılama Yönetimi Bağlamında Siyasal Reklamlar: 2018 Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçimi Örneğinde Göstergebilimsel Bir Analiz. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 23-63. <https://doi.org/10.53495/e-kiad.1257142>

- Dursunoğlu, İ. (2017). Sosyal Medya ve Siyasal Davranış İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(15), 1579-1585.
<https://doi.org/https://dergipark.org.tr/pub/sduiibfd/issue/53208/706749>
- Duverger, M. (2019). *Siyaset Sosyolojisi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Eraslan, M. C., & Küçük Durur, E. (2018). Siyasal İletişim ve Medya Bağlamında Siyasal Reklam ve Propaganda (Kavramsal Bir Değerlendirme). *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 193-204. <https://doi.org/https://doi.org/10.31463/aicusbed.445100>
- Erdinç, İ. E. (2010). Siyasal İletişim Boyutuyla Siyasal Reklam: Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Davranışına Yönelik Bir Araştırma. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Gramsci, A. (2014). *Hapishane Defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Gürbüz, E., & İnal, M. E. (2004). *Siyasal Pazarlama: Stratejik Bir Yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayın.
- Hakyemez, Y. Ş. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Bgst Yayınları.
- İrak, H., & Taşcıoğlu, R. (2017). Türkiye'de Negatif Siyasal Reklam Uygulamaları: 2007, 2011 ve 2015 Genel Seçimleri Örneğinde Bir Analiz. *Atatürk İletişim Dergisi*(12), 43-68.
- Kapani, M. (2014). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage Publications.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim: Temel Kavramlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Machiavelli, N. (2018). *Prens*. İstanbul: Can Yayınları.
- Madsar, S. (2021). Politik İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya: 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Adayların Twitter Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Mediarts Medya ve Sanat Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 61-85.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19880.08967>
- Mattelart, A. (2016). *İletişimin Dünyasallaşması*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztekin, A., & Öztekin, H. (2020). İktidarın Meşruiyeti ve Rıza Üretimi: Masallardan ve Mitlerden Kitle İletişimine Toplumsal Bilincin İnşası. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 2911-2940.
- Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi*. İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Sandıkçı, Y. T. (2021). Siyasal Seçim Kampanyalarına Bir Bakış: 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Ak Parti Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 2137-2156.
- Saygılı, A. (2014). Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63(1), 185-198.
- Sezer, N., & Sert, N. Y. (2014). Tv Kamu Spotu Reklamlarının Medya Okuryazarlığı Çerçevesinde Kullanılması: "Çocuk ve Medya Hareketi" Tv Kamu Spotu Reklamının Göstergibilimsel Çözümlemesi. A. Güneş içinde, *İletişim Araştırmalarında Göstergibilim: Yazınsaldan Görsel Anlam Arayışı* (s. 11-47). Konya: Literatürk Academia.
- Silsüpür, Ö. (2021). Siyasal Katılım, Siyasal İletişim ve Medya. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 163-173. <https://doi.org/10.46236/jvosst.953891>
- Susser, D., Roessler, B., & Nissenbaum, H. (2019). Technology, Autonomy and Manipulation. *Internet Policy Review*, 8(2), 1-22. <https://doi.org/10.14763/2019.2.1410>
- Tokgöz, O. (2010). *Seçimler Siyasal Reklamlar ve Syasal İletişim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yaylagül, L. (2016). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara : Dipnot Yayınları.

Yu, H., Ryoo, Y., & Han, E. (2023). Mind Over Matter: How Biased Perceptions of Political Knowledge Influence Selection and Evaluation of Political YouTube Channels. *Internet Research*, 1-21.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1108/INTR-09-2021-0677>

Zarouali, B., Dobber, T., Pauw, G. D., & Vreese, C. D. (2022). Using a Personality-Profiling Algorithm to Investigate Political Microtargeting: Assessing the Persuasion Effects of Personality-Tailored Ads on Social Media. *Communication Research*, 49(8), 1066-1091.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0093650220961965>

EK Tablo 20: Kodlama Cetveli

Basın Açıklaması	Parti başkanı ya da görevlilerinin yaptıkları basın açıklaması videoları
Basın Toplantısı	Parti başkanının çeşitli konularda yaptığı basın toplantısı videoları
Bilgilendirme	Parti başkanı ya da üyelerinin çeşitli konularda halkı bilgilendirmek için oluşturdukları videolar
Eleştiri	Diğer partilerin politikaları ya da başkanlarını eleştirmek için oluşturulmuş videolar
Halka Sesleniş	Parti başkanının belirli konularda halka yaptıkları çağrılara yönelik videolar
Konuşma	Parti başkanlarının çeşitli etkinlik ve açılışlarda yaptıkları konuşmalara yönelik videolar
Millet Buluşmaları	Çeşitli mekânlarda (kafe vb.) parti başkanının halktan insanlarla bir araya geldiği videolar
Miting Görüntüleri	Seçim için düzenlenen mitinglere dair videolar
Özel Gün Kutlama	Parti başkanlarının özel günlere (23 Nisan, 18 Mart vb.) yönelik kutlama mesajlarının olduğu videolar
Seçim Müziği	Seçime yönelik hazırlanan müzik ve kliplerin videoları
Seçim Reklamı	Seçim için hazırlanan reklamların videoları
Seçim Vaatleri	Seçime yönelik parti başkanlarının halka verdikleri vaatlerin bulunduğu videolar
Televizyon Yayınları	Parti başkanlarının canlı yayında yaptıkları söyleşi ya da konuşmaların videoları
Yapılan Hizmetler	Partinin ve parti başkanının daha önceki dönemde yaptığı hizmetlere yönelik videolar
Ziyaret Görüntüleri	Parti başkanının farklı şehirlere çeşitli sebeplerle yaptığı ziyaretler
Diğer	Parti başkanlarının yaptıkları diğer faaliyetlere yönelik videolar

EXTENDED ABSTRACT

The most significant challenge faced by those in power throughout history is the issue of legitimacy. In early societies, legitimacy was based on sacred texts, objects, and the divine itself. This concept is known as theocratic thought and remained valid until the Middle Ages. However, as the demands of the time began to influence society, the source of power began to be sought in more tangible structures. This trend began with absolute monarchies, which defended the idea that those in power could resort to lies, deception, and oppression while governing people. However, with the emergence of modern states, this perspective has been abandoned. Democratic governments have rejected the oppression of individuals living in such systems. This necessitated that those in power utilize different methods to obtain the consent of people. With the development of mass communication tools and the emergence of new communication technologies, governments have started to strive for social consent through political communication, advertisements, and campaigns. They aimed to acquire legitimacy by obtaining the consent of the masses.

This study aims to determine how political parties and leaders benefit from political advertisements to establish social consent and the elements they employ in these advertisements. This study utilized content and semiotic analysis methods. The data within the scope of the study cover the period from March 1, 2023, to May 14, 2023. The shared content of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People's Party (CHP), which are the two parties with the highest potential for votes on the social media platform YouTube, were analyzed through content analysis to identify political advertisements. The analysis revealed that both parties included an equal number of political advertisements (N =19). Because it would be challenging to semiotically analyze all the shared advertisements, only the initial advertisements were subjected to analysis.

In the advertisement published by the AKP, it was determined that it targeted all voters, covered multiple topics (such as unity and education), included the image of the leader, created content in a positive advertising style, and employed emotional appeal. The music used in the advertisement referenced previous elections and contained motivating statements for voters. The individuals featured in the advertisement came from different segments and cultures of society, indicating a reference to Turkey's cultural structure. The main theme of the advertisement was the services provided by the leader, Recep Tayyip Erdoğan, in the previous periods. To establish social consent, elements such as loyalty, unity, togetherness, family values, love, trust, and hope are frequently used in advertisements. Additionally, there were subtle references to previously provided services.

Therefore, an attempt was made to obtain social consent. In the political advertisement film published by the CHP, it was observed that it targeted all voters, covered multiple topics, included the image of the leader, was prepared in a negative advertising style with implicit comparisons, and employed emotional appeal. The music used in the advertisement contained statements aimed at positively stirring voters' emotions. Furthermore, the frequent use of the phrase "Sana söz (a promise to you) is evidence of an attempt to instill trust among voters. The elements featured in the advertisements were complementary to each other. Individuals from different economic backgrounds were included in the advertisement, indicating that it aimed to appeal to individuals with lower, middle, and upper incomes. The main message intended to be conveyed through the advertisement was to instill trust in voters regarding the party leader, Kemal Kılıçdaroğlu. The fact that the advertisement was narrated by the party leader serves as an indication of an attempt to establish a connection with the audience. To establish social consent, various objects were emphasized, including nationalism, adherence to Atatürk's principles, unity, solidarity, freedom, hope, and trust.

One of the common aspects that can be highlighted in both advertisements is the selection of music that appeals to human emotions. Both advertisements target the society to establish social consent. The concepts and objects used to achieve social consent were generally similar for both advertisements. One of the points that differentiates these two advertisement films is the narrative aspect. While the host narrates the advertisement of the Justice and Development Party, the advertisement of the Republican People's Party is told by party leader Kemal Kılıçdaroğlu. Another difference is that the advertisements of the Justice and Development Party include references to their previous services, whereas the advertisements of the Republican People's Party focus solely on election promises. This difference can be attributed to the fact that the Republican People's Party is an opposition party and not in power.

YÖRESEL MUTFAKLARA YÖNELİK MOTİVASYON FAKTÖRLERİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ VE DAVRANIŞSAL NİYET ÜZERİNE ETKİSİ¹

THE EFFECT OF MOTIVATION FACTORS FOR LOCAL CUISINE ON CUSTOMER SATISFACTION AND BEHAVIORAL INTENTION

Enis Edip AKICI
İstanbul Rumeli Üniversitesi
Meslek Yüksekokulu
eedip.akici@rumeli.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7945-7083

Nilüfer Şahin PERÇİN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Turizm Fakültesi
Gastronomi ve Mutfak Sanatları
nilufer.percin@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7063-3247

ÖZ

Geliş Tarihi:
09.06.2023

Kabul Tarihi:
21.02.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Davranışsal Niyet,
Yöresel Mutfak,
Motivasyon,
Müşteri
Memnuniyeti

Keywords
Behavioral
Intention,
Regional Cuisine,
Motivation,
Customer
Satisfaction

Günümüzde turistlerin destinasyon seçimlerinde etkili olan faktörler arasında yöresel mutfak ürünlerine yönelik motivasyon ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, turistlerin yöresel mutfak seçiminde etkili olan motivasyon faktörlerinin belirlenmesiyle bu faktörlerin müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyetler üzerine etkisinin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmada, Ağustos ve Ekim ayları arasında Trabzon iline gelen yerli turistlerin yöresel mutfak tercihlerindeki motivasyon faktörlerinin memnuniyetleri ve davranışsal niyetleri üzerine etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada motivasyon faktörleri; “kültürel deneyim”, “kişilerarası iletişim”, “duyusal çekicilik”, “sağlık beklentisi”, “heyecan arayışı” ve “keşfetme” olarak belirlenmiştir. Yöresel mutfak motivasyonunun müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyetler üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, turistlerin yöresel mutfak motivasyonunu en çok etkileyen faktörlerin kültürel deneyim ve keşfetme olduğunu göstermektedir. Yöresel mutfak ürünlerinin sunduğu kültürel bir deneyim yaşama isteği ve yeni lezzetleri keşfetme arzusu, turistlerin yöresel mutfakla ilgili tercihlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, genel motivasyon faktörlerinin müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu bulunmuştur.

ABSTRACT

Factors that influence tourists' destination choices today, local cuisine motivation stands out as a prominent factor. Therefore, it is necessary to determine the motivational factors that influence tourists' choices of local cuisine and examine their impact on customer satisfaction and behavioral intentions. In this context, this study aims to investigate the effects of motivational factors on the satisfaction and behavioral intentions of domestic tourists visiting Trabzon province between August and October. The motivation factors in the study were determined as "cultural experience", "interpersonal communication", "sensory appeal", "health expectations", "quest for excitement" and "exploration". The impact of local cuisine motivation on customer satisfaction and behavioral intentions was analyzed. The research results indicate that the factors that most influence tourists' motivation for local cuisine are cultural experience and exploration. The desire to experience a cultural immersion offered by local cuisine and the curiosity to discover new flavors play a significant role in tourists' preferences for local cuisine. Additionally, it was found that general motivational factors have a statistically significant impact on customer satisfaction and behavioral intentions.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1312258>

Atf/Cite as: Akıcı, E. E., & Şahin Perçin, N. (2024). Yöresel mutfaqlara yönelik motivasyon faktörlerinin müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet üzerine etkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 118-136.

¹ Bu makale, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı bünyesinde hazırlanan “Yöresel Mutfaqlara Yönelik Motivasyon Faktörlerinin Müşteri Memnuniyeti ve Davranışsal Niyet Üzerine Etkisi” isimli tezden üretilmiştir.

Giriş

Günümüzde turistlerin seyahat tercihlerinde yöresel mutfak deneyimleri önemli bir faktör olarak görülmektedir. Yöresel mutfaklar, buldukları bölge için rekabet avantajı yaratmakta ve turistlerin destinasyon seçimlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Şengül & Türkay, 2015). Turistler yeni ve otantik deneyimler yaşamak amacıyla yöre kültürünü ve yöresel mutfağı keşfetmeye büyük ilgi göstermektedirler. Yöresel mutfaklar, tatil deneyimlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirilmekte ve destinasyon seçiminde iklim, konaklama ve manzara gibi faktörlerden sonra önemli bir rol oynamaktadır (Hu & Ritchie, 1993).

2012'de yayımlanan Küresel Yiyecek İçecek Raporu'na göre; turistlerin destinasyon seçiminde yöresel mutfak ürünlerini önemli bir motivasyon kaynağı olarak gördüğü öne çıkmaktadır. Araştırmaya göre; turistlerin yaklaşık olarak %90'ı destinasyon seçimlerinde yöresel mutfakların belirleyici etkenler arasında olduğunu belirtmişlerdir (UNWTO, 2012). Bu bağlamda, turistlerin yöresel mutfak ürünlerine olan ilgilerinin artması ile yiyecek ve içeceklerin destinasyona olan etkileri birçok araştırmanın konusu olmuştur (Kivela & Crotts, 2006; Kim & Eves, 2012).

Yapılan araştırmalar incelendiğinde; yöresel mutfak ürünlerine karşı olan deneyimleme motivasyonlarının, müşteri memnuniyetleri ve davranışsal niyetleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Turistler, beklentilerini karşılayan ve memnuniyet düzeyi yüksek bir şekilde ayrıldıkları destinasyonları bir sonraki ziyaretleri için tercih edebilmekte ve aynı deneyimleri tekrar yaşamak isteyebilmektedirler. Ayrıca tatil planları yapan aile ve arkadaş çevreleri için de bu destinasyonları tavsiye edebilmektedirler. Bu nedenle, turistleri yöresel mutfakları deneyimlemeye yönelten motivasyon unsurlarının belirlenmesi ve müşteri memnuniyeti ile davranışsal niyetlerine etkisini incelemek, bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Trabzon ilinin zengin mutfak kültürüne yönelik yapılan çalışmaların sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu araştırmanın hem kamu hem de özel sektör temsilcilerine rehberlik edici bir kaynak sağlama potansiyeli bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca yapılan çalışma ile tüketicilerin yöresel ürünlere yönelme nedenleri araştırılarak sektör paydaşlarının geliştirecekleri pazarlama stratejileriyle ilgili önemli bilgiler edinebileceği düşünülmektedir. Örneğin çalışma içerisinde yeni lezzet arayışında olan tüketicilerin bir kısmının yöresel ürünlere yöneldiği görülmüştür. Sektör paydaşlarının bu konu ile ilgili gerçekleştireceği stratejilerin kendilerine fayda sağlayacağı düşünülebilir. Çalışma içerisinde yer alan bu gibi örneklerin sektör paydaşlarına fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

Yöresel Mutfak ve Yöresel Mutfak Motivasyonu Kavramları

Yöresel mutfaklar ve yöresel yiyeceklerle ilgili yapılmış olan çalışmalarda birçok farklı tanımlamanın yapıldığı görülmektedir. Yöresel mutfak kavramı incelendiğinde içerisinde yöresel yemekleri, yöreye özgü mutfak araç gereçleri ve kendine has pişirme yöntemleri içeren oldukça geniş bir kavram olduğu görülmektedir (Altunsaban vd., 2017; Turan vd., 2020). Şengül & Türkay (2015)'a göre; yöresel mutfak kavramı bir yörenin kendine has ürünlerini kendi kültürleri ile birleşmesiyle ortaya çıkan ve bölgeye özel pişirme tekniklerinin kullanıldığı, dini gereksinimlerinde etkisiyle şekillenerek hazırlanan ve sunulan tüm yiyecek ve içecekler olarak tanımlamıştır. Yöresel mutfaklara yönelik motivasyon kavramı, bireyi bir bölgede hazırlanan yemekleri deneyimlemeye yönlendiren nedenler olarak tanımlanabilmektedir (Pas, 2017). Kim, Eves & Scarles (2009) ise, yöresel mutfakları tanımlarken bölgesel olarak üretimi yapılan ve o bölgeye özgü olan yiyecek ve içeceklerin tümü olarak ifade etmektedirler.

Yöresel mutfaklara karşı artan ilgi ile birlikte bilgi edinmeye duyulan merak, insanların farklı tat ve lezzetleri deneme arayışına ve seyahatlerini bu bağlamda düzenlemelerine neden olmuştur (Ülkü, Solmaz & Barakazı, 2019). Literatür incelendiğinde; yöresel mutfakların, bir bölgenin tercih edilmesinde cazibesini artıran önemli bir parçası olduğunu gösteren ve motivasyon faktörü haline geldiğini belirten pek çok çalışma bulunmaktadır (Remington & Yüksel, 1998; Harrington & Ottenbacher, 2010; Everett & Aitchison, 2008; Boyne & Hall, 2004). Yöresel yemeklerin turistlerin ziyaret ettiği destinasyonlarda bulunması, yöresel ürünlerin pazarlanması açısından da önemlidir (Selwood, 2003). 2012 yılında yayımlanan küresel yiyecek içecek raporu sonuçlarına göre; yöresel mutfaklar turistlerin bölge tercihlerinde etkili bir motivasyon kaynağıdır. Yöresel mutfakların tatil deneyimini iyileştirmede etkili bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Rapora göre; katılımcıların %88'i destinasyon seçiminde yöresel mutfakların önemli olduğunu belirtirken; destinasyonların turizm gelirlerinin yaklaşık %30'unu yöresel mutfak ürünlerinin oluşturduğu belirtilmiştir (UNWTO, 2012; UNWTO, 2017). Yöresel mutfakları kendi destinasyonlarında deneyimlemek, turistler açısından destinasyon kültürü hakkında fikir edinmek için

benzersiz bir fırsat olarak görülmektedir. Yöresel mutfaklar, hakkında daha fazla fikir edinmek ve yeni deneyimler elde etmek isteyen turistlerin ilgisini çekmektedir (Kim & Eves, 2012).

Yöresel ve yerel mutfak motivasyonuna yönelik yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde; öne çıkan faktörler genel olarak “heyecan arayışı”, “kültürel deneyim”, “rutinden kaçış” ve “sağlık beklentisi”dir (Bayrakçı & Akdağ, 2016; Kim, Eves & Scarles, 2013). Fields (2002) teorik olarak ele aldığı çalışmada yiyecek tüketimindeki motivasyon faktörlerini dört faktör olarak belirlemiş ve üzerinde durmuştur. Çalışmada ortaya çıkan dört faktör “fiziksel”, “kültürel”, “bireyler arası etkileşim” ve “prestij ve statü sahibi olmak” şeklinde tanımlamıştır. Kim & Eves (2012) çalışmalarında “heyecan arayışı”, “kültürel deneyim”, “bireylerarası ilişkiler”, “sağlık endişesi” ve “duyusal çekicilik” faktörlerinin turistleri yöresel mutfak tercihinə yönlendiren motivasyon faktörleri olduğunu belirtmiştir.

Müşteri Memnuniyeti ve Davranışsal Niyet Kavramı

Gibert vd. (2004), müşteri memnuniyeti kavramını “müşterilerin deneyimledikleri hizmet ile deneyim öncesi beklentilerini karşıladığı bir değerlendirme süreci” olarak tanımlamaktadır. Fornell (1992), ise müşterilerin bir ürünü veya hizmeti satın aldıktan sonra deneyimledikleri memnuniyet tutumu olarak açıklamaktadır. Müşteri memnuniyeti genellikle müşteri sadakatinin sağlanmasında etken bir öncü olarak kabul edilmektedir (Leninkumar, 2017). Sonuç olarak; müşteriler satın aldıkları ürün veya hizmetin değerlendirmesini yaparak davranışsal niyetlerini ortaya koymaktadırlar. İşletmelerin destinasyonda devamlılıklarını sağlamaları için “müşteri memnuniyeti önemli bir faktördür” (Canny, 2014). Fallon (2008) ise turistlerin beklentileri ile destinasyonun sunduğu hizmetler ve çekicilikler gibi unsurlar müşteri memnuniyetini etkilemektedir. Müşterilerin yaptıkları alımlar sonucunda ürün performansının beklentileri karşılması müşteri memnuniyetini oluşturmaktadır (Bei ve Chiao, 2001). Bir hizmet sırasında veya sonrasında tüketicilerin beklentilerinin yüksek düzeyde karşılanması, işletmeler için yeniden satış yapma olasılığını yüksek oranda artırmaktadır (Wong ve Sohal, 2003). Literatür incelendiğinde; aynı alanda yapılan çalışmaların sonuçları memnuniyetlerinin yüksek düzeyde olduğunu belirten müşterilerin yeniden satın alma ve işletmelere karşı daha pozitif yaklaşma oranlarının daha fazla olduğu belirtilmektedir (Maxham & Netemeyer, 2002; Blodgett & Anderson, 2000).

Destinasyonlar, arasındaki rekabetçi ortamının yükselmesi ve tüketici taleplerinin çeşitlenmesi sebebi ile ürünlerini farklılaştırmaya ve bölgeyi alternatif turizm çeşitlerine yöneltmeye çalışmaktadır. Bu sebeple destinasyonların kendisini diğerlerinden farklılaştıran rekabet faktörleri belirleyerek öne çıkması gerekmektedir. Gastronomi turizmi gibi alternatif turizm çeşitlerinde ön plana çıkarılan yöresel mutfak kültürü, destinasyonlar için önemli bir turistik ürün olmasının yanında turistler için bir cazibe unsurudur (Şengül & Türkay, 2018). Turistlerin ziyaret ettikleri destinasyonlara özgü yerel yemekleri tatması ve bu deneyimden tatmin sağlaması destinasyonların imajı için etkili bir faktördür. Bu bağlamda yöresel ürünlerin ve kültürün deneyimlenmesi ile oluşan müşteri memnuniyet düzeylerinin, turistlerin destinasyonu tekrar ziyaret etme veya tavsiye etme olasılığını etkileyen önemli bir faktör olduğu görülmektedir (Bigne, Sanchez & Sanchez, 2001; Yoon & Uysal, 2005).

Yöresel Mutfak Motivasyonu, Müşteri Memnuniyeti ve Davranışsal Niyet Üzerine Yapılan Çalışmalar

Alant ve Bruwer (2004) tarafından yapılan bir araştırmada, 214 kişi üzerinde gerçekleştirilen bir anket neticesinde yiyecek ve içecek festivallerine katılanların yöresel ürünlere yönelik memnuniyetinin destinasyonun tekrar tercih edilme niyeti üzerinde olumlu yönde etkili olduğu belirlenmiştir. Liu ve Jang (2009) ise yaptıkları araştırmada, kaliteli yemek ve servisin müşterilerin memnuniyetleri ve davranışsal niyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu vurgulamışlardır. Ling ve diğerleri (2010) turistlerin yerel gıdalara yönelik algılarının memnuniyetlerini olumlu yönde etkilediğini ve memnuniyetlerinin tekrar ziyaret ve tavsiye etmek gibi davranışsal niyetlerini olumlu yönde etkilediğini göstermişlerdir.

Kim ve Eves (2012) tarafından yapılan çalışmada yerel ve yöresel ürünlere yönelik motivasyon unsurlarının destinasyon seçimleri üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Turistlerin yöresel mutfak deneyimleri ve memnuniyetlerinin ziyaretçilerin tekrar aynı destinasyonu tercih etme ve çevrelerine tavsiye etmelerinde etkisi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Tao (2012) yaptığı çalışmada itme ve çekme motivasyonlarının yerine getirilmesinin turistlerin memnuniyet ve davranışsal niyet düzeyleri üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bayrakçı (2014) Gaziantep ilini ziyaret eden turistlerin katılımları ile hazırladığı çalışmada yöresel mutfak ürünlerini tüketim motivasyonlarının turistlerin tekrar ziyaret etme niyetlerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiş ve "heyecan arayışı" ve "kültürel deneyim" faktörlerinin tekrar ziyaret niyetini etkileyen boyutlar olduğunu belirlemiştir.

Bayrakçı ve Akdağ (2016) tarafından Gaziantep ilinde 387 yerli turist ile yapılan çalışmada, yöresel mutfak motivasyonları ve yüksek memnuniyet düzeyine sahip olan turistlerin destinasyona yönelik davranışsal niyetlerinin pozitif yönde etkilendiğini ortaya koymuştur.

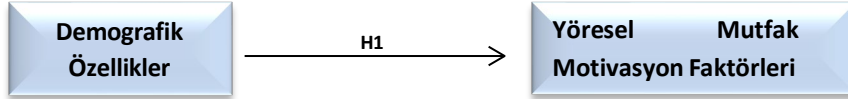
Şengül (2016) ise "rutinden kaçış" ve "sağlık endişesi" faktörlerinin müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ve yöresel mutfak memnuniyetinin de davranışsal niyetler üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Şengül ve Türkay (2018) ise "duyulara hitap", "heyecan verici deneyim" ve "birliklilik" faktörlerinin turistlerin memnuniyetleri arasında negatif bir ilişkisi olduğunu, "rutinden kaçış" ve "sağlık beklentisi" faktörleri ile pozitif bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca turistlerin yöresel yemeklerde kullanılan malzemeleri sağlıklı ve taze olarak düşünmeleri ile sakinlik beklentilerinin yerine getirilmesinin, memnuniyetleri üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Yukarıda yer verilen çalışmalarla birlikte gerçekleştirilen literatür taramasıyla Trabzon ilini kapsayan ve yöresel mutfaklara yönelik motivasyon faktörlerinin incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışma ile literatürde yer alan bu eksikliğin doldurulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı, Trabzon'u ziyaret eden turistlerin yöresel mutfağa olan ilgilerinin müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırmanın odak noktası, "Yöresel mutfağa olan motivasyon ve motivasyon faktörlerinin müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet üzerindeki etkileri nelerdir?" sorusuyla belirlenen problemi çözmektir. Bu ana soruya ek olarak; alt sorular da araştırma çerçevesinde ele alınmıştır: Araştırma örneklemini kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve 429 kişi çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma içerisinde veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden faydalanılmıştır.

Araştırma Sorusu 1: Demografik özelliklere bağlı olarak, yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri farklılaşmakta mıdır?

Şekil 1. Demografik Özellikler ile Yöresel Mutfak Motivasyon Faktörleri İlişkisi

Araştırma sorusu 1'in cevaplanması yönünde şu hipotez geliştirilmiştir:

H1: Turistlerin demografik özellikleri ile yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1-a: Cinsiyet ile turistlerin yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1-b: Yaş ile turistlerin yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

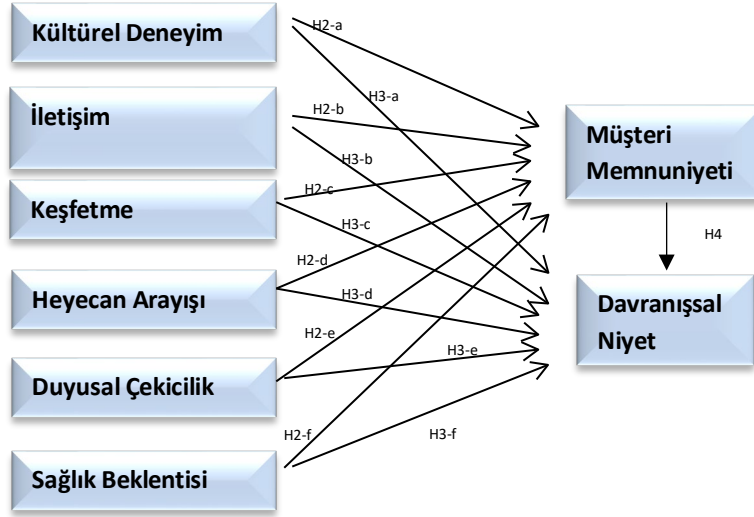
H1-c: Medeni durum ile turistlerin yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1-d: Eğitim durumu ile turistlerin yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1-e: Aylık gelir ile turistlerin yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırma Sorusu 2: Turistlerin Yöresel mutfağa yönelik motivasyon faktörleri ile müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet arasında bir ilişki var mıdır?

Motivasyon Faktörleri

Şekil 2. Yöresel Mutfığa Yönelik Motivasyon Faktörleri ile Müşteri Memnuniyeti ve Davranışsal Niyet İlişkisi Araştırma sorusu 2'nin cevaplanabilmesi yönünde şu hipotezler geliştirilmiştir:

H2: Yöresel mutfığa yönelik motivasyon faktörleri müşteri memnuniyetini etkiler.

H2-a: Kültürel deneyim müşteri memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H2-b: İletişim müşteri memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H2-c: Keşfetme müşteri memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H2-d: Heyecan arayışı müşteri memnuniyeti üzerinde etkilidir. **H2- e:** Duyusal çekicilik müşteri memnuniyeti üzerinde etkilidir. **H2-f:** Sağlık beklentisi müşteri memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H3: Yöresel mutfığa yönelik motivasyon faktörleri turistlerin davranışsal niyetini etkiler.

H3-a: Kültürel deneyim davranışsal niyet üzerinde etkilidir.

H3-b: Bireylerarası ilişkiler davranışsal niyet üzerinde etkilidir.

H3-c: Keşfetme davranışsal niyet üzerinde etkilidir.

H3-d: Heyecan arayışı davranışsal niyet üzerinde etkilidir. **H3-e:** Duyusal çekicilik davranışsal niyet üzerinde etkilidir. **H3-f:** Sağlık beklentisi davranışsal niyet üzerinde etkilidir.

H4: Müşteri memnuniyeti davranışsal niyeti etkiler.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada, verileri toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. Anket dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, katılımcıların demografik özelliklerini içeren beş sorudan oluşmaktadır. İkinci bölümde, Kim ve Eves'in (2012) "Motivasyon Faktörleri Ölçeği" kullanılmıştır. Anketin üçüncü bölümünde Zeithaml vd. (1996), Liu & Jang (2009); Çetinsöz & Artuğer'in (2013) çalışmalarındaki "Davranışsal Niyet" ölçeği kullanılmıştır. Dördüncü bölümde ise Oliver (1980), Yüksel, Yüksel ve Bilim (2010) ve Oral ve Çelik'in (2013) çalışmalarındaki "Müşteri Memnuniyeti" ölçeğinde kullanılan ifadeler kullanılmıştır. Çalışmada 5'li likert tipi tutum ölçeği derecelendirmesi ("1= Kesinlikle Katılmıyorum", "2= Katılmıyorum", "3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum", "4= Katılıyorum", "5= Tamamen Katılıyorum") kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın kapsamı, Trabzon'u ziyaret eden yerli turistlerin yöresel mutfak deneyimine odaklanmaktadır. 2021 yılı Ocak-Ekim döneminde Trabzon'u ziyaret eden toplam 310.418 yerli ve yabancı turist bulunmaktadır. Bu dönem içinde Ağustos-Ekim arasında ise "88.474 yerli turist" Trabzon'u ziyaret etmiştir (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2021). Araştırma verileri Ağustos-Ekim döneminde kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak toplanmış olup, bu süre içerisinde 500 anket Trabzon'a gelen yerli turistlerin yoğun olduğu bölgelerde dağıtılmıştır. Kolayda örnekleme tekniği, Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım (2012), tarafından araştırmacının örnekleme için uygun gördüğü ve araştırmaya katkı sağlayacağını düşündüğü kişileri

seçmesi olarak açıklamaktadır. Ayrıca kolay örnekleme, denek bulma işlemine yeterli örnek büyüklüğüne ulaşıncaya kadar devam edebilme imkânı sağlamaktadır. Dağıtılan anketlerden 71'i boş veya tüm sorulara aynı yanıt verdiği içerdığı için değerlendirme dışı bırakılmış ve 429 anket değerlendirmeye alınmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan tarafından 2004 yılında gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen bilgilere göre “88.474” kişilik bir evren için 429 anketin yeterli olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Çok değişkenli istatistiksel analizin çalışmaya uygulanabilmesi için öncü koşul olan doğrusallık, homojenlik ve normallik testleri uygulanmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012). Ön koşul sağlandıktan sonra elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için önerilen yöntemler olan standart sapma, histogramlar, basıklık çarpıklık ve Q-Q çizelgeleri kullanılmıştır. Sıfır basıklık ve çarpıklık değerlerine sahip verilerin mükemmel şekilde normal dağıldığı ancak verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ile 1 toleransı içinde olduğu varsayılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2014). Yapılan analizler, ölçek içerisindeki terimlerin standart sapmalarının 1'e yakın olduğunu (Tablo 6), basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ile 1 arasında değiştiğini (Tablo 1) ortaya koymuştur. Bu nedenle, yapılan inceleme sonucunda bu verilerin çok değişkenli istatistiksel analiz için gerekli koşulları sağladığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 1. Normallik Dağılımı

No	İfadeler	Çarpıklık	Basıklık
1	Yöresel yemek deneyimi farklı kültürler hakkında bilgimi artırmak için bir fırsat verir.	-,924	,632
2	Yöresel yemekleri denemek, 123irr insanların nasıl yaşadığını görmemize yardımcı olur.	-,775	1,057
3	Yerel yiyecek deneyimi, normalde göremeyeceğim şeyleri anlamama olanak sağlar	-,464	,100
4	Yöresel yemekleri denemek, yöresel yemeklerin tadının nasıl olduğunu öğrenmemi sağlar.	-1,011	,492
5	Yöresel yemekleri denemek, yeni lezzetler keşfetmemi sağlar.	-1,016	0,354
6	Yöresel yemekleri 123irr uh123 yerinde denemek, otantik bir deneyim sağlar	-,285	,702
7	Özgün yerinde 123irr halkı tarafından sunulan yöresel yemekleri denemek, yerel kültürleri anlamak için eşsiz bir fırsat sunar.	-1,077	,730
8	Yöresel yemekleri özgün (bölgesinde) yerinde denemek benim için önemlidir.	-,934	,603
9	Yöresel yemek deneyimi arkadaşlarım veya ailemle hoş vakit geçirmemi sağlar.	-,587	,046
10	Yöresel yemek deneyimim hakkında herkese bahsetmeyi severim	-,835	,466
11	Arkadaşlarıma göstermek için yerel yemeklerin fotoğrafını çekerim.	-,496	-,631
12	Yöresel yemekler arkadaşlık ve akrabalık bağlarını artırır.	-,374	-,283
13	Yöresel yiyecek deneyimi, 123irr entelektüel olarak zenginleştirir.	-,931	1,019
14	Yöresel yemek deneyimlerimden herkese bahsetmekten mutlu olurum	-,522	,279
15	Seyahat etmek isteyen kişilere yöresel yemek deneyimim hakkında tavsiyede bulunmak isterim.	-,740	1,070
16	Bir yöresel yemeği yerinde deneyimlemek 123irr heyecandırır.	-,118	,964
17	Yöresel yemekleri denemek 123irr neşelendirir.	-,875	,855
18	Tatilde yerel yemek tadımı 123irr rahatlatır.	-,513	,008
19	Yöresel bir yemeği denerken onun heyecan verici olmasını beklerim.	-,554	,491
20	Yöresel yemeklerin güzel gözükmesi benim için önemlidir.	-,590	-,094
21	Yöresel yemeklerin güzel kokması benim için önemlidir.	-,488	-,303
22	Yöresel yemeklerin tadının güzel olması benim için önemlidir.	-,135	,365
23	Yöresel yemeği kendi özgün yerinde yemek başka bir yerde yemekten farklıdır.	-,707	-,461

24	Yöresel yemekler besleyicidir.	-,036	-,609
25	Yöresel yemekleri sağlığını korur.	,263	-,704
26	Yöresel yemekler, yerel alanda üretilen birçok taze ürünü içerir.	-,461	,200
27	Genel olarak yöresel yemek deneyiminden çok memnun kaldım	-,294	,340
28	Genel olarak, yöresel yemekler 124ırr iyi 124ırr uh haline sokuyor	-,399	,451
29	Trabzon yöresel yemeklerini denemekten keyif aldım	-,667	,675
30	Trabzon yöresel yemekleri hakkında başkalarına olumlu şeyler söylerim	-,947	,756
31	Trabzon yöresel yemeklerini başkalarına tavsiye ederim	-,053	,028
32	Gelecekte Trabzon'u tekrar ziyaret ederim	-,466	,310

Veri seti içerisinde bulunan Motivasyon Faktörleri Ölçeğinin içerisinde yer alan soruların genel güvenilirlik seviyesi $\alpha = ,868$ olarak bulunmuştur. Ayrıca Davranışsal Niyet Ölçeğinin güvenilirlik seviyesi ise $\alpha = ,810$, Memnuniyet Ölçeğinin güvenilirlik seviyesi $\alpha = ,742$ 'dir. Motivasyon Faktörleri Ölçeği içerisinde yer alan alt boyutlarına ait Alfa (α) katsayıları Tablo 3 te açıklanmıştır. Bazı araştırmacılar (Şencan, 2005; Kayış, 2010; Kılıç, 2016), değerin 1'e yaklaştıkça güvenilirliğin arttığını belirtmektedir. Bu durumda çalışmanın güvenilir olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktörler	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha katsayısı
Heyecan Arayışı	5	0,793
Kültürel Deneyim	4	0,779
Sağlık Beklentisi	3	0,785
İletişim	4	0,744
Duyusal Çekicilik	3	0,704
Keşfetme	2	0,723

Ölçüm aracının genel Cronbach's Alpha katsayısı; 0,868

Güvenilirlik analizinin ardından ölçek içeriğinin ve yapısının geçerliliği de test edilmiştir. İçeriğin uygunluğu değerlendirilirken; ölçme aracında yer alan ifadelerin ölçme amacına uygun olup olmadığı ve ölçme hedefinin durumunu yansıtmadığına ilişkin uzman görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmada verilerin yapı geçerliğini test etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Aynı zamanda temel bileşenler ve Varimax rotasyonundan yararlanılmıştır. Yapılan faktör analizi neticesinde 1,00'in üzerinde olan faktörler çalışma içerisinde değerlendirilmiştir. Tablo 2'de yer alan faktör analizi sonucunda ulaşılan sonuçlar incelendiğinde; memnuniyet ölçeğinin KMO değeri ,665, Bartlett Küresellik Testi ise ($p=0,000$) anlamlı çıkmıştır. Ayrıca motivasyon faktörleri ölçeğinin KMO değeri ,869 ve Bartlett Küresellik Testi anlamlı ($p=0,000$) çıktığı görülmektedir. Davranışsal Niyet Ölçeğinin KMO değeri ,693, Bartlett Küresellik Testi anlamlı ($p=0,000$) çıkmıştır. Yapılan KMO testi sonucunda ortaya çıkan değerlerin 0,60 ve üzerinde çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda sağlanan veriler faktör analizi yapmak için uygun ve yeterlidir (Tabachnick ve Fidell, 2012).

Faktör analizi, boyut indirgemek, değişken sayısını azaltmak ve değişkenler arasındaki ilişkilerin yapısını araştırmak ve değişkenleri sınıflandırmak amacıyla uygulanmaktadır (Kalaycı, 2008). Eldeki veri setinin 350 ve üzerinde olması durumunda faktör ağırlığının 0,30 ve üzerinde olması gerekmektedir. Ağırlığın 0,50'nin üzerinde olması durumu oldukça iyi olarak değerlendirilmektedir (Hair, Anderson, Tatham ve Black, 1998; 385). Maddelerin ölçekte kalıp kalmayacağı ise faktör ağırlığı alt sınırının (0,50) üzerinde kalıp kalmayacağına göre belirlenmiştir. Bu aşamada bu değer altındaki kalan maddeler ölçekten çıkarılarak çalışmaya dahil edilmemiştir. Yapılan analiz neticesinde Motivasyon Faktörleri Ölçeğinde yer alan maddeler 26'dan 21'e düşmüştür. Veri setinde kalan 21 maddeye uygulanan faktör analizi sonucunda altı adet faktör oluşmuştur. Faktörlerin isimlendirilmesi ise kendilerine yüklenen ifadeler ve literatürde yer alan çalışmalardan elde edilen verilere göre yapılmıştır. Tablo 2'de ifadelere yönelik tüm bilgiler detaylı şekilde verilmiştir.

Alt boyutların toplam varyans içerisindeki oranları incelendiğinde; heyecan arayışı alt boyutunun toplam varyansın %14,366'sını, kültürel deneyim, heyecan arayışı ve sağlık beklentisi alt boyutları beraber toplam varyansın %26,598'sini açıklamaktadır. Diğer yandan da kültürel deneyim, heyecan arayışı ve sağlık beklentisi alt boyutları beraber toplam varyansın %36,930'unu açıklanmaktadır. Alt boyutların içerisine iletişim alt boyutu da eklendiğinde toplam varyansın %47,241'ini açıkladığı görülmektedir. Bu alt boyutların içerisine duyuşal çekicilik alt boyutu eklendiğinde varyansın %56,785'ini; keşfetme alt boyutuyla birlikte tüm alt boyutlar ise varyansın %65,648'ini açıklamaktadır.

Faktörler üzerinde uygulanan güvenilirlik analizi neticesinde heyecan arayışı alt boyutu güvenilir ($\alpha=0,793$), sağlık beklentisi alt boyutunun güvenilir ($\alpha=0,785$), kültürel deneyim alt boyutunun güvenilir ($\alpha=0,779$), iletişim alt boyutunun güvenilir ($\alpha=0,744$), keşfetme alt boyutunun güvenilir ($\alpha=0,723$) ve duyuşal çekicilik alt boyutunun güvenilir ($\alpha=0,704$) olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Motivasyon Faktörleri Ölçeği Faktör Analizi

Değişkenler Yükü	Faktör	Özdeğer	Varyans (%)
<i>Faktör 1: "Heyecan Arayışı"</i>		6,129	14,366
HA1	,787		
HA2	,717		
HA3	,656		
HA4	,653		
HA5	,636		
<i>Faktör 2: "Kültürel Deneyim"</i>		2,197	12,232
KD1	,821		
KD2	,792		
KD3	,669		
KD4	,560		
<i>Faktör 3: "Sağlık Beklentisi"</i>		1,640	10,332
SB1	,867		
SB2	,831		
SB3	,727		
<i>Faktör 4: "İletişim"</i>		1,424	10,311
İ1	,760		
İ2	,725		
İ3	,687		
İ4	,595		
<i>Faktör 5: "Duyuşal Çekicilik"</i>		1,315	9,544
DÇ1	,832		
DÇ2	,749		
DÇ3	,700		
<i>Faktör 6: "Keşfetme"</i>		1,082	8,863
K1	,818		
K2	,762		

Çıkarım metodu: Principal Component Analysis Rotasyon Metodu: Varimax

Tablo 4'te katılımcılara ait demografik özelliklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Araştırmaya katılanların %55,9'unu kadınlar oluştururken %44,1'i erkekler oluşturmaktadır. Yaş ortalamalarına bakıldığında; "26-34" yaş

grubu %41 ile Trabzon ilini ziyaret edenler arasında ilk sırada yer alırken “60 ve üzeri” yaş grubu %3 ile en az sayıda yer alan yaş grubu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Yerli Turistlerin Demografik Özelliklerine Yönelik İstatistiksel Bulgular

Kategoriler	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	240	55,9
	Erkek	189	44,1
Yaş	18-25	98	22,8
	26-34	176	41
	35-44	76	17,7
	45-59	66	15,4
	60 ve üzeri	13	3
Gelir Düzeyi	0-2800 TL	154	35,9
	2801-3800 TL	71	16,6
	3801-4800 TL	76	17,7
	4801 TL ve Üzeri	128	29,8
Medeni Durum	Evli	213	49,7
	Bekâr	216	50,3
Eğitim Durumu	İlköğretim	31	7,2
	Lise	85	19,8
	Önlisans	53	12,4
	Lisans	210	49
	Lisansüstü	50	11,7

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde; %50,3’ü bekar, %49,7’si evlidir. Eğitim durumları incelendiğinde ise lisans mezunu olanların %49 oranla en fazla grubu oluşturduğu görülmektedir. En düşük oranda ise %7,2’lik oranla ilköğretim mezunları yer almaktadır. Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde ilk sırada %35,9’u “2800 TL ve altı” gelir grubunda yer almaktadır. En düşük oranda ise %16,6 oranla “2801-3800 TL” gelir düzeyine sahip katılımcılar yer almaktadır.

Katılımcıların demografik özellikleri ile yöresel mutfak motivasyonu arasındaki ilişkinin analiz edilmesi amacıyla katılımcılardan elde edilen demografik özellikleri ile diğer değişkenler arasındaki farklılıklar Bağımsız Çift Örneklem T-Testi ve One-Way ANOVA testi kullanılarak belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Demografik Özellikleri ile Yöresel Mutfak Motivasyonu Arasındaki İlişkinin Analiz

	Sonuçları					
	Kültürel Deneyim	Heyecan Arayışı	Sağlık Beklentisi	Duyusal Çekicilik	İletişim	Keşfetme
Cinsiyet						
Erkek	4,35	4,24	3,96	4,32	3,78	3,99
Kadın	4,27	4,30	3,75	4,36	3,78	4,02
<i>t</i>	1,868	1,052	2,59	,847	,054	,493
<i>Sig.(2-tailed)</i>	,062	,294	,010*	,397	,957	,622
Yaş						
18-25	4,23	4,11	3,84	4,02	3,79	3,91
26-34	4,39	4,19	3,92	3,95	3,82	4,08
35-44	4,30	4,29	3,82	4,01	3,61	3,92
45-59	4,25	4,30	3,76	4,03	3,84	4,07

60 ve üzeri	4,42	4,26	4,25	3,97	3,92	4,03
<i>F</i>	3,115	2,002	2,121	,499	1,337	1,903
<i>Sig.</i>	,015	,093	,077	,737	,256	,109
Eğitim						
İlköğretim	4,23	4,15	3,94	4,43	3,80	4,01
Lise	4,22	4,18	4,03	4,27	3,63	3,97
Önlisans	4,29	4,39	3,96	4,31	3,76	4,00
Lisans	4,36	4,30	3,74	4,36	3,83	4,03
Lisansüstü	4,38	4,27	3,99	4,40	3,88	3,98
<i>F</i>	2,318	1,537	4,638	,816	1,293	,158
<i>Sig.</i>	,056	,191	,001	,515	,272	,959
Medeni Durum						
Evlü	4,32	4,23	3,94	4,37	3,79	4,05
Bekar	4,32	4,31	3,80	4,32	3,78	3,97
<i>t</i>	,045	1,365	2,377	1,040	,089	1,329
<i>Sig. (2-tailed)</i>	,964	,173	,018	,299	,929	,184
Aylık Gelir						
2800 TL ve altı	4,24	4,27	3,88	4,37	3,82	3,96
2801 TL-3800	4,37	4,26	3,92	4,38	3,73	3,97
3801 TL-4800	4,26	4,21	4,03	4,34	3,79	3,99
4801 TL ve üzeri	4,41	4,32	3,73	4,30	3,76	4,11
<i>F</i>	4,442	,529	3,775	,579	,268	1,541
<i>Sig.</i>	,004	,662	,011	,629	,849	,203

Sağlık beklentisi ($\text{sig}=0,010$) değişkeninden elde edilen verilerde cinsiyete bağlı farklılık bulunmuştur. Ayrıca analiz sonuçlarına göre medeni duruma göre sağlık beklentisi ($\text{sig}=,018$) değişkeninden elde edilen verilerde de farklılık olduğu görülmektedir. Veri setine uygulanan Tek Yönlü Varyans analizi sonucunda ise sadece sağlık beklentisi ($\text{sig}=0,018$) değişkeninin farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Çalışmada farklılık oluşturan grupların lisans ve lisansüstü ($\text{sig}=0,011$), lisans ve lise ($\text{sig}=0,000$) ve lisans ve ön lisans ($\text{sig}=0,019$) eğitim düzeyine sahip bireylerden oluştuğu görülmektedir. Gelir düzeyleriyle sağlık beklentisi değişkeni arasındaki farklılıklara bakıldığında ise 3801 ile 4800 ₺ geliri olanlar arasında ($\text{sig}=0,001$), 4800 ₺'den daha fazla gelire sahip bireyler ile 2800 ₺ ve daha düşük geliri olanlar ($\text{sig}=0,048$) ve 2801-3800 ₺ geliri olanlar arasında ($\text{sig}=0,049$) farklılık bulunmuştur. Gelir düzeyleriyle kültürel deneyim değişkeni kıyaslandığında ise 2800 ₺ ve altı gelire sahip olanlar ile 4800 ₺ ve üzerinde gelire sahip olanlar arasında ($\text{sig}=0,010$) farklılık olduğu görülmektedir. Veri seti içerisindeki değişkenler ile verilen cevapların yaş durumuna göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde kültürel deneyim değişkeninde 18-25 yaş grubu arasında olanlar ile 26-34 yaş grubu ($\text{sig}=0,002$) ve 45-59 yaş grubu arasında ($0,018$) farklılık bulunmuştur. Elde edilen analiz sonuçlarına göre H1 kabul edilmiştir.

Aşağıda yer alan tabloda “Davranışsal Niyet, Motivasyon Faktörleri ve Müşteri Memnuniyeti” ölçeklerine ait standart sapma ve aritmetik ortalama dağılımları yer almaktadır. Genel ortalamalar incelendiğinde Davranışsal Niyet Ölçeği genel ortalamasının 4,32; Motivasyon Faktörleri Ölçeğinin 4,18 ve Müşteri Memnuniyeti Ölçeğinin ise 4,14 olarak bulunduğu görülmektedir. Faktörlere bakıldığında ise genel olarak tüm faktörlerin ortalamasının yüksek bulunduğu dikkat çekmektedir. Ortalama olarak en düşük olan faktörün sağlık beklentisi; en yüksek faktörün ise kültürel deneyim ve keşfetme olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Ölçeklere İlişkin İfadelerin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları

	Ortalama*	Std.Sapma
YÖRESEL MUTFAK MOTİVASYONU ÖLÇEĞİ	4,18	,385
Faktör 1: “Heyecan Arayışı” (HA)	4,22	,549
HA1	4,26	,740
HA2	4,42	,660
HA3	4,19	,822
HA4	4,13	,721
HA5	4,10	,763
Faktör 4: “Kültürel Deneyim” (KD)	4,52	,457
KD1	4,62	,527
KD2	4,48	,636
KD3	4,57	,577
KD4	4,42	,612
Faktör 6: “Sağlık Beklentisi” (SB)	3,87	,632
SB1	3,85	,779
SB2	3,68	,763
SB3	4,08	,725
Faktör 5: “İletişim” (İ)	3,98	,658
İ1	4,13	,837
İ2	3,90	,819
İ3	3,58	1,144
İ4	4,31	,622
Faktör 2: “Duyusal Çekicilik” (DÇ)	4,34	,457
DÇ1	4,18	,741
DÇ2	4,37	,612
DÇ3	4,48	,639
Faktör 3: “Keşfetme” (K)	4,52	,619
K1	4,07	,760
K2	3,81	,818
MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ÖLÇEĞİ	4,14	,536
Memnuniyet1	4,16	,613
Memnuniyet2	4,01	,695
Memnuniyet3	4,24	,670
DAVRANIŞSAL NİYET ÖLÇEĞİ	4,32	,608
Davranışsal Niyet1	4,24	,714
Davranışsal Niyet2	4,33	,698
Davranışsal Niyet3	4,33	,732

*1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2:Katılmıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 6’da yer alan ifadeler incelendiğinde; 4,62 ortalama ile ilk sırada “Yöresel yemekleri denemek, yeni lezzetler keşfetmemi sağlar” (KD1) ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Ortalamada en düşük ifadenin ise 3,58 ortalama ile “Arkadaşıma göstermek için yerel yemeklerin fotoğrafını çekerim” (İ3) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7. Yöresel Mutfak Motivasyonunun Müşteri Memnuniyeti ve Davranışsal Niyet ile İlişisine Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	KD	İ	K	HA	DÇ	SB	Müşteri Memnuniyeti	Davranışsal Niyet	Yöresel Mutfak Motivasyonu
Kültürel Deneyim	-								
İletişim	,413**	-							
Keşfetme	,361**	,431**	-						
Heyecan	,454**	,517**	,367**	-					
Arayışı									
Duyusal Çekicilik	,278**	,353**	,153**	,290**	-				
Sağlık Beklentisi	,090**	,265**	,227**	,255**	,313**	-			
Müşteri Memnuniyeti	,332**	,293**	,274**	,401**	,361**	,364**	-		
Davranışsal Niyet	,244**	,241**	,123**	,284**	,252**	,257**	,606**	-	
Yöresel Mutfak Motivasyonu	,658**	,796**	,605**	,756**	,576**	,513**	,501**	,351**	-

**Korelasyon 0,1 düzeyinde anlamlıdır (çift yönlü).

Değişkenlerin aralarındaki ilişisine Yönelik (Tablo 7) Korelasyon Analizi Sonuçları isimli tabloya bakıldığında yöresel mutfak motivasyonu faktörleriyle davranışsal niyet ($r=,351$) ve müşteri memnuniyeti ($r=,501$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda müşteri memnuniyeti ile heyecan arayışı boyutu ($r=,401$), keşfetme boyutu ($r=,274$), duysal çekicilik boyutu ($r=,361$), kültürel deneyim boyutu ($r=,332$), sağlık beklentisi boyutu ($r=,364$) ve iletişim boyutu ($r=,293$) arasında da anlamlı pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca davranışsal niyet ile duysal çekicilik boyutu ($r=,252$), keşfetme boyutu ($r=,123$), iletişim boyutu ($r=,241$), sağlık beklentisi boyutu ($r=,257$), heyecan arayışı boyutu ($r=,284$) ve kültürel deneyim boyutu ($r=,244$) arasında pozitif yönlü ilişki görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda davranışsal niyet ile müşteri memnuniyeti arasında kuvvetli bir ilişkinin olduğu da söylenebilmektedir ($r=,606$). Müşteri memnuniyeti ile diğer değişkenler arasında pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, tüketicilerin yöresel yemekleri daha sağlıklı bulduğu ve aynı zamanda farklı lezzetler deneme isteklerini bu şekilde giderdiği düşünülmektedir. Diğer taraftan müşterilerin yöresel mutfak ürünlerini farklı kültürleri deneme istekleri ve duysal olarak çekici bulmalarından dolayı tercih ettikleri öngörülmektedir.

Tablo 8. Yöresel Mutfak Motivasyonunun Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırma Modelinin Özet İstatistikleri						
F= 29,622						
Düzeltilmiş $R^2=0,286$ $R^2=0,296$						
Kestirilen Standart Hata=0,45332 Durbin Watson=1,904 Anlamlılık Düzeyi=0,000						
Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t	Sig.	Tolerance	VIF
Kültürel Deneyim	0,152	0,057	3,117	0,002*	0,704	1,420
Sağlık Beklentisi	0,231	0,038	5,171	0,000*	0,839	1,192
Duyusal Çekicilik	0,188	0,047	4,092	0,000*	0,794	1,260
Heyecan Arayışı	0,211	0,050	4,114	0,000*	0,636	1,572
İletişim	-0,039	0,043	-0,744	0,457	0,609	1,642
Keşfetme	0,078	0,036	1,640	0,102	0,746	1,341

Bağımlı Değişken: Müşteri Memnuniyeti

Tablo 8’ de gösterilen regresyon modelinin güven düzeyi %95 oranda olup, istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmüştür. Yöresel mutfak motivasyonu, müşteri memnuniyetinin istatistiksel açıdan anlamlı bir kısmını açıklayarak %29’luk bir oranda ($R^2=,296$) etkilemektedir. Bu bulgular, yöresel mutfak motivasyonunun müşteri memnuniyetini önemli ölçüde etkileyen bir faktör olduğunu göstermektedir. Yapılan regresyon analizi sonucunda bağımlı değişken müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkileyen kültürel deneyim ($\beta:0,152$, $p<0,05$) bağımsız değişken olan müşteri memnuniyetinin %2’sini açıklamaktadır ($R^2=0,021$). Müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkileyen diğer bir bağımsız değişken sağlık beklentisidir ($\beta:0,231$, $p<0,05$). Sağlık beklentisi müşteri memnuniyetinin değişimine %7’lik bir katkı sağlamaktadır ($R^2=0,073$). Memnuniyetteki değişimin %3’lük kısmını açıklayan ($R^2=0,037$) diğer bir değişken duyusal çekiciliktir ve müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilemektedir ($\beta:188$, $p<0,05$). Heyecan arayışı ($\beta:0,211$, $p<0,05$) bağımlı değişkeni olumlu yönde etkileyerek müşteri memnuniyetinin değişimine %1’lik bir katkı sağlamaktadır ($R^2=0,161$). Hipotezleri test etmek amacıyla yapılan analizler sonucunda, Stepwise yöntemi kullanılarak yapılan regresyon modelinde keşfetme boyutları ($p: 0,102>0,05$) ve iletişim ($p: 0,457>0,05$) değişkenlerinin modele anlamlı bir katkı sağlamadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, H2a, H2d, H2e, H2f alt hipotezleri kabul edilmiştir, H2b ve H2c alt hipotezleri de reddedilmiştir.

Tablo 9. Yöresel Mutfak Motivasyonunun Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisini İnceleyen Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırma Modelinin Özet İstatistikleri						
F= 12,440						
Düzeltilmiş $R^2=0,138$ $R^2=0,150$						
Kestirilen Standart Hata=0,56514 Durbin Watson=2,035 Anlamlılık Düzeyi=0,000						
Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t	Sig.	Tolerance	VIF
Heyecan Arayışı	0,140	0,062	2,494	0,013*	0,636	1,572
Sağlık Beklentisi	0,174	0,047	3,547	0,000*	0,839	1,192
Duyusal Çekicilik	0,109	0,058	2,173	0,030*	0,794	1,260
Kültürel Deneyim	0,132	0,071	2,463	0,014*	0,704	1,420
İletişim	0,053	0,053	0,930	0,353	0,609	1,642
Keşfetme	0,045	0,045	-1,063	0,289	0,746	1,341

Bağımlı Değişken: Davranışsal Niyet

Yapılan regresyon analizi, davranışsal niyet ile motivasyon ölçeği boyutları arasında kurulan modelin %95 güven düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir (F: 12,440, $p:0,000<0,05$). Davranışsal niyetin %15’lik bir kısmını yöresel mutfak motivasyonu açıklamaktadır ($R^2=0,150$).

H3a, H3b, H3c, H3d, H3e ve H3f hipotezlerini test amacıyla uygulanan regresyon analizi sonucunda davranışsal niyet ile heyecan arayışı, iletişim, sağlık beklentisi, kültürel deneyim, duyusal çekicilik ve keşfetme arasında oluşturulan modelin %95 güven düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir (F:12,440, $p: 0,000<0,05$). Analiz sonucunda yöresel mutfak motivasyonunun davranışsal niyetin %15’lik kısmını açıkladığı söylenebilmektedir ($R^2=0,150$). Ayrıca keşfetme ($p:0,289>0,05$) ve iletişim ($p: 0,353>0,05$) değişkenlerinin anlamlı bir katkısının olmadığı ulaşılan diğer bir sonuçtur. Modelde davranışsal niyeti olumlu yönde etkileyen kültürel deneyim ($\beta:0,132$, $p<0,05$) değişime %1 oranında katkı sağlamaktadır ($R^2=0,018$). Analiz sonucunda bağımlı değişken olan davranışsal niyetin, heyecan arayışı ($\beta:0,140$, $p<0,05$) bağımlı değişkeni tarafından pozitif yönde etkilendiği ve değişime %8 oranında katkı sağladığı görülmektedir ($R^2=0,080$). Diğer taraftan sağlık beklentisinin de ($\beta:0,174$, $p<0,05$) davranışsal niyeti olumlu yönde etkilediği ve bağımlı değişkenin değişimine %3’lük bir katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır ($R^2=0,037$). Bağımlı değişkeni olumlu yönde etkileyen diğer bir değişken ise duyusal çekiciliktir ($\beta:109$, $p<0,05$). Bağımlı değişkeni olumlu yönde etkileyerek değişimin %1’ini açıklamaktadır ($R^2=0,012$). Yapılan analiz sonucu yukarıda belirtilen hipotezler test edilmiş, H3b ve H3c hipotezleri reddedilirken, H3a, H3d, H3e ve H3f kabul edilmiştir.

Tablo 10. Müşteri Memnuniyetinin Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları
Araştırma Modelinin Özet İstatistikleri

F= 248,304

Düzeltilmiş R²=0,366 R²=0,368

Kestirilen Standart Hata=0,48465 Durbin Watson=2,061 Anlamlılık Düzeyi=0,000

Bağımsız Değişkenler	β	Standart Hata	t	Sig.
Müşteri Memnuniyeti	0,606	0,044	15,758	0,000*

Bağımlı Değişken: Davranışsal Niyet

Veri setine uygulanan regresyon analizi ile kurulan modelin %95 güven seviyesinde anlamlı bulunduğu görülmektedir (F:248,304, p: 0,000<0,05). Müşteri memnuniyetinin davranışsal niyet üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bir başka sonuç olarak elde edilmiştir. (β :0,606, p<0,05). Aynı zamanda müşteri memnuniyeti davranışsal niyet üzerindeki değişime %36 oranında katkı sağlamaktadır (R²= 0,368). Yöresel yemekleri deneyimleyen ve memnun kalan yerli turistlerin bu yemekleri başka bireylere olumlu olarak bahsederek önermesi veya aynı yemekleri tekrar tüketmek istemesi gibi davranışsal yaklaşımlarda bulunması beklenmektedir. Analizler sonucunda H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Yöresel mutfaklara özgü yiyecek ve içeceklerin destinasyon seçiminde ve pazarlamasında etkili olduğu ve önemini her geçen gün artırdığı görülmektedir. Ancak birçok destinasyon yöresel mutfaklarının turistlerin destinasyon seçimindeki önemini farkına varamamakta ve faydalanamamaktadır. Destinasyon yöneticileri ve yöresel mutfak ürünlerini turistlere sunan işletmeler ürün çeşitlendirmesi açısından yöresel mutfakı çekicilik unsuru olarak değerlendirebilirler. Ayrıca yöresel mutfakları deneyimleyen turistlerin memnuniyet düzeyleri ve davranışsal niyetlerinin ölçülmesi de önemlidir. Yaşadıkları deneyim sonrasında memnuniyet düzeyleri yüksek olan turistlerin tekrar gelme, tavsiye etme gibi davranışları sergiledikleri farklı çalışmaların bulguları arasında yer almaktadır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgular ile birlikte Trabzon ilinde yöresel mutfak ürünlerini deneyimleyen turistlerin motivasyon faktörleri, memnuniyet ve davranışsal niyetleri hakkında tanımlayıcı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Trabzon ilini ziyaret eden turistler ağırlıklı olarak kadınlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Trabzon'un tanıtım faaliyetlerinde erkeklerin ilgisini çekmeye odaklı çalışmaların yapılması gerektiği sonucunu ortaya çıkmaktadır. Yaş ortalamasına bakıldığında ise en yüksek oranın "26-34 yaş" aralığında olduğu görülmektedir. Destinasyonun yöresel mutfak ürünleri sunulurken farklı yaş gruplarına daha fazla hitap eden turistik ürünlerin kullanılmasının yaş ortalamasındaki diğer gruplarında oranını arttırabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda yöresel mutfak motivasyon faktörleri arasında belirleyicilik oranı en yüksek olan faktörler "Yöresel yemekleri denemek, yeni lezzetler keşfetmemi sağlar", "Yöresel yemekleri orijinal yerinde denemek, otantik bir deneyim sağlar.", "Yöresel yemekleri denemek, yöresel yemeklerin tadının nasıl olduğunu öğrenmemi sağlar." ifadeleri ile "kültürel deneyim" faktörü ve "Yöresel yemeklerin tadının güzel olması benim için önemlidir." ifadesi ile "duyusal çekicilik" faktörü olarak görülmektedir. Bu sonuç ile destinasyona özgü ürünleri deneyimleyen turistlerin yeni yiyeceklerin lezzetlerini keşfetmek için tercih ettikleri söylenebilmektedir. En düşük etkiye sahip olan faktörler ise iletişim boyutundaki "Arkadaşlarıma göstermek için yerel yemeklerin fotoğrafını çekerim." ifadesi, sağlık beklentisi faktöründeki "Yöresel yemekler sağlığımı korur." ifadesi ve keşfetme faktörü altındaki "Yerel yiyecek deneyimi, normalde göremeyeceğim şeyleri anlamama olanak sağlar." ifadesidir. Bu sonuçlar doğrultusunda turistleri yöresel mutfak ürünlerini denemeye yönlendiren itici faktörlerin duyusal özellikler ve farklı kültürel özellikleri deneyimlemek olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal bağları kuvvetlendirmek için yöresel ürünlerin fotoğraflarının çekilmesinin yeterli olmadığı, ayrıca sözel olarak paylaşmanın daha önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu durum, sosyal medyanın sosyal bağlar için yeterli olmadığı ve sözel olarak paylaşımlarında sağlanması gerektiğini düşündürmektedir.

Bu çalışma duyusal çekicilik faktörlerinin Trabzon'un yöresel mutfak ürünlerinin tüketiminde önemini ortaya çıkarmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar daha önce yapılmış olan çalışmalarla benzerlik göstermekte ve desteklenmektedir (Kim ve Eves, 2012; Kim vd., 2009; Kivela ve Crofts, 2006). Kültürel deneyim

boyutu altında olması gereken ifadelerden oluşan keşfetme boyutu farklı kültürleri tanımayı ve keşfetme ifadelerini içermektedir. Kullanılan ölçeğin İngilizceden çevrilmesi sonucu katılımcılar tarafından farklı şekillerde anlaşılması nedeniyle ifadelerin farklı boyut altına geçtiği düşünülmektedir. Yöresel mutfak motivasyon faktörlerine tüm faktörlerin toplam etkisi açısından bakıldığında “kültürel deneyim” ve “keşfetme” boyutları ilk sırada bulunmaktadır. Fields’a (2002) göre; yöresel mutfaklar, toplumların kültürlerinin tanınmasında etkili bir unsurdur. Kodaş ve Özel’in (2016) yaptıkları çalışmada elde ettikleri yöresel mutfak ürünlerinin tüketiminde en çok etkili olan motivasyon faktörünün kültürel deneyim olduğunu belirterek sonucu desteklemektedir. Duyusal çekicilik faktörü ise ikinci sırada bulunmaktadır. Kim ve Eves (2012) ile Kivela ve Crotts’un (2006) yaptıkları çalışmalar ise bu sonucu desteklemektedir.

Heyecan arayışı faktörü ise motivasyon unsuru olarak üçüncü sırada yer almaktadır. Bu bağlamda yöresel ürünleri deneyimlemek turistlerin heyecan mutluluk ve mutluluk duygusunu ortaya çıkardığı söylenebilmektedir. Bayrakçı ve Akdağ’ın (2016) yaptıkları çalışmada ise heyecan arayışı faktörü motivasyon faktörleri içerisinde en etkili faktör olarak belirlenmiştir. İletişim faktörü ise yöresel mutfak motivasyonuna etki eden dördüncü faktör, sağlık beklentisi ise beşinci faktör olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar, Kim ve Eves’in (2012) yaptıkları çalışmayla benzerlik göstermektedir. Kim ve Eves’in çalışmasında iletişim faktörü en önemli faktör olduğu ve turistlerin yeni arkadaşlar edinme, akrabaları ve arkadaşları ile sosyal bir faaliyet gerçekleştirerek iletişimlerini güçlendirme ve deneyimlerini paylaşma gibi beklentiler içerisinde oldukları sonucu çıkmıştır. Ayrıca yöresel mutfaklara besleyici olması, doğal olması ve besin değerinin yüksek olması düşüncesi ile sağlık beklentisi ile de yaklaşabilmektedirler.

Sonuçlar incelendiğinde; turistlerin yöresel yemek seçimindeki motivasyon faktörlerinin memnuniyet düzeyleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. Müşteri memnuniyetini etkileyen faktörler incelendiğinde en yüksek faktörün “sağlık beklentisi” faktörü olduğu belirlenmiştir. Şengül’ün (2016) yaptığı çalışmada “sağlık endişesi” faktörü ile memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır ve sonucu destekler niteliktedir. Memnuniyet üzerinde etkili olan ikinci faktör ise “Duyusal çekicilik” faktörü olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda yöresel mutfaklarda sunulan ürünlerin kokusu, görüntüsü ve tadı katılımcılar için önem arz etmektedir. “Kültürel deneyim” faktörü ise memnuniyet üzerinde etkili olan bir diğer faktördür. Bu sonuçlar, Kodaş ve Özel’in (2016) yaptıkları çalışma ile örtüşmektedir. Yöresel mutfağın turistlerin içerisinde buldukları kültürü tanımlamalarında oluşan beklentilerini karşıladığı söylenebilmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak yöresel mutfak ürünleri ile kendisini tanıtmak isteyen destinasyonların yöresel yiyecekleri sunarken görünüş, lezzet gibi özelliklerini geliştirmenin yanında yöresel kültürle de bağlantısının koparılmaması ve uyum içerisinde olması gerektiği söylenebilmektedir.

Araştırma çerçevesinde turistlerin yöresel mutfaklara olan motivasyon faktörlerinin, davranışsal niyetleri üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Motivasyon faktörlerinin genel olarak davranışsal niyet üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “Heyecan arayışı”, “Duyusal çekicilik”, “Kültürel deneyim” ve “Sağlık beklentisi” faktörlerinin turistlerin davranışsal niyetlerini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu sonuçlar, Bayrakçı ve Akdağ’ın (2016) yaptıkları araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Daşdemir ve Madenci (2016), tüm bu faktörler içerisinde sadece “Heyecan arayışı” boyutunun tekrar ziyaret etme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmadan elde edilen verilere göre; bir destinasyonu ziyaret eden turistlerin yöresel mutfaka yönelik deneyiminde hissettiği duyguların tümü deneyimlerinden sonraki davranışlarında diğer faktörlere kıyasla en yüksek seviyede pozitif etkisi olmaktadır. Ayrıca sağlık beklentisinin pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tükettikleri yöresel ürünlerin lezzeti, sunumu ve kokusu gibi duyusal özelliklerin beklentilerini karşılaması durumunda davranışsal niyetlerini olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak turistlerin memnuniyet düzeylerinin davranışsal niyetleri ile olan ilişkisi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda müşteri memnuniyetinin davranışsal niyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bu deneyimler olumlu olduğu takdirde turistlerin destinasyonu yeniden ziyaret edeceği ve yöresel yemekleri tekrar tercih edebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan çalışma ve literatür çalışması sonucunda kamu ve özel sektör paydaşlarının yerli turistler hakkında fikir edinerek onların destinasyondaki yöresel mutfak ürünlerine karşı memnuniyetlerini sağlamak adına yol gösterici nitelikte olması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda planlı bir reklam ve pazarlama anlayışı ile destinasyonu ziyaret eden turistlerin motivasyon ve beklentilerini karşılaması ve yükseltmesi mümkündür. Destinasyonu ziyaret eden turistlerin kaygılarını en aza indirmek amacı ile destinasyonda üretilen taze ve sağlıklı ürünlerin kullanılması

faydalı olabileceği gibi bölgenin kültürünü koruyarak bölgeyi tanıtmak turistlerin motivasyon ve memnuniyetlerinin karşılanmasına da yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın Trabzon'da faaliyet gösteren işletmelere gastronomi turistleri hakkında bilgiler aktararak bu turistleri işletmelerine çekme konusunda yol göstereceği ve memnuniyetlerini artırmak üzere fikir vereceği düşünülmektedir. Araştırma yalnızca Trabzon ilini ziyaret eden yerli turistleri kapsamaktadır. İleride yapılacak olan çalışmalar farklı bir bölgeyi veya şehri kapsayabileceği gibi bölgeye gelen yabancı turistlere de uygulanabilir. Bu durum, yöresel mutfağa olan ilgiyi artırarak bu mutfak hakkında farklı boyutların ortaya çıkmasına ve değerlendirilmesine yol gösterebilir. Nitel araştırma yöntemleri yöresel mutfağa yönelik farklı boyutların ortaya çıkmasına destek olabileceği gibi bu boyutların nedenlerinin ortaya çıkarılmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Alant, K., & Bruwer, J. (2004). Wine tourism behavior in the context of a motivational framework for wine regions and cellar doors. *Journal of Wine Research*, 15(1), 27-37.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Altusaban, S., Yay, Ö., Erdem, Ö. (2016). Yöresel mutfak kavramına ilişkin şeflerin bakış açılarının değerlendirilmesi. II Rize Turizm Sempozyumu, 4-6.
- Bayrakçı, S., Akdağ, G. (2016). Yerel yemek tüketim motivasyonlarının turistlerin tekrar ziyaret eğilimlerine etkisi: Gaziantep'i ziyaret eden yerli turistler üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 96-110.
- Bigne, J. E., Sanchez, M. I., & Sanchez, J. (2001). Tourism image, evaluation variables, and after-purchase behavior: Inter-relationship. *Tourism Management*, 22(6), 607-616.
- Blodgett, J. G., & Anderson, R. D. (2000). A Bayesian network model of the consumer complaint process. *Journal of Service Research*, 2(4), 321-338.
- Boyne, S., & Hall, D. (2004). Place Promotion Through Food and Tourism: Rural Branding and The Role of Websites. *Place Branding*, 11, 80-92.
- Canny, I. U. (2014). Measuring the mediating role of dining experience attributes on customer satisfaction and its impact on behavioral intentions of casual dining restaurant in Jakarta. *International Journal of Innovation, Management, and Technology*, 5(1), 25-29.
- Çetinsöz, B. C., & Artuğer, S. (2013). Antalya ilinin marka değerinin ölçülmesine yönelik bir araştırma. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 200-210.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi, Ankara.
- Daşdemir, A., & Madenci, A. B. (2021). Gastronomi turizmi kapsamında yerel yiyecek tüketim motivasyonlarının yerli turistlerin tekrar ziyaret etme niyetlerine etkisinin belirlenmesi: Van kahvaltısı örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 5(2), 155-176.
- Duman, T., & Öztürk, A. B. (2005). Yerli turistlerin Mersin Kızılkalesi destinasyonu ve tekrar ziyaret niyetleri ile ilgili algılamaları üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 9-23.
- Everett, S., & Aitchison, C. (2008). The Role of Food Tourism in Sustaining Regional Identity: A Case Study of Cornwall, South West England. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(2), 150-167.
- Fallon, P. (2008). Monitoring visitor satisfaction with destinations using expectations, importance, and performance constructs. In *Tourism Management Analysis, Behaviour and Strategy* (pp. 242-458).
- Fields, K. (2002). Demand for the gastronomy tourism product: motivational factors. *Tourism and Gastronomy*, 4(2), 36-50.

- Fornell, C. (1992). A National Customer Satisfaction Barometer: The Swedish Experience. *Journal of Marketing*, 56(1), 6-21.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Harrington, R. J., & Ottenbacher, M. C. (2010). Culinary Tourism: A Case Study of the Gastronomic Capital. *Journal of Culinary Science & Technology*, 8(1), 14-32.
- Hu, Y., & Ritchie, J. B. (1993). Measuring destination attractiveness: A contextual approach. *Journal of Travel Research*, 32(2), 25-34.
- Kalaycı, Ş. (2008). Faktör Analizi İçinde. In Ş. Kalaycı (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (pp. 336-377). Dinamik Akademi.
- Kayış, A. (2010). *Güvenilirlik Analizi, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *psychiatry and behavioral sciences*, 6(1), 47.
- Kim, Y. G., & Eves, A. (2012). Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food. *Tourism Management*, 33(6), 1458-1467.
- Kim, Y., Eves, A., & Scarles, C. (2009). Building a model of local food consumption on trips and holidays: A grounded theory approach. *International Journal of Hospitality Management*, 28(3), 423-431.
- Kivela, J., & Crotts, J. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 30(3), 354-377.
- Kodaş, D., & Özel, Ç. H. (2016). Yerli ziyaretçilerin yerel yiyecek tüketim güdülerinin belirlenmesi: Beypazarı örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 83-96.
- Leninkumar, V. (2017). The relationship between customer satisfaction and customer trust on customer loyalty. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(4), 450-465.
- Liu, Y., & Jang, S. S. (2009). Perceptions of Chinese restaurants in the US: What affects customer satisfaction and behavioral intentions? *International Journal of Hospitality Management*, 28(3), 338-348.
- Maxham, J. G., & Netemeyer, R. G. (2002). Modeling customer perceptions of complaint handling over time: The effects of perceived justice on satisfaction and intent. *Journal of Retailing*, 78(4), 239-252.
- Oral, S., & Çelik, A. (2013). Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin estetik deneyimleri üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 170-190.
- Pas, L. V. D. (2017). Dutch consumers' willingness to try insects: The influence of food choice motives on intentions (Unpublished master's thesis). Wageningen University & Research, Netherlands.
- Pike, S., Bianchi, C., Keer, G., & Patti, C. (2010). Consumer-Based Brand Equity for Australia as a Long-Haul Tourism Destination in an Emerging Market. *International Marketing Review*, 27(4), 434-449.
- Remington, M., & Yüksel, A. (1998). Tourist Satisfaction and Food Service Experience: Results and Implications of an Empirical Investigation. *Anatolia*, 9(1), 37-57.
- Rust, R. T., & Oliver, R. L. (2000). Should we delight the customer? *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(1), 86.
- Selwood, J. (2003). The lure of food: Food as an attraction in destination marketing. *Prairie Perspectives*, 4, 142-161.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Şengül, S. (2015). Karadeniz Bölgesi Mutfak Kültürü ve Yöresel Yemekleri [Culinary Culture and Regional Foods of the Black Sea Region]. In S. Şengül, A. Çakır, & G. Çakır (Eds.), *Yöresel Mutfaklar [Regional Cuisines]* (pp. 1-6). TRAMEP Beta Basım Yayım.
- Şengül, S. (2016). Yöresel mutfak tercihindeki motivasyon unsurlarının destinasyonu tekrar tercih etme ve başkalarına önerme üzerine etkisi [The effect of motivational factors in regional cuisine preferences on revisit intention and recommendation to others] (Doctoral dissertation, Sakarya University, Social Sciences Institute).
- Şengül, S., & Türkay, O. (2015). Bölge Restoran Menülerinin Belirlenmesinde "Yöresel Mutfaklar" Eğitiminin Kullanılması: Mudurnu Örneği [The use of "Regional Cuisines" education in determining regional restaurant menus: The case of Mudurnu]. *Electronic Journal of Vocational Colleges, Umyos Özel Sayısı*, 4, 1-6.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2012). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn & Bacon.
- Tao, Z. H. (2012). A Study on the effect of food tourism motivation on tourist satisfaction and behavioral intention. *Tourism Tribune/Lvyou Xuekan*, 27(10), 78-85.
- Turan, H., Başaran, G., Ayduğ, İ., Bayesen, D., & Sünnetçioğlu, S. (2020). Mutfak Şeflerinin Füzyon Mutfağa Yönelik Görüşleri ve Çanakkale İline Ait Yöresel Gıdalar ile Füzyon Mutfak Önerileri. *Ankara Hacı Bayram Veli University Journal of Tourism Faculty*, 23(2), 332-358.
- Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (2021). İşletme (Bakanlık) Belgeli Tesis Konaklama İstatistikleri, Aylık Bültenler [Business (Ministry) Certified Accommodation Statistics, Monthly Bulletins]. Retrieved from <https://yigmktb.gov.tr/TR-283443/2021html>
- United Nations World Tourism Organization. (2012). *Global Report on Food Tourism*. Am Reports, Volume Four. Published by the World Tourism Organization (UNWTO), Madrid, Spain.
- United Nations World Tourism Organization. (2017). *Second Global Report on Gastronomy Tourism*. Am Reports, Volume Sixteen. Published by the World Tourism Organization (UNWTO), Madrid, Spain.
- Ülkü, A., Solmaz, A., & Barakazı, M. (2019). Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve Yöresel Mutfak Tüketimleri Arasındaki İlişkileri İncelemeye Yönelik Bir Araştırma [A Study on the Relationship Between Tourists' Travel Motivations and Consumption of Local Cuisine]. *Journal of Social, Humanities, and Administrative Sciences*, 5(15), 310-321.
- Wong, A., & Sohal, A. (2003). A Critical Incident Approach to the Examination of Customer Relationship Management in a Retail Chain: An Exploratory Study. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 6(4), 248-262.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yoon, Y., & Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: A structural model. *Tourism Management*, 26(1), 45-56.
- Yüksel, A., & Yüksel, F. (2001). The expectancy-disconfirmation paradigm: A critique. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 25(2), 107-131.
- Zeithaml, V. A., Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. *Journal of Marketing*, 60(2), 31-46.

EXTENDED SUMMARY

In today's world, local cuisine products have gained significant importance among the factors that influence tourists' destination choices. Therefore, it is of great importance for the continuity of tourism activities to determine the motivational factors that influence tourists' selection of local cuisine and to examine the impact of these factors on customer satisfaction and behavioral intentions.

The concept of local cuisine encompasses a wide range of region-specific recipes, ingredients, and utensils. This concept, which arouses individuals' interest and curiosity, is becoming increasingly important.

Customer satisfaction, on the other hand, is a concept that compares consumers' expectations before the purchase process with their experiences afterwards. Customer satisfaction is an important factor for businesses to ensure their sustainability. Tourist preferences indicate the level of satisfaction based on the harmony between factors such as the attractions and services offered by the destination.

In this context, this study aims to investigate the impact of motivational factors related to local cuisine on customer satisfaction and behavioral intentions among domestic tourists visiting the province of Trabzon. The survey scale of local cuisine motivation used in the study was administered to 429 domestic tourists. The six identified factors of local cuisine motivation are as follows; cultural experience, interpersonal communication, sensory appeal, health expectations, excitement seeking, and exploration. The study analyzed how these factors influence tourists' motivation for local cuisine and, consequently, their impact on customer satisfaction and behavioral intentions.

The research results indicate that the factors that most influence tourists' motivation for local cuisine are cultural experience and exploration. The desire to experience a cultural immersion offered by local cuisine products and the urge to discover new flavors play an important role in tourists' preferences for local cuisine. Additionally, it was found that overall motivational factors have a statistically significant impact on customer satisfaction and behavioral intentions.

INVESTIGATING HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF 'INSPIRING FOREIGN LANGUAGE TEACHER'

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN 'İLHAM VEREN YABANCI DİL ÖĞRETMENİ' ALGILARININ İNCELENMESİ

Lokman TANRIKULU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Alman Dili Eğitimi
ltanrikulu@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1862-8176

Fatma BAŞARIR
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
basarifatma@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5855-7993

Bilal ÜSTÜN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Alman Dili Eğitimi
bustun@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9490-3109

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
01.01.2024

Kabul Tarihi:
12.02.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
İlham verici öğretmen,
İlham verici öğretim,
Yabancı dil öğretmeni

Keywords
Inspiring teacher,
Inspiring teaching,
Foreign language teacher

Bu çalışmanın amacı lise öğrencilerinin “ilham veren yabancı dil öğretmeni” kavramına yönelik algılarının incelenmesidir. Nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim yaklaşımı ile desenlenen çalışmaya, Nevşehir ilinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki iki farklı orta öğretim kurumunda okuyan 58 öğrenci katılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılan kodlamalarda kodlayıcılar arasındaki uyum oranı 0,94 olarak hesaplanmıştır. Araştırma bulguları öğrencilerin ilham veren öğretmen kavramını en çok öğretmen-öğrenci ilişkileri açısından ele aldıklarını, bunu kişisel özellikler, mesleki yeterlikler ve mesleğe yönelik tutumun takip ettiğini göstermektedir. Katılımcıların ilham verici olduğunu düşündükleri yabancı dil öğretmenleri ise öncelikle mesleki yeterlikleri, daha sonra kişisel özellikleri, öğretmen-öğrenci ilişkileri ve mesleğe yönelik tutumları kapsamında ön plana çıkmaktadır. Katılımcılar ayrıca ilham verici buldukları yabancı dil öğretmenlerinin dil öğrenimi, kişisel ve eğitim hayatları üzerinde birtakım etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma bulguları alanyazınla ilişkilendirilerek tartışılmış ve öğretmen eğitimcilerine, program geliştiricilere ve konuya yönelik çalışan araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

The purpose of this study is to examine high school students' perceptions of the concept of inspiring foreign language teacher. Fifty-eight students studying at two different high schools within the Ministry of National Education in Nevşehir province participated in the study, which was designed with the phenomenological approach, one of the qualitative research methods. Data were collected using a semi-structured interview form and subjected to content analysis. In the coding done separately by the researchers, the agreement rate among the coders was calculated as 0.94. Research findings show that students mostly consider the concept of inspiring teacher in terms of teacher-student relations, followed by personal attributes, professional competencies and attitude towards the profession. Foreign language teachers, whom the participants consider inspiring, come to the fore firstly in terms of their professional competencies, then their personal attributes, teacher-student relations and attitudes towards the profession. The participants also stated that the foreign language teachers they consider inspiring had some impact on their language learning, personal and educational lives. The research findings were discussed in relation to the literature and suggestions were made to teacher educators, curriculum developers and researchers working on the subject.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1412985>

Atıf/Cite as: Tanrikulu, L., Başarır, F., & Üstün, B. (2024). Investigating high school students' perceptions of 'inspiring foreign language teacher'. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 137-152.

Introduction

Foreign language education is an issue that is becoming more and more crucial nowadays. Learning different languages is important for communicating and understanding different cultures. In addition to these, foreign language education might also directly contribute to the personal development of individuals and enable them to remain ahead of the game in their business and school lives. Gallagher-Brett (2004) states that knowing a foreign language provides a better understanding of society. İlkhan (1999, p. 303) notes that there are studies revealing that individuals who can speak two or more languages can think more broadly than individuals who speak a single language. In such a time when foreign languages and foreign language teaching are so indispensable, every country pays attention to giving the necessary importance to foreign language education to catch up with the time and not fall behind (Çelebi, 2006, p. 287). In the Turkish education system, foreign language courses were implemented a long time ago, and changes have been made to these curricula according to evolving needs. However, despite these regulations, Turkey's success in foreign language education is still not at the desired level (Demirpolat, 2015). As there are many factors influencing the quality of foreign language instruction, attributing this failure to a single cause is not appropriate. According to Çelebi and Suna (2013), the main reason for this failure is the lack of a strong language policy and well-designed planning for the implementation of the language teaching program in Turkey. Problems encountered in foreign language instruction include teacher-centered classes, grammar-focused lessons, insufficient time allocated to language learning (Oktay, 2015), overcrowded classrooms, not starting language teaching early enough, lack of suitable teaching environment, shortage of appropriate materials and exam-focused language teaching (Akdoğan, 2010). Nergis (2011) on the other hand, argues that foreign language teaching curricula in Turkey lack a consistent and solid philosophical framework both at pre-service and in-service levels, and teacher training policies in this field are shaped by daily political agendas. However, since teacher quality determines the quality of education (Seferoğlu, 2004), one of the most important issues to focus on to achieve the desired level of success in foreign language education should be the training of teachers in both pre-service and in-service curricula. Among the challenges faced by language teachers, which hold significant importance in foreign language education, are excessive workloads, insufficient in-service training and lack of motivation, inadequacy of assessment systems, and the inadequacy of university language teacher training curricula in terms of developing students' foreign language teaching skills (Bayraktaroğlu, 2012).

The teaching profession is one of the most respected occupations in society and has the potential to directly affect the future of students. Teachers who equip people with knowledge and skills, give them a vision and mission, and the profession they perform are valuable in almost every age and society (Karataş, 2020, p. 40). Teachers impress lives of students with their humane and professional qualities and struggle to contribute to the needs of each student. In this context, Erden (2001) states that “*teaching is a field of occupation with a professional status that is related to the education sector, has social, cultural, economic, scientific and technological dimensions, is based on special expertise knowledge and skills in the field, and requires academic study and professional formation*” (As cited in Ünişen and Demirel, 2018, p. 998). Kocasarac and Karataş (2018, p. 37) state that teacher quality directly affects the quality of education and training and the academic success of students. Based on this, it can be stated that teachers directly and positively influence the academic achievements of students in proportion to the qualities they possess. In this context, Dörnyei and Ushioda (2011) emphasizes that teachers should use well-chosen strategies that are suitable for both themselves and students and be a 'good enough source of motivation'. Çelikten et al. (2005, p. 209) state that teachers should have mastery of their field knowledge, teaching profession knowledge and teaching process planning skills. They list the characteristics that a good teacher should have as follows: (1) Being open-minded and objective towards students, (2) Taking students' expectations and needs into account, (3) Being able to investigate educational problems with scientific methods, (4) Taking individual differences into account in education, (5) Being open to innovations and developments, constantly renewing oneself, (6) Being able to understand and interpret social changes, (7) Closely monitoring the developments in educational technology, (8) Having an investigative personality, (9) Having high success expectations (2005, p. 214-215). A foreign language teacher who has these characteristics and contributes directly to the academic success of students will undoubtedly be a role model for students and a source of inspiration that opens their horizons. In this way, students will be able to develop their interest in foreign languages and start their academic and business lives with an advantage.

Turkish Language Association (TDK, 2023) dictionary defines inspiration as “to cause to intuit”; the source of inspiration as “the thing that inspires and comes from within” and being a source of inspiration as “nurture the imagination”. Hughes (2014) defines inspiration as “leadership that brings together individuals who look to the future with hope and creates an exciting picture of what needs to be taken into consideration”. Sammons et al. (2014), who addressed the term inspirational within the framework of the teaching profession, associated it with the concept of effective teacher. Dolloff’s (1999) definition of the concept is as the life-changing aspect of teaching that has the most impact on individuals.

Solpuk Turhan et al. (2019) state that the concept of inspirational teacher is a broad notion and includes various definitions such as “a good and effective teacher; a teacher who performs the teaching profession adequately, qualified and successfully in different aspects; a supportive teacher; a modern teacher”. McAleavy (2014) lists the qualities of an inspirational teacher as follows: “(1) Establishing genuine warmth and empathy towards all students in the classroom, (2) Respecting the student in both her/his behaviour and language use, (3) Praising learners for their efforts to realize their potential, (4) Seeking and honouring the student's choice and contribution (5) Making all students realize that their best effort is expected in the classroom.”

When studies on the subject of “inspirational teacher” in the literature were examined, researches have been found on the subjects of inspirational music teacher (Robinson, 2018), inspirational English teacher (Lamb and Wedell, 2013), inspirational English lecturer (Iftanti, 2015), inspirational teaching at the higher education level (Williams et al., 2016) and inspirational teacher in general (Solpuk Turhan et al., 2019; Sammons et al., 2014), but no study has been found that deals with the concept of inspiring foreign language teachers in depth from the perspective of high school students. For this reason, it was felt necessary to discuss the concept of “inspirational foreign language teacher” from the perspective of high school students and through interview method that allows it to be examined in detail. In this context, the findings of this research are expected to provide data on training inspiring foreign language teachers and therefore contribute to the quality of teacher education. In this regard, the main purpose of this research is to examine high school students' perceptions of the concept of “inspiring foreign language teacher”. In line with this general purpose, answers were sought to the following questions:

1. According to student perceptions, what are the general qualities that an inspirational teacher should have?
2. (If they have had any) What were the qualities of foreign language teachers that students consider 'inspiring'?
3. How have the foreign language teachers, whom students consider 'inspiring', affected their lives?

Method

Research Model

This research, which aims to examine high school students' perceptions of inspiring foreign language teachers, was conducted using the phenomenology design, one of the qualitative research methods. In phenomenological studies, where the practices of individuals with various experiences regarding a phenomenon are described (Creswell, 2017), the content of conscious experiences such as judgments, perceptions and emotions is focused on (Balls, 2009) and the meanings they attribute to the phenomenon are revealed (Yıldırım and Şimşek, 2011). Phenomenological research focuses on evaluating lived practices to describe and interpret individuals' experiences (Jasper, 1994). Therefore, the purpose of phenomenological research is to reveal individuals' experiences, perceptions and meanings regarding the phenomenon in question (Kocabıyık, 2016). In this direction, the concept of inspiring foreign language teacher, whose existence is known and cared for, was handled with a phenomenological design in the study and high school students' perceptions of the subject, their experiences and their opinions about the effects of the inspiring teacher on their lives were tried to be examined in depth.

Study Group

The study group of the research consists of 58 students studying at two different high schools within the Ministry of National Education in Nevşehir province in the spring semester of the 2022-2023 academic year. The study group was selected using criterion sampling, which is one of the purposeful sampling methods

allowing in-depth analysis of situations that are thought to provide extensive information (Yıldırım and Şimşek, 2011, p.107). In addition to the voluntary basis in the selection of the study group, the criteria determined by the researchers were that the students were in the 11th and 12th grades of high school and studying in the language department. This criterion was determined on the grounds that students in language departments and 11-12th grades would have richer experiences in terms of encountering more foreign language teachers than students in other departments and classes, and their awareness levels might also be higher. It is thought that this wealth of experience that the students have will contribute to gaining more in-depth information about the research topic. The demographic features of the participating students are stated in Table 1.

Table 1. Demographic Features of Participating Students

	f	%
Gender		
Female	35	60
Male	23	40
Age		
16	13	22
17	40	69
18	5	9
Grade		
11	21	36
12	37	64
Total	58	100

According to Table 1, 35 of the students are female and 23 are male. When the participants are examined in terms of their ages, it is seen that 13 of them are 16 years old, 40 of them are 17 years old and 5 of them are 18 years old. It was determined that 21 students were in the 11th grade, while 37 participants were in the 12th grade.

Data Collection Tools

Data were collected using the Personal Information Form and Semi-Structured Interview Form developed by the researchers. While semi-structured interviews are not as rigid as fully structured interviews, they are also not as flexible as unstructured interviews; therefore, it is located between two extremes (Karasar, 1995). The semi-structured form used in the interviews was prepared by reviewing the literature on the research topic (Lamb and Wedell, 2013; Robinson, 2018; Solpuk Turhan et al., 2019) and it was given its final form by benefiting from the opinions and suggestions of three faculty members, one of whom is an expert in English Language Teaching, one in German Language Teaching and one in the field of Educational Sciences. The questions asked to the participants in the study are as follows:

1. What do you think makes a teacher inspiring?
2. Have you had a foreign language teacher who inspired you throughout your education life?
Yes () No ()
- (If your answer is yes, please answer questions 3-5.)
3. When did you meet your inspiring language teacher?
4. What were the characteristics of the foreign language teacher that inspired you? What were the characteristics that made this teacher different from others?
5. How did the inspiring foreign language teacher impact your life?

Data Collection

Data were collected in the spring semester of the 2022-2023 academic year at times convenient for the researchers and participants. The interview forms prepared by the researchers were distributed to the study group by hand and the participants were asked to express their opinions in writing. There was no time limit for the participants to express their opinions. Within the scope of the study, 58 students participated in the study voluntarily.

Data Analysis

Content analysis, one of the qualitative data analysis methods, was used to analyse the data. Content analysis is the careful, detailed and systematic examination and interpretation of specific material in order to identify patterns, themes, biases and meanings (Bal, 2016, p. 258). Data analysis was carried out in five stages: 1. Transferring the data to the computer and creating raw data texts, 2. Coding the data, 3. Creating the themes of the coded data, 4. Organizing the codes and themes, 5. Presenting and interpreting the findings (Yıldırım and Şimşek, 2011).

In the first stage, the data collected from the students in written form was transferred to the computer and made ready for analysis. In the second stage, the written texts were evaluated by the researchers by reading them separately several times, and the coding process was started, taking into account the inspiring teacher characteristics stated in the literature (Infanti, 2015; Lamb and Wedell, 2013; Robinson, 2018; Williams et al., 2016). In the third stage, the codes were brought together and grouped and the themes that were thought to include the codes were determined. Then, the codes and themes were re-evaluated and final updates were made. In the last stage, the data obtained was digitized and presented as frequency.

Validity and Reliability

In order to increase the validity of the research; while preparing the semi-structured interview form, similar studies in the literature were examined and expert opinions were got before the form was given its final form. Participant consent was obtained during the data collection process, and participants were informed about the confidentiality policy of the study in order to prevent them from hiding their real thoughts and experiences. During this process, no comments were made regarding the research topic in order not to influence the participant's opinions. The data collection and analysis processes of the study and how the results were reached were explained in detail. Participants were depicted by gender, age and grade level. The findings obtained through the interview form were presented without any comments and direct quotations were included to reflect the participants' perspectives. When quoting students, the numbers given to them (for example, S1) were added to the end of the quotations.

In order to increase the internal reliability of the study, a consensus was reached among the three researchers regarding data collection, analysis and the results and the consistence among the researchers was tested by comparing the individual codings of the researchers in the analysis of the data. Within the scope of the coder reliability study, the coding made by the researchers was compared and the consistency was tested. In the calculations made using Miles and Huberman's (1994, p. 64) formula [$\text{Reliability} = \frac{\text{consensus}}{\text{consensus} + \text{disagreement}} \times 100$], it was determined that the agreement rate among the coders was .94. The findings were presented to a faculty member who is an expert in qualitative research. Her opinions and suggestions regarding the codes and themes were received and the necessary arrangements were made accordingly.

Findings

In this section, the findings obtained from the data analysis are presented under subheadings created within the scope of the research questions.

Findings Regarding Inspiring Teacher Qualities

The frequency distribution of the themes and codes reached in line with the explanations made by the students about inspiring teacher qualities are presented in Table 2.

Tablo 2. Inspiring Teacher Qualities According to Participant Opinions

Theme	Code	Frequency	Total
Teacher-student relationships	Caring	9	58
	Having a positive attitude	8	
	Motivating students	7	
	Respectful	6	
	Sincere	5	
	Being able to connect with students	5	
	Sharing personal experiences with students	4	
	Being able to guide students/Leader	4	
	Being able to empathize with students	3	
	Helpful	3	
	Not discriminating among students	2	
	Valuing students	2	
	Personal attributes	Tolerant	
Having effective communication skills		9	
Well equipped		6	
Kind		5	
Cheerful and smiling		4	
Energetic		3	
Authentic		2	
Clean and neat		2	
Creative		1	
Having a sense of humour		1	
Patient		1	
Unprejudiced		1	
Egoless		1	
Initiative taker		1	
Being open to different ideas		1	
Being able to look at events/situations from different perspectives	1		
Professional Competencies	Lecturing in a fun way	14	29
	Making students enjoy the lesson	4	
	Being able to convey knowledge	3	
	Establishing a kind but firm authority	3	
	Using various teaching methods and techniques	2	
	Aware of student differences	1	
	Keeping students' focus on the lesson	1	
	Developing students' interpretation skills	1	
Attitude towards the profession	Doing her/his job with pleasure	4	4
Total			140

As seen in Table 2, four theme groups were reached regarding inspirational teacher qualities in line with participant opinions as **teacher-student relationships (f=58)**, **personal attributes (f=49)**, **professional competencies (f = 29)** and **attitude towards the profession (f = 4)**.

According to the interview findings within the scope of **teacher-student relations**, the following codes were reached in order of frequency; caring (f=9), having a positive attitude (f=8), motivating students (f=7), respectful

(f=6), sincere (f=5), being able to connect with students (f=5), sharing personal experiences with students (f=4), being able to guide students/leader (f=4), being able to empathize with students (f=3), helpful (f=3), not discriminating among students (f=2) and valuing students (f=2). Below are some participant statements within this theme:

An inspiring teacher should be someone who has a way with students (really does) and can motivate us towards our achievements or what we can achieve. It is also important that she/he is understanding and does not discriminate against any students. Some teacher-student relationships are so good that one can say 'I want to be a teacher, too' (S1).

For me, the characteristics of inspiring teachers are the value they give to students, the interest and respect they show, their understanding the young mind, being friendly towards students, making them love the lesson, and sharing their own experiences with students (S11).

I think the most crucial thing for me is good relations with students and most importantly, treating everyone equally (S20).

In my opinion, it is her/his communication with students, her/his close interest in them, and her/his sincerity with them. She/He can raise their self-confidence and success by guiding them with her/his suggestions about life. Most importantly, her/his own success and experiences are inspiring for everyone around her/him (S28).

The second theme that emerged from students' statements about inspiring teacher qualities is **personal attributes**. This theme was expressed by the students as tolerant (f=10), having effective communication skills (f=9), well-equipped (f=6), kind (f=5), cheerful and friendly (f=4), energetic (f=3), authentic (f=2), clean and neat (f=2), creative (f=1), having a sense of humor (f=1), patient (f=1), unprejudiced (f=1), egoless (f=1), initiative taker (f=1), being open to different ideas (f=1) and being able to look at events/situations from different perspectives (f=1). In this regard, some participant expressions are as follows:

In my opinion, an inspirational teacher is always energetic. Being clean and tidy is also important (S5).

Inspiring teachers are well-equipped, tolerant, instructive and caring. They have improved themselves in different fields. They are the people who show that the concept of 'teacher' is not limited to branches (S10).

Understanding and patience. ... Not using her/his ego shield against the people around her/him (S22).

The most important feature of an inspirational teacher is to express her/his own opinion on certain and established issues. When the school administration imposes a rule that is not right or unfair towards us, the inspirational teacher should be able to express her/his opinion (S32).

It is seen that the theme of **professional competencies** is addressed as; lecturing in a fun way (f=14), making students enjoy the lesson (f=4), being able to convey knowledge (f=3), establishing a kind but firm authority (f=3), using various teaching methods and techniques (f=2), aware of student differences (f=1), keeping students' focus on the lesson (f=1), developing students' interpretation skills (f=1).

Teaching the lesson in a way that makes you enjoy it and teaching the lesson in a fun and not boring way. Encouraging students to study. We cannot expect a family atmosphere, because without authority we will neither give importance nor focus on the lesson (S6).

Encouraging students to study by making the lesson more enjoyable. Teaching the lesson in a way that we both learn and have fun during the lesson. Lecturing in a way that doesn't pin you down. Giving examples from real life and memories in class. I can say that using a variety of teaching techniques (S8).

Entertaining lectures, making the lesson productive and fun without forcing you to teach something. Making it more fun by inserting jokes during the lesson. Having a unique teaching style (S18).

From my perspective, an inspiring teacher is the one who is neither too strict nor too relaxed. The teacher must both be an authority in the lesson and be able to be a student with the student from time to time. Making jokes in class from time to time can relieve the serious and tense atmosphere in the lesson, but these should not be excessive (S35).

Teachers who know that each student's comprehension speed and learning method are different and teach accordingly are inspiring (T46).

The code determined within the scope of the theme of **attitude towards the profession** was determined as "doing her/his job with pleasure" (f=4). Sample participant expressions regarding the subject are as follows:

Doing her/his job with pleasure, teaching with pleasure and with the aim of teaching (S9).

I think the teacher's enthusiasm and eagerness are the most important things that make a teacher inspiring (S42)

Findings Regarding Inspiring Foreign Language Teacher Qualities

Participants were asked whether they had encountered a foreign language teacher who inspired them throughout their education life. 50 of the students answered "Yes" to this question. While four students stated that they met the inspiring foreign language teacher during primary school, 24 students reported that they met her/him during secondary school. The number of students who encountered an inspiring foreign language teacher during their high school years was 22. The participants were asked the distinguishing characteristics of the foreign language teachers that inspired them. The frequency distribution of the themes and codes obtained in line with the answers given is presented in Table 3.

Table 3. Qualifications of Foreign Language Teachers Who Have Inspired Students, According to Participants' Opinions

Theme	Code	Frequency	Total
Professional Competencies	Lecturing in a fun way	13	42
	Being able to convey knowledge	9	
	Establishing a kind but firm authority	5	
	Making students enjoy the lesson	5	
	Improving students in all aspects	3	
	Using various teaching methods and techniques	3	
	Role-model	3	
	Tolerant to mistakes	1	
Personal attributes	Tolerant	12	39
	Kind	7	
	Cheerful and smiling	3	
	Energetic	3	
	Authentic	2	
	Intelligent	2	
	Determined	2	
	Open to different ideas	2	
	Being able to look at events/situations from different perspectives	2	
	Having effective communication skills	1	
	Respectful	1	
	Having a sense of humour	1	
	Solution oriented	1	
Teacher-student relationships	Having a positive attitude	11	37
	Motivating students	6	
	Caring	6	
	Sincere	4	
	Being able to guide students/Leader	4	
	Helpful	3	
	Not damaging student self-confidence	1	
	Not discriminating among students	1	
Valuing students	1		
Attitude towards the profession	Doing her/his job with pleasure	3	3
Total			121

When Table 3 is examined, it can be seen that the qualifications of foreign language teachers who have inspired students are included in the scope of **professional competencies (f= 42)**, **personal attributes (f = 39)**, **teacher-student relations (f = 37)** and **attitude towards the profession (f = 3)**. Codes reached within the scope of the theme of professional competencies are; lecturing in a fun way (f = 13), being able to convey knowledge (f=9), establishing a kind but firm authority (f=5), making students enjoy the lesson (f=5), improving

students in all aspects (f= 3), using various teaching methods and techniques (f=3), role-model (f=3) and tolerant to mistakes (f=1). Some participant expressions regarding the theme are given below:

He set a great example in my life with his profession and his achievements. The moment I met him, I decided that he was a real teacher (S1).

She would conduct the lesson in the most efficient way possible without making it boring. She would teach us not only the language but also the culture (S2).

She had her own style of expression. She also spoke English very well. We used to do different and fun activities in the lessons. Her lessons were always enjoyable for us (S13).

He would bring me back to the lesson when I was distracted, he taught the lesson in a fun way, and he was very good in his field and knew what he was doing. When there was a regression in the student, he would make him ambitious and win him back. He would teach planned lessons and would ask our opinions before creating these plans (S57).

Personal attributes of foreign language teachers that students describe as inspiring are; tolerant (f=12), kind (f=7), cheerful and smiling (f=3), energetic (f=3), authentic (f=2), intelligent (f=2), determined (f =2), open to different ideas (f=2), being able to look at events/situations from different perspectives (f=2), having effective communication skills (f=1), respectful (f=1), having a sense of humour (f=1) and solution oriented (f=1). Some participant expressions are given below to exemplify the theme:

She was a very kind, insightful and lovely person. Under any circumstances, she was always positive. It would make me very happy when she had a lesson (S5).

First of all, he was someone who wasn't stereotypical. He was smart, funny and always energetic. We were eager for his lesson to come and we were happy (S6).

She had a very broad perspective and could look from different angles. In my opinion, foreign language teachers are always one step ahead on most things. They are excellent with both their success and the versatility of their thoughts. They are really broad-minded people (S28).

According to the research findings, when the foreign language teacher from whom the students were inspired is examined in terms of the theme of **teacher-student relations**; the codes of having a positive attitude (f=11), motivating students (f=6), caring (f=6), sincere (f=4), being able to guide students/leader (f=4), helpful (f=3), not damaging student self-confidence (f=1), not discriminating among students (f=1) and valuing students (f=1) were reached. Some sample student expressions regarding the theme are as follows:

He was able to understand me and had a great impact on determining my future. He believed that I could succeed and do everything under any circumstances. He was always there for me. Unlike my other teachers, I felt much more comfortable with him (S1).

He believed that I could learn English and he convinced me too and recommended me books. He made me believe in myself by making me solve the questions I could do first. Even when I couldn't do it, he would teach for minutes (S3).

She was insightful towards students and taught without hurting anyone's self-confidence. She was stating that it was okay when we made mistakes. I was counting the days for that lesson to come again (S4).

Instead of offending, humiliating or telling students that their levels were low, he taught them by showing what they could do and making them love the lesson (S 10).

He was a teacher who valued his students, treated each student equally, and addressed the whole class while teaching (S11).

She was such a good teacher that she would really act like the mother of the class. I really liked this too. When a student could not answer the question, instead of immediately moving on to another student, she would continue to wait until that student could do it, even after the lesson was over, and she never put pressure on the student during this waiting period (S30).

The code determined within the scope of the theme of **attitude towards the profession** is doing her/his job with pleasure (f = 3). S9 underlined the issue as follows:

He did not see what he did as just a job, he did not only aim to make money. He would do his job with passion and inform students about how to overcome obstacles they might encounter in life, apart from the course subjects. It was obvious that he enjoyed teaching his courses and he was teaching it with the aim of teaching.

Findings Regarding the Effects of Inspiring Foreign Language Teaching on Students

The participants were asked what impact the foreign language teacher they regarded as inspiring had on their lives. The themes, codes and frequency values obtained in line with the answers given are listed in Table 4:

Table 4. The Effects of an Inspiring Foreign Language Teacher on Students

Theme	Code	f	Total
Language learning	Selecting the language department	20	84
	Foreign language improvement	20	
	Enjoying foreign language courses more	20	
	Giving more importance to foreign language courses	10	
	Increased interest in foreign languages	6	
	Realizing the talent for foreign languages	4	
	Understanding how to study a foreign language	2	
	Breaking down prejudices against foreign languages	2	
Personal life	Increased self-confidence	13	53
	Self-discovery	8	
	Psychological support	8	
	Guidance on interests and hobbies	4	
	Being a role model	4	
	Guidance in future plans	3	
	Being more determined	3	
	Being more courageous	3	
	Being more dedicated	2	
	Self-improvement	1	
	Reduced concerns about the future	1	
	Increased self-worth	1	
	Becoming more organized	1	
	Developing a sense of responsibility	1	
Educational life	More disciplined/determined/steady work	14	23
	Being more active in classes	2	
	Becoming more successful	1	
	Increased scores	1	
	Establishment of study order	1	
	Better understanding the importance of education	1	
	Enjoying school more	1	
	Setting educational goals	1	
	Choices made regarding education	1	
Total			160

According to Table 4, inspiring foreign language teachers had impacts on students' **language learning (f=84)**, **personal life (f=53)** and **educational life (f=23)**. Within the scope of the effects on **language learning**, it is seen that selecting the language department (f=20), foreign language improvement (f=20) and enjoying foreign language courses more (f=20) were emphasized. Then the following codes were obtained respectively; giving more importance to foreign language courses (f=10), increased interest in foreign languages (f=6), realizing the talent for foreign languages (f=4), understanding how to study a foreign language (f=2), breaking down prejudices against foreign languages (f = 2). Participant expressions within the scope of the theme are as follows:

My teacher's teaching style helped me understand the topics faster. The more I understood, the more consistently I studied and the more I started to enjoy English lessons. This is how I decided to choose the language department (S11).

My English was terrible during my secondary school days. When I looked at the English sentences written on the board, I used to see sentences that consisted only of jumbled letters and did not make any sense. However, with the help of my teacher in high school, I realized that I had a talent for foreign languages and my interest in foreign languages increased. (S29).

I saw him as an idol for myself and I gravitate towards language to be like him. At the same time, language lessons became one of the most enjoyable and easiest subjects in my life (S36).

Our foreign language teacher would explain the lessons with visualizations. Later, when I saw a question about grammar topics, the drawn tables and other visuals came to my mind and helped me realize that my visual intelligence was more improved. In this way, I studied my lessons by visualizing them and further increased the retention of the subjects in my mind (S58).

According to the participants' expressions, the effects of the inspiring foreign language teachers on students' **personal lives** include; increased self-confidence (f=13), self-discovery (f=8), psychological support (f=8), guidance on interests and hobbies (f=4), being a role model (f=4), guidance in future plans (f=3), being more determined (f=3), being more courageous (f=3), being more dedicated (f= 2), self-improvement (f=1), reduced concerns about the future (f=1), increased self-worth (f=1), becoming more organized (f=1) and developing a sense of responsibility (f=1). Excerpts from these findings are included below:

In the 9th and 10th grades, I was not very active in classes due to my shyness, frankly I was not active at all, and in the 11th grade, I had no idea what department to choose. But my teacher Özñur noticed my interest and talent in English, and I discovered myself in her lessons. She restored my self-confidence and revealed my potential talent. With her explanation and support, I have achieved many things that were once a dream for me (S2).

She helped me change my personality and all my tastes. For example, I started watching a lot of foreign TV series and I took up watching them as a hobby. She also changed my style and taste in music. She transformed me into a more elite person (S4).

Learning vocabulary has become more enjoyable. I feel comfortable in her lessons, so it has become easier to learn things. She always boosts my self-confidence. Additionally, I started to want to travel and see countries just like my teacher. I began listening to foreign music and watching foreign films (S28).

Findings show that the effects of the inspiring foreign language teacher on students' **educational lives** include; more disciplined/determined/steady work (f=14), being more active in classes (f=2), becoming more successful (f=1), increased scores (f=1), establishment of study order (f =1), better understanding the importance of education (f =1), enjoying school more (f =1), setting educational goals (f =1) and choices made regarding education (f =1). Below are examples of participant expressions:

At a time when I was completely disconnected from classes, he showed me how fun classes could actually be and what I could achieve if I worked hard. I connected to school again and my scores increased (S 34).

My teacher helped me listen to lessons more carefully and study in a more disciplined manner. She helped me set up my working routine. I'm trying to learn without giving up (S44).

I started to go to school more willingly. I have a more positive outlook on lessons, she has made me care about education and work more diligently. While I had never wanted to go to school before, I started to attend classes more enthusiastically (S51).

Discussion, Conclusion and Recommendations

In this study, the perceptions of high school students towards the concept of “inspiring foreign language teacher” were investigated. In this context, first of all, students' perceptions of the concept of inspiring teacher in general were examined. Research findings revealed that the participants addressed the concept of inspirational teacher primarily in terms of teacher-student relationships. This is followed, in order of importance, by personal attributes, professional competencies and attitude towards the profession. It is possible to say that teacher-student relationships come to the fore in the findings of other studies on the subject. For example, in a study conducted by Solpuk Turhan et al. (2019) with teacher candidates, it was found that participants considered

inspiring teacher qualities in the context of teacher communication (developing a passion for learning, establishing empathy, building good relationships, behaving like a parent/friend), personal attributes (being fair, sincere, consistent, reliable, sensitive to differences, exhibiting a positive attitude towards students, not discriminating, being tolerant, being creative, etc.), professional development (being innovative, participating in academic activities, being a role model, mastering the profession), and supporting students in various ways (supporting students' dreams, boosting their confidence, helping them gain different perspectives, nurturing their talents, fostering their personal, academic, and career development, promoting their psychological well-being, etc.). In another study conducted with teachers, some qualities such as having and conveying enthusiasm, developing positive relationships with students, flexibility, making learning fit for purpose for students, creating a safe and encouraging classroom climate and bringing innovation to the classroom were revealed as the basic characteristics of inspirational teachers (Sammons et al., 2014). Although similar findings have been obtained in various studies, there are differences in the priority ranking of the mentioned teacher qualifications. This may be due to the different educational experiences, values, cultural backgrounds, learning styles and expectations of students, teacher candidates and teachers.

50 of the 58 students who participated in the research stated that they had encountered a foreign language teacher who inspired them during their educational lives. This finding can be considered a positive situation in terms of the quality of foreign language teachers in our country. According to the opinions of the participants, the characteristics that made inspiring foreign language teachers different from other teachers were primarily associated with their professional competencies. In this context, it was frequently emphasized that the foreign language teacher would teach the lesson in an entertaining way. In line with participant opinions, inspiring foreign language teachers seem to have characteristics that make students' language learning process more enjoyable and efficient. Professional competencies are followed by personal attributes, teacher-student relations and attitude towards the profession, respectively. Similar findings were found when research on inspiring foreign language teachers was examined. In a study conducted by Lamb and Wedel (2013) in Guangzhou, China, and Jakarta, Indonesia, where the opinions of students aged 14 to 22 were gathered, the characteristics of inspiring English teachers were investigated. Primarily, the study identified categories related to methodology – good/effective teaching, followed by personal attributes, professional competence and relationships with students. The findings of a study examining the perceptions of English as a Foreign Language (EFL) students towards inspirational English instructors focused on teachers' attitudinal skills (intellectual, emotional and spiritual), teaching strategy and changes in student learning (Iftanti, 2015).

Research findings showed that the most important impact of inspiring foreign language teachers on students was on language learning. Within the scope of this theme, the participants particularly focused on the effects of these teachers on their selection of language department, better improvement in foreign language and enjoying foreign language courses more. Based on the previous finding, this effect can be interpreted as a natural consequence of inspiring foreign language teachers' having a high level of professional competence. The fact that these teachers make the lessons more interesting and enjoyable may have increased the students' motivation to learn a language and therefore made them decide to choose the language department. This finding emphasizes how critical the role of the teacher is in students' decision to learn a language and their success in that language. Similarly, in Lamb and Wedel's (2013) study, the effects of inspiring foreign language teachers on students include making English lessons more interesting, gaining a sense of progress in English, gaining self-confidence in English, developing awareness of the importance of English, improving personal change etc.

According to research findings, inspiring foreign language teachers also had various effects on students' personal lives. At this point, the participants expressed effects such as increased self-confidence, self-discovery, changes in interests and hobbies, self-improvement and increased self-worth. In this context, it can be concluded that inspiring foreign language teachers are aware of not only conveying academic knowledge to students, but also contributing to their personal life skills and development. Finally, it was determined in the study that inspiring foreign language teachers also had an impact on the general education lives of the students, such as more disciplined/determined/steady work, being more active in classes, establishing a study order and setting educational goals. The fact that students become more disciplined, determined, hard-working, active and goal-oriented individuals in language classes seems to be reflected in their general educational lives. Therefore, it can

be said that inspiring teachers play an important role not only in their field of expertise, but also in the overall educational experience of their students.

In summary, it was concluded that students consider the student-teacher relationship as a determining factor in evaluating their teachers as inspirational. This finding is important as it emphasizes the importance of teachers' skills in not only conveying information but also supporting, understanding and empathizing with their students. Secondly, students prioritized the professional competencies of foreign language teachers, whom they regarded as inspiring. This finding demonstrates that inspiring foreign language teachers' professionalism and expertise have a positive impact on students, highlighting the significant role of a foreign language teacher's knowledge and skills in methodology during the educational process. The findings of the research also show that inspiring foreign language teachers may contribute not only to students' language improvement, but also to their overall academic success, life skills and personal growth.

In conclusion, this research presents the potential of teachers to be inspirational from the perspective of high school students. It can be concluded that students select teachers they find inspiring by considering factors such as their teachers' professional competencies, personal attributes, student-teacher relationships and attitudes towards the profession. This finding can provide valuable insights for educators on which areas they need to improve to enhance their inspiration for students.

This study has various limitations. Due to the nature of qualitative research, there are generalization restrictions in this study, which was conducted with a limited participant group, so it may be recommended that the extent of the findings' generalizability be established through quantitative research. It is evident that the role of teachers in the language learning process is crucial, and inspiring teachers hold a special significance in this regard. Therefore, research assessing the effectiveness of teacher training programs for cultivating inspiring foreign language teachers can be conducted. These studies can help determine which skills need to be developed during the training of prospective teachers. Other research topics may include how to create more effective curricula to support the professional development of inspiring foreign language teachers.

References

- Akdoğan, S. (2010). *Türkiye'de yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve bir çözüm önerisi olarak yabancı dil okullarına yönelik öğretmen ve öğretim elemanlarının görüşleri* [Unpublished Master's Thesis]. Fırat University.
- Bal, H., (2016). *Nitel araştırma yöntem ve teknikleri (Uygulamalı-örnekli)*. Sentez Yayıncılık.
- Balls, P. (2009). Phenomenology in nursing research: methodology, interviewing and transcribing. *Nursing Times*, 105(32-33), 30-33.
- Bayraktaroğlu, S. (2012). "Neden yabancı dil eğitiminde başarılı olamıyoruz?. Türkiye'de yabancı dil eğitiminde eğilim ne olmalı?". 12 – 13 Kasım 2012. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı 1. Yabancı Dil Eğitimi Çalıştayı Bildirileri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (S. B. Demir Çev.). Eğiten Kitap. (The publication year of the original book 2014).
- Çelebi, M. D. (2006). Türkiye'de ana dili eğitimi ve yabancı dil öğretimi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 285-307.
- Çelebi, M., & Suna, Y. (2013). Türkiye'de yabancı dil öğrenme-öğretme problemine ilişkin yapılan çalışmaların derlenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 7-24.
- Çelikten, M., Şanal, M. & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 207- 237.
- Demirpolat, B. C. (2015). *Türkiye'nin Yabancı Dil Öğretimiyle İmtihani: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. SETA.
- Dolloff, L. (1999). Imagining ourselves as teachers: The development of teacher identity in music teacher education. *Music Education Research*, 1(2), 191-208. doi: 10.1080/1461380990010206
- Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2011) *Teaching and researching motivation* (2nd ed). Pearson Education.
- Gallagher-Brett, A. (2004). *Seven hundred reasons for studying languages*. Subject Centre for Languages, Linguistics and Area Studies, University of Southampton.

- Hughes, T. A. (2014). *Idealized , inspirational , and intellectual leaders in the social sector: Transformational leadership and the Kravis prize*. [Unpublished Senior Thesis, Claremont McKenna College]. https://scholarship.claremont.edu/cmcc_theses/906
- Iftanti, E. (2015). Investigating inspiring English lecturers in a faith-based educational institution: EFL Learners' Perception. *Dinamika Ilmu*, 15(2), 343-358.
- İlkhan, İ. (1999). Yabancı Dil Öğretiminin Topluma Yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (5), 301-305.
- Jasper, M. A. (1994). Issues in phenomenology for researchers of nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 19, 309-314.
- Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık.
- Karataş, K. (2020). Öğretmenlik Mesleğine Kuramsal Bir Bakış. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(17), 39-56.
- Kocabıyık, O. (2016). Olgubilim ve gömülü kuram: Bazı özellikler açısından karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Kocasarıç, H., & Karataş, H. (2018). Yenilikçi Öğretmen Özellikleri: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 34-57. doi: 10.29065/usakead.349977
- Lamb, M., & Wedell, M. (2013). Inspiring English teachers: A comparative study of learner perceptions of inspirational teaching. *ELT Research Papers*, 13(03), 1-25.
- McAleavy, T. (2014). What makes an inspiring teacher?. *Sced*, 2014(31), 8-9
- Nergis, A. (2011). Foreign language teacher education in Turkey: A historical overview. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 181-185.
- Oktay, A. (2015). Foreign language teaching: A problem in Turkish education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 584-593.
- Robinson, J. (2018). Inspiring music teachers: A study of what is important in practice. *Australian Journal of Music Education*, 52(1), 51-58.
- Sammons, P., Kington, A., Lindorff-Vijayendran, A., & Ortega, L. (2014). *Inspiring Teachers: Perspectives and Practices*. Education Development Trust.
- Seferoğlu, G. (2004). A study of alternative English teacher certification practices in Turkey. *Journal of Education for Teaching*, 30(2), 151- 159.
- Solpuk Turhan, N., Parlakyıldız, B., Arslan, N., Gocen, G., & Yılmaz Bingol, T. (2019). A research on the characteristics of the inspiring teacher. *International Journal of Educational Methodology*, 5(1), 1-18. doi: 10.12973/ijem.5.1.1
- Türk Dil Kurumu. (2023). Retrieved March 23, 2023, from <https://sozluk.gov.tr/>
- Ünişen, A., & Demirel, N. (2018). Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 997-1013. <http://doi.org/10.17755/esosder.336954>
- Williams, L., Nixon, S., Hennessy, C., Mahon, E., & Adams, G. (2016). Inspiring to inspire: Developing teaching in higher education. *Cogent education*, 3(1), 1154259.
- Yıldırım, A., & Şimşek, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8th Ed.). Seçkin Yayınevi.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Türk Dil Kurumu (TDK, 2023) sözlüğü ilham vermeyi “*ıçe doğmasına sebep olmak, esindirmek*”; ilham kaynağını “*esinlenmeyi ve ıçe doğmayı sağlayan şey*” ve ilham kaynağı olmayı da “*hayal dünyasını beslemek*” şeklinde tanımlamaktadır. Hughes (2014) ise ilham vermeyi; “*geleceğe umutla bakan bireyleri bir araya getiren ve göz önünde bulundurulması gerekenleri beyecan verici bir tablo haline getiren liderlik*” olarak tanımlamaktadır. İlham verici sözcüğünü öğretmenlik mesleği çerçevesinde ele alan Sammons vd. (2014) kavramı etkili öğretmen kavramı ile ilişkilendirmişlerdir. Dolloffun (1999) kavrama yönelik tanımı ise *öğretimin bireyler üzerinde en fazla etkiye sahip, yaşamı değiştiren yönü* şeklindedir. Solpuk Turhan vd. (2019) ilham verici öğretmen kavramının geniş bir mefhum olduğunu ve “*iyi ve etkili öğretmen; öğretmenlik mesleğini yeterli, nitelikli ve farklı yönlerden başarılı bir şekilde icra eden öğretmen; destekleyici bir öğretmen; çağdaş bir öğretmen*” gibi çeşitli tanımları bünyesinde barındırdığını ifade etmiştir. McAleavy (2014) ise ilham verici bir öğretmenin niteliklerini şu şekilde sıralamıştır: “(1) Sınıftaki tüm öğrencilere karşı gerçek sıcaklık ve empati kurma, (2) Öğrenciye hem davranışlarında hem de dil kullanımında saygı duyma, (3) Öğrencileri potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik çabalarından dolayı övme, (4) Öğrencinin seçimini ve katkısını arama ve onurlandırma (5) Tüm öğrencilere sınıfta kendilerinden en iyi çabanın beklendiğini fark ettirme”.

Alanyazında ilham verici öğretmen konusuna ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilham verici müzik öğretmeni (Robinson, 2018), ilham verici İngilizce öğretmeni (Lamb ve Wedell, 2013), ilham verici İngilizce öğretim görevlisi (Iftanti, 2015), yüksek öğretim düzeyinde ilham verici öğretim (Williams vd., 2016) ve genel anlamda ilham verici öğretmen (Solpuk Turhan vd., 2019; Sammons vd, 2014) konularında çalışmalara ulaşılmış, ancak ilham veren yabancı dil öğretmeni kavramını ortaöğretim öğrencilerinin bakış açısından derinlemesine ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle ilham verici yabancı dil öğretmeni kavramının lise öğrencilerinin perspektifiyle ve ayrıntılı bir şekilde incelenmesine imkân tanıyan görüşme yöntemi ile ele alınması gereği duyulmuştur. Bu bağlamda bu araştırmanın bulgularının ilham veren yabancı dil öğretmeni yetiştirme konusunda veri sağlaması ve dolayısıyla öğretmen eğitiminin niteliğine katkı sunması beklenmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın temel amacı, lise öğrencilerinin “ilham veren yabancı dil öğretmeni” kavramına yönelik algılarını incelemektir.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Nevşehir ilinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki iki farklı orta öğretim kurumunda okuyan 58 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubu, zengin bilgi sağladığı düşünülen durumların derinlemesine analizine olanak tanıyan amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılarak seçilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.107). Çalışma grubunun seçiminde gönüllülük esasının yanı sıra, araştırmacılar tarafından belirlenen ölçütler; öğrencilerin lise 11 ve 12. sınıflarında ve dil bölümünde öğrenim görüyor olmalarıdır. Dil bölümü ve 11-12. sınıf öğrencilerinin daha fazla yabancı dil öğretmeni tanıma bakımından diğer bölüm ve sınıflardaki öğrencilere göre daha zengin deneyimlere sahip olma özelliklerinin yanı sıra, farkındalık düzeylerinin de daha yüksek olabileceği gerekçeleri ile bu ölçüt belirlenmiştir. Öğrencilerin sahip olduğu bu deneyim zenginliğinin, araştırma konusu hakkında daha derinlemesine bilgi edinilmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Çalışmada veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılarak toplanmıştır. Veriler 2022-2023 eğitim öğretim yılı bahar döneminde araştırmacılar ve katılımcılar için uygun olan zamanlarda toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu çalışma grubuna elden dağıtılarak, katılımcıların görüşlerini yazılı olarak belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların görüşlerini ifade etmeleri sırasında herhangi bir süre kısıtlamasına gidilmemiştir. Çalışma kapsamında 58 öğrenci çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır.

Verilerin analizinde nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Verilen çözümlenmesi beş aşamada gerçekleşmiştir: 1. Verilerin bilgisayara aktarılması ve ham veri metinlerinin oluşturulması, 2. Verilerin kodlanması, 3. Kodlanan verilerin temalarının oluşturulması, 4. Kodların ve temaların düzenlenmesi, 5. Bulguların sunulması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmada özetle, öğrencilerin öğretmenlerini ilham verici olarak değerlendirmelerinde öğrenci-öğretmen ilişkilerini belirleyici bir faktör olarak gördükleri sonucuna varılmıştır. Bu bulgu öğretmenlerin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp aynı zamanda öğrencilerine destek verme, onları anlama ve onlarla duygudaşlık kurma becerilerinin önemini vurgulaması açısından önemlidir. İkinci olarak, öğrenciler ilham verici olarak gördükleri

yabancı dil öğretmenlerinin mesleki yeterliklerini öncelikli olarak ön plana çıkarmışlardır. Bu bulgu ilham veren yabancı dil öğretmenlerinin profesyonelliklerinin ve uzmanlıklarının öğrenciler üzerinde olumlu bir etki yarattığını ve eğitim sürecinde yabancı dil öğretmenin yöntem konusundaki bilgi ve becerilerinin ne kadar büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Araştırmanın bulguları ayrıca ilham veren yabancı dil öğretmenlerinin öğrencilerin sadece dil gelişimine değil, aynı zamanda genel akademik başarılarına, yaşam becerilerine ve kişisel gelişimlerine de katkıda bulunabilecekleri göstermektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma öğretmenlerin ilham verici olma potansiyelini lise öğrencilerinin bakış açılarından sunmaktadır. Öğrencilerin; öğretmenlerinin mesleki yeterlilikleri, kişisel özellikleri, öğrenci-öğretmen ilişkileri ve mesleğe yönelik tutumları gibi faktörleri göz önünde bulundurarak ilham aldıkları öğretmenleri seçtikleri sonucuna varılabilir. Bu sonuç, eğitimcilerin kendilerini geliştirmek ve öğrencileri için daha ilham verici olmak için hangi alanlarda kendilerini geliştirmeleri gerektiği konusunda önemli bilgiler sağlayabilir.

Bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Nitel araştırmanın doğası gereği, sınırlı bir kitle ile gerçekleştirilmiş olan bu çalışmada genelleme kısıtı bulunduğundan bulguların yaygınlık düzeyinin nicel araştırmalarla ortaya konulması önerilebilir. Dil öğrenimi sürecinde öğretmenlerin rolünün kritik olduğu ve ilham veren öğretmenlerin bu süreçte özel bir öneme sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla ilham veren yabancı dil öğretmenleri yetiştirilmesi için öğretmen eğitim programlarının etkililiğini değerlendiren çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalar ile öğretmen adaylarının eğitimleri sırasında hangi becerilerinin geliştirilmesi gerektiği belirlenebilir. İlham veren yabancı dil öğretmenlerinin profesyonel gelişimlerini desteklemek adına daha etkili programların nasıl oluşturulabileceği diğer araştırmaların konusu olabilir.

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERE OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİNDE KULLANILAN YAKLAŞIMLAR

APPROACHES USED IN READING AND WRITING TEACHING TO STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Tansel YAZICIOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
tanselyazicioglu@kku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0946-2637

Özlem ALTINDAĞ KUMAŞ
Dicle Üniversitesi
Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
ozlemmaltindag@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6104-2381

ÖZ

Geliş Tarihi:
01.01.2024

Kabul Tarihi:
27.02.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Zihinsel yetersizlik,
Görsel Sözcük
Öğretimi,
Tüm Dil Yaklaşımı,
Karşılıklı Öğretim

Keywords
Intellectual
Disability, Sight
Word Instruction,
Whole Language
Approach,
Reciprocal Teaching

Günümüz toplumunda, genel eğitim içeriğine, 21. yüzyıl teknolojisine, çalışma ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının çoğuna erişmek için okuma becerisi gereklidir. Bu herkes için geçerli olsa da okuma yazma becerilerinin kazanılması özellikle zihinsel yetersizliği olan bireyler için önemlidir. Alanyazında zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminde kanıt dayalı yaklaşımların kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu nedenle de zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminde hangi yaklaşımların etkili olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalar okulların çoğunda öğretmenlere uygun eğitim programlarının sağlanmadığını göstermektedir. Bu durum zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminin bağlamından kopuk ve dağınık olmasına yol açmaktadır. Bu amaçla bu makalede, alan yazın taramasına dayalı olarak zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma-yazma öğretimi yaklaşım ve yöntemlerine ilişkin genel çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Alanyazın incelendiğinde zihinsel yetersizliği olan bireylere okuma yazma öğretiminde genellikle iki yaklaşımın dikkate alındığı görülmektedir. Bu yaklaşımlar davranışçı ve sosyal etkileşimli yaklaşımlardır.

ABSTRACT

In today's society, reading skills are necessary to access general education content, 21st-century technology, work, and most lifelong learning opportunities. Although this applies to everyone, acquiring literacy skills is especially important for individuals with intellectual disabilities. The literature recommends using evidence-based programs to teach literacy to students with intellectual disabilities. However, the results of the studies have shown that appropriate training programs are not provided to teachers in most schools. This situation causes reading and writing teaching to students with intellectual disabilities to be disconnected from its context and disorganized. Therefore, it is essential to know which approaches are effective in teaching reading and writing to students with intellectual disabilities. For this purpose, this article tries to draw a general framework about the approaches and methods of teaching reading and writing to students with intellectual disabilities based on the literature review. When the literature is examined, it is seen that two approaches are generally considered in teaching reading and writing to individuals with intellectual disabilities. These approaches are behavioral and social interactive approaches.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1412994>

Atıf/Cite as: Yazıcıoğlu, T. & Kumaş Altındağ, Ö. (2024). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminde kullanılan yaklaşımlar. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 153-168.

Giriş

Ruhsal bozuklukların tanısal ve istatistiksel kılavuzu beşinci baskı DSM 5 (Diagnostic and Statistical Manual Of Mental Disorders Fifth Edition) aracına göre, zihinsel yetersizlik zekâ ve uyumsal davranışlarda (kavramsal, sosyal ve pratik beceriler) anlamlı sınırlılıklar olarak tanımlanmaktadır (American Psychiatric Association, [APA], 2017). Zihinsel yetersizlikleri nedeniyle, bu öğrenciler akademik becerilerde çeşitli zorluklarla karşılaşabilirler. Dikkatlerini sürdürmekte ve öğrenme sürecinin temel unsurlarına odaklanmakta güçlük çekerler. Öğrenme sürecine katılımları, motivasyon eksikliği nedeniyle baskılanabilir. Daha önceki olası başarısızlıkları, eğitim süreci boyunca onlara eşlik eder ve bu nedenle başarısızlık duygusu yaşarlar (Gargiulo ve Bouck, 2017). Zihinsel yetersizliği olan çocuklar işitme yetersizliği riski taşırlar. Bu da dil gelişimlerini etkiler (Kiani ve Miller, 2010). Bu nedenle de alıcı dil ve ifade edici dil becerilerinde gecikmeler ve sınırlılıklar görülebilir. Bu durum, çocuğun akademik potansiyeli hakkında yanlış varsayımlar yapılmasına yol açabilir (Abbeduto vd., 2001).

Zihinsel yetersizliği olan çocuklar genellikle ince motor becerilerinin gelişiminde gecikme yaşarlar. Bu gecikmeler kesme, çizme ve el yazısı gibi becerilerin gelişmesinde fazladan zamana ve eğitime ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir (Shapiro ve Batshaw, 2011). Ancak okuma yazma öğretiminde zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için belki de en büyük zorluk, bellek ve bilgi işleme ile ilgili alanlarda ortaya çıkmaktadır (Hick vd., 2005; Holmes vd., 2010). Zihinsel yetersizliği olan çocuklar zayıf kısa süreli çalışan bir belleğe sahiptirler. Bu durum, yönergeleri anlama ve takip etme konusunda zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Çalışan bellekleri başka bir bilişsel işlem gerçekleştirirken bilgiyi bellekte tutmakta güçlük yaşarlar. Dolayısıyla zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminin planlanmasında öğrencilerin bilgiyi nasıl aldıkları, yorumladıkları, depoladıkları ve geri çağırabildikleri bilgisi öğretmenler için oldukça önemlidir. Bu bilgi, genel olarak çalışma belleği bilgisidir ve çalışma belleği, bilginin kullanılmasına ihtiyaç duyulan ana kadar bilgiyi takip edebilmek için kullanılan zihinsel yapışkan bir nota benzetilmektedir. Öğrenciler, çok adımlı yönergeleri dinlemek ve takip etmek veya bir yanıt formüle edecek kadar uzun bir süre bir soruyu hafızada tutmak için işleyen belleğe ihtiyaç duyarlar. Zihin yetersizliği olan öğrenciler kısa süreli bellek sorunlarına ek olarak, zayıf bir uzun süreli belleğe de sahip olabilirler. Uzun süreli bellek ise daha önce öğrenilmiş bilgileri veya yaşanmışlıkları bilinçli olarak hatırlamayı sağlar (Vicari vd., 2016).

Tarihsel süreçte, zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin okuma yazma becerilerine odaklanılmış ancak bazı zorluklarla karşılaşmıştır (Hoins, 2019). Kliewer (1998) ve Katims (2000), zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okullarda öğretilen okuma ve yazma becerilerinin eksik olduğunu ortaya koymuşlardır. Birçok okulda, bu öğrencilere okuma becerilerini öğretmek yerine işlevsel becerileri öğretmeye yoğunlaşmıştır. Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için neden okuma öğretimine daha az ilgi gösterildiğine dair en az üç olası açıklama bulunmaktadır (Browder vd., 2009). Birinci açıklama, zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma becerilerini öğretmeye karşı dirençtir. Bu direncin nedeni bu öğrencilerin bu tür becerileri elde edecek akademik kapasiteye sahip olmadığına dair kültürel bir önyargının olmasıdır (Kliewer vd., 2006). İkincisi, bazı eğitimciler, zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin yalnızca bazı işlevsel görsel sözcükleri öğrenebildiklerini, ancak okuduklarını çözme ve anlama becerisinden yoksun olduklarını varsaymaktadırlar. Üçüncüsü ise zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin okumayı çözme ve anlama becerileri edinmelerini engelleyecek dil ve iletişim sınırlılıkları olduğuna dair bir inançlarının olmasıdır (Browder vd., 2009).

Günümüz toplumunda, genel eğitim içeriğine, 21. yüzyıl teknolojisine, çalışma ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarının çoğuna erişmek için okuma becerisi gereklidir. Bu gereklilik herkes için geçerli olsa da, zihinsel yetersizliği olan bireyler için okuryazarlık becerisi kazanmak özellikle önemlidir. Okuma becerisine sahip olmak, onlara günlük yaşamlarında daha fazla bağımsızlık sağlar ve sosyal katılımlarını artırır (Bochner vd., 2001; Forts ve Luckasson, 2011). Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için okuryazarlık, yetişkin eğitiminin tüm yönleri göz önüne alındığında, gelecekteki bağımsız yaşam becerileri açısından son derece önemlidir. Yapılan araştırmalar, zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin okumada güçlük yaşayan diğer öğrenciler gibi aynı stratejileri kullanarak okumayı öğrendiklerini göstermiştir (Allor vd., 2010; Browder, vd., 2012; Lemons, vd., 2012). Nitekim okuma, birçok akademik konudaki başarının temel bir bileşenidir ve zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin bağımsız hareket edebilmeleri için işlevsel okuryazarlık gereklidir (Polloway vd., 2013).

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin çoğunluğu düzenlenmiş ortamlarda öğrenilen kavramları diğer ortamlara veya koşullara genellemede zorluk yaşamaktadırlar. Örneğin, bir çocuk dizin kartlarındaki sözcükleri tek tek okurken, aynı sözcüklerle metin içerisinde karşılaştığında anlamlandırma yapamayabilir. Benzer şekilde, bir

öğrenci tek heceli sözcükleri otomatik olarak çözümleyebilir ancak bildiği iki heceden oluşan bileşik bir sözcüğü çözümlemeyebilir. Bu örnekler, zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin öğrendikleri becerileri çeşitli materyallerle ve gerçek yaşam durumlarında anlamlı bir şekilde uygulayabilmelerini sağlamak için yeterli fırsatların sağlanmasının önemini göstermektedir (Kathleen vd., 2021).

Özel eğitim uzmanları zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için okuma öğretiminin yoğun ve kapsamlı olması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Allor vd., 2010). Son zamanlarda yapılan araştırmalar, zihinsel yetersizliği olan öğrencilere “erken okuryazarlık becerilerini geliştirmek için müdahale programı”nı yoğun bir şekilde uygulayarak ve tekrarlama sürecini kullanarak bu öğrencilerin çözümleme ve anlama becerilerini kazanabileceklerini göstermiştir (Allor, vd., 2014; Allor ve Mathes, 2012). Zihinsel yetersizliği olan çocukların okuma becerileri genel olarak tipik gelişim gösteren çocuklardan farklıdır. Zihinsel yetersizliği olan çocukların içerikleri okuma ve anlama konusunda sınırlılıkları vardır. Dolayısıyla okuma becerisinin kazanılmasında zorluk yaşarlar ve tipik gelişim gösteren akranlarının çok gerisinde kalırlar (Coleman vd., 2015). Bu nedenle de okuma konusunda, tüm duyuları içeren uygun ortamlar, sürekli rehberlik ve etkileşimli bir öğretime ihtiyaç duyarlar. Zihinsel yetersizlikleri olan çocuklar, öğrenme süreçlerinde çeşitli medya türlerinden yararlanabilirler. Örneğin, sesli medya harfleri öğretmede etkili olabilirken, görsel medya okuduğunu anlamayı geliştirebilir (Ahadianingsih, 2021; Wadihah ve Fauzi, 2021). Nitekim zihinsel yetersizliği olan çocukların işitsel medya aracılığıyla alfabe, görsel medya aracılığıyla cümle öğrendikleri araştırma sonuçlarıyla kanıtlanmıştır (Carney ve Levin, 2002).

Araştırmalar zihinsel yetersizliği olan çok sayıda bireyin çok düşük okuma becerisine sahip olduğunu göstermektedir (Lemons vd., 2012; Ratz ve Lenhard, 2013; Towles-Reeves vd., 2009). Bu durum özellikle orta veya ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için geçerlidir. Bu düşük okuma becerisi, sadece bu öğrencilerin bellek ve dil gelişimi gibi sınırlılıklarına dayandırılmaz; aynı zamanda sistemsiz ve zayıf görsel kelime öğretimi gibi sınırlı öğretim uygulamalarının da etkisi vardır (Ahlgrim-Delzell ve Rivera, 2015). Nitekim, birçok öğretmen zihinsel yetersizliği olan öğrencilere etkili bir şekilde okuma öğretimi yapma konusunda yeterli bilgi ve eğitimden yoksundur, ve kendilerine uygun öğretim programları sağlanmamaktadır (Allor ve Mathes, 2012; Katims, 2000). Neyse ki, son yıllarda zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma öğretimi üzerine yapılan araştırmalar bu alana önemli katkılarda bulunmuştur (Afacan vd., 2018; Lemons vd., 2018; Dessemontet vd., 2019).

Bazı araştırmacılar (Lemons vd., 2016) zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminde kanıta dayalı yaklaşımların kullanılmasını önermektedir. Yapılan araştırmalar (Browder vd., 2009; Ricci ve Osipova, 2018;) okulların çoğunda öğretmenlerin belirli bir yaklaşım çerçevesi içerisinde sistematik olarak belirli yöntem ve teknikleri kullanmadığını, bunun yerine internette dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan çekmeler yaptıklarını göstermiştir. Bu durum okuma yazma öğretiminin bağlamından kopuk ve dağınık olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla sistematik bir öğretim yapabilmek zorlaşmaktadır. Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler için sistematik öğretim önemlidir. Çünkü sistematik öğretim, karmaşık becerilerin öğretiminden önce kolay becerilerin öğretilmesini amaçlayan bir öğretim şeklidir. Bu öğretimde üst düzey içerik sunulmadan önce temel bilgiler öğretilir (Lane, 2014).

Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından birinci kademe olarak tanımlanan ilkokul 1, 2, 3 ve 4. sınıf düzeyinde öğrenimlerini sürdüren zihinsel yetersizliği olan öğrencilere yönelik Okuma-Yazma Öğretim Dersi Programı geliştirilmiştir. Programın genel amacı, orta ve ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilere sözlü iletişim, dinleme, okuma ve yazma becerileri kazandırmaktır. MEB'in (2018) geliştirdiği Okuma-Yazma Dersi Öğretim Programı Öğrenmeye Hazırlık, Erken Okuryazarlık, İlk Okuma Yazma, Okuduğunu Anlama, Yazılı İfade, Dinlediğini Anlama ve Sözlü İletişim olmak üzere yedi öğrenme alanından oluşmaktadır. Programda okuma yazma dersi öğretim programının özel amaçlarına, öğretme ve öğrenme yaklaşımlarına, ölçme ve değerlendirme yaklaşımları ile uygulamada dikkat edilecek hususlara yer verilmiştir. Ayrıca Uygulamalı davranış analizi ve Sosyal Etkileşimci Kuramın, öğretim programına temel olan yaklaşımlar olduğu ifade edilmiştir. Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı 2021-2022 istatistiklerine (2022) göre birinci kademe özel eğitim uygulama okulu sayısı 362 ve derslik sayısı 3972'dir. Bu okullarda 11351 öğrenci eğitimlerini sürdürmekte ve 2960 öğretmen görev yapmaktadır. Ayrıca 30236 öğrenci ilkokul düzeyindeki özel eğitim sınıflarında eğitimlerine devam etmektedir. Bu nedenle, zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma-yazma öğretiminde kullanılan yaklaşımların açıklanmasına gereksinim olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla bu makalede, alan yazın taramasına

dayalı olarak zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma-yazma öğretimi yaklaşım ve yöntemlerine ilişkin genel çerçeveye çizilmeye çalışılmıştır.

Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Okuma Yazma Öğretimi Yaklaşımları

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma öğretimi özel eğitim alanında uzun bir geçmişe sahiptir ve 19. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılda Jean Marc-Gaspard Itard ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan Aveyron isimli bir çocuğa çoklu duyuşsal kinestetik izleme, görsel sözcük, sistematik ve doğrudan öğretim yöntemlerini kullanmıştır. 20. yüzyıl zihinsel yetersizliği olan çocuklara okuma öğretiminin yıllara göre dönemlere ayrıldığı ve dönemseller yaklaşımın sergilendiği bir yüzyıl olmuştur. Örneğin 1970 yılı ve öncesi kabul gören gelişimseller yaklaşım dönemi, 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkan işlevseller okuma yaklaşımı dönemi ve beklentilerin arttığı ve son dönem olarak kabul edilen genel eğitim müfredatına maksimum erişim dönemidir (Afacan vd., 2021). İlk iki dönem zihinsel yetersizliği olan öğrencilere geleneksel okuma yazma öğretimi görseller sözcüklerin tanınması ve işlevseller okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasına odaklanmaktadır. Okuma yazma öğretimi sıklıkla alıştırmalar yoluyla gerçekleştirilir ve genellikle bağlam dışıdır (Al Otaiba ve Hosp, 2004; Katims, 2000). Genel eğitim müfredatına maksimum erişim dönemi zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin sadece görseller sözcükleri değil, okumada akıcılık ve okuduğunu anlama gibi becerileri de edinebilmeleri amaçlayan dönemdir. Genel eğitim müfredatına erişim zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma öğretiminde içeriklerin zenginleştirilmesine ve beklentilerin artmasına neden olmuştur (Afacan vd., 2018).

Zihinsel yetersizliği olan öğrenciler diğer öğrencilerle aynı temel bilişseller süreçleri kullanarak okumayı öğrendiklerinden (Erickson, 2006), okuma öğretimi için kullanılan yöntemler diğer öğrencilerde kullanılan yöntemlerle benzer olmalıdır (Alnahdi, 2015; Erickson vd., 2009; Katims, 2000). Bu durum, okuma ve yazma öğretiminin kapsamlı ve bağlamseller olması, metinle anlam oluşturmaya odaklanması gerektiği anlamına gelmektedir (Coyne vd., 2012; Erickson, 2006; Katims, 2000). Alanyazın incelendiğinde zihinsel yetersizliği olan bireylere okuma yazma öğretiminde genellikle iki yaklaşımın dikkate alındığı görülmektedir. Bu yaklaşımlar davranışçı ve sosyal etkileşimseller yaklaşımlardır (Eroğlu, 2010; Şengül, 2008).

Davranışçı Yaklaşım

Davranışçı yaklaşım büyük ölçüde Watson ve Skinner'ın çalışmalarına dayanmaktadır (McLeod, 2015). Watson, uyarıcı koşullandırmayı insanlara uyarlamış, insan davranışlarının çevreseller uyarıların kontrolüyle değiştirilebileceğini kanıtlamıştır. Skinner, pekiştirme kavramını tanıtarak şartlandırmının davranış daha uzun süreli ve daha karmaşık şekillerde nasıl şekillendirebileceğini incelemiştir. Skinner'a göre, insanlar belirli davranışlar için övgü ve ödül gibi olumlu pekiştirme aldıklarında bu davranışlar artmaktadır. Olumsuz pekiştirme ise davranışlarda caydırıcı etki yaratmaktadır. Skinner, öğretmenlerin ve ebeveynlerin çevreyi kontrol ederek ve bir pekiştirme sistemi kurarak istenen davranışları teşvik edebileceklerini ve geliştirebileceklerini ortaya koymuştur (Jensen, 2018).

Davranışçı yaklaşım zihin yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminde becerilerin ayrı ayrı çalışılması ve geliştirilmesini içermektedir. Bu açıdan bakıldığında harflerin seslerle ilişkilendirilmesi davranışçı yaklaşıma iyi bir örnektir. Seslerin harflerle eşleştirilmesi öğrencilerin tüm sözcükleri ezberlemek yerine fonemleri (sesbirim) seslendirerek yeni sözcükleri çözümlmelerine olanak tanır. Alanyazında yapılan araştırmalar (Allor vd., 2014; Browder vd., 2012 ; Goetz vd., 2008; Lemons vd., 2012) sadece hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin değil aynı zamanda orta ve ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin de sesbirimler aracılığıyla sözcükleri kodlamayı öğrenebildiklerini göstermiştir (Dessemontet vd., 2019). Okuma yazma becerisi işlevseller akademik becerilerden birisidir ve içinde kavram öğretimi de dahil olmak üzere birden fazla karmaşık zincir beceri içerir. Karmaşık becerilerin öğretilmesini kolaylaştırmak için bazı uyarlamalara ihtiyaç vardır. Bu uyarlamalar sağlam kuramseller temellere dayalı bir uygulama olan Uygulamalı Davranış Analizini temel alan bir yaklaşımla karşılanabilir (Düzkanar, 2017).

Uygulamalı Davranış Analizi okuma ve yazma davranışlarının gözlemlenebilir ve ölçülebilir kavramlarla tanımlanmasını sağlar. Öğretim ortamının doğrudan gözlemlenmesine ve değerlendirilmesine katkıda bulunur. Okuma yazma öğretim yöntemlerinin kanıta dayalı bir uygulamasıdır ve doğrudan öğretim uygulamalarının ve teknolojilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynar (Dunlap vd., 2001). Bu uygulama en çok özel eğitim

programlarında yer almaktadır. Ancak genel eğitim sınıflarında kullanımı yaygınlaşmaktadır. Özellikle çok katmanlı öğretim desteği sağlama sistemlerinin uygulanması, öğrencilerin akademik performans çıktılarının verilere dayalı olarak alınması ve öğretim sorumluluğuna yapılan vurgunun artması kullanımın yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Laurice vd., 2016). Çok katmanlı öğretim öğrencilerin bireysel farklılıklarını, yeteneklerini ve güçlü yönlerini öğrenme ortamına yansıtma fırsatı bulmaları olarak tanımlanmaktadır (Nunley vd., 2019). Uygulamalı Davranış Analizi okuma yazma becerilerinin edinilmesinde, sürdürülmesinde ve genellenbilmesinde öğretim yöntemlerinin sistematik ve açık bir şekilde denenmesini içerir. Öğrencilere okuma yazma öğretirken, uyarar-tepki-sonuç üçlüsü sistematik ve çarpıcı bir şekilde uygulanabilir. Örneğin, öğrenciye bir metni doğru şekilde sözlü olarak okumayı öğretmek, öğretmenin öğrenciye bir metni sunmasını ve zor sözcükleri seslendirmek de dahil olmak üzere yüksek sesle nasıl okuyacağını modellemesini ve ardından öğrenciden metni okumasını istemesini (uyarar) içerebilir. Öğrenci metni sözlü olarak okuyabilir (tepki). Öğretmen doğru ve yanlış okunan sözcüklerin sayısı ve türleri hakkında anında geri bildirim sağlayabilir (sonuç). Bu süreç, öğrencinin kendisi için anlamlı, sosyal ve pratik açıdan fark edilebilir olana kadar tekrarlanır. Öğrencilere sözcükleri doğru hecelemeyi öğretmek, şu öğrenme denemelerini içerebilir: (1) öğretmen, bilgi kartına basılı bir sözcüğü sözlü olarak sunar ve öğrenciden sözcüğe bakmasını ve onunla birlikte hecelemesini ister (uyarar); (2) öğrenci sözcüğü öğretmenle birlikte heceler (tepki) ve (3) öğretmen anında performans geri bildirim sağlar (sonuç). Bir sonraki öğrenme denemesinde, öğretmen bilgi kartını kaldırır ve öğrenciden sözcüğü kendi başına hecelemesini ister (uyarıcı); (2) öğrenci sözcüğü kendi başına heceler (tepki) ve (3) öğretmen doğru yanıtlar için övgü ve yanlış yanıtlar için düzeltici dönüt sağlar (sonuç). (Laurice vd., 2016).

Ülkemizde zihinsel yetersizliği olan öğrencilere yönelik Okuma-Yazma Öğretim Dersi Programında daha çok Doğrudan Öğretim Yöntemi, Yanlızsız Öğretim Yöntemi ve Etkinlik Temelli Öğretim Yöntemi gibi davranışçı yaklaşımın öğretim yöntem ve tekniklerinin önerildiği görülmektedir. Programda yer verilen ders planı örneklerinde daha çok Doğrudan Öğretim Yöntemi öğretim yöntem ve tekniği olarak dikkat çekmektedir. Programda zihinsel yetersizliği olan öğrencilere ilk okuma yazma öğretiminde “ses” esaslı okuma yazma öğretimi benimsenmiş, tipik gelişim gösteren öğrencilere okuma yazma öğretiminde kullanılan ses gruplarına yer verilmiştir.

Okumaya yönelik yaklaşımlar, öğrencilerin farklı şekillerde öğrendiğini varsaymaktadır. Bu nedenle sınıflarında zihinsel yetersizliği olan öğretmenlerin okuma-yazma öğretiminde kullanılan yaklaşımları ve yöntemleri tanımaları yararlı olabilir. Şengül ve Akçin’e (2010) göre zihinsel yetersizliği olan çocuklara okuma-yazma öğretiminde davranışçı yaklaşımın temel alındığı iki temel öğretim yöntemi vardır. Bu yöntemler Görsel Sözcük Öğretimi ve Çözümleyici (Fonik) Öğretimdir.

Görsel Sözcük Öğretimi.

Görsel sözcük öğretimi, okuyucuların tek tek harfleri çözümlmek veya seslendirmek yerine yaygın olarak kullanılan sözcüklerin kartlara yazılarak öğretildiği bir okuma yazma öğretim yöntemidir. Ehri’ye (2005) göre, öğrenciler görsel olarak sunulan sözcükleri okumayı öğrenirken alfabe öncesi aşama, kısmi alfabetik aşama, tam alfabe aşaması ve birleştirilmiş alfabetik aşama olmak üzere dört aşamadan geçerler. Tipik gelişim gösteren çocukların sözcük okuma gelişimleri okul öncesi ve sekizinci sınıf arasında gerçekleşir. Alfabe öncesi ilk aşamada sözcüğün görsel özellikleri kullanılır. Sözcüğün görsel özelliklerinin kullanılmasının amacı alfabetik bilgi eksikliğinden dolayı sözcüğü ve anlamını hatırlamaktır (Ehri ve McCormick, 1998). Bu aşamada tekrarlı ezberlemeler yapılır ve sözcüklerin uzunluğu, harflerin şekilleri veya logolar gibi görsel ipuçlarının kullanılmasyla görsel sözcük edinimi oluşmaya başlar. Bir sonraki aşamaya geçmek için fonemik farkındalık ve fonetik beceri gelişimi esastır. Çünkü kısmi alfabetik aşamada öğrenciler ilk ve son konumdaki harfler ve sesler arasında bağlantı kurma becerisi de dahil olmak üzere henüz tam olarak gelişmemiş fonemik farkındalık ve fonetik becerilerini daha önce öğrendikleri sözcükleri hatırlayarak kullanmaya başlarlar (Ehri, 2005; Ehri ve McCormick, 1998; Miranda, 2003). Tam alfabe aşamasında fonetik öğretime devam edilerek öğrencilerin yeni sözcükleri çözmeleri sağlanır. Birleştirilmiş alfabetik aşama görsel sözcük öğretiminin son aşamasıdır ve bu aşamanın karakteristik özelliği sözcükleri çözümlmek ve hatırlamak için ekler ve kök sözcüklerin kullanılıyor olmasıdır (Ehri, 2005).

Görsel sözcük öğretimi tüm öğrenciler için çok önemlidir, ancak özellikle zihin yetersizliği olan öğrenciler için başarılı olduğu kanıtlanmıştır. Yapılan birçok araştırmanın sonuçlarında (Alberto vd., 2013; Denton ve Otaiba, 2011; Hong ve Kemp, 2007) hafif ve orta düzeyde zihin yetersizliğine sahip öğrenciler için birincil okuma

öğretim yönteminin görsel sözcük olduğu bulunmuştur. Zihin yetersizliği olan öğrencilerin özellikle içlerinde düzensiz ses kalıpları olan sözcükleri okumaları zordur. Bu nedenle de görsel sözcükleri öğrenmeleri gerekmektedir. Zihin yetersizliği olan öğrencilerin önemli görsel sözcükleri öğrenmeleri, akranları ve yetişkinlerle iletişim kurmalarının yanı sıra çevrelerinde neler olup bittiğini anlamalarına yardımcı olacaktır (Alberto vd., 2013).

Görsel sözcük öğretimi, bireye sözcük sunulduğunda söylemeyi öğretmeyi içeren bir öğretim şeklidir. Zihin yetersizliği olan öğrencilere görsel sözcükleri öğretmede uyarana şekil verme ve silikleştirme gibi davranışçı yöntemlerin etkili olduğu bulunmuştur (Browder vd., 2006). Bekleme süreli öğretim gibi tepki ipuçlarının sunulduğu yöntemler (Tekin-İftar ve Kırcaali-İftar, 2004) eş zamanlı ipucuyla öğretim, artan bekleme süreli öğretim gibi öğretim stratejileri zihin yetersizliği olan öğrencilere görsel sözcük öğretiminde kullanılan yöntemler arasında sayılmaktadır (Westling ve Fox, 2003).

Çözümleyici (Fonik) Öğretim.

Fonik, çocukların sözcükleri tanımak için harf ve ses arasında ilişkiyi kurmayı öğrendikleri ve konuşma seslerini yazılı sembollere kodladıkları bir sistemdir (Mesmer ve Griffith, 2005). Fonik, sesler (fonemler) ve harfler (grafemler) arasındaki yapılandırılmış bir ilişkidir (Yellin, vd., 2008). Pek çok araştırmacı, fonetik öğretimin amacının, öğrencilerin alfabetik ilkeye ilişkin bir anlayış geliştirme yeteneğine sahip olması olarak açıklar (Villaume ve Brabham, 2003). Alfabetik ilke, sesbirimlerin harflerle temsil edilebileceğinin ve belirli bir sesbirim bir sözcükte ne zaman ve nerede yer alırsa alsın, her defasında aynı harfle temsil edildiğinin bilgisine sahip olmaktır. Alfabetik prensibi anlayabilen öğrenciler, sözcüklerin seslerinin bir sistem aracılığıyla düzenlendiğini bilecekleri gibi, harf-ses ilişkilerini kullanarak bilinmeyen sözcükleri de çözebileceklerdir (De Graaff vd., 2009; Villeneuve ve Brabham, 2003;).

Sosyal Etkileşimci Yaklaşım

Sosyal etkileşimci yaklaşım Vygotsky'nin sosyokültürel teorisine dayanmaktadır. Sosyokültürel teori ise üç temel kavramla tanımlanmaktadır. Bu kavramlar sosyal etkileşim, dil ve yakınsal gelişim alanıdır. Sosyal etkileşim öğrenmede önemli rol oynar. Ebeveynler ile çocukları veya öğretmenler ile öğrenciler arasında çocuğun diğer durumlarda nasıl ve ne düşüneceği ve ne yapacağı konusunda temel oluşturmaktadır.

Dil, öğrenme sürecinde önemli bir araçtır. Vygotsky, sosyal yapıların insanların çalışma koşullarını ve sosyal etkileşimlerini belirlediğini ve bunun da bilişlerini, inançlarını, tutumlarını ve gerçeklik algısını şekillendirdiğini ileri sürmüştür (Miller 2011). Dil, akademik gelişimin ve aynı zamanda topluma uyum göstermenin güçlü bir araçtır. Sosyal etkileşimi arttırmak ve iletişimi kolaylaştırmak için dil kullanılır. Bu, bir çocuğun öncelikle çevreyle meşgul olması, çeşitli sosyal olaylar ve süreçler yoluyla ailenin dilini edinmesiyle gerçekleşir. Bu sözde sosyal konuşma, başkalarıyla iletişim kurmayı amaçlayan dışsal veya aşırı bir konuşma biçimidir. Genel olarak iki yaş civarında ortaya çıkar (McLeod, 2014). Bir çocuk, sözcüklerin anlamı olduğunu keşfeder, bu anlamın dil topluluğu içinde paylaşıldığını fark eder. Böylece başkalarıyla iletişim kurmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için bu sözcükleri kullanmaya başlar. Bu gelişim sürecinde çocuk aynı zamanda ses tonunu, kavramların konuşulma biçimini, nesne ve olaylara değer atfetmek için kullanılan işaret ve sembolleri de içselleştirir (Miller, 2011).

Yakınsal gelişim alanı bir öğrencinin yardım almadan yapabilecekleri ile bir yetişkin rehberliğinde veya daha yetenekli akranlarıyla iş birliği içinde yapabilecekleri arasındaki boşluktur. Öğrenme, yakınsal gelişim alanı içinde gerçekleşir. Muhtemelen sosyokültürel teori ile ilgili en yaygın olarak benimsenen kavram, yakınsal gelişim alanı kavramıdır. Yakınsal gelişim alanı çocuğun gerçek ve potansiyel gelişim düzeylerini ayırt etmek için gereklidir (Vygotsky, 1978, s. 86. Akt: Miller, 2011). Lake'ye (2012) göre yakınsal gelişim alanının üç evresi bulunmaktadır. Bu evreler 1) Bir öğrencinin yardımla başaramayacağı görevler 2) Bir öğrencinin yardımla başaracağı görevler 3) Bir öğrencinin yardım almadan başarabileceği görevlerdir. Birinci evre öğrencinin yakınsal gelişim alanı dışında kalan görevlerin, bir uzman yardımıyla bile tamamlanamayan görevlerin olduğu evredir. Bu evrede, görev, öğrencinin yakınsal gelişim alanı içinde değilse, uzman görevin zorluk derecesini düşürmeye ve öğrencinin beceri düzeyine göre daha uygun görevler bulmaya çalışabilir. İkinci evrede bir öğrenci, bir görevi tamamlamak için gereken bir beceri setinde uzmanlaşmaya yakınsa, ancak bunu yapmak için yine de bir uzmanın rehberliğine ihtiyaç duyuyorsa, kendi yakınsal gelişim bölgesinde sayılır. Bu durumda bir uzman, öğrencinin kendi başına bir

görevi yerine getirmesi için gereken kavramları ve becerileri daha iyi anlamasına yardımcı olmak için çeşitli teknikler kullanabilir. Üçüncü evrede ise öğrenci görevleri bağımsız olarak tamamlayabilir ve bunu yapmak için gereken beceri setinde uzmanlaşır. Öğrencinin bir uzmanın yardımına ihtiyacı yoktur. Bir öğrenci bu aşamaya ulaştığında uzman, öğrencinin bir sonraki yakınsal gelişim alanını bulmak ve daha fazla öğrenmeyi teşvik etmek için görev zorluk seviyesini arttırabilir.

Yakınsal gelişim alanında bazı temel bileşenler bulunmaktadır. İlk olarak, öğrencinin rehberlik edecek bilgi ve becerilere sahip bir kişinin varlığı gerekmektedir. Ardından, "çatı iskelesi" olarak adlandırılan yardımcı destekleyici faaliyetlere ihtiyaç vardır. Bu destek faaliyetleri, bir uzman tarafından sağlanır ve öğrenciye rehberlik eder. Son olarak öğrencinin beceri ve yeteneklerini sergilemesine fırsat veren sosyal etkileşimlerin olması gerekmektedir (Eun, 2017). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin sosyal etkileşim kurmakta zorlandıkları bilinmektedir (Koster vd., 2010). Temel okuryazarlık becerilerinin kazandırılması zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin iletişim kurmaları ve yeni beceriler edinmeleri açısından önemlidir (Connors, 2003). Nitekim öğrenme sosyal bağlamda gerçekleşir. Öğretim etkinlikleri sırasındaki etkileşim bu süreçte önemli rol oynar (Rogoff ve Mejía-Arauz, 2022). Bu yaklaşım, etkileşimli öğrenme ortamlarının faydalarını da destekleyen araştırmalarla da uyumludur ve çocukların öğrenimi ve gelişimini desteklemektedir (Masek vd., 2021). Etkileşimli öğrenme stratejilerin kullanılması özellikle zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin okuma ve yazma becerilerinin gelişimi üzerinde etkilidir (Whalon ve Hart, 2011).

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminde sosyal etkileşimci yaklaşımı temel alan öğretim uygulamaları mevcuttur. Bu uygulamalar tüm dil yaklaşımı, karşılıklı öğretim ve erken okuryazarlıktır (Eroğlu, 2010; Şengül ve Akçin, 2010).

Tüm Dil Yaklaşımı.

Goodman (1986) tarafından popüler hale getirilen tüm dil yaklaşımı, çocukların etkileşimler yoluyla sözel dili doğal olarak öğrenmelerine dayalı okuma yazma öğretimini vurgular (Paul, 2002). Tüm dil yaklaşımı çocukların dili parça parça değil, doğrudan dil açısından zengin çevreye girerek dilin tüm alt sistemlerini bir bütün içinde öğrendiklerini varsayar. Tüm dil yaklaşımına göre bir ses birim (fonem), veya bir söz dizimi (sentaks) yapısı kazanarak ve sonra bunları bir araya getirerek dil öğrenilmez. Konuşma dili ve yazı dili benzer biçimde öğrenilir. Okuma ve yazma öğreniminde de konuşma dilinde olduğu gibi, anlamdan kopuk sözcüklerin yapısına odaklanmak gereksizdir (King ve Goodman, 1990; Norris ve Damico, 1990 ; Oladele ve Oladele, 2016; Sawyer, 1991; Sukmayasa ve Sudiana, 2023). Tüm dil yaklaşımı doğal sözel dil öğreniminin okuma-yazma öğretimine uygulanmasıdır. Çocuk dili doğal ortamlarda iletişimsel amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla kullanarak öğrenir. Tüm dil yaklaşımında dinleme, konuşma, okuma ve yazma ayrılmaz bir bütündür (Turan ve Ege, 2003).

Zihinsel yetersizliği olan çocukların pek çoğunda dil ve konuşma güçlüğü olduğu bilinmektedir. Bu durum göz önüne alındığında tüm dil yaklaşımının uygulandığı sınıflarda okuma yazma öğretiminin süreç odaklı düşünülmesi yararlı olacaktır. Nitekim bazı araştırmacılara (Williams, McLeod ve McCauley, 2010) göre tüm dil yaklaşımı öğrencilere anlamlı deneyimler kazandıran ve öğrencilerin öğrenme ortamına aktif katılımlarını sağlayan bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Tüm dil yaklaşımında öğretmen sözlü ve yazılı dili, doğal ve anlamlı bir şekilde öğretmeli ve yaşamla bütünleştirmelidir (Alhaddad, 2014; Mayuni ve Akhadiyah, 2016). Bu yaklaşımda okuma yazma öğretimi dile anlamlılık kazandırmak amacıyla harflerin tanıtılmasıyla değil, bağlamına uygun heceler ve sözcüklerle yapılır (Ling-Ying ve Huang, 2014).

Karşılıklı Öğretim.

Karşılıklı öğretim 1984 yılında Anne Marie Palinscar tarafından geliştirilmiştir. Öğretimin temel amacı öğrenci ve öğretmenin iş birliği ve uyum içinde çalışmasını sağlayarak okuduğunu anlamayı arttırmaktır (LeFevre vd., 2003). Karşılıklı öğretim, küçük öğrenci gruplarının okumanın önemli stratejilerinden olan tahmin etme, açıklama, soru sorma ve özetleme stratejilerini içeren, böylece öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştiren rehberli bir öğretim yöntemidir (Palinscar ve Brown, 1984). Karşılıklı öğretimin etkili olabilmesi için Palinscar ve Brown (1984) tarafından tanımlanan üç bileşenin öğretim ortamında bulunması gerekmektedir. Bunlar; 1) Tahmin etme, açıklama, soru sorma ve özetleme stratejilerinin öğretilmesi ve uygulanması, 2) Bu dört stratejinin öğretimi ve uygulanması sırasında öğretmen ve öğrenci arasında olumlu bir iletişimin kurulması 3)

öğretim sırasında öğretmenin model olma, rehberli uygulama gibi yardımları yavaş yavaş geri çekerek öğrencilerin daha fazla kontrol almasını sağladığı yapılandırılmış öğretim ortamını hazırlamasıdır (Güldenoğlu ve Kargın, 2012). Karşılıklı öğretim etkileşim açısından zengin bir öğrenme ortamının yaratılabileceği bir öğretim yöntemidir (Tarchi ve Pinto, 2016). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretiminde karşılıklı öğretim yöntemini tercih eden öğretmenin öğrencisine açıklamada bulunması, rol model olması ve geri bildirimde bulunması etkileşim açısından zengin bir öğrenme ortamı oluşturabilir. Özellikle öğretmenin model olması okuma yazma sürecinin anlamlandırılması açısından önemlidir.

Erken Okuryazarlık.

Erken okuryazarlık yaklaşımı, 1 ile 4. sınıf düzeyinde öğrenimlerini sürdüren hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocukların okuryazarlık becerisini geliştirmeyi amaçlayan ve sosyal etkileşimci yaklaşımın ilkelerini esas alan bir uygulamadır. Bu ilkeler a) öğretmenlerin öğretimi anlamlı ve bağlamsal etkinliklerle zenginleştirilmesi (b) öğrencinin topluluk üyesi olduğunu vurgulaması (c) öğrencinin yakınsal gelişim alanlarını destekleyici etkileşimler içeren sosyal ortamlar oluşturması ve öğrenciye kendini düzenleme stratejilerini öğretmesi gerektiği varsayımlarını içerir (Trent vd., 1998).

Erken okuryazarlık yaklaşımında tüm etkinlikler, öğrencilerin çeşitli konuları (örn. balinalar, yarasalar) incelemesini sağlayan tematik ünitelerin kullanımıyla ilişkilendirilmiştir. Öğrenciler, tematik ünitelerin bir parçası olarak hem açıklayıcı hem de öyküleyici metinleri okurlar ve yeni anlamlar oluşturma ve aktarma sürecinin bir parçası olarak bilgi toplama, bütünlendirme, sentezleme ve yapılandırma ile ilgili stratejileri kullanırken bir sorgulama sürecine girerler (Englert vd., 1994). Beceri ve strateji öğretimi, otantik okuma, yazma, konuşma veya dinleme bağlamlarıyla ilişkili dil alanlarının içinde ve arasında gerçekleşir. Öğrenciler tüm okul günü okuma yazma ile ilgili dinleme, okuma, yazma ve konuşma etkinliklerine katılırlar (Trent vd., 1998).

Sonuç

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin okuma becerilerini geliştirmek için çeşitli yaklaşımlar kullanılabilir. Ancak hangi yaklaşım tercih edilirse edilsin, zihinsel yetersizliği olan bireylere yönelik okuma öğretimi sistematik ve kapsamlı olmalıdır. Çünkü zihinsel yetersizliği olan bireyler için okumayı bilmek, günlük yaşamda daha fazla bağımsızlık ve daha yüksek sosyal katılım anlamına gelmektedir. Bu nedenle, zihinsel yetersizliği olan bireyler için okuma yazma öğretiminde kullanılan yöntemlerin öncelikle özel eğitim alan uzmanları ve sınıf öğretmenleri tarafından bilinmesi önem arz etmektedir. Özellikle bu bireylerin sınırlı bilişsel özelliklerine rağmen yeni bilgiler öğrenebileceklerini ve bu bilgileri kullanabilecek kapasiteye sahip olabileceklerini bilmek okuma yazma öğretimi açısından kolaylaştırıcı olabilir. Başka bir ifadeyle zihinsel yetersizliği olan öğrencilere uygun destek sağlandığında önemli beceriler kazanabileceklerine inanmak önemlidir.

Öneriler

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretimi pratikte kolay olmayabilir, ancak mümkündür. Eğitimciler, her bir çocuğun öğrenme sürecini yönetebilmek için bu öğrencilerin gereksinimlerini ve yeteneklerini dikkate alabilmelidir. Özenli bir planlama ve sistematik bir öğretim yaklaşımı gereklidir. Ayrıca, eğitimciler zihinsel yetersizliği olan öğrencilere yönelik okuma yazma öğretiminde materyal ve yöntemlerde değişiklikler yapmalı, kanıta dayalı uygulamalara odaklanmalıdır. Öğretmenlerin bilgilerini ve becerilerini güncel tutmaları için düzenli olarak mesleki gelişim fırsatlarına erişim sağlanmalıdır. Bu fırsatlar, öğretmenlere yeni öğretim teknikleri, stratejiler ve materyaller hakkında bilgi edinme imkanı sunarak zihinsel yetersizliği olan öğrencilere daha etkili bir şekilde okuma yazma becerisi kazandırma konusunda destek olabilir.

Son olarak, okul yönetimi ve politika yapımcılar da öğretmenlere destek sağlamalı ve zihinsel yetersizliği olan öğrencilere okuma yazma öğretimi konusunda uygun kaynaklar ve materyalleri temin etmelidir. Bu, öğretmenlerin daha iyi bir şekilde planlama yapmalarını ve öğrencilerinin bireysel ihtiyaçlarına uygun öğretim düzenlemeleri yapmalarını sağlayabilir.

Kaynakça

- Abbeduto, L., Pavetto, M., Kesin, E., Weissman, M., Karadottir, S., O'Brien, A., & Cawthon, S. (2001). The linguistic and cognitive profile of down syndrome: Evidence from a comparison with Fragile X syndrome. *Down Syndrome: Research and Practice*, 7(1), 9-15. <https://doi.org/10.3104/reports.109>
- Afacan, K., Bal, A., & Çakır, H.İ. (2021). Zihin yetersizliği olan öğrenciler için okuma müdahaleleri: Kültürel-tarihsel bir inceleme. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 3(1), 47-71. <https://doi.org/10.37233/TRSPED.2021.0112>
- Afacan, K., Wilkerson, K. L., & Ruppard, A. L. (2018). Multicomponent reading intervention for students with intellectual disability. *Remedial and Special Education*, 39(4), 229-242. <https://doi.org/10.1177/0741932517702444>
- Ahadianingsih, M. N. (2021). The use of straw string media to improve pre-writing skills for children with intellectual disability. *JS*, 2(21), 121-130.
- Ahlgrim-Delzell, L., & Rivera, C. (2015). A content comparison of literacy lessons from 2004 and 2010 for students with moderate and severe intellectual disability. *Exceptionality*, 23(4), 258-269.
- Al Otaiba, S., & Hosp, M. (2004). Service learning: Training preservice teachers to provide effective literacy instruction to students with down syndrome. *Teaching Exceptional Children*, 36(4), 28-35.
- Alberto, P. A., Waugh, R. E., Fredrick, L. D., & Davis, D. H. (2013). Sight word literacy: A functional-based approach for identification and comprehension of individual words and connected text. *Education And Training In Autism And Developmental Disabilities*, 48(3), 332-350.
- Alhaddad, A. S. (2014). Jordanian literacy education should the whole language be implemented? *European Scientific Journal*, 10(8), 409-420.
- Allor, J. H., Mathes, P. G., Champlin, T., & Cheatham, J. P. (2009). Based techniques for teaching early reading skills to students with intellectual disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 44(3), 356-366.
- Allor, J. H., Mathes, P. G., Roberts, J. K., Cheatham, J. P., & Champlin, T. M. (2010). Comprehensive reading instruction for students with intellectual disabilities: findings from the first three years of a longitudinal study. *Psychology in the Schools*, 47(5), 445-466. doi:10.1002/pits.20482
- Allor, J. H., Mathes, P. G., Roberts, J. K., Cheatham, J. P., & Otaiba, S. A. (2014). Is Scientifically Based Reading Instruction Effective for Students with below-average IQs? *Exceptional Children*, 80(3), 287-306.
- Alnahdi, G. H. (2015). Teaching reading for students with intellectual disabilities: A systematic review. *International Education Studies*, 8(9), 79-87. Doi: 10.5539/ies.v8np79.
- American Psychiatric Association (2017). *DSM-5 Update: Supplement to the diagnostic and statistical manual of mental disorders*. <https://dsm.psychiatryonline.org/pbassets/dsm/update/DSM5Update2015.pdf>
- Bochner, S., Outhred, L. & Pieterse, M. (2001). A study of functional literacy skills in young adults with Down syndrome. *International Journal of Disability, Development and Education*, 48(1), 67-90.
- Browder, D. M., Wakeman, S. Y., Spooner, F., Ahlgrim-Delzell, L., & Algozzine, B. (2006). Research on reading instruction for individuals with significant cognitive disabilities. *Exceptional Children*, 72(4), 392-408.
- Browder, D., Ahlgrim-Delzell, L., Flowers, C., & Baker, J. (2012). An evaluation of a multicomponent early literacy program for students with severe developmental disabilities. *Remedial and Special Education*, 33(4), 237-246.
- Browder, D., Ahlgrim-Delzell, L., Spooner, F., Mims, P. J., & Baker, J. N. (2009). Using time delay to teach literacy to students with severe developmental disabilities. *Exceptional Children*, 75(3), 343-364. <https://doi.org/10.1177/001440290907500305>

- Browder, D., Gibbs, S., Ahlgrim-Delzell, L., Courtade, G. R., Mraz, M., & Flowers, C. (2009). Literacy for students with severe developmental disabilities: What should we teach and what should we hope to achieve? *Remedial and Special Education, 30*(5), 269-282.
- Carney, R. N. & Levin, J. R. (2002). Pictorial illustrations still improve students' learning from text. *Educational Psychology Review, 14*(1), 5-26.
- Coleman, M. B., Cherry, R. A., Moore, T. C., Park, Y. & Cihak, D. F. (2015). Teaching sight words to elementary students with intellectual disability and autism: A comparison of teacher-directed versus computer-assisted simultaneous prompting. *Intellectual and Developmental Disabilities, 53*(3), 196-210. <https://doi.org/10.1352/1934-9556-53.3.196>
- Connors, F. A. (2003). Reading skills and cognitive abilities of individuals with mental retardation. In L. Abbeduto (Ed.), *Language and communication in mental retardation* (pp. 191-229). London: Academic Press. [https://doi.org/10.1016/s0074-7750\(03\)27006-3](https://doi.org/10.1016/s0074-7750(03)27006-3)
- Coyne, P., Pish, b., Dalton, B., Zeph, L.A., & Smith, N.C. (2012). Literacy by design: A universal design for learning approach for students with significant intellectual disabilities. *Remedial and Special Education, 33*(3), 162-172.
- De Graaff, S., Bosman, A., Hasselman, F., & Verhoeven, L. (2009). Benefits of systematic phonics instruction. *Scientific Studies of Reading, 13*(4), 318-333.
- Denton, C. A., & Al Otaiba, S. (2011). Teaching word identification to students with reading difficulties and disabilities. *Focus On Exceptional Children, 43*(7), 1-16.
- Dessemontet, R. S., Martinet, C., de Chambrier, A. F., Martini-Willemin, B. M., & Audrin, C. (2019). A meta-analysis on the effectiveness of phonics instruction for teaching decoding skills to students with intellectual disability. *Educational Research Review, 26*(4), 52-70.
- Dunlap, G., Kern, L., & Worcester, J. (2001). ABA and academic instruction. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities, 16*(2), 129-136.
- Düzkanar, A. (2017). 6-12 yaş çocuklarında okuma becerilerinin desteklenmesi. N. Akmanoglu (Ed.), *Gelişimsel yetersizliği olan bireylere yönelik 6-12 yaş öğrencilere kurumda akademik alanlarda destek içinde* (s. 86-106). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ehri, L. C. (2005). Learning to read words: Theory, findings, and issues. *Scientific Studies of Reading, 9*(2), 167-188.
- Ehri, L., & McCormick, S. (1998). Phases of word learning: Implications for instruction with delayed and disabled readers. *Reading and Writing Quarterly, 14*(2), 135-163.
- Englert, C. S., Tarrant, K. L., Mariage, T. V., & Oxer, T. (1994). Lesson talk as the work of reading groups: The effectiveness of two interventions. *Journal of Learning Disabilities, 27*(3), 165-185.
- Erickson, K. (2006). *Literacy and persons with developmental disability: Why and how? Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2006, Literacy for Life*, Paris: UNESCO
- Erickson, K., Hanser, G., Hatch, P., & Sanders, E (2009). *Research-based practices for creating access to the general curriculum in reading and literacy for students with significant intellectual disabilities. Final report to the Council of Chief State School Officers, Assessing Special Education Students, State Collaborative on Assessment and Student Standards*. Chapter Hill, NC: Center for Literacy and Disabilities Studies. http://www.ncksec.net/docs/notices/certified/ELA_AAS_CLDS_Final.PDF
- Eroğlu, M. A. (2010). *Zihinsel engelli öğrencilerin eğitiminde kullanılan okuma-yazma yaklaşımları ve yöntemleri* [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Eun, B. (2017). The zone of proximal development as an overarching concept: A framework for synthesizing Vygotsky's theories. *Educational Philosophy and Theory, 51*(1), 18-30. doi:10.1080/00131857.2017.1421941

- Forts, A.M. & Luckasson, R. (2011). Reading, writing, and friendship: Adult implications of effective literacy instruction for students with intellectual Disability. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 36(3-4), 121-125.
- Gargiulo, R., & Bouck, E. (2017). *Instructional strategies for students with mild, moderate, and severe intellectual disability*. Los Angeles: Sage Publications.
- Goetz, K., Hulme, C., Brigstocke, S., Carroll, JM, Nasir, L. & Snowling, M. (2008). Training reading and phoneme awareness skills in children with down syndrome. *Reading and Writing*, 21(4), 395-412. <https://doi.org/10.1007/s11145-007-9089-3>
- Güldenöglü, B. & Kargın, T. (2012). Karşılıklı öğretim tekniğinin hafif derecede zihinsel engelli öğrencilerin okuduğunu anlama becerileri üzerindeki etkililiğinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 13(1) 17-34.
- Hick, R., Botting, N., & Conti-Ramsden, G. (2005). Cognitive abilities in children with specific language impairment: Consideration of visuo-spatial skills. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 40(2), 137-149.
- Hoins, M. M. (2019). *Least prompts approach for improving reading comprehension of students with intellectual disabilities*. [Master thesis, The University of Nebraska] <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent>
- Holmes, J., Gathercole, S. E., Place, M., Dunning, D. L., Hilton, K. A., & Elliott, J. G. (2010). Working memory deficits can be overcome: Impacts of training and medication on working memory in children with ADHD. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 827-836. <https://doi.org/10.1002/acp.1589>
- Hong, S., & Kemp, C. (2007). Teaching sight word recognition to preschoolers with delays using activity-based intervention and didactic instruction: a comparison study. *Australasian Journal of Special Education*, 31(2), 89-107.
- Jensen, R. (2018). *Behaviorism*. Salem press encyclopedia of health. EBSCO.
- Kathleen, M. W., Knapp, S. L. & Bengtson, M. (2021). Teaching Foundational Reading Skills to Students with Intellectual Disabilities. *TEACHING Exceptional Children*, 53(6), 424-432.
- Katims, D. S. (2000). Literacy instruction for people with mental retardation. Historical highlights and contemporary analysis. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 35(1), 3-15.
- Kiani, R., & Miller, H. (2010). Sensory impairment and intellectual disability. *Advances in Psychiatric Treatment*, 16(3), 228-235. doi:10.1192/apt.bp.108.005736
- King, D. F., & Goodman, K. S. (1990) Whole language cherishing learners and their language. *Language Speech and Hearing Services Schools*, 21(4), 221-227.
- Kliewer, C. (1998). Citizenship in the literate community: An ethnography of children with down syndrome and the written word. *Exceptional Children*, 64(2), 167-180.
- Kliewer, C., Biklen, D., & Kasa-Hendrickson, C. (2006). Who may be literate? Disability and resistance to the cultural denial of competence. *American Educational Research Journal*, 43(2), 163-192.
- Koster, M., Pijl, S. J., Nakken, H., & Van Houten, E. (2010). Social participation of students with special needs in regular primary education in the Netherlands. *International Journal of Disability. Development and Education*, 57(1), 59-75.
- Lake R. (2012). *Vygotsky on education primer*. Peter Lang.
- Lane, H. (2014). Evidence-based reading instruction for grades K-5 (Document No. IC-12). Retrieved from University of Florida, Collaboration for Effective Educator, Development, Accountability, and Reform Center website: <http://cedar.education.ufl.edu/tools/innovation-configurations/>

- Laurice M. J., Sheila, A. M., & Nancy, N. (2016). Applying behavior analytic procedures to effectively teach literacy skills in the classroom. *Psychology in the Schools*, 53(1), 73-88.
- Le Fevre, D., Moore, D., & Wilkinson, I. (2003). Tape-assisted reciprocal teaching: cognitive bootstrapping for poor decoders. *British Journal of Educational Psychology*, 73(1), 37-58.
- Lemons, C. J., Allor, J. H., Al Otaiba, S., & LeJeune, L. M. (2016). 10 research-based tips for enhancing literacy instruction for students with intellectual disability. *Teaching Exceptional Children*, 49(1), 18-30. <https://doi.org/10.1177/0040059916662202>
- Lemons, C. J., Allor, J. H., Al Otaiba, S., & LeJeune, L. M. (2018). 10 research-based tips for enhancing literacy instruction for students with intellectual disability. *Teaching Exceptional Children*, 50(4), 220-232.
- Lemons, C. J., Mrachko, A. A., Kostewicz, D. E., & Pattera, M. F. (2012). Effectiveness of decoding and phonological awareness interventions for children with down syndrome. *Exceptional Children*, 79(1), 67-90.
- Lemons, C. J., Zigmond, N., Kloo, A. M., Hill, D. R., Mrachko, A. A., Pattera, M. F., Bost, T. J., & Davis, S. M. (2013). Performance of students with significant cognitive disabilities on early-grade curriculum-based measures of word and passage reading fluency. *Exceptional Children*, 79(4), 408-426. <https://doi.org/10.1177/001440291307900402>
- Ling-Ying, & Huang. (2014). Learning to read with the whole language approach: the teacher's view. *English Language Teaching*, 7(5), 71-77.
- Masek, L. R., McMillan, B. T., Paterson, S. J., Tamis-LeMonda, C. S., Golinkoff, R. M., & Hirsh-Pasek, K. (2021). Where language meets attention: How contingent interactions promote learning. *Developmental Review*, 60(4), 100961.
- Mayuni, I., & Akhadiah, S. (2016). Whole Language-Based English Reading Materials. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 5(3), 46-56.
- McLeod, S. A. (2014). *Lev Vygotsky. Simply Psychology*. www.simplypsychology.org/vygotsky.html
- McLeod, S. A. (2015). *Cognitive approach in psychology. Simply Psychology*. <http://www.simplypsychology.org/cognitive.html>
- Mesmer H. A. E., & Griffith P. L. (2005). Everybody's selling it but just what is explicit, systematic phonics instruction? *The Reading Teacher*, 59(4), 366-376.
- Miller, P. (2011). *Theories of developmental psychology* (5th ed.). New York, NY: Worth Publishers.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2021-2022*. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_09/15142558_meb_istatistikleri_organ_egitim_2021_2022.pdf.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Öğrenciler İçin Okuma - Yazma Dersi Öğretim Programı I. Kademe (1, 2, 3 ve 4. Sınıf)*. <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-ile-ilgili-yayimlar/icerik/123>
- Mirenda, P. (2003). "He's not really a reader ...": Perspectives on supporting literacy development in individuals with autism. *Topics in Language Disorders*, 23(4), 271-282.
- Norris, J. A., & Damico, J. S. (1990). Whole language in theory and practice implications for language intervention. *Language, Speech and Hearing Services Schools*, 21(4), 212-220.
- Nunley, K. F., & Evin Gencil, İ. (2019). Katmanlı program: İlkeler, planlama, uygulama ve değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 349-362.
- Oladele, A. O., & Oladele, I. O. (2016). Effectiveness of collaborative strategic reading and whole language approach on reading comprehension performance of children with learning disabilities in oyo state

- nigeria adetoun. *International Journal on Language, Literature and Culture in Education*, 1(3), 1-24. <https://doi.org/10.1515/llce-2016-0001>
- Palinscar, A. S., & Brown, A. L. (1984). Reciprocal teaching of comprehension-fostering and comprehension-monitoring activities. *Cognition and Instruction*, 1(2), 117-175.
- Paul, R. (2002). *Language disorders assesment and intervention*. Boston Allyn and Bacon.
- Polloway, E. A., Patton, J. R., Serna, L., & Bailey, J. W. (2013). *Strategies for teaching learners with special needs* (10th Ed.). Columbus, OH: Pearson.
- Ratz, C. & Lenhard, W. (2013). Reading skills among students with intellectual Disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 34(5), 1740-1748.
- Ricci, L. A., & Osipova, A. (2018). Positives, potential, and preparation: Pre-service special educators' knowledge about teaching reading to children with down syndrome. *Exceptionality Education International*, 28(2), 20-32.
- Rogoff, B., & Mejía-Arauz, R. (2022). The key role of community in Learning by observing and pitching in to family and community endeavours. *Journal for the Study of Education and Development*, 45(3), 494-548.
- Savvyer, D. J. (1991) Whole language in context: Insights into the curient debate. *Topics in Language Disorders*, 11(3), 1-13.
- Shapiro, B. K., & Batshaw, M. L. (2011). Intellectual disability. In R. M. Kliegman, R. E. Behrman, H. B. Jenson, & B. F. Stanton (Eds.), *Nelson textbook of pediatrics* (pp. 216–222). Elsevier Saunders
- Sukmayasa, I. M. H., & Sudiana, I. N. (2023). The effect of the whole language approach on learning motivation and productive communication skills of students. *Adv. Mobile Learn. Educ. Res.*, 1(3), 596-601. <https://doi.org/10.25082/amler.2023.01.008>
- Şengül, H. (2008). *Özel eğitim öğretmenlerinin zihin engelli çocuklara okuma-yazma öğretiminde kullandıkları yöntemlerin belirlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şengül, H. & Akçin, N. (2010). Opinions of special education teachers about teaching reading and writing to mentally retarded children. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 43(2), 1-26.
- Tarchi, C. & Pinto, G. (2016). Reciprocal teaching: Analyzing interactive dynamics in the coconstruction of a text's meaning. *The Journal of Educational Research*, 109(5), 518-530.
- Tekin-İftar, E., & Kırcaali-İftar, G. (2004). *Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Towles-Reeves, E., Kearns, J., Kleinert, H., & Kleinert, J. (2009). An analysis of the learning characteristics of students taking alternate assessments based on alternate achievement standards. *The Journal of Special Education*, 42(4), 241-254.
- Trent, S. C., Artiles, A. J., & Englert, C. S. (1998). From deficit thinking to social constructivism: review of theory, research and practice in special education. *Review of Research in Education*, 23(1998), 277-307.
- Turan, F. & Ege, P. (2003). Dil sorunu olan çocuklar için bütüncül dil yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4(1) 31-43.
- Vicari, S., Costanzo, F., & Menghini, D. (2016). Memory and learning in intellectual disability. In R. M. Hodapp & D. J. Fidler (Eds.), *International review of research in developmental disabilities* (pp. 119–148). Elsevier.
- Villaume, S., & Brabham, E. (2003). Phonics instruction: Beyond the debate. *International Reading Association*, 56(5), 478-482.
- Wadihah, H., Fauzi, A. (2021). Using image media on reading text to improve reading comprehension of student with intellectual disabilities. *JS*, 1(21), 51-56. <https://doi.org/10.17509/jassi.v21i1.39525>
- Westling, D. L., & Fox, L. (2003). *Teaching students with severe disabilities* (3rd Edition). New Jersey: Prentice Hall.

- Whalon K. & Hart, J. E. (2011). Adapting an evidence-based reading comprehension strategy for learners with autism spectrum disorder. *Intervention in School and Clinic*, 46(4), 195-203. <https://doi.org/10.1177/1053451210389036>.
- Williams, A. L., McLeod, S., & McCauley, R. J. (2010). *Interventions for speech sound disorders in children*. Baltimore: Brookes Publishing Company.
- Yellin, D., Jones, M. B., & Devries, B. A. (2008). *Integrating the language arts*. Scottsdale, AZ: Holcomb Hathaway, Publishers, Inc.

EXTENDED SUMMARY

In today's society, the ability to read is necessary to access general education content, 21st century technology, work and most lifelong learning opportunities. While this requirement applies to everyone, it is particularly important for individuals with intellectual disabilities to acquire literacy skills. Having reading skills gives them more independence in their daily lives and increases their social participation (Bochner et al., 2001; Forts & Luckasson, 2011). For students with intellectual disabilities, literacy is extremely important for their future independent living skills when all aspects of adult education are considered. Research has shown that students with intellectual disabilities learn to read using the same strategies as other students with reading difficulties (Allor et al., 2010; Browder, et al., 2012; Lemons, et al., 2012). Indeed, reading is an essential component of success in many academic subjects and functional literacy is necessary for students with intellectual disabilities to function independently (Polloway et al., 2013).

Many students with intellectual disabilities have difficulty generalizing concepts learned in controlled environments to other environments or conditions. For example, a child may read individual words on index cards but not recognize the same words when they appear in linked texts. Similarly, a student may automatically read monosyllabic words but not decode a compound word consisting of two known syllables. These examples illustrate the importance of providing sufficient opportunities to ensure that students with intellectual disabilities can meaningfully apply the skills they have learned with a variety of materials and in real-life situations (Kathleen et al., 2021).

Special educators emphasize that reading instruction for students with intellectual disabilities should be intensive and comprehensive (Allor et al., 2010). Recent research has shown that students with intellectual disabilities can gain decoding and comprehension skills by intensively implementing the Early Reading Intervention Program and using the repetition process (Allor, et al., 2014; Allor & Mathes, 2012). The reading skills of children with intellectual disabilities are generally different from those of typically developing children. Children with intellectual disabilities have limitations in reading and understanding content. Therefore, they have difficulty in acquiring reading skills and fall far behind their typically developing peers (Coleman et al., 2015). Therefore, they need appropriate environments that include all senses, continuous guidance and interactive teaching in reading. Children with intellectual disabilities can benefit from various types of media in their learning process. For example, audio media can be effective in teaching letters, while visual media can improve reading comprehension (Ahadianingsih, 2021; Wadiah & Fauzi, 2021). Indeed, children with intellectual Disabilities. This is especially true for students with moderate or severe intellectual disabilities. This low reading ability cannot only be attributed to the limitations of these students, such as memory and language development, but also to limited instructional practices such as unsystematic and poor visual vocabulary instruction (Ahlgren-Delzell & Rivera, 2015). Indeed, many teachers lack sufficient knowledge and training to effectively teach reading to students with intellectual disabilities, and they are not provided with appropriate instructional programs (Allor & Mathes, 2012; Katims, 2000). Fortunately, recent research on teaching reading to students with intellectual disabilities has made significant contributions to this field (Afacan et al., 2018; Lemons et al., 2018; Dessemontet et al., 2019).

Since students with intellectual disabilities learn to read using the same basic cognitive processes as other students (Erickson, 2006), the methods used for teaching reading should be similar to those used for other students (Alnahdi, 2015; Erickson et al., 2009; Katims, 2000). This means that reading and writing instruction should be comprehensive and contextualized, focusing on creating meaning with text (Coyne et al., 2012; Erickson, 2006; Katims, 2000). When the literature is examined, it is seen that two approaches are generally considered in teaching literacy to individuals with intellectual disabilities. These approaches are behaviorist and social interactionist approaches (Eroğlu, 2010; Şengül, 2008).

The behavioral approach is largely based on the work of Watson and Skinner (McLeod, 2015). Watson adapted stimulus conditioning to humans, proving that human behavior can be changed by controlling environmental stimuli. Skinner introduced the concept of reinforcement and examined how conditioning can shape behavior in longer lasting and more complex ways. According to Skinner, when people receive positive reinforcement, such as praise and reward for certain behaviors, these behaviors increase. Negative reinforcement, on the other hand, acts as a deterrent to behavior. Skinner demonstrated that teachers and parents can encourage and develop desired behaviors by controlling the environment and establishing a reinforcement system (Jensen, 2018).

The social interactionist approach is based on Vygotsky's sociocultural theory. Sociocultural theory is defined by three basic concepts. These concepts are Social Interaction, Language and Zone of Proximal Development. Social interaction plays an important role in learning. Between parents and their children or teachers and students, it forms the basis for how and what the child will think and do in other situations.

Various approaches can be used to improve the reading skills of individuals with intellectual disabilities. However, no matter which approach is preferred, teaching reading to individuals with intellectual disabilities should be systematic and comprehensive. It is important to recognize that these students can learn new information and have the capacity to use this information despite their limited cognitive abilities. Therefore, it is important to believe that students with intellectual disabilities can acquire important skills when they are provided with appropriate support.

Teaching reading and writing to students with intellectual disabilities may not be easy in practice, but it is possible. Educators must be able to take into account the needs and abilities of these students in order to manage the learning process of each individual child. Careful planning and a systematic approach to teaching are necessary. In addition, educators should make changes to materials and methods in literacy instruction for students with intellectual disabilities, focusing on evidence-based practices. Teachers should have access to regular professional development opportunities to keep their knowledge and skills up to date. These opportunities can support teachers to learn about new teaching techniques, strategies, and materials to more effectively teach literacy to students with intellectual disabilities.

ANALYSE DER ÜBUNGEN ZUR SCHREIBKOMPETENZ IM LEHRBUCH FÜR DEUTSCH ALS ZWEITE FREMDSPRACHE

İKİNCİ YABANCI DİL OLARAK ALMANCA DERS KİTAPLARINDAKİ YAZMA BECERİLERİ ALIŞTIRMALARININ ANALİZİ

Şerife ÇELİKKAYA
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
scelikka@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3346-4050

Neslihan HAYTA
Türk-Alman Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
soylu@tau.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6908-0211

ZUSAMMENFASSUNG

ÖZ

Geliş Tarihi:
01.01.2024

Kabul Tarihi:
24.02.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Yabancı dil olarak
Almanca, ders kitabı,
yazma becerileri.

Schlüsselwörter
Deutsch als
Fremdsprache,
Schülerbuch,
Schreibfähigkeiten.

Im Fremdsprachenunterricht werden mit modernen Techniken und Methoden erhebliche Fortschritte erzielt. Dennoch bleibt das Lehrbuch das wichtigste Material im Bildungsprozess. Ziel dieser Studie ist es, die vom Ministerium für nationale Bildung (MEB) festgelegtes Schülerbuch "Deutsch Macht Spaß A1.2", das für den Unterricht von Deutsch als zweiter Fremdsprache verwendet wird, zu analysieren, inwieweit es Übungen zur Entwicklung von Schreibkompetenzen enthält und ob es den Kriterien des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmens (GER) Niveau A1.2 in Bezug auf allgemeine, schriftliche Interaktion entspricht. Zu diesem Zweck wurden Forschungsfragen vorbereitet und durch Analyse der Schreibübungen im Schülerbuch wurde versucht, diese Fragen zu beantworten. In der Studie wurde die Dokumentenanalyse als eine der Datenerfassungstechniken verwendet, die Daten wurden mit Hilfe einer Inhaltsanalyse analysiert. Die Ergebnisse zeigen, dass in dem analysierten Schülerbuch verschiedene Arten von Schreibübungen zur Förderung von Schreibkompetenzen zu finden sind. Während einige von ihnen auf die Entwicklung von Schreibfähigkeiten abzielen, verwenden die meisten von ihnen das Schreiben als Mittlerfertigkeit, um die Entwicklung anderer Fähigkeiten zu unterstützen. Die Mehrzahl der Übungen besteht aus Aufgaben, die ein kontrolliertes Schreiben erfordert, und es gibt nur wenige produktive Übungen. Darüber hinaus wurde bei der Analyse der GERS-Kompetenzen festgestellt, dass das Lehrbuch die Kompetenzen mehr oder weniger auf Modulbasis enthält.

Yabancı dil öğretiminde modern teknik ve yöntemler kullanılarak önemli ilerlemeler kaydedilmektedir. Bununla birlikte, ders kitabı eğitim sürecindeki en önemli materyal olmaya devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından belirlenen ikinci yabancı dil olarak Almanca öğretiminde kullanılan "Deutsch Macht Spaß A1.2" ders kitabının yazma becerilerinin geliştirilmesine yönelik alıştırmaları ne ölçüde içerdiğini ve genel yazılı etkileşim açısından Avrupa Ortak Dil Çerçevesi (AODÇ) A1.2 düzeyi ölçütlerini karşılayıp karşılamadığını analiz etmektir. Bu amaçla araştırma soruları hazırlanmış ve ders kitabındaki yazma alıştırmaları bu sorular çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmada veri toplama tekniklerinden biri olarak doküman analizi kullanılmış ve veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar, analiz edilen ders kitabında yazma becerilerini geliştirmeye yönelik farklı türde yazma alıştırmaları bulunduğunu göstermektedir. Bunlardan bazıları yazma becerilerinin gelişimini hedeflerken, çoğu yazmayı diğer becerilerin gelişimini desteklemek için bir ara beceri olarak kullanmaktadır. Alıştırmaların çoğu kontrollü yazmayı gerektirirken, sadece birkaç üretken alıştırma bulunmaktadır. Ayrıca, AODÇ yeterlilikleri incelendiğinde, ders kitabının yeterlilikleri aşağı yukarı modüler temelde içerdiği görülmüştür.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1413137>

Atf/Cite as: Çelikkaya, Ş., & Hayta, N. (2024). Analyse Der Übungen Zur Schreibkompetenz Im Lehrbuch Für Deutsch Als Zweite Fremdsprache. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 169-182.

Einführung

Der Einsatz von Materialien ist für den effektiven Fremdsprachenunterricht von großer Bedeutung. Da Lehrbücher die Themen in einer bestimmten Reihenfolge präsentieren und auf der Grundlage einer didaktischen Methode aufbereitet worden sind, spielen sie eine wichtige Rolle beim Erlernen und Lehren von Fremdsprachen. Lehrbücher werden als gut strukturierte, druckfertige Materialien definiert, die eine Vielzahl von Hilfsmitteln für effektives Lehren und Lernen bieten (Rösler 2012, S.41). Sie werden oft als zentraler Bestandteil des Unterrichts betrachtet und gelten als Brücke zwischen Lehrenden und Lernenden. In der Türkei werden für den Unterricht in Deutsch als Fremdsprache vom Ministerium für nationale Bildung (MEB) festgelegte, lokale Lehrbücher verwendet. Es wird erklärt, dass diese Lehrbücher in Übereinstimmung mit den Zielen, den hervorgehobenen Werten und dem Inhalt des Fremdsprachenlehrplans unter Berücksichtigung des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmens (GER) für Sprachen, der vom Europarat 2001 veröffentlicht wurde, in Einklang mit den vier Grundfertigkeiten vom Anfänger- bis zum Fortgeschrittenenniveau erstellt worden sind.

Die Bedeutung des Erwerbs der vier sprachlichen Kompetenzen ist in gleicher Weise im Fremdsprachenunterricht in Lehrbüchern gemäß den Kriterien des GER unbestreitbar. Um eine erfolgreiche Effizienz beim Fremdsprachenlernen zu erreichen, muss der Fremdsprachenunterricht so gestaltet werden, dass er dem Niveau der Zielgruppe, dem Inhalt der Sprache und den zu vermittelnden Themen angemessen ist (Rösler, 2012). Der Bedarf an Lehrbüchern ist entscheidend für das erfolgreiche Erlernen einer Fremdsprache und es steuert den Lernenden während dieses Prozesses durch sprachliche und kulturelle Inhalte, mit der Absicht, die Sprache angebracht zu erlernen.

Der einheitliche Einsatz der vier Grundfertigkeiten im Fremdsprachenunterricht ist von großer Wichtigkeit. Laut Storch (2009) werden die Fertigkeiten in zwei Maßen aufgeteilt. Hierbei handelt es sich um den kommunikativ angehenden Akt und die Denkweise, welche integriert interagieren. Storch (2009) grenzt sie in gesprochene und geschriebene Sprache ab. Bei der rezeptiven Fertigkeit wird von Lese- und Hörfertigkeit gesprochen und bei der produktiven Fertigkeit von Schreiben und Sprechen. Wenn man die rezeptiven Fertigkeiten (Hören-Lesen) und die produktiven Fertigkeiten (Sprechen-Schreiben) aus einer Prozessperspektive betrachtet, stellt man fest, dass sie systematisch zusammenarbeiten (Eßer, 1997).

Wenn der Erfolg des Fremdsprachenunterrichts angestrebt wird, sollte darauf geachtet werden, dass alle Fertigkeiten in gleichem Maße berücksichtigt werden. Der Grund, warum der Fremdsprachenunterricht in der Türkei nicht das gewünschte Niveau erreicht hat, könnte jedoch darin liegen, dass nicht alle Fertigkeiten gleichermaßen berücksichtigt werden. Insbesondere das Schreiben, die produktive Fertigkeit, wird als "letztes Glied in der Kette der vier grundlegenden Sprachfertigkeiten" (Demirel, 2016) bezeichnet und ist eine der am wenigsten eingegangenen Fertigkeiten im Sprachlernprozess. Der Lernende denkt in der Phase des Schreibens nämlich umfassender, ordnet sein Wissen und entwickelt so die Fähigkeit, die Sprache zu verwenden. Damit der Fremdsprachenunterricht effektiv und erfolgreich sein kann, sollte die Schreibkompetenz von Anfang an einen hohen Stellenwert haben und zusammen mit anderen Fertigkeiten entwickelt werden, denn es wird befürchtet, dass sich das Schreiben positiv auf die Entwicklung anderer Fertigkeiten und den Spracherwerbsprozess auswirkt (Dieter, 2001) und, dass der Akt des Schreibens als Brücke zwischen der Außenwelt und der Innenwelt des Individuums fungiert und somit eine zentrale Rolle bei der Identitätsbildung spielt (Reuschling, 2005). Es ist nicht zu erwarten, dass eine flüssige Schreibaktivität mit innerer Kohärenz auf der Anfangsstufe realisiert wird. Kurz gesagt, der Prozess des Erreichens von Schreibkompetenz folgt in der Regel einem Prozess von einfachen zu komplexeren Aktivitäten. Für ein erfolgreiches Lernen des Schreibens spielt das Material eine besondere Rolle, ohne den passenden Inhalt und der Steuerung kann das Schreiben nicht gelingen. Daher sollte es berücksichtigt werden, inwieweit die Übungen, die bei der Entwicklung der Schreibfertigkeiten eingesetzt werden, für die Entwicklung dieser Fertigkeit geeignet sind.

In Fremdsprachenlehrbüchern ist es möglich, verschiedene Arten von Schreibübungen zu sehen. Einige dieser Übungen verwenden das Schreiben als "Mittlerfertigkeit" oder als "Zielfertigkeit", um die Schreibfähigkeiten zu entwickeln. Wenn das Schreiben in praktischen Aktivitäten verwendet wird, bedeutet dies, dass das Schreiben als "Mittlerfertigkeit" eingesetzt wird. Wenn Texte in geschriebener Sprache für reale oder simulierte Schreibsituationen produziert werden, bedeutet dies, dass das Schreiben als "Zielfertigkeit" verwendet wird (Storch, 2009).

Die Schreibübungen können auch aus kontrollierten, gelenkten und freien Übungen bestehen (Demirel, 2016; Kast, 2000). Kontrollierte Schreibübungen bestehen aus einer Vielzahl von Aktivitäten, die es den Lernenden ermöglichen, die Wörter und Strukturen in der Zielsprache korrekt zu schreiben. Diese Übungen sind eine vorbereitende Maßnahme für die Entwicklung. Bei dieser Aktivität wird der Lernende in Richtung der gegebenen Informationen geführt und produziert nicht zu viele Gedanken. Bei der kontrollierten Schreibübung handelt es sich um einen mechanischen Produktionsprozess, dass von den Lernenden zu diesem Zeitpunkt keine kreative Leistung erwartet wird (Neuner, Krüger, Grewer, 1981). Gelenkte Schreibübungen sind Aktivitäten, die darauf abzielen, das gelernte Vokabular und die Satzstrukturen kontrolliert anzuwenden und einen sinnvollen Absatz zu verfassen. Bei dieser Art von Übung werden die Lernenden aufgefordert, Sätze anhand von Hinweisen zu bilden. Freie Schreibübungen sind eine weitere Art von Übungen, die es den Lernenden ermöglichen, ihre Gefühle und Gedanken nach ihrem eigenen Stil und unter Beachtung der Rechtschreibregeln zu verfassen (mehr dazu: Neuner, Krüger, Grewer 1981). Bei dieser Art von Übung werden den Lernenden keine Hinweise oder Schlüsselwörter wie bei kontrollierten Übungen gegeben, sondern er/sie wird aufgefordert, seine/ihre eigenen Sätze zu produzieren. Der Einsatz solcher Aktivitäten in Büchern sorgt für Abwechslung und verbessert die Schreibfähigkeiten der Schüler.

Im Hinblick auf den Fremdsprachenunterricht wurden viele Studien analysiert, die die Überprüfung von Lehrbüchern und den Vergleich von Lehrbüchern für verschiedene Zwecke im Fremdsprachenunterricht untersuchten. Literaturrecherchen zeigen, dass sich zunächst regionale deutsche Lehrbücher generell mit Aspekten kultureller Elemente und deren Verarbeitungsmethoden befassen (Koçak, 2014; Maden & Kula, 2017; Maden, Balkan, & Çalışkan, 2017). Es wurden regionale und internationale Deutsch-als-Zweitsprache-Lehrwerke im Hinblick auf die vier grundlegenden Sprachkompetenzen analysiert. Telemeci (2017) ist eine derjenigen, die die lokalen Lehrbücher analysiert hat. Sie untersuchte in ihrer Studie, wie ein regionales Lehrwerk die vier grundlegenden Sprachkompetenzen einbezieht und mit den inhaltlichen Empfehlungen des Deutschlehrplans übereinstimmen. Kılıç (2019) wollte in ihrer Studie herausfinden, inwieweit und in welcher Qualität regionale Deutschkurs- und Arbeitsbücher auf den Niveaustufen A1.1 und A1.2, die für den Deutschunterricht als geeignet gelten, die vier grundlegenden Sprachkompetenzen gemäß den Sprachkriterien des GERs erfüllen. Als Ergebnis stellte sie fest, dass die meisten Aktivitäten für die vier grundlegenden Sprachfertigkeiten im Kurs- und Arbeitsbuch der A1-Definition der europäischen Fremdsprachenkriterien entsprechen. Bei der Masterarbeit von Yılmaz (2019) wurde die Sprechfertigkeit in regionalen Lehrbüchern analysiert. Es wurde versucht, eine Antwort darauf zu finden, ob die Aufgaben die Aussicht der GER erfüllen. Als Ergebnis lässt sich festhalten, dass aktives Lernen durch realistische Übungen unterstützt wird, aber keine Sprechübungen für die Sprachbeherrschung gibt. Bei ihrer Forschungsarbeit analysierte Çelikkaya (2022) vergleichend die Hörfähigkeiten von zwei lokalen Lehrbüchern. Anhand der Forschungsfragen wurde versucht, eine Antwort darauf zu finden, ob die Übungen das reproduktive Lernen fördern. Die einzelnen Kapitel und Module der beiden Bücher wurden analysiert. Obwohl das erfolgreiche Lernen der deutschen Sprache beabsichtigt wird, sind laut Çelikkaya (2022) die Übungen für die Hörfertigkeit in den einzelnen Kapiteln/Modulen zusammenhanglos gegliedert. Hier wird erwähnt, wie wichtig es ist, die Hörfertigkeit ausgeglichen in den Kapiteln zu verteilen. Şeker und Seymen (2022) haben das regionale Lehrbuch "Deutsch Macht Spaß A1.2." im Hinblick auf die Lesefertigkeit analysiert und festgestellt, dass das Buch die im Rahmen der GER festgelegten Kriterien für die Lesefertigkeit 94 % nicht erfüllt. Öner (2019) analysiert und vergleicht die Schreibfähigkeiten eines lokalen Lehrbuchs und eines nationalen Lehrbuchs und betont, dass das Lehrbuch einfache Schreibübungen auf Anfängerniveau enthält, aber komplexere Aufgaben für produktives Schreiben fehlen. Außerdem wird darauf hingewiesen, wie wichtig eine Vorentlastung der produktiven Aufgabe ist, was wieder als Defizit angedeutet wird. Üstün und Tanrıku (2021) analysierten die vier Sprachfertigkeiten, den Wortschatz und die Grammatik eines internationalen Lehrbuchs. Sie waren der Meinung, dass das Lehrwerk gemäß dem GER konzipiert ist, Neuerungen berücksichtigt und keine traditionellen Methoden des Fremdsprachenunterrichts umfasst. Schließlich analysierten Gönay und Çavuşoğlu (2023) die Sprechfertigkeiten im internationalen Lehrbuch anhand des GERs. Sie fanden heraus, dass das Lehrbuch, das Sprechübungen zu alltäglichen Situationen sowie integrierte Grammatik- und Wortschatzübungen enthält, die GER-Kriterien für Sprechfähigkeiten weitgehend erfüllt.

Wie man sieht, wurden viele Studien durchgeführt, in denen Lehrbücher im Hinblick auf verschiedene Variablen analysiert wurden. Der Hauptzweck von Schreibaktivitäten in Lehrbüchern besteht darin, die Schüler auf das

Schreiben vorzubereiten, das eine komplexe Tätigkeit ist, und sie mit verschiedenen Schreiberfahrungen vertraut zu machen. Die Qualität der Schreibübungen in Lehrbüchern ist eine wichtige Variable, die auch Aufschluss über den sprachdidaktischen Ansatz von Lehrbüchern gibt. In diesem Zusammenhang wurde es versucht, die Verteilung und die Übereinstimmung der Schreibaktivitäten mit den Schreibkompetenzkriterien des GER im Lehrwerk "Deutsch macht Spaß", das im Unterricht Deutsch als zweite Fremdsprache auf der Stufe A1.2 eingesetzt wird, zu analysieren.

Methode

Zielsetzung

Diese Arbeit zielt darauf ab, die Verteilung der schriftlichen Übungen im Schülerbuch nach den Modulen zu bestimmen und zu untersuchen, ob die Übungen für „Mittlerfertigkeit“ oder für den „Zielfertigkeit“ geschrieben sind, ob es um kontrollierte, gelenkte oder freie Übungen handelt und ihre Übereinstimmung mit den GER-Schreibkompetenzkriterien aufzuzeigen. Die Fragen, die im Rahmen dieser Ziele zu beantworten sind, lauten wie folgt:

- 1-Wie sind die schriftlichen Übungen im Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ auf dem Niveau A1.2 aufgeteilt?
- 2- Stimmen die Schreibübungen des Schülerbuchs mit den Schreibkompetenzkriterien des GER überein?

Methodik der Forschung

Die Dokumentenanalyse, eine der qualitativen Forschungsmethoden, wurde in dieser Studie verwendet. Qualitative Forschung wird als Forschung definiert, bei der Daten durch qualitative Datenerhebungsmethoden wie Verhaltensbeobachtung, Interviews mit Teilnehmern und Dokumentenanalyse gesammelt werden und ein qualitativer Prozess verfolgt wird, um die Ergebnisse in einer ganzheitlichen Weise darzustellen (Creswell, 2016; Yıldırım & Şimşek, 2013). Die Dokumentenanalyse beinhaltet die schrittweise Analyse von Materialien auf der Grundlage des oder der zu untersuchenden Phänomene (Yıldırım & Şimşek, 2013). In dieser Studie wurde das Schülerbuch "Deutsch macht Spaß" A1.2. verwendet und die Daten wurden durch die Technik der Dokumentenanalyse gewonnen.

Datenerhebung

In der Studie wurden alle Schreibübungen im Schülerbuch einzeln analysiert. Die Anzahl der Module und die Aufteilung der Schreibübungen in dem Schülerbuch wurden nach Themen ermittelt und deren Zahlenwerte in einer Tabelle dargestellt. Die Daten wurden in zwei Gruppen unter den Kategorien "Schreiben als Mittlerfertigkeit" und "Schreiben als Zielfertigkeit" je nach Art der Übung unterteilt. Die Schreibübungen, die als Mittlerfertigkeit verwendet wurden, wurden im Zusammenhang mit der spezifischen Fähigkeit, die sie unterstützen sollten, definiert und ihre Verteilung in den Einheiten mit einer Tabelle dargestellt. Die als „Zielfertigkeit“ definierten Übungen wurden ebenfalls nach der Art des Schreibens auf der Grundlage von Modulen gruppiert und in einer Tabelle mit ihrer Anzahl dargestellt. Die Übungen, die auf die Entwicklung von Schreibfähigkeiten abzielen, wurden in kontrolliertes, gelenktes und freies Schreiben unterteilt und mit ihren numerischen Werten auf Basis der Einheiten dargestellt. Zuletzt wurden die im Schülerbuch enthaltenen Schreibübungen, die die GER-Kriterien in den Modulen des Buches erfüllen, identifiziert und in einer Tabelle mit ihren Seitenzahlen vorgeführt. Im Abschnitt "Ergebnisse und Diskussion" wurden diese Daten erläutert.

Befunde

Das Material „Deutsch macht Spaß“, das auf das Niveau A1.2 ausgerichtet ist, besteht aus einem Schülerbuch, einem Arbeitsbuch, einem Lehrerhandbuch und Lehrbuch-CDs. Außerdem befindet sich nach dem Inhaltsverzeichnis im Schüler- und Arbeitsbuch ein QR-Code für den interaktiven Zugang. Die Schüler können den Barcode scannen, um auf Bilder, Videos, Animationen, Fragen, Lösungen und Ressourcen zuzugreifen.

Das Schülerbuch „Deutsch macht Spaß A1.2.“ wurde von sechs Autoren und Autorinnen verfasst und ist mit der Entscheidung des Türkischen Bildungsministeriums (MEB) als Schülerbuch akzeptiert und in den weiterführenden Schulen eingesetzt. Das im Jahre 2018 gedruckte Schülerbuch besteht aus 93 Seiten, enthält 8

Module und jedes Modul besteht aus zehn Seiten. Die Themen und Schreibaktivitäten in den Modulen des Schülerbuchs sind wie folgt.

Tabelle 1. Anzahl der Module und die Aufteilung der Schreibaktivitäten im Schülerbuch nach Themen

Module	1	2	3	4	5	6	7	8	Insgesamt
Anzahl der Schreibaktivitäten	11	10	16	15	10	14	14	13	103

Ein Blick auf die obige Tabelle zeigt, dass das Schülerbuch aus 8 Modulen besteht und insgesamt 103 Schreibaktivitäten enthält, wobei die Anzahl der Schreibaktivitäten in den einzelnen Modulen unterschiedlich ist. Während es im ersten elf und im zweiten Modul des Schülerbuchs zehn Schreibaktivitäten gibt, steigt diese Zahl im dritten Modul auf sechszehn. Im vierten Modul ist die Zahl der Aktivitäten fünfzehn, und im fünften Modul sinkt die Zahl auf zehn. Die sechsten und siebten Module umfassen vierzehn und das letzte Modul dreizehn Aktivitäten. Die Tatsache, dass es Unterschiede in der Anzahl der Schreibaktivitäten zwischen den Modulen gibt, zeigt, dass eine Gleichwertigkeit der Schreibfähigkeiten nicht festgestellt werden konnte. Dies erfordert von den Schülern eine Änderung des Tempos und der Lernstrategien, die sie sich ursprünglich für das Schreiben angeeignet haben, und ihre Motivation zum Schreiben nehmen aufgrund der allmählichen Abnahme oder Zunahme der Schreibaktivitäten ebenfalls ab und sie entwickeln eine negative Einstellung gegenüber Schreibfähigkeiten. Das Schreiben ist jedoch ein notwendiger Teil des Lernprozesses (Rösler 2012) und wird sich durch eine regelmäßige Anzahl von progressiven Aktivitäten positiv entwickeln. Wenn das Ziel darin besteht, dass der Lernende ein bestimmtes Niveau an Schreibfähigkeiten erreicht, sollte ihm ein regelmäßiges Maß an Schreibübungen angeboten werden. Mit der erworbenen Schreibfähigkeit hält der Lernende wortwörtlich seine Kenntnisse, Fähigkeiten und Leistungen in der Zielsprache fest. Die Bearbeitung verschiedener Schreibthemen in fremdsprachlichen Schreibprozessen schafft ein geeignetes Umfeld für die Lernenden, um sowohl ihren Wortschatz zu erweitern als auch andere Sprachfertigkeiten zusammen mit Schreibfertigkeiten in verschiedenen Bereichen zu aktivieren. Es wird davon ausgegangen, dass es angemessen wäre, verschiedene Arten von Schreibübungen einzubeziehen, um die Schreibfähigkeiten zu verbessern. Aus diesem Grund ist es notwendig, dass die Übungen in Form von „Mittlerfertigkeit“ oder „Zielfertigkeit“ im Sprachunterricht richtig eingesetzt werden. Die nachstehende Tabelle zeigt die Anzahl der im Schülerbuch als „Mittlerfertigkeit“ aufgeführten Schreibübungen nach Fertigkeiten.

Tabelle 2. Die Anzahl der Schreibübungen als "Mittlerfertigkeit" im Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2.

Module	1	2	3	4	5	6	7	8	Anzahl
Fertigkeiten									
Hören	-	2	7	3	3	4	3	1	23
Lesen	3	1	1	5	2	1	4	2	19
Grammatik	1	3	1	-	-	2	2	-	9
Sprechen	-	-	-	-	-	1	1	-	2
								Insgesamt	53

Wie in Tabelle 2 zu sehen ist, sind die Fertigkeiten, bei denen das Schreiben als „Mittlerfertigkeit“ eingesetzt wird, Hören, Lesen, Grammatik und Sprechen. Die Tabelle zeigt auch, dass das Schreiben als „Mittlerfertigkeit“ in 53 Aktivitäten verwendet wurde, von denen 23 das Hören, 19 das Lesen, 9 die Grammatik und 2 das Sprechen betreffen. Die Fertigkeit, bei der das Schreiben am häufigsten als „Mittlerfertigkeit“ eingesetzt wird, ist das Hören. In den empirischen Untersuchungen wurde festgestellt, dass sich sowohl das Lernen als auch die mentalen Strukturen durch Hören entwickeln und dass es einfach ist, durch Hören zu kommunizieren und mentale Strukturen zu entwickeln (Özbay, 2009; Neumann 2012). Insbesondere beim Fremdspracherwerb wird betont, dass das Hören eine wichtige Rolle bei der Erleichterung des Kommunikationsprozesses spielt (Rost, 2011). Es ist am Ende des Kommunikationsprozesses wichtig, wie sich der Lernende den Informationen entsprechend verhält. Aus diesem Grund sind Hörübungen zweifelsohne eines der wichtigsten Elemente beim Erlernen einer Sprache.

Das Lesen steht als Hilfsmittel bei den Übungen an zweiter Stelle. Dies zeigt uns, dass das Lesen auch ein wichtiges Kriterium für die Grundlage des Schreibens entwickelt (Bohn, 2001), denn Schreiben ist ohne Leseverständnis nicht zu realisieren. Durch das Lesen lernt der Lernende Wörter in einem Kontext. Mit anderen Worten, der Lernende lernt nicht nur, wie das Wort geschrieben und ausgesprochen wird, sondern beginnt auch, über die Bedeutung dieses Wortes nachzudenken. Der Kontext ist der Lebensraum des Wortes. Das Erlernen eines Wortes zusammen mit seinem Lebensraum ermöglicht den Lernenden, diese Wörter in den von ihm erstellten schriftlichen Texten zu verwenden. Lesetexte sind nicht nur dazu da, den Wortschatz des Einzelnen zu erweitern, sondern auch, um ein Beispiel für das Schreiben zu geben. Einige Texte können als Hilfsmittel für die Entwicklung von Schreibfähigkeiten verwendet werden. Daher kann man sagen, dass die Schreibfähigkeit nicht nur ein Prozess mit Regeln ist, sondern auch eine Fähigkeit, die durch andere Sprachkenntnisse erworben wird.

Die Grammatik hat in den Übungen hier eine Dienstleistungsfunktion. Grammatikübungen sind in der Tat das Bindeglied zwischen dem anfänglichen Verständnis und der freien Produktion fremdsprachlicher Strukturen. Sie führen zur sicheren und flüssigen Anwendung der Grammatik der Zielsprache im kommunikativen Sprachgebrauch. Die Anzahl der Übungen in diesem Buch, in denen Grammatik als Hilfsmittel für das Schreiben eingesetzt wird, ist gering und nicht gleichmäßig auf die Module verteilt.

Es gibt nur sehr wenige Übungen, bei denen das Sprechen als Hilfsmittel eingesetzt wird. Diese Übungen zielen darauf ab, die Grundvoraussetzungen für die weitere Kommunikation zu schaffen (Schatz H., 2006). Einige Beispiele sind unten angegeben.

Lesen

1. Im Restaurant
a Was bestellt die Familie Ekinci? Lesen Sie den Dialog und sagen Sie.

Kellner Guten Tag, möchten Sie die Speisekarte?
Frau Ekinci Danke!
Kellner Was möchten Sie, bitte?
Herr Ekinci Ich möchte Fisch mit Gemüse, bitte!
Frau Ekinci Ich möchte gerne Spaghetti mit Soße bestellen.
Kellner Was möchten Sie trinken?
Herr Ekinci Ich möchte ein Mineralwasser.
Frau Ekinci Ich auch.

—
Kellner Hat es Ihnen geschmeckt?
Frau Ekinci Ja, es war sehr gut.
Kellner Möchten Sie noch einen Nachtisch?
Herr Ekinci Nein, danke! Die Rechnung bitte!
Kellner 40 Euro.
Herr Ekinci 50 Euro, das stimmt so!
Kellner Danke schön! Auf Wiedersehen!

b Lesen Sie die Speisekarte und schreiben Sie Ihre eigene Mahlzeit.

Salatteller	5 Euro
Suppe	
Tomatensuppe	7 Euro
Hauptgerichte:	
Spaghetti mit Soße	10 Euro
Wiener Schnitzel	15 Euro
Fisch und Gemüse	20 Euro
Schnitzel mit Pommes	20 Euro
Dessert:	
Eis mit Sahne	10 Euro
Erdbeeren mit Sahne	10 Euro
Getränke:	
Mineralwasser	5 Euro
Tee	3 Euro

Abbildung 1. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 85).

Hören

d Welche Informationen hören Sie über Köln? Hören Sie den Text noch einmal und schreiben Sie in Stichwörtern.

KÖLN
 viele Sehenswürdigkeiten

Abbildung 2. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 54).

Grammatik

f Schreiben Sie noch fünf Fragen in der Perfektform wie in der Aufgabe 3.e.

Bist du ...?/Hast du ...?

Abbildung 3. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 64).

Sprechen

c Sprechen Sie und schreiben Sie.

● Welche Tiere gibt es auf einem Bauernhof?	▶
● Hast du ein Haustier?	▶ Ja, ... Nein, ...
● Möchtest du ein Haustier haben?	▶ Ja, ... Nein, ...
● Welche Tiere leben in der Natur?	▶
● Welche Tiere liebst du?	▶

Abbildung 4. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 66).

Die folgende Tabelle zeigt die Anzahl der im Schülerbuch als „Zielfertigkeit“ aufgeführten Schreibübungen.

Tabelle 3. Die Anzahl der Schreibübungen als "Zielfertigkeit" im Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2.

Textsorte/ Module	1	2	3	4	5	6	7	8	Insgesamt
Beschreibung	3	-	-	-	1	1	1	-	6
E- mail schreiben	1	-	-	-	-	-	-	1	2
Sätze schreiben	1	1	3	-	1	4	1	5	16
Dialog schreiben	-	1	-	1	-	-	-	1	3
Text schreiben	-	-	-	2	1	-	1	2	6
Postkarte schreiben	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Formular ausfüllen	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Insgesamt	5	2	3	5	3	5	3	9	35

Wie in Tabelle 3 zu sehen ist, enthält das Schülerbuch in sieben Typen (Beschreibung, E-Mail, Satz-, Text-, Postkarte-, Dialogschreiben, Ausfüllen von Formularen) insgesamt 35 Schreibübungen, in denen die Lernenden Schreibfertigkeiten als „Zielfertigkeit“ verwenden. Dies sind Sätze schreiben mit 16 Übungen, Text schreiben mit 6, Dialog schreiben mit 3, Beschreibung mit 6 und E-Mail mit 2, Postkarte schreiben und Formular ausfüllen mit 1. Durch die Einbeziehung verschiedener Arten von Schreibübungen wird den Schülern eine größere Auswahl an Schreibübungen angeboten. Es wurde versucht, mit dem Angebot verschiedener Übungen, das Sprachlernen aus der Monotonie herauszuholen. Einige Beispiele sind unten angegeben.

Beschreibung und E- mail schreiben

b Sie suchen auch eine Wohnung. Schreiben Sie eine E-Mail an Ihren Freund/Ihre Freundin und beschreiben Sie die Wohnung.

Abbildung 5. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 14).

Sätze schreiben

d Schreiben Sie Sätze.

Du bist krank. Was machst du? / Was sollst du machen?

Ich ...
Ich soll ...

Abbildung 6. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 26).

Text schreiben

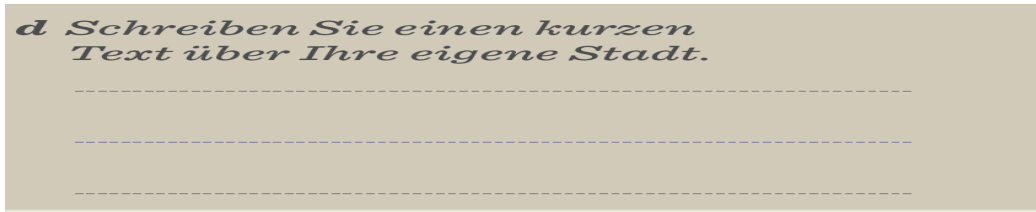

Abbildung 7. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 43).

Im Folgenden werden die Übungen aus dem Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2. nach den Kategorien „kontrolliertes, gelenktes und freies Schreiben“ analysiert.

Tabelle 4. Die Anzahl der Schreibübungen für das kontrollierte Schreiben im Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2.

Arten des Schreibens	Anzahl
Kontrolliertes Schreiben	
Ergänzung Aufgaben	40
In die richtige Reihenfolge setzen	2
Frage schreiben	2
Wörter schreiben	1
Einen richtigen Satz schreiben	8
Insgesamt	53

Tabelle 5. Die Anzahl der Schreibübungen für das gelenkte Schreiben im Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2.

Arten des Schreibens	Anzahl
Gelenktes Schreiben	
Nach einer Anweisung schreiben	21
Insgesamt	21

Tabelle 6. Die Anzahl der Schreibübungen für das freie Schreiben im Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2.

Arten des Schreibens	Anzahl
Freies Schreiben	
Freies Schreiben	11
Beschreibung	6
Text	5
Dialog	3
E-Mail	2
Postkarte	1
Formular ausfüllen	1
Insgesamt	29

Wie aus den Tabellen ersichtlich ist, gibt es in dem Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2. 53 Aktivitäten für kontrolliertes Schreiben, 21 Aktivitäten für gelenktes Schreiben und 29 Aktivitäten für freies Schreiben. Die häufigste Übungsform bei kontrollierten Schreibübungen sind die Ergänzungsaufgaben. Kontrollierte Schreibübungen werden verwendet, um die Schreibfähigkeiten der Lernenden zu entwickeln. Sie sind eine vorbereitende Maßnahme für die Entwicklung. Bei diesen Aktivitäten werden die Lernenden von den gegebenen Informationen geleitet und es wird nicht erwartet, dass sie etwas produzieren. Diese Übungen unterstützen das Verständnis und die Vertiefung des Textes im Lehrbuch. In dem Schülerbuch gibt es 21 gelenkte Übungen.

Diese Schreibübungen ermöglichen den Lernenden, nach einer Anweisung sinnvolle Texte zu verfassen, indem sie den Wortschatz und die Satzstrukturen, die sie gelernt haben, mit korrekter Grammatik übertragen.

Das Schülerbuch enthält 29 freie Übungen, die jeweils unter Freies Schreiben, Beschreibung, Text, Dialog, E-Mail, Postkarte und Formular ausfüllen zu finden sind. Durch diese Übungen produzieren die Schüler originelle Texte und entwickeln ihren eigenen Stil. Der Einsatz solcher Aktivitäten in Büchern sorgt für Abwechslung und verbessert die Schreibfähigkeiten der Schüler. Einige Beispiele sind wie folgt:

Frage schreiben

b Schreiben Sie passende W-Fragen.

1. ?	Emre hat Bauchschmerzen.
2. ?	Sie geht zum Arzt.
3. ?	Pelin hat Kopfschmerzen und Halsschmerzen.
4. ?	Sie fühlt sich schlecht.
5. ?	Er nimmt ein Medikament ein.

Abbildung 8. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 24).

Nach einer Anweisung schreiben

b Diese Personen sind krank. Schreiben Sie passende Ratschläge.

| zum Arzt gehen | Medikament einnehmen | Kräutertee trinken | zum Zahnarzt gehen | sich ausruhen |
| zu Hause bleiben | nicht arbeiten | im Bett bleiben | ins Krankenhaus gehen |

			
Herr Maier hat Zahnschmerzen. <i>Gehen Sie zum Zahnarzt!</i>	Frau Müller hat Bauchschmerzen.	Susanne hat Halsschmerzen. <i>Bleib im Bett!</i>	Anton hat Kopfschmerzen.

Abbildung 9. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 28).

Dialog schreiben

f Schreiben Sie einen Dialog und spielen Sie vor.

Abbildung 10. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 88).

Als letztes wurden die Schreibübungen im Schülerbuch entsprechend den Anforderungen der GER-Kriterien kategorisiert. Gemäß der Kompetenzstufe A1.2 "Allgemeine schriftliche Interaktionskompetenzen" des GERS wird erwartet, dass der Lernende in der Lage ist, kurze, einfach formulierte Notizen zu Themen in Bereichen mit vorrangigem Bedarf erstellen kann (MEB Çeviri Komisyonu, 2021:87). In diesem Abschnitt werden die Schreibaktivitäten im Schülerbuch "Deutsch macht Spaß" A1.2. anhand der GER-Kriterien analysiert und in tabellarischer Form nach Modulen mit Anzahl der Übungen und Seitennummern dargestellt.

Tabelle 7. Anzahl und Seitennummern der Schreibaktivitäten im Schülerbuch "Deutsch macht Spaß" A1.2. anhand der GER-Kriterien

Modul	Anzahl der Schreibaktivitäten	Seitennummer
1-Die Wohnung	5	S. 13 (2.f), S. 14 (4.b), S. 16 (1.f), S. 16 (2.d), S.18 (2.d)
2-Körperteile und Gesundheit	2	S.24 (4.c), 26 (2.d)
3- Im Einkaufszentrum	3	S.32 (1.d), S.37 (1.e), S.39 (3.e)
4- Urlaub Und Reisen	6	S.43 (2.d), S. 44 (3.d), S.46 (2.c), S.49 (3.b), S.49 (3.b), S.49 (4.c)
5-Neue Stadt Neue Schule	3	S.53 (2.d), S.56 (3.d), S.58 (1.d)
6- Traditionen	5	S.64 (3.c), S.65 (1.e), S. 66 (2.e), S.67 (1.c), S.69 (3.d)
7- Länder Und Städte	2	S. 74 (1.d), S.79 (2.g)
8- Essen Und Trinken	3	S.87 (1.d), S.88 (2.c), S.88 (2.f)
Insgesamt	29	

In jedem Modul des Buches sind Aufgaben enthalten, die es den Lernenden ermöglichen, kurze, einfach formulierte Notizen zu Themen aus den vorrangigen Bedarfsbereichen des Lernenden zu erstellen, was eines der allgemeinen Schreibkriterien der GER ist. Im ersten Modul wurden 5, im zweiten Modul 2, im dritten 3, im vierten 6, im fünften Modul 3, im sechsten 5, im siebten Modul 2 und im letzten Modul wurden 3 für die GER-Kriterien geeignete Übungen aufgenommen. Die Tatsache, dass die Anzahl der Aktivitäten zwischen den Modulen unterschiedlich ist, zeigt, dass die Aktivitäten nicht gleichmäßig auf die Module verteilt sind. Es wird erwartet, dass es ein Gleichgewicht zwischen den Modulen gibt, und nach diesen Kriterien sollte die Anzahl der Übungen von einer geringen Anzahl ausgehen und in den folgenden Einheiten zunehmen.

Im Folgenden werden einige Beispiele vorgestellt.

f Beschreiben Sie Ihr Traumhaus.

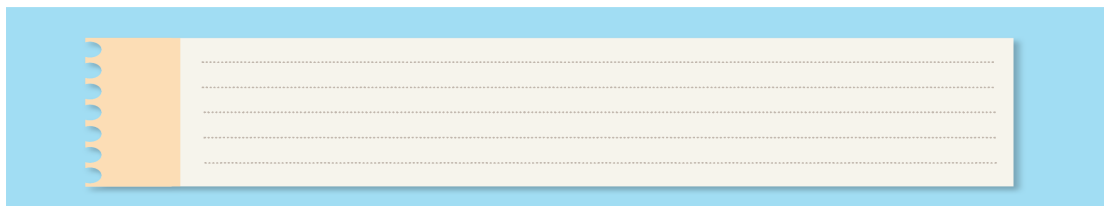

Abbildung 11. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 13).

c Sie sind auch zur Geburtstagsparty eingeladen. Schreiben Sie eine Antwort per E-mail/SMS.

Abbildung 12. „Deutsch macht Spaß“ A1.2. Schülerbuch (2018, S. 88).

Schlussfolgerung und Diskussion

Der Mensch ist ein soziales Wesen. Da er sozial ist, braucht er Kommunikation. Mit anderen Worten, er kann in einer Umgebung ohne Kommunikation nicht überleben. Wenn es sich um Kommunikation handelt, denkt man im Allgemeinen zuerst an die mündliche Kommunikation. Die schriftliche Kommunikation, die mindestens ebenso wichtig ist wie die mündliche, kann jedoch nicht geleugnet werden. Diesbezüglich ist die schriftliche Kommunikation ebenso wichtig wie die mündliche Kommunikation. Als Teil einer Welt, die von Schriftsystemen umgeben ist, sollte jeder Einzelne wissen, wie er dieses System entschlüsseln kann, um sich selbst zu verwirklichen, und er sollte seine Schreibfähigkeiten kontinuierlich verbessern, um mit anderen Menschen auf gesunde Weise zu kommunizieren.

Das wichtigste Instrument im Fremdsprachenunterricht ist zweifellos das Lehrbuch. In diesem Zusammenhang ist die hohe Qualität des Fremdsprachenlehrbuchs für den Lernenden-Lehrenden wichtig. Neben der

Lehrperson, der Unterrichts Atmosphäre, der Motivation und den Rahmenbedingungen steht die Qualität des Lehrbuchs in engem Zusammenhang mit dem Erreichen einer hohen Unterrichtseffizienz. Mit anderen Worten: Hohe Qualität ist ein Merkmal, das die Effizienz erhöht. Da das Hauptprinzip des Fremdsprachenunterrichts darin besteht, die vier grundlegenden sprachlichen Fähigkeiten zu entwickeln, wird erwartet, dass die Lehrbücher in dieser Richtung strukturiert sind.

In dieser Studie wurden die Schreibaktivitäten des Schülerbuchs „Deutsch macht Spaß“ A1.2. für den Unterricht Deutsch als zweite Fremdsprache analysiert. Das analysierte A2.1-Schülerbuch enthält in allen Modulen Schreibaktivitäten, die jedoch ungleichmäßig auf die einzelnen Module verteilt sind. In dem untersuchten Schülerbuch zielt jede der Übungen nicht nur auf die Entwicklung von Schreibfähigkeiten ab. Im Schülerbuch wird das Schreiben eher als "Mittlerfertigkeit" denn als "Zielfertigkeit" eingesetzt. In den Übungen, in denen das Schreiben als "Mittlerfertigkeit" eingesetzt wird, wird es meist als Mittel für das Hören verwendet, gefolgt vom Lesen und der Grammatik. Zwischen Zuhören und Schreiben besteht ein Zusammenhang, denn wer gut zuhört, kann Buchstaben von Lauten unterscheiden und Wörter richtig schreiben. Außerdem wird durch gutes Zuhören der Wortschatz erweitert, was sich dann im schriftlichen Ausdruck niederschlägt. In der Annahme, dass das Lesen eine der wichtigsten Komponenten des Schreibprozesses ist, da es dem Einzelnen Wissen, Erfahrung und neue Bedeutungen vermittelt (Kartal, 2017), wird seine Verwendung in Schreibübungen einen positiven Beitrag leisten. Andererseits spielt das Lesen auch eine wichtige Rolle bei der Erweiterung des Wortschatzes (Leung, 2002) und der Analyse der grammatikalischen Struktur des Textes. Harmer (2007) weist darauf hin, dass Lesen ein Sprachmodell ist und, dass das Lesen von Texten dem Einzelnen verschiedene Fähigkeiten vermitteln kann, wie z. B. Wortschatz, korrekte Verwendung von Satzzeichen und Grammatik zur Bildung von Sätzen, Absätzen oder Texten. Gehring (2018) betont, dass das Schreiben in Verbindung mit der Lesekompetenz die Planung von Zeit für Übungen, die Selbstkontrolle und die anschließende Korrektur des Geschriebenen ermöglicht.

Bei den Übungen, bei denen das Schreiben als Zielfertigkeit verwendet wird, lassen sich sieben Arten des Schreibens feststellen (siehe Tabelle 3). Alle Übungen im Schülerbuch „Deutsch macht Spaß“ A1.2., die das Schreiben zum Ziel haben, werden in Einzelarbeit durchgeführt; es gibt keine Möglichkeiten für Partner- oder Gruppenarbeit. Auch in den Anweisungen wird nicht auf die Arbeit mit einem Partner oder in einer Gruppe hingewiesen. Wenn die Lernenden jedoch mit einem Partner oder einer Gruppe schreiben, tauschen sie ihre Ideen aus und kommunizieren miteinander. Auf diese Weise bereiten sich die Lernenden auf die Präsentation vor, indem sie den Text, den sie erstellt haben, überarbeiten und die notwendigen Vorbereitungen treffen. Diese Interaktion unterstützt und beschleunigt den Lernprozess (Al-Battal, 2017) und gewährleistet das Behalten. Grundlage der Gruppenarbeit ist die Anwendung von lernerzentrierten Lern-, Lehr- und Bewertungsstrategien. Durch die Gruppenarbeit wird sichergestellt, dass zuvor erlerntes Wissen und erworbene Fähigkeiten übertragen und angewendet werden. Die Lernenden werden aktiv in ihren eigenen Lernprozess einbezogen und Aufgabenbasiertes Lernen wird für viele Lernende gleichzeitig angeboten (Demirel, 2018, S. 228). Aus diesem Grund wird davon ausgegangen, dass es angemessener sein könnte, Übungen zur Entwicklung von Schreibfähigkeiten in Fremdsprachenunterricht in Form von Partner- und Gruppenarbeit zu vermitteln, bei denen die Lernenden die Sprache aktiv anwenden können. Um die Lernende besser auf reale Kommunikationssituationen vorzubereiten, könnten die Lehrbücher beispielsweise eine Vielzahl von Schreibübungen für verschiedene Textarten und Kommunikationssituationen enthalten.

Die Schreibübungen im Schülerbuch "Deutsch macht Spaß" A1.2 wurden in drei Phasen als kontrollierte, gelenkte und freie Schreibübungen analysiert. "Deutsch macht Spaß" A1.2. bietet Schreibübungen, bei denen der Schwerpunkt auf kontrollierten Schreibübungen liegt. Da das Lehrbuch auf das Anfängerniveau ausgerichtet ist, ist es ein natürlicher Prozess, dass kontrollierte Übungen dominieren. Wie auch oben angedeutet wurde, sind kontrollierte Schreibübungen eine vorbereitende Zone der nächsten Entwicklung. Durch diese Übungen legt der Lernende die Grundlagen der Zielsprache.

Im Schülerbuch finden sich, entsprechend der Kompetenzstufe A1.2 "Allgemeine schriftliche Interaktionsfähigkeit" des GERS für Sprachen, Übungen gemäß der Aussage "kann kurze, einfach formulierte Notizen zu Themen in vorrangigem Bedarfsbereichen erstellen". Obwohl die Anzahl der Schreibaktivitäten in jeder Einheit des Lehrbuchs unterschiedlich ist, wurde festgestellt, dass sie mit den GERS-Kriterien übereinstimmen. Diese Übungen sind als Satz, Text, Dialog, Erklärung und E-Mail- Postkartenschreiben und

Formularausfüllen angegeben. Diese Übungen können auch als Texte betrachtet werden, die für die Stufe des kreativen Schreibens geeignet sind. Da sich das Lehrbuch an das Niveau A1.2. anlehnt, wird davon ausgegangen, dass der Anteil an freien Schreibaktivitäten nicht übermäßig hoch, aber auch nicht zu gering ist.

Die Schlussfolgerung der Studie ist, dass es genügend Übungen für die Schreibfertigkeiten gibt und, dass es möglich ist, die Schreibfertigkeiten der Lernenden durch diese Übungen zu entwickeln. Solange die Lernenden ihre eigenen Texte schreiben und von dem Lehrer/in ein entsprechendes Feedback erhalten, können sie ihre Schreibfähigkeiten weiterentwickeln. Es wird davon ausgegangen, wenn Lehrbücher, Mechanismen zur Integration von Peer-Feedback oder Selbstfeedback einführen könnten, um den Lernenden dabei zu helfen, ihre eigenen Texte zu überprüfen und zu verbessern, einen großen Beitrag zur Entwicklung von Schreibkompetenzen leisten wird. Abschließend lässt sich sagen, dass weitere Forschungs- und Evaluierungsmaßnahmen erforderlich sind, um die Wirksamkeit von Lehrbüchern bei der Entwicklung von Schreibkompetenzen zu untersuchen und eine kontinuierliche Verbesserung in diesem Bereich zu gewährleisten.

Literaturverzeichnis

- Al-Battal, M. (2017). Neurodidaktik und DaF-Lehrwerke. Aachen: Shaker Verlag.
- Bohn, R. (2001). Schriftliche Sprachproduktion. G. Helbig içinde, Deutsch als Fremdsprache: ein internationales
- Creswell, J. W. (2016). Research design (S. B. Demir, çev. ed.) Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Çelikkaya, Ş. (2022). Ortaöğretim “Schritt Für Schritt Deutsch” ve “Wie Bitte?” a1.1 Almanca ders kitaplarının dinleme kazanımları açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, GEFAD-YABDİLSEM*, 217-239.
- Demirel, G. (2018). İkili ve grup çalışmaları. M. Durmuş ve A. Okur (Ed.), Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı içinde (s. 227-232) Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demirel, Ö. (2016). Yabancı Dil Öğretimi (9.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Dieter, W. (2001). Sinn und Bedeutung des Schreibens beim Lernen Fremdsprachen und als Verfahren zur Förderung von Mehr Sprachigkeit, Anglistik. Wuppertal: Bergische Universität.
- Europäischer Referenzrahmen für Sprachen (2001): Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen
chromeextension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://studienseminar.rlp.de/fileadmin/user_upload/studienseminar.rlp.de/bbnr/Europ._Referenzrahmen_Deutsch.pdf
- Eßer, R. (1997). ‘Etwas ist mir geheim geblieben am deutschen Referat’: Kulturelle Geprägtheit wissenschaftlicher Textproduktion und ihre Konsequenzen für den universitären Unterricht von Deutsch als Fremdsprache. München: Iudicium.
- Gehring W. (2018). Fremdsprache Deutsch unterrichten Kompetenzorientierte Methodik für DaF und DaZ Verlag Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn.
- Gönay, Z. E., and Çavuşoğlu, A. A. (2023). Analyse der Sprechfertigkeiten im Lehrwerk Menschen A1 nach dem Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 11(1): 155-176.
- Handbuch, Teil 2 (s. 921- 931). Jena: Walter de Gruyter.
- Harmer, J. (2007). How to teach writing. Malaysia: Pearson Education Limited.
- Kartal, Z. (2017). The relationship between students’ reading habit and their narrative writing ability. The Department of English Education Faculty Of Educational Sciencies Syarif Hidayatullah State Islamic University, Tangerang.
- Kast, B. (2000). Fertigkeit Schreiben. Berlin: Langenscheidt. Fernstudienprojekt zur Fort- und Weiterbildung im Bereich Germanistik und Deutsch als Fremdsprache. ISBN 3468-49666-4.

- Kılıç, M. (2019). Avrupa Ortak Yabancı Dil Öğretim Programı Çerçevesinde “Wie Bitte?” adlı Almanca A 1 seviyesi ders kitaplarının dört temel dil becerisi açısından incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, M. (2014). “Toko- Demo” adlı Almanca Ders Kitabında Ülke Bilgisi, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(9), 29-41.
- Leung, C. Y. (2002). Extensive reading and language learning: A diary study of a beginning learner of Japanese. Reading in a foreign language, 14(1), 66-81.
- Maden, S. S. & Kula, T. (2017). Schritt für Schritt Deutsch Ortaöğretim A1.1 Düzeyi Almanca Ders Kitabının Kültürlerarasılık Bağlamında İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. Uluslararası Yükseköğretimde Eğitim Araştırmaları ve Uygulamaları (YEAUK) Kongresinde sunulan bildiri, İstanbul.
- Maden, S.S.; Balkan, H.& Çalışkan, C. (2017). Deutschkasten Ortaöğretim A1.2 Düzeyi Almanca Ders Kitabında Ülke bilgisini Yansıtan Öğelerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. V. Uluslararası Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Kongreler Serisinde sunulan bildiri, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- MEB (2018). “Deutsch Macht Spas A1.2 Schulerbuch”. Yayın yeri: Devlet Kitapları
- MEB Çeviri Komisyonu, (2021). Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni: Öğrenme, Öğretme ve Değerlendirme. Ankara: MEB.
- Neumann, D. (2012). Schwierigkeitsbeeinflussende Merkmale bei Aufgaben zum Hörverstehen im Fach Deutsch in der Sekundarstufe I. Duisburg: Gilles & Francke Verlag.
- Neuner G., Krüger M., Grever U., (1981). Übungstypologie zum kommunikativen Deutschunterricht. Langenscheidt. München.
- Öner, İ. (2019). "Wie bitte?" ve "Schritte International" Adlı Almanca ders kitaplarında yazma becerisine yönelik alıştırmaların karşılaştırmalı şekilde incelenmesi. Veröffentliche Masterarbeit, Universität Marmara İstanbul.
- Özby, M. (2009). Anlama Teknikleri: II Dinleme Eğitimi, Öncü Kitap, Ankara.
- Reuschling G.(2005). “Kreatives Schreiben im Fremdsprachenunterricht”, Kreatives Schreiben, (Braunschweig: Sekizinci Basım, 2005), s.137.
- Rost, M. (2011). Teaching and researching listening. Harlow: Pearson.
- Rösler, D. (2012). Deutsch als Fremdsprache. Stuttgart: Springer-Verlag.
- Schatz, H. (2006). Fertigkeit Sprechen. Fernstudieneinheit 20. Berlin: Langenscheidt.
- Storch, G. (2009). Deutsch als Fremdsprache. Eine Didaktik. München: Fink.
- Şeker, E.Ö.; Seymen, A. (2022). Deutsch Macht Spaß A1. 2” Ders Kitabı Okuma Etkinliklerinin Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni Çerçevesi’nde İncelenmesi. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi. Cilt 11, Sayı 31, S. 227- 242.
- Telemeci, B. (2017). A1.1 Düzeyi “Schritt für Schritt Deutsch” İsimli Ortaöğretim Almanca Ders Kitabının Dört Dil Becerisi ve İçerik Açısından İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Üstün, B.; Tannıkulu, L. (2021). Eine statistische Analyse des Lehrwerks „Netzwerk A1 Deutsch als Fremdsprache” in Bezug auf die vier grundlegenden Sprachfertigkeiten, Vokabeln und Grammatikaktivitäten. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(1): 147-162.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Ş. (2019): Eine Lehrwerkanalyse im Hinblick auf die Fertigkeit Sprechen. Veröffentliche Masterarbeit, Universität Marmara İstanbul.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Etkili bir yabancı dil öğretimi için materyal kullanımı büyük önem taşımaktadır. Ders kitapları, konuları belli bir düzen içinde sunduğu ve didaktik bir yöntem temelinde hazırlandığı için yabancı dil öğrenimi ve öğretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de yabancı dil olarak Almanca öğretiminde Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından belirlenen yerel ders kitapları kullanılmaktadır. Bu ders kitaplarının, Avrupa Konseyi tarafından 2001 yılında yayımlanan Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni (D-AOBM) dikkate alınarak, başlangıç düzeyinden ileri düzeye kadar dört temel beceri ile uyumlu olarak, yabancı dil öğretim programının hedeflerine, vurgulanan değerlerine ve içeriğine uygun olarak hazırlandığı belirtilmektedir. AOBM kriterlerine göre ders kitaplarında yabancı dil öğretiminde de aynı şekilde dört dil yeterliliğinin kazandırılmasının önemi yadsınmaz. Yabancı dil öğreniminde başarılı bir verim elde edebilmek için yabancı dil öğretiminin hedef kitlenin seviyesine, dilin içeriğine ve öğretilecek konulara uygun olacak şekilde tasarlanması gerekmektedir (Rösler, 2012). Dört temel becerinin yabancı dil derslerinde eşit şekilde kullanılması büyük önem taşımaktadır. Storch (2009) bunları konuşma ve yazı dili olarak ikiye ayırır. Alıcı beceriler okuma ve dinleme becerileri, üretici beceriler ise yazma ve konuşma becerileri olarak adlandırılır. Alıcı becerilere (dinleme-okuma) ve üretici becerilere (konuşma-yazma) bir süreç perspektifinden bakıldığında, sistematik olarak birlikte çalıştıkları görülmektedir (Eßer, 1997). Yabancı dil öğretiminde başarı hedeflenirken tüm becerilerin eşit düzeyde dikkate alınmasına özen gösterilmelidir. Ancak ülkemizde yabancı dil öğretiminin istenilen düzeye olmaması, belirtilen hedeflere ulaşamadığını göstermektedir. Bu durum, yabancı dil öğretiminde tüm becerilere eşit mesafede durulmamasından kaynaklanıyor olabilir. Özellikle üretken beceri olan yazma, "dört temel dil becerisi zincirinin son halkası" (Demirel, 2016) olarak nitelendirilmekte ve dil öğrenme sürecine en az dâhil edilen becerilerden biri olmaktadır. Yabancı dil öğretiminin etkili ve başarılı olabilmesi için, yazma becerisine en başından itibaren öncelik verilmeli ve diğer becerilerle birlikte geliştirilmelidir, çünkü yazmanın diğer becerilerin gelişimi ve dil edinim süreci üzerinde olumlu bir etkisi olduğu kabul edilmektedir (Dieter, 2001). Yazmanın başarılı bir şekilde öğrenilmesinde materyal özel bir rol oynar; doğru içerik ve kontrol olmadan yazma başarılı olamaz. Bu nedenle yabancı dil ders kitaplarının merkezinde yer alan alıştırmalara, öğretme ve öğrenme içeriğine bakmak önemlidir. Bu çalışmanın amacı, ders kitabındaki yazma alıştırmalarının modüllere göre dağılımını belirlemek ve alıştırmaların "araç" için mi yoksa "amaç" için mi yazıldığını araştırmak ve AOBM yazma yeterlilik kriterlerine uygunluğunu göstermek ve aşağıdaki sorulara yanıt aramaktır.

- 1- A1.2 seviyesindeki "Deutsch macht Spaß" ders kitabındaki yazma alıştırmaları nasıl düzenlenmiştir?
- 2- Ders kitabındaki yazma alıştırmaları AOBM yazma yeterliliği kriterlerine uygun mudur?

Bu çalışmada "Deutsch macht Spaß" A1.2. ders kitabı kullanılmış ve veriler doküman analizi tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, yazma becerileri etkinlikleri aracılığıyla doğrudan kitaptan elde edilmiştir. Analiz edilen A2.1 ders kitabı tüm modüllerde yazma etkinlikleri içermektedir, ancak bunlar her bir modülde eşit olmayan bir şekilde dağıtılmıştır ve alıştırmaların her biri yalnızca yazma becerilerini geliştirmeyi amaçlamamaktadır. Yazma, ders kitabında bir "hedef beceri" olmaktan ziyade bir "ara beceri" olarak kullanılmaktadır. Yazmanın "ara beceri" olarak kullanıldığı alıştırmalarda, çoğunlukla okuma için bir araç olarak kullanılmakta, bunu dinleme ve dilbilgisi takip etmektedir. Yazmanın hedef beceri olarak kullanıldığı yedi tür yazma alıştırması tespit edilmiştir. Kitaptaki yazmaya yönelik tüm alıştırmalar bireysel olarak yapılmakta; ortak veya grup çalışması için herhangi bir alıştırma sunulmamaktadır. Talimatlarda da bir ortakla ya da grupta çalışmaya atıfta bulunulmamaktadır. Yazma alıştırmaları kontrollü, güdümlü ve serbest yazma alıştırmaları olarak üç aşamada incelenmiştir. Kitap, kontrollü yazma alıştırmalarına odaklanan yazma alıştırmaları sunmaktadır. D-AOBM A1.2 "Genel yazılı etkileşim becerileri" seviyesine uygun olarak, ders kitabı "öncelikli ihtiyaç alanlarındaki konular hakkında kısa, basitçe formüle edilmiş notlar üretebilir" ifadesine göre alıştırmalar içermektedir. Ders kitabının her ünitesindeki yazma alıştırmalarının sayısı farklı olsa da AOBM kriterlerine uygun olduğu görülmüştür. Bu alıştırmalar cümle, metin, diyalog, açıklama ve e-posta kartpostalı yazma ve form doldurma olarak verilmiştir. Ders kitabı A1.2 seviyesine dayandığından, serbest yazma etkinliklerinin oranının aşırı yüksek olmadığı, ancak çok da düşük olmadığı varsayılmaktadır. Çalışmanın sonucu, yazma becerileri için yeterli alıştırmaların olduğu ve bu alıştırmalar sayesinde öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmenin mümkün olduğudur. Öğrenciler kendi metinlerini yazdıkları ve öğretmenden uygun geri bildirimler aldıkları sürece yazma becerilerini geliştirmeye devam edebilirler.

İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRETMENLERİNİN PROGRAM OKURYAZARLIKLARI VE ÖĞRETİM PROGRAMINA BAĞLILIKLARININ İNCELENMESİ¹

EXAMINATION OF PRIMARY AND SECONDARY TEACHERS' PROGRAM LITERACY AND COMMITMENT TO THE CURRICULUM

Enes GÜLEŞ
Millî Eğitim Bakanlığı
Nevşehir Merkez İncekaralar İlkokulu
enes-gules@hotmail.com
ORCID: 0000-00023-3475-9720

Hasan Hüseyin KILINÇ
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
hhkilinc@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0446-2507

ÖZ

Geliş Tarihi: 02.01.2024
Kabul Tarihi: 15.02.2024
Yayın Tarihi: 25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Eğitim Programı
Öğretim Programı
Okuryazarlık
Program
Okuryazarlığı
Öğretim Programına
Bağlılık

Keywords
Educational
Program,
Curriculum, Literacy,
Program Literacy,
Commitment to the
Curriculum

Bu çalışmada, ilkökuller ve ortaokuller öğretmenlerinin program okuryazarlık ve öğretim programına bağlılık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma evreni olarak 2022-2023 akademik yılında Nevşehir ilinde görev yapan ilköğretim öğretmenleri yer almaktadır. Nicel araştırma modelinde tarama modeli temel alınmıştır. Veri toplama araçları olarak "Program Okuryazarlığı Ölçeği" ile "Öğretim Programına Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlık yeterliklerini belirlemek amacıyla kullanılan ve araştırmacının kendisi tarafından geliştirilen "Program Okuryazarlık Ölçeğinin" KMO değeri .905, Bartlett Testi sonucu 3626.962, Cronbach Alpha Güvenirlilik değeri de .890 olarak bulunmuştur. Bir diğer veri toplama aracı ise Yaşaroğlu ve Manav tarafından geliştirilen "Öğretim Programına Bağlılık Ölçeği" dir. İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı yeterlik düzeylerinin yeterli düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin program okuryazarlık düzeyleri cinsiyet değişkenine göre incelenmiş olup, bu değişkene göre program okuryazarlık düzeyinin anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Program okuryazarlık düzeyinin branş, eğitim durumu değişkenlerine göre ise anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin öğretim programına bağlılık düzeylerinin yüksek olması sonucudur. Öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeylerinde cinsiyet, branş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık görülmezken, eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Ayrıca program okuryazarlığı yeterliği alt boyutları ve öğretim programına bağlılık arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin bulunmasıdır.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to primary and secondary school teachers' levels of curriculum literacy and commitment to the curriculum. The study population includes primary school teachers working in Nevşehir in the 2022/2023 academic year. The survey model was based on the quantitative research model. "Program Literacy Scale" and "Curriculum Engagement Scale" were used as data collection tools. The KMO value of the "Program Literacy Scale" which was used to determine the curriculum literacy competencies of primary and secondary school teachers and was developed by the researcher himself was .905, the Bartlett Test result was 3626.962 and the Cronbach Alpha Reliability valve was .890. Another data collection tools is the "Curriculum Engagement Scale" developed by Yaşaroğlu and Manav. It was concluded that primary and secondary school teachers' curriculum literacy was sufficient. The curriculum literacy levels of the teachers were examined according to the variables of gender and it was determined that the curriculum literacy level did not show a significant difference according to these variables. It has been determined that the program literacy level differs significantly according to the variables of branch, education level. Another result of the study is that primary and secondary school teachers have a high level of commitment to the curriculum. While there is no significant in the level of commitment of the teachers to the curriculum according to the variables of gender, branch; a statistically significant difference was observed according to the variables of education status. In addition, another data reached is that there is a moderately positive and significant relationship between curriculum literacy proficiency subdimensions and commitment to the curriculum.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1413385>

Atıf/Cite as: Güleş, E., & Kılınç, H. H. (2024). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin program okuryazarlıkları ve öğretim programına bağlılıklarının incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 183-202.

¹ Bu çalışma birinci yazarın "İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Program Okuryazarlıkları ve Öğretim Programına Bağlılıklarının İncelenmesi" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

Giriş

Eğitim sistemlerinin vazgeçilmez bir bileşeni olan eğitim programlarının ortaya çıkmasında, kuramsal çerçevesi nazarında yapılan araştırma ve incelemelerin etkisi çok fazladır. Eğitim programları ile ilgili olarak nasıl fayda vereceği noktasında çalışmalarda bulunulmuş, değişik yeni modeller ortaya konularak bu konuda farklı uygulamalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Günümüzde de eğitim programları üzerine yapılan çalışmaların artarak devam ettiği bilinmektedir. Eğitim programları boyutunun eğitim sistemi ve sistemin öğeleriyle ilgili karşılaşılan sorunlarda ilk üzerinde durulan ve incelenen boyut olduğu bir gerçektir.

Eğitim programlarının felsefesi, eğitim anlayışı, zamanın şartlarına uygunluğu, içeriği, tavsiye ettiği yöntem ve teknikler ile güncellenmesiyle ilgili olarak devamlı değerlendirmeler yapılmıştır (Keskin, 2020). Öğretim programları tartışmaları ülkemizde de farklı kesimlerce yapılmıştır. Bu bağlamda gazetelerde ve dergilerde köşe yazıları yazılmış, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ile devlet kurumları program kavramını baz alarak açıklamalar, raporlar ile araştırmalar yayınlamıştır. Bunun yanında bu çalışmalarda da altı çizildiği üzere öğretmenlerin programları ne şekilde okuyacakları, programlara nasıl yorum katacakları ve programları sınıf ortamında nasıl uygulayacakları da tartışılmalıdır. Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze (1923-2023) ülkemizde program ile ilgili geliştirme ve güncelleme çalışmaları çok kez yapılmıştır. Bu veriden işaretle ortalama 25-30 yıllık meslek hayatında bir öğretmenin kendi branşı ile ilgili çok fazla program değişikliği ile karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Öğretmenlerin program hâkimiyeti ile ilgili yeterli seviyeye ve öz güvene sahip olmaları gerekliliğinden yeni ortaya konulan programı etkin şekilde uygulayabilmek için fazla zaman harcaması gerekmektedir (Marsh ve Willis, 2007. Akt.. Keskin, 2020). Planlanan öğrenmelerin kalıcı ve hızlı gerçekleşebilmesi programı uygulayan öğretmenlerin uyguladıkları programa hızlı adapte olmalarına bağlıdır. Bu sebeple öğretmenlerimizin öğretim programlarını anlama, uygulama konularında donanımlı olmaları gerekmektedir.

Öğretim programı noktasındaki hâkimiyet ve donanım öğretmenler açısından program okuryazarlığı kavramıyla ifade edilebilir. Öğretim programı hakkında bilgi sahibi olma, yetkin ve tecrübeli olma, programa eleştirel gözle bakabilme ve programı uygulama noktasında yorumlayabilme program okuryazarlığı kavramının tanımı olarak ifade edilebilir (Keskin, 2020). Öğretim programının uygulanması noktasında karşılaşılabilecek sorunları daha kolay çözüme ulaştıracak olan öğretmenler program okuryazarı yetkinliğine sahip olan öğretmenlerdir.

Programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin tasarlanan ve hazırlanan programı aslına sadık kalarak uygulaması öğretim programına bağlılık olarak ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında öğretim programının hazırlandığı zamanki durumu ile uygulandığı zamanki durumu arasındaki uyum öğretim programına bağlılık kavramının karşılığıdır. Bu uyumu başarılı şekilde yürütecek ve organize edecek tabii ki öğretim programının alandaki yürütücüsü olan öğretmenlerdir. Bunun için öğretmenlerimizin programları incelemelerinin, araştırmalarının ve öğretim programı hakkında bilgi sahibi olmalarının önemi daha da artmaktadır (Yaşaroğlu ve Manav, 2015).

İnsanların temel yaşam becerilerine sahip olmasında başvurulan en önemli araç eğitim programlarıdır (Senemoğlu, 1997). Öğretmenlerin ise sınıf ortamında uygulayacakları öğretim programının amaçlarına hâkim olmaları, içerik hakkında fikir sahibi olmaları ve nasıl uygulayacaklarını biliyor olmaları gerekir. Bu nedenle program okuryazarlığı ve programa bağlılık yeterliliklerinin öğretmenler açısından oldukça önemli olduğu aşikârdır. Bu açıdan olayı ele aldığımızda ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı ve öğretim programına bağlılık düzeylerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmanın yapılmasına gerek duyulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı ile öğretim programına bağlılık düzeylerinin incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Bu genel amaç çerçevesinde program okuryazarlığı ve öğretim programına bağlılık kavramlarına dönük alt amaçlar sıralanmıştır. Çalışma içeriğinde şu sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır:

İlköğretim Öğretmenlerinin:

1. Program okuryazarlığına ilişkin görüşleri ne düzeydedir?
2. Program okuryazarlığına ilişkin görüşleri cinsiyet, branş ve eğitim durumu değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretim programına bağlılık konusuyla ilgili olarak görüşleri ne düzeydedir?

4. Öğretim programına bağlılıklarına ilişkin görüşleri cinsiyet, branş ve eğitim durumu değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
5. Program okuryazarlıkları ile öğretim programına bağlılıkları arasındaki ilişki ne düzeydedir?

Yöntem

Araştırmanın bu kısmında; araştırmada kullanılan modele, evren ve örnekleme, veri toplama aracının geçerlilik ile güvenilirliğine, araştırma sürecinde verilerin nasıl elde edildiğine, verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bir topluluğun belirli özelliklerini ortaya çıkarmak gayesiyle verilerin elde edilmesini amaç edinen çalışmalara tarama (survey) çalışmaları denilir. Bu çalışmaların avantajı çok fazla kişinin bulunduğu örneklem kümelerden elde edilen fazlaca veriyi araştırmacıların kullanımına sunmasıdır (Büyüköztürk vd., 2019). Araştırma, ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığını ve öğretim programına bağlılık düzeylerini ortaya koymayı amaçladığı için araştırma tarama modelinde bir araştırmadır.

Evren- Örneklem

Çalışma evreni olarak 2022-2023 akademik yılında Nevşehir ilinde görev yapan ilköğretim öğretmenleri yer almaktadır. Çalışmalar çoğunlukla örneklem kümeler üzerinde gerçekleştirilir ve ortaya çıkan sonuçlar ilgili evrene genelleme yapılır (Karasar, 2010).

Çalışmamızda amaçlı örnekleme yöntemi çeşitlerinden kolay ulaşılabılır durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Böylece Nevşehir’de ilköğretim kademesinde görev yapan 625 öğretmen örneklem içerisine alınmıştır. Araştırmacı tarafından kullanılan kolay ulaşılabılır durum örnekleme çalışmanın daha pratik ve hızlı yapılmasına vesile olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Nevşehir ilinin merkez ve ilçelerinde bulunan anaokulu, ilkokulu, ortaokul ve imam hatip ortaokullarına ulaşılmıştır. Anaokulları ile ilkokullar bünyesinde görev yapan anasınıfı ve sınıf öğretmenleri yine ortaokul ile imam hatip ortaokullarında görev yapan ortaokul öğretmenleri çalışmada yer almıştır.

Veri Toplama Aracının Geçerlilik ve Güvenirliği

İlköğretim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlık yeterliklerinin tespit edilmesi için verilerin elde edilmesi amacıyla araştırmacının kendisinin geliştirdiği “Program Okuryazarlığı Ölçeği”nden faydalanılmıştır. Ortaya çıkan verilerin analizi SPSS programı aracılığıyla elde edilmiştir.

Faktör yük değerleri incelendiğinde değerlerin .62 ile .88 arasında değiştiği; maddelere ait toplam test korelasyon değerlerinin .38 ile .70 arasında değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Maddelerin test korelasyon değerlerinin pozitif olarak yüksek olması istenen bir durumdur (Büyüköztürk vd., 2019). Bu duruma istinaden alınan maddelerin iyi seviyede ayırt eden maddeler oldukları ifade edilebilir. Yapılan bu hesaplamalardan sonra ölçeğin güvenilirlik noktasında hesap işlemlerine geçilmiştir.

Ölçeğin Cronbach Alpha değeri .89 olarak, Spearman Brown korelasyon değeri .90, Guttman Split-Half değeri .90 olarak bulunmuştur. Açıklanan varyans aralığının %40 ile %60 arasında olması yeterli olarak kabul edilmekte, ifade edilen varyans değerinin yapının iyi derecede ölçüldüğünün bir göstergesi olarak kabul görmektedir (Büyüköztürk vd., 2019). Bunun yanında Özdamar (2002) çalışmasında, .80 ve yukarı güvenirlige sahip olan ölçeklerin yeterince güvenilir olduklarını ifade etmiştir.

Yapılan araştırmada diğer bir veri olan ilköğretim öğretmenlerinin öğretim programına bağlı olma derecelerini belirlemek için Yaşaroğlu ile Manav (2015)’ın geliştirdiği “Öğretim Programına Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Öğretim Programına Bağlılık Ölçeği’nde 20 madde bulunmaktadır. Öğretim programına bağlılık ölçeğinin 5’li likert şeklinde olduğu “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğinden, “katılmıyorum” seçeneğinden, “kısmen Katılıyorum” seçeneğinden, “katılıyorum” seçeneğinden ve “tamamen katılıyorum” seçeneklerinden oluştuğu ifade edilmiştir.

Aynı şekilde Yaşaroğlu ve Manav, faktör analizi sonuçları neticesinde madde yük göstergeleri .355 ile .757 arasında değişiklik gösteren 20 maddenin yer aldığı tek faktörlü ölçeğin Cronbach değerini ise .896 şeklinde hesaplamışlardır. Tek faktör olan yapının varyans değeri %35.81' ini açıkladığı, öz değerinin de 7.163 olduğu ifade edilmiştir. Bu sonuçlara göre ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu kanaatine varılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacının kendisinin geliştirdiği “Program Okuryazarlığı Ölçeği” ile Yaşaroğlu – Manav tarafından geliştirilen “Öğretim Programına Bağlılık” ölçeklerinin uygulanabilmesi için Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulu ile Nevşehir Milli Eğitim Müdürlüğü'ne başvuru yapılarak izinler alınmıştır. Öğretmenlere ölçeklere araştırmacının kendisi tarafından uygulanmasına önem verilmiştir. Gönüllülük ilkesine dikkat edilmiş, kimlik bilgisi istenmemiş ve cevapların samimi olarak verilmesinin altı çizilmiştir. Verilerin toplanması yaklaşık olarak 45 günde tamamlanmıştır.

Dağılımların homojenliği incelenmiştir. Bu incelemelerde basıklık ile çarpıklık (Skewness ve Kurtosis) değerlerine incelenirken Tabashnick'e göre -1,5 ile +1,5 aralığında; George ile Mallery'e göre de -2,0 ile +2,0 aralığında olması durumunda homojen veya normal dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Verilerin analizinde normal dağılım bulunduğu için değişkeni 2 faktörlü olanlarda Bağımsız Gruplar T-testi, değişkeni 3 ve üzeri faktörlü olanlarda ise Anova Testi uygulanmıştır. Anlam düzeyinin $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Öğretmenlere ilişkin şahsi verilerin analiz edilebilmesi için yüzde tekniği ve frekans tekniği kullanılmıştır. Verilerin cinsiyetlere ve eğitim durumuna göre karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t-testi kullanılmıştır. Branş değişkenine ilişkin yapılan karşılaştırmalarda ise tek yönlü varyans analizinden faydalanılmıştır. Tek yönlü varyans analizinin neticesinde anlam ifade eden farkın tespit edilmesi noktasında farklılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini tespit etmek amacıyla LSD testi yapılmıştır.

Veri toplama araçlarındaki maddelerin gerçekleşme düzeylerini belirlemek için tamamen katılıyorum seçeneği, katılıyorum seçeneği, kısmen katılıyorum seçeneği, katılmıyorum seçeneği, hiç katılmıyorum seçenekleri kullanılmıştır. Program Okuryazarlığı ve Öğretim Programına Bağlılık Ölçeklerinde yer alan maddelerin her birinin aritmetik ortalamalarının ifade edilmesinde; 1.00-5.00 arasında yer alan değerler aşağıdaki şekliyle belirlenmiştir:

“tamamen katılıyorum seçeneği”: 4.21-5.00; “katılıyorum seçeneği”: 3.41-4.20; “kısmen katılıyorum seçeneği”: 2.61-3.40; “katılmıyorum seçeneği”: 1.81-2.60; “hiç katılmıyorum seçeneği”: 1.00-1.80.

Bulgular

Araştırmanın sonuçları neticesinde elde edilen bulgulara ayrıca bulgular neticesinde yorumlara değinilmiştir. Tablo 1’de program okuryazarlığı ölçeğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Program Okuryazarlığı Ölçeği Alt Boyutlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Program Okuryazarlığı	X	ss
1	Kazanım Okuryazarlığı Yeterliği	4.11	.50
2	İçerik Okuryazarlığı Yeterliği	4.10	.51
3	Öğrenme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliği	4.31	.49
4	Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliği	4.15	.67

Tablo 1’e göre, program okuryazarlığı ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin toplam aritmetik ortalamaları incelendiğinde öğretmenlerin kazanım ($\bar{X} = 4.11$), içerik ($\bar{X} = 4.10$) ve ölçme değerlendirme ($\bar{X} = 4.15$) okuryazarlığı yeterliği konusunda “katılıyorum” düzeyinde, öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı ($\bar{X} =$

4.31) yeterliği konusunda “tamamen katılıyorum” noktasında görüş belirttikleri ifade edilmiştir. Bu duruma göre öğretmenlerin program okuryazarlığı konusunda kendilerini yeterli gördükleri söylenebilir.

Kazanım Okuryazarlığı Yeterliği Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Program okuryazarlığı ölçeğinin kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutuyla ilişkili öğretmen görüşlerinin aritmetik ortalamalarına bakıldığında öğretmenlerin “Katılıyorum” ($\bar{X} = 4.11$) seviyesinde görüş ifade ettikleri görülmektedir. Buna göre kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ait okuryazarlık düzeyinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutu cinsiyete göre incelenmiştir. Anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını tespit amacıyla bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Tablo 2’de kazanım okuryazarlığı yeterliğinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Kazanım Okuryazarlığı Yeterliğinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi (T-Testi Sonuçları)

Kazanım Okuryazarlığı Yeterliği								
Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	sd	Levene	P	t	p
Kadın	334	4.12	-0.47	623	2.521	0.113	-0.098	0.992
Erkek	291	4.12	0.53					

Tablo 2’ye göre, yapılmış t-testi sonucunda kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmen görüşlerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Grupların aritmetik ortalamalarına bakıldığında, kadın öğretmenlerin ($\bar{X} = 4.12$), erkek öğretmenlerin ($\bar{X} = 4.12$) oldukları ve aynı düzeyde görüş ifade ettikleri görülmüştür. İki grubun da “Katılıyorum” düzeyinde görüş belirttikleri görülmüştür.

İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutu eğitim durumu değişkeni açısından incelenmiştir. Anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını tespit amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Tablo 3’te kazanım okuryazarlığının eğitim durumu değişkenine göre incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3. Kazanım Okuryazarlığı Yeterliğinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi (T-Testi Sonuçları)

Kazanım Okuryazarlığı Yeterliği								
Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	Sd	Levene	p	t	p
Lisans	527	4.08	0.50	623	0.650	0.420	-3.945	0.000
Lisansüstü	98	4.30	0.47					

Tablo 3’e göre, eğitim durumu değişkeni açısından yapılan t-testi sonucunda kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir. Farklılığın lisansüstü eğitim durumuna sahip olan öğretmenler lehine olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutunun lisansüstü mezunlarında daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 4’te kazanım okuryazarlığı alt boyutunun branş değişkenine göre incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4. Kazanım Okuryazarlığı Yeterliği Alt Boyutunun Branş Değişkenine Göre İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Kazanım Okuryazarlığı Yeterliği										
Branş	N	\bar{X}	Ss	Var. Kay.	Kar. Top.	Sd	Kar. Ort.	F	p	LSD
Anasınıfı Öğretmeni (1)	59	4.20	0.44							
Sınıf Öğretmeni (2)	225	4.21	0.49	Gruplar arası	5.734	7	0.819			
Türkçe Öğretmeni (3)	54	4.06	0.51							
Matematik Öğretmeni (4)	56	4.11	0.46	Gruplar içi	149.206	617	0.242			1-6
Fen Bilimleri Öğretmeni (5)	38	4.18	0.48					3.387	0.001*	
Sosyal Bilgiler Öğretmeni (6)	37	3.99	0.48							2-6 8
İngilizce Öğretmeni (7)	41	4.04	0.39	Toplam	154.940	624				
Diğer (8)	115	3.98	0.55							
Levene= 1369 p= 0.215										

Tablo 4'e göre, branş değişkeni açısından yapılan varyans analizi sonucunda; kazanım okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. ($F_{(7-624)}=3.387$; $p<0.05$). Yapılan LSD testi sonucuna göre; farklılaşmanın branşı anasınıfı olan öğretmenler ile ($\bar{X}=4.20$), branşı sosyal bilgiler ($\bar{X}=3.99$) ve diğer branşlarda olan ($\bar{X}=3.98$) öğretmenler arasında ve branşı anasınıfı olan öğretmenler lehine olduğu tespit edilmiştir. Yine branşı sınıf olan öğretmenler ile ($\bar{X}=4.21$), branşı sosyal bilgiler ($\bar{X}=3.99$) ve diğer branşlarda olan ($\bar{X}=3.98$) öğretmenler arasında ve branşı sınıf olan öğretmenler lehine olduğu da tespit edilmiştir. Grupların aritmetik ortalamalarına bakıldığında sınıf öğretmenlerinin “Tamamen Katılıyorum” seviyesinde, diğer öğretmenlerin ise “Katılıyorum” seviyesinde görüş belirttikleri görülmüştür. En yüksek görüşün ($\bar{X}=4.21$) ile branşı sınıf olan öğretmenlerde olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma göre; sınıf öğretmenlerinde program okuryazarlığı kazanım okuryazarlığı yeterliğinin daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

İçerik Okuryazarlığı Yeterliği Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Program Okuryazarlığı Ölçeğinin içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna yönelik öğretmen görüşlerine ait aritmetik ortalamaya bakıldığında öğretmenlerin katılıyorum ($\bar{X}=4.10$) noktasında görüş belirttikleri görülmektedir. Böylece; program okuryazarlığı içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutunun öğretmenlerde yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

İlköğretim öğretmenlerin program okuryazarlığı içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutu cinsiyet değişkeni açısından incelenmiştir. Anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablo 5'te içerik okuryazarlığı yeterliliğinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 5. İçerik Okuryazarlığı Yeterliliğinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi (T-Testi Sonuçları)

İçerik Okuryazarlığı Yeterliliği								
Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	sd	Levene	p	T	P
Kadın	333	4.13	0.49	623	0.217	0.641	1.666	0.096
Erkek	292	4.07	0.52					

Tablo 5'e göre, cinsiyet değişkenine göre ortaya konan t-testi sonucunda içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutu eğitim durumu değişkenine göre ele alınmıştır. Anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablo 6'da içerik okuryazarlığı yeterliliğinin eğitim durumu değişkenine göre incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 6. İçerik Okuryazarlığı Yeterliliğinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi (T-Testi Sonuçları)

İçerik Okuryazarlığı Yeterliliği								
Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	Sd	Levene	P	T	p
Lisans	527	4.08	0.51	623	0.711	0.399	-3.131	0.002
Lisansüstü	98	4.25	0.45					

Tablo 6'ya göre, eğitim durumu değişkenine göre ortaya konan t-testi sonucunda içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda farklılığın lisansüstü eğitim durumuna sahip olan öğretmenler lehine olduğu görülmüştür. Lisansüstü mezunlarının "Tamamen Katılıyorum"; lisans mezunlarının ise "Katılıyorum" düzeyinde görüş belirttikleri görülmüştür. Bu bulguya göre içerik okuryazarlığı yeterliliğinin lisansüstü eğitim durumuna sahip olan öğretmenlerde daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 7'de içerik okuryazarlığı yeterliliğinin branş değişkenine göre incelenmesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7. İçerik Okuryazarlığı Yeterliğinin Branşa Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

İçerik Okuryazarlığı Yeterliği										
Branş	N	\bar{X}	ss	Var. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	P	LSD
Anasınıfı Öğretmeni (1)	59	4.23	0.46							
Sınıf Öğretmeni (2)	225	4.20	0.52	Gruplar arası	5.775	7	0.825			
Türkçe Öğretmeni (3)	54	3.98	0.42							1-3
Matematik Öğretmeni (4)	56	4.00	0.44	Gruplar içi	154.638	617	0.251	3.292	0.002*	4 6 8
Fen Bilimleri Öğretmeni (5)	38	4.09	0.50							
Sosyal Bilgiler Öğretmeni (6)	37	3.94	0.45							2-3 4 6 8
İngilizce Öğretmeni (7)	41	4.04	0.59							
Diğer (8)	115	4.05	0.51	Toplam	160.414	624				
Levene= 2320 p= 0.124										

Tablo 7'ye göre, branş değişkenine göre ortaya konan varyans analizi sonucunda; içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna yönelik öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. ($F_{(7-624)}=3.292$; $p<0.05$). Yapılan LSD testine göre; farklılığın branşı anasınıfı olan öğretmenler ile ($\bar{X}=4.23$), branşı Türkçe ($\bar{X}=3.98$), branşı matematik ($\bar{X}=4.00$), branşı sosyal bilgiler ($\bar{X}=3.94$) ve diğer branşlarda olan ($\bar{X}=4.05$) öğretmenler arasında ve branşı anasınıfı olan öğretmenler lehine olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yine branşı sınıf olan öğretmenler ile ($\bar{X}=4.20$), branşı Türkçe ($\bar{X}=4.00$), branşı matematik ($\bar{X}=4.00$), branşı sosyal bilgiler ($\bar{X}=3.94$) ve diğer branşlarda olan ($\bar{X}=4.05$) öğretmenler arasında ve sınıf öğretmenleri lehine olduğu da görülmektedir. Bu sonuca göre; branşı anasınıfı olan öğretmenlerde program okuryazarlığı içerik okuryazarlığı yeterliği alt boyutu düzeyinin daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğrenme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliği Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelgeye göre öğretmen görüşlerinin aritmetik ortalamalarına bakıldığında öğretmenlerin tamamen katılıyorum ($\bar{X}=4.31$) olarak görüş belirttikleri bulunmuştur. Buna göre öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ait okuryazarlık düzeyinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin program okuryazarlığı öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği alt boyutu cinsiyet değişkeni açısından incelenmiştir. Anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablo 8'de öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliğinin cinsiyet değişkenine göre

incelenmesine ilişkin T-testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8. Öğretme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliğinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi (T-Testi Sonuçları)

Öğrenme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliği								
Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	Sd	Levene	P	T	p
Kadın	333	4.32	0.46	623	2.652	0.104	0.936	0.350
Erkek	292	4.29	0.51					

Tablo 8'e göre, cinsiyet değişkeni açısından yapılan t-testi sonucunda öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Grupların aritmetik ortalamaları incelendiğinde, kadın öğretmenlerin (\bar{X} =4.32), erkek öğretmenlerin (\bar{X} =4.29) oldukları ve kadın öğretmenlerin daha yüksek düzeyde görüş belirttikleri tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin program okuryazarlığı öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği alt boyutu eğitim durumu değişkenine göre incelenmiştir. Anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablo 9'da öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliğinin eğitim durumu değişkenine göre incelenmesine ilişkin T-testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. Öğrenme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliğinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi (T-Testi Sonuçları)

Öğrenme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliği								
Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	Sd	Levene	P	T	p
Lisans	527	4.28	0.49	623	0.459	0.498	-3.441	0.001
Lisansüstü	98	4.46	0.46					

Tablo 9'a göre, eğitim durumu değişkeni açısından yapılan t-testi sonucunda öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda farklılığın lisansüstü eğitim durumuna sahip olan öğretmenler lehine olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliğinin lisansüstü eğitim alan öğretmenlerde daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 10'da öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği alt boyutunun branş değişkenine göre incelenmesine ilişkin varyans analizi sonuçları yer verilmiştir.

Tablo 10. Öğrenme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliği Alt Boyutunun Branş Değişkenine Göre Varyans Analizi Sonuçları

Öğrenme-Öğretme Süreci Okuryazarlığı Yeterliği										
Branş	N	\bar{X}	ss	Var. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	P	LSD
Anasınıfı Öğretmeni (1)	59	4.34	0.55							
Sınıf Öğretmeni (2)	225	4.36	0.31	Gruplar arası	3.955	7	0.565			
Türkçe Öğretmeni (3)	54	4.27	0.69							
Matematik Öğretmeni (4)	56	4.23	0.70	Gruplar içi	144.194	617	0.234			1-8
Fen Bilimleri Öğretmeni (5)	38	4.43	0.67					2.418	0.019*	2-8
Sosyal Bilgiler Öğretmeni (6)	37	4.30	0.89							5-4 8
İngilizce Öğretmeni (7)	41	4.39	0.63							7-8
Diğer (8)	115	4.17	0.50	Toplam	148.149	624				
Levene= 1.164 p= 0.322										

Tablo 10'a göre, branş değişkeni açısından yapılan varyans analizi sonucunda; öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı farklılık saptanmıştır ($F_{(7-624)}=2.418$; $p<0.05$). En yüksek düzeyde görüş ($\bar{X}=4.43$) ile branşı fen bilimleri olan öğretmenlerde tespit edilmiştir. Bu sonuca göre; branşı fen bilimleri olan öğretmenlerin program okuryazarlığı öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği düzeyinin daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliği Alt Boyutuna İlişkin Bulgular

Program okuryazarlığı ölçeğinin ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutuyla ilgili öğretmen görüş ve düşüncelerinin aritmetik ortalamalarına bakıldığında öğretmenlerin "katılıyorum" ($\bar{X}=4.15$) düzeyinde görüş belirttikleri görülmektedir. Bu veriye göre; program okuryazarlığı ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ait okuryazarlık düzeyinin öğretmenlerde yeterli düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin program okuryazarlığı ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutu cinsiyet değişkeni açısından incelenmiştir. Anlamlı bir farklılaşma gösterilip gösterilmediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablo 11'de ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliğinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesine ilişkin T- testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 11. Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliğinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi
(T-Testi Sonuçları)

Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliği								
Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	Sd	Levene	p	T	p
Kadın	333	4.16	0.57	623	0.001	0.981	0.728	0.467
Erkek	292	4.13	0.58					

Tablo 11'e göre, cinsiyet değişkenine göre uygulanan t-testi sonucunda ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna yönelik öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Grupların aritmetik ortalamalarına bakıldığında, kadın öğretmenlerin ($\bar{X}=4.16$), erkek öğretmenlerin ($\bar{X}=4.13$) oldukları ve kadın öğretmenlerin daha yüksek düzeyde görüş belirttikleri tespit edilmiştir.

Öğretmenlerin program okuryazarlığı ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutu eğitim durumu değişkenine göre incelenmiştir. Anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tablo 12'de ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliğinin eğitim durumu değişkenine göre incelenmesine ilişkin T-testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 12. Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliğinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi
(T-Testi Sonuçları)

Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliği								
Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	sd	Levene	p	T	p
Lisans	527	4.12	0.58	623	0.073	0.786	-2.826	0.005
Lisansüstü	98	4.30	0.54					

Tablo 12'ye göre, eğitim durumu değişkenine göre uygulanan t-testi sonucunda ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bulguya göre ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliğinin lisansüstü eğitim alan öğretmenlerde daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 13'te branş değişkeni açısından ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna yönelik ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin görüşlerini yansıtan varyans analizi sonuçlarına bulunmaktadır.

Tablo 13. Branş Değişkenine Göre Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliği Alt Boyutuna İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı Yeterliği										
Branş	N	\bar{X}	ss	Var. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	P	LSD
Anasınıfı Öğretmeni (1)	59	3.96	0.56					6.539	0.000*	
Sınıf Öğretmeni (2)	225	4.34	0.55	Gruplar arası	14.187	7	2.027			2-1

Türkçe Öğretmeni (3)	54	4.00	0.53						3
Matematik Öğretmeni (4)	56	4.06	0.52	Gruplar içi	191.234	617	0.310		4
Fen Bilimleri Öğretmeni (5)	38	4.08	0.50						5
Sosyal Bilgiler Öğretmeni (6)	37	4.00	0.59						6
İngilizce Öğretmeni (7)	41	3.96	0.44						7
Diğer (8)	115	4.14	0.64						8
				Toplam	205.421	624			
Levene= 2.458 p= 0.117									

Tablo 13'e göre, ortaya çıkan varyans analizi sonucunda; ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği alt boyutuna yönelik öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F_{(7-624)}=6.539$; $p<0.05$). En yüksek düzeyde görüş ($\bar{X}=4.34$) ile branşı sınıf olan öğretmenlerde tespit edilmiştir. Ortaya çıkan tabloya göre; sınıf öğretmenlerinin program okuryazarlığı ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği düzeyinin daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğretim Programına Bağlılık Ölçeğine İlişkin Bulgular

Öğretim Programına Bağlılık Ölçeğine ilişkin ilköğretim öğretmenlerinin görüş ve düşüncelerinin toplam aritmetik ortalamasına bakıldığında "Tamamen Katılıyorum" ($\bar{X}=4.21$) düzeyinde görüş belirttikleri tespit edilmektedir. Bu bulguya göre; öğretim programına bağlılık düzeyinin öğretmenlerde yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından incelenmiştir. Anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Tablo 14'te öğretim programının bağlılık düzeyinin cinsiyet değişkenine göre incelenmesine ilişkin T-testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 14. Öğretim Programına Bağlılık Düzeyinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi (T-Testi Sonuçları)

Öğretim Programına Bağlılık Düzeyi								
Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	Sd	Levene	p	t	p
Kadın	333	4.24	0.40					
Erkek	292	4.17	0.45	623	1.072	0.301	1.944	0.052

Tablo 14'e göre, cinsiyet değişkeni açısından yapılan t-testi sonucunda öğretim programına bağlılık düzeyine ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kadın öğretmenlerin "tamamen katılıyorum" düzeyinde, erkek öğretmenlerin ise "katılıyorum" düzeyinde görüş bildirdikleri görülmüştür.

Öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeyleri eğitim durumuna göre incelenmiştir. Anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Tablo 15'te öğretim programının bağlılık düzeyinin eğitim durumu değişkenine göre incelenmesine ilişkin T-testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 15. Öğretim Programına Bağlılık Düzeyinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi (T-testi Sonuçları)

Öğretim Programına Bağlılık Düzeyi								
Eğitim Durumu	N	\bar{X}	Ss	sd	Levene	p	t	p
Lisans	527	4.17	0.43	615	3.867	0.050	-4.504	0.000
Lisansüstü	98	4.38	0.35					

Tablo 15'e göre, eğitim durumu değişkeni açısından yapılan t-testi sonucunda öğretim programına bağlılık düzeyine ilişkin öğretmenler arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda farklılığın lisansüstü eğitim alan öğretmenler lehine olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre öğretim programına bağlılık düzeyinin lisansüstü eğitim durumuna sahip olan öğretmenlerde daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Çizelgede branş değişkenine göre öğretim programına bağlılık düzeyine ilişkin ilköğretim öğretmenlerinin görüşlerini yansıtan varyans analizi yer almaktadır. Tablo 16'da öğretim programına bağlılık düzeyinin branş değişkenine ilişkin varyans analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 16. Öğretim Programına Bağlılık Düzeyinin Branş Değişkenine İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Öğretim Programına Bağlılık Düzeyi										
Branş	N	\bar{X}	Ss	Var. Kay.	Kar. Top.	sd	Kar. Ort.	F	p	LSD
Anasınıfı Öğretmeni (1)	59	4.22	0.43							
Sınıf Öğretmeni (2)	225	4.24	0.44	Gruplar arası	1.358	7	0.194			
Türkçe Öğretmeni (3)	54	4.20	0.40							
Matematik Öğretmeni (4)	56	4.21	0.41	Gruplar içi	111.845	617	0.181			
Fen Bilimleri Öğretmeni (5)	38	4.25	0.31					1.071	0.381*	
Sosyal Bilgiler Öğretmeni (6)	37	4.28	0.41							
İngilizce Öğretmeni (7)	41	4.20	0.32							
Diğer (8)	115	4.12	0.48	Toplam	113.203	624				
Levene= 2.039		p= 0.048								

Tablo 16'ya göre, branş değişkeni açısından yapılan varyans analizi sonucunda; öğretim programına bağlılık düzeyine ilişkin öğretmenler arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır ($F_{(7-624)}=1.071$; $p>0.05$). En yüksek düzeyde görüş ($\bar{X}=4.28$) ile sosyal bilgiler öğretmenlerinde tespit edilmiştir.

Program Okuryazarlığı ve Öğretim Programına Bağlılık Arasındaki İlişki

Program okuryazarlığı alt boyutları olan kazanım okuryazarlığı yeterliği, içerik okuryazarlığı yeterliği, öğrenme-öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği ile ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği ve öğretim programına bağlılık arasında olan belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

Tablo 17. Program Okuryazarlığı ve Öğretim Programına Bağlılık Arasındaki İlişki

	1	2	3	4
Kazanım (1)	-			
İçerik (2)	.728	-		
Öğrenme-öğretme süreci (3)	.681	.691	-	
Ölçme ve değerlendirme (4)	.603	.721	.647	-
Öğretim programına bağlılık	.550	.535	.650	.504

Tablo 17'ye göre, program okuryazarlığı yeterliği tüm alt boyutları ve öğretim programına bağlılık arasında orta düzeyde ($r=0,30-0,70$; Köklü, vd., 2006) pozitif ve anlamlı ($p<0,05$) bir ilişki bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı yeterlikleri ile öğretim programına bağlılık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı alt boyutlarına ait yeterliklerinin cinsiyetlerine, eğitim durumlarına ve branşlarına göre değişiklik gösterip göstermediği incelenmiştir. Yine ilköğretim öğretmenlerinin öğretim programına bağlılık düzeyleri bahsedilen değişkenlere göre irdelenmiştir. Bunların yanında ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı yeterlikleri ile öğretim programına bağlılık düzeyleri arasında ilişki olup olmadığı da araştırılmıştır.

Bu çalışmada, ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlık yeterlikleri ile öğretim programına bağlılık düzeyleri belirlenmek istenmiştir. Ulaşılan sonuçlar daha önce bu alanda yapılmış çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak durum değerlendirmesi yapılmıştır.

Alanyazına baktığımızda konu ile ilgili olarak ortaya konulan çalışmalarda benzer ve farklı sonuçlara ulaşıldığını görüyoruz. Çalışmamızın program okuryazarlığı yeterliğine ilişkin bulgularında ilköğretim öğretmenlerinin yeterli düzeyde olduklarını araştırmamızın bulgularına dayanarak ifade etmiştik. Öğretim programı okuryazarlık düzeyi Bolat (2017), Sural ve Dedebali (2018), Aslan (2018), Erdem ve Eğmir (2018), Çetinkaya ve Tabak (2019), Keskin (2020) ile Yılmaz'ın (2021) ortaya koydukları çalışmalarda öğretmenler ve öğretmen adayları için yüksek düzeyde; Yıldız (2019) ve Kahramanoğlu'nun (2019) yaptıkları çalışmalarda ise orta seviyede olduğu ifade edilmiştir. Buradan hareketle ortaya konulmuş araştırmalarda öğretmenlerin programı bildikleri, hâkim oldukları ve sınıflarında uyguladıklarını söyleyebiliriz. Bu olumlu durumun tasarlanan programlar ile uygulamaya konulacak programlar arasındaki farkın en aza indirilmesine olumlu yönde yansıtılabileceğini söyleyebiliriz. İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı yeterlik düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılık göstermediği sonucu bulunmuştur. Grupların aritmetik ortalamalarına bakıldığında kazanım okuryazarlığı, içerik okuryazarlığı, öğrenme öğretme süreci okuryazarlığı ve ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliklerinde kadın öğretmenlerin daha yüksek düzeyde görüş bildirdikleri ifade edilmiştir. Benzer şekilde Aslan (2018), Mansuroğlu (2019), Aslan (2019), Keskin (2020), Gülpek (2020) ve Yılmaz (2021) ortaya koydukları çalışmalarda da program okuryazarlık düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Farklı olarak Kahramanoğlu (2019) kadın öğretmenler lehine, Erdamar (2020) ise erkek öğretmenler lehine farklılaşma olduğunu söylemişlerdir. Cinsiyet değişkeni noktasında program okuryazarlık yeterliğinde farklılık olmamasının sebepleri; hizmet öncesi eğitimlerde öğretmenlerin karma şekilde bulunması, program geliştirme çalışmaları olsun hizmetiçi eğitim çalışmaları olsun kadın ve erkek öğretmenler için ayrıma gidilmemesi şeklinde ifade edilebilir.

İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı yeterlik düzeylerinin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Aslan (2018) araştırmasında lisansüstü eğitime sahip olan öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucunu ifade etmiştir. Bu

sonuç mevcut araştırmanın eğitim durumu değişkenine göre elde edilen sonuçlarıyla örtüşmektedir. Keskin (2020) ise araştırmasında lisansüstü eğitime sahip olan öğretmenlerin az olması sebebiyle program okuryazarlığı yeterliğine etkisi noktasında sağlıklı bir değerlendirme yapamadığını söylemiştir. Lisansüstü eğitim programlarında programa ait olan derslerin öğretmenlere etki ettiğini ve bu durumun yeterlik konusunda olumlu olduğunu söyleyebiliriz.

İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlığı yeterlik düzeylerinin branşlarına göre farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Farklılıkların kazanım okuryazarlığı yeterliği düzeyinde anasınıfı öğretmenleri lehine, içerik okuryazarlığı yeterliği düzeyinde anasınıfı ve sınıf öğretmenleri lehine, öğrenme öğretme süreci okuryazarlığı yeterliği düzeyinde anasınıfı, sınıf, fen bilimleri ve İngilizce öğretmenleri lehine, ölçme-değerlendirme okuryazarlığı yeterliği düzeyinde ise sınıf ve diğer branşlarda olan öğretmenler lehine olduğu ifade edilmiştir. Aslan (2018) da yaptığı araştırmasında branş olarak program okuryazarlığı yeterliğinin değiştiğini söylemiştir. Fen bilimleri branşındaki öğretmenlerin daha yüksek düzeyde program okuryazarı oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bu farklılaşmalara sebep öğretmenlerin mesleklerine kaynak oluşturan alanlardaki bölümlerin alanı ile ilgili derslerindeki içerik kısmının program bilgisiyle örtüşmesi noktasındaki artıları söylenebilir. Erdem ve Eğmir (2018), Aslan (2019), Kahramanoğlu (2019) ile Keskin (2020) ise yapmış oldukları araştırmalarda branş değişkeninin öğretim programı okuryazarlık düzeyini etkilemediğini ifade etmişlerdir. Yine Yılmaz (2021) ise araştırmasında program okuryazarlığı alt boyutunda okul öncesi öğretmenleri aleyhine olan farklılığın altını çizmiştir. Bu bulgular mevcut çalışmamızın branş değişkenine ait sonuçlarıyla paralellik göstermemektedir.

Çalışma sonuçlarına yakın olarak Eskiocak (2005), Taşdemir (2006) ve Superfine (2008) araştırmalarında öğretmenlerin planlama noktasında en fazla program konusuna öncelik verdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan Sanchez ile Valcarcel (1999) ile Kouffman ve diğerleri (2002) de programın değil aksine ders kitaplarının öncelik olduğunu ve önem verildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu tablo mevcut çalışmamızla örtüşmemektedir.

Bu araştırmada incelenen konulardan diğeri de ilköğretim öğretmenlerinin öğretim programına bağlılık düzeyleri olmuştur. Genel olarak öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeyleri yüksek bulunmuştur. Konuyla ilgili olarak alanyazını incelediğimizde yapılmış olan araştırmalarda çalışmamızın sonuçlarıyla benzerlik ve farklılık gösteren sonuçlar olduğunu söyleyebiliriz. Araştırmamızın sonucu ile tutarlı olan çalışmalara Akpınar ve Aydın (2007); Tekbıyık ve Akdeniz (2008); Kenan ve Özmen (2010); Çelik-Şen ve Şahin –Taşkın (2010) ile Öztürk'ün (2012) çalışmalarını örnek olarak verebiliriz. Yine Burul (2018), Gürbüz (2020), Can (2020) ve Yılmaz (2021) da ortaya koydukları araştırmalarda öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeylerini yüksek bulmuşlardır. Aslan ve Erden (2020) ise ortaokul öğretmenlerinin öğretim programına bağlılık düzeylerinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Aykaç ve Ulubey (2012), Atilla (2012) ve Han (2013) tarafından ortaya konulmuş araştırmalarda ise öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Mevcut araştırmamızda ilköğretim öğretmenlerinin öğretim programına bağlılık düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılık göstermediği bulunmuştur. Benzer şekilde Burul (2018), Karadağ Çaydaşı (2019), Aslan ve Erden (2020), Gürbüz (2020), Aşçı ve Yıldırım (2020), Can (2020) ile Yılmaz (2021) araştırmalarında aynı sonuca ulaşmışlardır. Ayrıca alanyazında cinsiyet değişkeni açısından öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeylerinin değişiklik gösterdiğine dair herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içinde almış oldukları eğitimlerin cinsiyete göre değişiklik göstermemesi bu durumun sebebi olarak ifade edilebilir.

Araştırmamızda eğitim durumu değişkeni açısından ilköğretim öğretmenlerinin öğretim programına bağlılık düzeylerinin farklılık gösterdiği ve bu durumun lisansüstü eğitim yapmış öğretmenler lehine olduğu ifade edilmişti. Burul (2018) ortaya koyduğu araştırmasında programa bağlılık düzeyinin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğini belirtmiştir. Buna karşılık Aslan ve Erden (2020) çalışmalarında benzer şekilde yüksek lisans ve doktora mezunu öğretmenlerin programa bağlılık düzeylerini yüksek bulmuşlardır. Programı sınıf içerisinde daha iyi uyguladıklarını ve daha hâkim olduklarını belirtmişlerdir.

Mevcut çalışmamızda branş değişkeni açısından ilköğretim öğretmenlerinin programa bağlılıklarının anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konulmuştu. Yılmaz (2021) ile Aslan ve Erden (2020) araştırmalarında branş değişkeninin öğretim programına bağlılık düzeyini etkilediğini söylemişlerdir. Bu durum çalışmamızın branş değişkeni açısından sonucuyla benzerlik göstermemektedir. Diğer taraftan Aşçı ve Yıldırım (2020) öğretmenlerin öğretim programına bağlılık düzeylerinin branşlara göre farklılık göstermediğini ifade etmişlerdir.

Dewey'in (2013) ifade ettiği şekliyle kişinin sahip olması gereken ilk olarak öğrenme isteği ve arzusunun sürekliliğidir. Ortaöğretim programları genel açıklamalar kısmında (MEB, 2018) "Programların belli bir zaman diliminde son bulmadığı, devamlı gelişim gösterdiği bu durumda yaşam boyunca devam ettiği mottası ile hazırlanmıştır." İfadesi yer almaktadır. Buradan hareketle öğretim programının sahada uygulayıcıları olan öğretmenlerimizin de değişim ve gelişim göstermeleri kaçınılmaz bir durumdur. Anahtar rolünde olan öğretmenlerin program okuryazarlık ve öğretim programına bağlılık düzeylerinin artırılması önem arz etmekte ve hassasiyetle üzerinde durulması gereken konu olarak dikkat çekmektedir.

Öneriler

Bu kısımda, araştırmada elde edilen sonuçlar temel alınarak geliştirilen, bundan sonraki süreçlerde diğer araştırmacılara yol göstermesi açısından önemli olduğuna inanılan önerilere ve sonuçların uygulanabilirliği noktasında uygulamaya dönük önerilere yer verilmiştir.

Araştırmaya Yönelik Öneriler

- İlköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlık düzeylerinin nasıl ve ne şekilde gelişim göstereceği, mevcut tabloyu ortaya çıkaran nedenler yapılacak nitel veya nicel tarzda araştırmalarla daha detaylı incelenebilir.
- Araştırma, ilköğretim öğretmenleri hedef alınarak yapılmıştır. Lise ve dengi eğitim kademesinde görev yapan öğretmenler ile de çalışmalar yapılabilir.
- Mevcut araştırmada program okuryazarlığı ve öğretim programına bağlılık düzeyi diğer branşlarda olan öğretmenlerde düşük düzeyde bulunmuştur. Bu sebeple bu branşlarda yer alan öğretmenlerin baz alındığı farklı çalışmalar yapılabilir.
- Devlet okullarında yapılan bu çalışma özel okulları da kapsayacak şekilde genişletilebilir. Ayrıca farklı illeri içine alacak şekilde farklı örneklem kümeler üzerinde yapılabilir. Bölge il karşılaştırmaları yapılabilir.
- Araştırmamızda ilköğretim öğretmenlerinin program okuryazarlık yeterlikleri ile öğretim programına bağlılık düzeyleri cinsiyet, branş ve eğitim durumu değişkenlerine göre incelenmiştir. Farklı değişkenlere göre program okuryazarlık ve programa bağlılık düzeyleri araştırılabilir.
- Çalışmamız program okuryazarlığı ve öğretim programına bağlılık ölçeklerinden elde edilen veriler ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca öğretmenlere uygulanacak görüşme veya gözlem yöntemleri gibi değişik yöntemler kullanılarak da araştırma bulguları genişletilebilir.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Güncellenen, değiştirilen öğretim programlarına dönük öğretmenlerin süreçte aktif olduğu, görüş ve düşüncelerini ifade edebildikleri, dönüt alabildikleri bir sistem kurulabilir.
- Dönem ve yılsonlarında öğretmenlerin program ile ilgili görüşleri alınarak okuryazarlık ve bağlılık noktasında eksikliği olan öğretmenler tespit edilmeli ve bu eksiklikleri giderme yollarına gidilmelidir.
- MEB, il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri aracılığıyla öğretim programları konusunda değişik etkinlik, aktiviteler yoluyla dikkat çekmeli, seminerler düzenlemeli, web sayfalarını aktif kullanmalıdır.
- Öğretmenlerin program okuryazarlığı ve program bağlılığı noktasında donanımlı olabilmeleri için hizmet öncesi ve hizmetçi eğitim programları ile etkili bir program eğitimi almalarının önü açılmalıdır.
- Program okuryazarlığı ve öğretim programına bağlılık konuları sadece öğretmenlerle sınırlı tutulmamalı okul yöneticileri, müfettişler, eğitim uzmanları gibi eğitimin diğer paydaşları için içerisine çekilmeli, farkındalık sağlanmalıdır.
- Araştırmada lisansüstü eğitim gören öğretmenlerin program okuryazarlık ve öğretim programına bağlılık düzeylerinin yüksek çıkması temel alındığında diğer öğretmenlerin de lisansüstü eğitim yapmalarını teşvik edilmelidir. Üniversiteler ile işbirliği yapılarak öncülük ve aracılık edilebilir.
- Program noktasında olumsuz düşünce ve tutumlara sahip olan öğretmenlerle bu durumun sebepleri ve nasıl düzeleceği ne gibi farklılıklar yapılabileceği üzerinde etkinlikler, çalıştaylar yapılabilir.

Kaynakça

- Akpınar, P. ve Aydın, K. (2007). Eğitimde değişim ve öğretmenlerin değişim algıları. *Eğitim ve Bilim* 32(144), 71-80.
- Aslan, M. ve Erden, R.Z. (2020). Ortaokul öğretmenlerinin öğretim programına bağlılıklarının incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 17(1): 175-199.
- Aslan, O. (2019). *İlk ve ortaokul yöneticilerinin program okuryazarlığına ilişkin algularının çeşitli değişkenlere göre analizi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Aslan, S. (2018). *Ortaokul öğretmenlerinin program okuryazarlık düzeyleri*. [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aşçı, M. ve Yıldırım, R. (2020). Öğretim faillliği ile öğretim programına bağlılık arasındaki ilişki. Yunus Emre ilçesi örneği. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 16: 6126-6149.
- Atilla, M.E. (2012). *Fen ve teknoloji dersi öğretim programındaki yapılandırmacılığa dayalı öğelerin öğretmenler tarafından algılanışı ve uygulanışı*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Aykaç, N. ve Ulubey, Ö. (2012). Öğretmen adaylarının ilköğretim programının uygulanma düzeyine ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 45(1): 63-82.
- Bolat, Y. (2017). Eğitim programı okuryazarlığı kavramı ve eğitim programı okuryazarlığı ölçeği. *Turkish Studies* 12(18): 121-138.
- Burul, C. (2018). *Öğretmenlerin eğitim programı tasarım yaklaşımı tercihlerinin öğretim programına bağlılıklarıyla olan ilişkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Bümen, N.T., Çakar, E. ve Yıldız, D.G. (2014). Türkiye’de öğretim programına bağlılık ve bağlılığı etkileyen etmenler kuram ve uygulamada. *Eğitim Bilimleri Dergisi* 14(1):203-228.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, Ö. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin eğitim inançlarının ve öğretim programına bağlılıklarının incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Çetinkaya, S. ve Tabak, S. (2019). Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlık yeterlilikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 38(1): 296-309.
- Dewey, J. (2013). *Deneyim ve eğitim*. ODTÜ Yayıncılık.
- Erdamar, F.S. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin program okuryazarlık algıları ve ilkökul yöneticilerinin öğretmenlerin program okuryazarlık becerisine yönelik algularının ilerlemeci felsefe bağlamında analizi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Erdem, C. ve Eğmir, E. (2018). Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20(2): 123-138.
- Eskiocak, S. (2005). *Sınıf öğretmenlerinin öğretimi planlama aşamasında karar verme sürecine etki eden etmenlerin analizi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Gülpek, U. (2020). *Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının program okuryazarlık ve beden eğitimi öğretim yeterliliği düzeylerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Gürbüz, Ç. (2020). *Müzik öğretmenlerinin müzik dersi öğretim programına bağlılık düzeylerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Han, C. (2013). Öğretmenlerin işlevsel paradigmaları ve eğitim reformu. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3(1): 59-79.

- Kahramanoğlu, R. (2019). Öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlığına yönelik yeterlik düzeyleri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12(65): 827-840.
- Karadağ Çaydaşı, S. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin değer öğretimine ilişkin görüşleri ve öğretim programına bağlılıklarının değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kenan, O. ve Özmen, H. (2010). *Bir reform olarak yeni öğretim programları*. [Sözlü Sunum]. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Antalya.
- Keskin, A. (2020). *Öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerine yönelik algılarının belirlenmesi*. [Yayımlanmış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kouffman, D., Johnson, S.M., Kardos, S.M., Liu, E. ve Peske, H.G. (2002). Lost at sea: New teachers' experiences with curriculum and assesment. *Teachers College Records* 104(2): 273-300.
- Köklü, N., Büyüköztürk, Ş. ve Bökeoğlu, Ö.Ç. (2006). *Sosyal bilimler için istatistik*. Pegem-A Yayıncılık.
- Mansuroğlu, C. (2019). *Öğretmenlerin eğitim programı okuryazarlıkları ile yansıtıcı düşünme eğilimlerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Marsh, C.J. ve Willis, G. (2007). *Curriculum alternative approaches ongoing issues*. Pearson, New Jersey.
- MEB. (2018). *Ortaöğretim ders programları*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Özdemir, S.M. (2012). Eğitim programı kavramına ilişkin öğretmen adaylarının metaforik algıları. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi – Journal Of Theoretical Educational Science* 5(3): 369-393.
- Öztürk, İ.H. (2012). Öğretimin planlanmasında öğretmenin rolü ve özerkliği: Ortaöğretim tarih öğretmenlerinin yıllık plan hazırlama ve uygulama örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 12: 271-299.
- Sanchez, G. ve Valcarcel, M.V. (1999). Science teachers' views and practices in planning for teaching. *Journal of Research in Science Thinking* 36(4): 493-513.
- Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Spot Matbaacılık.
- Superfine, A.C. (2008). Planning for mathematics instruction: A model of experienced teachers' planning processes in the context of a reform mathematics curriculum. *The Mathematics Educator* 18(2): 11-22.
- Sural, S. ve Dedeşali, N.C. (2018). A study of curriculum literacy and information literacy levels of teacher candidates in department of social sciences education. *European Journal of Educational Research* 7(2): 303-317.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2001). *Using multivariate statistics (4th edition)*. Pearson Education Company.
- Taşdemir, M. (2006). Sınıf öğretmenlerinin planlama yeterliliklerini algılama düzeyleri (elektronik versiyon). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 3(4): 287-307.
- Tekbıyık, A. ve Akdeniz, A.R. (2008). İlköğretim fen ve teknoloji dersi öğretim programını kabullenmeye ve uygulamaya yönelik öğretmen görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi* 2(2): 23-37.
- Yaşaroğlu, C. ve Manav, F. (2015). Öğretim programına bağlılık ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Interjournal Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi The Journal Of International Education Science* 2(4): 247-258.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri 10.baskı*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S. (2019). Öğretmen adaylarının program geliştirmeye ilişkin bilişsel farkındalık algıları ile eğitim programı okuryazarlıkları arasındaki ilişki. *Social Science Studies Journal* 5(44): 5177-5191.
- Yılmaz, G. (2021). *Öğretmenlerin program okuryazarlık düzeyleri, program yönelimleri ve programa bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

EXTENDED SUMMARY

In this study, it was aimed to primary and secondary school teachers' levels of curriculum literacy and commitment to the curriculum. Within the framework of this general purpose, sub-goals have been determined for the concepts of program literacy and commitment to the curriculum. Within the scope of the research, answers were sought to the following questions: Primary school teachers:

1. What is their opinion about program literacy?
2. Do their views on program literacy differ according to gender, branch and educational status variables?
3. What is their opinion on the issue of adherence to the curriculum?
4. Do their opinions regarding their commitment to the curriculum differ according to gender, branch and educational status variables?
5. What is the relationship between program literacy and commitment to the curriculum?

The research was carried out with primary and secondary school teachers working throughout the province of Nevşehir in the 2022-2023 academic year. Kindergarten, primary school, secondary school and imam hatip secondary schools in the center and districts of Nevşehir province were reached. Kindergarten and classroom working in kindergartens and primary schools, and teachers in Turkish, mathematics, science, social studies, English and other branches (visual arts, music, physical education, religious culture, technology design...) working in secondary schools and imam hatip secondary schools took part in the study. Thus, 625 teachers working at primary educational level in Nevşehir were included in the sample.

In the research, the survey model was based on the quantitative research model. "Program Literacy Scale" and "Curriculum Engagement Scale" were used as data collection tools. The KMO value of the "Program Literacy Scale" which was used to determine the curriculum literacy competencies of primary and secondary school teachers and was developed by the researcher himself was .905, the Bartlett Test result was 3626.962 and the Cronbach Alpha Reliability value was .890. Developed in a five-point Likert type and consisting of 23 items, the "Curriculum Literacy Scale" consists of four subdimensions: outcome literacy proficiency, content literacy proficiency, learning-teaching process literacy proficiency and assessment-evaluation literacy proficiency. Another data collection tool is the "Curriculum Engagement Scale" developed by Yaşaroğlu and Manav. The quantitative data obtained were analyzed using the SPSS package program and statistical methods.

As a result of the research, it was concluded that primary and secondary school teachers' curriculum literacy was sufficient. The curriculum literacy levels of the teachers were examined according to the variables of gender and it was determined that the curriculum literacy level did not show a significant difference according to these variables. It has been determined that the program literacy level differs significantly according to the variables of branch, education level.

Another result of the study is that primary and secondary school teachers have a high level of commitment to the curriculum. While there is no significant in the level of commitment of the teachers to the curriculum according to the variables of gender, branch; a statistically significant difference was observed according to the variables of education status. In addition, another data reached is that there is a moderately positive and significant relationship between curriculum literacy proficiency subdimensions and commitment to the curriculum.

As Dewey (2013) puts it, the first thing a person must have is the desire to learn and the continuity of desire. In the general explanations section of secondary education programs (MEB, 2018), "It has been prepared with the motto that the programs do not end in a certain period of time, but show continuous development and continue throughout life." The statement is included. Based on this, it is inevitable that our teachers who are the implementers of the curriculum in the field, will also change and develop. Increasing the level of program literacy and commitment to the curriculum of key teachers is important and draws attention as an issue that needs to be emphasized sensitively.

In this context; it was stated that the necessary importance should be given to the subject of the curriculum in order to increase the level of curriculum literacy and commitment to the curriculum of primary and secondary school teachers.

Our study is limited to data obtained from program literacy and curriculum adherence scales. Research findings can be expanded by using different methods such as interviews or observation methods applied to teachers. In

addition, some suggestions have been listed in order to increase the level of program literacy and program commitment such as directing teachers to graduated education programs, receiving in-service training related to the curriculum and supporting their participation in program development studies. In order for teachers to be program literate and equipped with program commitment, the way should be paved for them to receive effective program training through preservice and in-service training programs.

KABÜL MÜ, RET Mİ? AKADEMİSYENLER YAYINLARDA CHATGPT'NİN KULLANIMI KONUSUNDA NE DÜŞÜNÜYÖRLAR? 1

ACCEPT OR REJECT? WHAT DO ACADEMICS THINK ABOUT UTILISING CHATGPT IN PUBLICATIONS?

Manolya TUNÇER
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
mtuncer@aku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8406-9595

Gülin ZEYBEK
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Yabancı Diller Bölümü
gulinulusoy@isparta.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6863-7169

ÖZ

Geliş Tarihi:
02.01.2024

Kabul Tarihi:
19.02.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Yapay Zeka
ChatGPT
Türk
Akademisyenler
Akademik Yayınlar

Keywords
Artificial Intelligence
ChatGPT
Turkish Scholars
Academic
Publications

Chat Generative Pre-Trained Transformer (ChatGPT), 2022 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk kez kullanıma sunuldu. İnsan geri bildirimlerini bir araya getirerek oluşturulan ve milyonlarca kullanıcıya ulaşan ChatGPT, geniş bir çevrimiçi kaynak havuzundan yararlanarak ve sıklıkla kullanıcıdan ek girdi gerektirmeden bağımsız olarak bir yanıt oluşturabilmektedir. Bireylerin bilimsel yayınlar oluşturmak için ChatGPT'yi kullandığı bilinen ChatGPT, büyük ölçüde internette mevcut olan önceden var olan metinsel verilere dayanmaktadır. Bunun sonucunda, elde edilen ürünlerin özgünlük, güvenilirlik ve kesinlik sağlamak zorlu ve belirsiz olabilmektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki üniversitelerle bağlantısı olan, çeşitli akademik unvanlara sahip akademisyenlerin, ChatGPT'nin bilimsel yayınlarda kullanımına ilişkin bakış açılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmaya toplamda 121 akademisyen katılmış olup hem nicel hem de nitel formatta veri toplanmıştır. Elde edilen bulgular, akademisyenlerin ChatGPT'yi taslak hazırlama prosedürlerine dahil etme konusunda herhangi bir sorun algılamamasına rağmen, akademik bir kişilik oluşturarak ve bilimsel çalışmalar üzerinde işbirliği yaparak bu teknolojiyi benimseme konusunda tereddüt ettiklerini göstermektedir.

ABSTRACT

The Chat Generative Pre-Trained Transformer (ChatGPT), a chatbot with artificial intelligence, made its debut in the United States in 2022. The platform created by incorporating human feedback has garnered millions of interactions. ChatGPT can generate a response autonomously, drawing from a vast pool of online sources and frequently without requiring additional input from the user. It has been reported that individuals have utilised ChatGPT to generate academic essays and scholarly publications. AI tools utilising extensive language models, such as ChatGPT, heavily rely on pre-existing textual data available on the internet. Consequently, ensuring their results' authenticity, credibility, and precision poses a challenging and uncertain task. This study aims to examine the viewpoints of scholars holding various academic titles and affiliated with universities located in diverse regions of Turkey regarding the utilisation of ChatGPT in scholarly publications. A total of 121 academicians participated in the study, and data were gathered in both quantitative and qualitative formats. The findings have indicated that while scholars did not perceive any issue with incorporating ChatGPT into their manuscript drafting procedures, they remained hesitant to embrace this technology by establishing an academic persona and collaborating on scholarly works.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1413539>

Atf/Cite as: Tunçer, M., & Zeybek, G. (2024). Accept or reject? What do academicians think about utilising ChatGPT in publications? *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*14(1), 203-218.

¹The study was presented at the International SCOFOLA23 Conference.

Introduction

ChatGPT is an intriguing technological advancement, and various language-based software utilising artificial intelligence is currently being developed, each possessing distinct capabilities. The emergence of ChatGPT in late November 2022 was met with significant attention and rapidly gained widespread popularity, amassing a user base of one million within a week (Cox & Tzoc, 2023). ChatGPT possesses a comprehensive understanding of the English language, may assist researchers in enhancing the calibre of their scholarly writing and publications, and is generally user-friendly when employed in academic writing (Zohery, 2023). It is capable of generating a diverse array of written materials, encompassing essays, literary works, media pieces, and even scientific articles, both published and unpublished. The texts exhibit a notable level of creativity and coherence in the arrangement of concepts and contribute to the advancement of current scientific knowledge. Additionally, ChatGPT has the capability to aid in the identification of suitable statistical techniques for data analysis (Quintans-Júnior et al., 2023).

There is a growing trend among scholars and researchers to utilise AI-assisted writing tools for various purposes, including but not limited to idea and text creation, review of literature, and proofreading. However, these growing advancements in artificial intelligence have raised concerns regarding the appropriateness and legality of its utilisation within scholarly settings (Tomlinson et al., 2023). In contemporary scholarly literature, a wide range of perspectives have been presented. Prior to delving into these perspectives, it would be advantageous to review the trajectory from the inception of artificial intelligence to the development of ChatGPT.

The Creation and Development of Artificial Intelligence Tools

AI is an interdisciplinary science that connects with several academic disciplines and spans a wide range of fields of study. The emergence of this phenomenon has experienced significant expansion since the introduction of computers run by humans in the 1950s (Haenlein & Kaplan, 2019). According to Lu (2019), cognitive computing is defined as a comprehensive framework that incorporates many theories, techniques, and approaches to facilitate the analysis, modelling, application, and exploration of human cognitive processes and behaviours, with a particular focus on technology, particularly computers. Artificial intelligence is the study of how to programme computers to mimic human intellect, namely linguistic and cognitive abilities like learning and problem solving (Chowdhary, 2020). For artificial intelligence (AI) systems, self-learning is crucial for knowledge expansion, better decision-making, and enhanced inference (Mintz & Brodie, 2019).

The literature extensively covers the emergence and change of digital tools, with a common conviction among individuals that these technologies have the potential to boost their productivity in writing (Nobles & Paganucci, 2015). There has been a profusion of applications that aim to go beyond the simple role of detecting elementary defects in composition, in addition to the grammar, spelling, and style checks built into word processing software. These tools provide additional assistance to users, with the aim of improving their writing abilities. According to Fitria (2021), Digital Writing Assistants (DWAs) utilise AI to augment the writing proficiency of students. Prominent examples of such DWAs include Perusall, Grammarly, and WordTune. The tools listed above have demonstrated a particular ability to support persons engaged in the process of learning English as a Foreign Language (EFL) in improving their written English skills by aiding in the articulation of ideas (Gayed et al., 2022). Automated Paraphrasing Tools (APTs) can be classified as a type of AI software tool. Automated translation systems (APTs) utilise machine translation methodologies to facilitate the conversion of text from one language to another (Rogerson & McCarthy, 2017).

In recent times, there has been an upward trend in the advancement of technologies that employ AI to assist in the production of novel textual content. Large Language Models (LLMs) are a type of tool that has the potential to create significant amounts of original content by utilising short input prompts (Perkins, 2023). The models, which have undergone training using comprehensive datasets, are widely recognised as foundational models (Bommasani et al., 2022). In 2017, with the rise of transformer-based machine learning models, these instruments became more commonplace. According to research by Vaswani et al. (2017), these models perform better than their predecessors on linguistic tasks that were trained with traditional machine learning techniques. In November 2019, OpenAI released the GPT-2, and in June 2020, they released the GPT-3 (Dale, 2021). ChatGPT's release to the public heralded a major improvement in the programme's capacity to generate creative prose. This was accomplished by integrating current models (GPT-3.5) and improving the interface.

These technical advancements have expanded and will continue to expand artificial intelligence's potential. The significance of the prospects presented by ChatGPT, an artificial intelligence (AI) tool, for academics in terms of academic publications and the ethical concerns that arise from these opportunities cannot be overstated. There is ongoing scholarly discourse on the advantages and drawbacks of ChatGPT in relation to scientific publications. However, several scholars have advanced their perspectives on potential resolutions to these disagreements.

ChatGPT in Academic Writing: Opportunities, Challenges, and Solutions

Quintans-Júnior et al. (2023) advise researchers to acquaint themselves with ChatGPT, since this technology is expected to bring about significant transformative effects in the academic fields. Considering this perspective, ChatGPT was queried with the question, "How can we use ChatGPT in academic research and publications?" The answers are presented in the following table (see Table 1).

Table 1. Verbatim answer of ChatGPT to the following question: "How can we use ChatGPT in academic research and publications?" (Access date: August 10, 2023)

Literature Review	Input a list of topics or keywords, and ChatGPT can help you generate a summary or overview based on its vast knowledge, although this should be a supplementary method rather than a primary one.
Ideation & Brainstorming	When trying to come up with new research ideas or angles for exploration, ChatGPT can be a sounding board to brainstorm with.
Data Generation	For some fields, especially in computational linguistics or machine learning, ChatGPT can be a source of data. For instance, generating conversational datasets or simulating user inputs.
Survey Design	ChatGPT can assist in formulating questions, providing advice on survey structure, or generating example responses.
Language Translation	While it may not be perfect for all languages or nuanced contexts, ChatGPT can be a helpful tool in getting a general sense of translations for various texts.
Statistical Analysis	ChatGPT can assist in explaining complex statistical methods, guiding through analysis processes, or even checking calculations.
Paper Drafting & Proofreading	While writing a paper, ChatGPT can help with structuring, suggesting edits, or proofreading for grammatical errors.
Citation and Reference Assistance	Though ChatGPT's knowledge is only up-to-date until 2021, it can help guide users to foundational literature or clarify citation formats.
Public Outreach	If a researcher is trying to distill their findings into more digestible terms for a general audience, ChatGPT can assist in generating simpler explanations or analogies.
Educational Tool	In classroom settings, ChatGPT can be used as a tool for students to interact with, ask questions, or test their knowledge.

In its answer to the above question, ChatGPT also warns the users to remember the following points:

- *Cite Properly:* It is important to properly credit ChatGPT when using insights or direct information from the platform. Even though ChatGPT draws on a tremendous quantity of data to give insights, it is not a main source.
- *Verification and Accuracy:* Always check the veracity of the data given by ChatGPT. It is a tool, not a substitute for professional judgement or thorough research.
- *Ethical Considerations:* If you are utilising ChatGPT for data creation involving human participants, be sure you have the necessary permits and are abiding by the ethical norms of your institution.
- *Transparency:* Be up front about how and when you are utilising ChatGPT or any other AI tool in your study. This preserves the validity and repeatability of the study.

Besides the aforementioned capabilities of ChatGPT, it is crucial to consider the manner in which it executes these tasks. Zohery (2023) enumerates the benefits that ChatGPT provides to individuals engaged in academic writing. First of all, according to Zohery (2023), ChatGPT has a commendable ability to generate text promptly and effectively, resulting in time and effort savings for authors (Tomlinson et al., 2023). The time saved would enable academics to benefit from the time-saving opportunities that ChatGPT provides to concentrate on more creative parts of their research, such as presenting original empirical and theoretical discoveries and participating in critical thinking about the larger ramifications of such findings (Chubb et al., 2022). Secondly, ChatGPT facilitates users in locating pertinent information from many sources, including web pages, scholarly articles, books, and other relevant resources. Thirdly, this AI model possesses the capability to produce novel, varied, and captivating texts that inspire the author's creativity and imagination and facilitate the generation of novel ideas, hypotheses, inquiries, and viewpoints for writers to further investigate. Additionally, it has the capability to offer comments and ideas pertaining to the author's material, such as rectifying grammatical and spelling issues, enhancing clarity and coherence, and including additional facts and examples. Finally, it has the capability to generate scientific writing that is both enjoyable and captivating and has the capability to incorporate elements of humour, emotions, and personality in order to enhance the quality of connection, rendering it more enjoyable and akin to human-like conversation (Zohery, 2023).

Nakazawa et al. (2022) add to the advantages of AI in academic writing, asserting that the employment of AI writing tools can be considered a way to encourage originality and creativity. It is widely recognised that ChatGPT has the potential to effectively remove the language barrier that has kept non-native researchers from competing on a level playing field with their native-speaking peers. Since many language editing tools are paid services, non-native researchers from regions with moderate to poor economic stability might be at a significant disadvantage. Therefore, ChatGPT presents itself as a tool that may facilitate entry into the world of prestigious, peer-reviewed academic journals, making it easier for scientists from a wider range of backgrounds to participate in the publishing process with more comfort and ease without encountering restrictive language prejudices (Doskaliuk, B., & Zimba, 2023).

Contrary to all these benefits mentioned, ChatGPT is not well received by some academic circles. The issue of academic integrity is widely recognised as a prominent and frequently discussed concern. Academic integrity and the possibility of plagiarism have frequently come up in discussions on ChatGPT and academic writing (Salvagno et al., 2023; Habibzadeh, 2023). Many editors are concerned that the use of AI technologies might result in a rise in plagiarism. Furthermore, it is important to acknowledge that AI technologies are incapable of completely supplanting the critical and reflective thinking abilities of research and lack the capacity to analyse study outcomes, engage in discussions on discoveries grounded in the most robust evidence, and effectively communicate with readers (Quintans-Júnior et al., 2023). According to some, the use of AI in academic writing compromises the integrity of scholarly activity since it can result in a loss of creativity and originality (Nakazawa et al., 2022). The possibility for AI-generated text to reinforce prejudice and mistakes is another worry (Van Dis et al., 2023). Knowing the data and training that the AI model has received is essential since it may reflect the biases of the data and the model's developers (Van Dis et al., 2023).

In light of this new paradigm, according to Quintans-Júnior et al. (2023), several questions must be addressed, such as “who would regulate the use of chatbots in academic fields, and how would this be done?”; “on what standards would these regulations be based?”; “what are the non-negotiable conditions?”; and “how would those who maliciously employ it be punished?”.

Lund et al. (2023) have suggested a number of actions to address the issues raised by ChatGPT. First, academic journal publishers might collaborate with experts in computer science to create anti-ChatGPT software that works similarly to adblockers and can identify articles produced using ChatGPT (Abd-Elaal et al., 2022). There are some effective engines and methodologies employed for the discovery of AI-assisted work, including style analysis, information analysis, and internet platforms such as CopyLeaks and Turnitin. However, it is important to acknowledge the limits of these methods and prioritise efforts to improve the quality and reliability of detection techniques (Uzun, 2023). Second, academic publications and research organisations may promote more original and creative research. This could contribute to the academic community's growth and increase the variety of research subjects currently being investigated. Additionally, it could make it less likely that papers submitted to journals were created via ChatGPT. Third, one of the most important ways to address the moral

problems with academic publishing brought on by ChatGPT is to alter the standards for evaluating tenure or reconsider the reason for tenure in higher education and research organizations. Institutions can discourage the use of ChatGPT and promote more ethical practices in scientific publication by moving the emphasis from quantity and status to quality and relevance of research (Lund et al., 2023). Additionally, Tsigaris and da Silva (2023) propose two methodologies: (1) the exclusive attribution of authorship to human individuals rather than artificial intelligence entities, and (2) the requirement for human writers to explicitly recognise and disclose any content that is authored by AI, as well as their own contributions.

Amidst the active deliberations surrounding this matter and the divergent viewpoints within academic communities, we deemed it prudent to seek the insights of scholars who contribute to scholarly literature. Consequently, this paper endeavoured to get insights from scholars of diverse academic ranks affiliated with numerous universities regarding the utilisation of ChatGPT in scholarly papers. This study aimed to address the following research question:

“What are the opinions of Turkish academicians on using ChatGPT in scholarly publications?”

Methodology

An embedded design, which is a type of mixed-method research design, was adopted in the present research. The embedded design aims to gather both quantitative and qualitative data either concurrently or sequentially (Creswell, 2012). Embedded designs are capable of gathering both quantitative and qualitative data. This aspect is considered valuable within the scope of this study as it facilitates researchers in comprehending the experiences and perspectives of academics pertaining to their interactions with ChatGPT. Quantitative data has the capacity to demonstrate the frequency of specific attitudes or behaviours, whereas qualitative data possesses the ability to clarify and provide a contextual understanding. Additionally, qualitative data offers a comprehensive and nuanced framework for explaining the perspectives and choices of academics using ChatGPT. It is challenging to obtain this level of insight using only quantitative data (Li & Zhang, 2022). Within the framework of the investigation related to the perspectives of scholars regarding ChatGPT in Turkey, the utilisation of an embedded design presents a notable benefit by facilitating a comprehensive examination of the underlying motivations, challenges, and ethical considerations associated with the adoption of ChatGPT. This facilitates a more comprehensive understanding of this emerging phenomenon within the context of academia, which holds significance in shaping forthcoming policies and practices.

Setting and Participants

This study was carried out with 121 academicians working at universities in Turkey. No limitation was detected in terms of departments or faculties for the reason that this study focused on examining the academicians' ideas on the use of ChatGPT in Turkey. Learning English as a foreign language is a requirement for becoming an academician in Turkey. In addition to their content knowledge, academicians have to know a foreign language, which is generally English, and they need to certify this with a score on a foreign language examination such as YDS and YÖKDİL for academic advancement.

The following table shows the distribution of participants in the study according to their titles, years of experience in academic careers, and the types and locations of their institutions.

Table 2. Background of the academicians

		N	%
Titles	Assistant Prof. Dr.	39	32.2
	Instructor	32	26.4
	Associate Prof. Dr.	20	16.5
	Research Asst.	14	11.6
	Instructor Dr.	7	5.8
	Prof. Dr.	6	5
	Research Asst Dr.	3	2.5
	Years of Experience in Academic Career	11-15 years	41
	6-10 years	25	20.7
	0-5 years	21	17.4
	16-20 years	18	14.9
	21-25 years	9	7.4
	25-30 years	7	5.8
	More than 30 years	0	0
Types of Institution	State University	116	95.9
	Foundation University	5	4.1
Locations of Institution	City Centre	70	57.9
	Metropolitan City	36	29.8
	Rural Area	15	12.4

As it can be seen in Table 2, the highest numbers belong to participants who were ‘assistant professor doctor’ (N = 39) and ‘instructor’ (N = 32), while the lowest numbers were from ‘instructor doctor’ (N = 7), ‘professor doctor’ (N = 6), and ‘research assistant doctor’ (N = 3). The biggest group in terms of having experience in academic careers worked between 11 and 15 years (33.9%), and following this, they worked from 6 to 10 years (20.7%). Except for five people, all the participants worked at state universities. A total of 70 participants lived in the city centre, 36 in metropolitan cities, and 15 in rural areas. From an ethical standpoint, all participants demonstrated informed permission by voluntarily consenting to complete the online questionnaire for the study. Additionally, the research gained formal approval from an ethics committee affiliated with a state institution. The following table clarifies these participants’ familiarity with and desire to deepen their understanding of ChatGPT.

Table 3. The academicians’ familiarity with ChatGPT and desire to learn it

Participants who...		N	%
1. have information about ChatGPT	Yes	70	57.9
	Partially	37	30.6
	No	14	11.6
2. would like to learn about ChatGPT	Yes	14	100
	No	0	0

Table 3 above shows that more than half of these academicians (57.9%) reported having information about ChatGPT, and 30.6% stated being partially informed about it; however, only a small group of the participants (11.6%) expressed not being acquainted with the tool, and the same group also reported their claim of learning how to utilise it.

Data collection and analysis

The study used an embedded research design in order to integrate the strengths of both quantitative and qualitative data (Creswell, 2012). A questionnaire that was developed by two academicians was used to gather data, and some changes were made accordingly in order to increase the validity of the questionnaire.

The questionnaire is organised into multiple sections in order to gather information from scholars regarding their level of familiarity with and perspectives on the use of ChatGPT in academic writing in the English language. The questionnaire employed in this study, with the purpose of understanding the use of ChatGPT in academic publications among scholars, was carefully designed to ensure its reliability and validity. The questions were first formulated by the researchers of the present study, who have specialised knowledge in teaching foreign languages and a profound comprehension of the complexities of academic communication. Additionally, in order to strengthen the reliability of the questionnaire, two extra expert opinions were obtained, providing valuable insights and perspectives. Afterwards, the questions were carefully examined to guarantee they were clear, relevant, and suitable for the intended audience. Furthermore, in order to ensure credibility, the questionnaire was formulated based on previous studies related to academic publishing and AI technology.

- *Participant Information:* This section aims to gather fundamental demographic information, encompassing the academic title, duration of experience in academia, type of institution, and geographical location.
- *Familiarity and Utilisation of ChatGPT:* Respondents are queried regarding their acquaintance with ChatGPT, inclination towards acquiring knowledge about it, and whether they have employed it for scholarly writing purposes. Individuals who have utilised ChatGPT can offer additional information regarding their utilisation of the system and the specific objectives for which they employed it.
- *Ethical Considerations:* This section explores the ethical perspectives of participants regarding the utilisation of ChatGPT in academic publications and prompts them to elucidate their reasoning for deeming it either ethical or unethical.
- *Academic Sharing:* Participants are asked about their inclination to disclose their utilisation of ChatGPT within their academic community.
- *Ethical Considerations in Peer Review:* This section examines the participants' perspectives on the acceptance of papers co-authored with ChatGPT and the appropriateness of academic journals for publishing such works.
- *Additional remarks:* The survey concludes by extending an invitation to participants to offer any supplementary comments or reflections pertaining to the subject matter of the research.

In general, the questionnaire has been formulated with the intention of collecting both quantitative and qualitative data in a comprehensive manner. This approach aims to facilitate a more profound comprehension of how individuals in the academic community perceive and engage with ChatGPT in the context of their scholarly endeavours. Additionally, the questionnaire seeks to explore the ethical considerations and peer review perspectives of these academicians.

Descriptive statistics were used for quantitative data analysis, and graphics, figures, and percentages were utilised for the demonstration of the analysis. The constant comparative method (CCM) enables researchers to create categories depending on the data and put them into these categories (Corbin & Strauss, 2015), and CCM was used to analyse the qualitative data in the current study. To begin this process, each researcher individually assigned codes to the lines demonstrating the ideas of the academicians on ChatGPT. The second step was that researchers held their first meeting to compare the applicable categories they had defined. Following this, the second individual data analysis was run, and the codes grouped for these categories were discussed during the second meeting of the researchers. Finally, the last meeting was held in order to finalise the data analysis.

In order to uphold the trustworthiness and dependability of the qualitative data analysis, a rigorous methodology was implemented. During this procedure, a subset of the data was analysed by two researchers separately, demonstrating a dedication to ensuring inter-coder reliability. The researchers demonstrated a high level of agreement, suggesting a robust consensus in the identification and categorization of themes and codes. The substantial degree of inter-coder reliability serves to emphasise the strength and trustworthiness of the qualitative findings. In order to augment the dependability, additional meetings were organised to resolve any lingering inconsistencies and achieve a collective agreement, which eventually ended in the completion of the data analysis.

Results and Discussion

In order to investigate the scholars' opinions regarding the utilisation of ChatGPT in scholarly publications, quantitative and qualitative data results are presented in this part. Detailed explanations are given, respectively, in the following sections.

Quantitative Data Results

The participants were asked whether they already used ChatGPT for writing English academic papers or not and whether they would like to use it. The results of this question are shown in Figure 1.

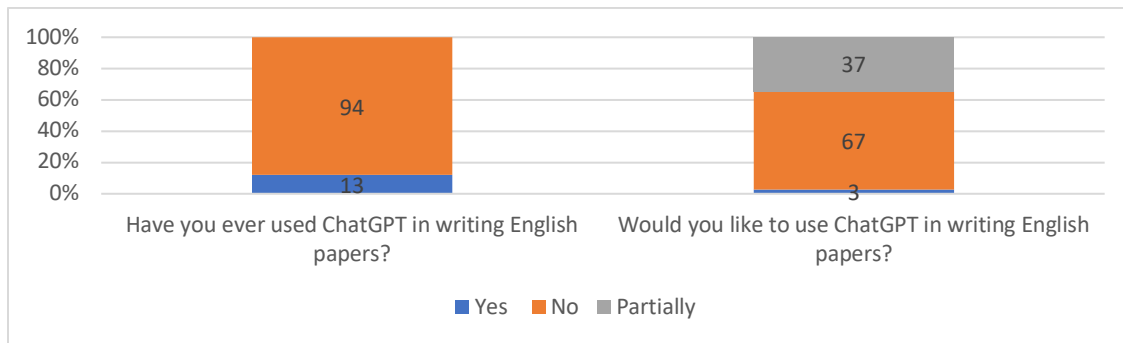

Figure 1. Participants' previous experience and desire for future to use ChatGPT in writing English papers

Figure 1 demonstrates that most of these participants (87.9%) did not utilise ChatGPT in composing their articles yet; however, only a small group (12.1%) tried to use it before. The same group was also directed to the question "Would you like to use ChatGPT for writing English papers?". While more than half of these participants (62.6%) stated their unwillingness to make use of this tool, a relatively smaller group (34.6%) chose the option 'partially'. Interestingly, only three academicians taking part in this questionnaire voiced their desire to utilise ChatGPT in the preparation of academic texts. To the group that answered this question either 'yes' or 'partially', another question was posed: 'Which part(s) of your papers would you prefer taking advantage of ChatGPT?' The majority of the participants stated not to use ChatGPT when writing English papers. However, advantages have been revealed, including saving time and effort for authors (Tomlinson et al., 2023), producing novel, varied, and captivating texts that inspire the author's creativity and imagination (Zohery, 2023), concentrating on more creative parts of their research (Chubb et al., 2022), and eliminating restrictive language prejudices for non-native authors (Dorskaliuk & Zimba, 2023).

Table 4 Parts academicians prefer using ChatGPT

Parts	N	%
Literature Review	26	56.5
Abstract	22	47.8
Method	11	23.9
References	10	21.7
Discussion	9	19.6
Conclusion	6	13
Findings	5	10.9

What stands out in Table 4 is that 'Literature Review' (N = 26) and 'Abstract' (N = 22) are the two categories rated most by the academicians. From the table, it can be seen that 'Discussion', 'Conclusion', and 'Findings' are the least preferred ones among all these categories. To further examine parts they think preferable, the academicians disclosed three significant points as responding to the open-ended question: preparing interview questions (N = 38), analysing data (N = 32), and preparing questionnaire items (N = 32). In conclusion,

'literature review' was found to be the part rated most (N = 26) by the participants who preferred to use ChatGPT in preparing their academic texts. This result corroborates the findings of a great deal of the previous studies (Salvagno et al., 2023; Mohammed et al., 2023). These findings may help us to understand in which parts academicians preferred utilising ChatGPT and it could not be surprising to reveal the 'literature review' as the most rated part in accordance with the outcomes obtained in the current literature. It is impossible to reject new technologies in this changing world. For the reason that it is a relatively new technology, it may take time for academicians to accept it. In doing this, personal prejudices and challenging old habits need to be kept away.

This study also aimed to critically investigate whether academicians think using ChatGPT is ethical in their academic writing. In the group answering this question, nearly half of them (47.7%) chose the option 'no', while 40.2% of these participants stated 'partially' and 12.1% said 'yes'. According to these results, although slightly less than half considered using ChatGPT unethical in academic texts, a group close to this number thought it could be used to a certain extent. However, there was still another group that viewed the use of ChatGPT positively. What follows are the results of academicians' ideas about sharing their experiences related to the use of ChatGPT with other academicians shown in Table 5.

Table 5. Academicians' ideas about sharing their experiences related to the use of ChatGPT with others

Questionnaire Items	N	%
I do not list ChatGPT as the co-author, but I do not hide that I have used it.	52	48.6
I list ChatGPT as the co-author.	33	30.8
I do not list ChatGPT as the co-author, and I tell someone that I have used it.	13	12.1
I do not list ChatGPT as the co-author, and I tell no one that I have used it.	9	8.4

The table above illustrates the number and percentage of people who defined their behaviours of using ChatGPT in writing academic papers. It can be seen in Table 5 that 52 academicians in this group preferred not including ChatGPT as an author of their articles but could let others know their usage of the tool in writing papers. On the contrary, a number of participants (N = 33) identified ChatGPT as the co-author of their papers. It is also apparent from this table that some of these academicians (N = 13) did not add the ChatGPT as an author of their papers while at the same time sharing this with the others; however, the other group (N = 9) who did not list it as an author also did not mention their use of the tool. Furthermore, 107 academicians reported to examine the content and use the content produced by ChatGPT, and 97 of them underlined changes they absolutely make before using it in their academic papers, while 10 stated to use it without change under the appropriate conditions.

The next part sheds light on the academicians' views about the usage of ChatGPT from the perspective of an academic referee.

Table 6. Academicians' views about the usage of ChatGPT from the perspective of an academic referee

Questionnaire Items	Yes	No
Should academic journals accept the publications co-authored with ChatGPT?	18	89
Do you check a paper through programs (such as Turnitin) to test whether it has been written by an artificial intelligence (such as ChatGPT)?	99	8
Do you accept a paper that has been written by an artificial intelligence to be published?	25	82

Table 6 shows that most of these academicians (N = 89) expressed not being inclined towards journals' approval of articles in which ChatGPT was listed as an author. Further to that, nearly all the participants, except for eight, chose the option that they control a text in order to reveal whether artificial intelligence has written a text or not. From the same group, the number of people who stated they would accept a study written by artificial intelligence for publication was 25.

The next part of this paper presents the analyses of the qualitative data, which are crucial to examining the comprehensive perspectives and choices of academics using ChatGPT.

Qualitative Data Results

This section attempts to show the qualitative analysis of the open-ended question, which revealed 241 codes on Turkish academicians' views on using ChatGPT in scholarly publications. These codes were grouped into three main categories and six sub-categories. The main categories were *Academic Writing Processes*, *Academic Publishing Processes*, and *Authorship Debates* while the sub-categories were *Advantages*, *Drawbacks*, *Ethical Considerations*, *Need for Changes*, *Contribution of Researcher*, and *Role of Researcher* seen in Table 7.

Table 7. Main categories and sub-categories related to Turkish academicians' views on using ChatGPT on scholarly publications

Main Categories	Sub-Categories	N*
Academic Writing Processes	Advantages	105
	Drawbacks	
Academic Publishing Processes	Ethical Considerations	82
	Need for Changes	
Authorship Debates	Contribution of Researcher	54
	Role of ChatGPT	
	Total	241

N*: Number of codes

Academic Writing Processes

What stands out in Table 7 is that academicians mostly reported on *academic writing processes* (N = 105), which points out *advantages* and *drawbacks*. In terms of the *advantages*, most of the academicians stated they had used this tool during the process of academic writing (N = 75) in several ways, which were literature review, use of language, feedback provision, text organisation, data collection and analysis, and time saving. The academicians indicated their views on how they benefitted from ChatGPT during the text construction as follows:

"After all, it does not do anything that I can't do. It can do my work faster than I can."

"ChatGPT can review the literature in detail and in a shorter period of time."

"I wanted ChatGPT to provide feedback for the text I wrote."

"It can be used to prepare an outline for a research paper."

"For data collection, it is also successful in qualitative data analysis."

As it can be understood from the quotes above, ChatGPT can be beneficial for the academic writing process. However, the qualitative results also revealed some problematic issues related to its usage during the formation processes. The academicians underlined several critical issues with using this tool in connection with constructing these texts, which were being not reliable, being not scientific, and preventing productivity, as follows:

"An article consisting only of these texts can be seen as a summary of the literature and it will not be successful because it does not contribute to academic innovation."

"In my opinion, it is far from being scientific."

"Sources are not reliable, and it may refer to a non-existent publication written by a non-existent author."

These quotations above reflected the academicians' hesitation in utilising ChatGPT for the preparation of their scholarly publications. Thus, it was not wrong to interpret these statements as these academicians could not rely

on this tool for academic writing process. Although the possibility of generating more original and creative works using this tool has been put forward (see Lund et al., 2023), Uzun (2023) sees the need for the development of tools to guarantee the accuracy and reliability of the studies.

In summary, these results demonstrate that the academicians were in a contradiction between the benefits and drawbacks identified with ChatGPT in considering the academic writing processes.

Academic Publishing Processes

The second main category revealed as the result of qualitative data analysis was ***academic publishing processes*** ($N = 82$), which includes two sub-categories: *ethical considerations and the need for changes* (seen in Table 7). As for the first one, the issues of being ethical or not and leading to plagiarism were brought to the fore by scholars.

“I don’t think it is ethical. While some people are spending their days to write their articles, how ethical are the ones that make this engine do their work in one or two minutes? We spend our days paraphrasing even our own works, just not to cause self-plagiarism and meet the conditions of academic journals. If it is ethical to use programmes like ChatGPT, the aim of using programmes like Turnitin to accept academic papers becomes useless. Then this system needs to be rearranged.”

“I do not find it ethical because it is not a personal effort.”

“It will be like using a calculator in data analysis, and I don’t think it will be an ethical problem to use ChatGPT.”

“For the reason that this will not reveal the researchers’ opinions, and it is a kind of plagiarism.”

These results suggest that these academicians discussed serious concerns on ethical issues of using ChatGPT in academic publishing. If it is needed to remember the quantitative data analysis, only a small group of these academicians (12.1%) considered using ChatGPT ethical, while the others stated it was not ethical or partially ethical. Now the similarity between quantitative and qualitative data results will be highlighted. The qualitative data results also reflected the academicians’ views on the issue of whether these studies were ethical or not. The participants were mostly criticised for using ChatGPT during the academic publishing process due to it not being ethical, according to the qualitative data results. Ethical challenges, revealed as a significant result of this study, were also concluded in other studies conducted by Salvagno et al. (2023) and Habibzadeh (2023). A possible explanation of this might be that the evaluation of the academic papers has been made in the same way used before the development of ChatGPT, which was also argued by the participant academicians in the current study. Although this picture is seen as a bit disappointing, scholars have offered some ways to benefit from these tools without violating ethical and reliability issues. As for a solution to the ethical consideration, Hwang et al. (2023) have offered to check the ChatGPT-generated data with other tools such as Google and Turnitin. In a similar vein, it is possible to accept the suggestion of Gao et al. (2022), who put forward benefiting from AI output detectors for detecting its use in academic journals. Moreover, Tomlinson et al. (2023) have shared some qualified practices for scholars to prepare their academic papers concerning the issues of copyright, fair use, and plagiarism. Thus, it is possible to say that ChatGPT use in writing academic texts in English can result in success even with still-developing conditions these days.

The second sub-category comprises the inevitable use of AI, the need for academic journals for these texts, the need for software programmes for detecting ChatGPT use, and the need for a policy for AI use.

“It is possible to publish new journals for these kinds of articles.”

“I think it will become a tool that will be accepted in academic environments in a couple of years.”

“It can become official if it is recognised by law and responsible for the publishing outcome.”

“I am sure new programmes will be developed to detect artificial intelligence.”

From the results of this study, the occurrence of these uncertainties might not be unexpected because ChatGPT has been an outcome of this brand-new technology. Together, these results provide important insights into

academicians' ideas about the influence of ChatGPT use on academic publishing processes. One more interesting result obtained from the current study was that a great many of the academicians responding to the questionnaire (N = 89) thought that academic journals should not accept publications co-authored with ChatGPT. In the study, an academician offered to publish new journals for the articles written by ChatGPT. In responding to these results, it can be sensible to follow the idea proposed by Gao et al. (2022), who emphasised the need for a change in policy for abstract evaluation in order to keep scientific standards high. In line with these suggestions, Dwivedi et al. (2023) provided a summary of the updated policies of journals and conferences. As maintained by the Taylor and Francis journal, it is not allowed to list AI tools as the author in academic works, but the use of these tools is required to be documented. According to the expressions provided by the Elsevier journal, it can be permitted to use these tools for achieving readability and language use of the texts but not for standing in for the author (Dwivedi et al., 2023).

Authorship Debates

The final main category is also critical, which deals with the *contribution of the researcher and the role of ChatGPT*. The contribution of the researcher was taken into account in two different aspects. First, some of the issues emerging from these findings were related specifically to researchers' subjectivity, and one academician said, *"In my opinion, it eliminates the researcher's subjectivity inherent in human nature."* The second recurrent point detected in the open-ended questions was reasoning from the researcher's point of view. Another participant stated that *"I do not use the text produced by ChatGPT without a change. It cannot be co-author because I control and change some parts."* These findings also revealed a conflicting view on the use of ChatGPT in relation to the author's contribution. The following sub-category sheds light on the issue further.

The role of ChatGPT was also articulated by these participants from the points of view of being a researcher, a tool, and the responsibility of the publication, as follows:

"ChatGPT is a tool, something like software, used for data analysis. For this reason, I think ChatGPT is a tool but not a co-author."

"For an academic publication, an author follows ethical principles and takes full responsibility. However, it is not clear who will be responsible when artificial intelligence (such as ChatGPT) is an author."

When these two quotes are compared, it can be seen that academicians generally evaluate this tool as beneficial, along with suspicions. Future investigations are needed to establish how academicians can use these tools efficiently for scholarly publishing. It was among the aims of the study to contribute to this growing area of research by exploring whether ChatGPT could be accepted as the co-author of a study. Nearly half of the participants (48.6%) reported not to list ChatGPT as the co-author and, at the same time, not to conceal that they had used it in writing academic texts. This result suggests that academicians mostly did not regard ChatGPT as the author of the texts. However, around one-third of these participants (30.8%) expressed a desire to list ChatGPT as the co-author in the present study. These contrasted findings pointed to an uncertainty academicians encountered about the role of ChatGPT among the academicians in this study. In the current study, one of the academicians disclosed the idea that ChatGPT failed to sustain researchers' subjectivity. However, in the study of Salvagno et al. (2023), an opposite view has been pointed out: papers produced by this tool may not be effective in choosing words and phrasing, or unclear expressions, while academicians could succeed in transferring the meaning.

This study set out to understand the scholars' opinions on the utilisation of ChatGPT in academic publications in Turkey. Although a general agreement on the benefit of this tool was detected, some suspicions were also uncovered related to its usage for academic texts written in English. These findings could be used to help us understand how academicians from various departments evaluate the use of this tool in Turkey, and this research extends our knowledge of ChatGPT usage for academic purposes. One issue with the current study was that it did not focus on a specific branch or the distinct difficulties or problems in a unique department; however, the study aimed to reveal the general picture in an academic setting in Turkey. Future research should be carried out to allow us to see the specific issues of several branches by focusing on them separately.

Conclusions, Implications and Recommendations

This study aimed to examine the perspectives of scholars about the incorporation of ChatGPT in academic literature. The findings of this study have provided significant insights into the perspectives and encounters of scholars in relation to this developing technology. A significant number of the participants had not yet employed ChatGPT in their scholarly writing endeavours; nonetheless, there existed a noteworthy tendency towards investigating the prospective uses of this tool. The areas of academic papers in which ChatGPT was most favoured were literature reviews and abstracts. Issues pertaining to ethics and reliability dominated academics' opinions on the use of ChatGPT in scholarly publications. The aforementioned findings shed light on the ever-changing and dynamic nature of academic writing in relation to artificial intelligence technology. The utilisation of ChatGPT has potential advantages in terms of efficiency and improved text production. However, it also gives rise to ethical and trustworthiness concerns that need careful consideration.

The implications of the findings have broad relevance for multiple stakeholders, encompassing the research community, academic institutions, and policymakers. It is important for scholars to maintain interest in their investigation of the capabilities of AI tools such as ChatGPT in order to improve their research methodologies. In order to optimise the advantages while addressing ethical and reliability concerns, it is advisable for researchers to engage in collaborative efforts with professionals specialising in the field of AI ethics. Additionally, it is expected of them to assume the responsibility of critically evaluating the outcomes produced by AI systems. It is also important for universities and academic institutions to recognise the increasing utilisation of AI tools and to offer appropriate guidance and training to scholars regarding their responsible application. Additionally, they have the capacity to facilitate online platforms where scholarly publishing can be discussed in relation to the role of artificial intelligence. Moreover, there is an urgent need for academic journals to revise their policies and review procedures in order to effectively address the incorporation of artificial intelligence (AI) in research publications. This may involve the formulation of author guidelines for individuals utilising AI tools as well as the establishment of mechanisms to verify content generated by AI systems. Lastly, it is essential for policymakers to actively participate in debates concerning the involvement of AI in the realm of academic publishing. They should carefully evaluate the implementation of guidelines and regulations that ensure the principles of honesty, ethical behaviour, and trustworthiness.

In order to address the ethical and trustworthiness concerns presented by AI technologies in the context of scholarly publication, academic institutions can include ethics training in their research programmes as a means to educate academics on the ethical utilisation of AI in the context of academic writing. It is essential for academic journals to establish and disseminate clear and comprehensive guidelines for authors who employ AI technologies, outlining the anticipated outcomes and constraints associated with AI-generated material. Additionally, academic journals and publishers have the opportunity to use resources towards the implementation of AI verification tools, which can effectively evaluate the utilisation of artificial intelligence in the development of articles submitted for publication. These technologies have the potential to enhance the quality and trustworthiness of research that is supported by AI. In order to create AI frameworks and tools that fit academic standards and guarantee trustworthy and ethical use, interdisciplinary collaboration between scholars and AI experts can be promoted. It is necessary for policymakers and academic institutions to engage in regular assessments of the ethical, legal, and trustworthiness concerns associated with AI within the realm of scholarly publication.

By implementing these suggestions and cultivating a cooperative methodology, the scholarly community may effectively benefit from the advantages of artificial intelligence while maintaining the utmost ethical and trustworthy criteria in the field of academic publication. This will provide a more responsible and enduring incorporation of AI techniques into the realm of academic writing.

References

- Abd-Elal, E.-S., Gamage, S. H., & Mills, J. E. (2022). Assisting academics to identify computer generated writing. *European Journal of Engineering Education*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/03043797.2022.2046709>

- Bommasani, R., Hudson, D. A., Adeli, E., Altman, R., Arora, S., von Arx, S., Bernstein, M. S., Bohg, J., Bosselut, A., Brunskill, E., Brynjolfsson, E., Buch, S., Card, D., Castellon, R., Chatterji, N., Chen, A., Creel, K., Davis, J. Q., Demszky, D., ... Liang, P. (2022). *On the Opportunities and Risks of Foundation Models* (arXiv:2108.07258). arXiv. <http://arxiv.org/abs/2108.07258>
- Chowdhary, K. (2020). Natural language processing. In *Fundamentals of artificial intelligence* (pp. 603–649). Springer.
- Chubb, J., Cowling, P., & Reed, D. (2022). Speeding up to keep up: exploring the use of AI in the research process. *AI & society*, 37(4), 1439-1457. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01259-0>
- Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (4th ed.) SAGE.
- Cox, C., & Tzoc, E. (2023). ChatGPT: Implications for academic libraries. *College & Research Libraries News*, 84(3), 99. <https://doi.org/10.5860/crln.84.3.99>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Pearson Education.
- Dale, R. (2021). GPT-3: What's it good for?. *Natural Language Engineering*, 27(1), 113-118. <https://doi.org/10.1017/S1351324920000601>
- Doskaliuk, B., & Zimba, O. (2023). Beyond the Keyboard: Academic Writing in the Era of ChatGPT. *Journal of Korean Medical Science*, 38(26). <https://doi.org/10.3346/jkms.2023.38.e207>
- Dwivedi, Y., Kshetri, N., Hughes, L., Slade, E. L., Jeyaraj, A., ... & Wright, R. (2023). “So what if ChatGPT
- Fitria, T. N. (2021). Grammarly as AI-powered English Writing Assistant: Students’ Alternative for Writing English. *Metathesis: Journal of English Language, Literature, and Teaching*, 5(1), Article 1. <https://doi.org/10.31002/metathesis.v5i1.3519>
- Gao, C. A., Howard, F. M., Markov, N. S., Dyer, E. C., Ramesh, S., Luo, Y., & Pearson, A. T. (2022). Comparing scientific abstracts generated by ChatGPT to original abstracts using an artificial intelligence output detector, plagiarism detector, and blinded human reviewers. *BioRxiv*, 2022-12. <https://doi.org/10.1101/2022.12.23.521610>
- Gayed, J. M., Carlon, M. K. J., Oriola, A. M., & Cross, J. S. (2022). Exploring an AI-based writing Assistant’s impact on English language learners. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100055. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100055>
- Habibzadeh, F. (2023). The future of scientific journals: The rise of UniAI. *Learned Publishing*, 36(2), 326-330.
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California Management Review*, 61(4), 5–14. <https://doi.org/10.1177/0008125619864925>
- Hwang, S. I., Lim, J. S., Lee, R. W., Matsui, Y, Iguchi, T., Hiraki, T., & Ahn, H. (2023). Is ChatGPT a “Fire of Prometheus” for Non-Native English-Speaking Researchers in Academic Writing? *Korean Journal of Radiology*, 24(10), 952-959. <https://doi.org/10.3348/kjr.2023.0773>
- Li, Y., & Zhang, S. (2022). Qualitative data analysis. In *Applied Research Methods in Urban and Regional Planning* (pp. 149-165). Cham: Springer International Publishing.
- Lu, Y. (2019). Artificial intelligence: A survey on evolution, models, applications and future trends. *Journal of Management Analytics*, 6(1), 1–29. <https://doi.org/10.1080/23270012.2019.1570365>
- Lund, B. D., Wang, T., Mannuru, N. R., Nie, B., Shimray, S., & Wang, Z. (2023). ChatGPT and a new academic reality: Artificial Intelligence-written research papers and the ethics of the large language models in scholarly publishing. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 74(5), 570-581. <https://doi.org/10.1002/asi.24750>

- Mintz, Y., & Brodie, R. (2019). Introduction to artificial intelligence in medicine. *Minimally Invasive Therapy & Allied Technologies*, 28(2), 73–81. <https://doi.org/10.1080/13645706.2019.1575882>
- Mohammed, A., Al-ghazali, A., & Alqohfa, K. (2023). Exploring ChatGPT uses in higher studies: A case study of Arab postgraduates in India. *Journal of English Studies in Arabia Felix*, 2(2), 8–15. <https://doi.org/10.56540/jesaf.v2i2.55>
- Nakazawa, E., Udagawa, M., & Akabayashi, A. (2022). Does the Use of AI to Create Academic Research Papers Undermine Researcher Originality?. *AI*, 3(3), 702-706. <https://doi.org/10.3390/ai3030040>
- Nobles, S., & Paganucci, L. (2015). Do Digital Writing Tools Deliver? Student Perceptions of Writing Quality
- Perkins, M. (2023). Academic Integrity considerations of AI Large Language Models in the post-pandemic era: ChatGPT and beyond. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 20(2). <https://doi.org/10.53761/1.20.02.07>
- Quintans-Júnior, L. J., Gurgel, R. Q., Araújo, A. A. D. S., Correia, D., & Martins-Filho, P. R. (2023). ChatGPT: the new panacea of the academic world. *Revista da Sociedade Brasileira de Medicina Tropical*, 56, <https://doi.org/10.1590/0037-8682-0060-2023>
- Rogerson, A. M., & McCarthy, G. (2017). Using Internet based paraphrasing tools: Original work, patchwriting or facilitated plagiarism? *International Journal for Educational Integrity*, 13(1), 2. <https://doi.org/10.1007/s40979-016-0013-y>
- Salvagno, M., Taccone, F. S., & Gerli, A. G. (2023). Can artificial intelligence help for scientific writing? *Critical Care*, 27(1), 1-5. <https://doi.org/10.1186/s13054-023-04380-2>
- Tomlinson, B., Torrance, A. W., & Black, R. W. (2023). ChatGPT and Works Scholarly: Best Practices and Legal Pitfalls in Writing with AI. *arXiv preprint arXiv:2305.03722*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.03722>
- Tsigaris, P., & da Silva, J. A. T. (2023). The role of ChatGPT in scholarly editing and publishing. *European Science Editing*, 49(101-121). <https://doi.org/10.3897/ese.2023.e101121>
- Using Digital Tools and Online Writing Environments. *Computers and Composition*, 38, 16–31. <https://doi.org/10.1016/j.compcom.2015.09.001>
- Uzun, L. (2023). ChatGPT and Academic Integrity Concerns: Detecting Artificial Intelligence Generated Content. *Language Education & Technology (LET Journal)*, 3(1), 45-54.
- Van Dis, E. A., Bollen, J., Zuidema, W., van Rooij, R., & Bockting, C. L. (2023). ChatGPT: five priorities for research. *Nature*, 614(7947), 224-226.
- Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., Kaiser, Ł., & Polosukhin, I. (2017). Attention is All you Need. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 30.
- wrote it?" Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 71, 102642. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642>
- Zohery, M. (2023). *ChatGPT in Academic Writing and Publishing: A Comprehensive Guide*. In *Artificial Intelligence in Academia, Research and Science: ChatGPT as a Case Study*. (First Edition). Achtago Publishing. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7803703>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Mevcut araştırma, hem nicel hem de nitel verilerin eşzamanlı veya sıralı olarak toplanmasına olanak tanıyan, ayırt edici bir karma yöntem olan Gömülü Araştırma Tasarımını benimsemiştir. Bu çalışmanın amacı, OpenAI tarafından geliştirilen yenilikçi bir dil modeli olan ChatGPT ile akademisyenlerin deneyimlerine ilişkin bütünsel bir anlayış kazanmaktır. Araştırma, Türkiye'deki çeşitli üniversitelerden, farklı unvanlarda 121 akademisyen arasında gerçekleştirildi. Araştırmada, katılımcıların akademik yazı alanında ChatGPT'ye aşinalıkları ve bakış açıları hakkında sistematik olarak veri toplamak için yapılandırılmış bir anket kullanıldı.

Nicel sonuçlara bakıldığında, akademisyenlerin %57,9'u ChatGPT hakkında belli düzeyde bilgiye sahip olduğunu bildirdi; %30,6'sı kısmi farkındalığa sahip olduğunu ve %11,6'sı araç hakkında tamamen bilgisiz olduğunu ifade etti. Şaşırtıcı bir şekilde, ankete katılan akademisyenlerin %100'ünü oluşturan tüm grup, ChatGPT hakkında daha fazla şey öğrenmeye büyük ilgi duyduklarını ifade etti. Ancak pratik uygulama açısından %87,9'luk önemli bir kısım, akademik yazılar için ChatGPT'yi kullanmadıklarını kabul etti. Ayrıca çoğunluk, özellikle de %62,6'lık bir kesim, bu yasanın gelecekte benimsenmesi konusunda isteksiz olduklarını dile getirdi. ChatGPT'den yararlanma olasılığına açık olanlar arasında, alanyazın taraması ve özet, kullanımı için en çok tercih edilen bölümler olarak ortaya çıktı.

Bulgular arasında etik hususlar da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır; katılımcıların %47,7'si ChatGPT'nin akademik yazımda kullanımının etik açıdan sorgulanabilir olduğunu düşünmektedir. Akademisyenlerin %48,6'sı ChatGPT'yi ortak yazar olarak listelememeyi, bunun yerine kullanımının şeffaf bir şekilde kabul edilmesini tercih etmiştir.

Niteliksel veri analizi sonucunda katılımcıların görüşleri üç ana kategoride toplanmıştır: Akademik Yazma Süreçleri, Akademik Yayınlama Süreçleri ve Yazarlık Tartışmaları. Akademik Yazma Süreçleri kategorisinde katılımcılar, ChatGPT'yi iş akışlarına entegre etmenin avantajlarını dile getirmişler ve özellikle zaman kazandıran yeteneklerini vurgulamışlardır. Aynı zamanda aracın güvenilirliğine ilişkin endişeler de dile getirilmiştir.

Akademik Yayıncılık Süreçleri kategorisi, ChatGPT'nin bilimsel yayınlara dâhil edilmesinin etik boyutları hakkında çok yönlü bir söylemi ortaya çıkarmıştır. Katılımcılar, araştırma ve yayın sürecinde yapay zekâ yardımının uygunluğuna ilişkin endişelerini dile getirmişlerdir. Ek olarak, akademik yayıncılık politikalarında yeni ortaya çıkan yapay zekâ teknolojilerine uyum sağlamak için sistematik değişikliklere duyulan ihtiyacın altı çizilmiş ve yapay zekâ doğrulama mekanizmalarının oluşturulmasına özel bir vurgu yapılmıştır.

Yazarlık Tartışmaları kategorisinde, ChatGPT'nin meşru bir şekilde ortak yazar olarak kabul edilip edilemeyeceği ve bunun akademik araştırmalardaki geleneksel yazarlık anlayışı için doğurabileceği sonuçlarla ilgili temel sorular ortaya atılmıştır. Sorumluluk, hesap verebilirlik ve aracın yayın sürecine yaptığı katkıların öznel doğası ile ilgili konular bu müzakerenin merkezinde yer almıştır.

Nicel ve nitel bulguların birleşiminden yararlanan çalışma, akademisyenler ve ChatGPT arasındaki karmaşık dinamikleri aydınlatan incelikli sonuçlara ulaşmaktadır. Bulgular, yapay zekâ araçlarının akademik yazma süreçlerine entegrasyonuna rehberlik edecek etik hususlara duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Yapay zekâ teknolojileri bilimsel çalışmalarda giderek daha yaygın hale geldikçe, araştırmacılar, kurumlar ve politika yapıcılar, teknolojik ilerlemeleri etik zorunluluklarla uyumlu hale getiren bir rotayı iş birliği içinde planlamalıdır.

Toplanan görüşlerin ışığında, ChatGPT ve benzer yapay zekâ araçlarının akademik bağlamlarda sorumlu bir şekilde entegrasyonu için bir yol haritası sağlamaya çalışan çeşitli öneriler ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce, kapsamlı etik kuralları formüle etmek için araştırmacılar ve yapay zekâ uzmanları arasındaki disiplinler arası işbirliğini sağlanmalıdır. Bu yönergeler, akademik yazımda yapay zekâ kullanımının etik sınırlarını tanımlamalı ve bu araçlarla sorumlu ve şeffaf bir katılım kültürünü teşvik etmelidir. Ayrıca, akademisyenleri yapay zekânın sorumlu kullanımı için gerekli bilgi ve farkındalıkla donatmayı amaçlayan etik eğitiminin araştırma programlarına dâhil edilmesini önerilir.

ASYMMETRIC CAUSALTY RELATIONSHIP BETWEEN ALTERNATIVE INVESTMENT INSTRUMENTS AND STOCK PRICES: THE TÜRKİYE SAMPLE¹

ALTERNATİF YATIRIM ARAÇLARI İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDA ASİMETRİK NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Lütfü SİZER

Dicle University

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Economy

lutfusizer@dicle.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9605-4286

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

02.01.2024

Kabul Tarihi:

12.03.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Altın Fiyatı,

Döviz Kuru,

Faiz Oranı,

Asimetrik

Nedensellik

Keywords

Stock,

Gold Price,

Exchange Rate,

Interest Rate,

Asymmetric

Causality

In economic theory, many economic and financial variables exhibit different behaviors. Therefore, nonlinear techniques can be used to accurately model the relationship between these variables. In the real world, people's responses to shocks also vary. Especially in financial markets, investors may differ from homogeneous behavior. That is, when a random shock occurs in financial markets, each investor may react differently. While some investors prefer to take risks by holding their positions, believing that shocks are temporary, others may be risk averse and change their positions immediately. This means that shocks can have different effects on the market. Therefore, positive and negative shocks may need to be analyzed separately. It may make more sense to use non-linear techniques to understand asymmetric effects. The aim of this study is to examine the relationship between stock prices and other investment instruments using the Hatemi-J (2012) asymmetric causality test for Türkiye using quarterly data for the period from 2003 to 2023. The results show that there is an asymmetric causality relationship between the variables.

ÖZ

Ekonomi teorisinde, birçok ekonomik ve finansal değişkenlerin farklı davranışlar sergilediği görülmektedir. Bu nedenle, bu değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini doğru bir şekilde modellenmesinin yolu, doğrusal olmayan teknikler kullanılarak mümkün olabilir. Gerçek dünyada, yaşanan şoklara insanların verdikleri tepkiler de çeşitlilik gösterir. Özellikle finansal piyasalarda, yatırımcılar homojen bir davranış göstermek yerine farklılık gösterebilir. Yani finansal piyasalarda rastgele bir şok olduğunda, her bir yatırımcı farklı tepkiler verebilir. Bazı yatırımcılar, şokların geçici olduğuna inanarak pozisyonlarını koruyarak risk almayı tercih ederken, bazıları riskten kaçınarak hemen pozisyonlarını değiştirebilir. Bu durum, şokların piyasaya farklı etkiler yapabileceği anlamına gelir. Bu sebeple, pozitif ve negatif şokların ayrı ayrı incelenmesi gerekebilir. Asimetrik etkileri anlamak için doğrusal olmayan teknikler kullanmak daha mantıklı olabilir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye için 2003'ten 2023'e kadar olan döneme ait üç aylık verileri kullanarak, hisse senedi fiyatları ile diğer yatırım araçları arasındaki ilişkiyi Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testiyle incelemektir. Elde edilen sonuçlar, değişkenler arasında asimetrik nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1413676>

Atf/Cite as: Sizer, L. (2024). Asymmetric causality relationship between alternative investment instruments and stock prices: The Türkiye sample. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 219-234.

¹ This study has been derived from the unpublished doctoral thesis titled "The Analysis of Relationship Between Alternative Financial Instruments and Stock Prices With The Nonlinear Cointegration Relationship: The Turkey Sample" prepared by Lütfü SİZER at Bursa Uludağ University, social sciences institute, conducted under the supervision of Prof. Dr. Özer ARABACI.

Introduction

Individual investors intend to invest using their savings. They desire to obtain maximum return from the investments they desire. One of the investment instruments that can provide the highest return is stocks for savers. When people cannot invest their savings individually, they may prefer stocks because they have the opportunity to invest in the stock market. With the end of the Second World War, the real estate market, which has been growing rapidly on a global scale since the 1950s, gained a global character by the 1990s (Karan, 2013). With this process, savers have had the opportunity to make real estate investments not only in their own countries but also all over the world. However, the high risk of investments in the stock market has led individual investors to various alternative investment instruments. Among the most important alternative investment instruments that individual investors may prefer are foreign exchange, gold and interest (Güngör & Polat, 2020).

Research indicates that traditional investment instruments generally have a negative impact on stocks. In this context, it may be important to understand the relationship between the exchange rate, interest rate and gold price used as alternative investment instruments and stock prices. This study focuses on one of the traditional investment instruments, the exchange rate, specifically the US dollar. The US dollar is traded not only as a currency but also as an investment instrument. If companies operating internationally have debts or receivables denominated in foreign currencies, the appreciation or depreciation of the national currency against the foreign currency can affect the profit or loss of companies. In addition, losses that may occur in the financing of companies due to exchange rate risk may have a negative impact on the value of the company (Boyacıoğlu and Çürük, 2016).

Precious metals are also available as alternative investment instruments to stocks. The most popular among precious metals for investors is gold. Although people generally use gold as a means of saving, it is still seen that it has not lost any value today due to the fact that it covers the characteristics of money over the years. Although the globalisation of financial markets or the diversification of investment instruments for investors has pushed gold to the background, it has not prevented it from being the most important investment instrument of less developed countries. However, gold is one of the most reliable investment instruments in times of war or crisis. Considering the studies investigating the relationship between stock prices and gold prices, especially in the USA and in our country, it is seen that there is an inverse relationship between stock prices and gold prices (Bekçioğlu, 1984).

Interest rate is an influential macroeconomic factor on stock prices and its important role in determining future cash flows is remarkable. An increase in interest rates causes investors to avoid equity investments by directing them to investment instruments such as bonds and treasury bills that provide fixed interest yields. This situation reduces the demand for stocks, leading to price declines and at the same time adversely affecting firms' production costs. For this reason, high interest rates may reduce the firm's profit margin and lead to a decline in its value. On the other hand, an increase in interest rates may be a favourable situation for depositors, but it increases the cost of borrowing, reduces the volume of investment and again leads to a decrease in stock prices. In this context, it is understood that there is a negative relationship between stock prices and interest rates (Alam and Uddin, 2009).

In recent years, up-to-date econometric methods have been developed for modeling and testing economic theories. By using these methods, more realistic results can be obtained.

In economic theory, it is observed that many economic and financial variables exhibit asymmetric behavior. Therefore, it is possible to accurately model the relationships between these variables using non-linear methods. In this context, people's reactions to shocks encountered in the real world are also different. Especially in financial markets, investors seem to exhibit a heterogeneous structure rather than a homogeneous structure. In other words, when a random shock occurs in financial markets, each investor reacts differently to this shock. This is because some investors believe that shocks are temporary and therefore maintain their positions by taking the risk, while others do not like risk and change their positions immediately. As a result, since the impact of shocks on the market will not be the same, shocks should be analyzed by dividing them into negative and positive shocks (Mert & Çağlar, 2019). For this reason, Hatemi-J (2012) asymmetric causality test, which takes into account the asymmetric effect between variables, is preferred in this study.

In the academic literature, there are many studies examining the relationship between stock prices and macroeconomic indicators. However, it is observed that there is limited research on how factors such as the

BIST 100 index, interest rates, exchange rates and gold prices are considered as investment instruments and the relationship between them. Therefore, this study focuses on determining the relationship between stock prices and other alternative investment instruments.

In the academic literature, there are many studies examining the relationship between stock prices and macroeconomic indicators. However, there is limited research on how factors such as BIST 100 index, interest rates, exchange rates and gold prices are evaluated as investment instruments and the relationship between them. Therefore, the aim of this study is to investigate the causality relationship between stock prices and other alternative investment instruments. In addition, unlike the symmetric causality tests used in previous studies, this study uses the Hatemi-J (2012) asymmetric causality test to explain the relationship between alternative investment instruments and stock prices. This approach seeks to offer a meaningful addition to the existing body of knowledge. Examining quarterly data from 2003Q1 to 2023Q3, this study endeavors to investigate the interplay among exchange rates, gold prices, interest rates, and stock prices in Turkey, employing the Hatemi-J (2012) asymmetric causality test.

In the second part of the study, a summary of the relevant literature is presented. Subsequently, a rundown of the techniques applied in the analysis ensues. The fourth segment delineates the data and the outcomes of its application, with the conclusion centering on interpreting the findings and suggesting policy directives.

Literature Review

There are national and international studies investigating the relationship between alternative investment instruments and stock prices in the literature. In this context, when the literature is analyzed, it is seen that there are not many studies examining the relationship between alternative investment instruments (gold, dollar and interest rate) and stock prices. However, there are many studies that examine the effect of gold, dollar and interest rate separately on stock prices. Some of the studies examining this relationship are summarized below.

Levin et al. (2006) analyzed the relationship between gold prices and stock prices in the US for the period 1976-2005. According to the results, stocks and gold are complementary to each other in the US market.

Asmy et al. (2009), using monthly data for the period 1999:1-2007:1 for Malaysia, the short- and long-term causal relationship between the Kuala Lumpur Composite Index (KLCI) and selected macroeconomic variables such as inflation, money supply and nominal effective exchange rate were investigated. According to the results, a cointegration relationship was found between stock prices and macroeconomic variables. It is concluded that inflation, money supply and exchange rate significantly affect the KLCI.

Humpe and Macmillan (2009) analyzed the impact of inflation, industrial production, interest rates and money supply on stock prices using monthly data for the period 1965:1-2005:6 for the US and Japan. According to the results, industrial production index has a positive effect on stock prices in the US, while interest rates and inflation have a negative effect on stock prices. In Japan, industrial production has a positive effect on stock prices, while money supply has a negative effect on stock prices.

Balı and Cinel (2011) investigated the effect of gold prices on the ISE 100 Index using panel data analysis. According to the results obtained, gold prices do not have a direct effect on the ISE 100 Index, but it is a factor among the variables that explain the changes in the ISE 100 Index.

Kaya et al. (2013) investigated the relationship between some macroeconomic variables and the ISE 100 Index using monthly data of Türkiye for the period 2002:1-2012:6. Using the least squares estimation method, they found a positive relationship between stock returns and money supply and a negative relationship with exchange rate.

Yıldız (2014) investigated the relationship between the BIST 100 index and interest rate, exchange rate and gold variables to construct an efficient investment portfolio using monthly data for the period 2001:03 to 2013:06. No cointegration relationship was found between the variables. Therefore, Granger causality test, impulse-response analysis and variance decomposition analysis were applied. According to the results obtained, it is concluded that all variables can be used in portfolio diversification in the short run.

Altınbaş et al. (2015) analyzed the impact of exchange rate, interest rate, inflation, oil prices and industrial production index on the BIST100 Index using the Johansen cointegration test, VAR model and Granger causality test. As a result, exchange rate was determined as the only explanatory factor on the stock. It has been concluded that the industrial production index and exchange rate can be used to predict the changes in BIST100, but the reverse does not provide this.

Öncü et al. (2015) examined the relationship between stock index value, gold prices and exchange rate. They applied two-stage Engle-Granger cointegration and Granger causality analysis using daily data for the period January 2002-November 2013. According to the results, it has been determined that the real exchange rate and gold prices are the Granger cause of the BIST100 index. In addition, it was concluded that gold prices are the Granger cause of the real exchange rate.

Polat (2016) analyzed the impact of interest rates, exchange rates and gold prices on BIST 100 using monthly data for the period between January 2005 and March 2016. According to the results, the effect of all three alternative investment instruments on the stock is negative. However, the effect of gold prices was not statistically significant. In addition, the effect of interest rate on stocks was found to be less than that of exchange rate.

Cheah et al. (2017) analyzed the relationship between stock prices and exchange rates in Malaysia using monthly data for the period 1993:1-2015:12 using the non-linear ARDL method. The estimation results reveal that exchange rate movements have significant short-run and long-run effects on stock prices in Malaysia and that the stock market responds asymmetrically to currency appreciation and depreciation. That is, in the long run, changes in the Kuala Lumpur composite index respond only to RM depreciation. We also find that the relationship between stock prices and exchange rates is sensitive to observation periods and changes in exchange rate regimes.

Tiryaki et al. (2018) analyzed the impact of macroeconomic variables on stock returns using data for both the full period 1994:1-2017:5 and the sub-period 2002:1-2017:5 for Türkiye. For this purpose, they tested the relationship between BIST 100, industrial production index, money supply and real exchange rate for Türkiye using the non-linear ARDL method. According to the results, the effects of industrial production, money supply and real exchange rate on stock returns are asymmetric and the asymmetries are larger in the 2002-2017 sub-period than in the full sample period.

Chang and Rajput (2018) tested whether macroeconomic variables have a symmetric or asymmetric effect on the stock prices (SP) of the Karachi Stock Exchange 100 index in Pakistan. Taking monthly data for the period 2004:06-2016:06, they conducted the test using the linear and non-linear ARDL method for the full sample period as well as for the periods before and after the 2008 crisis. According to the results obtained, the relationship between macroeconomic variables and the SP is asymmetric in the short run, but when the whole period is selected, this effect is symmetric in the long run. However, when pre- and post-crisis periods are selected, this effect is also asymmetric in the long run; that is, positive and negative shocks in macroeconomic variables affect the SP differently.

Kassouri and Altintas (2019) applied the non-linear ARDL model, Engle-Granger, TAR and M-TAR asymmetric cointegration to the relationship between stock prices and exchange rate for Türkiye using monthly data for the period 01:2003-12:2018. According to the results, no long-run relationship was found between the variables in the linear ARDL model, while a cointegration relationship was found between the variables according to the non-linear ARDL model. According to the results of the frequency domain causality test, exchange rate, money supply, interest rates and industrial production have a significant predictive power for the estimated future value of stock prices.

Benli et al. (2019) analyzed the effects of consumer price index, industrial production index, money supply and exchange rate on stock prices using the non-linear ARDL method. According to the results obtained, it is determined that the exchange rate has an incomplete pass-through effect on stock prices both in the long run and in the short run, and an asymmetric effect in the short run in all sectors except information services.

Bhutto and Chang (2019) tested whether exchange rate changes have a symmetric or asymmetric effect on stock prices for China. They used both linear and nonlinear ARDL models for the full period 1995:1-2017:12 and for the periods before and after the 2008 crisis. According to the results, the exchange rate has an asymmetric effect

on stock prices in the long run only when the entire sample period is selected. Before the crisis, it was symmetrically affected both in the long and short run, while after the crisis, it was asymmetrically affected both in the long and short run.

Tursoy (2019) tested the relationship between stock prices and domestic interest rates using monthly data for Türkiye for the period 2001:1-2017:4 using the ARDL bounds test and Johansen Cointegration method. The test results show that both prices are dynamically significantly correlated with each other. The results of the cointegration equation show that both coefficients have an elasticity coefficient with a negative sign.

Sheikh et al. (2020) investigated whether the relationship between macroeconomic fluctuations and stock indices is symmetric or asymmetric in nature using monthly data for Pakistan for the period January 2004 to December 2018. A total of three different models are estimated, with separate models estimated for pre- and post-2008 crisis. The results show that in the long run and before the 2008 crisis, investors responded differently to gold and oil prices. In the long run and after the crisis, investors responded differently to all macroeconomic fluctuations. This implies that investors reacted differently to positive and negative shocks to gold prices, exchange rates and interest rates after the crisis. Another result is that after the global financial crisis, investors responded only to positive shocks in gold prices, interest rates and exchange rates in the long run.

Hashmi and Chang (2021) discussed the short- and long-term impact of macroeconomic variables on E7 stock indices for the rise, fall and normal states of stock markets. Therefore, both ARDL and quantitative ARDL (QARDL) models were used. According to the results of the ARDL model, it was found that foreign direct investment (FDI), trade balance and industrial production index (IPI) significantly affected the developing stock indices in the long term. Results based on the QARDL model show that the short-term effect of FDI, consumer price index, interest rate and exchange rate varies in the rise, fall and normal states of emerging stock markets, while the long-term effect varies for all macroeconomic variables except the industrial production index.

Yılmaz (2022) examined the causality relationship between stock prices, exchange rate and housing prices using data from Türkiye. Using monthly data for the period March 2013-January 2022, the causality relationship between BIST 100 index, BIST construction index, USD/TL exchange rate and housing price index is investigated. The relationship between these variables is analyzed using the Granger Causality test. According to the results, bidirectional causality was found between the BIST 100 index and the house price index, between the BIST construction index and the house price index, as well as between the USD exchange rate and the house price index. However, no causality relationship was found between the dollar exchange rate and the BIST 100 index, between the dollar exchange rate and the construction index and between the BIST 100 index and the construction index.

Ilkhan et al. (2022) investigated the correlation among gold prices, exchange rates, and the BIST 100 index in Turkey. They utilized monthly data spanning from May 1986 to October 2021 for this analysis. The Maki cointegration test (2012) was employed to establish the long-term relationship between the BIST 100 and exchange rate variables. The results of this test indicated the existence of a lasting relationship between the dollar and BIST 100 variables. Subsequently, the ARDL bounds test was utilized to assess cointegration between series with distinct stationarity levels. The outcomes of this test demonstrated a cointegration relationship between the exchange rate and the BIST 100. Consequently, it was deduced that an investor engaged in the Turkish markets would not achieve portfolio diversification by investing in these three assets – gold, dollar, and BIST 100 – as they tend to move in tandem over the long term, limiting the potential for risk reduction.

In Çığır's (2023) research, the objective is to identify the prevailing approach within Borsa Istanbul and to explore potential variations in approaches across sector indices. The analysis is conducted on monthly data spanning from January 2010 to December 2020, encompassing BIST-100, BIST Financial, BIST Industrial, BIST Services, and BIST Technology indices, in relation to the nominal USD/TL exchange rate. Various methods such as Granger causality, Johansen cointegration, CCR, DOLS, FMOLS, and DOLS were employed. The findings reveal a cointegration relationship between the USD/TL exchange rate and the five mentioned indices, indicating a unidirectional positive influence from the USD exchange rate to the BIST indices. Consequently, it is inferred that the Traditional Approach holds sway in Borsa Istanbul and its main sector indices.

A review of the related literature reveals that symmetric and asymmetric effects play an important role in understanding this relationship correctly. In this study, Hatemi-J (2012) causality analysis was conducted by taking asymmetric effects into account. This study differs from other studies in terms of the period analyzed and the econometric approach used.

Econometric Methodology

Just as the concept of cointegration arises from the concept of spurious regression, the concept of causality arises from the concept of spurious correlation. The correlations obtained between many economic time series could not be interpreted in a meaningful way and it was concluded that spurious relationships were obtained. Granger (1969) clarified these spurious correlations with the concept of causality. If some of the information contained in one variable can be obtained from the past value of another variable, it means that there is a causal relationship between these two variables. In order to explain this issue, the concept of causality should be analyzed from two different aspects. The first one is the causality obtained with the help of VAR models. The second one is the causality obtained by cointegration equations. Until the work of Sims (1980), researchers had to decide which variable was endogenous and which variable was exogenous in causality relationships either by themselves or with the help of economic literature. This complexity on behalf of variables ended with the work of Sims (1980) with the acceptance of all variables as endogenous in a VAR system (Engle and Granger, 1987). With the error correction mechanism obtained from cointegration equations, short-run and long-run causality can be determined. If two variables have a cointegration relationship in the long run, there will be an error correction system that corrects imbalances in the short run. Based on this, Hatemi-J (2012) asymmetric causality analysis is analyzed for short-run causality (Mert and Çağlar, 2019).

To ensure the reliability of results in time series analysis, it is imperative to address the problem of spurious regression by assessing the stationarity of variables. Examining variable stationarity, including the presence of unit roots, serves as an important first step in exploring the interrelationships between variables. For this purpose, Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) tests are used to determine the stationarity level of the variables. In addition, in order to capture possible structural breaks in the variables, the stationarity level of the variables was determined by using the Lee-Strazcich (2003) (LS) unit root test, which takes into account two structural breaks (Polat, Alptürk and Gürsoy, 2021).

Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test

Causality analyses are widely used to test the validity of economic theories. Many causality tests have been developed since Granger (1969). After Sims (1980)'s VAR model, which has made significant contributions to this field, Toda and Yamamoto's (1995) bootstrap-enhanced causality approach and Hacker and Hatemi-J (2006) causality test are in the literature. However, Hatemi-J (2012) argues that people will react differently to shocks encountered in the real world. For example, it is observed that investors in financial markets exhibit a heterogeneous structure rather than a homogeneous structure. In other words, when a random shock occurs in financial markets, not all investors react to this shock in the same way. Because while some investors believe that shocks are temporary and maintain their positions by taking the risk, some investors do not like risk and change their positions immediately. As a result, Hatemi-J (2012) argues that the impact of shocks will not be the same on the market and should be analyzed by dividing shocks into positive and negative shocks. Causality tests such as Granger, VAR and Toda Yamamoto are based on the assumption that the effects of shocks will be the same. Moreover, another important feature of the Hatemi-J (2012) test is that critical values are obtained by bootstrap. In this test, even if the data set used in the analysis does not have a normal distribution, there is no distortion in the distribution of the test statistic. This is a very important assumption especially for researchers working with financial data. As numerous financial market variables deviate from normal distribution and exhibit time-varying volatility (Hatemi-J, 2012), this test relies on the concealed cointegration approach proposed by Granger and Yoon (2002), tailored for causality assessment.

To reveal the causality between two integrated series, assume that there are two series such as y_{1t} and y_{2t} :

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i} \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (1)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (2)$$

Here, $y_{1,0}$ and $y_{2,0}$ denote the initial values. In addition, the error terms ε_{1i} and ε_{2i} are designated as white noise. Positive and negative shocks can be represented as follows:

$$\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0), \varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0), \varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0), \varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0) \quad (3)$$

It is also denoted as $\varepsilon_{1i} = \varepsilon_{1i}^+ + \varepsilon_{1i}^-$ and $\varepsilon_{2i} = \varepsilon_{2i}^+ + \varepsilon_{2i}^-$.

With the above information, the equations of y_{1t} and y_{2t} can be expressed as follows:

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^- \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (4)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (5)$$

The cumulative form of the positive and negative compositions of each variable can be expressed as follows:

$$y_{1t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+, y_{1t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-, y_{2t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+, y_{2t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (6)$$

Assume that the equation $y_t^+ = y_{1t}^+ + y_{2t}^+$ holds. The causality relationship between the variables y_{1t}^+ and y_{2t}^+ shown in equation (7) is obtained by testing the VAR(p) model with "p" lags as in equation (7) below.

$$y_t^+ = \vartheta + A_1 y_{t-1}^+ + \dots + A_p y_{t-p}^+ + u_t^+ \quad (7)$$

In equation (7), y_t^+ is a vector of variables of dimension 2×1 , ϑ is a vector of constants of dimension 2×1 and u_t^+ is a vector of error term of dimension 2×1 . Note that the variables represented here are the cumulative sum of positive shocks. The A_k matrix is a parameter matrix of 2×2 type for the kth order lag. In the Hatemi-J (2012) test, many different options are offered as information criteria. These are information criteria such as Akaike, Schwarz, Hannan-Quinn, Adjusted Akaike, HJC. Hatemi-J (2012) proposes the HJC information criterion in his study. Equation (8) below shows this information criterion.

$$HJC = \ln(|\widehat{\Omega}_j|) + j \left(\frac{n^2 \ln T + 2n^2 \ln(\ln T)}{2T} \right) \text{ and } j = 0, 1, \dots, p \quad (8)$$

In equation (8), the coefficient $|\widehat{\Omega}_j|$ is the determinant of the variance-covariance matrix of the residuals in the VAR model obtained with lag length j , n is the number of equations in the VAR model and T is the number of observations. This information criterion was introduced to the literature in Hatemi-J (2003) (Hatemi-J, 2003). Moreover, Hatemi-J (2008a) conducted a simulation study for this information criterion. As a result, these information criteria provide robust results in ARCH models and also perform well when the VAR model is used for forecasting. After deciding on the optimal lag, we test the null hypothesis that " y_t^+ is not the Granger cause of the i th element of y_{t-1}^+ ". Moreover, this test uses the Wald test statistic with asymptotic χ^2 distribution.

As mentioned before, this test is also used when the data are not normally distributed. To cope with this situation, bootstrap simulation technique is utilized (Hatemi-J, 2012).

Data Set and Model

In this study on Türkiye, quarterly data for the period 2003:Q1- 2023:Q3 are used for the empirical analysis. Detailed information on the variables used in the analysis is presented in Table 1. The natural logarithms of the variables considered in the study were taken and included in the analysis. "EViews 12" and "GAUSS 6" package programs were used to perform the analysis in the applications.

Table 1. Information on the Variables Used in the Study

Variables	Explanation	Source
BIST100	Natural Logarithm of BIST 100 Index Closing Prices	
USD	(USD) Natural Logarithm of USD (Bid Price)	“Central Bank of the Republic of Türkiye Electronic Data Distribution System (EVDS)”
GOLD	Natural Logarithm of 1 Ounce Gold London Sales Price (USD/Ounce)	
INT	Natural Logarithm of Weighted Average Interest Rates on Bank Deposits (Stock, %)(Monthly)	

After giving detailed information about the variables used in the model, information about the model structure to be used is given. The equation below shows the model used in the research:

$$BIST100 = f(USD, GOLD, INT) \quad (9)$$

The regression model where BIST100 is the dependent variable and GOLD, USD and INT are independent variables is given in equation (10).

$$BIST100_t = \beta_0 + \beta_1 GOLD_t + \beta_2 USD_t + \beta_3 INT_t + \varepsilon_t \quad (10)$$

Descriptive Statistics

Table 2 presents descriptive statistics of the logarithmized exchange rate, gold prices, interest rates and BIST100 index variables used in the analysis. When the standard deviations of the variables are analyzed in Table 2, the volatility of the BIST100 index is higher than the volatility of exchange rates, gold prices and interest rates. The lowest volatility is observed in the interest rates series. The skewness value of all variables is close to zero, which is the skewness coefficient of a normal distribution. The BIST100 index and gold price series are left skewed, while the exchange rate and interest rates series are right skewed. When kurtosis values are compared according to the kurtosis coefficient of the normal distribution, which is 3, the kurtosis coefficient of the BIST100 and interest rates series is greater than 3, i.e. thick-tailed, while the kurtosis values of the exchange rate and gold prices series are less than 3, i.e. thin-tailed. Finally, the probability values of the Jarque-Bera test statistic indicate that all three series do not follow a normal distribution.

Table 2. Descriptive Statistics for Variables

	BIST100	USD	GOLD	INT
Mean	6.528	1.021	6.974	2.603
Maksimum	8.921	3.284	7.138	3.865
Minimum	4.557	0.173	5.799	1.816
Standard Deviation	0.820	0.822	0.502	0.434
Skewness	0.383	1.099	-0.911	0.512
Kurtosis	4.064	3.159	2.677	2.939
Jarque-Bera	5.950	16.804	11.850	3.649
Probability	0.051	0.000	0.002	0.161

Empirical Findings

The research explores the asymmetric causality connection between stock prices and alternative investment instruments. Before delving into the causality link between the variables, it is essential to ascertain the stationarity status of each variable. To accomplish this, commonly utilized unit root tests such as ADF, PP, and KPSS were employed. Furthermore, the Lee-Strazcich (LS) unit root test was utilized to identify potential structural breaks within the variables. The outcomes of these unit root tests are presented in the subsequent tables.

Table 3. ADF Unit Root Test Results

Variables	Constant		Constant and Trend	
	Test Statistic	5% Critical Value	Test Statistic	5% Critical Value
BIST100	0.025 (0)	-2.897	-1.201 (0)	-3.465
USD	4.395 (0)	-2.897	0.188 (0)	-3.465
GOLD	-2.184 (0)	-2.897	-1.540 (0)	-3.465
INT	-2.153 (1)	-2.897	-2.841 (1)	-3.466
Δ BIST100	-7.891** (0)	-2.897	-7.877** (0)	-3.466
Δ USD	-6.560 ** (0)	-2.897	-8.113** (0)	-3.466
Δ GOLD	-7.222 ** (0)	-2.897	-7.467** (0)	-3.466
Δ INT	-5.904 ** (3)	-2.899	-6.521 ** (3)	-3.468

Note: ** denotes statistical significance at a 5% confidence level. The values in parentheses indicate the lag length determined based on the AIC

Table 4. PP Unit Root Test Results

Variables	Constant		Constant and Trend	
	Test Statistic	5% Critical Value	Test Statistic	5% Critical Value
BIST100	-1.124 (3)	-2.897	-1.722 (4)	-3.465
USD	2.863 (5)	-2.897	0.952 (8)	-3.465
GOLD	-2.088 (2)	-2.897	-1.598 (1)	-3.465
INT	-2.766 (3)	-2.897	-2.240 (2)	-3.465
Δ BIST100	-7.867** (2)	-2.897	-7.849** (2)	-3.466
Δ USD	-6.507 ** (1)	-2.897	-8.219 ** (8)	-3.466
Δ GOLD	-7.209** (3)	-2.897	-7.442** (5)	-3.466
Δ INT	-5.144 ** (1)	-2.897	-5.442** (2)	-3.466

Note: ** indicates significance at 5% significance level. The values in parentheses denote the appropriate Bandwidth lag length determined according to the Newey-West Bandwidth criteria.

Table 5. KPSS Unit Root Test Results

Variables	Constant		Constant and Trend	
	Test Statistic	5% Critical Value	Test Statistic	5% Critical Value
BIST100	1.185** (6)	0.463	0.115** (6)	0.146
USD	1.134** (6)	0.463	0.315 ** (6)	0.146
GOLD	1.001** (6)	0.463	0.240** (6)	0.146
INT	0.548** (6)	0.463	0.295** (6)	0.146
ΔBIST100	0.204 (3)	0.463	0.186 (3)	0.146
ΔUSD	1.207 (3)	0.463	0.093 (7)	0.146
ΔGOLD	0.427 (0)	0.463	0.110 (2)	0.146
ΔINT	0.412 (3)	0.463	0.037 (1)	0.146

Note:** indicates significance at 5% significance level. The values in parentheses denote the appropriate Bandwidth lag length determined according to the Newey-West Bandwidth criteria.

Table 6. Lee-Strazcich Structural Break Unit Root Test Result

Variables	Models		Test		5% Critic value	Result
			Statistic	Breaks Dates		
BIST100	AA	Level	-1.747	2006Q4 2020Q4	-3.563	I(1)
		1. Difference	-7.97**	2004Q4 2005Q3	-3.563	
	CC	Level	-5.613	2006Q1 2020Q4	-5.917	I(1)
		1. Difference	-8.447**	2004Q4 2005Q3	-6.108	
USD	AA	Level	-0.799	2005Q1 2021Q1	-3.563	I(1)
		1. Difference	-5.447**	2004Q4 2005Q3	-3.563	
	CC	Level	-4.386	2012Q1 2020Q3	-6.185	I(1)
		1. Difference	-7.703**	2004Q4 2005Q4	-6.108	
GOLD	AA	Level	-1.891	2008Q4 2016Q3	-3.563	I(1)
		1. Difference	-6.594**	2004Q4 2005Q2	-3.563	
	CC	Level	-4.568	2011Q2 2015Q3	-6.556	I(1)
		1. Difference	-7.69**	2008Q2 2013Q1	-6.175	
INT	AA	Level	-2.923	2009Q3 2019Q1	-3.563	I(1)
		1. Difference	-7.342**	2018Q2 2019Q4	-3.563	
	CC	Level	-5.913	2012Q2 2019Q1	-6.185	I(1)
		1. Difference	-7.687**	2017Q3 2018Q4	-6.108	

Note:** indicates significance at 5% significance level.

Tables 3, 4 and 5 present the results of ADF, PP and KPSS unit root tests ignoring structural breaks. According to the results obtained, the null hypothesis is rejected at the 5% significance level since the t statistic values calculated in the ADF, PP and KPSS unit root tests for the BIST100 index, interest rates, exchange rate and gold price variables are greater than the critical table values in absolute value. In other words, these four variables are not stationary at level values. When we look at the results of the unit root test applied after taking the first differences of the series, it is observed that all series that are non-stationary at level become stationary after the differencing process.

Table 6 presents the results of the Lee-Strazcich unit root test considering two structural breaks. According to the findings, it is concluded that all variables contain unit root, that is, they are non-stationary at their level values when structural breaks are endogenously determined.

According to the results, both the conventional unit root tests and the unit root test with structural breaks yield similar results. In other words, all variables used in the model were found to be non-stationary at level values but stationary at the first order after the differencing process. After determining the stationarity level of the variables, the causality relationship between the variables can be examined.

Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test Results

Table 7 presents the results of the asymmetric causality test between the variables. As can be seen from Table 7, there is a causal relationship from positive shocks of stock prices to positive and negative shocks of gold prices and from negative shocks of stock prices to positive shocks of gold prices. There is a causality from positive shocks of gold prices to negative shocks of stock prices and from negative shocks of gold prices to positive shocks of stock prices. Moreover, no causality relationship was detected from positive and negative shocks of stock prices to positive and negative shocks of exchange rate. However, there is a causality relationship from positive shocks of exchange rate to negative shocks of stock prices and from negative shocks of exchange rate to negative shocks of stock prices. Finally, while a causality relationship was found from negative shocks of stocks to negative shocks of interest rates, an asymmetric causality relationship was found from positive shocks of interest rates to negative shocks of stock prices and from negative shocks of interest rates to both positive and negative shocks of stock prices.

Table 7. Hatemi-J (2012) Asymmetric Causality Test Results

Null Hypothesis	Wald Test Statistic	p-value	Null Hypothesis	Wald Test Statistic	p-value
$BIST100^+ \Rightarrow GOLD^+$	6.465	0.02	$GOLD^+ \Rightarrow BIST100^+$	0.645	0.44
$BIST100^+ \Rightarrow GOLD^-$	3.967	0.04	$GOLD^+ \Rightarrow BIST100^-$	6.219	0.02
$BIST100^- \Rightarrow GOLD^+$	58.855	0.00	$GOLD^- \Rightarrow BIST100^+$	9.058	0.03
$BIST100^- \Rightarrow GOLD^-$	0.911	0.35	$GOLD^- \Rightarrow BIST100^-$	0.410	0.38
$BIST100^+ \Rightarrow USD^+$	1.377	0.29	$USD^+ \Rightarrow BIST100^+$	0.009	0.84
$BIST100^+ \Rightarrow USD^-$	0.387	0.50	$USD^+ \Rightarrow BIST100^-$	6.227	0.01
$BIST100^- \Rightarrow USD^+$	1.366	0.24	$USD^- \Rightarrow BIST100^+$	6.299	0.01
$BIST100^- \Rightarrow USD^-$	1.129	0.30	$USD^- \Rightarrow BIST100^-$	0.062	0.80
$BIST100^+ \Rightarrow INT^+$	0.967	0.35	$INT^+ \Rightarrow BIST100^+$	1.212	0.32
$BIST100^+ \Rightarrow INT^-$	1.726	0.20	$INT^+ \Rightarrow BIST100^-$	9.728	0.04
$BIST100^- \Rightarrow INT^+$	1.851	0.19	$INT^- \Rightarrow BIST100^+$	4.636	0.06
$BIST100^- \Rightarrow INT^-$	6.145	0.02	$INT^- \Rightarrow BIST100^-$	19.963	0.00

Note: \Rightarrow notation indicates the null hypothesis of no causality. When generating critical values, the bootstrap number was taken as 10,000.

Conclusion

In recent years, up-to-date econometric methods have been developed for modeling and testing economic theories. By using these methods, more realistic results can be obtained by applying economic analyzes.

In economic theory, it is observed that many economic and financial variables exhibit asymmetric behavior. Therefore, it is possible to accurately model the relationships between these variables using non-linear methods. In this context, people's reactions to shocks encountered in the real world are also different. Especially in financial markets, investors seem to exhibit a heterogeneous structure rather than a homogeneous structure. In other words, when a random shock occurs in financial markets, each investor reacts differently to this shock. This is because some investors believe that shocks are temporary and therefore maintain their positions by taking the risk, while some investors do not like risk and change their positions immediately. As a result, since

the impact of shocks on the market will not be the same, shocks should be analyzed by dividing them into negative and positive shocks.

Share certificates, which represent the shareholding interest in the companies in which investors invest, can be classified in different ways in terms of the characteristics they contain. In terms of the rights they provide to their holders, shares can be classified as dividend rights, pre-emptive rights, the right to participate in management and voting rights, the right to share in liquidation and the right to obtain information. While share certificates provide certain rights to their holders, they also give various responsibilities. With the globalization of securities, determining the value of stocks has become more important. Therefore, different stock valuation methods have been developed. In addition, since stocks involve high risks, individual investors will want to identify the factors affecting stock prices. Among the factors affecting stock prices, alternative investment instruments attract the most attention. For this reason, individual investors prefer alternative investment instruments both to stay away from risks and to maximize their profits.

In this study, the relationship between alternative investment instruments and stock prices is analyzed. BIST100 index data representing stock prices and gold price, exchange rate and interest rate variables are used as alternative investment instruments. Quarterly data for the period 2003Q1-2023Q3 are used in the study.

In the application part of the study, firstly descriptive statistics of the variables are given and then Extended Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) and Lee-Strazcich unit root tests are applied to determine whether the variables are stationary or not. According to the results of ADF, PP, KPSS and LS unit root tests, all four variables are non-stationary at their level values. However, according to the results of all four unit root tests applied after taking the first differences of the variables, the series are stationary at first differences. In other words, according to the unit root test results, BIST100, gold, dollar and interest rate variables are I(1).

According to the results of the asymmetric causality test, there is a causal relationship from positive shocks of stock prices to positive and negative shocks of gold prices and from negative shocks of stock prices to positive shocks of gold prices. There is a causality from positive shocks of gold prices to negative shocks of stock prices and from negative shocks of gold prices to positive shocks of stock prices. Moreover, no causality relationship was detected from positive and negative shocks of stock prices to positive and negative shocks of exchange rate. However, there is a causality relationship from positive shocks of exchange rate to negative shocks of stock prices and from negative shocks of exchange rate to negative shocks of stock prices. Finally, while a causality relationship was found from negative shocks of stocks to negative shocks of interest rates, an asymmetric causality relationship was found from positive shocks of interest rates to negative shocks of stock prices and from negative shocks of interest rates to both positive and negative shocks of stock prices. The results support those of Asmy et al. (2009), Öncü et al. (2015) and Temelli and Şahin (2019).

Considering the results, Altınbaş et al. (2015) emphasize the importance of using asymmetric causality tests rather than symmetric causality test results to explain the relationship between variables more accurately. This may offer a more original perspective to understand and interpret the complexity of relationships more effectively. When the results obtained are analyzed, it is found that interest rate, dollar exchange rate and gold investments are among the options that investors may consider as alternatives to the stock market index in portfolio diversification.

In addition, considering the relationship between the variables included in the analysis in this study, it is possible to conduct studies using different asymmetric cointegration and causality tests and different alternative investment instruments, and it is thought that this study will shed light on future studies.

References

- Alam, M. M., & Uddin, G. (2009). Relationship between interest rate and stock price: empirical evidence from developed and developing countries. *International Journal of Business and Management*, 4(3), 43-51.
- Altınbaş, H., Kutay, N., & Akkaya, C. (2015). Makroekonomik faktörlerin hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisi: Borsa istanbul üzerine bir uygulama. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 30-49.

- Asmy, M., Rohilina, W., Hassama, A., & Fouad, M. (2009). Effects of macroeconomic variables on stock prices in Malaysia: An approach of error correction model. *International Islamic University Malaysia*, 1-33.
- Balı, S., & Cinel, M. O. (2011). Altın fiyatlarının İMKB 100 endeksi'ne etkisi ve bu etkinin ölçülmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 45-63.
- Bekçioğlu, S. (1984). Portföy korunma aracı olarak altın. *Yeni İş Dünyası Dergisi*, 5(51), 1-15.
- Benli, M., Durmuskaya, S., & Bayramoğlu, G. (2019). Asymmetric exchange rate pass-through and sectoral stock price indices: Evidence from Turkey. *International Journal of Business and Management*, 7(1), 25-47.
- Bhutto, N. A., & Chang, B. H. (2019). The effect of the global financial crisis on the asymmetric relationship between exchange rate and stock prices. *High Frequency*, 2(3-4), 175-183.
- Boyacıoğlu, M. A., & Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 endeksi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (70), 143-156.
- Chang, B. H., & Rajput, S. K. O. (2018). Do the changes in macroeconomic variables have a symmetric or asymmetric effect on stock prices? Evidence from Pakistan. *South Asian Journal of Business Studies*, 7(3), 312-331.
- Cheah, S. P., Yiew, T. H., & Ng, C. F. (2017). A nonlinear ARDL analysis on the relation between stock price and exchange rate in Malaysia. *Economics Bulletin*, 37(1), 336-346.
- Çığır, M. S. (2023). *Hisse senedi fiyatları ile döviz kuru ilişkisi: Borsa İstanbul endekslerinde uygulama* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 427-431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1057-1072.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.
- Gan, C., Lee, M., Yong, H. H. A., & Zhang, J. (2006). Macroeconomic variables and stock market interactions: New Zealand evidence. *Investment management and financial innovations*, 3(4), 89-101.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Granger, C. W., & Yoon, G. (2002). Hidden cointegration. *U of California, Economics Working Paper*, (2002-02).
- Güngör, B., & Polat, A. (2020). Geleneksel yatırım araçlarının hisse senedi fiyatlarına etkisi: BİST'te sektörel bazda karşılaştırmalı bir analiz. *Bingöl üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 4(1), 79-105.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: Theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Hashmi, S. M., & Chang, B. H. (2023). Asymmetric effect of macroeconomic variables on the emerging stock indices: A quantile ARDL approach. *International Journal of Finance & Economics*, 28(1), 1006-1024.
- Hatemi-j, A. (2003). A new method to choose optimal lag order in stable and unstable VAR models. *Applied Economics Letters*, 10(3), 135-137.
- Hatemi-J, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.
- Hatemi-j, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical economics*, 43, 447-456.
- Humpe, A., & Macmillan, P. (2009). Can macroeconomic variables explain long-term stock market movements? A comparison of the US and Japan. *Applied financial economics*, 19(2), 111-119.

- İlkhan, C., Çevikgil, D., Aydın, B., Zeren, F. (2022). Altın fiyatları, ABD doları ve BIST 100 endeksi arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye örneği. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 46-53.
- Karan, M. B. (2013). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi* (4. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kassouri, Y., & Altıntaş, H. (2020). Threshold cointegration, nonlinearity, and frequency domain causality relationship between stock price and Turkish Lira. *Research in International Business and Finance*, 52, 101097.
- Kaya, V., Çömlekçi, K. İ., & Oğuz, K. (2013). Hisse senedi getirilerini etkileyen makroekonomik değişkenler 2002–2012 Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (35), 167-176.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root?. *Journal of econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lee, J. & Strazichich, M. C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks, *Review of Eco- nomics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Levin Eric J., Robert E. Wright (2006). Short-run and long-run determinants of the price of gold, *World Gold Council*, 32, 7–68, doi:10.2/JQUERY.MIN.JS.
- Mert, M. & Çağlar, A., E. (2019). *Eviens ve gauss uygulamalı zaman serileri analizi*, (1. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Öncü, M. A., Çömlekçi, İ., Yazgan, H. İ., & Bar, M. (2015). Yatırım araçları arasındaki eşbütünleşme (BIST100, altın, reel döviz kuru). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 43-55.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *biometrika*, 75(2), 335-346.
- Polat, M. (2016). Alternatif yatırım araçlarının hisse senedi fiyatına etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(621), 61.
- Polat, M., Alptürk, Y. & Gürsoy, S. (2021). Impact of geopolitical risk on BIST tourism index and tourist arrivals in Turkey. *Journal of Tourism Theory and Research*, 7(2), 77-84. <https://doi.org/10.24288/jtr.926617>
- Sheikh, U. A., Asad, M., Ahmed, Z., & Mukhtar, U. (2020). Asymmetrical relationship between oil prices, gold prices, exchange rate, and stock prices during global financial crisis 2008: Evidence from Pakistan. *Cogent Economics & Finance*, 8(1), 757-802.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and reality. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Tiryaki, A., Ceylan, R., & Erdoğan, L. (2019). Asymmetric effects of industrial production, money supply and exchange rate changes on stock returns in Turkey. *Applied Economics*, 51(20), 2143-2154.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Tursoy, T. (2019). The interaction between stock prices and interest rates in Turkey: Empirical evidence from ARDL bounds test cointegration. *Financial Innovation*, 5(1), 1-12.
- Yıldız, A. (2014). BIST 100 endeksi ile alternatif yatırım araçlarının ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 39-56.
- Yılmaz, Y. (2022). Hisse senedi, döviz kuru ve konut fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(1), 167-185.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Yatırımcıların yatırım yaptıkları şirketlerdeki ortaklık payını temsil eden hisse senetleri, içerdikleri özellikler bakımından farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Sahiplerine sağladıkları haklar açısından hisse senetleri; temettü hakkı, rüçhan hakkı, yönetime katılma ve oy hakkı, tasfiyede pay hakkı ve bilgi alma hakkı olarak sınıflandırılabilir. Hisse senetleri sahiplerine belirli haklar sağlarken aynı zamanda çeşitli sorumluluklar da yüklemektedir. Menkul kıymetlerin küreselleşmesi ile birlikte hisse senetlerinin değerinin belirlenmesi daha önemli hale gelmiştir. Bu nedenle farklı hisse senedi değerlendirme yöntemleri geliştirilmiştir. Ayrıca hisse senetleri yüksek risk içerdiğinden bireysel yatırımcılar hisse senedi fiyatlarını etkileyen faktörleri tespit etmek isteyeceklerdir. Hisse senedi fiyatlarını etkileyen faktörler arasında en çok alternatif yatırım araçları dikkat çekmektedir. Bu nedenle bireysel yatırımcılar hem risklerden uzak kalmak hem de karlarını maksimize etmek için alternatif yatırım araçlarını tercih etmektedirler.

Araştırmalar, geleneksel yatırım araçlarının genellikle hisse senetlerini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Çalışmada, döviz kuru, özellikle ABD doları üzerinde odaklanarak, uluslararası şirketlerin döviz cinsinden finansmanındaki riskin şirket değerine etkisi incelenmiştir. Kıymetli madenlerden özellikle altın, hisse senetlerine alternatif bir yatırım aracı olarak popülerliğini korumaktadır, özellikle kriz dönemlerinde güvenilir bir liman olarak tercih edilmektedir. Hisse senedi fiyatları ile altın fiyatları arasında genellikle ters yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir. Faiz oranları, hisse senedi fiyatları üzerinde etkili bir faktördür. Faiz oranlarındaki artış, yatırımcıları sabit getirili araçlara yönlendirerek hisse senedi talebini azaltabilir, bu da fiyat düşüşlerine neden olabilir. Yüksek faiz, firmaların kar marjını düşürebilir ve değerini azaltabilir. Öte yandan, faiz oranlarının yükselmesi mevduat sahipleri için olumlu olabilir, ancak aynı zamanda borçlanma maliyetini artırarak hisse senedi fiyatlarını düşürebilir. Bu nedenle, hisse senedi fiyatları ile faiz oranları arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Ekonomik teori bağlamında, birçok ekonomik ve finansal değişkenin asimetrik davranışlar sergilediği gözlemlenmektedir. Bu nedenle, bu değişkenler arasındaki ilişkilerin doğru bir şekilde modellenmesi için doğrusal olmayan yöntemlerin kullanılması mümkündür. Bu bağlamda, bireylerin gerçek dünyadaki şoklara verdikleri tepkiler de çeşitlilik göstermektedir. Özellikle finansal piyasalarda, yatırımcıların homojen bir yapı yerine heterojen bir yapı sergiledikleri gözlemlenmektedir. Başka bir deyişle, finansal piyasalarda rastgele bir şok meydana geldiğinde, her bir yatırımcı bu olaya farklı bir tepki vermektedir. Bu durum, bazı yatırımcıların şokların geçici olduğuna inanarak risk almayı tercih edip pozisyonlarını korurken, bazılarının ise riskten kaçınıp hemen pozisyonlarını değiştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, şokların piyasa üzerindeki etkisi homojen olmadığından, bu şokları negatif ve pozitif şoklar olarak ayırmak ve analiz etmek gerekmektedir.

Hatemi-J (2012) şokların etkisinin piyasa üzerinde aynı olmayacağını ve şokların pozitif ve negatif olarak bölünerek analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Granger, VAR ve Toda Yamamoto gibi nedensellik testleri şokların etkilerinin aynı olacağı varsayımından hareket etmektedir. Ayrıca, Hatemi-J (2012) testinin bir önemli özelliği de bootstrap ile kritik değerlerin elde ediliyor olmasıdır. Bu testte, analizde kullanılan veri seti normal dağılıma sahip olmasa bile test istatistiğinin dağılımında herhangi bir bozulma meydana gelmemektedir. Bu durum özellikle finansal verilerle çalışan araştırmacılar için oldukça önemli bir varsayımdır. Çünkü birçok finansal piyasa değişkenleri normal dağılım özelliği göstermemekte ve oynaklığı zamana göre değişmektedir (Hatemi-J, 2012). Bu test Granger ve Yoon (2002) saklı eşbütünlük yaklaşımından yola çıkmış ve nedenselliğe uyarlanmıştır.

Bu çalışmada alternatif yatırım araçları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Hisse senedi fiyatlarını temsilen BIST100 endeksi verileri, alternatif yatırım aracı olarak ise altın fiyatı, döviz kuru ve faiz oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada 2003Q1-2023Q3 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında öncelikle değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiş, ardından değişkenlerin durağan olup olmadıklarını belirlemek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), Kwiatowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) ve Lee-Strazcich birim kök testleri uygulanmıştır. ADF, PP, KPSS ve LS birim kök testlerinin sonuçlarına göre dört değişken de düzey değerlerinde durağan değildir. Ancak değişkenlerin birinci farkları alındıktan sonra uygulanan dört birim kök testinin sonuçlarına göre seriler birinci farklarında durağan hale gelmiştir. Diğer bir deyişle, birim kök testi sonuçlarına göre BIST100, altın, dolar ve faiz oranı değişkenleri $I(1)$ 'dir.

Asimetrik nedensellik testi sonuçları, hisse senedi fiyatlarındaki pozitif şoklardan altın fiyatlarındaki hem pozitif hem de negatif şoklara doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu gösteriyor. Aynı şekilde, altın fiyatlarındaki pozitif şoklardan hisse senedi fiyatlarındaki negatif şoklara ve altın fiyatlarındaki negatif şoklardan hisse senedi fiyatlarındaki pozitif şoklara bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Öte yandan, hisse senedi fiyatlarındaki pozitif ve negatif şoklardan döviz kuru üzerinde herhangi bir nedensellik ilişkisi belirlenmemiştir. Ancak, döviz kuru üzerindeki pozitif şoklardan hisse senedi fiyatlarındaki negatif şoklara ve döviz kuru üzerindeki negatif şoklardan hisse senedi fiyatlarındaki negatif şoklara doğru bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Sonuçlar ayrıca, hisse senedi fiyatlarındaki pozitif ve negatif şoklardan faiz oranlarındaki negatif şoklara bir nedensellik ilişkisi ortaya koyarken, faiz oranlarındaki pozitif şoklardan hisse senedi fiyatlarındaki hem pozitif hem de negatif şoklara doğru asimetrik bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Asmy ve diğerleri (2009), Öncü ve diğerleri (2015) ile Temelli ve Şahin'in (2019) çalışmalarını desteklemektedir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında yatırımcıların portföy çeşitlendirmesinde borsa endeksine alternatif olarak düşünebilecekleri seçenekler arasında faiz oranı, dolar kuru ve altın gibi yatırımların olduğu konusunda bir bulguya işaret etmektedir.

Ayrıca bu çalışmada analize dahil edilen değişkenler arasındaki ilişki dikkate alınarak farklı asimetrik eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile farklı alternatif yatırım araçlarının kullanılacağı çalışmalar yapmak mümkün olup, bu çalışmanın gelecekte yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

UNFAVORABLE VISA STATUS AND INTERSECTING ACCULTURATION FACTORS LINKED TO DEPRESSION

DEZAVANTAJLI VİZE GRUPLARI, DEPRESYON VE KÜLTÜRLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Serra S. HATİPOĞLU
Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Letters
Sociology
serra.hatipoglu@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1344-3244

Elizabeth H. BAKER
University of Alabama at Birmingham
College of Arts and Science
Sociology
ebaker@uab.edu
ORCID: 0000-0002-0600-4198

Magdalena SZAFLARSKI
University of Alabama at Birmingham
College of Arts and Science
Sociology
szaflam@uab.edu
ORCID: 0000-0002-6228-1405

ÖZ

Geliş Tarihi:
03.01.2024

Kabul Tarihi:
29.02.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Vize Statüsü,
Kültürleşme,
Depresyon, İngilizce
Dil Yeterliliği,
Yeni Göçmen
Anketi

Keywords
Visa Status,
Acculturation,
Depression, English
Language
Proficiency,
New Immigrant
Survey

Amaç: Bu çalışma, vize statüsü ve kültürleşmenin göçmenler arasında yaygın olan depresyonu anlamak için önemli yapılar olduğunu öne sürmektedir. Yöntem: Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde ikamet eden göçmenler arasında vize statüsü ve kültürleşme ile depresyon durumu arasındaki ilişki New Immigrant Survey (Yeni Göçmen Anketi) kullanılarak incelenmiştir. Vize durumu olumlu ve olumsuz olmak üzere operasyonelleştirilmiştir. Kültürleşme, İngilizce dil yeterliliği ve beslenme şekli değişikliği olarak ölçülmüştür. Depresyon, depresif semptomların veya antidepresanlarla baskılanan semptomların varlığı olarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar: Sonuçlar, dezavantajlı vize statüsüne sahip göçmenlerin avantajlı vize statüsü sahiplerine kıyasla daha yüksek depresyon seviyelerine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, İngilizce dil yeterliliği, avantajlı vize statüsü sahiplerine kıyasla dezavantajlı vize statüsü sahipleri arasında daha yüksek depresyon seviyeleri ile ilişkilendirilmiştir. Beslenme şekli değişikliğinin az olması, sınırsız aile, mülteci, çeşitlilik ve diğer vize sahipleri arasında daha yüksek depresyon düzeyi ile ilişkilendirilmiştir. Farklı vize kategorilerinin, kültürleşme düzeylerine ve türlerine bağlı olarak depresyonla benzersiz ilişki örüntülerine sahip olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

Aims: This study proposes that visa status and acculturation are important constructs for understanding depression among immigrants. Method: The association between visa status and acculturation with depression status among immigrants residing in the United States was examined by using the New Immigrant Survey. Visa status was operationalized as favorable and unfavorable. Acculturation was measured as English language proficiency and diet change. Depression was assessed as the presence of depressive symptoms or symptoms suppressed by antidepressants. Results: Results showed that immigrants with unfavorable visa statuses have higher levels of depression compared to favorable visa status holders. Also, English language proficiency was associated with higher levels of depression among unfavorable visa holders compared to favorable visa status holders. Lower dietary acculturation was associated with a higher level of depression among unlimited family, refugee, diversity, and other visa holders. Conclusions: Different visa categories appeared to have unique patterns of association with depression depending on their acculturation level and type.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1414175>

Anf/Cite as: Hatipoğlu, S. S., Baker, E. H., & Szaflarski, M. (2024). Unfavorable visa status and intersecting acculturation factors linked to depression. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 235-252.

Introduction

The US foreign-born population is growing and increasing in diversity. The rapid migration into the US has upsurged the size of the foreign-born population to 47 million, including legal and illegal immigrants (United States Census Bureau, 2021). There are a wide variety of visa categories that immigrants can obtain to enter the United States, such as family, work, diversity, refugee/asylum, and other-type visas (U.S. Citizenship and Immigration Services, 2021). Lawful permanent residents (LPRs), known as green card holders, are defined as non-citizens who are permanently and legally living in the United States due to a permanent resident standing (Legal Immigration and Adjustment of Status Report, 2019). According to the US Department of Homeland Security, approximately 1 million people obtained LPR status in 2019, and the most recent US Department of Homeland Security Report shows the total LPR population at approximately 13.6 million (Baker, 2019). However, in 2020 this number decreased by 18 percent because of COVID-19. Although the number of LPRs has not yet reached pre-pandemic levels, an increase was noted between the third and fourth quarters of the fiscal year 2020 (Lawful Permanent Residents, 2020).

Immigrants to the United States may experience a negative health trajectory due to strict, and in some ways hostile, immigration policies and the stress of assimilation and acculturation. Despite the Patient Protection and Affordable Care Act's passage in 2010, immigrants face health and health-care challenges (Hall & Cuellar, 2016). Research also shows that immigrants from minority racial and ethnic groups have lower overall rates of mental disorders than their native-born counterparts in the United States (Alegría et al., 2017; Budhwani et al., 2015), though variations by specific disorder and immigrant/racial-ethnic background have been noted (Szaflarski et al., 2016; Szaflarski et al., 2017). At the same time, other research has shown that the mental health of immigrants deteriorates over time in the US and with each subsequent generation. Third-generation Latin people for example, have higher rates of mental disorders than first and second generations (Hamilton et al., 2022), while second- and third-generation Asians and Caribbean Blacks have higher rates of psychiatric disorders than first-generation immigrants (David T. Takeuchi, 2016). Also, first-generation immigrants have higher prevalence of dysthymia than US natives (Szaflarski et al., 2016). Furthermore, depression and posttraumatic stress syndrome are more prevalent among refugee populations, particularly among refugee women and children (Henkelmann et al., 2020).

A variety of factors are at work, including stress and marginalization/discrimination, as well as political, socioeconomic, cultural, health care, and language barriers (Hall & Cuellar, 2016; Szaflarski & Bauldry, 2019). Legal status is a particularly sensitive issue for immigrants. Specifically, the fear of deportation can affect health and well-being of undocumented immigrants and others whose legal status is unclear. However, it is difficult to assess the relationship between immigrants' legal status and health in the US because visa status is not typically asked about in public health surveys. Thus, research on mental health relationship with immigrants' admission status in the US is limited. The aim of this study was to fill this gap in the literature by examining relationships between visa status, acculturation, and depression in a nationally representative sample of US adults drawn from the 2003 New Immigrant Survey (NIS). Other researchers continue using these survey data (Jang, 2022; Kathawalla & Syed, 2022; Reed & Barbosa, 2017; Ro & Goldberg, 2017; Tabler & Painter, 2022; Zong & Batalova, 2015), as more recent ones that are similarly rich are not available.

Acculturation and Health

The study was guided by the existing acculturation theory and literature, in particular Berry's fourfold model of acculturation (Berry, 2003) and segmented assimilation theory (Hirschman et al., 1999). The theory of segmented assimilation attempts to describe patterns of different assimilation routes that immigrants experience. According to the segmented assimilation theory, immigrants assimilate into different social levels, which may result in different health outcomes (Portes & Zhou, 1993). For example, employment visa holders are typically fluent in English which positions them, through employment, a more stable economic status and greater economic mobility and access to resources (Portes & Zhou, 1993; Vermeulen, 2010), and ultimately more successful assimilation. Segmented assimilation theory holds that the various levels of human and social capital that immigrants carry from their home countries and the environment in which they are received in their host countries have a significant impact on whether immigrants succeed or fail in assimilation (Portes & Zhou, 1993). Many different assimilation theories were examined and it was found that these theories provide the most theoretically meaningful and comprehensive conceptual framework in line with the scope of the research

questions and explanatory variables. One important factor that impacts the context of reception and the resources available to immigrants in the U.S. is visa status. For instance, legalized immigrants may have faced prior difficulties due to their hostility towards unauthorized immigrants. On the other hand, immigrants on employment visas may face less economic insecurity due to their employment status. Immigrants are also selected into different visa categories based on different skills and attributes. Immigrants with different visa statuses have different levels of education, occupational skills, and English language proficiency levels, all of which determine their assimilation pathways.

In terms of health, assimilation and integration have potential for harming health despite providing significant socioeconomic improvements (Hwang & Ting, 2008; D. T. Takeuchi, 2016). Researchers have used various measures of assimilation and acculturation to understand how different aspects of assimilation and acculturation are correlated with health outcomes. For example, English language proficiency is important for integration, ability to navigate the US health care, and for socioeconomic advancement, all of which can lead to health improvements. However, other measures of acculturation, including adapting a Western diet and eating habits, have been linked to health problems such as obesity (Akresh, 2008; Power et al., 2015; Zhang et al., 2019).

Furthermore, visa status may influence the association between acculturation and health among recent LPRs, including mental health (Hamilton et al., 2019; Ro & Goldberg, 2017). One reason is that employment visa holders are likely to have better English language skills and potentially better access to health care (through employment) than other types of visa holder, which would facilitate both acculturation (through language) and better health care outcomes (through access to care) upon/after arrival. However, there is little data about the role of visa status in mental health among US immigrants while considering various dimensions of acculturation.

Research Aims

This study addresses the implications of different types of immigrants' visa status for immigrants' mental health and examines the role of the acculturation in this relationship. With this aim, we investigated the following specific questions and hypotheses:

1. H1: How is immigrants' visa status associated with depressive symptomology?
 - a. H1a: Employment visa holders have lower levels of depressive symptoms than refugee visa holders.
2. H2: How is immigrants' acculturation associated with depressive symptomology?
 - a. H2a: Assimilation through English language proficiency is associated with lower levels of depressive symptoms.
 - b. H2b: Assimilation through diet adoption is associated with decreased depression.
3. Does the association between acculturation and depressive symptoms vary by visa status?
 - a. H3a: The association between language acculturation and depressive symptoms is stronger for refugees and legalized visa holders, than for employment visa holders.
 - b. H3b: The association between diet acculturation on depressive symptoms is stronger for refugees and legalized visa holders than for employment visa holders.

Materials And Methods

Participants/Data Collection

In order to address research questions, secondary data analyses of the NIS data was conducted (<https://nis.princeton.edu/data.html>) for 2003, which is a nationally representative sample of international migrants and their children (Jasso et al., 2004). The NIS offers various measures of immigrant status, health outcomes, and associated factors. As noted earlier, these data are rich and one-of-the kind, and they continue to be used in research studies (Jang, 2022; Kathawalla & Syed, 2022; Reed & Barbosa, 2017; Ro & Goldberg, 2017; Tabler & Painter, 2022; Zong & Batalova, 2015). The first full cohort of the study (NIS-2003-1)¹, which

¹ Between June 2007 and April 2008, the NIS conducted its second round, with a 45.5% re-interview rate. According to the NIS researchers, the hostile environment that immigrants faced after 2003 and the rise in anti-immigrant sentiment are to blame for the

sampled immigrants between May and November 2003, was used to determine adult immigrants' visa status (N=8,573). The adult sample includes all immigrants who are 18 years of age or older at the time of admission to the Lawful Permanent Residence (LPR) program. The survey response rate was 68.6%. Listwise deletion was used to arrive at the analytical sample of 6,928 immigrants who are legalized permanent resident adults aged 18 or above.

Measures

Dependent Variable

The main dependent health outcome in this study is depressive symptoms. This was measured by whether the respondent experienced a time when they felt sad, blue, or depressed for two weeks or more in a row during the last 12 months. According to the American Psychiatric Association (APA 2013), these symptoms are crucial in diagnosing a depressive disorder. Participants responded 1=yes, 2=no, 3= did not feel depressed because on anti-depressant medication. The NIS used the stem question from the World Health Organization's Composite International Diagnostic Interview Short Form (CIDI-SF) (Kessler et al., 1998). This item was dummy-coded as 1=yes/on antidepressant and 0=no.

Independent Variables

The main independent variable in this study is visa status, and the NIS has a direct admission status question. NIS visa categories were: "Spouse of U.S. citizen, Spouse of legal permanent resident, Parent of U.S. citizen, Child of U.S. citizen, Family fourth preference, Employment preferences, Diversity immigrants, Refugee/Asylee/Parolee, Legalization, and Others." According to the US Citizenship and Immigration Services, spouses (married longer than two years), unmarried children (under the age of 21), and parents (21 years or older) of U.S. citizens have priority when it comes to migration, are numerically unlimited, and require sponsorship from the U.S. citizen relation. This category is called unlimited family visa (Morey et al., 2020). The following family members are regarded as numerically limited: spouses and children of lawful permanent residents, children of U.S. citizens over 21, married children of U.S. citizens and their offspring, and other family members with less direct ties to U.S. citizens and family members of lawful permanent residents. As such, this category is called limited family visa holders (Morey et al., 2020). The other categories include employment preferences, diversity/green card (lottery) holders, refugee/asylee/parolee, legalized immigrants, and a residual other category that comprises undocumented immigrants (the latter a clear indication of the difference between the desire to immigrate and the accessibility of visas) and nonimmigrants (who possess lawful temporary documentation) (Jasso, 2008). In this study, categorization of the visa status was dependent on individuals' eligibility criteria and process of obtaining the green card. Employment, unlimited family, and diversity visa holders' green card process is straight forward, their waiting time is shorter, and the application process is less stressful compared to the experience of limited family, refugee, other, and legalized visa holders. Therefore, we considered employment, unlimited family, and diversity visa holders as favorable visa holders while limited family, refugee, other, and legalized visa holders were considered as unfavorable.

Acculturation is measured as language and diet acculturation. English language ability was used to measure language acculturation. Respondents were asked, "How well would you say you speak English? Would you say: very well, well, not well, and not at all." This item is measured on a four-point scale and ranges from 4=very well to 1=not at all.²

significant decline in response rates in the second round of the baseline survey. In 2014, the data for round 2 became available, and the sample size was no longer sufficient to carry out this investigation.

² In the literature, there is a contradictory argument about choosing the most appropriate modeling strategy for dealing with ordinal variables in factor analysis. Nonetheless, a recent study suggests that the linear factor model, which treats variables as continuous, is defended as a statistically viable method for items with three to six categories. The authors advise finding data constellations where parameter estimates can be obtained similarly using the continuous and ordinal treatments of ordinal variables. We examined this using two different methods. First, we examined whether there was a non-linear relationship between the English language variable and the health outcomes by treating the English language as a categorical variable. These analyses confirmed that the relationship between language and health appeared linear. Second, we examined model fit statistics between models that used language ability as a continuous variable compared to a categorical variable using multiple definitions of categorical (four categories; very well versus all else; not at all

In addition to language proficiency, change in diet was used as an acculturation variable. The respondents were asked, “How would you compare the similarity in the diet in the food you now normally eat in the United States with the food you normally ate in your home country?” Responses were measured on a 10-point scale, where 10=completely different and 0=exactly the same.

We also included control variables: sex, age, employment, occupation, education, country of origin, race, ethnicity, health insurance coverage, and duration of stay in the US. To address research aims, Table 1 provides detailed descriptive information about the study variables.

Analysis

The analytical strategy included estimation of descriptive and bivariate statistics and multivariate regression models. Chi-square and ANOVA analyses were carried out to see if there were any weighted differences in reports of depressive symptoms and acculturation factors based on immigrants' visa status. Binary logistic regression analyses were used to obtain odds ratios (OR) and 95% CI for the association of visa status with depression. Nested multivariate regression are used to examine the relationship between depression and acculturation and visa status net of covariates. Model 1 included visa status and the control variables: sex, age, employment, education, health insurance, and years in the US. Model 2 adds country of origin and the acculturation variable (English language or diet change) to examine how the relationship between visa status and depression changes net of these relationships. Model 3 adds an interaction term between acculturation and visa status to examine whether acculturation factors moderate the relationship between immigrant visa status and health. Support for each hypothesis was determined by the observed direction and significance of each model (significance at .05). For ease of interpretation and illustration, a margins command was used in Stata to calculate the adjusted predicted probabilities of health by visa status and various levels of acculturation. Lastly, Wald chi-square tests were used to compare models with interactions to models without interaction terms to examine whether there was a significant improvement in model fit. Stata version 15.1 was used to conduct all data management and analyses (StataCorp 2015).

Results

The largest group of immigrants in the sample had unlimited family visa (31%), followed by employment visa holders (20%), diversity/green card (lottery) holders (18%), legalized immigrants (8%), refugee/asylee/parolees (7%), and a residual “other” category (e.g., nonimmigrants who have legal temporary documents; 8%) (Table 1). The highest prevalence of depression was noted among those with a legalized visa (19%), followed by refugees (16.7%), with employment visa holders showing the lowest level of depression. In the sample, around half of the unlimited family visa holders and refugees stated that their English language proficiency was very good or good. Legalized visa holders had the lowest proficiency with 25% stating that their English was good and 11% stating that it was very good. The same group also reported most diet change. Diet change after migration varied significantly by visa status ($p<0.001$; Table 1, last column).

versus all else; not at all/not well vs. all else). To do this the “estat ic” command applied in STATA is used to obtain the AIC and BIC estimates. When two models are given, the smaller model's AIC indicates a better fit to the data than the larger model's. Similar to the AIC, a smaller BIC suggested a model that fits better. Since the continuous language variable has the lower BIC, English language proficiency was treated as continuous.

Table 1. NIS Descriptive Table (N=6,928)

Variables	Employment (20%) N=1,380	Unlimited Family visas (31%) N=2,107	Limited Family visas (8%) N=569	Diversity Holders (18%) N=1,220	Refugees (7%) N=485	Other (8%) N=580	Legalized (8%) N=587	Min	Max	Test of Difference
	Mean or % (SD)	Mean or % (SD)	Mean or % (SD)	Mean or % (SD)	Mean or % (SD)	Mean or % (SD)	Mean or % (SD)			
Years in the US	6 (4.7)	4.4 (6.5)	3.1(5.6)	0.8 (2.4)	5.8 (4.2)	3.3 (5.9)	15 (4.2)	0	63	***
Sex								0	1	***
Male	60	37	37	57	50	47	50			
Female	40	63	63	43	50	53	50			
Age	36 (8.3)	42 (18)	45 (10)	32 (8.7)	40 (12)	36 (8.5)	38 (9.6)	18	81	***
Country of Origin								1	4	***
Europe & Central Asia	21.4	41.6	27.4	41.1	38.3	28.6	92			
Latin America & The Caribbean	6.7	18.5	10.1	4.1	26	31.7	6.6			
Africa & Middle East	5.3	9.5	3	42.8	24	5.3	0.7			
Asia	66.4	30.3	60	11.8	12.1	34.31	0.7			
Education								1	4	***
Less than High School	8.6	42	56.7	10.1	31.1	37.4	68.4			
High School	6.8	16.7	11.7	20	23	21	13.4			
Some Collage	36.7	38	24	44.2	31.5	30	14.5			
BA, MA or More	47.8	13.3	7.5	26.3	14.4	13	3.5			
Employment								1	5	***
Blue collar	20	17.7	20	25.7	35.4	28.2	38			
White collar	58	22	18	27.3	33	23.4	34.4			
Not in the labor force	8.5	38.4	26	9.1	17.3	10.1	15.3			
Other	8.4	4.6	3.7	6.3	5.7	8.4	11.2			
Unemployed	5.2	17.3	32.1	31.3	8.4	30	6.3			
Health Insurance								0	1	***
Have an insurance	70.3	40	24	20.4	54.2	22.4	39			
Do not have an insurance	29.7	60	26	79.6	45.7	77.6	61			
Acculturation:										
English Language Proficiency	3.31 (0.8)	2.37 (1.1)	1.87 (0.8)	2.64 (0.8)	2.48 (0.9)	2.23 (0.9)	2.31 (0.9)	1	4	***
Changed Diet After Immigration	6 (2.7)	5 (3.2)	6 (3.1)	5 (2.9)	5 (3.1)	5 (3.2)	3 (3.2)	1	10	***
Mental Health								0	1	***
Depression (yes)	7.3	14	13	9.4	16.7	15.3	19			

* $P < 0.05$, ** $P < 0.01$, *** $P < 0.001$ Test of differences based on ANOVA and Chi-square test.

Table 2 presents the nested multivariable regression results for language acculturation and mental health Model 1 demonstrates that, compared to employment visa holders, those with unlimited family, refugee, other, and legalized visa categories were more likely to have depression net of covariates.

Table 2. Interaction Effects of Visa Status and Language Acculturation on Mental Health among U.S. Immigrants (N=6,984)

Variables	Model 1	Model 2	Model 3
	OR (SE)	OR (SE)	OR (SE)
Visa Status (Reference= Employment)			
Unlimited Family Visas	1.572** (0.209)	1.302 (0.178)	0.641 (0.264)
Limited Family Visas	1.297 (0.231)	1.248 (0.223)	0.827 (0.398)
Diversity Holders	1.218 (0.189)	0.925 (0.157)	0.390 (0.190)
Refugees	2.009*** (0.333)	1.496* (0.258)	0.933 (0.484)
Other	1.687** (0.283)	1.375 (0.237)	0.853 (0.405)
Legalized	1.726** (0.297)	1.472* (0.260)	0.788 (0.379)
Sex (Reference=Male)			
Female	1.502*** (0.123)	1.523*** (0.125)	1.520*** (0.125)
Education (Reference= Less than High School)			
High School	0.928 (0.106)	0.900 (0.105)	0.899 (0.105)
Some Collage	0.932 (0.098)	0.938 (0.100)	0.942 (0.101)
BA, MA or More	0.732* (0.099)	0.722** (0.098)	0.733** (0.100)
Employment (Reference=Blue collar)			
White collar	0.983 (0.106)	0.998 (0.109)	1.005 (0.109)
Not in the labor force	0.961 (0.119)	1.001 (0.125)	1.009 (0.126)
Other	1.127 (0.180)	1.132 (0.182)	1.133 (0.183)
Unemployed	1.311* (0.156)	1.357* (0.164)	1.368* (0.166)
Health Insurance (Reference= Do not have an insurance)			
Have an insurance	1.108 (0.088)	1.105 (0.091)	1.108 (0.091)
Age			
	0.994 (0.003)	0.996 (0.003)	0.996 (0.003)
Years in the US			
	1.025*** (0.006)	1.022** (0.007)	1.022** (0.007)
Country of Origin (Reference=Europe & Central Asia)			

Latin America & The Caribbean		1.441** (0.156)	1.428** (0.155)
Africa & Middle East		1.280 (0.163)	1.258 (0.163)
Asia		0.676*** (0.075)	0.675*** (0.075)
English Language Proficiency (scale)		0.868** (0.042)	0.718** (0.087)
Visa Status x English Language Proficiency (Reference= Employment x English Language Proficiency)			
Unlimited Family Visas X English Language Proficiency			1.272 (0.169)
Limited Family Visas X English Language Proficiency			1.087 (0.213)
Diversity Holders X English Language Proficiency			1.347 (0.216)
Refugees X English Language Proficiency			1.152 (0.211)
Other X English Language Proficiency			1.148 (0.196)
Legalized X English Language Proficiency			1.231 (0.208)
Constant	0.129*** (0.031)	0.139*** (0.034)	0.243** (0.100)

Wald chi square tests are used to compare models with interactions to models without interaction to examine whether there was significant improvement in model fit.

	155.94***	44.45***	5.09
--	-----------	----------	------

* $P < 0.05$, ** $P < 0.01$, *** $P < 0.001$

Model 2 includes country of origin and language acculturation. English language proficiency is negatively associated with depression (OR: 0.87, $p < 0.01$). Examining country of origin, we find that compared to Europe and Central Asia, LPRs from Latin America and the Caribbean reported higher prevalence of depression, while LPRs from Asia reported lower prevalence of depression. Adding these two variables drastically reduced the coefficients for visa status, though refugees (OR: 1.49, $p < 0.05$) and legalized visa status (OR: 1.47, $p < 0.05$) continue to have higher prevalence of depression compared to employment visa status holders, net of covariates. Differences in depression between unlimited family and the residual other category and employment visa are accounted for by acculturation and country of origin thus, the difference by visa status was accounted for by English language proficiency. Examining the covariates, women, the less educated, and the unemployed were more likely to report depression.

Table 3 Interaction Effects of Visa Status and Diet Acculturation on Mental Health among U.S. Immigrants (N=6,984)

Variables	Model 1 OR (SE)	Model 2 OR (SE)	Model 3 OR (SE)
Visa Status (Reference= Employment)			
Unlimited Family Visas	1.587** (0.210)	1.318* (0.180)	1.211 (0.311)
Limited Family Visas	1.390 (0.245)	1.327 (0.235)	1.559 (0.501)
Diversity Holders	1.271 (0.196)	0.983 (0.165)	0.721 (0.224)
Refugees	2.049*** (0.339)	1.547* (0.266)	1.196 (0.414)
Other	1.782** (0.289)	1.448* (0.247)	1.001 (0.333)
Legalized	1.664** (0.287)	1.428* (0.253)	2.572** (0.879)
Sex (Reference=Male)			
Female	1.548*** (0.125)	1.546* (0.127)	1.567*** (0.129)
Education (Reference= Less than High School)			
High School	0.853 (0.096)	0.843 (0.096)	0.839 (0.096)
Some Collage	0.823* (0.080)	0.848 (0.084)	0.849 (0.084)
BA, MA or More	0.630*** (0.079)	0.637*** (0.081)	0.637*** (0.081)
Employment (Reference=Blue collar)			
White collar	0.950 (0.103)	0.970 (0.105)	0.970 (0.106)
Not in the labor force	0.988 (0.122)	1.028 (0.128)	1.027 (0.129)
Other	1.131 (0.182)	1.138 (0.183)	1.140 (0.184)
Unemployed	1.303* (0.156)	1.357* (0.164)	1.368* (0.166)
Health Insurance (Reference= Do not have an insurance)			
Have an insurance	1.034 (0.084)	1.059 (0.086)	1.062 (0.087)
Age			
	0.999 (0.003)	1.000 (0.003)	1.000 (0.003)
Years in the US			
	1.020** (0.006)	1.017* (0.007)	1.016* (0.007)
Country of Origin (Reference=Europe & Central Asia)			
Latin America & The Caribbean		1.426** (0.155)	1.404** (0.153)
Africa & Middle East		1.165 (0.146)	1.131 (0.144)
Asia		0.667*** (0.074)	0.661*** (0.073)

Changed Diet After Immigration (scale)		1.048*** (0.012)	1.036 (0.037)
Visa Status x Changed Diet After Immigration (Reference= Employment x Changed Diet After Immigration)			
Unlimited Family Visas X Changed Diet After Immigration			1.015 (0.041)
Limited Family Visas X Changed Diet After Immigration			0.967 (0.051)
Diversity Holders X Changed Diet After Immigration			1.058 (0.051)
Refugees X Changed Diet After Immigration			1.046 (0.055)
Other X Changed Diet After Immigration			1.066 (0.054)
Legalized X Changed Diet After Immigration			0.923 (0.044)
Constant	0.059*** (0.012)	0.072*** (0.016)	0.076*** (0.021)
Wald chi square tests are used to compare models with interactions to models without interaction to examine whether there was significant improvement in model fit.	156.62	50.33***	14.15*

* $P < 0.05$, ** $P < 0.01$, *** $P < 0.001$

Interactions between visa status and English language proficiency are included in Model 3, Table 2. The interactions fail to reach significance and model fit statistics indicate that the model with the interactions is not a better fit (Wald chi square=5.09, $p=0.53$). Results indicated that increasing English language proficiency was associated with a decreased likelihood of being depressed, and this negative relationship was similar across the different visa status groups.

Table 3 presents the results for the nested logistic regression models for visa status and the acculturation variable diet change. In Table 3, Model 1 presents the odds ratios for immigrant visa status and mental health net of control variables and are presented to illustrate the odds ratios prior to adding the acculturation and country of origin variables. Model 2 includes country of origin and diet acculturation variables. Adding these variables reduced the coefficients for visa status, though unlimited family visa holders (OR: 1.31, $p < 0.05$), refugees (OR: 1.54, $p < 0.05$), other (OR: 1.44, $p < 0.05$), and legalized visa holders (OR: 1.42, $p < 0.05$) had high prevalence of depression compared to employment visa holders. Unlike English language proficiency, change in diet is positively associated with the odds of depression, such that increasing changes in diet are associated with higher odds of depression (OR: 1.07, $p < 0.001$). Model 3 included the interactions between visa status and diet acculturation. The interactions failed to reach significance, but model fit statistics in Table 3 indicate that the model with interactions fits the data better than the model without interactions (Wald chi square=14.15, $p < 0.05$). This suggests that the impact of diet acculturation on mental health does differ by visa status. Figure 1 graphs the interactions found in Model 3 and demonstrates that the positive relationship noted above is only found for employment, unlimited family, refugee, diversity, and other visa statuses. Among legalized LPRs increasing dietary acculturation is associated with lower odds of depression. (Figure 1). However, post-estimation commands using margins demonstrate that the association between diet acculturation and mental health is not significant among legalized LPRs. The effect of interaction analysis of visa status and acculturation on depression shows that the measurement of acculturation matters. Although the logistic regression findings for both language and diet acculturation demonstrate a significant relationship between acculturation and depression, the association of visa status and depression differs only by diet acculturation. Language acculturation is indicated as beneficial for LPRs' mental health; however, diet acculturation has a potential detrimental effect on the mental health of LPRs.

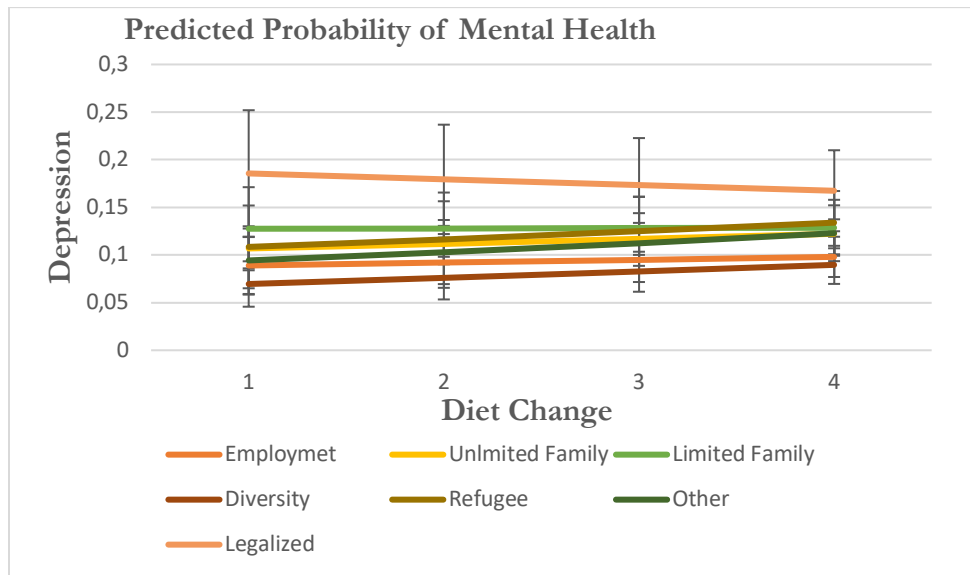

Figure 1. Predicted Margins of Depression by Diet Acculturation

Discussion

This research advances the knowledge of how immigrants mental health is shaped by their visa status and the role of acculturation. We examined seven visa categories, depression as a mental health outcome, and language and diet acculturation variables among 6,984 LPRs in the 2003 NIS. Although original immigration status studies did not show any clear patterns in the exposure of worse health by visa status, more recent studies tend to document nativity, citizenship, legal status differences in mental health, physical health, and self-rated health (Edlund et al., 2018; Henkelmann et al., 2020; Jass & Massey, 2004; Reed & Barbosa, 2017; Szaflarski & Bauldry, 2019). This study's findings support the argument that the concept of visa status is critical in understanding depression among immigrants. Results stressed that acculturation is an important phenomenon and type of the acculturation might have different effects on the relationship between visa status and depression. Also, in this study, consistent with prior research, It is not ideal to combine ethnic minority groups when aiming to assess the healthy immigrant effect and following health trajectories (Jatrana et al., 2018; Kobayashi & Prus, 2012). Categorizing all immigrant subgroups into one group masks the inequalities and differences that must be seen. In this study, we found some proof of differences in mental health according to legal status. Unfavorable visa holders showed higher rates of depression than favorable visa holders. As one of the unfavorable visa categories, refugees leave their countries for different reasons and have different socioeconomic circumstances and migration patterns from other international migrants. The likelihood of trauma experienced by refugees in their home country may have an impact on their capacity to adjust once they reach the host country. (Akhtar, 1999; Schwartz et al., 2010). Furthermore, in contrast to voluntary immigrants, refugees are more likely to be from low socioeconomic backgrounds and to lack established social networks in the host country, such as friends and family. The challenging socioeconomic conditions may contribute to increased stress and difficulties associated with acculturation while not having social supports that buffer these negative effects (Lincoln et al., 2016). Thus, refugees should be considered as an exception to the general immigration population (Baker & Hatipoglu, 2019), because they are forced to flee their own countries and are exposed to pre-migration experiences involving war and violence (Lincoln et al., 2016). Although not every refugee has straight experienced social or political violence, everyone has felt the fear of such violence and harassment, and the majority will have gone through a war or conflict where friends, neighbors, and family members were attacked and places were destroyed (Pumariega et al., 2005). Therefore, their mental health tends to be poorer, and they may have other unique health problems and needs (Lincoln et al., 2016; Revollo et al., 2011; Torres, 2010). This study results are

consistent with other studies (Lincoln et al., 2016; Revollo et al., 2011; Torres, 2010) showing that refugees, as unfavorable visa holders, have higher levels of depression than employment visa holders.

As one of the other unfavorable visa categories undocumented immigrants who entered the country undocumented or overstayed a temporary visa have no legal rights, such as the right to support their family for immigration, the right to work or change jobs, the right to travel in and out of the country, and the right to health insurance, welfare benefits, and student loans (Hamilton et al., 2022). Past studies on undocumented immigrants' health have also shown how anti-immigration policies and laws limit access to health care and harm health (Martinez et al., 2015). As a result of these policies, undocumented immigrants have an increased risk of having a higher level of mental disorders including depression, anxiety, and PTSD (Martinez et al., 2015). Other studies have found that undocumented immigrants report pervasive fear, stress, and depression related to their legal status (Hamilton et al., 2019; Ro & Goldberg, 2017). In this study, we found that increasing dietary acculturation is associated with decrease odds of depression for those legalized LPR's. These groups also had longest US tenure compared to other visa categories. Longer stay in the US means integrating more into the host society and feeling more accepted and this might be the reason behind the diet acculturation positive influence on legalized people mental health but not other visa groups.

The Association Between Acculturation And Mental Health

The existing literature finds that the effect of acculturation on health varies in terms of the direction and size of influence (Abraído-Lanza et al., 2006). This study confirms the importance of acculturation on immigrants' mental health (Hatipoglu & Szaflarski, 2021), but the mode of acculturation makes a difference, such as that higher English language proficiency increases the integration to the host society and lowers the stress and isolation. Also, these results show that the effect of the language acculturation is the same for all visa groups. On the other hand, increases in diet change are associated with worse mental health among immigrants. According to the literature (Emerson & Carbert, 2019; Popovic-Lipovac & Strasser, 2015), diet change is associated with loss of connection with the host country, and it exacerbates stress and loneliness, which, in turn, harm their mental health.

Language and Diet Acculturation Interaction with Depression

The two measures of acculturation work in different ways concerning their association with mental health and this impact does vary by visa status category for the measure of diet acculturation. In the literature, the effect of acculturation on mental health is mixed. Even though some studies suggest that with increased acculturation, immigrants are at a higher risk of developing mental illnesses (Berry, 1998; Escobar et al., 2000; Hwang et al., 2005; Hwang et al., 2008; Hwang & Ting, 2008; Vega & Rumbaut, 1991), much of the research, especially focusing on Asian American population, found that lower level of acculturation is a risk factor of psychological maladjustment. In this study, findings support the idea that language acculturation is beneficial for mental health (Abe & Zane, 1990; Hwang & Ting, 2008; Yeh, 2003), however, the association of language acculturation does not vary by visa status. Examining dietary change, however, we found variation in the association of acculturation on mental health by visa groups. In this study, we examined seven different visa categories collapsed into favorable (employment, unlimited family, and diversity) and unfavorable (limited family, refugee, other, and legalized) visa statuses. In addition, experiences after migration tend to be better for favorable versus unfavorable visa holders, since the former are mostly employed and educated (Morey et al., 2020). However, for examination of diet acculturation, the binary visa grouping is not ideal, as indicated by the differences we observed between visa statuses inside the same visa group. Results imply that diet change among different visa groups is positively related with depression for unlimited family, diversity, refugee, and other LPRs and increase of their diet change cause worse mental health for them. However, for legalized LPRs increase of diet change negatively related to depression and higher diet change is causing better mental health. These differences between visa categories might be explained by length of the spending time in the US. Legalized have a longer time spent in the US compared to refugees and other visa holders. Thus, longer time in the US and a moderate change in their diet may facilitate their integration into the new country and help them to feel more adaptive and accepted. There could also be other explanations. For example, Szaflarski and Bauldry (2019) found that

acculturation variables are not as important as discrimination and some other factors. Others have also been advocating for less stress on acculturation and more on structural inequalities (David T. Takeuchi, 2016; Valencia-Garcia et al., 2012). Therefore, other social determinants of health variables should be considered in addition to acculturation.

Some limitations should be recognized. One of the major limitations of this study is that the NIS includes only immigrants who have LPR status. Because of this reason, we were only able to examine green card holders, and the differentiation may depend on their eligibility criteria for the green card. Future research should consider other categories such as undocumented, naturalized, and citizens. Even though English language proficiency and diet change are one of the most common measurements of acculturation in the literature, language proficiency and dietary changes alone may not accurately reflect immigrants' acculturation level. The NIS does not offer an opportunity to develop an acculturation scale.

Conclusion

This study offers a new perspective on the significance of the visa status for immigrants' mental health. Visas are a mechanism for restricting and controlling the number and type of people who can legally immigrate (U.S. Department of State, 2021). The procedure of applying for and obtaining a U.S. migration visa produces a system of social stratification that can directly and indirectly impact mental health differences among people who obtain visas. Interventions are needed to address mental health disparities due to immigration factors (Alegría et al., 2021). Immigrant visa policies directly affect the visa status of immigrants. The length of the visa processing period may result in longer periods of visa stress, which can have a negative impact on mental health. Furthermore, the impact of the acculturation process on mental health in this immigrant population exposed to visa stress should be considered. This study represents how immigrant visa type shapes health with the contribution of the acculturation and the importance of the different acculturation measurements effect on mental health.

References

- Abe, J. S., & Zane, N. W. (1990). Psychological maladjustment among Asian and White American college students: Controlling for confounds. *Journal of Counseling Psychology, 37*(4), 437.
- Abraído-Lanza, A. F., Armbrister, A. N., Flórez, K. R., & Aguirre, A. N. (2006). Toward a theory-driven model of acculturation in public health research. *American journal of public health, 96*(8), 1342-1346. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1522104/pdf/0961342.pdf>
- Akhtar, S. (1999). *Immigration and identity: Turmoil, treatment, and transformation*. Jason Aronson.
- Akresh, I. R. (2008). Overweight and obesity among foreign-born and US-born Hispanics. *Biodemography and social biology, 54*(2), 183-199.
- Alegría, M., Álvarez, K., & DiMarzio, K. (2017). Immigration and Mental Health. *Curr Epidemiol Rep, 4*(2), 145-155. <https://doi.org/10.1007/s40471-017-0111-2>
- Alegría, M., Yip, T., Marks, A., Juang, L., Cohen, L., & Cuervo-Torello, F. (2021). Improving Mental Health for Immigrant Populations. In (Vol. 12, pp. 785137): Frontiers Media SA.
- Baker, B. (2019). *Estimates of the Lawful Permanent Resident Population in the United States and the Subpopulation Eligible to Naturalize: 2015-2019* (Population Estimates Issue).
- Baker, E., & Hatipoglu, S. S. (2019). *Migration, Emigration, and Immigration*. Macmillan Reference USA/Gale, Cengage Company.
- Berry, J. (1998). Acculturation and health. *Cultural clinical psychology: Theory, research, and practice, 39*-57.
- Berry, J. W. (2003). Conceptual approaches to acculturation. In *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*. (pp. 17-37). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10472-004>

- Budhwani, H., Hearld, K. R., & Chavez-Yenter, D. (2015). Depression in Racial and Ethnic Minorities: the Impact of Nativity and Discrimination. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*, 2(1), 34-42. <https://doi.org/10.1007/s40615-014-0045-z>
- Edlund, M. J., Wang, J., Brown, K. G., Forman-Hoffman, V. L., Calvin, S. L., Hedden, S. L., & Bose, J. (2018). Which mental disorders are associated with the greatest impairment in functioning? *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 53(11), 1265-1276. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00127-018-1554-6>
- Emerson, S. D., & Carbert, N. S. (2019). An apple a day: Protective associations between nutrition and the mental health of immigrants in Canada. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 54(5), 567-578.
- Escobar, J. I., Nervi, C. H., & Gara, M. A. (2000). Immigration and Mental Health: Mexican Americans in the United States. *Harvard Review of Psychiatry*, 8(2), 64-72. <https://doi.org/10.1080/hrp.8.2.64>
- Hall, E., & Cuellar, N. G. (2016). Immigrant health in the United States: A trajectory toward change. *Journal of Transcultural Nursing*, 27(6), 611-626.
- Hamilton, E. R., Hale, J. M., & Savinar, R. (2019). Immigrant legal status and health: legal status disparities in chronic conditions and musculoskeletal pain among Mexican-born farm workers in the United States. *Demography*, 56(1), 1-24.
- Hamilton, E. R., Patler, C., & Savinar, R. (2022). Immigrant Legal Status Disparities in Health among First-and One-point-five-Generation Latinx Immigrants in California. *Population Research and Policy Review*, 41(3), 1241-1260.
- Hatipoglu, S. S., & Szaflarski, M. (2021). Immigrant Adolescent Depression as a Function of Parental English Language Proficiency and Preference for American Way of Life. *Journal of Immigrant and Minority Health*.
- Henkelmann, J.-R., de Best, S., Deckers, C., Jensen, K., Shahab, M., Elzinga, B., & Molendijk, M. (2020). Anxiety, depression and post-traumatic stress disorder in refugees resettling in high-income countries: systematic review and meta-analysis. *BJPsych open*, 6(4).
- Hirschman, C., Kasinitz, P., & DeWind, J. (1999). *The handbook of international migration: The American experience*. Russell Sage Foundation.
- Hwang, W.-C., Chun, C.-A., Takeuchi, D. T., Myers, H. F., & Siddarth, P. (2005). Age of first onset major depression in Chinese Americans. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 11(1), 16.
- Hwang, W.-C., Myers, H. F., Abe-Kim, J., & Ting, J. Y. (2008). A conceptual paradigm for understanding culture's impact on mental health: The cultural influences on mental health (CIMH) model. *Clinical psychology review*, 28(2), 211-227.
- Hwang, W.-C., & Ting, J. Y. (2008). Disaggregating the effects of acculturation and acculturative stress on the mental health of Asian Americans. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 14(2), 147-154. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1037/1099-9809.14.2.147>
- Jang, S. H. (2022). Political Transnationalism: Factors Associated With Immigrants' Voting in Their Home Country Elections. *Political Studies Review*, 0(0), 14789299221097043. <https://doi.org/10.1177/14789299221097043>
- Jasso, G., & Massey, D. S. (2004). *Immigrant health: selectivity and acculturation*.
- Jasso, G. (2008). New immigrant survey. In *International encyclopedia of the social sciences* (pp. 499-500). Macmillan Reference USA.
- Jasso, G., Massey, D., Rosenzweig, M., & Smith, J. (2004). Immigrant health: selectivity and acculturation. *IDEAS Working Paper Series from RePEc*.

- Jatrana, S., Richardson, K., & Pasupuleti, S. S. R. (2018). Investigating the dynamics of migration and health in Australia: a longitudinal study. *European Journal of Population*, 34(4), 519-565. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6241155/pdf/10680_2017_Article_9439.pdf
- Kathawalla, U.-K., & Syed, M. (2022). Occupational and Sociocultural Temporal Identity Integration: Links to Overall Health for Muslim-Heritage Immigrants to the United States. *Journal of Muslim Mental Health*, 16(1).
- Kessler, R. C., Andrews, G., Mroczek, D., Ustun, B., & Wittchen, H. U. (1998). The World Health Organization composite international diagnostic interview short-form (CIDI-SF). *International journal of methods in psychiatric research*, 7(4), 171-185.
- Kobayashi, K. M., & Prus, S. G. (2012). Examining the gender, ethnicity, and age dimensions of the healthy immigrant effect: Factors in the development of equitable health policy. *International journal for Equity in Health*, 11(1), 1-6.
- Lawful Permanent Residents. (2020). Retrieved June 12 from <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/lawful-permanent-residents>
- Legal Immigration and Adjustment of Status Report. (2019). Retrieved June 12 from <https://www.dhs.gov/immigration-statistics/special-reports/legal-immigration>
- Lincoln, A. K., Lazarevic, V., White, M. T., & Ellis, B. H. (2016). The Impact of Acculturation Style and Acculturative Hassles on the Mental Health of Somali Adolescent Refugees [journal article]. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 18(4), 771-778. <https://doi.org/10.1007/s10903-015-0232-y>
- Martinez, O., Wu, E., Sandfort, T., Dodge, B., Carballo-Dieiguez, A., Pinto, R., . . . Chavez-Baray, S. (2015). Evaluating the impact of immigration policies on health status among undocumented immigrants: a systematic review. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 17(3), 947-970.
- Morey, B. N., Bacong, A. M., Hing, A. K., de Castro, A., & Gee, G. C. (2020). Heterogeneity in Migrant Health Selection: The Role of Immigrant Visas. *Journal of Health and Social Behavior*, 61(3), 359-376. <https://escholarship.org/content/qt20k1k6tf/qt20k1k6tf.pdf?t=qgqum0>
- Popovic-Lipovac, A., & Strasser, B. (2015). A review on changes in food habits among immigrant women and implications for health. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 17(2), 582-590.
- Portes, A., & Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *The annals of the American academy of political and social science*, 530(1), 74-96.
- Power, T. G., O'Connor, T. M., Orlet Fisher, J., & Hughes, S. O. (2015). Obesity risk in children: the role of acculturation in the feeding practices and styles of low-income Hispanic families. *Childhood Obesity*, 11(6), 715-721.
- Pumariega, A. J., Rothe, E., & Pumariega, J. B. (2005). Mental health of immigrants and refugees. *Community mental health journal*, 41(5), 581-597.
- Reed, H. E., & Barbosa, G. Y. (2017). Investigating the refugee health disadvantage among the US Immigrant Population. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 15(1), 53-70.
- Revollo, H.-W., Qureshi, A., Collazos, F., Valero, S., & Casas, M. (2011). Acculturative stress as a risk factor of depression and anxiety in the Latin American immigrant population. *International Review of Psychiatry*, 23(1), 84-92.
- Ro, A., & Goldberg, R. E. (2017). Post-migration employment changes and health: A dyadic spousal analysis. *Social science & medicine*, 191, 202-211.
- Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the Concept of Acculturation: Implications for Theory and Research. *The American psychologist*, 65(4), 237-251. <https://doi.org/10.1037/a0019330>

- Szaflarski, M., & Bauldry, S. (2019). The Effects of Perceived Discrimination on Immigrant and Refugee Physical and Mental Health. *Adv Med Sociol*, 19, 173-204. <https://doi.org/10.1108/S1057-629020190000019009>
- Szaflarski, M., Cubbins, L. A., Bauldry, S., Meganathan, K., Klepinger, D. H., & Somoza, E. (2016). Major Depressive Disorder and Dysthymia at the Intersection of Nativity and Racial-Ethnic Origins. *J Immigr Minor Health*, 18(4), 749-763. <https://doi.org/10.1007/s10903-015-0293-y>
- Szaflarski, M., Cubbins, L. A., & Meganathan, K. (2017). Anxiety disorders among US immigrants: The role of immigrant background and social-psychological factors. *Issues in Mental Health Nursing*, 38(4), 317-326.
- Tabler, J., & Painter, M. (2022). Skin Tone, Racial/Ethnic, and Gender Differences in Self-Reported Mental and Physical Health among US Lawful Permanent Resident Immigrants. *Journal of International Migration and Integration*, 1-21.
- Takeuchi, D. T. (2016). Vintage Wine in New Bottles: Infusing Select Ideas into the Study of Immigration, Immigrants, and Mental Health. *J Health Soc Behav*, 57(4), 423-435. <https://doi.org/10.1177/0022146516672050>
- Takeuchi, D. T. (2016). Vintage Wine in New Bottles: Infusing Select Ideas into the Study of Immigration, Immigrants, and Mental Health. *Journal of Health and Social Behavior*, 57(4), 423-435. <https://doi.org/10.1177/0022146516672050>
- Torres, L. (2010). Predicting levels of Latino depression: acculturation, acculturative stress, and coping. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 16(2), 256.
- U.S. Citizenship and Immigration Services. (2021). <https://www.uscis.gov/tools/glossary/lawful-permanent-resident>
- U.S. Department of State. (2021). <https://www.state.gov/>
- United States Census Bureau. (2021). <https://www.census.gov/topics/population/foreign-born.html>
- Valencia-Garcia, D., Simoni, J. M., Alegría, M., & Takeuchi, D. T. (2012). Social capital, acculturation, mental health, and perceived access to services among Mexican American women. *Journal of consulting and clinical psychology*, 80(2), 177.
- Vega, W. A., & Rumbaut, R. G. (1991). Ethnic minorities and mental health. *Annual Review of Sociology*, 17, 351-383.
- Vermeulen, H. (2010). Segmented assimilation and cross-national comparative research on the integration of immigrants and their children. *Ethnic and Racial Studies*, 33(7), 1214-1230.
- Yeh, C. J. (2003). Age, acculturation, cultural adjustment, and mental health symptoms of Chinese, Korean, and Japanese immigrant youths. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 9(1), 34.
- Zhang, Q., Liu, R., Diggs, L. A., Wang, Y., & Ling, L. (2019). Does acculturation affect the dietary intakes and body weight status of children of immigrants in the US and other developed countries? A systematic review. *Ethnicity & health*, 24(1), 73-93.
- Zong, J., & Batalova, J. (2015). Refugees and Asylees in the United States. *Journal of Migration Policy Institute*.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

ABD'nin göçmen nüfusu gün geçtikçe artmakta ve çeşitliliği çoğalmaktadır. ABD'ye yönelik hızlı göç, yasal ve yasadışı göçmenler de dahil olmak üzere yabancı doğumlu nüfusun büyüklüğünü 47 milyona yükseltmiştir (United States Census Bureau). Göçmenlerin Amerika Birleşik Devletleri'ne girmek için alabilecekleri aile, çalışma, çeşitlilik, mülteci/sığınma ve diğer tip vizeler gibi çok çeşitli vize kategorileri bulunmaktadır (U.S. Citizenship and Immigration Services). Yeşil kart sahipleri olarak bilinen yasal daimi sakinler (LPR'ler), daimi ikamet statüsü nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nde kalıcı ve yasal olarak yaşayan vatandaş olmayan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Legal Immigration and Adjustment of Status Report, 2019). Bununla birlikte 2019 yılında yaklaşık 1 milyon kişi LPR statüsü elde ettiği ve toplam LPR nüfusunun yaklaşık 13,6 milyon olduğu ifade edilmiştir (Baker, 2019).

Göçmen sağlığı üzerinde stres ve ötekileştirme/ayrımcılıktan siyasi, sosyoekonomik, kültürel, sağlık hizmetleri ve dil engellerine kadar birçok faktör etkilidir. Bu faktörlerle doğrudan ilgili olan göçmenlerin yasal statüleri ise göçmenler için büyük bir hassasiyet içermekte ve bu sebeple çalışmalarda vize statüsü genel olarak sorulmamaktadır. Özellikle sınır dışı edilme korkusu, belgesiz göçmenlerin ve yasal statüsü belirsiz olan diğer kişilerin sağlığını ve refahını etkileyebilme olasılığının yüksek olmasına rağmen ABD'de göçmenlerin yasal statüsü ile sağlık arasındaki ilişkiyi değerlendirmek oldukça zordur ve göçmenlerin yasal statüleri ile ruh sağlığı ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar bu sebeple oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı, 2003 Yeni Göçmen Anketi'nden (NIS) alınan ABD'li yetişkinlerden oluşan, ulusal temsili bir örnekleme vize statüsü, kültürleşme ve depresyon arasındaki ilişkileri inceleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurmaktır. Daha güncel bir ulusal göçmen statüsü ve sağlık datası olmaması sebebiyle hala diğer araştırmacılar tarafından da bu anket verilerini kullanmaya devam etmektedir (Jang, 2022; Kathawalla & Syed, 2022; Reed & Barbosa, 2017; Ro & Goldberg, 2017; Tabler & Painter, 2022; Zong & Batalova, 2015).

Bu çalışmanın örnekleme 18 yaş ve üzeri yasallaşmış daimi ikamet eden yetişkinlerden oluşan 6.928 göçmenden oluşmaktadır. Temel bağımlı değişken depresif belirtiler ve ana bağımsız değişken vize statüsü olarak belirlenmiştir. Vize statüsünün kategorize edilmesi bireylerin uygunluk kriterlerine ve yeşil kart alma sürecine bağlı olarak yapılmış ve istihdam, sınırsız aile ve çeşitlilik vizesi sahipleri avantajlı vize sahipleri olarak kabul edilirken, sınırlı aile, mülteci, diğer ve yasallaştırılmış vize sahipleri dezavantajlı olarak kabul edilmiştir. Kültürleşme ise, dil ve diyet kültürleşmesi olarak ölçülmüştür. Analitik strateji, tanımlayıcı ve iki değişkenli istatistiklerin ve çok değişkenli regresyon modellerinin tahminini içermiştir. Depresif semptomların ve kültürleşme faktörlerinin raporlanmasındaki ağırlıklı farklılıkların göçmenlerin vize durumlarına göre değişip değişmediğini belirlemek için ki-kare ve ANOVA analizleri yapılmıştır. İkili lojistik regresyon analizleri, vize durumunun depresyonla ilişkisine dair odds oranları (OR) ve %95 CI elde etmek için kullanılmıştır. Depresyon ile kültürleşme ve vize durumu arasındaki ilişkiyi ortak değişkenlerden arındırılmış olarak incelemek için iç içe çok değişkenli regresyon kullanılmıştır.

Örnekleme en büyük göçmen grubu sınırsız aile vizesine sahipken (%31) en düşük göçmen grubunun olduğu kategori mülteci/asil/parole (%7)'dir (Tablo 1). En yüksek depresyon düzeyi yasal vizesi olanlarda (%19) görülürken, bunu mülteciler (%16,7) izlemiş, en düşük depresyon seviyesini ise çalışma vizesi sahipleri göstermiştir. Örnekleme, sınırsız aile vizesi sahiplerinin ve mültecilerin yaklaşık yarısı İngilizce dil yeterliliklerinin çok iyi veya iyi olduğunu belirtmiştir. Yasallaştırılmış vize sahipleri, İngilizcelerin iyi olduğunu belirten %25 ve çok iyi olduğunu belirten %11 ile en düşük yeterliliğe sahiptir. Aynı grup en fazla diyet değişikliği bildirmiştir. Göç sonrası diyet değişikliği vize statüsüne göre önemli ölçüde farklılık göstermiştir ($p < 0.001$; Tablo 1, son sütun).

Tablo 2, dil kültürleşmesi ve ruh sağlığı için iç içe geçmiş çok değişkenli regresyon sonuçlarını sunmaktadır. Vize statüsü ve İngilizce dil yeterliliği arasındaki etkileşimler Model 3, Tablo 2'de yer almaktadır. Etkileşimler anlamlılığa ulaşamamıştır ve model uyum istatistikleri etkileşimli modelin daha iyi uyum sağlamadığını göstermektedir (Wald chi square=5.09, $p=0.53$). Sonuçlar, artan İngilizce dil yeterliliğinin depresyonda olma olasılığının azalmasıyla ilişkili olduğunu ve bu negatif ilişkinin farklı vize statüsü grupları arasında benzer olduğunu göstermiştir.

Tablo 3, vize durumu ve kültürleşme değişkeni diyet değişikliği için iç içe geçmiş lojistik regresyon modellerinin sonuçlarını sunmaktadır. Tablo 3'te Model 3, vize durumu ve diyet kültürleşmesi arasındaki etkileşimleri içermektedir. Etkileşimler anlamlılığa ulaşamamıştır, ancak Tablo 3'teki model uyum istatistikleri, etkileşimli

modelin verilere etkileşimsiz modelden daha iyi uyduğunu göstermektedir (Wald chi square=14.15, $p<0.05$). Bu da diyet kültürleşmesinin ruh sağlığı üzerindeki etkisinin vize durumuna göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Şekil 1, Model 3'te bulunan etkileşimleri grafiklendirmekte ve belirtilen pozitif ilişkinin yalnızca istihdam, sınırsız aile, mülteci, çeşitlilik ve diğer vize statüleri için bulunduğunu göstermektedir. Yasallaşmış LPR'ler arasında artan diyet kültürleşmesi daha düşük depresyon olasılıkları ile ilişkilidir. (Şekil 1). Bununla birlikte, marjları kullanan tahmin sonrası komutlar, diyet kültürleşmesi ile ruh sağlığı arasındaki ilişkinin yasallaştırılmış LPR'ler arasında anlamlı olmadığını göstermektedir. Vize statüsü ve kültürleşme arasındaki etkileşim analizinin depresyon üzerindeki etkisi, kültürleşme ölçümünün önemli olduğunu göstermektedir. Hem dil hem de beslenme kültürleşmesi için lojistik regresyon bulguları kültürleşme ve depresyon arasında anlamlı bir ilişki olduğunu gösterse de, vize statüsü ve depresyon ilişkisi yalnızca beslenme kültürleşmesine göre farklılık göstermektedir. Dil kültürleşmesinin LPR'lerin ruh sağlığı için faydalı olduğu belirtilmektedir; ancak beslenme kültürleşmesinin LPR'lerin ruh sağlığı üzerinde potansiyel olarak zararlı bir etkisi vardır.

Sonuçlar, kültürleşmenin önemli bir olgu olduğunu ve kültürleşme türünün vize durumu ile depresyon arasındaki ilişki üzerinde farklı etkileri olabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, bu çalışmada, önceki araştırmalarla tutarlı olarak, sağlıklı göçmen etkisini değerlendirmeyi ve sağlık yörüngelerini takip etmeyi amaçlarken etnik azınlık grupları birleştirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Jatran et al., 2018; Kobayashi & Prus, 2012). Çalışmanın sonuçları, dezavantajlı vize sahipleri olarak mültecilerin istihdam vizesi sahiplerine göre daha yüksek depresyon seviyesine sahip olduğunu gösteren diğer çalışmalarla tutarlılık göstermektedir (Lincoln et al., 2016; Revollo et al., 2011; Torres, 2010). Aynı zamanda, artan diyet kültürleşmesinin, yasallaşmış LPR'ler için depresyon olasılığının azalmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu çalışmanın sonuçlarına göre dil kültürleşmesinin etkisi tüm vize grupları için aynı olsabile, diyet değişikliğindeki artışlar göçmenler arasında daha kötü ruh sağlığı ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Böylece bu çalışma, göçmenlerin ruh sağlığı açısından vize statüsünün önemine yeni bir bakış açısı sunmuştur. Ayrıca, vize statüsü, vize verilen ve yasal olarak göç etmesine izin verilen kişilerin sayısını ve türünü sınırlayan ve kontrol eden bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu çalışma, göçmen vize türünün kültürleşmenin katkısıyla ruh sağlığını nasıl şekillendirdiğini ve farklı kültürleşme ölçümlerinin ruh sağlığı üzerindeki etkisinin önemini ortaya koymaktadır.

BAŞARISIZ BAŞBAKAN: ANTHONY EDEN'İN SÜVEYŞ POLİTİKASININ ANALİZİ FAILED PRIME MINISTER: ANALYSIS ON ANTHONY EDEN'S SUEZ POLICY

İbrahim Çağrı ERKUL

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

ibrahimcagrierkul@osmaniye.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4501-4302

ÖZ

Geliş Tarihi:
08.01.2024

Kabul Tarihi:
15.02.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Anthony Eden,
Birleşik Krallık,
Süveyş Krizi,
Mısır,
Silahşor
Operasyonu.

Keywords

Anthony Eden,
United Kingdom,
Suez Crisis,
Egypt,
Operation
Musketeer.

Birleşik Krallık'ta üç ayrı dönemde dışişleri bakanlığı yapan, 1955-1957 yıllarında ise başbakanlık görevinde bulunmuş olan Anthony Eden, sahip olduğu dil yetenekleri, bilgi birikimi ve diplomatik tecrübesiyle Britanya'da ön plana çıkan bir siyasi figür olmuştur. Buna rağmen Eden, Britanya toplumunun zihninde halen "başarısız başbakan" olarak anılmaya devam etmektedir. Bunda Eden'in 1956'da Fransa ile Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek için gerçekleştirdiği askeri müdahalede yaşanan başarısızlık temel bir yere sahiptir. Eden'in Süveyş politikası, ülkesinin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında azalan gücünü ortaya çıkararak, Birleşik Krallık'ın küresel aktörlük iddiasından uzaklaştığını göstermesi ve dekolonizasyon sürecini hızlandırması bakımından önemlidir. Eden'in başarısızlıkla anılan başbakanlık dönemini Süveyş Krizi'ne odaklanarak analize tabi tutmayı amaçlayan bu makalede, aynı zamanda siyasette aktif olarak yer aldığı dönemde dış politika konularında baskın bir lider olan Eden'in hayatı, kariyeri, düşünce yapısı, kişilik özellikleri ve sağlık durumu incelenerek, bunların Süveyş Krizi ile Silahşor Operasyonu özelinde karar alma sürecine yaptığı olumsuz etki çok yönlü olarak yorumlanmıştır.

ABSTRACT

Anthony Eden, who served as minister of foreign affairs in the United Kingdom (UK) for three separate periods and as prime minister between 1955 and 1957, became a prominent political figure in Britain with his language skills, knowledge, and diplomatic experience. Despite this, Eden is still remembered as a "failed prime minister" in the minds of British society. The failure of Eden's military intervention with France to capture Suez in 1956 has a fundamental place in this. Eden's Suez policy revealed his country's declining power. Thus, the Suez Crisis is important in terms of showing that the UK is moving away from its claim to be a global actor and accelerating the decolonization process of Britain. This article aims to analyze Eden's unsuccessful prime ministerial period in the context of the Suez Crisis. In this article also the life, career, mindset, personality traits, and health condition of Eden, who was a dominant leader in foreign policy issues, were examined and their negative impact on the Suez Crisis and Operation Musketeer was interpreted in many ways.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1416271>

Atıf/Cite as: Erkul, İ. Ç. (2024). Başarısız Başbakan: Anthony Eden'in Süveyş Politikasının Analizi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 14(1), 253-271.

Giriş

2016 yılında Kevin Theakston ve Mark Gill'in düzenlediği bir anket, Birleşik Krallık'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki başbakanlarının başarı temelinde puanlandırılmasını amaçlamıştır. Birleşik Krallık'ta Britanya tarihi ve siyaseti konusunda uzmanlaşmış akademisyenlerin katılmış olduğu bu anketin sonucuna göre, 1955 ve 1957 yılları arasında başbakanlık yapmış olan Anthony Eden, Birleşik Krallık'ın II. Dünya Savaşı sonrasındaki en kötü başbakanı olarak puanlandırılmıştır (University of Leeds, 2016).

Kariyeri ve sahip olduğu özellikleriyle dış politika alanında ön plana çıkan Eden'in hem bu anket özelinde, hem de Britanya toplumunun zihninde sahip olduğu kötü imaj, doğrudan 1956 Süveyş Krizi ve bu süreçte Eden'in izlediği politikalarla ilişkilidir. Buradan hareketle makale düşünce yapısını, kişilik özelliklerini ve karar alma sürecine etki eden hususları dikkate alarak, Eden'in "başarısız başbakanlık" dönemini Süveyş Krizi özelinde bir analize tabi tutma amacındadır. Buna ek olarak, uluslararası ilişkilerde karşılaşılan krizlerin en önemli özelliklerinden birisinin karar vericinin zamanının sınırlı olmasından hareketle, makale Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail'in Mısır'a gerçekleştirdiği askeri müdahalenin planlı bir eylem olduğunu dikkate alarak, Eden'in Süveyş'e askeri müdahale kararını bir kriz ortamında almadığını ve rasyonel tercih modelini işletebileceğini ortaya koymayı da hedeflemiştir.

Eden'in siyasi kariyerine yıkıcı bir etki yapan Süveyş Krizi, makale için bir başka sebeple daha önemli hale gelmektedir. Liderlerin kişilik özellikleri, sorunun yanlış veya eksik algılanması, diplomatların ve danışmanların tutumu, istihbaratın sağladığı bilgi akışı, çıkar grupları, iç ve dış kamuoyunun konuya yaklaşımı, ülkenin yönetim biçimi ve yasama organının belirleyiciliğinin uluslararası ilişkilerde karar alma sürecine etki eden unsurların yalnızca bazıları olduğu (Goldstein, Pevehouse, 2017: 185-208) dikkate alındığında, Süveyş Krizi karar alma sürecinin incelenmesi için çok sayıda farklı etkenin bir arada değerlendirilebileceği bir konu olarak da önemli bir yere sahiptir.

Literatür incelendiğinde, dış politika analizinin genellikle sonuç odaklı olarak yapıldığı ve sürece bu noktada daha az dikkat edildiği ileri sürülebilir (Levy, 2003: 255-256'dan aktaran Efegil, Öztop, Kalaycı, 2020: 12). Bu noktada makalede sebep, süreç ve sonucun bir arada değerlendirilmesi önemsenmiş ve böylece Eden'in Süveyş politikasının dış politika temelinde analizinin çok boyutlu olarak ortaya koyulması amaçlanmıştır. Siyasi tarihin bir konusu olmakla birlikte güncelliğini koruyan Süveyş Krizi'nin Eden özelinde incelenebilmesi için güncel kaynakların yanında, Eden'in dışişleri bakanı ve başbakan olduğu dönemde yayınlanan kaynakların incelenmesi de makalenin yazımında üzerinde durulan hususlardandır. Dönem kaynaklarından faydalanılması, Eden'in kararlarını o günün şart ve koşullarında değerlendirebilmek için gerekli görülmüştür.

Giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşan bu makalede, ilk olarak hayatı, eğitimi, tecrübeleri, kişilik özellikleri ve dış politikaya ilişkin düşünce yapısının, Eden'in Süveyş politikasının oluşmasını nasıl etkilediği detaylandırılmıştır. Akabinde Süveyş Krizi'ne giden süreç ve Eden'in Süveyş politikasının şekillenmesi ekonomi, iç/dış siyaset temelinde analiz edilerek, Eden'in Süveyş'e ilişkin dış politika tercihleri sebepleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Silahşor Operasyonu'nun planlanması ve başarısızlıkla sonuçlanan askeri müdahale, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyetler Birliği, kamuoyu baskısı, askeri müdahalenin zamanlaması, ekonomi ve Eden'in sağlık durumu temelinde gerekçelendirilerek açıklanmıştır.

Kariyeri, Düşünce Yapısı ve Kişilik Özellikleri Çerçevesinde Eden'in Mısır ve Nasır'a Bakışı

Dış politika analizinde esas olarak üzerinde durulması gereken sorulardan biri, karar vericinin rasyonel hareket edip etmediği veya ne düzeyde rasyonaliteye dikkat ettiği (Efegil, 2018: 240). Böyle bir analizin yapılabilmesi için liderin düşünce yapısı, hayatı ve kişilik özelliklerinin ilk etapta incelenmesi önem arz etmektedir.

1897'de doğan Eden'in hayatının ve düşünce yapısının şekillenmesinde Birinci Dünya Savaşı önemli bir yere sahiptir. Çünkü Eden, genç bir subay olarak görev yaptığı bu savaşta, iki kardeşini ve yine okul arkadaşlarından birçoğunu kaybetmiştir. Britanya İmparatorluğu'nda kendi neslinden bir milyon kişinin öldüğü bu savaştan sağ kurtulması, O'nun üzerinde çok derin bir iz bırakmış olsa da Eden'i pasifist yapmamıştır (James, 1990: 77). Biraz daha açmak gerekirse, Eden'in de dahil olduğu nesil hem Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı yıpranmış, hem de ekonomik ve mali kaynakların azalmasına paralel olarak imparatorluklarının alt üst olduğuna tanıklık etmek durumunda kalmışlardı. Birinci Dünya Savaşı'nı tecrübe etmiş olan Eden, barışı bozan uluslara karşı silahlanılması gerektiğine inanmaktaydı. Diğer bir ifadeyle Eden, barışçıl yol ve yöntemlerin başarısızlığına

uğraması durumunda savaşma iradesine sahip olmaları gerektiğini düşünmekteydi (Feis, 1965: 79). Eden'in Nasır'ın Süveyş'i millileştirmesini barışı bozan bir hamle olarak değerlendirdiği dikkate alınrsa, neden savaşma yönünde bir irade ortaya koyduğu daha iyi anlaşılacaktır. Şu hususu da unutmamak gerekir ki, içerisinde yaşanılan dönem de Eden'in Süveyş Krizi'ni çözme tercihinde etkili olmuştur. Süveyş Krizi yaşandığında, İkinci Dünya Savaşı'ndan görece kısa bir süre geçmişti ve bu dönemde sorunların savaş aracılığıyla çözülmesi, küresel siyasi kültürün bir parçası olarak değerlendirilmeye devam etmekteydi. Bu bağlamda Vasquez'in savaşın küresel siyasal kültürün bir parçası olduğuna inanılması durumunda, savaştan kaçınmanın değil ondan sağ çıkmanın esas olacağı ve böyle bir ortamda aktörlerin kendilerini savaşa yaklaştıracak adımlar atmalarının da sürpriz olmayacağı (2015: 93) şeklindeki düşüncesi, aktörlerin çıkarlarını korumak amacıyla şiddeti meşru görmeleri ve bunun da diğer devletler arasında kabul göreceği yönündeki realist yaklaşımın (Griffiths, Roach, Solomon, 2011: 4) önünü açmıştır. Bu yaklaşımın Süveyş örneğinde Eden tarafından benimsendiği ileri sürülebilir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Mark Sykes'in Orta Doğu'daki görevlerine katılan Eden, Doğu dillerine ilgi duymaya başlamıştır. Ordunun dağıtılmasından sonra Eden'in 1919 ve 1922 yılları arasında Christ Church, Oxford'da Doğu dilleri üzerine aldığı eğitim ve bunun yanında Doğu'nun mimari, kültürel ve İslami bilgilerine duyduğu ilgi O'nun hem dışişleri bakanı, hem de başbakan olduğu dönemde politik tercihlerine yansımıştır (Braun, 2003: 535-544). Ayrıca belirtmelidir ki Eden, 1936'da Mısır kralı Faruk ile askeri üs konusundaki görüşmelere katılmıştı ve bu yönüyle Mısır sorununa da vakıftı (Kastner ve Nickles, 2018: 71). Ancak bu tecrübe ve bilgi birikimine rağmen Eden, Arap milliyetçiliğinin gücünü hafife almıştır (Adebajo, 2011: 29) ve Wight'a göre Eden'in Arap milliyetçiliğine karşı ilgi duymaması ahlaki bir hatadan çok entelektüel bir hata olarak yorumlanmalıdır (1960: 307).

Karar alma sürecini sıkı kontrol altında tutmaya çalışan ve kendisinin vazgeçilmez olduğu düşüncesi görünür kılma çabasında olan (Toye, 2022: 1518) Eden, kariyerinin en başından beri iç politikadan ziyade dış politikaya ilgi duymuştur. Özellikle Eden'in Oxford'da gördüğü eğitimle elde ettiği bilgiler, O'nu bu noktada ön plana çıkarmıştır (Raskay, 1939: 40). Bu bağlamda bürokratik politika modeli olarak tanımlanan ve temelde birbirleriyle rekabet halinde olan farklı bürokratik birimlerin karar alma sürecine dahil olarak devam eden görüşme ve tartışmalara katılmalarını mümkün kılan bu modelin (Allison, 1971'den aktaran İşyar, 2013: 64) Eden tarafından önemsenmediği ileri sürülebilir. Şu husus dikkate alınmalıdır ki dışişleri bakanı olarak görev yaptığı sürede çok sayıda müzakereye katılmış ve birçok krizi yönetmiş olan Eden, dış ilişkiler konularında ciddi bir tecrübeye sahipti. Ancak 1956 Süveyş Krizi, sahip olunan kişisel deneyimlerin düzenli bir devlet yönetiminin yerini tutmasının mümkün olmayacağını bir kez daha ortaya koymuştur (Zelikow, 2018a: 2).

O dönemde Kraliyet Donanması'nın başında bulunan Lord Mountbatten'a göre Süveyş'in Birleşik Krallık ve Fransa tarafından işgal edilmesi durumunda Orta Doğu istikrarsızlaşacak, Birleşmiş Milletler'in (BM) otoritesi zayıflayacak, Commonwealth üyesi ülkeler arasında fikir ayrılığı ortaya çıkacak ve en nihayetinde Birleşik Krallık'ın küresel pozisyonu sorunlu hale gelecekti. Mountbatten'in Eden'e itirazını, aynı zamanda başbakanın yakın bir dostu olarak yaptığı da dikkate alınmalıdır (Smith, 2013: 105). Baskın bir lider profilinde liderlerin alınacak karara ilişkin önceliklerinin bilinmesi durumunda bu karara muhalefet gösteren kişilerin görüşlerini kamuoyu ile paylaşma yoluna gitmemeleri (Efegil, 2018: 139) bu örnekte de ortaya çıkmaktadır. Böylece Süveyş'e yönelik gerçekleştirilen askeri müdahale öncesinde Eden'in kamuoyu baskısından uzak kalması görece mümkün olmuştur.

Yukarıda ifade edilen saptamaların dışında karar alıcılar kendilerine gelen her yeni bilgiyi objektif bir biçimde yorumlamadıklarının farkında olmalıdırlar. Yani karar alıcılar kendilerine gelen bilgilere yönelik çıkarım yaparken onlara fazlasıyla açık gelen konuların esasında önceden var olan inançlarıyla ilişkili olduğunu anlamalıdırlar (Jervis, 2017: 273). Eden'in kendisine gelen bilgileri önceden var olan bilgi ve inançlarıyla birlikte değerlendirmesinin Mısır'a askeri müdahale kararında etkili olduğu dikkate alındığında bu konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Eden'in Nasır'ı kendi bölgesel stratejisini oynayan bir lider olarak görmek yerine, O'nu Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş'taki bir "kuklası" olarak değerlendirmesi hatalıydı (Steed, 2016: 182-183). Tam da bu noktada şu husus ifade edilmelidir ki karar vericiler, muhatapları hakkında yanlış imajlar elde etmeleri durumunda yanlış algılamalar yapabilirler (Efegil, 2018: 125). Eden'in Mısır ve Nasır hakkında edindiği yanlış algılamada kişisel bilgi birikiminin yanında, istihbaratın sorumluluğuna da değinilmelidir.

Steed'e göre Birleşik Krallık'ın istihbaratı Eden Hükümeti'ne Süveyş Krizi hakkında geniş ve faydalı bir değerlendirme sunmamış (2016: 154) ve hatta Süveyş'e bir askeri müdahalede bulunması için Eden'i manipüle etmeye çalışmıştır. MI6 bu çabasıyla Nasır'ın Sovyetler Birliği'ne olan yakınlığıyla ilgili yanlış bir bilgilendirme yaparak, Eden'in gözünde Nasır'ın farklı bir yere oturmasına neden olmuştur. (Pearson, 2003: 13).

Kariyerinin ilk döneminde sıklıkla “İngiliz siyasetinin harika bebeği” ve “mükemmel genç” olarak anılan (Raskay, 1939: 7) Eden'in, 1926'da o dönemin dışişleri bakanı olarak görev yapan Austen Chamberlain'in parlamentodaki özel sekreteri olarak görevlendirilmesinden sonra dış ilişkilere duyduğu ilgi artmıştır. Yürüttüğü göreviyle tecrübe kazanan Eden, 1935'te Stanley Baldwin'in başbakanlığında dışişleri bakanı olarak görevlendirilmiştir. Baldwin'in Eden'e sağladığı özerklik, Baldwin sonrasında başbakan olan Neville Chamberlain döneminin hemen başında da görece devam etmiştir. Başbakan Chamberlain'in dış ilişkilerde daha aktif bir tutum sergilemeye başlaması ve özellikle İtalya üzerinde yaşanan anlaşmazlık ise görüş ayrılıklarını belirginleştirmiştir (Rose, 1982: 912-914). Chamberlain'in Eden'in artan popülaritesinden memnun olmadığı yönünde bir görüntü verdiği, bu memnuniyetsizliğin özellikle İtalya ile ilgili konularda yaşandığı ve Chamberlain'in devam eden süreç içerisinde dış politikada daha baskın bir güç haline geldiği (Mills, 1993: 21-22) dikkate alınmalıdır.

Anlaşmazlığın merkezinde İtalya olmakla birlikte, Almanya ile olan ilişkiler de¹ Chamberlain ve Eden arasında büyük bir sorun potansiyeli oluşturmuştur. Hatta Hitler 20 Şubat 1938'de yaptığı konuşmasında Eden'i ismen hedef almıştır (Herr Hitler's Speech of February 20, 1938: 25). Hitler'in 20 Şubat 1938'de 14:30'da yaptığı bu konuşmasının ardından, Eden'in aynı gün 19:30'da istifa ettiği dikkate alındığında, konuşmanın Chamberlain üzerinde gerçek bir etki bıraktığı yorumlarının yapılmasına sebebiyet vermiştir (Johnson, 1938: 362). Eden istifa etmeden önce Başbakan Chamberlain'in otoritesine itiraz etmese de Dışişleri Bakanlığı'nın dış politikada karar alma noktasında sahip olduğu inisiyatif başbakanlığa devretmemek konusunda kararlı bir duruş sergilemiştir. Konuya Chamberlain açısından bakıldığında, bir başbakanın dışişleri bakanını istifa yoluyla kaybetmesi küçük bir sorun değildi (Adams, 1993: 77). Eden'in İtalya ve yatıştırma politikasının yanlışlığı konularında haklı çıkması ise bu sorunun Chamberlain için büyümesine neden olmuştur.

Eden'in politik yükselişinde 1940'ta Churchill'in hükümetinde Savaş Bakanı olarak görev yapması ve ortaya koyduğu başarılı performansın yeri büyüktür (Feis, 1965: 81). Bu başarısı, dışişleri bakanı koltuğuna yeniden oturmasının² da önünü açmıştır. Eden hem dışişleri bakanı olarak görev yaptığı farklı dönemlerde, hem de başbakanlığında ülkesinin gücünde meydana gelen azalmayı görmekle birlikte, küresel bir aktör olarak kalabileceğine inancını sürdürmekteydi. Şöyle ki, James Thomson'un 1740'ta yazdığı “Hükmet Britanya” (Rule Britannia) şiirindeki “*Hükmet, Britanya! Dalgalara Hükmet! Britanyalılar hiçbir zaman esir olmayacaklar*” (Young, 2013: 71) nakaratındaki Britanya'nın artık “dalgalara” hükmedemeyeceğini anlamış olan Eden, ülkesinin büyük güç statüsüne sahip olmadığının farkında olmakla birlikte, küresel aktör statüsünü korumaya çabalamaktaydı.

Eden'in İkinci Dünya Savaşı sonrasında artık dünyada büyük güç statüsüne sahip olan yalnızca iki aktör bulunduğunu ve Birleşik Krallık'ın bunlardan birinin müttefiki olduğunu kabul etmiş olması (Wight, 1960: 306) yukarıdaki saptamayı güçlendirmektedir. Yeniden ifade etmek gerekirse, Eden Birleşik Krallık'ın gücünde meydana gelen azalmanın beraberinde getirdiği fiili durumu kabullenmekle birlikte ülkesinin küresel rolünün sürdüğünü dünyaya gösterme çabasındaydı. Eden'in Süveyş'te savaşa yönünde ortaya koyduğu irade de bu çabanın bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Eden 1951'de yaptığı bir konuşmada, Britanya'nın tarihsel süreç içerisinde uzun bir süre küresel liderliğin yükünü taşıdığına altını çizmiştir. Hem bir Avrupa, hem de dünya gücü olarak Britanya'nın tek başına kendi topraklarının ve dostlarının topraklarını güvende tutarak “Britanya barışını” mümkün kıldığını belirten Eden Britanyalı kuvvetlerin dünyanın dört bir yanında bulunduğunu vurgulamış ve küresel rollerini küçümseyenlere bir hatırlatma yapma yoluna gitmiştir (Eden, 1951: 677). Devam eden süreç içerisinde Eden'in izlediği politikalar

¹ Lennox'a göre Eden, dışişleri bakanı olmadan önce Almanya'ya karşı özel bir nefret beslememekle birlikte, Almanya'nın kaçınılmaz olarak eski gücüne büyük ölçüde kavuşacağı günün yaklaştığını öngörmüştür. Bu bağlamda Eden, Alman ulusunun yeniden ayağa kalkacağını ve Milletler Cemiyeti'ne karşı bir duruş sergileyeceğini tahmin etmekteydi (1938: 694).

² Eden üç ayrı dönemde Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur, bunlar sırasıyla: 1935-1938, 1940-1945 ve 1951-1955.

göstermiştir ki Eden, Birleşik Krallık'ı ABD'nin uydusu olarak görmediği gibi³ Avrupa Ekonomik Topluluğu'na da mesafeli bir tutum takınmıştır. Eden bu politikasıyla Birleşik Krallık'ın dünyada bağımsız bir politika izlemesini istemekteydi (James, 1986: 12).

Eden dışişleri bakanı olduğu dönemde sınırlı askeri ve ekonomik olanaklarına rağmen, ülkesinin geçmişte sahip olduğu küresel rolünü sürdürmeye çabalamıştır. Kore ve Hindçini Savaşları'nın merkezi bir yer tuttuğu 1954 Cenevre Konferansı (Ruane, 1994: 155), Eden tarafından önemsenmiş ve Birleşik Krallık'ın küresel sorunlarda halen önemli bir oyuncu olduğunun ispatlanabileceği bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kısaca Eden Birleşik Krallık'ın gücünde meydana gelen azalmayı fark etmiş⁴ ve ülkesinin küresel aktör olma pozisyonunu korumaya çalışmıştır. Eden'in bu çabası Süveyş Krizi'nin de sebepleri arasındadır.

1955 seçimlerini kazanarak başbakanlık koltuğuna oturan Eden'in iç politika konusunda gerçek bir deneyimi yoktu ve asıl ilgi alanı dış politika olmaya devam etmekteydi (Peden, 1998: 317). Bu da dışişleri bakanı olan Selwyn Lloyd'un karar alma sürecinde görece etkisiz kalmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun pratikteki anlamı, dış politikada karar alma inisiyatifinin büyük oranda Eden'in şahsında toplanmasıydı.

Eden'in Nasır karşıtı düşüncesini anlamak için o dönemin iç siyasetinin de analiz edilmesi gereklidir. Nasır iktidara geldiğinde, Eden Churchill'in dışişleri bakanı olarak Nasır ile uzlaşa temelinde bir ilişki geliştirme çabasıydı. Bunun en önemli göstergesi, 1956 Haziran ayına kadar Birleşik Krallık askerlerinin Süveyş'ten çekilmesine yönelik bir anlaşmanın 1954'te yapılmasıdır. Eden bu anlaşmayı müzakere ettiği için kamuoyunda Nasır'ı destekleyen bir görüntü vermiş ve kendi partisi içinde de ağır eleştirilerle karşılaşmıştır. Nihai olarak kamuoyunda yer alan eleştiriler de Eden'i baskı altına almıştır (Kastner ve Nickles, 2018: 71). Böyle bir ortamda Süveyş'in millileştirilmesi konusunda pasif bir tutum takınması durumunda karşı karşıya kalacağı muhtemel eleştirileri dikkate alan Eden, Nasır'a karşı sert bir görüntü vermesi gerektiğinin farkındaydı. Sanders'in altını çizdiği üzere, Eden'in Süveyş olayındaki temel başarısızlığı, Nasır'ın eylemlerine yanlış tarihsel modeli uygulamasına ilişkindi. Eden Nasır'a karşı gerekirse güç kullanılması gerektiğini Hitler'den alınan derslerle açıklamaya çalışıyordu. Ancak Hitler'in 1936'dan sonra izlediği yayılcılık ile Nasır'ın Mısır'daki milliyetçi özelemleri arasındaki karşılaştırma sağlam temellere dayanmıyordu. Çünkü Hitler diğer ülkelerin topraklarını işgal etme amacındayken, Nasır, yabancıların kontrolü altında olan ve Mısır'a ait olan Süveyş'in tam egemenliğini kazanmaya çalışıyordu. Diğer taraftan, Hitler yayılcı eylemlerinde uluslararası yasal taahhütleri kasten ve açıkça ihlal ederken,⁵ Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirerek uluslararası hukuk kapsamında olan bir hakkını kullanmaktaydı (1989: 94). Diğer taraftan Eden'in Nasır karşıtı düşünceleri, Süveyş'in millileştirilmesinden önce de mevcuttu. 1955'te başbakan olduktan sonra Eden'in MI6 ile Nasır'a suikast düzenlenmesi senaryolarını çalışmış olması bu noktada önemlidir. Eden'in böyle bir yaklaşım benimsemesinde, Hitler'e benzettiği Nasır'ın bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğine inanması etkili olmuştur. Bunun yanında Eden, Nasır üzerine bir çeşit yatıştırma politikasının uygulanmasının sonuçsuz kalacağına da inanmaktaydı. (Kelly, 2018: 157-158). Nihai olarak ise şu yorum yapılabilir ki Eden'in Nasır'a duyduğu öfkenin önemli gerekçelerinden birisi kişiseldi ve Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirilmesinin Eden'in siyasi itibarına verdiği zararla ilgiliydi (McNamara, 2005: 279).

³ Britanya'nın Süveyş Kanalı'nda sahip olduğu askeri birliklerinin yanında, Aden ve Kıbrıs'ta üsleri bulunmaktaydı. Ayrıca Irak'taki hava filoları, Basra Körfezi'ndeki şeyhlikler üzerindeki kontrolü ve İran'da gerçekleştirdiği büyük petrol yatırımlarıyla Britanya, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Orta Doğu'daki etkili bir aktör olarak üstün pozisyonunu sürdürmekteydi. 1950'lerin ortasında ise Britanya'nın Orta Doğu'daki pozisyonu sorunlu bir hal almaya başlamıştır. (Adamthwaite, 1988: 450-451).

⁴ Eden'in özel sekreteri Evelyn Shuckburgh'un 7 Ocak 1953'te günlüğüne yazdıklarından bir alıntı yapılırsa, Birleşik Krallık'ın gücünde meydana gelen azalmanın yarattığı olumsuzluk ve Eden'in çabası daha iyi anlaşılacaktır. "*Bugünü Britanya'nın her yerdeki beklentileri konusunda son derece karamsar bir şekilde bitirdim. Kenya'da: Mau Mau. Mısır ve İran'da: Amerikalılar bizi desteklemeyi reddediyor. İzlanda bile derin deniz balıkçılığı endüstrimizde yok etme sürecinde. Bizden istenen teslimiyetlerin sona ermesi için hiçbir neden göremiyorum. Uluslararası hukuk ve uluslararası kamuoyunun tavrı, bizi büyük bir ulus yapan şeylere, yani kendi topraklarımız dışındaki faaliyetlerimize karşı çıkıyor. Açlıktan öleceğimiz adamaça yavaş yavaş geri döneceğiz.*" (Shuckburgh, 1986: 71'den aktaran Petersen, 1997: 853)

⁵ Eden 1943'te yaptığı bir konuşmasında, uygar dünyanın bir daha asla anlaşmaların tek taraflı ihlaline tolerans göstermemesi gerektiğini vurgulamış ve buna izin verilmesinin güvenli uluslararası yaşamın tüm temellerini yok edeceğini belirtmiştir (Eden, 1943: 393). Eden'in Nasır'ın eylemini bu bağlamda değerlendirdiği ileri sürülebilir.

Eden kişisel sebeplerin dışında, ulusal çıkar⁶ temelinde de Mısır'a bir askeri operasyonu savunmaktaydı. Eden'e göre Nasır'ın kanalı millileştirmesi, ülkesinin yalnızca ekonomik çıkarlarına yönelik bir tehdit oluşturmuyordu, O'na göre bu eylem sembolikti çünkü Süveyş Kanalı Britanya'nın dünya çapındaki emperyal erişimini simgelemektedir. Bu yönüyle Eden, Nasır'ın eylemini aynı zamanda Britanya'nın gücünün ve otoritesinin provokatif bir reddi olarak da yorumlamıştır (Boyle, 2005: 149).

Süveyş Krizi'ne Giden Süreç ve Eden'in Süveyş Politikasının Şekillenışı

17. yüzyılla birlikte Hindistan'da etkili olmaya başlayan Britanya, Hindistan özelinde Güney Asya ile sürdürdüğü ticaret için Ümit Burnu'nun yanında Mısır'ı da önemli bir güzergâh olarak görmüştür. Devam eden süreçte bu önemli güzergâh üzerinde Britanya ve Fransa arasında gerçek bir güç mücadelesi verilmiştir. Mısır'ı Britanya'nın ticaretine kapatmak isteyen Napolyon 1798'de Mısır'ı işgal etmiş, buna karşılık Britanya, Osmanlı İmparatorluğu ile iş birliğine giderek, Mısır'da Fransa işgalini sonlandırmıştır. Bu bakımdan Süveyş Kanalı açılmadan önce de Britanya, Mısır'a fazlasıyla kıymet vermiştir (Akbulut, 2016: 205-206).

Fransız Süveyş Kanal Şirketi'nin 1869'da tamamladığı ve işlettiği Süveyş Kanalı, Britanya için Hindistan'a ulaşımın en önemli güzergâhı haline gelmişti. Süveyş'e verilen bu önem Britanya'nın Mısır'a ait kanalları satın almasıyla⁷ farklı bir evreye girmiş ve Britanya'yı Süveyş'te söz sahibi yapmıştır. Britanya, Mısır'ı 1882'de işgal etmiş ve Süveyş'te "serbest geçiş" prensibini bir anlaşmayla güvence altına almış olsa da İtalya'nın 1936'da Habeşistan'ı işgal etmesi, Britanya'nın Süveyş'in güvenliği üzerine endişelerini arttırmıştır. İşte bu noktada Britanya, 1936'da Mısır'a bağımsızlığını vermekle birlikte kanal bölgesinde asker bulundurma hakkını elde ederek, Mısır ile bir ittifak ilişkisi geliştirmiştir (Armaoğlu, 2017: 443-444).

1952'de Hür Subaylar Darbesi⁸ ile General Muhammed Necib'in Kral Faruk'u tahttan indirmesi, Britanya için sorunun başlangıcında önemlidir. Nasır'ın 1954'te önce başbakan, 1956'da ise Necib'in yerini alarak cumhurbaşkanı olması ise Süveyş'te yaşanan anlaşmazlığı görünür kılmıştır. Esasında genel seçimleri kazanan ve Nisan 1955'te başbakanlık görevini Churchill'den devralan Eden'in ilk etapta Nasır'ı Sovyetler Birliği'ne daha fazla itmek istemeyen, görece temkinli kabul edilebilecek bir politika izlemeye çalıştığı ileri sürülebilir (Benson, 2006: 46). Bu Eden'in dışişleri bakanı olduğu dönemde izlediği politikanın bir devamı olarak da görülebilir.

Britanya'nın Mısır siyaseti üzerindeki hakimiyetini kırmayı amaçlayan Nasır için ise dönüm noktası, dönemin dışişleri bakanı Eden ile 1936 anlaşmasını tekrar müzakereye açarak yeni bir anlaşma elde etmesiydi. 1954'te yapılan bu anlaşmaya göre Britanya, Süveyş Kanalı Bölgesi'nde yer alan ve 80 bin askerden oluşan askeri üssünü tahliye etmeyi kabul etmiştir. Eden, yapılan anlaşmayı esneklik ve zamana uyum sağlamak olarak değerlendirirken, Nasır askeri üssün tahliyesinin tamamlandığı Haziran 1956'yı kurtuluş günü olarak görmüştür (Zelikow, 2018b: 22). Askerlerin Süveyş'ten tahliye edilecek olmasına rağmen bu anlaşmaya göre Birleşik Krallık yedi yıl boyunca Kanal Bölgesi'ndeki askeri üssünün önemli kısımlarını koruyacak ve bölgeye herhangi bir saldırı olması durumunda bunları savaş durumuna getirme hakkını elinde tutacaktı (Eden, 1954: 835). Anlaşmada belirlenen askeri üsler 18 Ekim 1961'e kadar Birleşik Krallık Hükümeti ile sözleşme yapan bir veya daha fazla Birleşik Krallık veya Mısır firmasında çalışan sivil teknisyenler tarafından savaşa hazır durumda tutulacak ve Birleşik Krallık, bir saldırı yapılması durumunda askeri kuvvetleriyle üsse yeniden girme hakkına sahip olacaktı (Selak, 1955: 487). Haliyle Süveyş'in millileştirilmesi bu anlaşmayı da anlamsız kılmaktaydı. Şu da belirtilmelidir ki, Nasır'ın bölgede bir aktör olarak yükselmesinde, Birleşik Krallık'ın 1955'te kurulmasına öncülük ettiği Bağdat Paketi önemli bir yere sahip olmuştur. Bağdat Paketi'nin kurulması sonrasında Nasır, bu girişime tepki gösteren ülkeler nezdinde Orta Doğu'da Batı emperyalizmine karşı duran tek lider olarak ön plana çıkmıştır (Sander, 2004:

⁶ Wolfers'in belirttiği üzere "Ulusal çıkar, siyaset yönetiminin bireyler, ulus-altı gruplar veya bir bütün olarak insanlıktan ziyade, ulusa atfedilen taleplerin kollanması maksadıyla tasarlandığına işaret eder. Bu, diğer çıkarların ulusun çıkarlarının yanında ikinci planda olma politikasına vurgu yapar" (2017: 43).

⁷ Mısır'ın modernleşme yönündeki çabalarının sebep olduğu ağır borç yükü, Mısır'ın Süveyş Kanalı'ndaki hisselerini satmasına sebep olmuştur. Britanya bu dönemde 4 milyon sterlin karşılığında Mısır'ın hisselerini satın almış ve Süveyş'teki etkinliğini arttırmıştır (Özkurt, 2021: 381).

⁸ Hür Subaylar Darbesi'nin önemli sebeplerinden biri, ülkedeki Britanya kontrolünün sona erdirilmesiydi (Erkul, 2017: 38).

301). Böyle bir ortamda Nasır'ın Çekoslovakya ile bir silah satın alma anlaşması imzalaması⁹ gerginliği arttırmıştır. Sorunu farklı bir noktaya getiren gelişme ise Nasır'ın Nil üzerinde inşa etmek istediği Asvan Barajı'nın finansmanı konusuydu. Soğuk Savaş gerçekliği içerisinde barajın finanse edilmesi konusunda bloklar arasında yaşanan rekabet, Batı adına ABD Senatosu'nun finansmanı kendi onayına bağlaması kararıyla tamamen sonlanmıştır. Nasır bu gelişmeye sert bir tepki göstererek kanal şirketini millileştirme kararı almış¹⁰ ve genel anlamda Batılı aktörlerin Süveyş'te serbest geçiş prensibinin işleyip işlemeyeceği üzerindeki korkuları da artmıştır (Armaoğlu, 2017: 448-450).

Nasır'ın hamlesi sonrasında, Kanal'a alternatif olarak kullanılabilir olan Cape güzergâhı ön plana çıkmıştır. Ancak Eden 12 Eylül 1956'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında Birleşik Krallık'ın petrol tüketimlerinin 1949'dan bu yana iki katına çıktığını vurgulayarak, alternatif güzergâhların hiçbirisinin hemen uygulanamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Cape çevresindeki alternatif rotanın daha uzun deniz taşımacılığı gerektirecek olması sebebiyle, navlun ücretlerini artıracak ve ihtiyaç duyulan daha büyük tankerlerin yeterli sayıya ulaşmasının birkaç yıl alacağını hatırlatmıştır. Nihai olarak ise Eden, artan üretim maliyetleri, enflasyon ve işsizliğin Batı Avrupa üzerinde gerçek bir yıkım oluşturacağı öngörüsünde bulunmuştur (Eden, 1956, 12 September: 743). Eden bu dönemde ekonomiyi fazlasıyla dikkate almak durumunda kalmıştır. Zaten 1955 yılı Eden için ekonomik anlamda büyük zorluklarla geçmiştir. Zayıflayan ekonomiyle birlikte enflasyon yükselmiş ve sterlinin dolar karşısındaki değeri zorlukla dengede tutulmaya çalışılmıştır. Böyle bir ortamda Eden Nasır'ın petrol üreten Arap devletlerini ülkesine karşı birleştirme ihtimaliyle ve sterlinin rezerv para olma gücünü kaybetmesi tehlikesiyle karşılaşmıştır. Ekonomideki sorunlara paralel olarak Eden'e destek verenlerin sayısı düşmeye başlamış ve 1955 sonbaharına gelindiğinde, Eden siyasi açıdan kırılğan ve savunmasız bir görüntü vermeye başlamıştır (Kastner ve Nickles, 2018: 73).

Süveyş Krizi sonrasında Muhafazakâr Parti bölünmüş bir görüntü verse de parti içinde yaşanan krizin görünür kılınmaması için çaba harcandığı dikkate alınmalıdır. Partinin ortaya koyduğu bu çabaya rağmen ülkenin genel bir seçime gideceği ve bunun uzun süre ertelenmesinin mümkün olmadığı yönünde bir kanaatin oluşması (Canberra Times, 1956a: 1), Süveyş'in Birleşik Krallık üzerinde yarattığı siyasi istikrarsızlığı belirtmek için önemlidir. Başbakan olarak konumunun zayıflığının ve otoritesinin sorgulandığının farkında olan Eden, kabine değişikliğine giderek, Dışişleri Bakanı Harold Macmillan'ın yerine Selwyn Lloyd'u atamıştır. Eden bu hamlesiyle otoritesine yönelik eleştirileri gidermeye yönelik bir girişimde bulunmuştur (Ashton, 2022: 25). Lloyd'un dışişleri bakanı olması, dış politikanın karar alma sürecinde Eden'i daha da güçlü kılmıştır.

Süveyş Krizi sonrasında kamuoyunun Eden'e olan desteğini kaybetmesinin önemli sebeplerinden biri de ülkede artan petrol fiyatlarıydı (Valentine, 1956: 4). O dönemde Batı Avrupa'nın petrol ihtiyacının üçte ikisi Süveyş'ten sağlanmaktaydı. Bunun yanında yıllık olarak kanaldan geçen 15 bin geminin üçte biri Birleşik Krallık bayrağı taşımaktaydı. Nihai olarak ise Birleşik Krallık'ın petrol stokları yalnızca altı hafta idare edebilecek düzeydeydi (James, 1986: 10). Ayrıca Eden'in Nasır'dan duyduğu korku, Birleşik Krallık'ın Irak'tan almakta olduğu ve ülkesinin ekonomisi için hayati öneme sahip olan ucuz petrolün kaybedebileceğine yönelik çekinceden de kaynaklanmaktaydı. Çünkü Nasır ile kurulacak bir Arap birliği, Birleşik Krallık'ın pan-Arap milliyetçiliğine karşı desteklemekte olduğu Irak'ın Haşimi Hanedanı'nı tehdit etmekteydi. Yani Eden, ucuz petrolün güvenliğini Haşimi Hanedanı'nın varlığına bağlamıştı (Varble, 2003: 4).

Eden, kanalın millileştirilmesine sert bir cevap vermekte kararlı olmakla birlikte, acil bir askeri müdahaleyi yapabilecek güçten yoksun olduğunun farkındaydı. Dönemin muhalefet lideri Hugh Gaitskell, Nasır'a verilecek cevapta ABD ile koordinasyon içerisinde olunmasını gerekli görüyordu. Eden ise nihai olarak bir askeri müdahale gerçekleştirilmeye kararlıydı. Bu noktada O'nu düşündüren, bu müdahaleyi hangi aktörlerle yapması gerektiği idi (Benson, 2006: 46). Eden aynı zamanda hızlı bir askeri müdahalede bulunması durumunda gelen eleştirilerin çok daha azalacağını düşünmüştür. Eden'e göre hem BM nezdindeki çabalar, hem de Mısır ile yürütülen diplomasi, kendilerinin aleyhine bir süreci beraberinde getirmekteydi (Eden, 1966: 231-232). Peki,

⁹ Nasır'ın Doğu Bloğu ile yaptığı silah anlaşması, Batılı ülkelerin Orta Doğu'nun silah tedarikindeki tekeline kırması açısından da önemlidir. Ayrıca bu anlaşmanın 1956'da Süveyş'e düzenlenen müdahalenin sebeplerinden birisi olduğunu ileri sürmek mümkündür (Pirinççi, 2010: 390).

¹⁰ Kissinger'ın belirttiği üzere, karizmatik liderler sahip oldukları pozisyonlarını korumak adına devrimlere ihtiyaç duyarlar (2017: 130).

Eden neden Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirir millileştirmeyen bir askeri operasyon düzenlemek istemedi? Bu soruya verilebilecek en açık yanıt, Birleşik Krallık'ın askeri yetersizlikleriyle ilgilidir. Eden, yapılacak bir askeri hareketin hemen mümkün olmadığı gerçeğini göz önünde bulundurarak, öncelikle diplomasiyi denemeyi daha uygun bir seçenek olarak değerlendirmiştir (Charlwood, 2020: 225).

Esasında, Eden'in başbakan olmasından kısa bir süre sonra Birleşik Krallık'ın Orta Doğu'da ABD'den bağımsız bir çizgiyi savunacağı açıklık kazanmıştı. Eden'e göre Birleşik Krallık'ın Orta Doğu petrolüne bağımlılığı ABD'den fazla olduğu için, ülkesinin Orta Doğu'daki çıkarları ABD'nin çıkarlarından daha fazlaydı. Bu nedenle Eden, ABD'nin tam onayı ve desteği olmadan hareket etme konusunda yaşadıkları isteksizliğin, Birleşik Krallık'ı aşırı derecede kısıtladığına inanmaktaydı. Eden buna izin verilmemesini ve Birleşik Krallık'ın kendi politikalarını bölgede sahip olduğu çıkarlar ışığında şekillendirmesi gerektiğini düşünüyordu (Eden to cabinet, 1955'ten aktaran Petersen, 1997: 857-858). Belirtildiği üzere, Süveyş Birleşik Krallık için önemliydi ancak kanalın yeni statüsü ABD'yi aynı ölçüde ilgilendirmiyordu. Esasen bu aktörlerin öncelikleriyle ilgili bir durumdu ve anlaşılabilir. Panama Kanalı'nın kapatılması durumunda Birleşik Krallık'ın bundan ABD ile aynı ölçüde etkilenmeyecek olduğu (James, 1990: 81) dikkate alınır, bu durum daha iyi kavranacaktır.

Eden'in dışişleri bakanı olduğu dönemde Birleşik Krallık ve ABD, 1953'te Pehlevi ailesini İran'da yeniden iktidara getirmek için birlikte hareket etmişlerdir. İki aktörün İran'da gerçekleştirdikleri eylemler tıpkı Süveyş'te yaşananlar gibi eski sömürgeci müdahalecilğe bir geri dönüşü sembolize etmiştir. Ancak İran'da iktidarın geleceğini belirleyen bu müdahale Süveyş'ten farklı olarak ABD'nin rızasıyla gerçekleştirilmiştir (Adebajo, 2011: 33). Farklı bir bakış açısıyla Birleşik Krallık ve ABD'nin, küresel ölçekte ortak bir düzen inşa etme yönünde ortaya koydukları iradenin temel dayanaklarından biri, Birleşik Krallık ve ABD için iyi olanın dünya için de iyi olduğu varsayımı üzerine inşa edilmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında farklı konularda ortaya çıkan anlaşmazlıklar ise bu varsayımın sorunlu olduğunu göstermiştir (Watt, 1963: 30-31). Genel olarak bakıldığında, Eden'in ABD'nin tavrını umursamadığını ileri sürmek doğru olmayacaktır. Eden'in ABD'ye karşı kayıtsızlık olarak değerlendirilebilecek olan tutumu, ABD'nin çekinceleri karşısında karar alma sürecinde tereddütleri de beraberinde getirmiştir (Schaub, 1986: 42) ki bu da Mısır'a düzenlenecek askeri operasyonun gecikmesinin temel sebeplerinden biridir.

2 Ağustos 1956'da Avam Kamarası'nda yapılan oturum dikkate alındığında, Eden'in Mısır'a karşı düzenlenecek bir askeri harekatta halkın büyük çoğunluğunun kendisini destekleyeceği yönünde yanlış bir yargıya vardığı ileri sürülebilir (Singh, 1956'dan aktaran Mahmood, 1962: 204). Süveyş özelinde yapılan bu oturumun Hansard kayıtları incelendiğinde, dönemin muhalefet lideri Gaitskell'in Eden'i sert bir biçimde eleştirmediği ve O'nu belirli noktalarda haklı bulduğu dikkate alındığında, yukarıdaki çıkarımın isabetli olduğu görülecektir. Gaitskell Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında Eden'in Süveyş özelinde ABD ve Fransa ile gerçekleştirilen görüşmelerden kendilerini bilgilendirmemesinin görece anlaşılabilir olduğunu, Eden'in Orta Doğu politikasını eleştirdiğini ancak bu eleştirileri mevcut durumda daha da ileriye götürmeyerek uygun bir zamanda bunların üzerine konuşulması gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında Nasır'ın millileştirme eylemine neden karşı çıkılması gerektiğini detaylıca açıklayan Gaitskell, Birleşik Krallık'ın prestijinin düşmesinin müttefik ülkeler dikkate alındığında istenen bir sonuç olmayacağını da vurgulamıştır. Tüm bunlara rağmen Gaitskell'in Mısır'a bir müdahale gerçekleştirilmesi durumunda, Birleşik Krallık'ın saldırgan olarak suçlanabileceği senaryolara sıcak bakmadığı da belirtilmelidir. Özetle Birleşik Krallık'ta muhalefet Nasır'a karşı sert bir biçimde durulması gerektiğini düşünmekle birlikte, şiddetin veya şiddet tehdidi için tatmin edici bir gerekçenin olmadığını altını çizmiştir. Muhalefet konuyu diplomasi ve uluslararası hukuk temelinde çözümlenmesi gerektiğine inanmakla beraber, Eden'in müdahaleci tutumuna açık bir karşı duruş da ortaya koymamıştır (UK Parliament, 1956, August 2). Muhalefetin barışçıl bir çözüm seçeneğini dışarıda bırakmak istememesi, ABD'nin tavrıyla görece uyum göstermiştir.

Konuya ABD açısından bakıldığında, Eisenhower Mısır'a sert bir şekilde baskı yapılması halinde, Nasır'ın Sovyetler Birliği ile yakın iş birliği içinde çalışabileceğinden endişe etmekteydi.¹¹ Bu nedenle Eisenhower, Nasır'la

¹¹ Sovyetler Birliği'nin Mısır politikası dikkate alındığında, ABD'nin çekincelerinde haklı olduğu ileri sürülebilir. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonrasında, Sovyetler Birliği Batılı aktörlerin ancak iki şartla buna karşı çıkabileceklerinin altını çizmiştir. Bunlardan ilki Mısır'ın Kanal Şirketi'nin hissedarlarına tazminat ödemeyi reddetmesiydi. İkincisi ise Mısır'ın 1888 İstanbul Antlaşması'nı ihlal ederek, Kanalı serbest ticarete kapatmasıydı. Devam eden süreçte ise Sovyetler Birliği

yaşanan anlaşmazlıkta barışçıl bir çözüm bulmayı tamamen reddetmek istememiştir (Kelly, 2018: 158). Eden, 26 Ağustos 1956'da Eisenhower'a gönderdiği mektupta, Fransa ile Nasır'a karşı askeri hazırlıklara devam etmek zorunda olduklarını belirtmiştir (Eden, 1956, August 27). Eisenhower ise 8 Eylül 1956'da Eden'e verdiği kapsamlı cevapta, bu sorunun açık olan tüm barışçıl yollar tüketilmeden ve güç kullanarak çözülmeye kalkışılmasının BM'ye zarar vereceğine, dünyanın anlaşmazlığı çözmek için başka yolların mevcut olduğuna inanmaya devam ettiği bir dönemde askeri harekate başvurmanın sorunlu olacağına, Arap dünyasının böyle bir askeri güç kullanımına vereceği tepkinin olumsuzluğunun dikkate alınması gerektiğine ve Nasır'ın Süveyş'i serbest ticarete kapatması durumunda müdahale için küresel bir destek bulunabileceğine değinmiştir (Eisenhower, 1956). Kısaca Eisenhower Mısır'a askeri müdahalede bulunulmaması için olabildiğince açık bir duruş sergilemiştir. Ayrıca ABD'nin hem Sovyetler Birliği'nin Macaristan'a yönelik müdahalesini eleştirip, hem de Britanya'nın Mısır'a askeri harekâtını desteklemesinin Üçüncü Dünya nezdinde ABD açısından izahının zor olacağı konusu da (Grovoqui, 2016: 281) Eden'in gözden kaçırdığı bir diğer husus olarak not edilmelidir.

Eden'in Süveyş'in millileştirmesi ve Nasır'ın neden olduğu sorunları aynı anda çözmeye çalışması, ABD ile çıkar çatışması yaşanmasını kaçınılmaz hale getirdiği için bir diğer hata olarak görülebilir. Çünkü Birleşik Krallık'tan farklı olarak ABD Mısır'daki milliyetçi düşüncüyü düşman bir güçten ziyade, uzlaşılması gereken bir hareket olarak görmekteydi (Millard, 1957: 2'den aktaran Beck, 2006: 225).

Levy'nin aktardığı üzere Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail'in Mısır ve Süveyş'e müdahalelerine ABD'nin diplomatik ve ekonomik yönden muhalefet edeceğini öngörmeleri durumunda böyle bir müdahalede bulunmayacaklardı (Levy, 2017: 307). Bu saptamanın isabetli olduğu kabul edilirse Eden, Süveyş'in kontrolünü ele geçirerek bu sorunu bir oldubitti (fait accompli) ile sonuçlandırması durumunda, ABD'nin bunu Birleşik Krallık'ın hayati çıkarı olarak değerlendireceğini ve kendisini bu noktada destekleyeceğini düşünmüştür (Aldrich, 1967: 552). Esasında kişisel tecrübeye dayalı bir rasyonalitenin karar verme sürecinde lideri kendi siyasi geleceğini riskli hale getirecek seçeneklerden uzaklaştırması beklense de (Özkeçeci-Taner, 2001/2002'den aktaran Efeğil, 2018: 88) Eden'in dönemin Fransa Başbakanı Mollet gibi siyasi varlığını güvence altına alabilmesi için cesur eylemlere ihtiyacı bulunmaktaydı. Burada sorun şuydu: Birleşik Krallık ve Fransa büyük güçlerin içgüdülerine sahip olmakla birlikte büyük güçlerin yeteneklerine artık sahip değillerdi (Schaub, 1986: 38).

“Başarısız Başbakan” Eden ve Silahşor Operasyonu

Eden, "Nil'deki Hitler" olarak gördüğü Nasır'ı devirmek için Ekim 1956'da dönemin Fransa Başbakanı Guy Mollet ve İsrail Başbakanı Ben-Gurion ile Fransa'nın Sevr kentinde gizlice anlaşmıştır. Bu anlaşmaya göre İsrail, Mısır'a saldırı düzenleyecek ve ardından Birleşik Krallık ve Fransa savaşan tarafları ayırma girişiminin bir parçası olarak Mısır'a müdahale edeceklerdi. Böylece Nasır'ın devrilmesi ve kanalda serbest dolaşımın yeniden sağlanması mümkün olacaktı (Bass, 2015: 7-8). Eden'in yapılan bu planı kamuoyuna sızdırılmaması şartıyla kabul ettiği de dikkate alınmalıdır (Love, 1968: 463-466'den aktaran Kılıoğlu, 2021: 742).

Yapılan gizli anlaşma uyarınca İsrail'in Mısır'a gerçekleştirdiği saldırının ardından Eden, İsrail ve Mısır'a on iki saat süre tanımış ve bu süre içerisinde tarafların askerlerini geri çekmemeleri durumunda, Birleşik Krallık ve Fransa'nın kanalı ele geçirip, Nasır'ı devireceğini açıklamıştır. Nasır'ın verilen bu ültimatomu reddetmesinin ardından Mısır, Birleşik Krallık ve Fransa tarafından işgal edilmeye başlanmıştır (Kelly, 2018: 170). Kearney'in Orta Doğu'da Birleşik Krallık'ın etkisini artırma çabası olarak gördüğü 1956 Süveyş Harekâtı ile (2015: 295) Eden, Süveyş'i işgal ederek Nasır'ı iktidardan uzaklaştırmak ve Mısır'da daha uysal bir hükümetin kurulmasını sağlama amacındaydı (Sanders, 1989: 92).

Eden, Süveyş'in işgalinde hızlı hareket etmek istemekteydi. Böylece Eden'in "bayrak etrafında toplanma" olgusundan yararlanması mümkün olacaktı (Varble, 2003: 11). Eden, 3 Kasım 1956'da radyo üzerinden yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında yatıştırma politikasının olumsuz sonuçlarını hatırlatarak, kararını gerekçelendirmeye çalışmıştır:

tarafar arasındaki gerilimin yükselmesini istemiş ve kendisini Batılı aktörlerin karşısına konumlandırarak, Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini artırma yoluna gitmiştir (Smolansky, 1965: 582-584).

“Ben barışın adamıyım, barış için çalışıyorum, barış için çabalıyorum, barış için müzakere yapıyorum. Ben Milletler Cemiyeti'nin ve Birleşmiş Milletler'in adamıyım ve hala aynı adamım, aynı inançlara sahibim, barışa olan bağlılığım aynen sürüyor. İstesem de başkası olamam. Ancak attığımız adının doğru olduğuna kesinlikle inanıyorum. Yıllar boyunca çoğunuzun ne pahasına olursa olsun barış havasına sahip olduğunu gördüm. Birçoğunuz ülkemizdeki o ruh halini ve bunun bedelini nasıl ödediğimizi hatırlayacaktır. Savaşlar arasında, büyük bir dünya savaşı tehlikesini artırdığını hissettiğimiz olayların gerçekleştiğini gördük. Güç kullanmak anlamına gelse bile hızlı mı davranmalıydık, yoksa umut mu etmeliydik? En iyisi için ve daha önce yaptığımız gibi umut etmeye ve konuşmaya devam mı edelim? Cesaret göstermek ve harekete geçmek için zamanlar vardır ve bu da onlardan biri. Barış adına umarım dersimizi almışızdır. Barışa olan tutkulu sevgimizi, savaşa karşı olan yoğun nefretimizi, kalplerimizde olmasa da kafamızda güç kullanımının barışın çıkarına olduğunu bildiğimiz zamanlarda bile bizi çoğu zaman güç kullanmaktan alıkoymuştur. Ve tüm kalbimle ve aklomla inanıyorum ki, her ikisine de ihtiyaç var; bu, etkili ve hızlı bir eylem zamanıdır. Evet, orman yangınının yayılmasını önlemek, daha büyük bir savaşın dehşetini ve yıkımını önlemek için bir miktar güç kullanılarak da olsa.” (Eden, 1956 November 3: 73)

Genel bir değerlendirme yapıldığında, 1956'da Süveyş'ten kanalın geleceği ile ilgili bir garanti almadan çekildiği gerekçesiyle kendi partisinden ağır eleştiriler aldığı hatırlanırsa (The Argus, 1956: 2), Eden'in işgal kararını vermesinde Muhafazakâr Parti seçmenlerinin işgale verdiği güçlü desteğin yeri önemlidir. Diğer taraftan muhalefetteki İşçi Partisi seçmenleri arasında işgali destekleyenlerin azınlıkta kaldığı unutulmamalıdır (Epstein 1964: 149'den aktaran Clements, 2019: 215). Dönemin muhalefet lideri Gaitskell, işgal üzerine ülkesinin itibarı ve onurunu kurtarabilmek için Birleşik Krallık Parlamentosu'nun hükümetin politikasını reddetmesi ve başbakanın da istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir. Gaitskell, Mısır'la savaşa girilmesinin asıl sebebinin Süveyş Kanalı'nın ele geçirilmesi olduğunu, Eden'in kararı yüzünden Mısır'da yaşayan binlerce Britanyalının hayatının tehlikeye atıldığını, müdahalenin zaten İsrail saldırısının “kurbanı” olan bir ülkeye yönelik gerçekleştirilen yeni bir saldırı olduğu eleştirilerini sıralamıştır (The Canberra Times, 1956b: 3). Gaitskell'in eleştirileri dikkate alındığında, Eden'in Süveyş politikasında etik yönden bir sorun bulunmaktaydı. Dış politikada etik tutumun sahip olunan gücü arttırdığı da dikkate alınrsa, Eden'in ülkesinin gücünü etik temelde azalttığı görülecektir. Bu bağlamda 1956'da Birleşik Krallık'ın BM temsilcisi olan Sir Pierson Dixon, insanların Birleşik Krallık'ın bir ilkeyi savunmak için savaşa gittiğini bilmeleri durumunda, ülkesinin gücünün gerçek gücünden daha fazla olacağını belirtmiştir (Dixon, 1968: 278'den aktaran Adamthwaite, 1989: 225). Buradan hareketle, dış politikada etğin önemsenmemesi gücü olumsuz etkileyen bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu bağlamda düşünülebilecek ve Eden'i Süveyş müdahalesinde zor duruma düşüren bir diğer husus, İsrail'in Mısır'a karşı başlattığı askeri harekatta öngörülenden çok erken bir sürede istediği bölgeleri işgal etmesidir. İsrail'in hızlı işgaliyle, Birleşik Krallık ve Fransa için tarafların arasına girecekleri bir çatışma kalmamış, böylece müdahalenin “kılıfı” da geçersiz hale gelmiştir. Yani Birleşik Krallık ve Fransa'nın askeri birlikleri İsrail'in hedeflediği bölgede işgali tamamladığında, Mısır topraklarına çatışmayı sonlandırmak için inmiş duruma düşmüşlerdir (Sander, 2004: 303). Bu elbette hem iç siyaset, hem de küresel kamuoyu açısından izahı zor olan bir başka durumu beraberinde getirmiştir.

Halkın işgale yaklaşımını değerlendirmek için ekonominin açıklanması gerekmektedir ki bu açıklama ABD'nin Süveyş'in işgaline bakışından bağımsız olarak ortaya koyulmaz. Çünkü Bartlett'in da belirttiği üzere Birleşik Krallık'ın Süveyş'ten aşağılayıcı bir şekilde geri çekilmesi, ABD'nin Birleşik Krallık üzerindeki mali baskısının bir sonucuydu (1989: 112). Eisenhower yönetimi, Süveyş'in işgali sonrasında tüm ekonomik gücünü BM'deki diplomatik çabalarını güçlendirmek için kullanmıştır. Buna bağlı olarak baskı altına alınan sterlin, Birleşik Krallık'ı IMF'den kredi almaya mecbur bırakmıştır. Bu noktada her türlü kredi desteğini veto eden ABD'nin ekonomik temeldeki çabası sonuç getirmiş ve Birleşik Krallık gerçek bir teslimiyet göstermek durumunda kalmıştır (Garnett, Mabon, Smith, 2018: 139). Süveyş Krizi sterlini zayıflatmaktan ziyade, sterlinin zayıflığını ve Birleşik Krallık'ın ekonomik olarak ABD desteğine ne kadar bağımlı olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹² Bu saptama biraz

¹² Benzer bir yorum Birleşik Krallık'ın gücü üzerine de yapılabilir. Peden'e göre Mısır'a yapılan saldırıda Eden'in Amerika'nın tepkisini yanlış hesaplaması Britanya'nın itibarına zarar verdiği gibi ve doğrudan kendi kariyeri için de ölümcül bir hataydı. Ayrıca Peden Süveyş Krizi yaşanmamış olsaydı bile Birleşik Krallık'ın dünya siyasetinde sahip olduğu pozisyon üzerinde değişim yönünde bir baskı hissedeceğini ileri sürmüştür (2012: 1095-1096).

açılırsa, Orta Doğu petrolüne erişimi kaybeden Birleşik Krallık, bedelini dolar olarak ödediği Batı petrolüne yönelmiştir ve bu da Birleşik Krallık'ın döviz rezervlerinde dolar açığı oluşmasına yol açmıştır. Bunun yanında işgale açıkça karşı çıkan Eisenhower yönetimi, ekonomik gücünü Birleşik Krallık'ın altın ve dolar rezervlerini tehdit etmek için kullanmaya yönelmiştir. ABD aynı zamanda Birleşik Krallık'ın IMF fonlarını kullanma girişimlerini de engellemiştir. Nihai olarak ise Birleşik Krallık'ın döviz spekülasyonlarına karşı rezervlerinden 845 milyon sterlinini harcamak zorunda kalması (Dobson, *The Politics of the Anglo-American*, 170'ten aktaran Gaskarth, 2013: 156-157) Süveyş'ten geri çekilmeyi beraberinde getirmiştir. Ayrıca toplumun savaşa hazır hale getirilmesi de değinilmesi gereken bir diğer husustur. Toplumların bir savaşa dahil olmaya psikolojik yönden hazır olmadıkları bir durumda, savaşı riskli görmeleri normal karşılanabilir. Bu noktada savaşa istekli olan aktörün mobilize olması ve bir iç seferberlik çabasına girmesi önemlidir (Vasquez, 2015: 2017). Eden'in Süveyş'teki politika tercihi bu bağlamda analiz edildiğinde, Eden'in ülkesini psikolojik, mali¹³ ve askeri zorluklarla belirli bir süre mücadele edecek şekilde hazırlamadığı açıktır.

Yukarıda da görüleceği üzere Eden ve hükümeti, Süveyş'e düzenlenen askeri müdahale sonrasında gerçek bir baskıyla karşılaşmıştır. İlk olarak Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles, artık Eden ile doğrudan iletişim kurmama kararı almışlardır. Parlamentoda ise İşçi Partisi'nin muhalefeti günden güne artmaktayken, kendi partisinde Eden'i destekleyenler de zayıflamaya başlamıştır. Ekonomik olarak da uluslararası piyasalarda sterlinin değeri hızla düşme eğilimine girmiştir. Bütün bunların yanında ABD, Birleşik Krallık ve Fransa birliklerinin Mısır'dan çekilmesini sağlamak için BM'de Sovyetler Birliği ile iş birliği yapmaya başlamıştır. Nihai olarak ise her şeyi başlatan Eden hastaydı ve kamuoyuna ortaya çıkan durumla başa çıkamayacak bir görüntü vermekteydi (Aldrich, 1967: 547).

Soğuk Savaş'ın kendi gerçekliği de Eden'i yıpratın bir başka konuydu. Çünkü ABD'nin Eden'e daha önce belirttiği çekincelerinde haklı çıktığı görülmüştür. Sovyetler Birliği Mısır'ı Orta Doğu'daki tüm krizlerde olduğu gibi yine desteklemiş ve güç tehdidini kullanmıştır. Süveyş Krizi'nin devam ettiği dönemde Sovyetler Birliği sırasıyla Mısır'ın Süveyş'i millileştirme hakkını kabul etmiş ve Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail'in saldırganlığını kınamış, ayrıca Birleşik Krallık ve Fransa'ya hava saldırıları düzenleme tehdidinde bulunmuştur. Bunların yanında Mısır'a savaşmak için Sovyet "gönlülleri" gönderme tehdidiyle Sovyetler Birliği'nin Mısır'a verdiği destek doruğa ulaşmıştır (Dawisha, 1979: 184).

Süveyş'e askeri müdahalenin zamanlaması da sorunluydu. Eden, müdahalenin Eisenhower'ın aday olduğu Kasım 1956 başkanlık seçimi öncesinde gerçekleştirmesinin, dikkatleri kendi üzerinden çekeceğini düşünmüştü. Ancak Eisenhower için böyle bir müdahale, başkanlık seçimlerinden hemen önce karşılaşılabilecekleri bir kâbusa eş değerd. Çünkü NATO ittifakı içerisinde kendisine danışmayan bir müttefikinin eylemi, ABD'yi Sovyetler Birliği ile bir "ölüm kalım" mücadelesine girmeye zorlayabilirdi. Diğer taraftan Eden, Soğuk Savaş sürecindeki "yumuşamay" dikkate alarak Sovyetler Birliği'nin Süveyş'in işgaline verebileceği tepkiyi yanlış değerlendirmiş (Garnett, Mabon, Smith, 2018: 139) ve Sovyetler Birliği'nin Budapeşte'de yaşadığı sorunlar nedeniyle, Nasır'a yardım edecek durumda olmadığını düşünmüştür (James, 1986: 13).

Zamanlamaya ilişkin olarak değinilmesi gereken bir diğer konu, Eden'in sağlık durumunun oldukça kötü olduğu bir dönemde böyle bir krizi yönetmeye çabalamasına ilişkindir. Başbakanın sağlığı ve karar alma sürecindeki etkisi Süveyş'te gerçekten de önemlidir. Eden, başbakan olmadan önce de hastaydı ve safra sorunları sebebiyle geçirdiği ameliyattan dolayı zaman zaman sağlık sorunu yaşamaktaydı. Buna rağmen Eden, sağlığının başbakanlığı yürütecek kadar iyi olduğunu düşünmekteydi. Ancak 1977 ile 1979 yılları arasında Birleşik Krallık'ta Dışişleri Bakanı olarak görev yapan ve aynı zamanda doktor olan David Owen'a göre zinde ve sağlıklı bir Eden'in 1956'da yaptığı muhakeme ve karar verme hatalarını yapması mümkün değildi (Owen, 2008: ch. 3'ten aktaran Theakston, 2010: 160). Burada ifade edilen hususu kuvvetlendirmek adına askerî harekât başlamadan bir hafta

¹³ Fransa'nın Ekim 1956'da IMF'den borç alması Süveyş'e düzenlenecek askeri müdahalenin beraberinde getirebileceği ekonomik zorluklarla yüzleşmek için bir hazırlık olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan Birleşik Krallık ABD'nin dostluğundan ve müdahaleye yönelik onayından vazgeçebileceken ABD'nin parasından vazgeçemeyecek durumdaydı (Kunz, 1991: 192-193).

* Yılmaz'ın belirttiği üzere Stalin'in 1953'teki ölümü sonrasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1955'te düzenlediği kongresinde kabul ettiği "barış içinde bir arada yaşama ilkesi" Stalin döneminin politikalarında gerçek bir değişimi sembolize etmiştir (2007: 21).

önce, Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili, Eden'in "çöküşün eşiğinde" görüldüğünü belirtmiştir (Charlwood, 2019: 91).

Doktorlarının başbakanın istifa etmemesi durumunda altı ay içinde ölebileceği yönünde uyarılar yaptıkları dikkate alınrsa, Eden'in sağlık durumunun ne kadar kötü olduğu daha iyi anlaşılabilir (Theakson, 2010: 8). Eden yaşadığı sağlık sorunlarını gerekçe göstererek başbakanlıktan ayrılırken, kamuoyu nezdindeki dürüstlüğü ve doğruluğu konusundaki itibarının yanında dış ilişkilerdeki ustalığına olan güven de çökmüş bir görüntü vermekteydi (Ruane ve Jones, 2019: 260). Son olarak belirtmelidir ki Eden'in istifa etmesinde kötüleşen sağlığı başat bir yere sahip olmakla birlikte, istifasında kendi partisi tarafından yalnız bırakılması da etkili olmuştur. İstifasında en az bunlar kadar önemli olan bir diğer gerekçe ise Eden'in İsrail ile gizli bir anlaşma yaptığını inkâr ederek parlamentoyu yanıltması ve bunun er ya da geç açığa çıkarak, itibarına ciddi zararlar vereceğinin farkında olmasıydı (Peden, 1998: 319).

Crossman'a göre Süveyş'te yaşananlar, Birleşik Krallık gibi Batılı bir demokratik devletin sözde nedenlerle savaş başlatamayacağını ve bunun sürdürülemeyeceğini kanıtlamıştır (Morgan, 1981: 464-465'ten aktaran Beck, 2019: 640). 4 Kasım 1956'daki kabine toplantısında Eden, başbakanlığının sona geldiği gerçeğini görmüştür. Eden, kabinenin önde gelen iki ismi olan Lord Butler ve Lord Salisbury'nin Mısır'daki Britanya askeri varlığının sonlandırılması yönünde ısrarı sonrasında, kabinesinin kendisini terk ettiğini duygusal bir biçimde anlamıştır. (Carlton, 1981: 462'den aktaran Francis, 2002: 354).

Süveyş'ten askerlerini çekmesinin kendi politik geleceği açısından sorunlu bir karar olduğunu bilse de buna mecbur kalan Eden, çekilme kararını vermesinin ardından bir telefon konuşması yaparak, Eisenhower'ı aldığı karar hakkında bilgilendirmiştir. Eisenhower ise Eden'e bu gelişmeden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Konuşmanın devamında liderler askerlerin çekilmesi kararından sonra Parlamento'da ele alınacak olan güvenoyu oylamasını tartışmışlardır. Eden Parlamento'daki oylamanın muhtemelen güvensizlik oyu ile sonuçlanacağını düşünmüş olacak ki Eisenhower'a "Eğer bu gece burada hayatta kalırsam seni yarın arayacağım." demiştir (Charlwood, 2019: 104). Eden oylamadan "sağ çıkmış" olsa da çekilme kararının ardından doktor tavsiyesiyle bir tatile gitmek durumunda kalmıştır. Döndüğünde ise Eden'in kamuoyuyla yüzleşmesi gerekiyordu. Eden, İsrail'in Mısır'a karşı eylemi hakkında önceden bilgi sahibi olduğunu reddetmiş ve başarısızlığı ABD'den gelen desteğin eksikliğine bağlamıştır. Nihai olarak Birleşik Krallık kuvvetlerinin Mısır'dan tahliyesinin 22 Aralık'ta tamamlanmasının ardından, 9 Ocak 1957'de istifa etmiştir (Benson, 2006: 46-47). Eden'i siyaseten yok eden bu kriz daha geniş anlamda düşünüldüğünde, Avrupa emperyalizminin önlenemez şekilde gerilediğine de işaret etmiştir (Troen, 1996: 122).

Bilindiği üzere, uluslararası ilişkilerde karşılaşılan krizlerin en önemli özelliklerinden biri, karar vericinin zamanının sınırlı olmasıdır. Bu sebeple karar verici kriz dönemlerinde aldığı kararların sonuçlarını öngörmek ve rasyonel aktör modelini işletebilmek için yeterince zamana sahip değildir (Efegil, 2018: 121). Nasır'ın Süveyş'i millileştirmesi sonrasında bir askerî harekât düzenlenmesi durumunda, Eden'in zaman yönünden rasyonel aktör modelini işletmesi mümkün olmayabilirdi. Fakat İsrail'in saldırısı sonrasında Birleşik Krallık'ın Fransa ile Süveyş'i işgal etmek istemesi planlıydı. Bu yönüyle hem İsrail'in saldırısının, hem de Süveyş'in işgalinin Eden açısından bir kriz olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Gerçek bir krizde rasyonel modelin görece dikkate alınmaması kabul edilebilirken, Eden'in Fransa ve İsrail ile giriştiği bu müdahalenin sonuçlarını öngörmek için üzerinde zaman baskısı bulunmamaktaydı.

Eden'in 1977'deki ölümünün ardından, Times Gazetesi'nde yer alan "Anthony Eden, Britanya'nın büyük bir güç olduğuna inanan son ve bir krizle yüzleşerek Britanya'nın büyük bir güç olmadığını kanıtlayan ilk başbakandı" (Simon, 2023: 283) cümlesi, konunun anlaşılması için büyük önem arz etmektedir. Toye'a göre büyüklük yanılgısına kapılan, orta düzey bir güç olan Birleşik Krallık'ta Başbakan Eden'in, Mısır'a müdahale kararı umutsuz bir niteliğe sahipti ve nasıl kaybetmekte olan bir kumarbaz, oyunu bırakarak kayıplarını azaltmak yerine parasını ikiye katlamak isterse, Eden de böyle yapmak istemişti. (2022: 1518). Bu benzetme üzerinden değerlendirilirse, Eden oynadığı kumarı açıkça kaybetmiştir.

Karar alma süreci üzerinden bir değerlendirme yapılarak bu bölüm sonlandırılırsa, Eden'in Nasır'ı Britanya'nın ulusal güvenliğine yönelik varoluşsal bir tehdit olarak değerlendirmesi, karar verme sürecinde kabinenin rolünün azaltılması, askeri müdahale kararını alanların Eden'in yakın çevresinden oluşması, sorunun çözümünde askeri takvimin diplomatik takvime tercih edilmesi, müdahalenin BM temelinde yasallığının sağlanamaması ve

müdahaleye karşı ülkede ciddi bir muhalefetin varlığının dikkate alınmaması (Ashton 2016'dan aktaran Clements, 2019: 206) O'nun karar alma sürecinde yaptığı hatalardan bazıları olarak ön plana çıkmıştır.

Sonuç

Viotti ve Kauppi'nin belirttiği üzere “*Zafer ve mağlubiyet algıları, siyasi hayatta kalma endişesi olan demokratik toplum liderleri için kesinlikle önemlidir. Ancak özellikle algılanan mağlubiyet toplum üzerinde bütünüyle ülkenin gelecek yıllardaki imajını belirleyen sarsıcı bir etki yapabilir. Dabası, başarı ve başarısızlık algıları mevcut ve gelecek dış politika seçim ve kararlarını şekillendirebilir.*” (2016: 159). Bu bağlamda Churchill'in 1953'te Mısır'da yaşananların, ülkesi açısından Afrika ve Orta Doğu'da belirleyici olacağı yönündeki öngörüsünde haklı olduğu görülmüştür (Ferguson, 2015: 332).

Süveyş'te yaşanan başarısızlık, Britanya İmparatorluğu için gerçek anlamda bir milat olarak kabul edilebilir. Her ne kadar Hindistan'ın 1947'de kazandığı bağımsızlık sonrasında İmparatorluğun ayakta kalacağı düşünülmüş ve bu noktada çaba harcanmış olsa da Süveyş'te yaşanan başarısızlık bu düşünceyi değiştirmiştir. 1957'den sonra çok sayıda sömürgecinin bağımsızlığının tanınmasını da beraberinde getiren bir sürecin başladığı dikkate alındığında, bu saptama daha iyi anlaşılacaktır (Black, 2017: 200-201). Ferguson'un “*hiçbir şey Britanya'nın yeni dönemdeki zayıflığını, hareketi izleyen gelişmelerden daha çarpıcı bir biçimde açığa vuramazdı*” (2015: 333) şeklinde ifade ettiği bu hususu, Toye da teyit etmiştir. Toye'a göre stratejik hedefleri açısından Birleşik Krallık için gerçek bir felaket olan Süveyş Krizi'nin, Birleşik Krallık'ın gücünün dünyadaki gerçek yerini ortaya çıkarmış olması önemlidir. O'na göre burada dikkat edilmesi gereken, Süveyş'te yaşanan başarısızlık ülkenin görece olarak gerilemesinin nedeni olmaktan ziyade bir sonucuydu (2022: 1531).

Konuya Eden özelinde bakıldığında, Eden ülkesinin azalan gücünün farkındaydı ancak buna rağmen Birleşik Krallık'ın küresel aktör pozisyonunu koruyabileceğine inanıyordu. Hem dışişleri bakanlığı, hem de başbakanlığı döneminde Eden'in sahip olduğu kişilik özellikleri, bilgi birikimi ve deneyimleri dış ilişkiler konularının karar alma süreçlerinde etkili olmuştur. Ayrıca Eden, karar alma sürecini kendi inisiyatifinde tutmak istemiştir. Eden'in bu tutumu bürokratik modelin işleminin önüne geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında kişisel tecrübe/bilgi birikimine dayalı bir rasyonalitenin, demokratik bir ülkenin karar alma süreci için ne kadar sorunlu olabileceğini de açıkça göstermiştir.

Eden'in Nasır ve amaçları üzerindeki yanlış algılaması, Süveyş'i millileştiren Nasır'ı Hitler ve Mussolini'ye benzetmesine sebep olmuştur. Eden, İkinci Dünya Savaşı tecrübesinden hareketle yatıştırma politikasının işleyebileceğine atıf yaparak, barış için Nasır ile savaşmak gerektiğini savunmuştur. O, Mısır'a düzenlediği askeri operasyonla Nasır'ı uzaklaştırmak, Süveyş'teki Birleşik Krallık çıkarlarını korumak ve burada iyi ilişkiler sürdürebileceği bir hükümet kurma amacındaydı. Ayrıca Eden'in iktidarını korumak adına cesur kabul edilebilecek bir eyleme ihtiyaç duyması da operasyonun sebepleri arasındadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, Eden'in yönlendirici dış politikadan yararlanarak iktidarda kalmayı amaçladığı ileri sürülebilir.

Eden, Nasır'ın kanalı millileştirmesini açıklamasının ardından hemen harekete geçmesi gerektiğinin farkındaydı ve bir süre sonra bu gerekçeyle askeri bir müdahalede bulunamayacağını öngörece kadar tecrübe sahibiydi. Devam eden süreçte diplomasi ve BM nezdindeki çabaların sonuçsuz kalması, askeri müdahale için yeni bir gelişmenin ortaya çıkmasına bağlıydı. Birleşik Krallık, Fransa ve İsrail'in yaptığı gizli anlaşma Eden için bunu mümkün kılacaktı.

Eden'in Süveyş'e yönelik gerçekleştireceği askeri müdahale için en önemli sorun, ABD'nin tavrıydı. Eden müdahaleye giden süreçte ABD'yi tamamen dışarda tutmamakla birlikte, ABD'nin çekincelerini, önceliklerini ve çıkarlarını anlama noktasında başarısız olmuştur. Diğer taraftan O, ABD'nin operasyona sert tavrını öngörememiş veya operasyonu bir oldubitti ile sonuca erdireceğini düşünmüştür. Esasında Eden, Süveyş'i kısa sürede kontrol edeceği öngörüsüyle ülkesini “bayrak altında toplayabileceğine” inanmaktaydı. Bu bağlamda partisi ve seçmenleri de büyük oranda Eden'in askeri müdahale kararını destekleyeceklerdi. Bu müdahaleyi başarısız kılacak en önemli başlık olan ekonomi ise Eden'in en az dikkat ettiği konuydu. Eden, Fransa gibi ekonomisini ABD'nin tepkisini dikkate alarak askeri müdahaleye hazırlanmış durumda değildi. ABD'nin özellikle sterlin üzerindeki mali baskısı halkın da operasyona tepkisini beraberinde getirmiş ve Eden'in ekonomi temelinde teslimiyet göstermesine neden olmuştur. Bu bakımdan Süveyş Birleşik Krallık'ın azalan gücünü ortaya çıkardığı gibi, sterlinin kırılmasını da görünür kılmıştır.

Eden'in Süveyş'e operasyon düzenleme kararı sorunlu olduğu gibi, ekonomik baskı sonucunda Süveyş'i aceleyle terk etmesi de sorunlu idi. Üzerinde oluşan baskı dikkate alındığında, Eden Birleşik Krallık askerlerini Mısır'da tutacak güçte değildi. Ancak Birleşik Krallık'ın amaçlarına ulaşmadan ve daha da önemlisi küçük düşürülerek Süveyş'i terk etmesi hem bireysel olarak Eden için, hem de Birleşik Krallık'ın küresel gücü açısından sıkıntılıydı. Birleşik Krallık askerlerin Mısır'dan çekilme kararı, Eden'in görevde kalmasını da imkânsız hale getirerek, siyasi kariyerini bitirmiştir. Eden'in kötüleşen sağlık durumu nedeniyle üzerinde oluşan baskıyı kaldıramaması istifasının bir diğer nedeniydi. Bununla birlikte Eden'in yaşadığı sağlık sorunları karar verme sürecinde liderlerin sağlıklı olmalarının yapılabilecek muhakeme ve karar verme hatalarının önüne geçilmesi için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Krizlerde karar alma süreci üzerinde en önemli baskının zaman olduğu ve karar verme sürecini etkileyerek rasyonel tercih modeli üzerinde olumsuz etkiler doğurduğu açıktır. Birleşik Krallık'ın Fransa ile gerçekleştirdiği Silahşor Operasyonu'nun ise gizli bir toplantı üzerine yapıldığı dikkate alınır, Eden'in müdahaleye gelecek tepkileri değerlendirecek yeterince zamanı bulunmaktaydı. Kısaca bu operasyonda zaman Eden için rasyoneliteyi olumsuz etkileyen bir unsur olarak düşünülmemeyeceği için Eden'in kararını daha da sorunlu kılmaktadır. Ayrıca operasyonun zamanlamasına ilişkin olarak, Eden gündemi başkanlık seçimleri olan ABD'nin ve Macaristan ile meşgul olan Sovyetler Birliği'nin Mısır'a yeterince tepki veremeyeceklerini düşünerek, saldırı için 1956 Ekim ayının sonunu uygun bulmuştur. Eden burada da her iki aktörün kapasitelerini ve muhtemel tepkilerini okuma noktasında başarısız olmuştur.

Eden istifası sonrasında da Süveyş krizinin itibarını zedelediğini kabullenmek istememiştir. Bu yönüyle Eden, kendisini İsrail ile Mısır arasındaki çatışma sebebiyle Süveyş'i kapanmaktan koruyan bir uluslararası barış görevlisi olarak görme ısrarını sürdürmüştür. O'nun bu ısrarına rağmen Eden'in yıllar sonrasında bile peşini bırakmayan şey, Orta Doğu'daki hedeflerine ulaşmak için askeri müdahaleye başvurması değil, Mısır'ın işgali için Birleşik Krallık'ın İsrail ve Fransa ile yaptığı gizli anlaşma ve bu anlaşmayı saklamayı amaçlayan yalanlar dizisine kendini inandırmış olmasıyla da ilişkilidir (Ashton, 2022: 13). Genel kabul gören bir husus olarak gizli bir anlaşmaya dayanan bu müdahale, ahlaki temelde Eden için en önemli sorunlardan biriydi. Birleşik Krallık, Mısır'a etik bir ilkeyi savunmak için gitmediği gibi Eden de parlamentoyu yanıltmıştı. Eden'in görece "modası geçmiş" bir yöntemle yaptığı gizli anlaşma ve bu anlaşmaya bağlı olarak başlattığı askeri müdahale, O'nu hem kamuoyu, hem de kendi hükümeti nezdinde tamamen savunmasız bırakmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da artan etkisi, Batılı birçok müttefikinin haklı eleştirilerini Birleşik Krallık'a yöneltmelerine neden olmuştur.

Bir liderin aldığı kararların, o dönemin koşulları dikkate alınarak analiz edilmesi gereklidir. Üzerinden bir süre geçtikten sonra alınan kararın başarı ve başarısızlık temelinde yorumlanması fazlasıyla kolay olacağı gibi, karar vericiye yapılmış bir haksızlık da olacaktır. Eden'in Süveyş politikası bu bağlamda değerlendirildiğinde, o günün koşullarında da pek çok açıdan sorunlu olduğu görülecektir. Birleşik Krallık'ın küresel gücü üzerinde derin bir iz bırakan bu kriz, Eden'i "başarısız başbakan" olarak Britanya toplumunun zihnine yerleştirmiştir. Bu sebeple 1977'de hayatını kaybeden Eden, O'nu ön plana çıkaran kişisel özellikleriyle ve kariyerindeki başarılarıyla değil Süveyş'in kötü mirasıyla anılmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Adams, R. J. Q. (1993). *British politics and foreign policy in the age of appeasement, 1935-39*. The Macmillan Press.
- Adamthwaite, A. (1988). Suez revisited. *International Affairs*, 64(3), 449-464.
- Adamthwaite, A. (1989). Suez revisited, Michael Dockrill, John W. Young (ed), *British foreign policy, 1945-56*. Palgrave Macmillan, 225- 245.
- Adebajo, A. (2011). *UN peacekeeping in Africa: from the Suez crisis to the Sudan conflicts*. Lynne Rienner Publishers.
- Akbulut, U. (2016). *Hindistan yolu ve İngilizler Fırat Nehrinde ilk İngiliz vapurları*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Aldrich, W. W. (1967). The Suez crisis a footnote to history. *Foreign Affairs*. 45(3), 541-552.
- Armaoğlu, F. (2017). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*, İstanbul: Timaş Yayınları.

- Ashton, N. (2022). *False prophets: British leaders' fateful fascination with the Middle East from Suez to Syria*. Atlantic Books.
- Bartlett, C. J. (1989). *British foreign policy in the twentieth century*. Macmillan Education.
- Bass, W. (2015). The Suez War, 1956. in a surprise out of zion?: case studies in Israel's decisions on whether to alert the United States to preemptive and preventive strikes, from Suez to the Syrian nuclear reactor. *RAND Corporation*, 5–14.
- Beck, P. J. (2006). *Using history, making British policy: the treasury and the foreign office, 1950-76*. Palgrave Macmillan.
- Beck, P. J. (2009). 'The less said about Suez the better': British governments and the politics of Suez's history, 1956-67. *The English Historical Review*, 124(508), 605-640.
- Benson, T. (2006). Suez 1956, *History Today*, 56(11), 46-47.
- Black, J. (2017). *Kısa İngiltere tarihi*, Ekin Duru (çev), İstanbul: Say Yayınları.
- Boyle, P. G. (ed.). (2005). *The Eden–Eisenhower correspondence, 1955–1957*, The University of North Carolina Press.
- Braun, L. F. (2003). Suez reconsidered: Anthony Eden's orientalism and the Suez Crisis. *The Historian*, 65(3), 535-561.
- Charlwood, D. (2019). *Suez crisis 1956: end of empire and the reshaping of the Middle East*. Pen & Sword Military.
- Charlwood, D. (2020). *Churchill and Eden: Partners Through War and Peace*. Pen & Sword History.
- Clements, B. (2019). *British public opinion on foreign and defence policy 1945–2017*. Routledge.
- Dawisha, K. (1979). *Soviet foreign policy towards Egypt*, The Macmillan Press.
- Eden A. (1956, November 3). *The Israel-Egypt Conflict What The Government Has Done and why it has done it*, *Vital Speeches of the Day*. 23(3), 72-73.
- Eden, A. (1943, March 26). Unilateral infraction of treaties must end international authority must have sufficient strength. *Vital Speeches of the Day*. 9(13), 391-394.
- Eden, A. (1951, August 6). The interdependence of nations we have a joint endeavor. *Vital Speeches of the Day*, 17(22), 674-677.
- Eden, A. (1954, October 7). Principles of British Foreign Policy “to preserve our way of life and to live in peace”. *Vital Speeches of the Day*. 21(3), 834-836.
- Eden, A. (1956, August 27). Message from Anthony Eden to Dwight D. Eisenhower on the Suez crisis. https://www.cvce.eu/en/obj/message_from_anthony_eden_to_dwight_d_eisenhower_on_the_suez_crisis_london_27_august_1956-en-093b1a3d-7ce5-48f6-bfa1-c2ac91aac010.html (20.10.2023)
- Eden, A. (1956, September 12). The Suez Canal. *Vital Speeches of the Day*. 22(24), 743-747.
- Eden, A. (1966). The burden of leadership. *Foreign Affairs*, 44(2), 229-238.
- Efegil, E. (2018). *Dış politika analizi: ders notları*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Efegil, E., Öztop, F. A., Kalaycı, R. (2020). *Dış politika analizi üzerine okumalar*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Eisenhower, D. (1956, September 8). Draft Message From President Eisenhower to Prime Minister Eden. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v16/d190> (21.10.2023)
- Erkul, S. (2017). *Çatışma ve değişim ekseninde, Mısır'da demokrasi deneyiminin statüko ile mücadelesi: 2013 askeri darbesi ve darbenin Türk yazılı basınındaki temsili*. (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Feis, H. (1965). Anthony Eden and the cacophony of nations. *Foreign Affairs*. 44(1), 78-89.

- Ferguson, N. (2015). *İmparatorluk Britanya'nın modern dünyayı biçimlendirdiği*. Nurettin Elhüseyni (çev), İstanbul: YKY Yayınları.
- Francis, M. (2002). Tears, tantrums, and bared teeth: the emotional economy of three conservative prime ministers, 1951–1963. *Journal of British Studies*, 41(3), 354-387.
- Garnett, M., Mabon, S., Smith, R. (2018). *British foreign policy since 1945*. New York: Routledge.
- Gaskarth, J. (2013). *British foreign policy*. Polity Press.
- Goldstein, J. S., Pevehouse, J. C. (2017). Uluslararası ilişkiler, Haluk Özdemir (çev), Ankara: BB101 Yayınları.
- Griffiths, M., Roach, S. C., Salamon, M. S. (2011). *Uluslararası ilişkilerde temel düşünürler ve teoriler*, CESRAN (çev), Ankara: Nobel.
- Grovogui, Ş. N. (2016). Postkolonyalizm, Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (ed), *Uluslararası ilişkiler teorileri disiplin ve çeşitlilik*, Özge Kelekçi (çev), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Herr Hitler's Speech of February 20. (1938). *Bulletin of International News*, 15(5), 23–27.
- İşyar, Ö. G. (2013). *Karşılaştırmalı dış politikalar: yöntemler, modeller, örnekler ve karşılaştırmalı Türk dış politikası*, Bursa: Dora.
- James, R. R. (1986). Anthony Eden and the Suez crisis. *History Today*, 36(11), 8-15.
- James, R. R. (1990). Eden. Selwyn Ilan Troen, Moshe Shemesh (ed), *The Suez-Sinai crisis, 1956: retrospective and reappraisal*, Frank Cass, 77-83.
- Jervis, R. (2017). Yanlış algı üzerine varsayımlar. Ö. S. Sarı (çev). *Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler*, (E. Diri Yayına Hazırlayan), İstanbul: Der Yayınları. 265-290.
- Johnson, A. C. (1938). *Anthony Eden a biography*. London: Robert Hale Limited.
- Kastner, J., Nickles, D. (2018). The problem of Nasser. Philip Zelikow, Ernest R. May (ed), *Suez Deconstructed: An Interactive Study in Crisis, War, and Peacemaking*, Washington, DC: Brookings Institution Press, 70-86.
- Kearney, H. (2015). *Britanya adaları tarihi dört ulusun tarihi: İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Galler*. Özgür Umut Hoşafçı (Çev), İstanbul: İnkilap Yayınevi.
- Kelly, A. (2018). *ANZUS and the early Cold War: strategy and diplomacy between Australia, New Zealand and the United States, 1945-1956*. Open Book Publishers.
- Kılıoğlu, M. E. (2021). 1956 Süveyş krizi ve Ortadoğu'ya etkisi. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 726-757.
- Kissinger, H. A. (2017). Yerel yapı ve dış politika. E. Diri (çev.). *Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler*, (E. Diri Yayına Hazırlayan), İstanbul: Der Yayınları. 121-142.
- Kunz, D. B. (1991). *The economic diplomacy of the Suez crisis*. The University of North Carolina Press.
- Lennox, V. G. (1938). Anthony Eden. *Foreign Affairs*, 16(4), 691–703.
- Levy, J. S. (2017). Yanlış Algılama ve savaşın nedenleri: kuramsal bağlantılar ve analitik sorunlar. E. Erşen (çev), *Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler*, (E. Diri Yayına Hazırlayan), İstanbul: Der Yayınları, 292-315.
- Mahmood, K. (1962). British public opinion and Suez. *Pakistan Horizon*, 15(3), 204–220.
- McNamara, R. (2005). *Britain, Nasser and the balance of power in the Middle East, 1952–1967: From the Egyptian Revolution to the Six Day War*. Frans Cass.
- Mills, W. C. (1993). The Nyon conference: Neville Chamberlain, Anthony Eden, and the appeasement of Italy in 1937. *The International History Review*, 15(1), 1–22.
- Özkurt, F. Z. (2021). Süveyş krizi. Barış Özdal, R. Kutay Karaca, (ed), *Diplomasi tarihi II*, Bursa: Dora, 381-386.

- Pearson, J. (2003). *Sir Anthony Eden and the Suez crisis: reluctant gamble*. Palgrave Macmillan.
- Peden, G. (1998). (Robert) Anthony Eden, first earl of Avon. Robert Eccleshall, Graham Walker (ed). *Biographical dictionary of British prime ministers*. Routledge, 315-320.
- Peden, G. C. (2012). Suez and Britain's decline as a world power. *The Historical Journal*, 55(4), 1073–1096.
- Petersen, T. T. (1997). Transfer of power in the Middle East. *The International History Review*, 19(4), 852–865.
- Pirinççi, F. (2010). Ortadoğu'da silahlanmayı ilk kontrol girişimi: üçlü deklarasyon. *History Studies: International Journal of History*, 375-392.
- Raskay, L. (1939). *Anthony Eden: a bibliography*, London: Pallas Publishing Co.
- Rose, N. (1982). The resignation of Anthony Eden. *The Historical Journal*, 25, 911-931.
- Ruane, K. (1994). Anthony Eden, British diplomacy and the origins of the Geneva conference of 1954. *The Historical Journal*, 37(1), 153–172.
- Ruane, K., Jones, M. (2019). *Anthony Eden, Anglo-American relations and the 1954 Indochina crisis*. Bloomsbury Academic.
- Sander, O. (2004). *Siyasi tarih (1918-1994)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sanders, D. (1989). *Losing an empire, finding a role an introduction to British foreign policy since 1945*. Macmillan Education.
- Schaub, D. (1986). Suez: the unwashed slate. *The National Interest*, 5, 36–48.
- Selak, C. B. (1955). The Suez canal base agreement of 1954. *The American Journal of International Law*, 49(4), 487–505.
- Simon, S. (2023). *Grand delusion: the rise and fall of American ambition in the Middle East*, Penguin.
- Smith, A. (2013). Resignation of a First Sea Lord: Mountbatten and the 1956 Suez Crisis. *History*, 98(1(329)), 105–134.
- Smolansky, O. M. (1965). Moscow and the Suez Crisis, 1956: a reappraisal. *Political Science Quarterly*, 80(4), 581–605.
- Steed, D. (2016). *British strategy and intelligence in the Suez crisis*. Palgrave Macmillan.
- The Argus*, (1956 December 5). Tories bitter as Eden's war is called off, 2-2
- The Canberra Times*, (1956a, December 7). Eden's fate balance in Suez debate, 1-1.
- The Canberra Times*, (1956b November 6). Mr. Gaitskell demands Eden's resignation, 3-3.
- Theakston, K. (2010). *After number 10 former prime ministers in British politics*. Palgrave Macmillan.
- Toye, R. (2022). How not to run international affairs, *International Affairs*. 98(5), 1515-1532.
- Troen, S. I. (1996). The Protocol of Sèvres: British/French/Israeli collusion against Egypt, 1956. *Israel Studies*, 1(2), 122–139.
- UK Parliament. (1956, August 2). Suez Canal. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1956/aug/02/suez-canal> (14.10.2023)
- University of Leeds. (13 October 2016). Britain's post-war prime ministers ranked by politics experts <https://www.leeds.ac.uk/news-society-politics/news/article/3930/britain-s-post-war-prime-ministers-ranked-by-politics-experts> (07.10.2023)
- Valentine, V. (1956, December 15). Suez sends Britain back to the bicycle, *The Argus*, 4-4.
- Varble, D. (2003). *The Suez crisis 1956*. Osprey Publishing.
- Vasquez, J. A. (2015). *Savaş bulmacası*, Haluk Özdemir (çev), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

- Viotti, P. R., Kauppi, M. V., (2016). *Uluslararası ilişkiler teorisi*, Metin Aksoy (çev. edt), Ankara: Nobel.
- Watt, D. C. (1963). America and the British foreign policy-making elite, from Joseph Chamberlain to Anthony Eden, 1895-1956. *The Review of Politics*, 25(1), 3–33.
- Wight, M. (1960). Brutus in foreign policy: the memoirs of Sir Anthony Eden. *International Affairs*, 36(3), 299–309.
- Wolfers, A. (2017). Muğlak bir simge olarak 'ulusal güvenlik. H. B. Aka (çev), *Uluslararası ilişkilerde anahtar metinler*, (E. Diri Yayına Hazırlayan), İstanbul: Der Yayınları. 43- 58.
- Yılmaz, M. E. (2007). Westphalia'dan günümüze savaş, *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 17-38.
- Young, P. (2013). Oak, London: Reaktion Books.
- Zelikow, P. (2018a). Introduction - three kinds of judgments. Philip Zelikow, Ernest R. May (ed), *Suez Deconstructed: An Interactive Study in Crisis, War, and Peacemaking*. Washington, DC: Brookings Institution Press, 1-8.
- Zelikow, P. (2018b). The world of 1956. Philip Zelikow, Ernest R. May (ed), *Suez Deconstructed: An Interactive Study in Crisis, War, and Peacemaking*, Washington, DC: Brookings Institution Press, 2018. 11-28.

EXTENDED SUMMARY

This article aims to analyse Anthony Eden's unsuccessful prime ministerial period in the context of the 1956 Suez Crisis. As known, he served as minister of foreign affairs in the UK for three separate periods and as prime minister between 1955 and 1957. He became a prominent political figure in Britain with his language skills, knowledge, and diplomatic experience. Despite this, he is still remembered as a "failed prime minister" in the minds of the British people. The negative image he has in the minds of the British people is directly related to the Suez Crisis and the policies followed by Eden during this period.

After becoming Prime Minister of the UK, Eden thought that considering the reality of the Cold War, he should initially follow a relatively soft policy towards Nasser. This policy choice can be considered as a continuation of the policy followed by Eden when he was foreign minister. However, Nasser's nationalization of the Suez Canal due to the financing of the Aswan Dam was the end of this policy followed by Eden. Eden had enough experience to foresee that the UK would not be able to intervene militarily after a while based on the nationalization of the Suez Canal. Furthermore, considering that Eden likens Nasser to Hitler and Mussolini it should be noted that for Eden, a policy of appeasement on Nasser would be wrong.

The most critical problem for Eden's hesitation about the military intervention in Suez was related to the attitude of the United States (US) and the military capacity of the UK. After the failure of diplomatic initiatives with Nasser and the unsuccessful efforts at the United Nations (UN), Eden needed a new justification for his military intervention in Suez. The secret agreement made by the UK, France, and Israel in Sevres would justify the military intervention that Eden sought.

Eden realized that the UK had lost its great power status. Despite this with Operation Musketeer, Eden aimed to consolidate the UK's position as a global actor, remove Nasser, and protect UK interests in Suez. At the same time, he aimed to preserve his premiership with a victory against Nasser in Suez. Although this operation was successful in military terms, it was a great political defeat for the UK and France. Especially the pressure of the US on the economy of the UK was decisive in British and French soldiers' humiliating withdrawal from Egypt.

The article claims that Eden's mistakes in the foreign policy decision-making process on Suez also played a significant role in the UK's failure. In this context, Eden's mistakes can be listed as follows: Eden's misperception of Nasser and his aims; Eden's thought that Nasser would close the canal to international trade; the decision-making initiative in foreign policy essentially belongs to Eden and therefore the Bureaucratic Foreign Policy-Making model is not taken into account; Eden's over-reliance on his knowledge and judgment at Egypt/Suez; timing of the military operation; his lack of understanding of the possible reactions of the US and the Soviet Union; Eden's thought that the operation would end in a *fait accompli*; Eden's failure to prepare the UK's economy for the military intervention; the negative effects of Eden's health problems on his decision-making process; the operation was carried out on a secret meeting and the question of the morality of the operation and finally the UK intelligence misled Eden about Nasser.

From this perspective, Eden's decision to launch a military operation against Suez was problematic. At the same time, his hasty abandonment of Suez due to the US economic pressure was also problematic. Considering the pressure on him, Eden was not strong enough to keep the soldiers in Egypt. However, the fact that the UK abandoned Suez without achieving its goals and, more importantly, feeling humiliated, was troublesome both for Eden individually and for the UK's global power. As the article focuses on Eden had actual experience in foreign relations. However, the Suez Crisis once again demonstrated that personal experiences cannot replace a regular state administration. Finally, Suez also proved the difficulty of launching a military intervention over a secret meeting in a truly democratic state.

In conclusion, the decisions made by a leader need to be analysed while considering the conditions of that period. After some time has passed, it will be very easy to interpret the decision based on success and failure, and it will also be unfair to the decision-maker. When Eden's Suez policy is evaluated in this context, it will be seen that it was problematic in many aspects under the conditions of that day. This crisis, which left a negative mark on the global power of the UK, also placed Eden as a "failed prime minister" in the minds of the British people. For this reason, Eden, who died in 1977, will continue to be remembered not for his personal characteristics and career achievements that made him stand out, but for the negative legacy of Suez.

KÜLTÜREL SERMAYE, HAYAT TARZI ALIŞKANLIKLARI VE BEĞENİ ALGISI ¹ CULTURAL CAPITAL, LIFESTYLE HABITS AND PERCEPTION OF TASTE

Meryem KÜÇÜK
Sakarya Üniversitesi
İTBF
Sosyoloji
meryemk@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2210-3153

Zehra HOPYAR
Sakarya Üniversitesi
İTBF
Sosyoloji
zehrahopyar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2028-9812

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
10.01.2024

Kabul Tarihi:
19.03.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Kültürel sermaye,
habitus, kültürel
tüketim ve zorunlu-
lüks beğeni algısı.

Keywords
Cultural capital,
habitus, cultural
consumption,
obligatory luxury,
and perception of
luxury taste.

Toplumsal sınıflar veya gruplar, gelir ve toplumsal statü ile ilişkili olmasının yanı sıra belli başlı hayat tarzı alışkanlıklarını ve kültürel tüketimini de içermektedir. Yine toplumsal sınıflar; benzer yakınlıkları, pratikleri ve konumları çerçevesinde betimlenebilir. Diğer taraftan, gündelik hayatın bir boyutu olan sosyal ve kültürel sermaye, kültürel sembelleri, pratikleri ve sınıfsal ayrımları pekiştirmektedir. Sınıf koşullarında yaşanan farklılaşma yaşam tarzı ve kültürel tüketim boyutuyla ayrıma gider. Bourdieu'ye göre bu durum; lüks (refah) beğeni ve zorunlu beğeni karşılığında ortaya çıkar. Bu karşılıklı, statü ayırımı izin veren maddi koşullara sahip olan bireyler ile böyle bir lüksü veya refahı olmayanlar arasında cereyan eder. Bu temel tezden yola çıkarak çalışmada 'kültürel tüketim ve hayat tarzı alışkanlıkları' analiz edilir. İlk olarak, ileri sürülen tezle ilişkili olarak teorik bir tartışma yürütülür. Teorik çerçevenin ana hatlarını, Pierre Bourdieu'nün; 'kültürel sermaye, hayat tarzı alışkanlıkları ve zorunlu-lüks beğeni algısı' tezleri oluşturur ve çalışmanın konusuyla ilişkilendirilir. İkinci olarak, çalışmada belirlenen konu ve kapsama bağlı olarak İstanbul'un ilçesi olan Zeytinburnu'nda bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Nicel verilerin toplanmasında "tabakalı ve basit seçkisiz örnekleme" tekniğiyle 772 kişiye anket uygulanmıştır. Verilerin analizi; "statü dağılımı, eğitim vasıfları, mekânsal konum ve tercihler, tüketim araçlarının dağılımı ve kültürel etkilere katılım değişkenleri" üzerinden değerlendirilmiştir.

Social groups or classes have relationship with income and social status besides they include some lifestyles and cultural consumption. Social classes be describe according to their familiarities, practices and status. On the other hand, social and cultural capital, which is an important part of the daily life, strengthen cultural symbol, practices and class discrimination. Differentiation in life conditions causes discrimination in terms of lifestyle and cultural consumption. According to Bourdieu, this condition brings about contradiction between luxury taste and obligatory taste. This contrast takes place between people who have the material conditions that allow distinction of status and people who don't have such luxury or well-being in their life. The study analyses cultural consumption and different lifestyle habits. Firstly, a theoretical discussion is conducted depending on the thesis put forward. Theoretical framework consists the cultural capital, lifestyle habits and perception of obligatory-luxury taste by Pierre Bourdieu and it is associated with topic of the study. Secondly, a field research in Zeytinburnu was carried out depending on the topic and scope determined in the study. In this study was conducted a questionnaire by using stratified and random sampling technique and 772 people participated this research. The analyse of the data evaluated on status variances, pattern of education, cultural effects and heritage variances.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1417723>

Atıf/Cite as: Küçük, M., & Hopyar, Z. (2024). Kültürel sermaye, hayat tarzı alışkanlıkları ve beğeni algısı. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 272-283.

¹ Bu çalışma, 2021 tarihinde yazılmış olan "Mekânsal Dönüşüm ve Kentsel Ayrışma: İstanbul-Zeytinburnu Örneği" adlı doktora tezinin verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Giriş

Toplumsal sınıf veya grupların analizi, gelir ve toplumsal statünün yanı sıra hayat tarzını da işaret eder. Toplumsal sınıflar, mekân içerisinde “benzer hayat koşulları ve koşullanmalar” sağlayan, haliyle “benzer yatkınlıklar” ve buna bağlı olarak “benzer pratikler” oluşturan “benzer konumlar” çerçevesinde tanımlanabilir (Swartz, 2013, s. 201). Bourdieu’nün belirttiği gibi (2015), tüketici davranışlarının çoğu gelir düzeyiyle ilişkili olmasının yanında, bu ilişkinin beraberinde getirdiği kültürel yatkınlıklar da dikkate değerdir. “Kültürel tüketim ve hayat tarzı alışkanlıkları”, toplumsal sınıflara benzer eksenler üzerinden dağılım gösterir ve yapısal bir uyumluluk söz konusu olur. Gündelik yaşamın bir boyutu olan kültürel ve sembolik sermaye, kültürel simgeleri, pratikleri ve toplumsal ayrımları pekiştirmektedir. Diğer taraftan, Bourdieu’ye göre “sosyal sınıf ilişkileri kendilerini sembolik olarak statü ilişkileri bağlamında göstererek, sosyal mekânda bir yaşam tarzı veya farklılaşmış yaşam tarzları tarafından grupların kategorize edildiği bir ‘statü’ olarak inşa eder. Bu bağlamda ‘sosyal sınıfların habitusları’², mekana ilişkin tutumları belirli sosyal gruplara ait olma ve diğer gruplara ise ait olmama algılarını ifade etmektedir” (Özet, 2018, s. 42-46).

Pierre Bourdieu, Kültürel Sermaye ve Hayat Tarzı Alışkanlıkları

Bourdieu’nün teorisinde “habitus”, “alan” ve “sermaye” kavramları önemli olmakla birlikte sosyal ilişkileri ve farklılığı analiz etmek adına dikkate değerdir. Bourdieu “habitus” kavramını işaret etmek üzere “kültürel bilinçdışı”, “alışkanlık oluşturan güç”, “temel, derinlemesine içselleştirmiş büyük örüntüler”, “zihinsel alışkanlık”, “zihinsel ve bedensel algı”, “beğeni ve eylem şemaları”, “düzenli doğaçlamaları üreticisi ilkesi” gibi ifadeleri kullandığı görülür (Swartz, 2013, s. 137; Calhoun, 2014, s.104-105). Diğer bir ifadeyle, habitus; bireylerin sosyalleşme sürecinde sosyal dünyayı görmelerine yol açan algı ve değerlendirmeler neticesinde ortaya çıkan eğilim ve yatkınlıktır (Türk, 2015, s. 135; Özet, 2018, s. 44). Alan (*champ*) ise mekânsal metaforlardan biridir. Habitusun var olduğu sosyal ortamın yapısını belirler. Alanlar; “malların, hizmetlerin, bilginin ya da statünün öğretildiği, dolaşıma girdiği arenaları ve aktörlerin bu farklı sermaye türlerinin biriktirip tekellerini alma mücadelesinde işgal ettikleri, rekabete dayalı konumlarını ifade eder” (a.g.e, 2013, s. 167; Kaya, 2014, s. 398).

Bourdieu, habitus ve alanı belirleyenin sermaye olduğunu ifade eder. Dahası, sermaye diğer kavramlarla ilişkili olup, ancak onlarla birlikte açıklanabilir. Ona göre sermaye üç şekilde açıklanır (1986); ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye. *Ekonomik sermaye*, tüm gelir kaynaklarını (örneğin maaş, faizler) ve gelir güvencesini içerir. Buna ilaveten, ekonomik sermaye doğrudan paraya çevrilebileceği gibi mülkiyet hakları şeklinde de kurumsallaşabilir. *Sosyal sermaye*, sosyal ilişkilerin niceliğini ve kalitesini birleştirir, yani sosyal ağların boyutu ve yoğunluğu ile alakalıdır. Belirli şartlar altında ekonomik sermayeye dönüştürülebilen ve toplumsal yükümlülük (bağlantı) içeren bir sermaye formudur. *Kültürel sermaye* ise örgün eğitimden, belirli sanat bilgilerinden (örneğin opera ve ressamların adları, tablolar ve antika mobilyalar gibi) kültürel nesnelerin mülkiyetinden oluşur (Blasius & Friendrichs, 2008, s. 26). Dahası, kültürel sermaye aile ve okul vasıtasıyla edinilen eğitimsel yetidir. Bu yeti, kültürel olarak değer atfedilen ‘zevk veya beğeni ve tüketim kalıpları’ olarak karşımıza çıkar. Bu sebeple, kültürel sermaye doğrudan eğitimle ilişkili olmasa dahi yakından ilişkili eğilim ve tutumu içermektedir (Erkul, 2013, s. 629). Bu sermaye türlerine eşlik eden ve daha kapsamlı olan *Sembolik sermaye* ise “çeşitli sermaye türlerinin meşru olarak algılandıklarında ve kabul edildiklerinde aldıkları biçim” olarak tanımlanır (1986). Bourdieu’nün çalışmasında diğer “sermayeler”in (ekonomik, kültürel ve sosyal) yanında var olmasına rağmen, sembolik sermaye, sermayenin farklı bir biçimi değildir, aksine diğer sermayelerin meşrulaştırılmış, tanınan biçimi olarak görülmelidir.

Bourdieu’ye göre kültürel sermaye üç türde ortaya çıkar (1986; Aydemir, s.17 ; Tan , 2021, s. 2022-23); ilki *‘bedenleşmiş halde (embodied state)’*; zihin ve bedenün uzun süreli yatkınlığı şeklinde var olur (örneğin çocuğun aileden edindiği dil ve yazım bilgisi). İkincisi *‘nesnelleşmiş halde (objectified state)’*; bilimsel eserler, kitaplar, resimler, sözlükler, araçlar vb. gibi kültür ürünü şeklinde ortaya çıkar. Üçüncüsü ise *‘kurumsallaşmış halde (institutionalized*

² Bu kısımda sosyal sınıf habituslarının mekana olan vurgusunun öne çıkarılması, çalışmanın saha kısmının mekana ilişkin analizleridir. Halbuki, habitus sadece mekana ilişkin bir husus değil, tarihsel ve yaşamsal koşullanmalara ilişkin bir toplumsal bilinç biçimi olup, söz konusu koşullu bilincin etkisiyle belirlenmiş yatkınlık ve etkinlik biçim ve düzeyine işaret eder.

state'); eğitim ve bürokrasinin hiyerarşiye olan etkisi olarak görülür. Özellikle eğitim kurumları insanlara (ayrıcılık ya da dezavantajlı) mesleki konum belirleyerek sınıf hiyerarşilerinin yeniden üretimine sebep olur.

Diğer taraftan, sermayenin önemli bir formu olan kültürel sermaye toplumsal eşitsizliklerin kültürel olarak yeniden üretimini belirtir. Bourdieu bu tezini 1979'da yayınladığı *Ayrım (Distinction)*³ adlı eserinde detaylı bir şekilde tartışmaktadır: “Farklı sınıfların kültürel beğenileri ve kültürel tüketim yatkınlıkları arasındaki ayrışma ve hiyerarşi oluşumu, ‘kültürel sermaye, habitus ve alan’ arasındaki ilişki üzerinden inşa edilir” (Bourdieu, 2014, s. 47-48; 2015, s. 10). İleri sürülen teze göre; toplumsal sınıflar içindeki sermayenin varlığı ve boyutu farklılaşmaktadır (Fine, 2011, s. 99). Nihayetinde, ekonomik konum sosyal sınıfı belirlerken, ekonominin bileşimi olan kültürel sermaye de sınıfsal kesim ve ayrımı ortaya çıkarır. Buna ilaveten, farklı sınıflar farklı kültür tarzının ortaya çıkmasına sebep olsalar dahi, her sınıf ve sınıfsal boyut içinde var olan “kültürel kalıplar tek biçimliliği” üretir. Sınıf eksenli kültürel kalıpların varlığı “türdeş yaşam tarzını” var eder. Bourdieu, sosyal sınıfları (üst, orta ve alt) yaşam tarzı nitelikleri aracılığıyla tanımlar. Üç sınıf içindeki sınıf fraksiyonların her birine yaşam tarzı özelliklerinin belirli bileşimlerini atar ve bu da "zorunluluktan ayrılma (veya mesafe)" olarak adlandırdığı şeyi üretir. Hem sosyal sınıflar hem de onların alt bölümleri, yani sınıf fraksiyonları, üyelerinin beğenisine göre farklılaşır (Blasius ve Friendrichs, 2008, s. 25). Dahası, farklılaşan beğeni yargıları üyeler arasında güçlü bir bariyer oluşturmaktadır.

Sınıf koşullarında yaşanan bu farklılaşma yaşam tarzı ve kültürel tüketim boyutuyla ayrıma gider. Bourdieu'ye göre bu durum; *‘lüks (refah) beğeni ve zorunlu beğeni’* karşıtlığını ortaya çıkarır. Bu karşıtlık, statü ayrımına izin veren maddi koşullara sahip olan bireyler ile böyle bir lüksü veya refahı olmayanlar arasında cereyan eder. Diğer bir anlatımla, bireylerin sınıfsal konumuna bağlı olarak maddi zorunluluktan kurtulma derecesi bir sınıfın habitusunu ya da kültürel faaliyetlerini belirler. “Hayatın stilizasyonuna odaklanan üst veya orta sınıflar ile maddi zorunluluğu olan alt sınıf birbirine uzak kültürel biçimleri tercih eder” (Bourdieu, 2015, s. 16-17). Yine karşıtlığı ayırt etmenin üç koşulu vardır; “beslenme, kültür ile kendini takdim ve temsil için yapılan harcamalardır (giyim, güzellik ve bakım ürünleri, hizmetçi vs.)”. Örneğin, beslenmenin sınıf temelli farklılık gösterdiği şu şekilde açıklanır; alt sınıf veya işçi sınıfı erkekleri hem bedenen yoğun çalışmalarını hem de erkeksiliği pekiştirmek adına ağır ve etli gıdaları tercih eder. Bu sebeple balıktan hoşlanmazlar çünkü balık hafif, dikkat gerektiren ve kadınsı bir besindir. Bunun aksine, orta sınıf erkekleri ise balığı hafif, tüketiminin pahalı ve sağlıklı olması sebebiyle tercih eder. Bourdieu burada, “orta sınıfın maddi zorunlulukların baskısından nispeten uzaklığını, bütün kültür kalıplarında duyusal ve işlevsellikten ziyade, biçim ve stile genel bir bağlılık sergileyerek idealize ettiğini öne sürer” (a.g.e, 2015, s. 16-17; Palabıyık, 2011, s. 132). İleri sürülen sınıfsal yapıdan ilki hem ekonomik (en düşük maliyeti) hem de besleyici besinlere zorunluluğu ile popüler beğeniye ifade ederken, ikincisi mutlak bir seçim özgürlüğü sağlaması (mümkünler evreni) ile refah tüketimi ve beğeniye temsil eder. Böylelikle bu ayrışma ilişkisi, iktisadi ve kültürel temellük araçları üzerinden her seferinde yeniden harekete geçer. Sınıfsal düzlemde farklılaşan kültürel sermaye öğeleri-kültürel tüketim, nesne ve hizmetler ayrışmanın (eşitsizliğin) görünümünün şekillendirir.

Yöntem ve Veri Analizi

Çalışma “kültürel tüketim kalıpları ve hayat tarzı alışkanlıklarını” analiz etmek adına alan araştırmasını İstanbul'un ilçesi olan Zeytinburnu'nda gerçekleştirmiştir⁴. Nicel verilerin toplanmasında 772 kişiye anket uygulanmıştır. 772 kişi olarak belirlenen örneklem büyüklüğü, Zeytinburnu ilçesi sınırları içinde yer alan Beştelsiz, Çırpıcı, Gökalp, Maltepe, Merkezefendi, Nuripaşa, Seyitnizam, Sümer, Telsiz, Veliefendi, Yenidoğan, Yeşiltepe mahallelerine “tabakalı ve basit seçkisiz örnekleme” tekniğiyle dağıtılmıştır. Her mahalleden 50 kişilik örnekleme geçmeyecek şekilde ve ilgili mahallenin kapalı konut (site) ve kapalı konut dışı (mahalle) ayrımına da

³ Bourdieu'nün ilk kez 1979'da Fransa'da yayınlanan "Distinction" (1984) kitabı, sosyal tabakalaşma araştırmalarına en büyük katkılardan biridir. Bourdieu, esas olarak, bir toplumdaki (mesleğe göre işlevselleştirilmiş ve "sınıf fraksiyonları" olarak etiketlenmiş) üst, orta ve alt sınıflar içindeki farklı grupları tanımlamakla ilgilenir. Meslek gruplarını yaşam tarzı özelliklerine göre tanımlar, böylece geleneksel tabakalaşma araştırmasının unsurlarını “yaşam tarzları” kavramıyla birleştirir. (Blasius ve Friendrichs, 2008, s.24).

⁴ Çalışma sahası olan Zeytinburnu, birbirinden farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bir sosyal yapıya sahip olması sebebiyle seçilmiştir.

dikkat ederek örneklem dağıtılmıştır. Bu nicel veriler “IBM SPSS Statistics 20” paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmanın araştırma bulgularını analiz edecek olursak;

Tablo 1: Toplumsal Statü Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Sosyo-ekonomik düzeyi üst	32	4.4
Sosyo-ekonomik düzeyi biraz üst	73	10.1
Sosyo-ekonomik düzeyi orta	496	68.8
Sosyo-ekonomik düzeyi ortanın altında	78	10.8
Sosyo-ekonomik düzeyi alt	42	5.8
Toplam	721	100.0

Görüşülenlerin kendilerini en yüksek oranla; %68.8 ile “Sosyo-ekonomik düzeyi orta”, %10.8 “Sosyo-ekonomik düzeyi ortanın altında”, %10.1 Sosyo-ekonomik düzeyi biraz üst, %4.4’ü Sosyo-ekonomik düzeyi üst ve %5.8’i Sosyo-ekonomik düzeyi alt olarak tanımladığı görülür. Tabloya göre, görüşülenler çoğunlukla toplumsal statü olarak “orta sınıfa” ait olduğunu belirtir. “Alt ve üst sınıfa” aidiyet az olmakla birlikte bu durum toplumun geneli ile uyumluluk taşımaktadır. Buna ilaveten toplumsal statü, ekonomik, kültürel ve sosyal unsurları birleştirme eğilimindedir ve sıklıkla tabakalaşmanın çok katmanlı doğasına duyarsız bazı hiyerarşik ölçek biçiminde kullanılır (Flemmen ve ark., 2019). Sosyal sınıflar çok boyutlu bir kavram olarak kullanılmak - yani sermaye türleri - ekonomik, kültürel ve sosyal yönlerin ayrı unsurlar olarak ele alınması nedeniyle bize tabakalaşmanın doğasını daha iyi kavramamızı sağlar (Custers ve Engbersen, 2022).

Tablo 2: Kapalı Konut (Site) / Mahalleye Göre Toplumsal Statü Dağılımı

	SİTE/MAHALLE		Toplam
	Site	Mahalle	
Sosyo-ekonomik düzeyi üst	14	18	32
	12.4%	3.0%	4.4%
Sosyo-ekonomik düzeyi biraz üst	17	56	73
	15.0%	9.2%	10.1%
Sosyo-ekonomik düzeyi orta	78	418	496
	69.0%	68.8%	68.8%
Sosyo-ekonomik düzeyi ortanın altında	2	76	78
	1.8%	12.5%	10.8%
Sosyo-ekonomik düzeyi alt	2	40	42
	1.8%	6.6%	5.8%
Toplam	113	608	721
	100.0%	100.0%	100.0%

(p<0, 05)

Görüşülenlerin %14.8’inin kapalı konutta oturduğu, %85.2’sinin ise mahallede bir apartmanda oturduğu belirlenmiştir⁵. Mahalle / kapalı konuta (siteye) göre toplumsal statüsü karşılaştırıldığında ise; kapalı konutta oturanların %27.4’ü kendini “sosyo-ekonomik düzeyi üst-biraz üst”, %69’u “sosyo-ekonomik düzeyi orta” ve %3.6’sı “sosyo-ekonomik düzeyi ortanın altı-alt” görürken, mahallede oturanlar; %12.2’si “kendini sosyo-ekonomik düzeyi üst-biraz üst”, %68.8’i “sosyo-ekonomik düzeyi orta” ve %19.1’i “sosyo-ekonomik düzeyi ortanın altı-alt” görmüştür. Tabloya göre, kapalı konutta oturanlar toplumsal statü olarak “orta ve üst sınıf”

⁵ Zeytinburnu (2020 verilerine göre) toplam konut sayısı 102246 olup bunların 174’ü müstakil ve 46’sı kapalı konut (site) tarzı bir yerleşim birimini içermektedir. Zeytinburnu’nda belirlenen 46 adet kapalı konutta (sitede) 16618 adet konut bulunmaktadır.

olarak kendilerini tanımlarken, mahallede oturanların ise “orta ve alt sınıf” olarak kendilerini tanımladığı görülmüştür.

Tablo 3: Mahalleden Kapalı Konuta (Siteye) Taşınma Nedenleri

	Sayı	Yüzde
Oturduğum mahalledeki ev kiralari arttığı için	1	1.3
Ev sahibi çıkardığı için	4	5.1
Oturduğum mahalle bakımsız, kalabalık ve otopark sorunu olduğu için	14	17.9
Oturduğum evden daha iyisini aynı fiyata ya da daha ucuza bulduğu için	5	6.4
Kendi evimi satın aldığı için	30	38.5
Daha prestijli ve güvenli bir yerde oturmak istediğim için	12	15.4
Şehrin içinden kaçmak istediği için	2	2.6
Kendi kültürüme ve yaşam tarzıma daha uygun komşularla bir arada yaşamak istediği için	2	2.6
İşyerime yakın olmak için	5	6.4
Diğer	3	3.8
Toplam	78	100.0

Görüşülenlere mahalleden kapalı konuta (siteye) taşınma nedenleri sorulduğunda; en yüksek oranla % 38.5 “Kendi evimi satın aldığı için” cevabını verdiği görülürken, diğer yüksek oranlı cevapların ise %17.9’u “Oturduğum mahalle bakımsız, kalabalık ve otopark sorunu olduğu için” ve %15.4’ü “Daha prestijli ve güvenli bir yerde oturmak istediğim için” olduğu, en düşük oranla ise %1.3’ü “Oturduğum mahalledeki ev kiralari arttığı için” olduğu belirtilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere, mahalleden kapalı konuta taşınmanın belirleyici özelliklerinden birinin gelir yoluyla satın alınan dışarıya izole yaşam biçimidir. Buna ilaveten, bu yeni yaşam tarzının, hem “çevresinin planlı, sakin ve park alanının olması” hem de “prestijli ve güvenli” bir yaşam imkanı sunması taşınanlara toplumsal olarak bir ayrıcalık inşa eder. Bu ayrıcalık, mekânsal hareketlilikte belirleyici unsurlar arasındadır. Buna ilaveten; kapalı konut, yeniden yapılanan ekonomik yapının veya ekonomik faktörlerin bir tezahürü olarak karşımıza çıkarken gelir farklılaşmasıyla belirginleşen *sınıflaşmayı-tabakalaşmayı* doğurmaktadır.

Diğer yandan, kapalı konut, genellikle üst ve orta sınıfın ulaşma imkanı olduğu bir ayrıcalık olarak burada ikamet edenleri toplumun geri kalanından ayırıştırır ve farklılaştırır bir mekân biçimi üretmektedir. “Bu ayrıcalık toplumsal olarak en açık biçimiyle mekânda billurlaşmaktadır” (Kurtuluş, 2005, s. 115). Diğer bir ifadeyle, bu tarz bir konutta yaşamak hem gelir odaklı bir statüyü hem de bir yaşam tarzını belirten bir imajı sembolize eder. Yaşanılan yer bir imajı temsil ettiğinden kendinden farklı olan gruplarla kendini farklılaştırma, ayırıştırma imkanı sunar. Buna ilaveten kapalı topluluklar, temsil ettiği imaj ile “arınmış hayatları” inşa eder. Didem Danış 2001 yılında Bahçeşehir araştırmasında, orta ve üst sınıfın tercih ettiği uydu yerleşmeleriyle ortaya çıkan toplumsal ayrışmanın kendini “kültürel düzeyde” gösterdiğini belirtir. Toplumun geri kalanından görece gelir düzeyi yüksek olan bu gruplar, kendi konumunu ve kimliğini korumak (statü ve yaşam tarzını vurgulayarak) adına kendinden farklı olanı aşağı görmektedir (s. 159).

Tablo 4: Aylık Masraf Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Mutfak	292	37.9
Kira	341	44.3
Doğalgaz, elektrik, su	98	12.7
Eğitim, sağlık	19	2.5
Giyim	20	2.6
Toplam	770	100.0

Araştırmada görüşülenlerin aylık masraf dağılımı en yüksek oranla; %44.3 “kira” ve %37.9 “mutfak”, en düşük oranla %2.5 “eğitim ve sağlık” ve %2.6 ile “giyim” olduğu görülmüştür. Toplumsal sınıfların/grupların hayatında önemli yeri olan tüketim araçları ‘üretim ve dağıtım’ alakalı olup, hayat tarzını etkileyen unsurlar

arasındadır. Castells bu durumu kolektif tüketim kavramıyla açıklar (1977); toplumun yapısal bir unsuru olan kolektif tüketim (eğitim, ulaşım, sağlık planlama, vb.) emeğin yeniden üretimi için kent mekânında kendini gösterir. Tüketim araçları toplumsal grupların/sınıfların yaşamlarında önemli olup, ekonomik sermaye ve sosyal beklentiler ile ilintilidir.

Tablo 5: Gıda Alışverişinin Yapıldığı Yer

	Sayı	Yüzde
Bakkaldan	75	9.7
Semt pazarından	139	18.1
Büyük marketlerden	476	61.8
Birleşerek toptan alıyoruz	59	7.7
Diğer	8	1.0
Toplam	770	100.0

Görüşülenlerin, gıda alışverişlerini yüksek oranla %61.8 “Büyük marketlerden”, en düşük oranla %9.7 “Bakkal” ve %7.7 “Birleşik toptancıdan” yaptığı görülmektedir. Bu durumun arka planında, günümüz toplumlarının küreselleşme ile birlikte tüketim yerlerinin ve alışkanlıklarının değişimi bulunmaktadır. Artık, toplumların temel ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin mekânsal bir dönüşüme uğradığı belirtilebilir; nitekim eskiden işlevsel olan ‘semt pazarı ve bakkal’ yerine günümüz büyük marketlerin yer alması toplumsal alışkanları da köklü değişikliklere sürüklemektedir.

Tablo 6: Evinizde Temizlik, Çocuk Bakımı, Bahçe İşleri Vs. Çalışan Yardımcı / Yardımcılar Var Mı?

	Sayı	Yüzde
Yok	712	94.1
Haftada 1-2 kez temizliğe gelen bir kişi	32	4.2
Sürekli yatılı bir kişi	5	.7
Sürekli gündüz çalışan bir kişi	4	.5
Sürekli gündüz çalışan birden fazla kişi	2	.3
Sürekli yatılı bir kişi, gündüz çalışan bir kişi	1	.1
Diğer	1	.1
Toplam	757	100.0

Araştırmada görüşülenlere evinizde çalışan bir yardımcı ya da ihtiyaçlar konusunda alınan desteğin varlığı sorgulandığında; %94.1’i olmadığını, %4.2’si “Haftada 1-2 kez temizliğe gelen bir kişi” ve en düşük oranla %0.1 ile “Sürekli yatılı bir kişi, gündüz çalışan bir kişi” olduğu belirtilmiştir. Araştırmada sorulan sorunun cevabı yüksek oranda kişinin gelir düzeyiyle ilintili olup, gelir düzeyinin artmasıyla bu tarz temel ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılama arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 7: Ailece Boş Zamanlarınızı, Tatil Günlerinizi Nasıl Geçirirsiniz?

		Evet	Hayır	Toplam
Akraba, dost ziyaretine gideriz	Sayı	649	111	760
	Yüzde	85.4	14.6	98.4
Sinemaya gideriz	Sayı	268	473	741
	Yüzde	36.2	63.8	96
Pikniğe, kıra gideriz	Sayı	395	345	740
	Yüzde	53.4	46.6	95.9
Deniz kenarına gideriz	Sayı	421	324	745
	Yüzde	56.5	43.5	96.5
Alışveriş merkezlerine gideriz (AVM)	Sayı	462	284	746
	Yüzde	61.9	38.1	96.6
Evde geçiririz	Sayı	597	119	716
	Yüzde	83.4	16.6	92.7

Görüşülenler aileleriyle, boş zaman ve tatil günlerini şu şekilde geçirdiklerini belirtirler; %85.4'ü “Akraba, dost ziyaretine gideriz”, %36.2'si “Sinemaya gideriz”, %53.4'ü “Pikniğe, kıra gideriz”, %56.5'i “Deniz kenarına gideriz”, %61.9'ü “Alışveriş merkezlerine gideriz (AVM)”, %83.4'ü “Evde geçiririz” şeklindedir. Tablodan çıkan sonuca göre görüşülenlerin çoğunluğunun sosyal sermaye olarak nitelendirdiği ağlarını ‘tanışıklık ve yakın ilişki’ üzerinden kurduğu görülür, dahası bu sosyal ağlar boş zaman aktivitelerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir yüksek oranlı cevap ise görüşülenlerin %61.9'unun Alışveriş merkezlerinde (AVM) boş vakitlerini geçirdikleri görülür. Bu durum, toplumların kültürel tüketim mekânlarının / algılarının değişmesiyle ilişkili olup hayat tarzının değişime uğramasını anlatır.

Tablo 8: Arkadaş ve Aileniz İle Genellikle Nasıl Sosyalleşirsiniz?

	Sayı	Yüzde
Aynı mahallede / sitede ev gezmelerine gideriz	367	48.9
Eski mahallemizdeki arkadaşlarımızla ev gezmeleri yaparız	51	6.8
Daha çok dışarıda yemek yemek için buluşuruz	102	13.6
Daha çok dışarıda kültürel faaliyetlere (sinema, konser, tiyatro, vs.) katılmak üzere buluşuruz	56	7.5
Arkadaşlarımızla alışveriş merkezlerinde buluşuruz	43	5.7
Arkadaşlarımızla sosyalleşmeye vaktimiz olmuyor	110	14.7
Diğer	21	2.8
Toplam	750	100.0

Araştırmada “Arkadaş ve Aileniz İle Genellikle Nasıl Sosyalleşirsiniz?” sorusu sorulduğunda, yarıya yakını %48.9'u “Aynı mahallede/sitede ev gezmelerine gideriz”, en düşük oranla (% 5.7) “Arkadaşlarımızla alışveriş merkezlerinde buluşuruz” şeklinde cevap verdiği görülür. Tablodan çıkan sonuç, bir önceki tablo ile birbirini desteklemektedir; görüşülenlerin ailesi ile boş zamanını değerlendirme biçimi ile sosyalleşme sürecini aynı şekilde açıkladığı görülür. Diğer taraftan, aynı soru kapalı konutta/mahallede oturanlar çerçevesinde karşılaştırıldığında sonuçların dikkate değer oranda farklılık arz ettiği görülmektedir;

Tablo 9: Mahalle / Kapalı Konuta Göre Arkadaş Ve Aileniz İle Genellikle Nasıl Sosyalleşirsiniz?

	SİTE/MAHALLE		Toplam	
	Site	Mahalle		
Sosyalleşme Türleri	Aynı mahallede / sitede ev gezmelerine gideriz	19	348	367
		16.7%	54.7%	48.9%
	Eski mahallemizdeki arkadaşlarımızla ev gezmeleri yaparız	12	39	51
		10.5%	6.1%	6.8%
	Daha çok dışarıda yemek yemek için buluşuruz	31	71	102
		27.2%	11.2%	13.6%
	Daha çok dışarıda kültürel faaliyetlere (sinema, konser, tiyatro, vs.) katılmak üzere buluşuruz	9	47	56
		7.9%	7.4%	7.5%
	Arkadaşlarımızla alışveriş merkezlerinde buluşuruz	13	30	43
		11.4%	4.7%	5.7%
Arkadaşlarımızla sosyalleşmeye vaktimiz olmuyor	29	81	110	
	25.4%	12.7%	14.7%	
Diğer	1	20	21	
	0.9%	3.1%	2.8%	
Toplam	114	636	750	
	100.0%	100.0%	100.0%	

(p<0, 05)

Araştırmada kapalı konut (site) veya mahalleye göre “Arkadaş ve Aileniz İle Genellikle Nasıl Sosyalleşirsiniz?” sorusuna verilen cevap karşılaştırıldığında; kapalı konutta (sitede) oturanların çoğu yani %27.2’si “Daha çok dışarıda yemek yemek için buluşuruz” cevabı verirken, mahallede oturanların çoğu (%54.7’si) “Aynı mahallede / sitede ev gezmelerine gideriz” cevabını verdiği görülmektedir.

Belirtilen gruplar, kendi içinde gelir farklılıkları yaşadığından kültürel ve ekonomik sermaye getiren pratikler de (davranışlar) değişmektedir. Gelir düzeyi yüksek olan gruplar, maddi yetersizlik neticesinde ortaya çıkabilecek kültürel tüketim davranışlarından ya da zamansal kısıtlamalardan bağımsızdır. Gelir düzeyi düşük olan gruplar ise öncelikli gayesi temel ihtiyaçlarını karşılamak üzerine olması, boş vakitlerini geçireceği zamanlara ya da kültürel sermaye üretecek davranışlara uygun bir vakit geri kalmamaktadır. Bourdieu bu durumu tezinde şu şekilde açıklar: Tüketim örüntüleri farklı boyutlara dayanmakla birlikte, lüks beğeni (veya özgür beğeni) ile zaruri beğeni (veya zorunlu beğeni) arasındaki karşılıkları içerir. “Lüks beğeni zorunluluğa olan mesafe, özgürlükler veya bazen söylendiği gibi bir sermayeye sahip olmanın sağladığı kolaylıklar tarafından tanımlanan maddi varoluş koşullarının ürünü olan bireylere özgüdür; zaruri beğeni ise tam da ifade ettiği gibi ürünü olduğu zorunluluklara işaret eder” (Bourdieu, 2015, s. 265). Nitekim, belirtilen grupların hayat koşullarındaki farklılıklar, sosyalleşme düzeyini, tüketim algılarını ve beğenilerini etkileyebilmektedir.

Tablo 10: Sinema, Tiyatro, Konser, Sergi vb. gibi Katılımı

	Sayı	Yüzde
Haftada en fazla bir kez	32	4.2
Haftada birden fazla	17	2.2
İki haftada bir kez	56	7.3
Ayda bir kez	133	17.4
Çok nadir	247	32.3
Hiç gidemiyoruz	280	36.6
Toplam	765	100.0

Tablo 11: Sinema, Tiyatro, Konser, Sergi Vb. Gibi * Kapalı Konut / Mahalle Karşılaştırması

		SİTE/MAHALLE		Toplam
		Site	Mahalle	
Sinema, Tiyatro, Konser, Sergi Vb. Gibi	Haftada en fazla bir kez	6 5.3%	26 4.0%	32 4.2%
	Haftada birden fazla	1 0.9%	16 2.5%	17 2.2%
	İki haftada bir kez	24 21.2%	32 4.9%	56 7.3%
	Ayda bir kez	22 19.5%	111 17.0%	133 17.4%
	Çok nadir	40 35.4%	207 31.7%	247 32.3%
	Hiç gidemiyoruz	20 17.7%	260 39.9%	280 36.6%
	Toplam	113 100.0%	652 100.0%	765 100.0%

(p<0, 05)

Araştırmada “Sinema, Tiyatro, Konser, Sergi vb.” gibi etkinliklere katılım en yüksek oranla %36.6 ile “hiç gitmiyoruz” ve %32.3 “çok nadir” çıkarken en düşük oranla %2.2 ile “haftada birden fazla” çıkmıştır. Yine, araştırmada kapalı konut (site) ve mahalleye göre “Sinema, Tiyatro, Konser, Sergi vb.” gibi etkinliklere katılma oranı karşılaştırıldığında, kapalı konutta (sitede) oturanların en yüksek oranla verdiği cevap % 35.4’ü “çok

nadir” derken, mahallede oturanlar % 39.9’u “hiç gidemiyoruz” cevabını verdiği görülür. Dahası, bu tür kültürel etkinliklere “iki haftada bir kez” katılım kapalı konutta oturanlar için % 21.2 iken, mahallede oturanlarda %4.9 olarak görülmektedir. Özellikle toplumsal sınıflardaki sermaye (ekonomik ve kültürel) farklılıkları, tüketici davranışını ve hayat tarzını etkiler. Hayat tarzı farklılıkları, toplumsal sınıflar / tabakalar arasında önemli ayrışmalara sebebiyet vermektedir.

Diğer taraftan, kültürel sermaye; örgün eğitimden, belirli sanatsal-sosyal aktiviteleri ve kültür nesnelere kapsar (Bourdieu, 1986, s. 16; 2015, s. 33). Eğitim sermayesi hem aile tarafından sağlanan kültürel aktarım hem de okul yoluyla oluşmuş etkinliklerin ürünüdür. Aktarılan kültürün yoğunluğu ve boyutuna göre bireylerin habitusları veya yatkınlıkları farklılaşmaktadır.

Tablo12: Eğitim Düzeyi *Sinemaya Gideriz Karşılaştırması

	EVET	HAYIR	Toplam
Okur-Yazar değil	3	13	16
	0,4%	1,7%	2,1%
Okur-Yazar	0	8	8
	0,0%	1,0%	1,0%
İlkokul mezunu	43	138	185
	5,6%	17,9%	24,0%
Orta okul mezunu	37	95	140
	4,8%	12,3%	18,1%
Lise mezunu	92	126	225
	11,9%	16,3%	29,1%
Y. Okul / Üniversite mezunu	45	48	99
	5,8%	6,2%	12,8%
Yüksek Lisans / Doktora	11	11	24
	1,4%	1,4%	3,1%
Liseye devam ediyor	1	5	6
	0,1%	0,6%	0,8%
Y.Okul/Üniversiteye devam	29	15	45
	3,8%	1,9%	5,8%
Toplam	268	473	741

(p<0, 05)

Görüşülenlerin eğitim durumu şu şekildedir: %16.4’ü üniversite mezunu, %35.9’u lise mezunu, %24’ü ilköğretim mezunu, %19.4’ü İlköğretim/ortaokul mezunu ve %3.7’sinin ise diploması olmadığı belirlenmiştir. Eğitim düzeyi yoğunluklu olarak, lise ve ilköğretim düzeyinde olup, evreni temsil edicidir. Ayrıca, eğitim değişkeni çalışmanın konusu ve amacı için önemli olup, kültürel sermayenin oluşumu ve buna bağlı gelişen tutum ve algıda belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Tablo 12’ye baktığımızda, görüşülenlerin eğitim düzeyi ile kültürel bir etkinlik olan “sinemaya gitme davranışı” karşılaştırıldığında; yüksek oranla %11,9 “Lise mezunu” ve %5,8 “Y. Okul/Üniversite mezunu” olduğu görülmüştür. Eğitim sermayesinin artışıyla birlikte kişilerin yatkınlık ve alışkanlıklarının farklılaşacağına işaret etmektedir. Buna ilaveten, kişilerin gündelik tercihlerini belirleyen –yiyecek, alışveriş, sanat, ve müzik gibi-estetik hassasiyet ve yatkınlık bulunduğu toplumsal grubun benzerliklerini ve diğerine olan farklılığını sembolize etmektedir. Kişiler, gündelik deneyim ve tüketimlerini kendilerine benzer olan ile ötekine ayırma yaparak sınıflandırma yapmaktadır. Bu sınıflandırma eğilimi, habitus yapılarındaki benzer sosyo-kültürel kodlarla oluşmaktadır. Nihayetinde, habitus bizlere bir topluluk veya sınıfın aynı koşul yatkınlığı paylaşacağı veya ötekine göre farklılaşacağı çerçevesini sunmaktadır.

Sonuç

Toplumsal sınıf veya gruplar, gelir ve toplumsal statü ile ilişkili olmasının yanı sıra belli bağlı bir hayat tarzı alışkanlıklarını ve kültürel tüketimi içermektedir. Yine toplumsal sınıflar, benzer yatkınlık, pratikleri ve konumları çerçevesinde betimlenebilir. Diğer bir yandan kültürel tüketim ve hayat tarzı farklılıkları, toplumsal sınıf fraksiyonlarına benzer dağılım gösterip, yapısal bir uyumluluk içermektedir. Bu temel tezden yola çıkarak çalışma; toplumsal sınıfların 'kültürel tüketim ve hayat tarzı alışkanlıklarını' analiz etmektedir. Çalışmanın ilk kısmında; Pierre Bourdieu'nün; 'kültürel sermaye, hayat tarzı alışkanlıkları ve zorunlu-lüks beğeni algısı' tezleri ele alınarak, tartışma yürütülmüştür. İkinci kısımda ise; çalışmada belirlenen konu ve kapsam çerçevesinde bir alan araştırması analizi gerçekleştirilmiştir. Sosyal ve kültürel sermayenin bir göstergesi olan tüketim ve hayat tarzı farklılıkları; "statü dağılımı, eğitim vasıfları, mekânsal konum ve tercihler, tüketim araçlarının dağılımı ve kültürel etkinliklere katılım değişkenleri" üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularında; statü göstergesi, mekânsal tercihler ve tüketim araçlarının dağılımı, toplumsal sınıf veya grupların tüketim davranışlarını ve hayat tarzını belirlemede etkin olduğu fark edilmiştir. Dahası, kolektif tüketim araçları, toplumsal sınıfların hayatlarında önemli olup, ekonomik sermaye ve sosyal beklentiler ile ilişkilidir. Bir diğer husus ise görüşülenlerin boş vakitlerini değerlendirme süreçlerinde çoğunlukla (%85.4'ü) "akraba, dost ziyaretine gitmek" şeklinde betimlemesi bizlere "tanışıklık ve ilişki ağları" üzerinden sosyal sermayelerini kurduklarını göstermiştir. Diğer bir oran ise görüşülenlerin boş vakitlerini (%61.9'unun) alışveriş merkezlerinde (AVM) geçirmeleridir. Bu sonuç bizlere günümüz tüketim algısının değişmesiyle, toplumsal yaşam tarzı alışkanlıklarının evrilmesini anlatır. Araştırma bulgularında görüşülenlerin mekan tercihleri (mahalleden kapalı konuta yönelim) ise hem gelir odaklı bir statüyü hem de yaşam tarzı farklılıklarını bizlere anlatmıştır. Buna ilaveten, görüşülenlerin yaklaşık yarıya yakınının, arkadaşları veya aileleri ile sosyalleşme biçimlerini (% 48.9'u) "Aynı mahallede / sitede ev gezmelerine gideriz" şeklinde ifade ettiği görülürken; diğer taraftan aynı soru kapalı konut ve mahallede oturanlarla karşılaştırıldığında önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Kapalı konutta (sitede) oturanların çoğu (%27.2'si) "Daha çok dışarıda yemek yemek için buluşuruz" cevabı verirken, mahallede oturanların çoğu (%54.7'si) "Aynı mahallede / sitede ev gezmelerine gideriz" cevabını verdiği görülmüştür. Yine, "Sinema, Tiyatro, Konser, Sergi vb." gibi etkinliklere katılım, kapalı konut toplulukları için "(% 35.4'ü) çok nadir iken, mahallede oturanların (% 39.9'u) hiç gidemiyoruz" cevabını verdiği görülmüştür. Bu tarz kültürel etkinliklere "iki haftada bir kez" katılım kapalı konutta oturanlar için % 21.2 iken, mahallede oturanlar için %4.9 olarak belirlenmiştir. Görüşülenlerin sosyalleşme süreci ve kültürel etkinliklere dağılımında eğitim sermayesinin önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Eğitim sermayesinin artışıyla birlikte kişilerin yatkınlık ve alışkanlıklarının farklılaşacağına işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen sınıflarda sermayenin varlığı ve boyutu farklılaşmaktadır. Ekonomik konum sosyal sınıfı belirlerken, ekonominin bileşimi olan kültürel sermaye de sınıfsal kesim ve ayrımı ortaya çıkarır. Diğer bir anlatımla, sahip olunan ekonomik sermaye farklılıkları, kültürel ve sembolik sermayeyi oluşturan pratiklerin farklılaşmasına sebebiyet vermektedir. Sonuç olarak, toplumda gelir düzeyi orta ve yüksek olan sınıflar, maddi yetersizlik ile oluşabilecek herhangi "kültürel tüketim pratikleri veya zamansal kısıtlamadan" özgürdür. Gelir düzeyi düşük olan sınıflar ise kültürel tüketim davranışlarını incelemek yerine, temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaç edinir. Nihayetinde, tüketim alışkanlıkları veya örüntüleri farklı boyutlara ulaşması zaruri beğeni (veya zorunlu beğeni) ve lüks beğeni (veya özgür beğeni) ile arasındaki karşılıkları belirtir ve şekillendirir.

Kaynakça

- Aydemir, M. A. (2011). *Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri (Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi b.). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Blasius, J., & Friendrichs, J. (2008). Lifestyles in distressed neighborhoods: A test of Bourdieu's "taste of necessity" hypothesis. *Poetics*, 24-44.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. (J. Richard, Dü.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241-258.

- Bourdieu, P. (2010). Sermaye Biçimleri. A. Z. Ünal, & M. M. Şahin (Dü) içinde, *Sosyal Sermaye: Kuram, Uygulama, Eleştiri* (s. 45-77). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). Vive La Crise! Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Dü) içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (3. Baskı b., s. 33-53). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat, & G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Calhoun, C. (2014). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, & Ü. Tatlıcan (Dü) içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 77-131). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (1977). *The Urban Question: A Marxist Approach*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Custers, G. ve Engbersen, G. (2022) The urban class structure: class change and spatial divisions from a multidimensional class perspective, *Urban Geography*, 43:6, 917-943, DOI: 10.1080/02723638.2021.1887633.
- Danış, D. (2001). İstanbul'da Uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması: Bahçeşehir Örneği. F. Gümüsoğlu içinde, *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (s. 151-160). İstanbul: Bağlam.
- Erkul, A. (2013). Konut Tercihi ve Sosyo-Mekansal İlişkilerde Kültürel Sermayenin Rolü: Kuru Sitesi ve Or-An Sitesi Örnekleri Üzerinden Bir Karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (4), 625-647.
- Fine, B. (2011). *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı*. (A. Kars, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Kaya, A. (2014). Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (3. Baskı b., s. 397-421). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurtuluş, H. (2005). İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği. H. Kurtuluş içinde, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma* (s. 161-187). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Küçük, M. (2021). Mekânsal Dönüşüm ve Kentsel Ayrışma (İstanbul-Zeytinburnu Örneği). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Magne, F., Vegard, J. ve Lennart, R. (2019). Class and status: On the misconstrual of the conceptual distinction and a neo Bourdieusian alternative. *The British Journal of Sociology*, 70(3), 816-866. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12508>
- Özet, İ. (2018). *Kentli Mübafazakarlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği*. Isparta: Yayımlanmamış Doktora Tezi: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce*, 61-62, 121-141.
- Stavrides, S. (2016). *Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekanı Olarak Eşikler Kentine Doğru*. (A. Karatay, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Swartz, D. (2013). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tan, M. (2021). Kültürel Sermayenin Kişilerarası İlişkilere Etkisi: Bourdieucu Bir Yaklaşım. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016-2037.
- Türk, E. (2015). Sosyolojik Düşüncede Sosyal Sermaye Tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 127-149.

EXTENDED SUMMARY

The analysis of social classes or groups refers to lifestyle, income, and social status. Social classes can be defined within the framework of "similar locations" that provide "similar living conditions and conditioning" in space, thus creating "similar predispositions" and accordingly "similar practices" (Swartz, 2013, p. 201). On the other hand, as Bourdieu (2015) points out, while most consumer behaviour is related to income level, the cultural predispositions this relationship brings are also noteworthy. According to Bourdieu, this situation reveals the opposition of luxury (welfare) favouritism and compulsory favouritism. This opposition occurs between individuals with material conditions that allow for status distinction and those who do not have such luxury or prosperity. "Cultural consumption and lifestyle habits" are distributed across social classes along similar axes, and structural compatibility exists. In addition, cultural and symbolic capital, which is a dimension of everyday life, reinforces cultural symbols, practices and social distinctions. According to Bourdieu, "Social class relations manifest themselves symbolically in the context of status relations, constructing a lifestyle in social space or a 'status' by which differentiated lifestyles categorise groups. In this context, 'habitus of social classes', their attitudes towards space express their perceptions of belonging to certain social groups and not belonging to others" (Özet, 2018, pp. 42-46). Based on this basic thesis, the study analyses 'cultural consumption and lifestyle habits'. Firstly, a theoretical discussion is carried out depending on the thesis. The main lines of the theoretical framework are Pierre Bourdieu's theses on 'cultural capital, lifestyle habits and the perception of obligatory-luxury taste'. They are related to the subject of the study. Secondly, depending on the subject and scope of the study, field research was conducted in Zeytinburnu, the district of Istanbul. In collecting quantitative data, a questionnaire was applied to 772 people with the "stratified and simple random sampling" technique. The data were analysed through "status distribution, educational qualifications, spatial location and preferences, distribution of means of consumption and participation in cultural activities variables".

In the research findings, status indicators, spatial preferences and distribution of means of consumption are the main factors affecting the consumption behaviour and lifestyle of social classes or groups. Moreover, collective means of consumption are essential in the lives of social classes and are related to economic capital and social expectations. Another point is that the fact that the interviewees mostly (85.4%) describe their leisure time as "visiting relatives and friends" shows that they build their social capital through "acquaintance and relationship networks". Another rate is that the interviewees spend their free time (61.9%) in shopping centres (AVM). This result tells us about the evolution of social lifestyle habits with the change in today's perception of consumption. In the research findings, the spatial preferences of the interviewees (from neighbourhood to closed housing) tell us about both an income-oriented status and a lifestyle difference. In addition to this, we see that almost half of the interviewees (48.9%) express the way of socialising with their friends or family as "We go to house tours in the same neighbourhood/housing estate"; on the other hand, a significant difference emerges when the same question is compared according to those living in closed housing and those living in the neighbourhood. While most (27.2%) of those who live in closed houses (housing estates) answered, "We mostly meet to eat out", most (54.7%) of those who live in neighbourhoods answered, "We go on house trips in the same neighbourhood/housing estate". Again, participation in events such as "Cinema, Theatre, Concert, Exhibition, etc." is very rare for the closed housing communities (35.4%), while those living in the neighbourhood (39.9%) answered "We never go". Participation in such cultural events "once every two weeks" is determined as (21.2%) for those living in gated communities and (4.9%) for those living in the neighbourhood. Again, it has been determined that educational capital is an essential factor in the socialisation process and distribution of the interviewees to cultural activities. It indicates that the predispositions and habits of individuals will differentiate with the increase in educational capital.

The existence and size of capital differ in the classes analysed within the scope of the research. While economic position determines social class, cultural capital, which is the economy's composition, reveals class division and distinction. In other words, differences in economic capital lead to differences in the practices that constitute cultural and symbolic capital. As a result, classes with middle and high-income levels in society are free from any "cultural consumption practices or temporal restrictions" that may arise due to financial inadequacy. On the other hand, low-income classes aim to meet their basic needs instead of prioritising cultural consumption behaviours. Ultimately, the different dimensions of consumption habits or patterns determine and shape the correspondences between necessity taste (or compulsory taste) and luxury taste (or free taste).

OKUL ÖNCESİ KURUMLARDA ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN BAKIŞ AÇISIYLA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA¹

WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP FROM THE PERSPECTIVE OF TEACHERS WORKING IN PRESCHOOL INSTITUTIONS: A PHENOMENOLOGICAL RESEARCH

Gözde SUNMAN

Kapadokya Üniversitesi
İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Yönetim Bilişim Sistemleri
gozde.sunman@kapadokya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8154-6827

Saadet İrem TURGUT

Kapadokya Üniversitesi
Kapadokya Meslek Yüksekokulu
Çocuk Gelişimi
irem.turgut@kapadokya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5892-8755

ÖZ

Geliş Tarihi:

12.01.2024

Kabul Tarihi:

14.03.2023

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Okul Öncesi Öğretmenler, Fenomenoloji

Keywords

Entrepreneurship, Women's Entrepreneurship, Preschool Teachers, Phenomenology

Bu araştırmanın amacı okul öncesi kurumda çalışan öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik bakış açılarını ortaya koymaktır. Yöntem olarak fenomenolojik tasarım benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini Nevşehir ili okul öncesi kurumlarda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Okul öncesi kurumda çalışan 10 kadın öğretmenle yapılan görüşmelerden elde edilen nitel veriler analize dahil edilmiştir. Yarı-Yapılandırılmış görüşme tekniği ile kadın girişimciliğine yönelik görüş ve algılarını belirlemek için okul öncesi öğretmenlerden açık uçlu sorular ve "metaforlar" kullanılarak bilgi toplanmıştır. Toplanan veriler tematik içerik analiz yöntemiyle bilgisayar destekli nitel veri analizi programı MAXQDA üzerinde analiz edilmiştir. Yapılan içerik analizinin bulgularına göre, öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik algıları "Kadın Girişimciliğine Yönelik Algılar" ana temasında "Girişimcilik Kavramının Anlamı", "Kadın Girişimciliğinin Anlamı", "Kadın Girişimciliğinin Avantajları ve Dezavantajları", "Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimciliğe Yönelik Düşünce", "Mesleki Deneyimlerin Girişimciliğe Etkisi" ve "Metaforlar" olmak üzere altı alt temada toplanmıştır. "Metaforlar" odağında; katılımcıların girişimciliğe yönelik benzetme yapmaları istenmiş ve "beyecan", "yağmur", "ayçiçeği", "güneş", "mevsimler", "kartopu", "kitap" ve "gök gürültüsü" temaları ön plana çıkmıştır.

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal the perspectives of teachers working in pre-school institutions towards women entrepreneurship. Phenomenological design was adopted as the method. The population of the research consists of teachers working in pre-school institutions in Nevşehir. Qualitative data obtained from interviews with 10 female teachers working in a pre-school institution were included in the analysis. With the semi-structured interview technique, information was collected from preschool teachers using open-ended questions and "metaphors" to determine their views and perceptions towards women's entrepreneurship. The collected data were analyzed using the thematic content analysis method on the computer-assisted qualitative data analysis program MAXQDA. According to the findings of the content analysis, teachers' perceptions of women's entrepreneurship are under the main theme of "Perceptions Towards Women's Entrepreneurship" it was grouped under six sub-themes: "Meaning of the Concept of Entrepreneurship", "Meaning of Women's Entrepreneurship", "Advantages and Disadvantages of Women's Entrepreneurship", "Thoughts on Entrepreneurship Besides Teacher Identity", "The Effect of Experiences on Entrepreneurship" and "Metaphors". Focusing on "Metaphors"; Participants were asked to make analogies regarding entrepreneurship, and the themes of "excitement", "rain", "sunflower", "sun", "seasons", "snowball", "book" and "thunder" came to the fore.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1418099>

Atf/Cite as: Sunman, G., & Turgut, S. İ. (2024). Okul öncesi kurumlarda çalışan öğretmenlerin bakış açısıyla kadın girişimciliği: Fenomenolojik bir araştırma *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 284-296.

¹ Bu çalışma 07-10 Kasım 2023 tarihinde Özbekistan'da düzenlenen 9. Uluslararası EMI Girişimcilik & Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan özet bildirinin genişletilmiş halidir.

Giriş

Ekonomik kalkınma ve istihdam yaratma açısından girişimciliği teşvik etmek ülkeler için giderek daha önemli hale gelmektedir. Kadınların en hızlı yükselen girişimci popülasyonlarından biri olduğu ve dünya çapında inovasyona, iş yaratmaya ve ekonomilere önemli ölçüde katkıda bulunduğu düşünüldüğünde kadın girişimciliğinin farklı perspektiflerden incelenmesi gerekmektedir. Modern iş dünyasına kadınların katılımı her geçen gün artarak devam etmektedir. Bilhassa ekonominin en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olan hizmet sektörünün ön sıralarında kadınlar yer almaktadır. Hizmet sektörleri arasında insanların eğitimi ve yetişmesinde en önemli yerlerin başında ise okullar gelmektedir. Okullarda eğitimin temelini okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu noktada öğretmenlerin niteliği, bilgi, donanım, yaklaşım ve girişimci özelliği gelecek nesillerin yetişmesinde belirleyici etkiye sahiptir. Öğretmen aynı zamanda sahip olduğu görev ve sorumluluklarının yanında toplum içerisinde bir birey ve ebeveynidir. Gelişim çağında, bireylerin girişimci ebeveynlerinin olması ve örnek alınmasıyla birlikte girişimcilik algıları değiştirerek kişisel girişimcilik eğilimleri etkilenmektedir (Sequeira, 2004). Bundan dolayı öğretmenlerin girişimcilik özellikleri ve girişimci öğretmen olma vasıfları ön plana çıkmaktadır. Okul öncesi eğitimi bölümü mezunları; kreş, gündüz bakımevi, anaokulu, çocuk kulübü gibi resmi ve özel eğitim kurumlarında eğitimci ve yönetici olarak çalışabilecekleri gibi özel bir ana okulu açıp işletebilmektedir. İşsizliğin arttığı ve istihdam alanlarının farklılaştığı günümüzde yeni alanlarda iş ve istihdam yaratma imkânı sunan girişimcilik kavramı daha çok ön plana çıkmaktadır (Akyurt, 2018). Bu sebeple yeni iş sahalarının keşfi ve bu alanlarda istihdam yaratılması ancak girişimcilik özelliği taşıyan insanlarla mümkündür (Deveci, 2016).

Girişimcilik kavramı mevcut durumun dışına çıkmayı, değişimi, yaratıcılığı ve inovasyonu gerektirmektedir. Girişimciliğin amacı fırsatlardan yararlanma ve potansiyel fırsatlar yaratmadır. Dolayısıyla kaynakların kontrol edilmesinden ziyade fırsat yaratma ve fırsatları takip etmeye yönelik bir süreç olduğu ifade edilmektedir (Başar, 2005: 4). Ticari anlamda girişimcilik, çevrede var olan fırsatların belirlenmesi, değerlendirilmesi ve kullanılması faaliyetleri etrafında dönmektedir (Shane ve Venkataraman, 2000). Hisrich'e (2005) göre girişimcilik, tüm riskleri ve ödülleri kapsayan yeni bir şey yaratma sürecidir. Girişimci ise yenilikçi veya benzersiz farklı bir şey geliştiren kişidir. Girişimcilik olgusu pek çok farklı bilimsel alan için araştırma soruları sunsa da (Baumol, 1996) araştırmacılar temel olarak girişimciliğe ilişkin üç dizi araştırma sorusuyla ilgilenmektedir. Bunlar: Mal ve hizmetlerin yaratılmasına yönelik fırsatların neden, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı; bazı insanların bu fırsatları neden, ne zaman ve nasıl, keşfedip diğerlerini keşfedemediği; girişimcilik fırsatlarından yararlanmak için farklı eylem tarzlarının neden, ne zaman ve nasıl kullanıldığıdır.

Ülkelerin en önemli görevlerinden biri ülkede girişimcilik dinamizmi güçlü olan kişilere fırsatlar yaratmak, onlara daha fazla yardım ve destek sağlamaktır. Girişimcilik kavramı cinsiyetsizdir ancak literatürde bu kavramlar kadın ve erkek girişimciler arasındaki farkı vurgulamak için ayrı ayrı incelenmektedir (Durukan, 2021). Bu konuda özellikle kadınları desteklemek ve girişimciliğe teşvik etmek gerektiği söylenebilir. Çünkü kadın girişimcileri girişimciliğe yönlendiren etken kendilerini gerçekleştirmeye çalışmaları iken (Moore ve Buttner, 1997), erkeklerin ise kendi şirketlerini kurarak gelirlerini artıracaklarına inanmalarıdır. Kadın girişimciler çalışanlarına hizmet eden yenilikçi sistemler ve programlar içeren organizasyonlar oluşturmaktadır. Bir kuruluş için çalışmak, erkekler tarafından sıradan sonuçlar sağlayan iş güvenliği, boş zaman, açıkça tanımlanmış kurallar ve prosedürler ve düzenli bir gelir olarak algılanmaktadır. Kadınlar, kendi işlerini yürütmenin risk alma ve kendi iş yapma yöntemlerini geliştirme konusunda daha fazla fırsat sağladığını bildirmektedir (Brenner ve diğerleri, 1991). Kadınları iş kurmaya iten başlıca motivasyon unsurları; ek aile geliri sağlama fırsatının yanı sıra hem aile hem de işle ilgili sorumlulukları yönetme konusunda ek esneklik sağlamasıdır. Kadınların, ailevi nedenlerden dolayı, ideal bir iş-yaşam dengesi oluşturmak amacıyla bir iş girişiminde bulunma olasılıkları erkeklerden beş kat daha fazla olduğu için kadınlar daha sık evden çalışmaktadır. Erkeklerin ise daha fazla para kazanmak amacıyla bir iş girişiminde bulunma olasılıkları kadınlara göre iki kat daha fazladır (UK Office for National Statistics, 2009).

Yapılan araştırmalarda yaşlı olmak, erkek olmak ve evli olmak kişinin kendi işini kurma eğiliminde önemli bir etkidir (OECD, 1991). Araştırmacılara göre girişimciliği etkileyen kültür, aile, eğitim, kişisel özellikler, yaş, iş tecrübesi ve rol modeller gibi çok sayıda faktör mevcuttur (Hisrich ve Peters, 1995).

Bu araştırmada okul öncesi kurumlarda çalışan kadın öğretmenler için bir kariyer tercihi olarak girişimcilik olgusunu incelemek, kadın girişimcilerin izlediği motivasyonları ortaya koymak, girişimcilik yolunda kendilerini destekleyen ve engelleyen durumlara yönelik algılarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Dolayısıyla araştırmadan

elde edilen sonuçlarla kadın girişimciliğini destekleyen ve engelleyen uygulamalara ilişkin bir değerlendirme yapılması, okul öncesi öğretmenlerde kadın girişimciliğine yönelik bir bakış açısı oluşturulması ve kadınların yaşadığı sorunların yeniden değerlendirilerek konuyla ilgili gerekli düzeltmelerin yapılması gibi pek çok açıdan araştırmacı ve uygulayıcılara yönelik bir farkındalık kazandıracakı düşünülmektedir.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Okul öncesi eğitimi bölümü mezunları; kreş, gündüz bakımevi, anaokulu, çocuk kulübü gibi resmi ve özel eğitim kurumlarında eğitimci ve yönetici olarak çalışabilecekleri gibi özel bir ana okulu açıp işletebilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı; okul öncesi kurumda çalışan öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik bakış açılarını ortaya koymaktır. Ekonomik kalkınma ve istihdam yaratma açısından girişimciliği teşvik etmek ülkeler için giderek daha önemli hale gelmektedir. Bilhassa kadınların en hızlı yükselen girişimci popülasyonlarından biri olduğu ve dünya çapında inovasyona, iş yaratmaya ve ekonomilere önemli ölçüde katkıda bulunduğu düşünüldüğünde kadın girişimciliğinin farklı perspektiflerden incelenmesi önem arz etmektedir.

Araştırma Deseni

Araştırmada, okul öncesi kurumda çalışan öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik bakış açılarını, girişimcilik kavramını nasıl anlamlandırdıklarını sorgulamak ve tümevarımsal çıkarımda bulunmak için nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik tasarım benimsenmiştir. Fenomenolojik araştırma, etnografya ve sembolik etkileşimcilik gibi esasen niteliksel olan yaklaşımlarla örtüşmektedir. Fenomenolojik araştırma, esasen açıklamaktan ziyade tanımlamayı ve hipotezlerden veya önyargılardan arınmış bir perspektiften başlamakta amaçlamaktadır (Husserl 1970). Araştırmada nitel araştırmada sıkça tercih edilen bir veri toplama aracı olan görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır (Woods, 1986). Araştırmanın katılımcılarına literatür taraması sonucunda geliştirilen ve araştırmanın amacı doğrultusunda önceden belirlenmiş sorularla soru sorma ve cevaplama tarzında karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (Briggs ve Coleman, 2007; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Katılımcılar

Araştırmanın evrenini Nevşehir ili okul öncesi kurumlarda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Basit tesadüfü örnekleme yöntemine göre Nevşehir ilinde okul öncesi kurumda çalışan 10 kadın öğretmen katılımcı olarak belirlenmiştir. Katılımcıların cinsiyet, öğrenim durumu, yaş ve meslekte çalışma süresi gibi demografik bilgilerine ait Tablo 1 aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Öğrenim Durumu	Yaş	Meslekte çalışma süresi
1	Kadın	Önlisans	30	6
2	Kadın	Önlisans	22	3
3	Kadın	Lisans	29	4
4	Kadın	Önlisans	26	2
5	Kadın	Lisans	30	5
6	Kadın	Önlisans	25	4
7	Kadın	Önlisans	21	1
8	Kadın	Önlisans	27	3
9	Kadın	Önlisans	24	2
10	Kadın	Lisans	35	8

Veri Toplama Aracı ve Yöntemleri

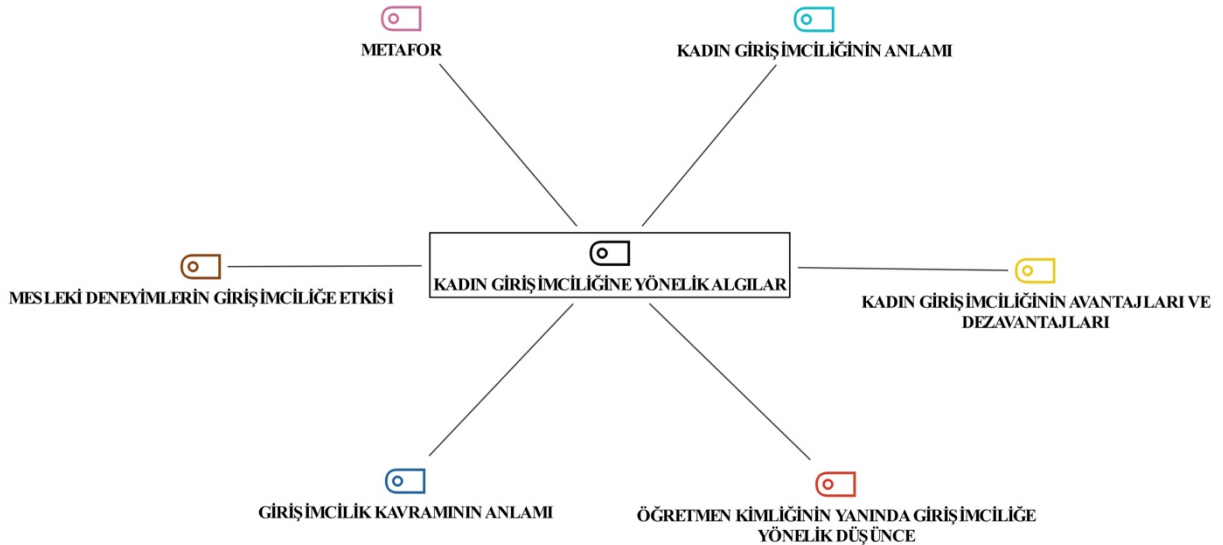
Veri toplamak için görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği açık uçlu sorular sorularak katılımcının konuya yönelik ayrıntılı bilgiler vermesine olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanmasında araştırmacılar tarafından ilgili yazın taraması sonucunda elde edilen bilgiler ve araştırmanın amacı dikkate alınmıştır. Ayrıca görüşmeden önce katılımcılara bilgilerin gizli tutulacağı noktasında araştırmacılar tarafından bilgilendirme yapılarak gönüllü onam formu alınmıştır.

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnasında kayda alınan sesler deşifre edilerek bir rapor haline getirilmiştir. Bu raporlar görüşme dökümleri olup verileri analiz etme aşamasında birincil kaynak niteliğindedir. Bu veriler tematik içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi metnin analiz edilmesi için kullanılan bir dizi farklı stratejilerdir. Kullanılan kelimelerin eğilimleri ve kalıpları, sıklıkları, ilişkileri ve iletişim yapıları belirlenerek metinsel bilgiyi keşfetmek için kullanılan sistematik bir kodlama ve kategorize etme yaklaşımı içerik analizidir (Mayring, 2000; Gbrich, 2007). Bununla birlikte bağımsız bir nitel tanımlayıcı yaklaşım olan temel olarak “veriler içindeki örüntüleri (temaları) tanımlama, analiz etme ve raporlama yöntemi” tematik analizdir (Braun ve Clarke, 2006). Bu doğrultuda ana temalar, kodlar ve alt kodlar oluşturulmuştur. Son olarak elde edilen bulgular yorumlanarak analiz süreci sonlandırılmıştır. MAXQDA nitel analiz programı üzerinde “Görsel Araçlar” kullanılarak bulguların haritalandırılması yapılmıştır.

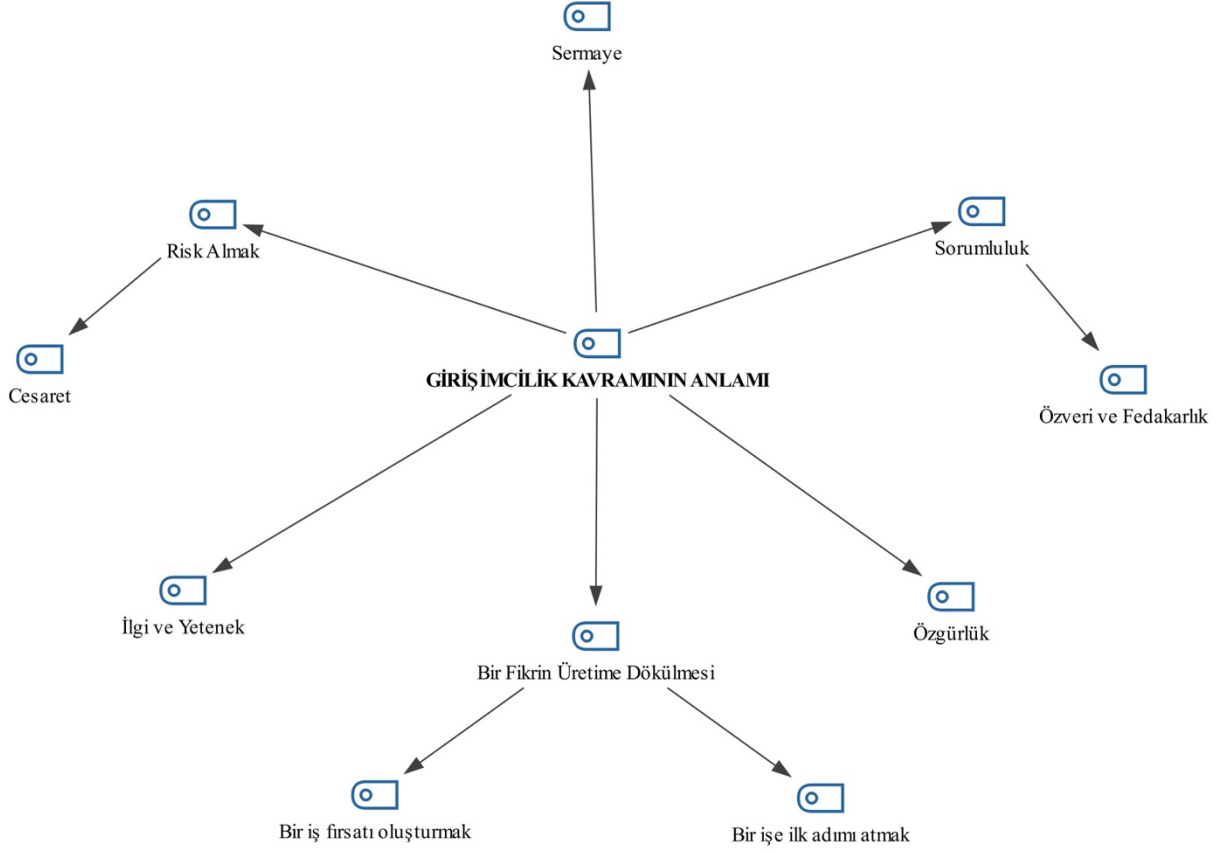
Bulgular

Mevcut çalışmada yapılan içerik analizinin bulgularına göre, öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik algıları “Kadın Girişimciliğine Yönelik Algılar” ana temasında “Girişimcilik Kavramının Anlamı”, “Kadın Girişimciliğinin Anlamı”, “Kadın Girişimciliğinin Avantajları ve Dezavantajları”, “Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimciliğe Yönelik Düşünce”, “Mesleki Deneyimlerin Girişimciliğe Etkisi” ve “Metaforlar” olmak üzere altı alt temada toplanmıştır. Söz konusu ana ve alt temalar Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil I. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kadın Girişimciliğine Yönelik Algılarında Ana ve Alt Temalar

Katılımcılar “*girişimcilik kavramının anlamı*” alt teması odağında; risk almak, cesaret, ilgi ve yetenek, sermaye, sorumluluk, özveri ve fedakârlık, özgürlük, bir fikrin üretime dökülmesi, bir iş fırsatı oluşturmak ve bir işe ilk adımı atmak şeklinde girişimcilik kavramının kendilerinde yarattığı algılardan bahsetmiştir. Alt temaya ait görsel harita Şekil 2’de gösterilmektedir.

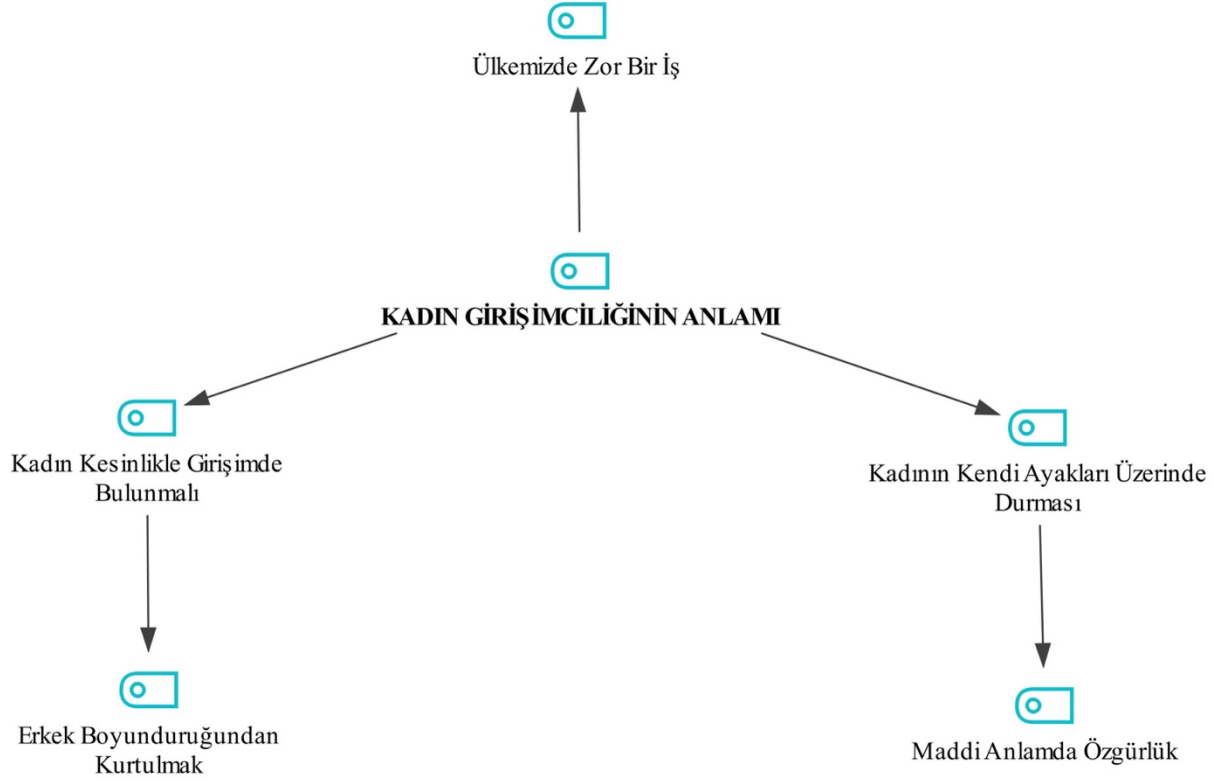

Şekil 2. Girişimcilik kavramının anlamı (MAXQDA-codes-sub-codes)

03-Lisans-29- 4: Bir iş fırsatı oluşturmak amacıyla emeğin ve sermayenin ortaya konması. Tüm olanakları değerlendirerek bir iş kurma ve bunun artısını eksisini planlayarak pazara giriş yapmak.

06-Önlisans-25-4: Bir insanın risk alarak aklındaki düşünceyi, farklı bir fikri varsa risk alarak yeni iş fikri oluşturması. Tüm olumsuzluklara rağmen risk alması gerekiyor, özgüven, cesaret gerektiriyor.

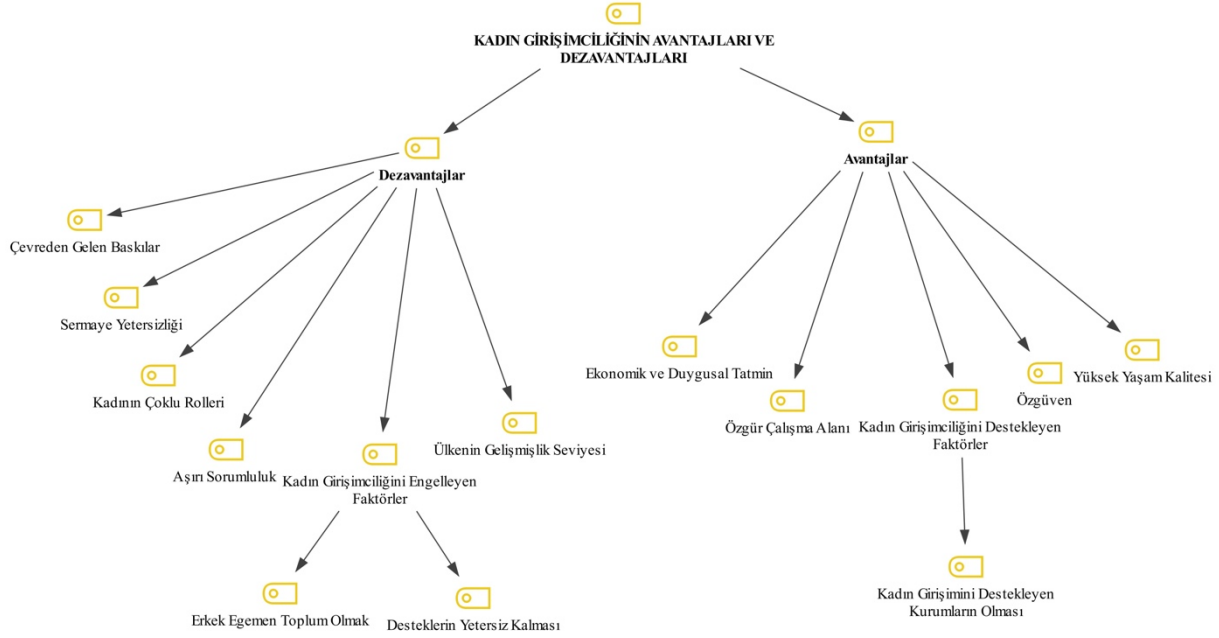
Katılımcılar “*Kadın girişimciliğinin anlamı*” alt teması odağında; kadının kendi ayakları üzerinde durması, maddi anlamda özgürlük, ülkemizde zor bir iş olması, kadının kesinlikle girişimde bulunması ve kadının erkek boyunduruğundan kurtulması üzerinde durmuştur. Alt temaya ait görsel harita Şekil 3’te gösterilmektedir.

Şekil 3. Kadın girişimciliğinin anlamı (MAXQDA-codes-sub-codes)

03-Lisans-29- 4: Kesinlikle girişimci olmalılar en az erkekler kadar. Daha çok maddi gelir, daha kaliteli yaşam fırsatları ve güç sağladığını düşünüyorum. Toplumsal olarak ataerkil bir yapımız olduğu için işe de yansıyor toplumsal cinsiyet eşitsizliği. Kadınların daha yapamaz rolünde olduğu, rol çatışmalarının olduğu bir yapı var Türkiye’de. Daha zayıf görülüyorlar. Kadınlar eşit şartlarda çalışmıyor. Teknoloji üzerine mesela girişimcilik erkeklere atfedilmiş durumda. Kadının aile faktörü, yetiştirilme tarzı ön planda. Sermaye kaybı da kadını zor duruma sokar ancak erkeği sokmaz. Türkiye’de kadın girişimciliğini destekleyen kuruluşlar var. Koçlar, Sabancılardaki güçlü kadınlar diğer kadınları destekliyor. Ancak yarım. Kadının hiçbir şeye sahip olmaması gerekiyor destek olabilmek için bu nedenle bu yeterli değil. İstenen şartlar yetersiz maddi olarak da yetersiz sunuluyorlar.

Katılımcılar “*Kadın girişimciliğinin avantajları ve dezavantajları*” alt teması odağında; “*avantajlar*” olarak ekonomik ve duygusal tatmin, özgür çalışma alanı, kadın girişimciliğini destekleyen faktörler, kadın girişimciliğini destekleyen kurumların olması, özgüven ve yüksek yaşam kalitesi gibi birçok avantaja değinmiştir. Bunun yanında “*dezavantajlar*” olarak çevreden gelen baskılar, sermaye yetersizliği, kadının çoklu rolleri, aşırı sorumluluk, kadın girişimciliğini engelleyen faktörler, erkek egemen toplum olmak, desteklerin yetersiz kalması ülkenin gelişmişlik seviyesi gibi birçok dezavantaja değinmiştir. Alt temaya ait görsel harita Şekil 4’te gösterilmektedir.

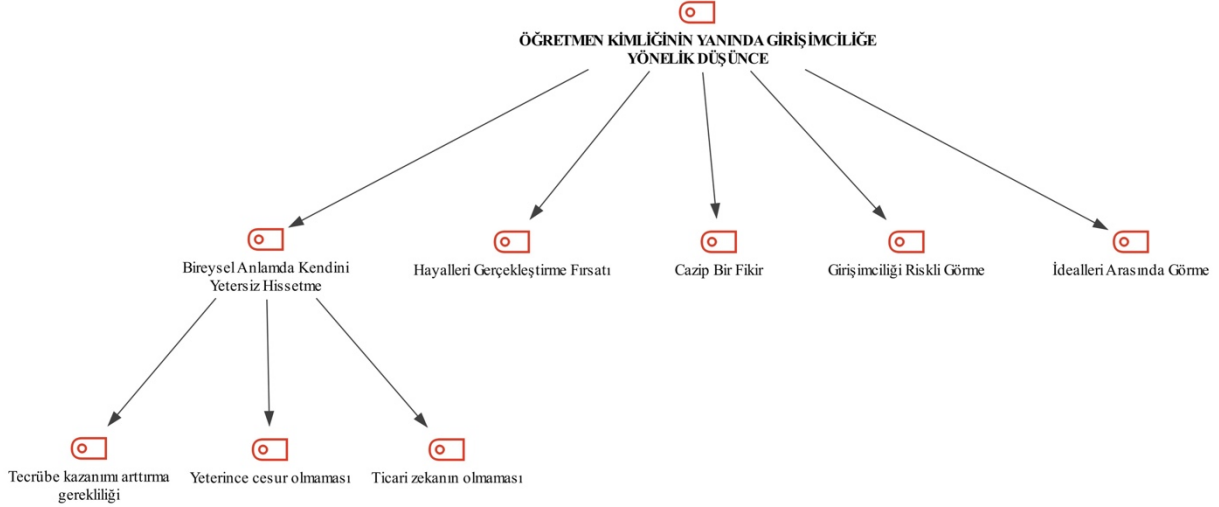

Şekil 4. Kadın girişimciliğinin avantajları ve dezavantajları (MAXQDA-codes-sub-codes)

10-Lisans-35-8: Kadınların girişimci olması bir cesaret. Kendi ayaklarının üzerinde durabilmeli. Maddi anlamda kazanç sağlamak, kendi ayakları üzerinde durabilmek, kendini geliştirmek için. Destekleyen ve engelleyen faktörler var. Mesela maddi anlamda, ekonomik açıdan engeller olabilir, eşler engel olabilir, kazançları ise maddi durumu iyi ise istediği şeyleri yapabilir. Çevrenin desteği önemli. Bazı dezavantajları da var çok yoğun çalışırsa kendine, eşine, çocuklarına zaman ayırmakta güçlük çekebilir. Sorumluluğu daha çok olacağı için zaman ayıramayabilir. Ama avantajı kadın özgürlük kazanabilir, daha özgür şeyler yapabilir, maddi anlamda getiri sağlar.

05-Lisans-30-5: Her kadının istediği zaman ve kendilerine güvenerek risk altına girerek her işi başaracaklarını düşünüyorum. Kendi maddi özgürlüklerini kazanmak ve kimseye bel bağlamadan hayatlarını geçirmek için girişimde bulunabilir. Toplumsal açıdan kadınların çok bastırıldıklarını düşünüyorum. Eş, aile gibi. Yapamazsın vb. söylemlerle risk almaktan çekiniyor olabilirler. Ekonomik açıdan risk alamadıkları için. Ya her şeyi kaybedersem düşüncesi olabilir. Kaybettiğinde olumsuz etkilenecekse bir işe girişmek istemiyor olabilir. Fakat girişimci kadın daha özgüvenli olur. Kimseden beklentisi olmadan kendi ayakları üzerinde durabilir. İnsanların olumsuz düşünceleri onun için dezavantaj olabilir. Erkek egemen bir toplumda toplumsal açıdan bakarsak çok kazanması eşini olumsuz etkileyebilir. Eşi için bir problem olabilir.

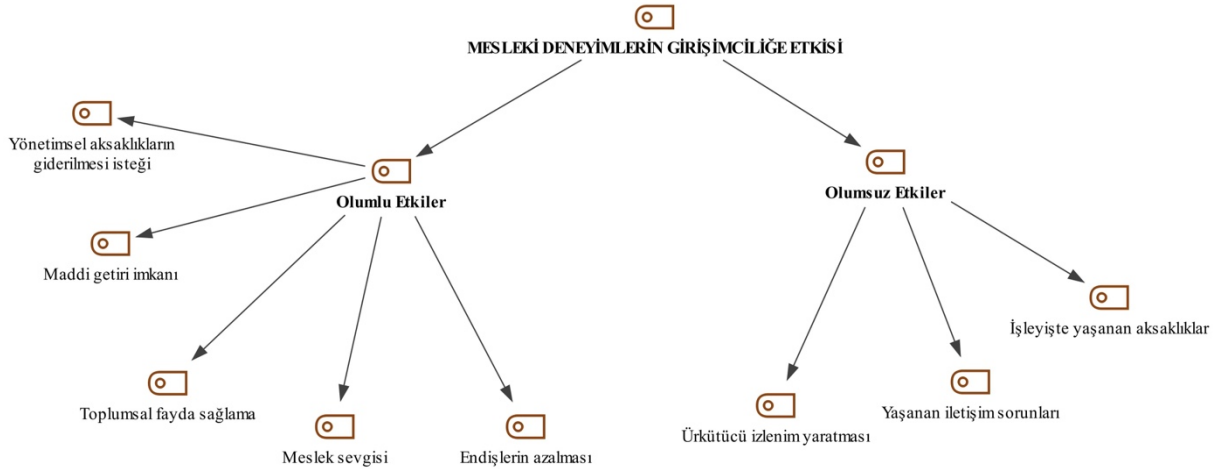
Katılımcılar "*Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimciliğe Yönelik Düşünce*" alt teması odağında; tecrübe kazanımını artırma gerekliliğinden, yeterince cesur hissetmediklerinden ve ticari zekanın olmamasından bahsederek bireysel anlamda kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca hayalleri gerçekleştirme fırsatı, cazip bir fikir, girişimciliği riskli görme ve girişimciliği idealleri arasında görme gibi öğretmen kimliklerinin yanında girişimciliğe yönelik olumlu ve olumsuz konulara değinmiştir. Alt temaya ait görsel harita Şekil 5'te gösterilmektedir.

Şekil 5. Öğretmen kimliğinin yanında girişimciliğe yönelik düşünce (MAXQDA-codes-sub-codes)

- 02-Önlisans-22-3:** Uzak bir fikir olarak geliyor. Yaratıcılık da istiyor, sürdürülebilmek, sorumluluk da almak. Şu an için bunları kendimde görmüyorum.
- 06-Önlisans-25-4:** Bana çok güzel bir fikir gibi geliyor. Uzun süre çalıştığım için oyun atölyesi istiyorum. Kreş daha fazla sorumluluk istiyor. Oyun atölyesinde belirli saat aralıkları olduğu için daha kolay olabilir.
- 09-Önlisans-24-4:** İlgi görmeyebilir açtığım yer. Konumu çok önemli açtığım yerin. Nevşehir’de böyle bir yer pek yok. Kişinin bilgi sahibi olması, çocuklarla iletişimi biliyorsa olumlu olabilir. Talebin daha fazla olduğu yerler olumlu olmasını sağlar.

Katılımcılar “Mesleki Deneyimlerin Girişimciliğe Etkisi” alt teması odağında; “olumlu etkiler” olarak yönetsel anlamda aksaklıkların giderilmesi isteği, maddi getiri imkânı, toplumsal fayda sağlama, meslek sevgisi ve endişelerin azalması gibi mesleki deneyimin olumlu etkilerine değinmiştir. Ayrıca “olumsuz etkiler” olarak kendilerinde girişimciliğin ürkütücü bir izlenim yaratmasından, yaşanan iletişim sorunlarından ve işleyişte yaşanan aksaklıklardan bahsedilmiştir. Alt temaya ait görsel harita Şekil 6’da gösterilmektedir.

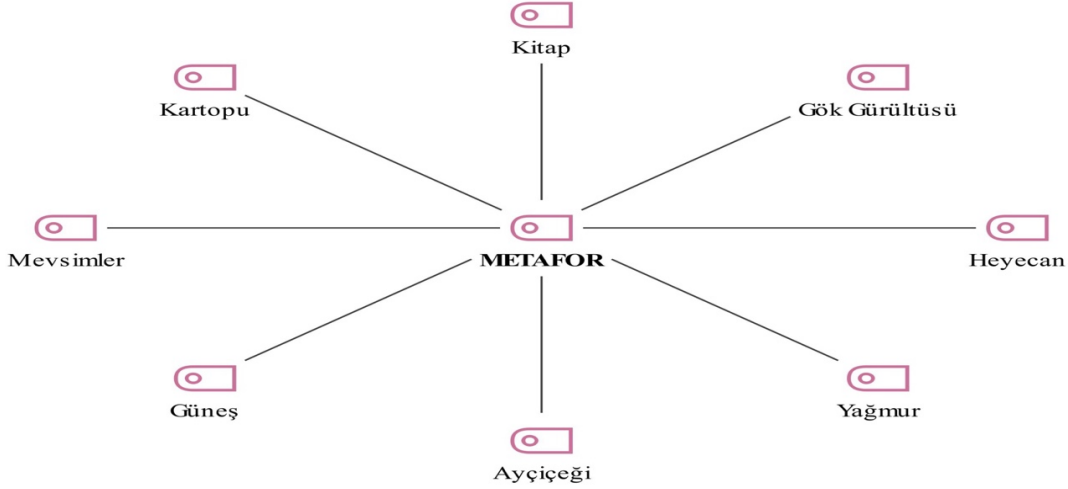

Şekil 6. Mesleki deneyimlerin girişimciliğe etkisi (MAXQDA-codes-sub-codes)

- 07-Önlisans-21-1:** Çocuklarla çalışmayı seviyorum o yüzden bu mesleği seçtim. Hem mesai saatleri olabilir hem de ortam olabilir. Kendi işinin başında olmak farklı. Her iş ortamında insanlar aile gibi olur ama daha rahat bir çalışma ortamı olur. Çalışma ortamı beni girişimciliğe itiyor.

01-Önlisans-30-6: Kayseride de çalıştım oradan buraya geldiğimde korkutucuydu bir yandan. O korkumu yendiğimi düşünüyorum. Bunun üzerine gittiğimi düşünüyorum korkumu yendim. Elime ileride bir fırsat gelse artık korkmadan adım atabilirim.

“Metaforlar” alt teması odağında ise katılımcılardan girişimcilğe yönelik benzetme yapımları istenmiş ve bu neticede “heyecan”, “yağmur”, “ayçiçeği”, “güneş”, “mevsimler”, “kartopu”, “kıtıp” ve “gök gürültüsü” gibi alt temalar ön plana çıkmıştır. Alt temaya ait görsel harita Şekil 7’de gösterilmektedir.

Şekil 7. Metafor (MAXQDA-codes-sub-codes)

07-Önlisans-21-1: Yağmurdan önceki kara bulutlara benzetirdim. Çok korkutucu geliyor ama hep böyle devam etmiyor sonunda güneş açıyor.

03-Lisans-29-4: Kartopuna benzetirdim. Bir yerden başlarsa ve sağlam başlarsa büyüyerek giden bir kartopu olur.

06-Önlisans-25-4: Ayçiçeğine benzetirdim. Güneşi takip ediyor. Gün sonunda batsa bile güneşin doğumuyla beraber yeniden açılıyor.

01-Önlisans-30-6: Gök gürültüsüne benzetirdim. Hem heyecanlı hem korkutucu hem de riskli çünkü. Çok iyi de olabilirsin bir anda çöküşe de geçebilirsin.

10-Lisans-35-8: Heyecan diyebilirim. Hem içimde çelişkili duygular hem beni neyi beklediğini kestirememek, sonuç olarak batmakta var çıkmakta...

Sonuç ve Tartışma

Kadın girişimciliğinin; ekonomik büyüme, istihdam oluşturma, toplumsal eşitsizliği azaltması, yaratıcılık ve inovasyon, toplumsal refahın artması, rol model etkisi, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik gibi ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan oldukça önem etkileri bulunmaktadır. Bu araştırmada okul öncesi kurumda çalışan öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik bakış açılarının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Araştırmada yöntem olarak fenomenolojik tasarım benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini Nevşehir ili okul öncesi kurumlarda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Yarı-Yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak kadın girişimciliğine yönelik görüş ve algıların belirlenmesi için okul öncesi öğretmenlerden açık uçlu sorular ve “metaforlar” kullanılarak bilgi toplanmıştır. Toplanan veriler tematik içerik analiz yöntemiyle bilgisayar destekli nitel veri analizi programı MAXQDA üzerinde analiz edilmiştir.

Bulgulara göre, öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik algıları “Kadın Girişimciliğine Yönelik Algılar” ana temasında “Girişimcilik Kavramının Anlamı”, “Kadın Girişimciliğinin Anlamı”, “Kadın Girişimciliğinin Avantajları ve Dezavantajları”, “Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimcilğe Yönelik Düşünce”, “Mesleki Deneyimlerin Girişimcilğe Etkisi” ve “Metaforlar” olmak üzere altı alt temada toplanmıştır. Katılımcılar “girişimcilik kavramının anlamı” odağında; risk almak, ilgi ve yetenek, sermaye, yenilikçilik, sorumluluk, özgürlük, emek, bir fikrin üretime dökülmesi gibi girişimcilik kavramının kendilerinde yarattığı algılardan bahsetmiştir. “Kadın girişimciliğinin anlamı” odağında;

kadının kendi ayakları üzerinde durması, ülkemizde zor bir iş olması ve kadının kesinlikle girişimde bulunması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. “*Kadın girişimciliğinin avantajları ve dezavantajları*” odağında; aşırı sorumluluk, çevreden gelen baskılar, ülkenin gelişmişlik seviyesi, sermaye yetersizliği, kadının çoklu rolleri, kadın girişimciliğini engelleyen faktörler gibi birçok dezavantajdan bahsedilmiştir. Bununla birlikte özgüven, özgür çalışma alanı, yüksek yaşam kalitesi, ekonomik ve duygusal tatmin, kadın girişimciliğini destekleyen faktörler gibi birçok avantaja da değinilmiştir. “*Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimciliğe Yönelik Düşünce*” odağında katılımcılar; hayalleri gerçekleştirme fırsatı sunduğundan, cazip bir fikir olduğundan, bireysel anlamda kendilerini yetersiz hissettiklerinden bahsetmiştir. “*Mesleki Deneyimlerin Girişimciliğe Etkisi*” odağında; meslek sevgisi, yönetsel anlamda aksaklıkların giderilmesi isteği, toplumsal fayda sağlama, maddi getiri imkânı ve endişelerin azalması gibi mesleki deneyimin olumlu etkilerine değinilmiştir. Ayrıca kendilerinde girişimciliğin ürktütücü bir izlenim yaratmasının olumsuz etkiler yarattığı ifade edilmiştir. . “*Metaforlar*” odağında ise katılımcıların girişimciliğe yönelik benzetme yapmaları istenmiş ve bu kapsamda; heyecan, yağmur, ayçiçeği, güneş, mevsimler, kartopu, kitap ve gök gürültüsü temaları ön plana çıkmıştır.

Kadınların küresel ekonomiye katılımı ve demokratik bir toplum, bir ülkenin ekonomik gelişimi için gerekli olduğundan politika yapıcılar kendi şirketlerini kurmak isteyen kadınların karşılaştıkları engeller konusunda endişe duymaktadır (Jalbert, 2000; Schlögl, 2004). Birçok ülkede kadınların yetenek ve başarılarına yeterince saygı gösterilmediği için kadınlar öz saygı oluşturmada girişimciliği bir fırsat olarak görmektedir (Keskin, 2014: 74). Fakat kadınların bir işe girişmek için çıktığı yolda ilk adımda karşılaştığı sosyal ve kültürel tutumlar, girişimcilik yeteneklerinin düşük olması, ilk aşamada finansal erişimde zorluk yaşama gibi durumlar kadınları cesaretini kırmaktadır (OECD, 2017: 12). Ayrıca kadınların çalışma hayatının dışında kalmalarının bir diğer sebebi cinsiyet eşitsizliğine dayalı uygulamalardır (Kartal ve Çoban, 2018). Bununla birlikte geleneksel toplumlarda erkek ailesini geçindirmek için para kazanmak zorunda olan kadın ise evine ve çocuklarına bakmakla yükümlü olan birey konumundadır. Dolayısıyla kadından öncelikle ücretsiz aile işçiliği olarak tanımlanan evde çalışması beklenmektedir (Erdoğan ve Yaşar, 2018). Girişimcinin (örneğin karı koca, baba veya anne) oynadığı özel rol bağlamındaki aile yapısı, bağımsız örgütler oluşturmak için kadın ve erkeklere uygulanan farklı güçleri açıklayabilen kritik ailesel ve toplumsal değişkenleri dayatmaktadır.

Geçiş ekonomilerindeki kadınlar, kadının toplumdaki rolüne ilişkin geleneksel algılardan sıkıntı çekmektedir ve bu tutumlar devam etmektedir (Erdem, 2004; Hovet, 2004). 2001 yılında Nevşehir'de görüşme yöntemi kullanılarak yapılan bir araştırmaya göre kadınların girişimcilik faaliyeti yapma nedenleri; ailelerine maddi destek sağlamak, eşlerinin sağlık sorunları , dul olmaları, kendilerini kanıtlamaları ve kazandıkları mesleki tecrübeyi iş hayatına entegre etme isteği olarak belirtilmiştir (Çelik ve Özdevcioğlu, 2001: 383). Kadın girişimcilerin işini kurma ve yürütme aşamasında karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de finansal kaynakların yetersiz olmasıdır. Literatürde ekonomik olarak refaha ulaşma arzusunun çoğu kere girişimciliği tetiklediği ve kendilerini garantiye alma yöntemi şeklinde algılandığı belirtilmektedir (Bozkurt, 2011). Benzer şekilde bu araştırmada da katılımcılar *Kadın girişimciliğinin avantajları ve dezavantajları*” alt teması odağında; “*avantajlar*” olarak ekonomik ve duygusal tatmin, özgür çalışma alanı, özgüven ve yüksek yaşam kalitesi gibi birçok avantaja değinmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara “*Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimciliğe Yönelik Düşünce*” alt teması odağında; tecrübe kazanımını artırma gerekliliğinden, yeterince cesur hissetmediklerinden ve ticari zekanın olmamasından bahsederek bireysel anlamda kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Keleş ve Akcanca (2023) tarafından yapılan çalışmanın nitel boyutunda “*risk alamama*”, “*özgüvenin eksik olması*”, “*cesaretin eksik olması*” ve “*deneyim yoksunluğu yaşama*” şeklinde kodlamalar yapılmıştır. Dolayısıyla alan yazında belirtilen bu sorunlarla bu araştırmadan elde edilen bulgular benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak ülkeler açısından politik güçlendirmenin yanında finansal güçlendirme sağlanarak cinsiyet ayrımı olmayan iş sahaları oluşturmak yenilikçi kadın girişimcileri teşvik etmek ve desteklemek açısından önemlidir (Özafşarlıoğlu Sakallı, 2019). Ülkelerin en önemli görevlerinden birisi ülkede girişimcilik dinamizmi güçlü olan kişilere fırsat ve fırsatlar yaratmak, onlara daha fazla yardım ve destek sağlamaktır (Durukan, 2021). Dolayısıyla kadın girişimciliğini teşvik etmek için toplumun her bir bireyi üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Ayrıca farklı meslek alanlarında ve özel bağlamlarda kadın girişimcilerin yaşadıkları deneyimler ve girişimciliğe yönelik algıları araştırılarak literatüre katkı sağlanması önerilmektedir.

Kaynakça

- Başar, M. (2005). “Girişimcilik ve Girişimcinin Özellikleri” , Yavuz Odabaşı (Ed.). Girişimcilik içinde (4-10).
- Baumol, W. (1996). Entrepreneurship, management, and the structure of payoffs. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bozkurt, Ç. Ö. (2011). Dünyada ve Türkiye’de girişimcilik eğitimi: Başarılı girişimciler ve öğretim üyelerinden öneriler. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Brenner O.C., Pringle C.D. ve Greenhaus J.H. (1991), “Perceived fulfilment of organizational employment versus entrepreneurship: work values and career intentions of business college graduates”, *Journal of Small Business Management*, 29 (3), p.62-74.
- Çelik, C. ve Özdevecioğlu, M. (2001), “Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma”, 1. Orta Anadolu Kongresi, Nevşehir, 487-498.
- Deveci, İ. (2016). Fen bilimleri öğretim programıyla (5-8) bütünleştirilmiş girişimcilik eğitimi modüllerinin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Durukan, L. (2021). Türkiye’de kadın girişimcilerin desteklenmesinde KOSGEB’in rolü. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 17-37.
- Durukan, L. (2021). Türkiye’de kadın girişimcilerin desteklenmesinde KOSGEB’in rolü. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 17-37.
- Erdem, S. (2004). Women entrepreneurs in transition economies: Main obstacles and recommended solutions. *Recent Economic Developments and Problems in the Transition Economies*, Turkish Manas University Conference in Economics. <http://www.manas.kg/pdf/economickonferans/articles/15.pdf>, accessed December 9.
- Erdogan, S. ve Yaşar, S. (2018). Türkiye’de kadın istihdamının gelişimi: Konya-Karaman örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20 (34), 18-28.
- Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1567 Açıköğretim Fakültesi Yayını. No: 824.
- Grbich, C. (2007) *Qualitative Data Analysis ‘Qualitative Data Analysis’ (S. 3-14), ‘Phenomenology’ (S.84-94)* SagePublications ISBN 97-1-4129-2142-8.
- Hisrich, R. D. ve Peters M. P. (2002). *Entrepreneurship, Fifth Edition*, USA: McGraw-Hill Irwin.
- Hisrich, R.D. (2005). *Entrepreneurship. Sixth Edition*. New York: McGraw-Hill.
- Hovet, J. (2004). Searching for balance, *The Prague Tribune*, 103, <http://www.prague-tribune.cz/2004/6/7.htm>, accessed December 8, 2004.
- Husserl, E (1970) trans D Carr *Logical investigations* New York, Humanities Press.
- Jalbert, S. (2000). Women entrepreneurs in the global economy. *Center for International Private Enterprise*. <http://www.cipe.org/pdf/programs/women/jalbert.pdf>.
- Kartal, M. & Çoban, O. (2018). Emek Piyasasında Kadın Çalışanlara Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı: Kahramanmaraş Tekstil Sektörü Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39: 67-81.
- Keles, M.B. & Akcanca, N. (2023). Okul öncesi öğretmen adaylarının girişimcilik özelliklerinin incelenmesi: Açıklayıcı ardışık desen çalışması, *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(2), 869-892.
- Keskin, S. (2014). Türkiye’de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9 (1), 71-94.

- Mayring, P. (2000) “Qualitative Content Analysis”, *Forum: Qualitative Social Research*, Cilt 1, No.2, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2386>.
- Moore, D. P. ve Buttner, E. H. (1997), *Women Entrepreneurs: Moving Beyond the Glass Ceiling* (Sage, Thousand Oaks, CA).
- OECD (2017). Policy Brief on Women’s Entrepreneurship, OECD publishing, Paris. <https://www.oecd.org/cfe/smes/Policy-Brief-on-Women-s-Entrepreneurship.pdf> Erişim tarihi: 20.09.2023.
- OECD. (1991). Recent developments in self-employment. *Key issues for labor market and social policies*, Paris. <http://www.oecd.org/dataoecd/58/39/2485491.pdf>, Erişim tarihi 17.09.2023.
- Özafşarlıoğlu Sakallı, S. (2019). Kadın Girişimciler, İşletmelere ve Girişimcilğe Güncel Bakış. Ed. Muhammet Saygın. Eğitim Yayınevi. Konya.
- Schlögl, H. (2004). Small and medium enterprises: Seizing the potential. *Observer*, 243: 46–48.
- Sequeria, M. J. (2004). The effect of network ties and entrepreneurial self-efficacy on immigrant new venture intentions. Unpublished Doctorate Dissertation, The University of Texas.
- Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Journal of Management*, 25(1), 217—226.
- UK Office for National Statistics, (2009). “Women in Business”. Available at: <http://www.prowess.org.uk/facts> Erişim tarihi: 18.09.2023.
- Yıldırım, A., & Simsek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Ekonomik kalkınma ve istihdam yaratma açısından girişimciliği teşvik etmek ülkeler için giderek daha önemli hale gelmektedir. Bilhassa kadınların en hızlı yükselen girişimci popülasyonlarından biri olduğu ve dünya çapında inovasyona, iş yaratmaya ve ekonomilere önemli ölçüde katkıda bulunduğu düşünüldüğünde kadın girişimciliğinin farklı perspektiflerden incelenmesi gerekmektedir. Okul öncesi eğitimi bölümü mezunları kreş, gündüz bakımevi, anaokulu, çocuk kulübü gibi resmi ve özel eğitim kurumlarında eğitimci ve yönetici olarak çalışabilecekleri gibi özel bir ana okulu açıp işletebilmektedir. Bu araştırmanın amacı okul öncesi kurumda çalışan öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda araştırmada yöntem olarak fenomenolojik tasarım benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini Nevşehir ili okul öncesi kurumlarda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu araştırmanın, kadın girişimciliği üzerine mevcut literatürü sistematik olarak gözden geçirerek okul öncesi kurumda çalışan 10 kadın öğretmenle yapılan görüşmelerden elde edilen nitel verilerle birleştirilip karşılaştırarak literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Görüşmeler alanında uzman kişilerin görüşleri alınarak hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme tekniği aracılığıyla yürütülmüştür. Veriler gönüllülük esasına dayanarak yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yarı-Yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak kadın girişimciliğine yönelik görüş ve algılarını belirlemek için okul öncesi öğretmenlerden açık uçlu sorular ve “metaforlar” kullanılarak bilgi toplanmıştır. Toplanan veriler tematik içerik analiz yöntemiyle bilgisayar destekli nitel veri analizi programı MAXQDA üzerinde analiz edilmiştir. Bulgulara göre, öğretmenlerin kadın girişimciliğine yönelik algıları “Kadın Girişimciliğine Yönelik Algılar” ana temasında “Girişimcilik Kavramının Anlamı”, “Kadın Girişimciliğinin Anlamı”, “Kadın Girişimciliğinin Avantajları ve Dezavantajları”, “Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimcilğe Yönelik Düşünce”, “Mesleki Deneyimlerin Girişimcilğe Etkisi” ve “Metaforlar” olmak üzere altı alt temada toplanmıştır. Katılımcılar “girişimcilik kavramının anlamı” odağında; risk almak, ilgi ve yetenek, sermaye, yenilikçilik, sorumluluk, özgürlük, emek, bir fikrin üretime dökülmesi gibi girişimcilik kavramının kendilerinde yarattığı algılardan bahsetmiştir. “Kadın girişimciliğinin anlamı” odağında; kadının kendi ayakları üzerinde durması, ülkemizde zor bir iş olması ve kadının kesinlikle girişimde bulunması gerektiğinin üzerinde durmuştur. “Kadın girişimciliğinin avantajları ve dezavantajları” odağında; aşırı sorumluluk, çevreden gelen baskılar, ülkenin gelişmişlik seviyesi, sermaye yetersizliği, kadının çoklu rolleri, kadın girişimciliğini engelleyen faktörler gibi birçok dezavantaja değinmiştir. Bununla birlikte özgüven, özgür çalışma alanı, yüksek yaşam kalitesi, ekonomik ve duygusal tatmin, kadın girişimciliğini destekleyen faktörler gibi birçok avantaja da değinmiştir. “Öğretmen Kimliğinin Yanında Girişimcilğe Yönelik Düşünce” odağında; hayalleri gerçekleştirme fırsatı sunduğundan, cazip bir fikir olduğundan, bireysel anlamda kendilerini yetersiz hissettiklerinden bahsetmiştir. “Mesleki Deneyimlerin Girişimcilğe Etkisi” odağında; meslek sevgisi, yönetsel anlamda aksaklıkların giderilmesi isteği, toplumsal fayda sağlama, maddi getiri imkânı ve endişelerin azalması gibi mesleki deneyimin olumlu etkilerine değinmiştir. Ayrıca kendilerinde girişimciliğin ürktücü bir izlenim yaratmasının olumsuz etkilerine değinmiştir. “Metaforlar” odağında ise; katılımcıların girişimcilğe yönelik benzetme yapımları istenmiş ve bu neticede beyecan, yağmur, ayçiçeği, güneş, mevsimler, kartopu, kitap ve gök gürültüsü temaları ön plana çıkmıştır.

GÜLME KURAMLARI İLE LAKAPLARA BİR BAKIŞ A LOOK AT NICKNAMES WITH LAUGHTER THEORIES

Ayşenur ÖZDAL

Gaziantep Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı

aysenurozdal@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-8941-4503

ÖZ

Geliş Tarihi:

12.01.2024

Kabul Tarihi:

07.03.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2025

Anahtar Kelimeler

Mizah
Takma ad
Üstünlük
Uyumsuzluk
Rahatlama

Keywords

Humor
Nickname
Incongruity
Superiority
Relief

İnsanlar arasındaki iletişim sözlü ve sözsüz ifadelerin birlikteliği ile gerçekleşmektedir. Sözlü iletişim, duygu ve düşüncelerin konuşma yoluyla ifade edilmesini içerirken, sözsüz iletişim mimikler, jestler ve vücut dili aracılığıyla gerçekleşir. Her iki iletişim yolunun dengeli kullanılması etkileşimin daha açık olmasına katkı sağlar.

Sözsüz iletişim yollarından biri olan gülme; şaşkınlık, gurur, memnuniyet, heyecan, tikslenme, öfke gibi bazı duyguların yansımaları olabilmektedir. İnsanları tanımlama yollarından biri olan ve kültürel arka plana sahip lakaplar da çeşitli nedenlerle gülmeye yol açmaktadır. Bu çalışmada, lakapları gülme kuramları çerçevesinde analiz ederek, lakaplardaki mizahi unsurların temelinin incelemek amaçlanmıştır. Anket, görüşme ve gözlem yöntemleri kullanılarak toplumun lakapların mizah içerip içermediğine dair görüşleri, lakaplara verilen gülme tepkisi, toplumda mizahi olduğu düşünülen lakaplar ve bu lakaplara neden güldüğü üzerine çok yönlü bir araştırma yapılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler gülmenin üç temel kuramı ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda bazı lakapların kişiyi tanımlayan bir ad olmanın yanı sıra üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama kuramlarının sunduğu gerekçelerle gülmeye yol açan sözcükler olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

Communication between people occurs through the combination of verbal and non-verbal expressions. While verbal communication involves expressing feelings and thoughts through speech, non-verbal communication occurs through facial expressions, gestures and body language. Balanced use of both communication methods contributes to a more open interaction.

Laughter, one of the ways of non-verbal communication; It may be a reflection of some emotions such as surprise, pride, satisfaction, excitement, disgust and anger. Nicknames, which are one of the ways to identify people and have a cultural background, also cause laughter for various reasons. In this study, it is aimed to examine the basis of humorous elements in nicknames by analyzing them within the framework of laughter theories. Using survey, interview and observation methods, data was obtained by conducting a multifaceted research on society's views on whether nicknames contain humor or not, the laughing response to nicknames, nicknames that are considered humorous in the society and why these nicknames are laughed at. The data obtained were evaluated with three basic theories of laughter. As a result of the study, it was seen that some nicknames, in addition to being a name that describes a person, are words that cause laughter due to the reasons provided by the theories of superiority, incongruity and relaxation.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1418837>

Atıf/Cite as: Özdal, A. (2024). Gülme kuramları ile lakaplara bir bakış. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 297-309.

*İsim dediğimiz nedir ki?
Gül dediğimiz şu şey, kokar başka bir isimle de,
Aynı güzellikte.
Shakespeare*

Giriş

Gülme, mizahın fiziksel ifadesidir. Genellikle olumlu işlevleriyle bilinen mizah, kimi zaman sorgulanması gerekecek biçimde etkileyici ve zararlı bir güç olmuştur. Mizahı ele alan akademik araştırmalar tamamen derleme niteliğindeki metin merkezli çalışmalar ile mizahı sosyolojik, psikolojik ve kültürel perspektiflerden inceleyen teorik çalışmalardan oluşmaktadır (Öğüt Eker, 2014, 3-4). Türk halkbilimi mizah araştırmaları üzerine 2015'te yapılan bir çalışmada gülme kuramları ile yapılan araştırmalarda çoğunlukla fıkra tipine bağlı kalındığı tespit edilmiştir (Emeksiz, 2015). Azem Sevindik'in "Türk Halk Kültüründe Mizah Ekolojisi"(2021) başlıklı çalışmasında anlatıya dayalı sözlü türler ve mizah ilişkisi detaylı biçimde incelenmiştir. Çalışmada ninni, masal, atasözü, deyim, bilmece, tekerleme, mani, türkü ve fıkralardaki mizah analiz edilerek lakapların da mizah içeren sözcükler olduğuna değinilmiştir. Görülmektedir ki toplumun kültürel, sosyal ve politik dinamiklerini yansıtan mizahın unsurları Türk halk edebiyatı türlerinin içerisinde kendine yer bulmuş, bu türler mizah yapmaya aracı olmuştur.

Fıkralar, deyimler, tekerlemeler, türküler ve diğer ifade biçimleri, kültürün ve dilin yaşayan bir unsuru olan mizahın önemli örneklerini içermektedir. Mizahî unsurlar barındıran sözlü kültür varlıklarından biri de lakaplardır. Lakapların toplumun mizah anlayışını yansıttığı (Kaya ve Şimşek, 2021, 298; Öger, 2014, 33; Erol Çalışkan, 2016, 105), sosyal yaşamın bir getirisi olarak edebiyata da sirayet ettiği (Özdemir, 2022, 807) ve klasik edebiyatta lakaplar üzerinden nükte yapıldığı (Şahin ve Kavak, 2020) yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır. Türk halkbilimi çalışmaları içerisinde lakapları gülme kuramları ile ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mariusz Rutkowski tarafından yazılan "Humorous Names in the Light of Incongruity Theory" (2016) başlıklı araştırma makalesinde lakapların mizahî özellikleri gülme kuramlarından uyumsuzluk teorisi ile incelenmiştir. Söz konusu çalışmada isimlerin taşıdığı anlamların çeşitli durumlar ve bağlamlar içinde nasıl değişebileceği incelenmiş, uyumsuzluk kuramının bu değişiklikleri etkileyen farklı mekanizmaları anlamaya yardımcı olabileceği belirtilmiştir.

Bu çalışmada lakaplardaki mizahın kökenini analiz etmek amaçlanarak anket, görüşme ve gözlem yöntemleri ile veriler elde edilmiştir. Sahaya çıkmadan veya sahada kullanılabilen anket yöntemi, geniş alan çalışmalarında kullanılan, evet/hayır şeklinde veya kısa cevapların verilebileceği bir yöntemdir (Ekici, 2018: 64). Bu çalışma için hazırlanan anket, katılımcıların lakapların mizah içerip içermediğine dair düşüncelerini, mizah barındırdığını düşündükleri lakapları ve söz konusu lakaplara neden güldüklerini belirlemeyi sağlayan sorular ile oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan bir diğer yöntem olan görüşme yöntemiyle önceden belirlenen kaynak kişilere ulaşılarak toplumda lakapların nasıl oluştuğu, hangi durumlarda kullanıldığı, ilişkilere nasıl yansıdığı ve lakapların gülme tepkisine sebep olup olmadığı hakkındaki görüşler derlenmiştir¹. Ayrıca lakapların günlük hayatta nasıl kullanıldığı ve insanların lakaplara nasıl tepki verdiği üzerine de gözlem yöntemiyle incelemede bulunulmuştur. Çalışmada kullanılan yöntemler neticesinden mizahi özellik taşıyan ve insanlarda gülmeye sebep olan yüzden fazla lakap elde edilmiş ve bu lakaplardan seçilen örnekler gülmenin üç temel teorisi çerçevesinde incelenmiştir². Bu inceleme neticesinde lakapların üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlatma kuramlarının açıkladığı sebeplerle gülmeye yol açtığı görülmüştür.

Mizah ve Gülme

İnsanlar birbirleriyle etkileşimde bulunurken sözlü ve sözsüz iletişim yöntemlerini kullanır. Sözlü iletişim, duygu ve düşüncelerin konuşma yoluyla ifade edilmesidir. Sözsüz iletişim ise mimikler, jestler ve vücut dili ile gerçekleşir. Bu iki iletişim türünün dengeli kullanımı, etkileşimin daha zengin ve anlamlı olmasına katkıda bulunur. Ancak, sözsüz iletişim yöntemleri devre dışı bırakıldığında, iletişimin eksik veya yetersiz olduğu gözlemlenebilir. Örneğin, yüz ifadesi veya jestler olmadan anlatılan bir hikâyeye, duygusal zenginliğini kaybedebilir.

¹ Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 04.01.2024 tarihli 01 nolu toplantısının 2 sayılı kararı ile etik kurul onayına sahiptir.

² Çalışmada incelenen lakap örnekleri aşığılama, dışlama, alay etme içerdiği için kişi adlarına yer verilmemiştir.

Sözsüz iletişim yollarından biri gülmektir. Gülmek; insanın hoşuna giden veya tuhaf bulduğu şeyler karşısında genellikle sesli şekilde duygularını ifade etmesi, alay etmek olarak tanımlanmıştır (URL-1). Olay ve durumlara verdiğimiz tepkiler, çoğu şey gibi bağlı olduğumuz kültürel normlara göre şekillenir. Bu nedenle insana özgü bir davranış şekli olan gülme eyleminin toplumsal yapının etkisi altında biçimlendiği söylenebilir. Neye neden güldüğümüzü basitçe düşündüğümüzde bize eğlenceli gelen olaylar ve durumlar karşısında tepkimizi gülerik ortaya koyduğumuzu ve gülmenin olumlu duygularla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Türkçedeki “bıyık altından gülmek, k.çıyla gülmek, bir göz gülmek, pis pis gülmek, sinirden gülmek, yüze gülmek... vb.” deyimler gülmenin çok farklı sebeplerden kaynaklandığını göstermektedir.

Yüzyıllardır birçok düşünür, gülme olgusunu anlamlandırmaya çalışmış ancak hâlâ tatmin edici bir açıklamaya ulaşamamıştır. Gülme kuramlarına bakıldığında temel konularda bile bir uzlaşmanın olmadığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar gülmenin bir duyguyla ilişkilendirilemeyeceğini savunurken, bazıları gülmeyi bir duygu olarak tanımlamıştır. Gülmeyi sadece bir davranış olarak ele aldığımızda, esnemek veya öksürmek gibi fizyolojik bir tepki olmadığı anlaşılır. Gülmek, duygularla ilişkilidir, ancak bu bağlantının tam olarak nasıl olduğu konusunda çeşitli iddialar ortaya atılmıştır (Morreall, 1997: 5-6). Koestler (1997: 6) gülmeyi açığa çıkaran durumların neredeyse sonsuz olduğunu söylemiştir. Gülmenin ortaya çıkmasında insanın duygusal durumunun yanı sıra mübalağa, argo, tezat, saçmalama gibi dil oyunları da etkili olmaktadır (Usta, 2008: 6-7). Bu teknikler de gülmeyi açıklamayı daha güç hale getirmektedir.

Antik Yunan filozofu Aristoteles, Poetika'da gülünç olanın özünün soylu olmayışa ve kusura bağlı olduğunu söylemiştir. Komik bir maske, çirkin ve kusurludur ve acı veren bir ifadesi yoktur (Aristoteles, 1987: 20). Rönesans'ın gülme anlayışına göre dünyaya, tarihe ve insan doğasına dair temel gerçeklik biçimlerinden birini temsil eden gülmek derin felsefi bir anlama sahiptir. Dünyayı yeniden keşfetmek anlamına gelen gülmek ciddi bir bakış açısından daha derinlikli bile olabilir. Bu sebeple gülme, evrensel sorular soran yüksek edebiyatta kendine ciddiyet kadar yer bulur. On yedinci yüzyıl ve sonraki dönemlerde gülme algısı, evrensel ve felsefi bir nitelik taşımamakla birlikte, sadece toplumsal yaşamın bireysel ve tipik durumlarına işaret edebilir. Gülme, önemli ve temel konuları ifade etmekten uzaktır; komik olarak kabul edilemez. Örneğin, tarih ve tarihî figürler, krallar, generaller veya kahramanlar, komik bir şekilde tasvir edilemez. Komığın kapsamı sınırlıdır ve genellikle belirli özel ve toplumsal zaafarla ilişkilidir. Bu bağlamda, gülmenin diliyle dünyaya ve insan doğasına dair temel gerçekler ifade edilemez (Bakhtin, 2001: 87).

Gülmenin temelini bakıldığında tespit edilen üç gözlemden biri tamamıyla “insana özgü” olan şeylerin dışında komiklik olmadığıdır. Bir hayvana veya eşyaya, komik bulunsu da, insanın bunlara verdiği anlamlardan dolayı gülünmektedir. Temelde yatan bir diğer unsur “duygusuzluk ”tur ki heyecan, acıma, sevgi gibi duygular gülmeyi engellemektedir. Aldırmazlık hali gülmenin ortaya çıkmasında etkilidir. Komik olan şeyin etkisinin ifade bulması için duyguların ön planda olmaması gerekmektedir. Üçüncü unsur ise “grup” varlığının olmasıdır. Bir grubun birbirlerine anlatıp güldükleri şeye onlardan bağımsız olan kişi gülemez (Bergson, 2011: 12-15). Esneme gibi bulaşıcı bir özelliğe sahip olan gülmenin fonksiyonlarına bakıldığında genişleyen ve diğerleri üzerinde de etki bırakan bir yanı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, bir kişi güldüğünde sadece kendi psikolojik rahatlamasını yaşamakla kalmaz, aynı zamanda çevresindeki insanlarla iletişim kurar, duygularını paylaşır ve sosyal bağlarını güçlendirir. Ancak gülme veya gülümseme, bazen üstünlük iddiasında bulunma, başkalarını küçümseme, dışlama veya aşağılama amacıyla da kullanılabilir. Bu durum, sosyal hayatta iletişim sorunlarına yol açabilir. Tarihsel olarak bakıldığında, özellikle tarihin ilk dönemlerinde gülmenin olumsuz bir anlama ilişkilendirildiği görülmüştür (Ceyhan Coştu, 2020: 136).

Gülmece sözcüğü eğlendirme, ince alay ve mizah olarak tanımlanmıştır (URL-2). Koestler, “Mizah Yaratma Eylemi” nde gülmenin bir tepke olduğunu belirtmiştir. İnsanın görsel veya işitsel bir uyarıcıyı komik bulması sonucunda gerçekleşen gülme eylemi mizahın en etkili ögesidir. Mizahın bileşenleri her zaman olumluluğu simgelememektedir (Öğüt Eker, 2014: 54-55). Aziz Nesin (2001:19) mizah ile ilgili şunları söylemiştir;

“Mizabta gülme vardır, gülme olmayan şey mizab olamaz. Mizabın kökeninde gülmeden başka bir şey aramak doğru olmaz. Ancak bu gülmenin oranı, kasıkları çatlatıncaya dek katılıncasına gülmekten bıyık altından gülmeye, gülümsemeye, belli belirsiz gülümsemeye (La Jacond gülümsemesi) gözlerinin içi gülmeye, dıştan hiç belli edilmeden içten gülmeye dek değişir; ama hepsi de mizabın kapsamı içine giren, mizabın konusu olan gülmedir.”

Amacı toplumsal mesaj vermek veya sadece eğlendirmek olan mizah, bir şaşırtmaca etkisine dayanmaktadır. Farklı düşünülerek, durum ya da sorunun daha önce görülmeyen veya sadece algının sınırlarında bulunan bir yönüne dikkat çekilerek mizah oluşturulmaktadır (Koestler, 1997: 99-101). “Mizah, keskin bir zekânın; sıra dışı, aykırı, ani ve beklenmedik, kimi zaman eğlendirici, kimi zaman sorgulayıcı biçimde, kimi zaman da acımasızca yapılarak kazandığı sessiz zaferdir” (Öğüt Eker, 2014: 54). Mizah, zayıf olanın güçlüye karşı üstün olduğu, mevcut düzene karşı bir duruş olarak insanlığın, gerçekle yüzleşmesi de demektir. Bu bağlamda mizah hakikatten esinlenerek onu yeniden yorumlayıp komik olanın dikkat çekici yönüyle ifade etmektir (Alay, 2019: 22). Birçok araştırmacı mizahın olumluluğunu söylemiş olsa da görülmektedir ki mizahın içerdiği unsurlar her zaman olumlu sonuçlar oluşturmamıştır. Alay etme, istihza, abartılı gülme gibi sonuçları olan negatif mizah insanlara acı çektiren, onları küçük düşüren etkiye sahiptir. Pozitif mizah ise dayanışmayı, iyiliği, sevgiyi teşvik etmektedir (Öğüt Eker; 2014: 64-66). Mizah yaşamın tüm yönlerine nüfuz etmiş bir olgu olarak sözlü kültür unsurlarına da yansımıştır. Negatif ve pozitif mizahı aktaran sözlü kültür unsurlarından biri de lakaplardır.

Lakaplar

İnsan, hayatı boyunca karşılaştığı her türlü soyut ve somut varlığı, olayı veya durumu zihninde canlandırır. Bu canlandırmalar, iletişim kurma ihtiyacı duyulduğunda işaretler aracılığıyla ifade edilir. Deneyim dünyasının genişlemesiyle birlikte canlandırılanların sayısı artar, bu da basit işaretlerin karmaşıklığı ifade etmede yetersiz kalmasına neden olabilir. Bu aşamada, işaretlerin yerini daha az çaba gerektiren sesler alabilir. Sesler, zaman içinde her varlık veya durumu ifade eden kelimelere dönüşebilir. Kelime sayısının da insanın deneyimlerinin çeşitlenmesiyle birlikte arttığı düşünülebilir (Boyras, 1998: 107). İnsanların birbirleri ile ilgili çeşitli gözlem ve tespitleri neticesinde ortaya çıkan lakaplar, kişinin ad ve soyadları dışında onlara verilen tanımlama isimleri olmuştur. Kişinin fiziksel ve karakteristik özelliklerini tarif eden veya yaşanmış bir olayı işaret eden bu ifadeler kültürel arka plana sahip olmaları dolayısıyla halkbilimi bağlamında incelenmektedir. Toplumun iletişim kodlarından olan lakaplar sadece lakabı oluşturan sözcükten ibaret değildir. Lakabın kullanıldığı grubun etnik kökenini, kültür yapısını, zekâsını, mizah gücünü anlamak için bu sözcükler birer araçtır.

Lakap Arapça kökenli bir sözcüktür. Dileler, lakabı bir kişiye gizli kalmasını arzuladığı bir kusuruyla seslenmek anlamına gelen “nebez” ile izah etmişlerdir. Sonraları bireyin severek aldığı, sosyal yaşamda onu yücelten isim anlamına gelen “na’t” sözcüğü de lakap yerine kullanılmıştır (Kalkaşendi, V, 412’den akt. Bozkurt, 2003: 65). Dinî ve kültürel çerçevedeki yaklaşımlar veya yasaklamalar, halk arasında yaygın olarak kullanılan ve bireylere atfedilen alternatif isimler olan lakapların kullanımında önemli bir etki yaratmamıştır. Kuran-ı Kerim’de lakap takmak ile ilgili “*Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır!*” buyurulmuştur (URL-6). 26 Kasım 1934 tarihli 2590 numaralı lakap ve unvanların kaldırılması hakkındaki kanunla da erkek ve kadınların sadece adlarıyla anılmalarına karar verilmiştir (URL-3). Lakaplar konusunda din ve devlet aynı emri vermiş olsa da Anadolu insanı lakap takmaktan geri durmamıştır. Bu durum otoriteye karşı bir direniş biçimi değildir. Daha çok lakapların sosyal kimlikler olarak toplum tarafından benimsenmiş olmasıyla ilgili bir husustur.

“*Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad*” (URL-4) olan lakaplar genellikle kişilik özellikleri, fiziksel görünüm, yaşam şekli, bireysel beğeniler ve yetenekler, meslek, yaşam olayları, memleket ve soy bağına bağlı olarak verilmektedir. İnsanların lakap verirken eğlenmeyi ve mizahı önde tuttuğu görülmektedir (Coşar, 1999: 29). Bir birey, birine lakap takarak veya kullanarak, karşı tarafın özelliklerini anladığını ve aralarındaki ilişkinin samimi olduğunu ifade etmekte ve bu yolla kendini güvende hissetmeyi amaçlamaktadır. Önemli bir nokta da ismin, bireyin adlandırdığı varlık üzerinde bir tür sahiplik duygusu oluşturmasıdır. Lakap da bir tür isimlendirme biçimi olduğuna göre, insanlar lakap aracılığıyla kişi üzerindeki sahiplenme ve benimseme hissini tatmin etmeyi amaçlamaktadırlar (Boyras, 1998: 116).

“İlk örneklerini Türk destanlarında gördüğümüz lâkaplar, kişiyi bazen aşağılayan bir söz olabilmekte; bazen de çok özel bir ayrıcalık verebilmektedir. Ancak, lâkapların gerçeğe uygun olarak bir kişiye verilmesi, halkımızın bu konudaki yeteneğini ve mizahi yönünü de ortaya çıkarmaktadır” (Erol Çalışkan, 2016: 105). Karakter özelliği, fiziksel görünüş ve bir yaşantı sonucu verilen lakaplarda toplumun keskin zekâsını mizahi bir dille ortaya koyduğu görülmektedir. Bir kişiye verilen lakap o kişinin mesleği, soyadı veya baba adı gibi bir sebepten kaynaklanmıyorsa böyle bir lakap ilk kez duyulduğunda ve lakabın verilme hikâyesi bilindiğinde gülme

tepkisinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Lakaba gülünmesine sebep olan şey, lakabın verilmiş gereğesidir. Gülmeyi yaratan algı bazen lakap söylendiğinde anlaşılmaktayken bazen de lakabın verilmiş hikâyesi öğrenildikten sonra oluşmaktadır. Bu bağlamda mizahi lakapların gülme dinamiğinin yüksek olduğu ortamlarda daha çok kullanıldığı görülmüştür.

Bir kimseye lakap olarak verilecek sözcüğün grup kültürünün dikkatine ve anlayışına uygun olması gerekmektedir (Boyras, 1998: 110). İçinde mizahı barındıran, duyulduğunda hafif bir gülümsemeye veya güçlü bir kahkahaya neden olan lakaplar tek kelimelik güldürü sözcükleri gibidir. Çoğu zaman lakabın verilmesine dair hikâyenin tamamıyla dinlenmesine gerek olmadan verilmiş sebebi anlaşılabilir. Grup dinamiği içinde lakabın sahibinin fiziksel özelliği veya karakteri tuhaf bulunması dolayısıyla gülünçtür. Çok kilolu, çok zayıf, çok kısa veya aşırı uzun birisi için endişe acıma ve üzüntü hissedilse de; çok konuşan, sesi çok tiz veya kendini fazla kibar bulan birisi rahatsız edici bulursa da bu kişilerin herhangi bir nesneye veya duruma benzetilmesi komiktir. Neredeyse herkes için komik olan bu durumun tek kelimeyle ifade edilmiş de aynı gruba mensup kişilerde aynı çağrışımları yaratmaktadır. Örneğin, çok kilolu birine “Dozer” lakabının verilmesinin sebebini insanlara açıklamaya lüzum yoktur. Bu lakap duyulduğunda ağlamak, hayrete düşmek, şaşırarak gibi tepkiler oluşmamaktadır. Toplumda bazı lakapların insanların duygusal refahlarını olumsuz etkileyebileceği ve hoşgörü sınırlarını aşabileceği bilinerek kişinin yüzüne karşı söylemekten imtina edilse de bu lakaplar alay etme veya temeldeki esprinin hoş gitmesi sebebiyle gülme tepkisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Soyadının, baba-dede isminin, mesleğinin, memleketin lakap olarak kullanılması veya kişinin bir özelliğinin benzetme, kinaye, tariz barındırmadan ona lakap olması gülmeye sebep olmamaktadır. Örneğin, soyadı Mercimek olan birine “Mercimek”, gözleri görmeyen birine “Kör” lakabının verilmesi toplumda komik bulunmaz ancak kafası sıra dışı biçimde küçük olan birisine verilen “Mercimek” lakabı komik bulunur. Aynı şekilde sakar, dikkatsiz birine verilen “Kör” lakabı da alay etme veya hoş gitme sebebiyle gülme tepkisine sebep olur.

Lakap veren kişi sosyal kurumların doğrudan etkisi altında değildir. Ancak bu, verilen lakapların sosyal kurumlarla hiçbir bağlantısı olmadığı anlamına gelmez. Asıl önemli olan bireyin lakap seçiminde herhangi bir zorunluluk tarafından kısıtlanmamasıdır. Yani, bir lakap, bireyin özgürce sergilediği davranışların bir yansıması olarak görülebilir. Kişinin belirgin bir özelliğini gören herhangi biri tarafından verilebilen lakap, grup tarafından tasvip ve tasdik edildiğinde yaygınlık kazanmaya başlar (Boyras, 1998: 109, 113). Bir lakabın ilk kez nasıl ortaya çıktığına bakıldığında bazı lakapların doğal biçimde, bazılarının ise kasıtlı verildiği tespit edilmiştir. Okul, iş yeri, kahvehane gibi grup aidiyetinin hâkim olduğu ortamlarda herhangi bir kişiye lakap vermek üzerine diyalogların gerçekleştiği ve öneriler içinden mizahı en yoğun barındıran lakabın seçildiği görülmüştür. Grup tarafından benimsenen bu lakap, bazen grup dağılsa bile söylenmeye devam etmiştir (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5). Örneğin, bir okuldaki öğrenciler tarafından öğretmene takılan lakap, öğrenciler mezun olsa dahi okula yeni kaydolmuş öğrencilere devredilmiştir. Bunun yanı sıra günlük yaşamdaki herhangi bir olay neticesinde beliren bir kelime veya bir kişiyi diğerlerinden ayırt etmek için söylenen bir tanımlama sözcüğü zamanla kişinin lakabı olmuştur. Her iki şekilde de lakaplarda mizah yer almaktadır.

Kişilerin başkaları hakkındaki izlenimlerini yansıtan lakaplar, samimiyet ve iyi mizahın yanı sıra atılganlık ve güvenlik imajlarını da yansıtmaktadır (Mehrabian, 2021'den akt. Black vd., 2014). Bir lakabı hatırlamak kaybolan bir kimliği belirlemeye, anıları hatırlatmaya, mizah yapmaya ve hatta belki de bu üçünü aynı anda gerçekleştirmeye hizmet etmektedir (Leslie ve Skipper, 1990: 279). Lakaplar kasıtlı mizahlarla doludur. Hemen hemen bütün mikro topluluklarda insanlara gayri resmi isimler verilmektedir. Bu isimlerin pragmatik amacı lakap verilen kişinin bazı özelliklerini öne çıkarma veya kişiye hissedilen bazı duyguları ifade etmektir. Özellikle alay etmek amacıyla verilen lakapların “düşman” veya “çatışmacı” karakteri mizahın ölçüsünü artırmaktadır (Rutkowski, 2016: 136). Lakaplara, bir fıkra anlatisına veya tiyatro gösterisine güldüğümüzden daha az gülsek de gülmeyi ortaya çıkaran duygu ve düşünceler hepsinde ortaktır. Bireyin görünümüne, davranışına veya yaşamına mizahi bir gönderme içeren lakaplar bu çalışmada gülme teorileri ekseninde incelenmiştir. Mizahi lakaplar kişilerle alay etmenin, onlara üstünlük kurmanın ve rahatlamının bir yolu olmuştur. Mizahi lakaplar, lakabın verilmesini tetikleyen durum (görünüm, davranış veya yaşantı) ortadan kalktıktan sonra dahi bireyin ikinci bir ismi gibi kullanılmaya devam etmiştir. Lakabın belli bir bağlamda ortaya çıkması onu sıradan bir ad olmaktan çıkarmakta ve lakap uyumsuzluk, üstünlük ve rahatlatma kuramlarıyla açıklanan sebeplerle gülmeye neden olmaktadır.

Üstünlük Kuramı

Üstünlük kuramına göre gülme, bir bireyin diğerlerine karşı duyduğu üstünlüğün açığa çıkması sonucunda gerçekleşmektedir. Bir gülmece unsurunu duyan, gören veya okuyan bir kişi, olayın kahramanının yaptığı hatayı kendisinin gerçekleştirmeyeceğinden emin olarak, kendini gülmece kahramanından daha üstün hissetmektedir. Bu durum onda bir rahatlama hissi ve hoşnutluk yaratmaktadır (Özünü, 2000: 21). Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulan üstünlük kuramına göre gülme kendini kutlama eylemidir, kendimizi bir başka kişiden veya önceki hâlimizden daha iyi görme hissi üzerine gerçekleşmektedir (Morreal, 1997: 10-11). Platon'a göre gülmenin nesnesi şeytanlık veya budalalıktır; bir kimseyi komik duruma düşüren şey onun kendini bilmemesidir; kişinin kendisini olduğundan daha zengin, daha faziletli, daha zeki, daha hoş olduğunu zannetmesi onu gülünç kılmaktadır. İnsanlar bu özellikteki kimselere gülmekten zevk almakta ve bu da bir kötüleme içermektedir (Morreal, 1997: 8).

Lakaplar aynı gruba mensup insanlar arasında birlik duygusunu sağlamak, bireysellikleri temsil etmek ve iletişimi kolaylaştırmak işlevlerine sahiptir. Bazı lakaplar dostça iç grup birliğini gösterebilirken bazıları zalim ve acımasız özelliktedir (Black vd, 2014: 127). Üstünlük kuramına göre fiziksel kuvvet, zekâ veya başka bir açıdan üstünlük hissettiğimiz kişilere güleriz ki bu durum onlarla alay etmek anlamına gelir. Üstünlük duygusu sonucunda oluşan davranışlarımız bizi o insanlara karşı saygısız ve hor gören durumuna düşürür. Kendimizi sadece kendi cinsimizden varlıklarla karşılaştırdığımız için cansız nesne veya durumlarla alay etmeyiz. Alaycı gülme, genellikle insanın doğal eğilimi sonucu gerçekleşir ve hem çocuklukta hem de erişkinlikte görülür. Ahlaki açıdan bazı konularda bu eylemden uzak dursak da bize haksızlık etmiş birinin acılarına, etnik fıkralara veya usturuplu iğnelemelere gülünmektedir (Morreal, 1997: 17-18, 22). Bu kuramın temelinde rakibin mağlup olmasından kaynaklanan haz, bir başkasını olumsuz bir konumda görmekten alınan keyif, diğer kişinin kötü durumda olmasından duyulan memnuniyet, başkalarının şanssızlıklarından ve acılarından zevk alma, fiziksel çirkinlik veya bozuklukların kendi bedeninde olmamasından doğan memnuniyet ve mantıksız davranışlara karşı gülme bulunmaktadır. Kendini başkalarıyla karşılaştırıp üstün bulan kişi gülme eylemiyle de kendini kutlamıştır (Öğüt Eker, 2014: 142).

Toplumun beklentilerine uymayan sosyal davranışlar neticesinde kişilere lakap verildiği görülmektedir. Bu lakaplar ile kendini daha iyi bulan kişi ötekine üstünlük kurmaktadır. “İnna ateyna” lakabı, lakap sahibinin her ortamda Kevser suresini okumasından dolayı verilmiştir. Kişinin bulunduğu ortamın dinî söylemde bulunmaya uygun olup olmadığını gözetmeden bu sureyi okuması, sosyal kurallara uygun davranılmadığını düşündürmüş ve diğer kişiler tarafından “saçma, yersiz” bir davranış olarak görülmüştür. Adaba daha uygun davrandıklarını düşünen kişiler tarafından takılan bu lakabın “üstünlük” duygusuyla alay etmek amacıyla verildiği anlaşılmaktadır. “Cart” lakabı, lakap sahibinin etrafındaki kişilerin düşüncelerini önemsemeden sürekli gaz çıkarması sebebiyle verilmiştir. Kamusal alanda yapılması hoş olmayan, ortamda bulunanları son derece rahatsız eden bu davranışı istemli biçimde gerçekleştiren kişilerin saygısız olduğu ve görgü kurallarına uymadığı düşünülmektedir. Kendilerini sosyal kurallara uygun davranmaları bakımından daha üstün bulan kişiler için bu lakap alay etme ifadesi olmuştur. Üstünlük kuramı ile değerlendirilebilecek bir diğer lakap “Fel fel” lakabıdır. “Bel bel bakmak, fel fel bakmak, bön bön bakmak vb.” deyimler bireylerin çevrelerinde meydana gelen olayları ya da durumları algılayamama, anlamlandırılmama ya da bu olaylara uygun tepkiler verememe hallerini betimlemek için kullanılmaktadır. Bu deyimler, genellikle kişinin dikkat dağınıklığı, şaşkınlık ya da anlama güçlüğü içinde olduğunu vurgularlar. “Fel fel” lakabı da lakap takılan kişinin ahmak, sersem tavırları ve bunun neticesinde olayları ve durumları kavrayamadan etrafına boş gözlerle bakması neticesinde verilmiştir. Burada tekrar eden bir davranışın veya tavrın kişiye lakap olarak takılması söz konusudur. Lakabı takanların ve kullananların kendilerini akıl yönünden daha üstün bularak bu kişiye lakap aracılığıyla alay ettikleri ve güldükleri tespit edilmiştir.

Davranışsal ve karakteristik durumlar dışında olumsuz görülen fiziksel özellikler de üstünlük kurmaya sebep olmuştur. Çalışma kapsamında elde edilen “Üvez” lakabı kişinin burnunun sıra dışı biçimde büyük olması sebebiyle verilmiştir. Üvez, yerel söyleyişte sivrisinek demektir. İnsanların fiziksel açıdan kendilerini standartlara daha uygun görerek bu kişiden üstün olduklarını düşünmeleri sebebiyle dalga geçtikleri ve gülme tepkisi verdikleri görülmüştür. Çok kısa boylu kişilere “Cüce” ve “Bir arşın”, bir gözü şaşkınlık olan kişiye “Gögebakan”, ince belli ve geniş kalçalı kişiye “Karınca” lakaplarının takılması da görünümünün daha normal

olduğunu düşünen kişilerin anormal(!) olduğunu düşündükleri kimselere üstünlük kurmaları neticesinde gülmeye sebep olmaktadır.

Lakapların bir kişinin belirli bir özelliğini alaycı bir şekilde ifade etmenin yollarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerinde benzer olumsuz özellikler bulunan kimselerin diğerleri için böyle lakapları kullanmaktan uzak durduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, bir kişi, belirgin bir fiziksel özellikle tanımlanmış bir başka kişiye karşı alaycı bir dil kullanmamayı ve ona bu tür bir lakapla hitap etmemeyi tercih etmektedir. Örneğin, çok şişman biri kendisi gibi şişman olan bir kişiyi bu özelliğiyle adlandırmamakta ve ona takılan lakap ile seslenmemektedir. Bu durum lakapların acımasız hitaplar olarak mizantropik söylemleri barındırdığını göstermektedir. “İnsanlardan nefret etme durumu” (URL-5) olarak tanımlanan mizantropi insanın tabiatına ve hareketlerine karşı bir nefret ifadesi olarak acı çektirmek, aşağılamak ve zayıflıkları açığa çıkarmak ile ilgilidir (Akmeşe, 2020: 570). Lakapların bu yönüne değinen senarist Ali İhsan Varol, neşeli kimlikler olarak tanımladığı lakabın insanın insandan tiksinişinin ifadesi olduğunu söylemiştir (URL-2). Şeref Boyraz da lakapların bu yönünü şu şekilde izah etmiştir (Boyraz 1998: 114);

“Ben (ego), varlığını gösterebilmek için sahibinden kendinin aziz tutulmasını yani yüceltilmesini ister. Zira ben, ne kadar çok yüceltilirse varlığını o kadar çok ‘ben’ sahibine fark ettirebilecektir. İnsan, benin bu isteğini yerine getirmek için iyi ve güzel işler yapmaya çalışacaktır. Benin isteğini yerine getirmenin bir başka yolu daha vardır ki o, birincisiyle kıyaslanamayacak kadar kolaydır: Başkasını karalayıp kötülemek. İşte lakapların genellikle kötü manalar çağrıştıracak şekilde takılmasının sebebi budur. Kişi, kötü manalı lakap kullanarak karşısındakini kötüleyip küçük düşürmekle ashnda kendi benini yüceltmektedir. Doğru ya kendi uçamayan kavgamızı, ancak başkalarınınkini boyunu kısaltmakla uzun gösterebilirsiniz ya da kendi eğrinizi, doğru göstermek veya kamuflle etmek istiyorsanız başkalarının doğrularını gözler, eğrilerini ortaya çıkarırsınız.”

İnsanların birbirlerine kurdukları üstünlüğü ifade etmelerinin yollarından birinin lakaplar olduğu görülmektedir. Lakapların ötekini değersizleştirerek insanın kendisinin yüceltmesinin araçlarından biri olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra alay etme, aşağılama, dışlama gibi arzuları mizah kisvesine bürüyerek lakapla ifade etmenin de toplumda meşrulaştığı gözlemlenmiştir.

Uyumsuzluk Kuramı

Uyumsuzluk kuramında gülmenin duygusal tarafından çok düşünsel tarafı öne çıkmaktadır. Üstünlük kuramına göre gülmenin belirmesinde zafer elde etme etkiliyken uyumsuzluk kuramında umulmadık bir durumun gerçekleşmesi etkilidir. Bu kurama göre gülmeye; beklenmedik, mantıksız veya uygunsuz bir şeye tepkiyle ortaya çıkmaktadır. Hem üstünlük kuramında hem de uyumsuzluk kuramında gülmeyi başlatan şey ikilik veya zıtlıktır. Ancak, üstünlük kuramında bu zıtlık kişinin güldüğü şeyi kendi durumu ile kıyaslamasıyla ortaya çıkmaktadır. Uyumsuzluk kuramında ise gülen kişi kendisi dışındaki karşıtıyla gülmektedir. Tabiatdaki nesnelere ve olayların belirli bir düzen içerisinde olmasını beklenmekte, bu düzene uymayan herhangi bir şeye gülünmektedir (Morreal, 1997: 24-25). Doğadaki düzenin bir neticesi olarak kişi önceki birikimlerinden hareketle beklenti içine girmektedir. Belleğin beklentisinin dışında gerçekleşen durum veya olay gülmeye sebep olmaktadır. Bu eylem uyumsuzluğa verilen bir tepkidir. (Öğüt Eker, 2014: 136). Açıklamalardan hareketle yolda yürüyen birinin takılıp düşmesi, çok çalışkan bir öğrencinin sınavdan düşük not alması, gayretli bir tüccarın az kazanç elde etmesi alay etmeye sebep olabilir. Beklentinin gerçekleşmemesi sonucunda olayı veya durumu özetleyen bir kelimenin lakap olarak verilmesi gülmeye yol açmaktadır. Bununla beraber yaşantı ve hallerin tam tersini ironik biçimde ifade eden lakaplar da barındırdığı zıtlıktan dolayı gülmeye sebep olmaktadır.

Çok uzun boylu kişilere genellikle “Kavak, sırık, direk” gibi lakaplar takıldığı görülür. Çalışma kapsamında elde edilen “Pire” lakabı oldukça uzun boylu bir kişiye verilmiştir. Pire, çok ufak olan şeyler için benzetme unsuru olarak kullanılan böcektir. Bu lakap söylendiğinde oluşan gülmeye eylemi beklentinin karşılanmamasından yani uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde sık alkol tüketen ve yalan söylemekten çekinmeyen birine de bu özelliklerine uygun bir lakap takılması beklenir. Çalışmada kullanılan yöntemlerle derlenen ve bu özelliklere sahip bir kişiye verilen “Hoca” lakabı da karakter özelliği-lakap arasındaki uyumsuzluk sebebiyle gülmeye

sebepler olmaktadır. Bu iki lakap örneği uyumsuzluktan doğan mizahın sonucunda gülme eyleminin gerçekleştiğini göstermektedir.

Bir yaşantı sonucu verilen lakap örneklerinden biri olan “Otobüs” lakabı, lakap sahibinin ömrü boyunca taşıdığı bir ad olarak ortaokul çağında İngilizce öğretmeninin “Okula hangi araçla geliyorsunuz?” sorusuna beklenen cevap olarak “by bus” yerine “I am bus” demesi sonucunda verilmiştir. Çok kısa bir sürede yaşanmış olayın ardından verilen lakap her söylendiğinde lakabın verilmiş sebebinin bilenenlere hikâyeyi hatırlatmış ve gülmeye sebep olmuştur. Dilbilimde 'anlamsal kabul edilemezlik' olarak tanımlanan, beklenmedik ve aynı zamanda olanaksız olan uyumsuzluklar “imkânsız uyumsuzluk” olarak ifade edilmiştir (Rothbart ve Pien: 1977'den akt. Ögüt Eker, 2014: 140). Kurabiyelerin ağlaması, tankların dış fırçalaması örnekleriyle açıklanan bu yaklaşımdan hareketle, öğretmenin sorusuna “Ben otobüsüm” diye cevap veren kişiye takılan “Otobüs” lakabına gülünmesinin sebebi bunun dilbilimsel açıdan imkânsız olmasındandır.

Saygın bir kişinin muz kabuğuna basıp düşmesi gibi normal şartlarda beklenmeyen uyumsuzluklar “olası uyumsuzluk” olarak değerlendirilmiştir (Rothbart ve Pien: 1977'den akt. Ögüt Eker, 2014: 140). Bu yaklaşıma göre uyumsuzluk kuramı ile değerlendirilebilecek bir diğer lakap “Gözü sulu” lakabıdır. Bir erkeğe takılan bu lakabın kişinin çok duygusal olması ve hislerini ağlayarak dışa vurması sebebiyle verildiği aktarılmıştır. Toplumsal cinsiyet kabullerine göre erkeklerin zorlu yaşam olayları karşısında daha sabırlı, cesur ve dayanıklı olmalıdır. Duygusal hassasiyet kadına özgü bir davranış kalıbıdır. Bir erkeğin çabuk ve çok ağlaması toplumsal kabullere göre uygun değildir. Kendi biyolojik cinsiyetine atfedilmiş normlara aykırı davranan kişinin uyumsuzluktan dolayı bu lakabı aldığı ve lakabın toplumda gülmeye yol açtığı görülmüştür. “Olası uyumsuzluk” la ele alınacak bir diğer mizahi lakabın verilmiş sebebine göre; Afşin termik santralının inşaatında yabancı mühendisler çalışmaktadır. Ramazan ayında yabancı mühendislerden biri puro içmekte, yerli halktan olan Müslüman santral çalışanı elma yemektir. Santral çalışanı arkadaşlarına dönerek yabancı mühendisi işaret eder ve “Gâvura bak ramazan ayında sigara içiyor” der. Gâvur sözcüğünün anlamını bilen yabancı mühendisin “Ben gâvur değil sen gâvur” diye karşılık vermesiyle bu kişiye “Gâvur” lakabı takılmış olur. Hikâyeye göre lakabın takılmasındaki sebep benimsenen inanca uygun davranılmamasıdır. Müslüman bir kişinin Ramazan ayında oruç tutması beklenmektedir. Yabancı mühendisin hazırcevaplıkla bu uyumsuzluğu ifade etmesi lakap kullanıldıkça hatırlanmakta ve gülmeye sebep olmaktadır.

Rahatlama Kuramı

Lakaplar, kullanıcılara kuralları çiğnemek için önemli dil özgürlüğü sağlayan gayri resmi yollardır (Klerk ve Bosch, 1997: 289). Herhangi bir kısıtlama, kişide yasaklanan şeyi yapma arzusunun doğurduğu ve gerçekleşemeyen arzu kendini açığa çıkmamış sinirsel enerji olarak gösterebilir. Gülmeye sebep olan çoğu yasak cinsellik ve şiddet için oluşmuş geleneksel kuralları düşündürmektedir. Bütün kültürlerde cinsellik üzerine sınırlamalar mevcuttur. Rahatlama kuramına göre bu tür yasaklar kişilerin cinsel isteklerini baskılamalarına sebep olmaktadır. Bir kişinin tabuları yıkararak yasaklanmış konular hakkında konuşması bastırılan duyguları tetikler ve cinsel enerjinin gülmeye bir miktar bırakılmasına neden olur (Morreal, 1997: 33-34). Cinsel içerikli mizah üzerine Ögüt Eker şunları aktarmıştır (2014: 123); cinsellik üzerine söylemlerin en rahat sergilendiği alan mizahtır. Bu alan, doğrudan aktarıldığında hoş görülmemeyen cinsel mevzuların rahatça ifade edilmesine olanak verir. İnsanlara cinsellik ve seksle ilgili olay, kişi ve durumu çağrıştıran her şey cinsel mizahın malzemesidir. Toplum genellikle marjinal derecede cinsel unsurlar içeren mizah örneklerini hoş karşılamazken, daha örtülü, dolaylı anlatımları kabul etme eğilimindedir.

Dilin pragmatik yönleri, toplumsal ve kültürel değişime en duyarlı unsurlardır. Lakaplar da toplumun cinsiyete dayalı tutumlarının doğru ve güncel bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Klerk ve Bosch, 1996: 539). Ögüt Eker'in yukarıdaki açıklamalarından da hareketle dilin dinamik yapısının bir parçası olan lakapların cinsel mizahın örtülü ifadeleri olduğunu söylemek mümkündür. Ait olduğu mikro grup içinde “Pierre” lakabıyla bilinen kişinin, kendi biyolojik cinsiyetinin dışında cinsel kimliğe sahip olduğu ve yakın ilişki kurduğu kişilere “Pierre Cardin” marka takım elbise aldığı düşünülmesi ona bu lakabın verilmesine sebep olmuştur. Toplumda farklı cinsel kimliğe sahip kişilere olumsuz bakış açısı vardır. Geleneksel cinsiyet normlarına sıkı sıkıya bağlı olan halk arasında kişi dışlanmak ve ötekileştirilmekle birlikte alay konusu olabilmektedir. Bireyin özellikle yakın çevresi tarafından üzücü kabul edilen bu durum genellikle gizlenmekteyken gerçeğin açığa çıkmasıyla kişiye bu lakabın

verildiği anlaşılmaktadır. Lakap toplum içinde gülmeye sebep olduğu ve cinsellikle ilgili kısıtlamaları kaldırdığı için rahatlama sonucu gülmeye sebep olmaktadır.

Çalışmada kullanılan yöntemlerle tespit edilen ve cinselliğe gönderme barındıran iki lakap “tek t.şaklı” ve “t.şaklı yarım”dır. Bu lakapların lakap sahiplerine tek husyeli olmalarından dolayı verildiği düşünülmektedir. Bu duruma nasıl tanık olunduğu veya gerekçenin gerçek olup olmadığı tam bilinmemektedir ki lakapların aile soyundan geçmiş olabileceği de ifade edilmiştir. Ataerkil Türk toplumunda erkeklik vasıflarının hem fiziksel hem de duygusal olarak eksik olması böyle kimselerin yetersiz (!) olarak görülmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden toplumsal cinsiyet normlarına uygun olmayan durumlar gizlenmekte ve böyle bir hâl ile alay etmek de doğru görülmemektedir. Bu lakap ile gizlenen bir durumun ve bastırılmış düşüncelerin açığa çıkması söz konusu olduğu için rahatlama sonucu gülme eylemi gerçekleşmektedir. Cinsellikle ilgili çağrışım barındıran bir diğer lakap bir kadına verilmiş “topuğu güzel” lakabıdır. Kadınların tepeden tırnağa örtülü oldukları dönemlerde tek görünür yerleri olan ayak topuklarından onların fiziksel yapıları ile ilgili çıkarımda bulunulması neticesinde bu lakabın verildiği aktarılmıştır. Lakabın cinsel bastırmaların neticesinde bir hayalin mahsulü olduğu anlaşılmaktadır.

Şiddete karşı koyulmuş toplumsal kısıtlamalar da tıpkı cinsellikte olduğu gibi sinirsel enerjinin birikmesine neden olmaktadır (Morreal, 1997: 34). Doğuştan gelen, fiziksel veya duygusal şiddetle harekete dökülen saldırı arzusunun engellenmesiyle meydana gelen zıtlıklar kişide baskı altında tutulan enerjinin açığa çıkmasına sebep olmaktadır. Açığa çıkan sinirsel enerji rahatlama yolu açar ve rahatlamanın bir ifadesi olan gülme eylemi vücudun temel gereksinimini karşılar (Öğüt Eker, 2014: 144). Bu konu hakkında Morreal (1997: 34) şu örneği vermektedir; öğretmenini sevmeyen bir öğrenci bu duygusunu öğretmene saldırarak göstermez. Ancak öğretmenin çeşitli şekillerde şiddete maruz kaldığına şahit olması sıkıştırılmış enerjinin gülme şeklinde açığa çıkmasına sebep olur.

Bastırılmış enerjinin dışı vurumu olan lakaplar, hoşlanılmayan bir kişiye verildiğinde daha eğlenceli hale gelmektedir. Aşağılayıcı ve alaycı bir tutumla verilmiş lakaplar, lakap alan kişinin, lakap veren kişiden yüksek konumda olduğu eşitsiz sosyal etkileşimlerde kolayca verilmektedir. Lakaplar bu eşitsizlikleri kısmen telafi edebilmektedir. Yönetici ve patronlara verilen lakaplar buna örnektir. Bu şekilde verilmiş lakaplarla sosyal pozisyon iki kişi arasındaki karşıtlığı (ciddi-alay edilen) pekiştirilmektedir (Rutkowski, 2016: 136). Üstünlük kuramına göre kendini başka kişiden üstün bulan kimsenin bunu dışı vurumu olarak alaycı lakap takması söz konusuysen burada kendini daha aşağıda bulan kişinin eşitsizlikten kaynaklanan olumsuz duygusunu alaycı lakapla kapatmaya çalıştığı söylenmektedir. Çalışmada derlenen “Aynalı” lakabı bir öğretmene verilmiştir. Sınıf içinde son derece sert, ciddi ve disiplinli olan, öğrencilerin iletişim kurmakta zorlandıklarını ifade ettikleri öğretmenin hiç saçının olmaması, kafa derisinin dikkat çeker şekilde parlak olması öğrencilere göre onu gülünç yapmaktadır ve bu durum ona lakap takılmasına sebep olmuştur. Öğretmenin yüzüne karşı hiç kullanılmayan ancak öğrenciler arasında alay etmeye ve dolayısıyla gülmeye neden olan bu lakabın öğrencilerin otoriteye karşı çıkmaları olarak değerlendirilmiştir. Yine bir öğretmene verilen “Ceset” lakabına verilen gülme tepkisi de rahatlama kuramı ile değerlendirilebilir. Sıkı disiplini dolayısıyla öğrencilerin çekindiği bir matematik öğretmenine takılan bu lakabın verilme sebebi öğretmenin son derece zayıf vücut yapısı ve yavaş hareketleridir. Öğrenciler yüz yüze korktukları öğretmenle onun bulunmadığı ortamlarda söylenen lakap ile yine sıkıştırılmış enerjilerini açığa çıkararak gülmekte, öğretmeni bir bakıma cezalandırmaktadırlar. Bu lakaplar ile kişilerin yüksek statüdeki otoriteye misillemede bulunarak rahatladıkları ve onları etkisiz kılmayı arzuladıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç

Yaşamın bir parçası olan mizahı ve mizahın sonucu olan gülmeyi anlamak zordur. Bir söz, hareket veya durumun farklı kişi ve gruplar tarafından farklı biçimlerde yorumlanması bu zorluğun sebeplerinden biridir. İnsanların yaşam deneyimleri, karakter özellikleri, kültürel arka plan vb. mizahın algılanmasını etkilemektedir. Ayrıca mizah yaratmada bir yol olan ironi, çok anlamlılık, göndermeler, kelime oyunları gibi teknikler de mizahın yorumlanmasını daha güç hale getirmektedir.

Literatürde lakapların mizahi öğeler barındırdığı defalarca söylenmiştir. Çalışmada kullanılan gözlem, görüşme ve anket yöntemleriyle de katılımcıların neredeyse tamamının lakapların mizah içerdiğini düşündükleri ve

lakaplara güldükleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada gülmenin üç temel kuramı olan üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama kuramları sosyal hayatın içinde yoğun kullanıma sahip adlar olan ve mizah içeren lakapları incelemek için kullanılabilecek teorik yöntemlerden biri olarak görülmüştür. Araştırma yöntemleriyle elde edilen veriler bu çerçevede analiz edilmiştir. Üstünlük kuramına göre gülme, bireyin kendini diğerlerinden üstün hissetmesiyle ilişkilidir ve bu hissin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Lakapların da, standartlara uymadığı düşünülen fiziksel özellikleri ve genel kabullere aykırı davranışları işaret ederek, insanların kendi benliklerini yüceltme arzusunun bir yansıması olduğu ve gülmeye yol açtığı tespit edilmiştir. Uyumsuzluk kuramına göre gülme; beklenmeyen, mantıksız bir duruma verilen tepkidir. Lakaplar uyumsuzluk kuramı bağlamında incelendiğinde bir kişinin fiziksel ve duygusal özelliğinin tam tersini ifade eden lakapların barındırdığı zıtlık dolayısıyla gülmeye yol açtığı görülmüştür. Bunun dışında yaşamın akışına uygun olmayan bir olay ve durumu yaşayan kişiye, söz konusu olay ve durumu özetleyen, hatırlatan bir sözcüğün lakap olarak takılmasının da insanları güldürdüğü gözlemlenmiştir. Rahatlama kuramına göre sosyal hayattaki tabular bireylerde duyguların bastırılmasına neden olmakta, bu duyguların açığa çıkmasıyla gülme eylemi gerçekleşmektedir. Özellikle cinsel mizah bu tür duyguların dışavurumunu sağlamaktadır. Bu bağlamda örtülü cinsel göndermeleri içeren lakapların toplumsal normlara meydan okuyan bir araç olarak öne çıktığı ve tabuları yıkarak gülmeyi sağladığı görülmüştür. Ayrıca toplumdaki statü farklılıklarının da lakap takmaya neden olduğu, otoriteye meydan okuyan ve eşitsizlikleri telafi etmeyi sağlayan lakaplara aynı gerekçelerle güldüğü tespit edilmiştir.

Sonuç olarak lakapların, üstünlük taslayarak iyi hissetme, bir zıtlığın/uyumsuzluğun vurgulanması ve bastırılan psikik enerjinin açığa çıkması sebepleriyle gülmeye yol açtığı görülmüştür. Hem pozitif hem de negatif mizah söylemi olan lakapların lakap sahibinde nasıl bir tesir oluşturduğu toplum içinde çok önemsenmemektedir. Lakaptan rahatsızlık duyulması veya lakabın verilme sebebinin kaybolmuş olması lakabın kullanımına engel olmamıştır. Özellikle grup kültürü içinde kullanılan ve grup üyelerince benimsenen lakap, uygun bağlam oluştuğunda kullanılmaktadır. Lakapların içerdiği mizahın yarattığı komik etkinin sadece belirli bir bağlamda veya lakabı ilk kez duymada ortaya çıktığı görülmüştür. Enerji seviyesinin yüksek olduğu, insanların eğlenmeye koşullandığı ortamlarda lakaplar gülmeyi tetikleyen veya gülmenin şiddetini artıran unsurlardan biridir.

Kaynakça

- Akmeşe, E. (2020). Mizantrop bir auteur: Zeki Demirkubuz. *Sine Filozofî Dergisi, (Özel Sayı)*. 570-588.
- Alay, O. (2019). Mizah kavramı ve mizahın tarihsel süreci, *Türk Dili, 116 (808)*. 22-30.
- Aristoteles (1987). *Poetika*. (İsmail Tunali, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Bakhtin, M.(2001). *Karnavalın romana* (Sibel Irzık, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bergson, H. (2011). *Gülme, komüğün anlamı üzerine deneme*. Ayrıntı Yayınları.
- Black, S., Wilcox B.,Platt, B. (2014) Nicknames in prison: meaning and manipulation in inmate monikers. *Names*, 62(3). 127-136.
- Boyraz, Ş. (1998). Lakaplar konusunda bazı dikkatler ve bir yöre örneği. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 7., 107-138.
- Bozkurt, N. (2003). Lakap. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27, 65-67.
- Ceyhan Coştu, F. (2020). Gülme üzerine bir deneme, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 71, 135-154.
- Coşar, M. (1999) Trabzon'da kullanılan lâkaplar üzerine bir derleme/değerlendirme. *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten*, 47, 26-40.
- Ekici, M. (2018). *Halkbilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel Yayıncılık.
- Emeksiz, A. (2015). Türk halkbilimi mizah araştırmalarına dair genel tespit, değerlendirme ve teklifler, *International Periodical For The Languages, Literaturean History of Turkish or Turkic Volume*, 10(8), 987-1024.
- Erol Çalışkan, Ş.S, (2016). Türk folklorunda lâkap verme geleneği: Bartın örneği. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 103-126.

- Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 412 vd., 447 vd.; VI, 3 vd.
- Kaya, A.İ. & Şimşek, E. (2021). Şermin Yaşar'ın çocuk kitaplarında bir anlatım tarzı olarak mizah. *Türkbilig*, 42, 291-302.
- KK-1: Asım M., Gaziantep, Serbest meslek. (Görüşme: 04.01.2024).
- KK-2: Miyase Ö., Adana, Ev Hanımı. (Görüşme: 05.01.2024).
- KK-3: Halil K., Gaziantep, Serbest meslek. (Görüşme: 06.01.2024).
- KK-4: Osman K., İstanbul, Serbest meslek. (Görüşme: 07.01.2024).
- KK-5: Fatma G., İstanbul, Özel sektör. (Görüşme: 05.01.2024).
- Klerk, V. & Bosch, B. (1996). Nicknames as sex-role stereotypes. *Sex Roles*, 35 (9), 525-541.
- Klerk, V. & Bosch, B. (1997). The sound patterns of english nicknames. *Language Sciences*, 19(4), 289-301.
- Koestler, A. (1997). *Mizah yaratma eylemi*. (Sevinç Kabakçoğlu, Özcan Kabakçoğlu, Çev.). İris.
- Leslie, P. L., & Skipper, J. K. (1990). Toward a theory of nicknames: A case for socio-onomastics. *Names*, 38(4), 273-282.
- Mehrabian, A. (2001). Characteristics attributed to individuals on the basis of their first names. *Genetic, Social & General Psychology Monographs*, 127(1), 59-88.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak* (Kubilay Aysevener, Şenay Soyer, Çev.), İris Yayıncılık.
- Nesin, A. (2001). Cumhuriyet dönemi Türk mizahı (Turgut Çeviker, haz.). Adam Yayıncılık.
- Öger, A. (2014). Avanos yöresinde lakaplar ve bir soyağacı örneği. (Ed.) *Avanos Sempozyumu Bildirileri içinde*, (ss.33-46). Grafik Ofset.
- Öğüt Eker, G. (2014). *İnsan, kültür, mizah*. Grafiker Yayınları.
- Özdemir, S. (2022). Refik Halid Karay'ın hikâyelerinde lakaplar. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(3). 807-816.
- Özünlü, Ü.İ (1999). *Gülmecenin dilleri*. Doruk Yayınları.
- Rothbart, M. K. & Pien, D. (1977). Elephants and marshmallows: m theoretical synthesis of incongruityresolution and arousal theories of humour. *Humour and laughter: theory, research and application içinde*, (yay. haz.) Anthony J. Chapman/Hugh C. Foot, London.
- Rutkowski, M. (2016). Humorous names in the light of incongruity theory. *Voprosy Onomastiki*, 13(1), 129-139.
- Sevindik, A. (2021). *Türk mizah ekolojisi*. Ötüken Yayınları
- Şahin, Ş. & Kavak F. (2020). Klasik Arap edebiyatında bir mizah ögesi olarak alem (özel isim), lakap ve künyeler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 495-528.
- URL-1: [gülmek ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi: 02.12.2023).
- URL-2: [gülmece ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi: 02.12.2023).
- URL-3: [1425 \(mevzuat.gov.tr\)](https://mevzuat.gov.tr) (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- URL-4: [lakap ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi: 05.12.2023).
- URL-5: [Lakaplar ve Mizantropi \(art19.com\)](https://art19.com) (Erişim tarihi: 23.12.2023).
- URL-6: [Hucurât Suresi 11. ayeti ve meali | Kuran ve Meali](https://www.kurancik.com) (15.12.2023).
- Usta, Ç. (2005). *Mizah dilinin gizemi*. Akçağ Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Laughter is the physical expression of humor. Humor, known for its positive richness of content, has sometimes become an impressive and harmful force in the form of questioning. The academic compilation dealing with humor consists of comprehensive text-centered studies and theoretical pieces that examine humor from comprehensive, psychological and cultural perspectives (Öğüt Eker, 2014: 3-4). In a study conducted in 2015 on Turkish folklore humor research, it was determined that many sections were adhered to and various suggestions were made (Emeksiz, 2015). Humor, as a living element of culture and language, finds a wide place in oral culture. Jokes, idioms, nursery rhymes, folk songs and other forms of expression contain important examples of humour. One of the humorous elements and oral cultures is nicknames. Nicknames reflect the society's sense of humor (Kaya and Şimşek, 2021: 298, Öger, 2014: 33, Erol Çalışkan, 2016: 105), spread to literature as a result of social life (Özdemir, 2022: 807) and jokes are made through nicknames in classical literature. It has been understood from the studies that it was done (Şahin and Kavak, 2020). Among Turkish folklore studies, no study has been found that examines nicknames with laughter theories. In the research article titled "Humorous Names in the Light of Incongruity Theory" written by Mariusz Rutkowski, the humorous properties of nicknames are compared with the incongruity theory from laughter theories. It was examined how the names of the information in question might change in various situations and contexts, and it was stated whether the incongruity theory helps in the different appearance of these changes (Rutkowski, 2016).

Nicknames, the first examples of which we see in Turkish epics, can sometimes be insulting words; Sometimes it can give a very special privilege. However, the fact that nicknames are given to a person in a realistic manner also reveals the talent and humorous side of our people in this regard. (Erol Çalışkan, 2016: 105). It is seen that the society's sharp intelligence is revealed in a humorous way in the nicknames given as a result of character traits, physical appearance and experience. For this reason, if the nickname given to a person is not due to a reason such as that person's profession, surname or father's name, it has been observed that a laughing reaction occurs when such a nickname is heard for the first time and the story of how the nickname was given is known. The reason why the nickname is laughed at is the reason why it was given. The perception that creates laughter is sometimes understood when the nickname is said, and sometimes it occurs after the story of how the nickname was given is learned. In this context, it has been observed that humorous nicknames are used more in environments where laughter dynamics are high.

Nicknames that reflect people's impressions of others reflect images of assertiveness and security, as well as sincerity and good humor (Mehrabian, 2021 cited in Black et al., 2014). Remembering a nickname serves to identify a lost identity, recall memories, provide humor, and perhaps even achieve all three at the same time (Leslie and Skipper, 1990: 279). The nicknames are full of deliberate humour. In almost all micro-communities, people are given informal names. The pragmatic purpose of these names is to highlight some characteristics of the person given the nickname or to express some emotions felt by the person. The "hostile" or "confrontational" character of the nicknames given especially for the purpose of mocking increases the measure of humor (Rutkowski, 2016: 136). Although we laugh less often than we laugh at nicknames, a joke, or a theatrical performance, the emotions and thoughts that cause laughter are common to all of them. Nicknames that contain a humorous reference to the individual's appearance, behavior or life are examined in this study on the basis of laughter theories. Humorous nicknames have become a way to make fun of people, to dominate them and to relax. Humorous nicknames continued to be used as a second name for the individual even after the situation (appearance, behavior or experience) that triggered the nickname had disappeared. The emergence of the nickname in a certain context makes it no longer an ordinary name, and the nickname causes laughter for reasons explained by the theories of incongruity, superiority and relief.

In this study, laughter theories were seen as one of the theoretical methods that can be used to examine humorous nicknames, which are names that are widely used in social life. It has been said many times in the literature that nicknames contain humorous expressions. With the methods used in the study, it was seen that almost all of the people thought that the nicknames contained humor and that the nicknames caused laughter. It has been observed that nicknames that are found to contain humor cause laughter due to feeling positive by assuming superiority, emphasizing a contrast/incongruity, and releasing suppressed psychic energy. The effect of nicknames, which are both positive and negative humor expressions, on the owner of the nickname is not

given much importance in society. Feeling uncomfortable with the nickname and losing the reason for the nickname did not prevent the use of the nickname. In particular, the nickname used within the group culture and adopted by group members is used when the appropriate context occurs. It has been observed that the funny effect created by the humor contained in nicknames only emerges in a certain context or when hearing the nickname for the first time. In environments where energy levels are high and people are conditioned to have fun, nicknames are one of the factors that trigger laughter or increase the intensity of laughter.

THE MEDIATING ROLE OF JOB SATISFACTION AND PRESENTEEISM IN THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB STRESS AND TURNOVER INTENTION: AN APPLICATION IN FAMILY HEALTH CENTRES

İŞ STRESİ İLE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE İŞ TATMİNİ VE İŞTE VAR OLAMAMANIN ARACI ROLÜ: AİLE SAĞLIĞI MERKEZLERİNDE BİR UYGULAMA

Seval SELVİ SARIGÜL

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sağlık Yönetimi
seval.selvi@erzincan.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8363-3097

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

14.01.2024

Kabul Tarihi:

05.03.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

İş Stresi, İşten
Ayrılma Niyeti, İş
Tatmini, İşte Var
Olamama, Aile
Sağlığı Merkezleri

Keywords

Job Stress, Turnover
Intention, Job
Satisfaction,
Presenteeism, Family
Health Centres

In this study, it was aimed to examine the relationship between job stress and turnover intention and the mediating effects of presenteeism and job satisfaction in this relationship. The research was conducted on healthcare professionals working in family health centres in Erzincan province and a total of 163 people, including 68 physicians, 34 nurses, 37 midwives and 24 other healthcare professionals (laboratory, emergency medical technician, etc.) were reached. The questionnaire method was used as a data collection tool in the study. The data were analysed using SPSS 25.0 program with PROCESS Macro 4.1 plug-in and the SPSS 24.0 AMOS program. Mediation analysis was performed using the Bootstrap method at 95% confidence interval. As a result of the analysis, it was determined that job stress has a significant positive effect on turnover intention and presenteeism variables and a significant negative effect on the job satisfaction variable. In addition, it was found that presenteeism had a positive effect on turnover intention and job satisfaction had a negative effect on turnover intention. Finally, it was concluded that the relationship between job stress and turnover intention is mediated by presenteeism and job satisfaction.

ÖZ

Bu çalışmada iş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki ile bu ilişkide işte var olamamanın ve iş tatmininin aracılık etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma Erzincan ili aile sağlığı merkezlerinde görev yapan sağlık çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiş ve 68 hekim, 34 hemşire, 37 ebe ve 24 diğer sağlık çalışanları (laborant, acil tıp teknisyeni gibi) olmak üzere toplamda 163 kişiye ulaşılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Veriler PROCESS Macro 4.1 eklentili SPSS 25.0 programı ve SPSS 24.0 AMOS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Aracılık analizi, %95 güven aralığında Bootstrap yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda iş stresinin işten ayrılma niyeti ve işte var olamama değişkenleri üzerinde pozitif yönde, iş tatmini değişkeni üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte işte var olamamanın işten ayrılma niyeti üzerinde pozitif yönde, iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerinde ise negatif yönde anlamlı etkilerinin olduğu saptanmıştır. Son olarak iş stresi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide işte var olamama ve iş tatmininin aracılık etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1419435>

Atf/Cite as: Selvi Sarigül, S. (2024). The mediating role of job satisfaction and presenteeism in the relationship between job stress and turnover intention: An application in family health centres. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 310-328.

Introduction

Institutions providing primary healthcare services are of great importance in increasing accessibility to health services, improving health outcomes, and ensuring equal service delivery to all segments of society. Family health centres are undoubtedly the most important of these institutions. It is stated that health professionals working in these centres have increased turnover intentions due to factors in the workplace environment such as increased workload, time pressure, diversity of patient expectations, inability to cope with professional responsibilities, and communication deficiencies. (Gregov et al., 2011).

Although there are many factors that cause turnover intention, one of the most important reasons is undoubtedly job stress (Liu et al., 2019). Ning et al. (2023), state that the stress levels of healthcare workers increase due to reasons such as intense workload, long working hours, disruption of work-life balance, interpersonal conflicts, and insecurity in the work environment, and therefore they tend to leave their jobs. According to Kuusio et al. (2013), in most countries, the levels of job stress of healthcare professionals working in primary care services are quite high and this situation paves the way for many problems that may negatively affect the quality of service as well as increasing the turnover intention. Further, in some studies, it is stated that the negative working conditions in primary care services increase the stress levels of healthcare workers and therefore the job satisfaction levels of the employees are low (Linzer et al., 2015), and the levels of presenteeism and turnover intention are high (Ning et al., 2023).

Another important reason for turnover intention is job satisfaction and presenteeism (Shader et al., 2001; Aronsson et al., 2000). Job satisfaction and presenteeism are seen as the most important organisational factors that affect both the formation and the outcome of many organisational concepts. For example, while high levels of job satisfaction may positively affect the motivation and performance of employees in an organisation, high levels of presenteeism may negatively affect them (Koinis et al., 2015). Based on this, it is thought that employees with high levels of job satisfaction will have low levels of turnover intention, while employees with high levels of presenteeism will have high levels of turnover intention. In addition, it is expected that employees' job satisfaction levels will decrease with an increase in job stress levels and their levels of presenteeism will increase. The association between job stress and turnover intention is finally predicted to be mediated by presenteeism and job satisfaction. In this context, the relationship between job stress and turnover intention and the mediating roles of presenteeism and job satisfaction in this relationship were examined in this study conducted on healthcare professionals working in family health centres located in the centre, towns, and districts of Erzincan province. When the national literature is examined, it is seen that the studies addressing the relationship between job stress and turnover intention in the health sector are generally conducted within the scope of secondary or tertiary health institutions (Karabay, 2015; Tekingündüz et al., 2015; Aydoğmuş, 2017; Çankaya, 2020; Aydın et al., 2021; Özkan & Kantek, 2021), and there are a limited number of studies evaluating these two variables within the scope of primary healthcare workers (Teleş, 2023). Regarding the association between job stress and turnover intention, no research has examined the potential mediation roles of presenteeism and job satisfaction. Therefore, it is thought that this study will contribute to the related gap in the literature and will be a source for future studies on this subject.

Conceptual Framework

Job Stress

The concept of stress is derived from the word "estricia" and means "strain, regression, and pressure" (Teleş, 2023). According to another definition, stress is defined as the physical and mental involuntary reactions of the individual as a result of events that excite, frighten and create a perception of danger (Akçakaya & Erden, 2014). Job stress is defined as all of the physical and emotional reactions that an employee experiences when faced with problems such as increased work demands and time pressure, which are difficult to cope with (Starc, 2018).

Although there are many factors that cause job stress, organisational factors are among the leading causes of potential stress for employees. Poor working conditions, role conflict, and role ambiguity, increased workload, long working hours, lack of management support or the presence of incompetent managers, imbalances in the harmony between work and family life are among the stress factors that an individual may experience while

working in an organisation (Lundberg & Cooper, 2010). These factors may be related to the natural structure of the job, as well as the structure of the organisation, physical working conditions, policies, and bilateral relations (Çankaya, 2020).

Work-related stress causes many negative situations both individually and organisationally. From an individual point of view, employees with increased stress levels physically experience fatigue and illness, cardiovascular disorders such as headache, high blood pressure, and stomach problems, psychologically problems such as forgetfulness, depression, fear, anxiety, and irritability, and behaviourally active and passive behaviours to cope with or escape from these problems (Örnek & Aydın, 2008). From an organisational point of view, employees whose stress level increases due to work decreases their job satisfaction (Iqbal et al., 2014; Liu et al, 2019), job performance (Veloutsou & Panigyrakis, 2004) and commitment to the organisation (Uzun & Yiğit, 2011) decrease and turnover intentions increase (Shader et al., 2001; Bonenberger et al., 2014; Linzer et al., 2005).

Turnover Intention

According to Lambert (2006), turnover intention is a cognitive process that develops in the form of idea, planning, and intention to leave the job. Employees who plan to leave their jobs in the future turn this idea into action and may search for alternative new jobs. The reasons why employees want to leave their jobs include the desire to work in a better job where they can use their existing knowledge and experience or dissatisfaction with the wages they receive (Teoman, 2007). According to Cotton and Tuttle (1986), who categorise the factors that cause turnover under three headings as individual, organisational, and environmental factors, the age, gender, current position in the organisation, educational level, and marital status, ability, intelligence, and the number of dependents are the individual factors that cause turnover. Factors such as wage, organisational communication, whether there is an opportunity for promotion or self-development within the organisation, subordinate-superior relationship, physical conditions related to the working environment, and job stress level are organisational factors that cause turnover. Economic conditions, the presence of trade unions, the unemployment rate, or variety of employment opportunities are environmental factors that cause turnover.

With the increase in employees' turnover intention, there are consequences that may negatively affect the organisation such as the increase in training and training costs, decrease in organisational performance, loss of productivity, deterioration of the social structure of the organisation, conflicts in bilateral relations and these conflicts reduce the morale and motivation of employees, increase in workload and work slowdown (Sabuncuoğlu, 2012; Yücel & Demirel, 2013; Özdevecioğlu, 2004; Eren, 2004; Yang, 2008; Acaray, 2014). Factors such as material and moral damage to the family and social environment of the employees, loss of image, loss of personal rights such as seniority, promotion and retirement, and interruption of their careers are expressed as the negative aspects caused by the turnover intention (Özyer, 2010; Köse, 2020).

The Relationship Between Job Stress and Turnover Intention

According to "Effort-Reward Imbalance Model", job stress is caused by the low reward that the person receives in return for his/her high effort at work. In other words, when employees exert intense effort to fulfil the requirements of the job, they want to be rewarded with mechanisms such as promotion and wage increases as a result of this effort. In employees whose expectations are not met in this direction, the level of stress increases, and situations such as decreased loyalty to the organisation or increased tendency to turnover intention arise (Siegrist, 1996).

In the literature, it is seen that research on the turnover intention among healthcare workers largely focus on the effect of job stress (Jia et al., 2022). For example, a study on Iranian healthcare professionals revealed a strong positive correlation between workplace stress and the intention to leave (Mosadeghrad, 2013). A different study on medical staff in Egypt's triage hospitals found that workers who reported feeling under a lot of physical and mental strain were more likely to resign from their positions (Said & El-Shafei, 2021).

Mediating Effect of Job Satisfaction and Presenteeism

Job satisfaction refers to the satisfaction of employees with their jobs (Yong et al., 2017). Since it is related to employees' personal preferences, values, and expectations, the factors affecting each employee's job satisfaction may vary. Some of the factors affecting job satisfaction are the characteristics of the job, meeting employee expectations about the job, the wage received, the adequacy of the rewards given, personal rights, career and training opportunities, relations with colleagues and senior management, trust in the organisation and a suitable working environment with physical conditions (Zhang et al., 2020).

Numerous studies in the literature have concluded that there are significant negative relationships between job satisfaction and turnover intention, and that job satisfaction is an important antecedent variable affecting the intention of healthcare workers to leave their jobs (Ali Jadoo et al., 2015; Yong et al., 2017; Tett & Meyer, 1993). Furthermore, job stress plays a significant role in determining job satisfaction (Kuo et al., 2014), and job satisfaction plays the role of a moderator in the association between work stress and turnover intention. This association states that job satisfaction declines with increasing job stress, and that turnover intention rise with declining job satisfaction (Ning et al., 2023; Kuo et al., 2014; Liu et al., 2019).

Presenteeism is defined as the employee having to go to work when he/she should stay at home and rest due to his/her physical illness, experiencing a decrease in work performance as a result of not being able to fully devote himself/herself to his/her work due to his/her illness, infecting his/her illness to other colleagues and reducing the morale and motivation of the employees of the organisation (Monojit & Tilley, 2002). According to Kang and Lee (2022), presenteeism is defined as the employee having to continue working not only because of physical ailments but also because of organisational problems or mental distress.

The "Conservation of Resources Theory" is used in the literature to explain the relationship between turnover intention and presenteeism. According to this theory, when people offer valuable personal resources like "knowledge, time, and energy" yet get less in return, they are more likely to absent from work. Sick employees must make efforts to use their individual resources such as time, knowledge, and skills more to increase the quality of the service provided and to maximise their performance. However, if the rewards received in return for this effort are insufficient and even more losses are experienced in terms of individual resources, employees may resort to situations such as considering leaving the job to reduce resource losses (Hobfoll et al., 2018).

Presenteeism is a common problem among healthcare professionals (Yang et al., 2016) and job stress is one of the important determinants of presenteeism. Studies conducted on healthcare professionals in the literature suggest that there is a significant positive relationship between job stress and presenteeism (Baek et al., 2022; Yang et al., 2017; Chun & Song, 2020). In addition, job stress is one of the important determinants of presenteeism and there is a mediating effect of presenteeism in the relationship between job stress and turnover intention. According to this relationship, as job stress increases, employees' level of presenteeism increases, and as the level of presenteeism increases, turnover intention also increases (Chun & Song, 2020; Ning et al., 2023).

Methodology

Aim and Hypotheses of the Study

The purpose of this study is to investigate how job satisfaction and presenteeism mediate the association between job stress and turnover intention. Rather than the dependent and independent variables having a direct causal link, a mediation model proposes that the independent variable influences the mediating variable, and the mediating variable impacts the dependent variable (VanderWeele, 2016). Accordingly, the study model schematised in Figure 1 was developed for the purpose of the study and hypotheses were developed to test whether the model is valid or not.

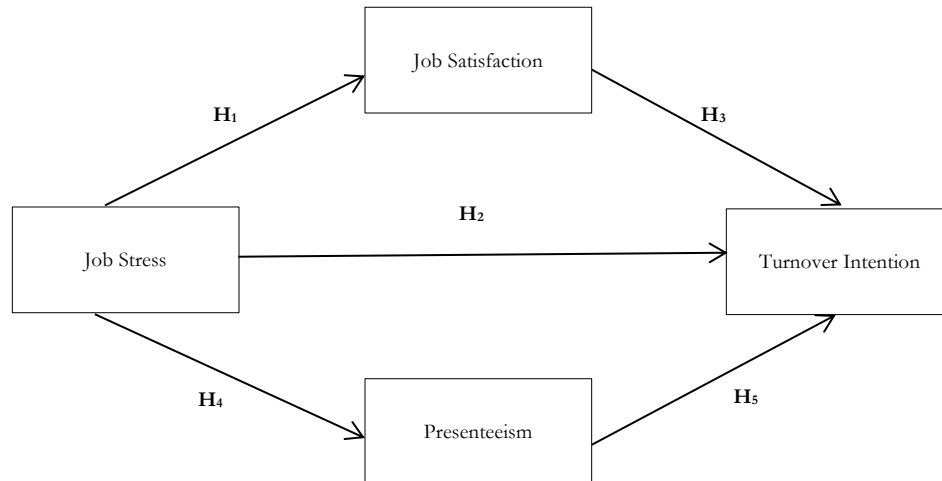

Figure 1. Study Model

H₁: Job stress has a significant negative effect on job satisfaction of healthcare workers.

H₂: Job stress has a significant positive effect on turnover intentions of healthcare workers.

H₃: Job satisfaction has a significant negative effect on turnover intentions of healthcare workers.

H₄: Job stress has a significant positive effect on health workers' presenteeism.

H₅: Presenteeism has a significant positive effect on turnover intentions of healthcare workers.

H₆: Job satisfaction has a mediating effect on the relationship between job stress and turnover intention.

H₇: Presenteeism has a mediating effect on the relationship between job stress and turnover intention.

Population and Sample of the Study

The population of the study consisted of family physicians, nurses, midwives, and other health workers (such as emergency medical technicians, laboratorians) working in family health centres operating in the centre, towns, and districts of Erzincan province between 4 December 2023 and 29 December 2023. At the time of the study, a total of 189 employees, including 79 family physicians, 75 midwives-nurses, and 35 other health workers, were working in family health centres. Within the scope of the study, no sample selection was made, and it was tried to reach the entire population. The questionnaire method was used as the data collection method. The questionnaires were sent via e-mail to the participants who voluntarily agreed to participate in the study and were collected back in the same way. After the data collection process, 163 usable questionnaires were obtained and approximately 86% of the population was reached.

Data Collection Tools

The study's method for gathering data on participants was the questionnaire method. The survey is divided into 5 components overall. The first section includes "Personal Information Form", the second section includes "Job Stress Scale", the third section includes "Turnover Intention Scale", the fourth section includes "Stanford Presenteeism Scale (SPS 6)" and finally the fifth section includes "Job Satisfaction Scale". In the questionnaire form, except for the Personal Information Form containing socio-demographic information, Job Stress, Turnover Intention, and Stanford Presenteeism Scales are 5-point Likert-type scales with values between "1=Strongly Disagree" and "5=Strongly Agree" and Job Satisfaction Scale between "1=Not Satisfied at All" and "5=Very Satisfied".

Personal Information Form consists of a total of 6 questions to determine the socio-demographic characteristics of the participants such as "age, gender, marital status, educational status, occupation, total working time".

The Job Stress Scale is a measurement tool consisting of 2 sub-dimensions, “time pressure and workload” and “work environment”, and 9 items in total. There are four statements in the time pressure and workload sub-dimension of the scale (1, 2, 3, 7) and five statements in the work environment sub-dimension (4, 5, 6, 8, 9). The scale was developed by Parker and Decotiis (1983) and adapted into Turkish by Aydın (2018). The Cronbach’s Alpha coefficient of the scale were calculated as 0.89 for the total scale, 0.79 for the time pressure and workload sub-dimension, and 0.83 for the work environment sub-dimension.

Turnover Intention Scale is a one-dimensional measurement tool consisting of 5 statements in total and has no sub-dimensions. The scale developed by Wayne et al. (1997) and adapted into Turkish by Demirci (2017). The Cronbach’s Alpha coefficient of the scale was calculated as 0.90.

The Stanford Presenteeism Scale (SPS 6) is a one-dimensional measurement tool consisting of 6 statements in total and has no sub-dimensions. The scale was developed by Koopman et al. (2002) and adapted into Turkish by Moç (2018). The Cronbach’s Alpha coefficient of the scale was calculated as 0.88.

Minnesota Job Satisfaction Scale consists of two sub-dimensions: intrinsic and extrinsic satisfaction. There are a total of 20 items on the scale and the arithmetic mean of the score obtained from the total of these items determines the general level of satisfaction with the job. The scale developed by Weiss et al. (1967) and adapted into Turkish by Baycan (1985). The Cronbach’s Alpha coefficient of the scale was calculated as 0.77.

Data Analysis

The data were analysed using SPSS 25.0 program with PROCESS Macro 4.1 plug-in and SPSS 24.0 AMOS program. The study’s descriptive data about the sociodemographic and occupational traits of the health professionals who took part were presented using frequency and percentage values. Skewness and kurtosis levels and Cronbach’s Alpha internal consistency coefficient were used to test the normal distribution assumptions and reliability of the scales. Confirmatory factor analysis was used to assess the scales’ structural validity. The associations between the variables in the study model were ascertained using Pearson correlation analysis, and the PROCESS Macro 4 model developed by Hayes (2017) was used to determine the effects and mediation effects of the variables on each other. Mediation analysis was performed using the Bootstrap method at 95% confidence interval. The indirect effect was calculated by selecting very different samples from the sample analysed in the Bootstrap method. Then, the lower and upper limits of the indirect effect were determined at 95% confidence interval. Hayes (2017) claims that the effect at zero (0) between the assumed lower and upper values is significant.

Ethical Statement

In order to conduct the study, the necessary ethics committee permission was obtained from “Erzincan Binali Yıldırım University Human Research Health and Sports Sciences Ethics Committee” (protocol number 10/03 dated 27.10.2023) and the necessary application permission was obtained from “Erzincan Public Health Directorate”.

Findings

Table 1 shows the findings related to the descriptive characteristics of the healthcare professionals who participated in the study. In terms of gender, 72.4% of the 163 healthcare workers were female and 27.6% were male. In terms of age groups, 60.1% of the participants were between 31-45 years old, 20.9% were 30 years old or younger, and 19% were 46 years old or older. When analysed according to educational status, it is seen that most of the participants have bachelor’s degree (66.9%), followed by associate degree (15.3%) and doctorate (8%). In addition, according to marital status, married participants constituted the majority with a rate of 79.8%, while physicians (41.8%) and midwives (22.6%) constituted the largest groups in the occupational distribution. Further, 39.3% of the participants have been working for less than 10 years, 38.7% for 11-20 years, and 22.1% for 21 years or more.

Table 1. Descriptive Characteristics of the Participants

Variables		N	%
Gender	Woman	118	72.4
	Man	45	27.6
Age	≤ 30	34	20.9
	31-45	98	60.1
	≥ 46	31	19.0
Educational Status	High School	9	5.5
	Associate Degree	25	15.3
	Bachelor's Degree	109	66.9
	Master's Degree	7	4.3
	Doctorate	13	8.0
Marital Status	Married	130	79.8
	Single	33	20.2
Occupation	Physician	68	41.8
	Nurse	34	20.9
	Midwife	37	22.6
	Other (laboratory, emergency medical technician, etc.)	24	14.7
Working Time	≤ 10	64	39.3
	11-20	63	38.7
	≥ 21	36	22.1
Total		163	100.0

The validity and reliability test findings for the scales used as data collection instruments in the study are showed in Table 2. Accordingly, Cronbach's Alpha coefficients for the job stress scale were calculated as 0.89 for the total scale, 0.80 for the time pressure and workload dimension and 0.82 for the work environment dimension. In addition, Cronbach's Alpha coefficient for the turnover intention scale was 0.93, Cronbach's Alpha coefficient for the presenteeism scale was 0.92 and Cronbach's Alpha coefficients for the job satisfaction scale were calculated as 0.89 for the total scale, 0.85 for the intrinsic job satisfaction sub-dimension and 0.84 for the extrinsic internal satisfaction sub-dimension. Altunışık et al. (2005) Cronbach's Alpha value is required to be at least 0.70 and above in social sciences. These levels indicate that the scales are reliable at good and excellent levels.

The factors that are commonly used in confirmatory factor analysis to test the structural validity of the scales used in the study were taken into account: "chi-square (χ^2), chi-square/degree of freedom (χ^2 /df), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Goodness of Fit Index (GFI), Normed Fit Index (NFI), and Comparative Fit Indices (CFI)". The cut-off points indicating that the confirmatory factor analysis criteria are acceptable indices differ from each other. In this context, RMSEA value takes a value between "0 and 1" and in this index, "0" indicates perfect fit and "1" indicates no fit. In addition, a value less than "0.5" corresponds to good fit, a value between "0.5 and 0.8" corresponds to acceptable fit, and a value higher than 0.1 corresponds to poor fit (Browne & Cudeck, 1992). GFI, NFI, and CFI values also vary between "0 and 1", but unlike the RMSEA value, "0" means no fit, and "1" means perfect fit (Schermelleh-Engel et al., 2003; Shadfar & Malekmohammadi, 2013). A value greater than "0.90" corresponds to acceptable fit, and a value greater than "0.95" corresponds to good fit (Xia & Yang, 2019). The findings that the measurements have an acceptable fit with the original scale structures for some indices and an excellent fit for others.

Table 2. Statistical Values Related to the Validity and Reliability of the Scales in the Study Model

Scales and Subscales	Cronbach's Alpha	χ^2	χ^2 / df	p	RMSEA	GFI	NFI	CFI
Time Pressure and Workload	0.80							
Work Environment	0.82	47.90	1.996	0.003	0.07	0.940	0.958	0.979
Job Stress	0.89							
Turnover Intention	0.93	10.24	3.416	0.017	0.09	0.976	0.986	0.990
Presenteeism	0.92	16.41	2.052	0.037	0.08	0.968	0.979	0.989
Intrinsic Job Satisfaction	0.85							
Extrinsic Job Satisfaction	0.84	156.5	1.437	0.002	0.05	0.917	0.902	0.966
Job Satisfaction	0.89							

Tabachnick and Fidell (2013) state that the ideal range for skewness and kurtosis values is “-1.5 and +1.5”. When the normality test results of the data obtained from the scales and sub-dimensions in Table 3 is taken into account, it can be seen that the data are normally distributed and that the skewness and kurtosis values are within the specified ranges. Based on this finding, it is concluded that parametric tests such as correlation and regression can be performed between variables.

Table 3. Normality Test Results

Scales and Subscales	Skewness	Kurtosis
Time Pressure and Workload	-0.740	-0.866
Work Environment	-0.272	-1.205
Job Stress	-0.521	-1.218
Turnover Intention	-0.485	-1.272
Presenteeism	-0.555	-1.348
Intrinsic Job Satisfaction	-0.175	-0.566
Extrinsic Job Satisfaction	0.593	-0.940
Job Satisfaction	0.342	-1.009

Table 4 shows the average, standard deviation values, and correlation analysis findings between variables for the scales and dimensions in the study model. According to the data obtained, it was determined that the job stress levels of healthcare workers were above the average ($\bar{x}=3.46\pm 1.17$). When analysed in terms of job stress sub-dimensions, it is seen that time pressure and workload-related stress are higher ($\bar{x}=3.93\pm 1.14$). Similarly, health workers' levels of presenteeism ($\bar{x}=3.56\pm 1.29$) and turnover intention ($\bar{x}=3.37\pm 1.40$) are also above the medium level. Job satisfaction levels of healthcare workers are below the medium level ($\bar{x}=2.84\pm 0.82$). Extrinsic job satisfaction has a greater role in low job satisfaction ($\bar{x}=2.15\pm 0.95$).

When the correlation analysis results in Table 4 are analysed, it is seen that there are high and above medium level relationships between the variables in the study model. When these relationships are analysed in detail, it is found that job satisfaction has high level and negative significant relationships with job stress ($r=-0.838$, $p<0.001$), turnover intention ($r=-0.766$, $p<0.001$) and presenteeism ($r=-0.809$, $p<0.001$). In addition, it was found that turnover intention has high positive correlations with job stress ($r=0.718$, $p<0.001$) and presenteeism ($r=0.731$, $p<0.001$), and presenteeism has high positive correlations with job stress ($r=0.815$, $p<0.001$).

Table 4. Average, Standard Deviation, and Correlation Analysis Findings Related to Variables

Variables	Avg. (\bar{x})	SD	1	2	3	4	5	6	7
1. Time Pressure and Workload	3.93	1.14	1						
2. Work Environment	3.08	1.29	0.820*	1					
3. Job Stress	3.46	1.17	0.936*	0.968*	1				
4. Turnover Intention	3.37	1.40	0.713*	0.667*	0.718*	1			
5. Presenteeism	3.56	1.29	0.838*	0.737*	0.815*	0.731*	1		
6. Intrinsic Job Satisfaction	3.15	0.89	-0.719*	-0.734*	-0.762*	-0.700*	-0.704*	1	
7. Extrinsic Job Satisfaction	2.15	0.95	-0.781*	-0.673*	-0.752*	-0.683*	-0.771*	0.626*	1
8. Job Satisfaction	2.84	0.82	-0.823*	-0.784*	-0.838*	-0.766*	-0.809*	0.934*	0.864*

Note. * $p<0.01$

Before proceeding to the analysis methods for testing the hypotheses, the assumptions of the analysis methods used were first questioned. For talking about the existence of a mediating effect, there should be a significant effect between all variables. According to the approach of Baron and Kenny (1986; pp. 1176-1177), this effect statistically consists of three stages: “first, the independent variable should have a significant effect on the mediator variable; second, the independent variable should have a significant effect on the dependent variable; thirdly, the regression coefficient of the independent variable on the dependent variable should decrease with the mediating variable included in the regression analysis in the second step and the mediating variable should have a significant effect on the dependent variable”. If the mediator variable explains the entire relationship between the dependent and independent variables, it is referred to as full mediation, and if it explains a part of it, it is referred to as partial mediation.

PROCESS Macro 4 model developed by Hayes (2017) was preferred in the analysis of the hypotheses. Since it is stated in the literature that the Bootstrap method is more reliable than the method used by Baron and Kenny (Preacher & Hayes, 2004), the Bootstrap method was used at 95% confidence level to analyse whether job satisfaction and presenteeism have a mediating effect on the relationship between job stress and turnover intention. The regression analysis results of the hypotheses are given in Table 5.

Table 5. Regression Analysis Results for the Study Model and Mediation Analysis

Predictors	Presenteeism			Job Satisfaction			Turnover Intention			Turnover Intention			
	β	LLCI	ULCI	β	LLCI	ULCI	β	LLCI	ULCI	β	LLCI	ULCI	
Job Stress	0.898*	0.79	0.99	-0.592*	-0.65	-0.53	0.858*	0.72	0.98	0.156**	-0.07	0.87	
Presenteeism										0.293*	0.09	0.48	
Job Satisfaction										-0.741*	-1.06	-0.41	
		R ² = 0.66			R ² =0.70			R ² =0.51			R ² =0.62		
Job Stress – Turnover Intention			Unstan. E (β)		BootLLCI		BootULCI		Stand. E (β)		SOBEL T(p)		
Direct impact					0.156**		-0.075		0.387		0.130		
Indirect impact (Job Satisfaction)					0.439*		0.236		0.686		0.367		
Indirect impact (Presenteeism)					0.263*		0.067		0.456		5.913 (0.001)		
Total impact					0.858*		0.729		0.988		0.587		

Note. * $p < 0.001$; ** $p = 0.185$, LLCI-ULCI: Lower Limit Confidence Interval-Upper Limit Confidence Interval

Table 5 presents the regression-based mediation analysis findings for testing the study model. In line with the findings in the table, the job stress variable has significant effects on the variables of presenteeism ($\beta = 0.898$; $p < 0.001$) and job satisfaction ($\beta = -0.592$, $p < 0.001$). Accordingly, it can be stated that as job stress increases, presenteeism increases and job satisfaction decreases. However, job satisfaction ($\beta = -0.741$, $p < 0.001$) and presenteeism ($\beta = 0.293$, $p < 0.001$), which are the mediating variables in the model, have significant effects on the dependent variable, turnover intention. According to this finding, it can be inferred that as the level of job satisfaction increases, turnover intention decreases, and as the level of job presenteeism increases, turnover intention increases. In line with the positive effect of job stress, which is the independent variable in the model, on turnover intention ($\beta = 0.858$, $p < 0.001$), it is seen that the assumptions of Baron and Kenny (1986) for mediation analysis are met. These results support the acceptance of hypothesis “H₁, H₂, H₃, H₄, and H₅”.

When the mediating effects of job satisfaction and presenteeism in the relationship between job stress and turnover intention are considered, it is seen that the mediating effect of both variables is significant. In the mediation effect analysis applied with the Bootstrap method, the confidence interval values at 95% confidence level should not be zero (0) in order for the hypotheses to be supported (Mallinckrodt et al., 2006). In the analysis, the Bootstrap confidence interval values for job satisfaction and presenteeism variables do not exceed 0 and are confirmed by the SOBEL test ($p = 0.001$). Accordingly, the high level effect of job stress on turnover intention (total effect: $\beta = 0.858$, $p < 0.001$) becomes insignificant when job satisfaction (indirect effect: $\beta = 0.439$, $p < 0.001$) and presenteeism (indirect effect: $\beta = 0.263$, $p < 0.001$) variables are included in the model (direct effect: $\beta = 0.156$, $p = 0.185$). In this case, it can be stated that job satisfaction and presenteeism variables have a full mediating effect. In other words, as employees’ job stress levels increase, their job satisfaction levels decrease, and as job satisfaction levels decrease, employees’ turnover intentions increase. In addition, as the level of job stress increases, the level of presenteeism increases, and the level of turnover intention of employees whose level of presenteeism increases also increases. When the effects of mediating variables on turnover intention were analysed separately, it was found that the effect of job satisfaction was higher as stated above. Accordingly, hypotheses “H₆ and H₇”, which propose that job satisfaction and presenteeism mediate the relationship between job stress and turnover intention, are accepted.

Conclusion, Discussion and Suggestions

This study was conducted to examine the relationship between job stress and turnover intention and the mediating effects of this context, data were obtained from presenteeism and job satisfaction on this relationship in primary healthcare workers. In this context, data were obtained from a total of 163 health workers working in family health centres operating in the centre, towns, and districts of Erzincan province by questionnaire method. These data were analysed with appropriate statistical methods and the results obtained were discussed with the studies in the literature.

In the study, it was concluded that job stress has a significant negative effect on job satisfaction. According to this finding, it can be claimed that the job satisfaction of healthcare workers decreases with the increase in job stress. This outcome is consistent with earlier research findings found in the literature (Riklikienė et al., 2015; Chao et al., 2015; Ning et al., 2023). This situation, which indicates avoiding making efforts in line with the goals of the organisation and taking responsibility for work, may have led to a decrease in the motivation and thus job satisfaction levels of healthcare workers.

The study found that the turnover intention is significantly positively effected by job stress. According to this finding, it can be claimed that the turnover intention of healthcare workers increases with the increase in job stress. The studies on the subject in the literature are similar to this finding (Ning et al., 2023; Al-Mansour, 2021; Said and El-Shafei, 2020). Primary healthcare organisations face resource constraints more than secondary and tertiary healthcare organisations (Ning et al., 2023). From this point of view, it is thought that health workers whose workloads increase due to lack of resources will experience role ambiguity, healthcare workers who work with high performance will naturally have high job expectations such as promotion and wage increase, and employees whose expectations are not met will increase their turnover intention due to increased job stress.

In the study, it was determined that job satisfaction has a significant negative effect on turnover intention. According to this finding, it can be stated that turnover intention will increase with decreasing job satisfaction. The results of the studies conducted in the literature are similar to this finding (Gu et al., 2019; Wang et al., 2020; Ab Rahman et al., 2019). Furthermore, it was found that the association between job stress and turnover intention is fully mediated by job satisfaction. According to this finding, it can be claimed that job satisfaction will decrease with the increase in job stress and turnover intention will increase with the decrease in job satisfaction. When the studies in the literature are examined, it is seen that the number of studies on the mediating effect of job satisfaction on the relationship between job stress and turnover intention is quite limited (Kuo et al., 2014; Ning et al., 2023; Liu et al., 2019). The suggestion to be brought for these relations will be to realise some arrangements to increase the job satisfaction levels of health workers. In this context, it can be suggested to determine the factors that cause the decrease in job satisfaction levels of healthcare workers and to take measures against these factors. For example, health institution managers can increase their employees' job satisfaction and reduce their tendency to leave their jobs by ensuring their participation in the decision-making process and meeting their needs in terms of individual resources such as time, knowledge, and skills.

Within the parameters of the study, another finding was that presenteeism is positively and significantly effected by job stress. According to this result, it is possible to say that as the level of job stress increases, the level of employees' presenteeism also increases. These results are corroborated by studies on the topic published in the literature (Yang et al., 2020; Deng et al., 2019; Ning et al., 2023). One significant factor that has a detrimental impact on workers' physical and mental health as well as raising presenteeism rates is job stress. According to Aronsson et al. (2000), job stress paves the way for increased presenteeism by causing psychological disorders such as depression, tension, and burnout, as well as physical disorders such as head and neck pain, stomach upsets, and fatigue. Further, job stress can also reduce enthusiasm and motivation for the work done and increase presenteeism (Deng et al., 2019).

In the study, it was concluded that presenteeism has a significant positive effect on turnover intention. According to this finding, it can be stated that as the level of presenteeism increases, turnover intention also increases. This finding is consistent with the findings of the research reported in the literature (Ning et al., 2023; Olasupo, 2023; Wynen et al., 2022). In addition, it was determined that presenteeism has a full mediating effect on the relationship between job stress and turnover intention. According to this finding, it can be

claimed that with the increase in job stress, the level of presenteeism increases, and with the increase in the level of presenteeism, turnover intention also increases. This finding is similar to the results of the studies conducted in the literature (Chun & Song, 2020; Ning et al., 2023). It can be suggested to determine the factors that cause healthcare workers' presenteeism and to take measures against these factors. Illness is an important health problem that affects human functioning and performance. When healthcare workers feel psychologically or physiologically ill, it paves the way for the disruption and decrease in the quality of the health service provided, a decrease in productivity, an increase in work-related errors due to impaired concentration, and more importantly, the emergence of some negative situations that threaten patient safety (Wezyk & Czarnecka, 2019). It is possible to say that when healthcare workers get sick for any reason, they have difficulty in completing their tasks at the workplace, they cannot focus on fulfilling their duties and they do not feel energetic about completing their work. Considering that one of the most important determinants of presenteeism is job stress, it is thought that it is very important for health institution managers to make arrangements for reducing the job stress of employees and motivating them. In addition, monitoring the reasons for health workers' presenteeism and making improvements to address the existing problems in this area is of vital importance, especially in terms of health service delivery.

This study has some limitations. The first one is that the study was conducted only in Erzincan province and included only primary healthcare workers. Therefore, the results obtained are valid only for this sample. Future studies can be conducted in different provinces, on employees of private or public hospitals, or more comprehensive studies can be conducted by addressing public and private hospital employees together. Another limitation of the study is that the data were obtained based on a pre-prepared questionnaire form and cross-sectional data method. Therefore, these data reflect the psychological state or perception of the participants at that moment. In the future, qualitative or longitudinal studies that address the relationship between these variables in more depth can be conducted.

References

- Ab Rahman, N., Husin, M., Dahian, K., Mohamad Noh, K., Atun, R., & Sivasampu, S. (2019). Job satisfaction of public and private primary care physicians in Malaysia: analysis of findings from QUALICO-PC. *Human Resources for Health*, 17(1), 1-10.
- Acaray, A. (2014). *Örgüt kültürü, örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 368542 nolu yayın.
- Akçakaya, R. Ö., & Erden, S. Ç. (2014). Stres ve stresle baş etmede psikiyatrik yaklaşım. *Turkish Family Physician*, 5(2), 18-25.
- Al-Mansour, K. (2021). Stress and turnover intention among healthcare workers in Saudi Arabia during the time of COVID-19: Can social support play a role?. *PloS one*, 16(10), 1-9.
- Ali Jadoo, S. A., Aljunid, S. M., Dastan, I., Tawfeeq, R. S., Mustafa, M. A., Ganasegeran, K., & AlDubai, S. A. R. (2015). Job satisfaction and turnover intention among Iraqi doctors-a descriptive cross-sectional multicentre study. *Human Resources for Health*. 13, 1-11.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya Kitapevi.
- Aronsson, G., Gustafsson, K., & Dallner, M. (2000). Sick but yet at work. An empirical study of sickness presenteeism. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 54(7), 502-509.
- Aydın, G. Ç., Aytaç, S., & Şanlı, Y. (2021). İşe ilişkin duygular, iş stresi ve tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Hemşireler üzerinde bir araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 80, 1-35.
- Aydın, İ. (2018). *Dağıtılmış liderliğin iş stresi kapsamında hizmet kalitesine etkileri: İzmir merkez kamu hastaneleri örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.

- Aydoğmuş, S. (2017). *Hemşirelerin alışma ortamlarının işten ayrılma niyeti ile ilişkisi* [Yayımlanmamış yokseklisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 482971 nolu yayın.
- Baek, J., Ki, J., Ryu, J., & Smi, C. K. (2022). Relationship between occupational stress, sleep disturbance, and presenteeism of shiftwork nurses. *Journal of Nursing Scholarship*, 54(5), 631-638.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research-conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Baycan, A. F. (1985). *Analysis of several effects of job satisfaction between different occupational groups* [Unpublished doctoral dissertation]. Boğazii University Institute of Social Sciences, Istanbul. Higher Education Council Presidency Thesis Centre, publication number 369653.
- Bonenberger, M., Aikins, M., Akweongo, P., & Wyss, K. (2014). The effects of health worker motivation and job satisfaction on turnover intention in Ghana: A cross-sectional study. *Hum Resour Health*, 12, 1-12.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. *Sociological Methods & Research*, 21(2), 230-258.
- Chao, M. C., Jou, R. C., Liao, C. C., & Kuo, C. W. (2015). Workplace stress, job satisfaction, job performance, and turnover intention of health care workers in rural Taiwan. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 27(2), 1827-1836.
- Chun, B. Y., & Song, C. S. (2020). A moderated mediation analysis of occupational stress, presenteeism, and turnover intention among occupational therapists in Korea. *Journal of Occupational Health*, 62(1), 1-10.
- Cotton, L. J., & Tuttle, J. M. (1986). Employee turnover: a meta-analysis and review with implications for research. *Academy of Management Review*, 11(1), 55-70.
- ankaya, M. (2020). Hastane çalışanlarındaki iş stresinin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 121-143.
- Demirci, B. (2017). *Restoran işletmelerinde rol stresi ve lider-ye etkileşiminin işten ayrılma niyetine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 485377nolu yayın.
- Deng, J., Li, Y., Sun, Y., Lei, R., & Yang, T. (2019). Public service motivation as a mediator of the relationship between job stress and presenteeism: a cross-sectional study from Chinese public hospitals. *BMC Health Services Research*, 19, 1-8.
- Eren, E. (2004). *Yönetim psikolojisi ve örgütsel davranış*. Beta Basım Yayın.
- Fong, Y. L., & Mahfar, M. (2013). Relationship between occupational stress and turnover intention among employees in a furniture manufacturing company in Selangor, *Jurnal Teknologi*, 64(1), 33-39.
- Gregov, L., Kovaevi, A., & Slişkovi, A. (2011). Stress among Croatian physicians: comparison between physicians working in emergency medical service and health centers: Pilot study. *Croatian Medical Journal*, 52, 8-15.
- Gu, J., Zhen, T., Song, Y., & Xu, L. (2019). Job satisfaction of certified primary care physicians in rural Shandong Province, China: A cross-sectional study. *BMC health services research*, 19, 1-11.
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford publications.
- Hobfoll, S. E., Halbesleben, J., Neveu, J.P., & Westman, M. (2018). Conservation of resources in the organizational context: The reality of resources and their consequences. *Annual Rev Organizational Psychol Organizational Behaviour*, 5, 103-128.

- Iqbal, S., Ehsan, S., Rizwan, M., & Noreen, M. (2014). The impact of organizational commitment, job satisfaction, job stress and leadership support on turnover intention in educational institutes. *International Journal of Human Resource Studies*, 4(2), 181-195.
- Jia, H. H., Gao, S., Shang, P. P., Cao, P., Yu, J. X., & Yu, X. H. (2022). The relationship between public service motivation and turnover intention: the mediating role of work stress and task performance. *Environ Health Prev Med*, 27(31), 1-10.
- Kang, J. W., & Lee, Y. J. (2022). Health-Related factors influencing nurse turnover by clinical Career: A secondary data analysis of clinical nurses in South Korea. *Int J Environ Res Public Health*, 19, 1-14.
- Karabay, M. E. (2015). Sağlık personelinin iş stresi, iş- aile çatışması ve iş-aile-hayat tatminlerine yönelik algılarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26), 113-134.
- Koinis, A., Giannou, V., Drantaki, V., Angelaina, S., Stratou, E., & Saridi, M. (2015). The Impact of Healthcare Workers Job Environment on Their Mental-emotional Health. Coping Strategies: The Case of a Local General Hospital. *Health Psychology Research*, 3(1), 12-17.
- Koopman, C., Pelletier, K. R., Murray, J. E., Sharda, C. E., Berger, M. L., Turpin, R. S., Hackleman, R., Gibson, R., Holmes, D. M., & Bendel, X. (2002). "Stanford presenteeism scale: Health status and employee productivity". *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 44(1), 14-20.
- Köse, N. (2020). *Örgütsel adaletin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde örgütsel sinizmin aracılık rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 652816 nolu yayın.
- Kuo, H. T., Lin, K. C., & Li, I. C. (2014). The mediating effects of job satisfaction on turnover intention for long- term care nurses in Taiwan. *J Nurs Adm Manag*, 22, 225-233.
- Kuusio, H., Heponiemi, T., Vänskä, J., Aalto, A. M., Ruskoaho, J., & Elovainio, M. (2013). Psychosocial stress factors and intention to leave job: Differences between foreign-born and Finnish-born general practitioners. *Scandinavian Journal of Public Health*, 41(4), 405-411.
- Lambert, E. (2006). I want to leave: A test of a model of turnover intent among correctional staff. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 2(1), 57- 83.
- Linzer, M., Manwell, L. B., Mundt, M., Williams, E., Maguire, A., McMurray, J., & Plane, M. B. (2005). Organizational climate, stress, and error in primary care: the MEMO study. In Henriksen, K., Battles J. B., Marks, E., S., & Lewin, D. I. (Eds.), *Advances in Patient Safety: From Research to Implementation* (pp. 65-77). Rockville (MD). Agency for Healthcare Research and Quality.
- Linzer, M., Poplau, S., Grossman, E., Varkey, A., Yale, S., Williams, E., Hicks, L., Brown, R., L., Wallock, J., Kohnhorst, D., & Barbouche, M. (2015). A cluster randomized trial of interventions to improve work conditions and clinician burnout in primary care: Results from the Healthy Work Place (HWP) study. *Journal of General Internal Medicine*, 30(8), 1105-1111.
- Liu, J., Zhu, B., Wu, J., & Mao, Y. (2019). Job satisfaction, work stress, and turnover intentions among rural health workers: A cross-sectional study in 11 western provinces of China. *BMC Family Practice*, 20, 1-11.
- Lundberg, U., & Cooper, C. (2010). *The science of occupational health: Stress, psychobiology, and the new world of work*. John Wiley & Sons Ltd.
- Mallinckrodt, B., Abraham, W. T., Wei, M. & Russell, D. W. (2006). Advances in testing the statistical significance of mediation effects. *Journal of Counseling Psychology*, 53(3), 372-378.
- Moç, T. (2018). *Örgütsel adalet algısının çalışanların işte yabancılaşmaya etkisinde tükenmişliğin ve presenteeizmin rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 503447 nolu yayın.

- Monojit, C., & Tilley, C. J. (2002). Sicknes, absenteeism, presenteeism, and sick pay. *Oxford Economic Papers*, 54, 669-687.
- Mosadeghrad, A. M., Ferlie, E., & Rosenberg, D. (2011). A study of relationship between job stress, quality of working life and turnover intention among hospital employees. *Health Services Management Research*, 24, 170-181.
- Ning, L., Jia, H., Gao, S., Liu, M., Xu, J., Ge, S., Li, M., & Yu, X. (2023). The mediating role of job satisfaction and presenteeism on the relationship between job stress and turnover intention among primary health care workers. *International Journal for Equity in Health*, 22(1), 155: 1-11.
- Olasupo, M. O. (2023). Moderated mediation analysis of presenteeism and workplace health promotion program between emotional exhaustion and turnover intention among nurses. *Journal of Medicine Surgery and Public Health*, 1, 1-8.
- Örnek, A. Ş., & Aydın, Ş. (2008). *Kriz ve stres yönetimi*. Detay Yayıncılık.
- Özdevecioğlu, M. (2004). Algılanan örgütsel desteğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(4), 97-115.
- Özkan, A., & Kantek, F. (2021). Yönetici hemşirelerde iş stresi, yönetici olarak çalışma memnuniyeti ve kurumdan ayrılma niyeti. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 8(2), 181-191.
- Özyer, K. (2010). *Etik iklim ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide örgütsel bağlılık ve iş tatmininin düzenleyici rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 265240 nolu yayın.
- Parker, D. F., & DeCotiis, T. A. (1983). Organizational determinants of job stress. *Organizational Behavior and Human Performance*, 32, 160-177.
- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, and Computers*, 36(4), 717-731.
- Riklikienė, O., Krušinskaitė, D., Gatautis, R., & Bagdonaitė, Ž. (2015). Nurses' work-related stress, job satisfaction, and intent to leave: A survey in primary health care centers. *NERP*, 5(1), 11-20.
- Sabuncuoğlu, Z. (2012). *İnsan kaynakları yönetimi*. Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Said, R.M., & El-Shafei, D.A. (2021). Occupational stress, job satisfaction, and intent to leave: nurses working on front lines during COVID-19 pandemic in Zagazig City, Egypt. *Environ Sci Pollut Res*. 28, 8791-8801.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Shader, K., Broome, M. E., Broome, C. D., West, M. E., & Nash, M. (2001). Factors influencing satisfaction and anticipated turnover for nurses in an academic medical center. *J Nurs Adm*. 31, 210-216.
- Shadfar, S., & Malekmohammadi, I. (2013). Application of structural equation modeling (SEM) in restructuring state intervention strategies toward paddy production development. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(12), 576-618.
- Siegrist, J. (1996). Adverse health effects of high-effort/low-reward conditions. *Journal of Occupational Health Psychology*, 1(1), 27-41.
- Starc, J. (2018). Stress factors among nurses at the primary and secondary level of public sector health care: The case of Slovenia. *Open Access Maced J Med Sci*. 6(2), 416-422.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.

- Tekingündüz, S., Top, M., & Seçkin, M. (2015). İş tatmini, performans, iş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Hastane örneği. *Verimlilik Dergisi*, 4, 39-64.
- Teleş, M. (2023). Birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışan sağlık personelinde iş stresinin işten ayrılma niyetine etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(2), 363-378.
- Teoman, D. D. (2007). *Performans değerlendirme sürecinde oluşan adalet algısı, bu algının iç, dış ve sosyal ödüllerle olan ilişkisinin işten ayrılma niyetine olan etkisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi 215019 nolu yayın.
- Tett, R. P., & Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel psychology*, 46(2), 259-293.
- Uzun, Ö., & Yiğit, E. (2011). Örgütsel stres ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine orta kademe otel yöneticileri üzerinde yapılan bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 181-213.
- VanderWeele, T. J. (2016). Mediation analysis: A practitioner's guide. *Annual Review of Public Health*, 37, 17-32.
- Veloutsou, C. A., & Panigyrakis, G. G. (2004). Consumer brand managers' job stress, job satisfaction, perceived performance and intention to leave. *Journal of Marketing Management*, 20(1-2), 105-131.
- Wang, H., Jin, Y., Wang, D., Zhao, S., Sang, X., & Yuan, B. (2020). Job satisfaction, burnout, and turnover intention among primary care providers in rural China: results from structural equation modeling. *BMC family practice*, 21, 1-10.
- Wayne, S. J., Shore, L. M., & Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: a social exchange perspective. *Academy of Management Journal*, 40(1), 82-111.
- Weiss, D.J., Dawis, R.V., England, G.W. & Lofquist, L.H. (1967). *Manual for the minnesota satisfaction questionnaire*. Minneapolis.
- Weżyk, A., & Czarnecka, K. (2019). *Presenteeism among healthcare sector specialists. In healthcare policy and reform: Concepts, methodologies, tools, and applications* (pp. 1300-1321). IGI Global.
- Wynen, J., Boon, J., & Verlinden, S. (2022). Reform stress in the public sector? Linking change diversity to turnover intentions and presenteeism among civil servants using a matching approach. *Public Performance & Management Review*, 45(3), 605-637.
- Xia, Y., & Yang, Y. (2019). RMSEA, CFI and TLI in structural equation modeling with ordered categorical data: The story they tell depends on the estimation methods. *Behavior Research Methods*, 51(1), 409-428.
- Yang, J. T. (2008). Effect of newcomer socialisation on organizational commitment, job satisfaction and turnover intention in the hotel industry. *The Service Industries Journal*, 28(84), 429-443.
- Yang, T., Guo, Y., Ma, M., Li, Y., Tian, H., & Deng, J. (2017). Job stress and presenteeism among Chinese healthcare workers: the mediating effects of affective commitment. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, 14(9), 978.
- Yang, T., Ma, M., Guo, Y., Li, Y., Tian, H., Liu, Y., ... & Deng, J. (2020). Do job stress, health, and presenteeism differ between Chinese healthcare workers in public and private hospitals: A cross sectional study. *Psychology Health and Medicine*, 25(6), 653-665.
- Yang, T., Zhu, M., & Xie, X. (2016). The determinants of presenteeism: a comprehensive investigation of stress-related factors at work, health, and individual factors among the aging workforce. *Journal of Occupational Health*, 58(1), 25-35.
- Yong, L., Xiao-Min, H., Xiao-Liang, H., Xiao-Dong, Z., Pi, G., Li-Fen, F., Wei, H., Long, C., Huachun, Z., & Yuan-Tao, H. (2017). The relationship between job satisfaction, work stress, work-family conflict, and turnover intention among physicians in Guangdong, China: A cross-sectional study. *BMJ Open*, 7, 1-12.

- Yücel, İ., & Demirel Y. (2013). Mevcut iş alternatiflerinin iş tatmini ve işten ayrılma ilişkisi üzerine etkisi: Başka bir yol daha olmalı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 159-177.
- Zhang X, Bian L, Bai X, Kong D, Liu L, Chen Q, Li N. (2020). The influence of job satisfaction, resilience and work engagement on turnover intention among village doctors in China: A cross-sectional study. *BMC Health Serv Res.* 20, 1-11.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Sağlık hizmetlerine erişilebilirliği artırmak, sağlık sonuçlarını iyileştirmek ve toplumun her kesimine eşit hizmet sunumunu sağlayabilme konusunda birinci basamak sağlık hizmeti veren kurumların önemi büyüktür. Bu kuruluşların başında hiç şüphesiz aile sağlığı merkezleri gelmektedir. Bu merkezlerde görev yapan sağlık çalışanlarının iş yüklerinin artması, zaman baskısı, hasta beklentilerinin çeşitlilik göstermesi, mesleki sorumluluklarla baş edememe ve iletişim eksiklikleri gibi iş yeri ortamındaki faktörlere bağlı olarak işten ayrılma niyetlerinin arttığı belirtilmektedir (Gregov vd., 2011). İşten ayrılma niyetine neden olan birçok faktör bulunmakla birlikte, en önemli nedenlerinden biri hiç şüphesiz iş stresidir (Liu vd., 2019). Ning vd. (2023) sağlık çalışanlarının iş ortamında yoğun iş yükü, uzun çalışma saatleri, iş-yaşam dengesinin bozulması, kişiler arası yaşanan çatışmalar ve güvensizlik gibi nedenlerle stres düzeylerinin arttığını ve bu nedenle işlerinden ayrılmaya yönelik eğilim gösterdiklerini belirtmektedirler. İşten ayrılma niyetinin önemli nedenlerinden bir diğeri ise, iş tatmini ve işte var olamama (presenteeism)'dir (Shader vd., 2001; Aronsson vd., 2000). Koinis vd. (2015)'ne göre bir kurumda çalışanların motivasyon ve performanslarını iş tatmin düzeylerinin yüksek olması olumlu yönde etkilerken, işte var olamama düzeylerinin yüksek olması olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada iş stresi ile işten ayrılma niyeti arasında işte var olamamanın ve iş tatminin aracı rolü olup olmadığı incelenmiştir.

Ulusal literatür incelendiğinde sağlık sektöründe iş stresi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların genellikle ikinci basamak ya da üçüncü basamak sağlık kuruluşlarında yürütüldüğü, birinci basamak sağlık çalışanları kapsamında bu iki değişkeni ele alarak değerlendiren çalışmaların ise sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. İş stresi ile işten ayrılma niyeti arasında işte var olamamanın ve iş tatminin aracı rolü olup olmadığını inceleyen herhangi bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın literatürdeki boşluğa katkı sağlayacağı ve bu konu ile ilgili gelecekte yapılacak olan çalışmalara kaynak teşkil edileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın evrenini Erzincan ili merkez, belde ve ilçelerde faaliyette bulunan aile sağlığı merkezlerinde 4 Aralık 2023-29 Aralık 2023 tarihlerinde görev yapan 79 aile hekimi, 75 ebe-hemşire ve 35 diğer sağlık çalışanları (acil tıp teknisyeni, laborant gibi) olmak üzere toplam 189 kişi oluşturmuş, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden toplam 163 kişiye (evrenin yaklaşık %86'sı) ulaşılarak veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

Araştırma verilerini toplamak için kullanılan ve 5 ayrı bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde "Kişisel Bilgi Formu", ikinci bölümünde "İş Stresi Ölçeği", üçüncü bölümünde "İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği", dördüncü bölümünde "Stanford Presenteeism Ölçeği (SPS 6)" ve son olarak beşinci bölümünde "İş Tatmini Ölçeği" bulunmaktadır. Kişisel Bilgi Formu hariç, İş Stresi, İşten Ayrılma Niyeti ve Stanford Presenteeism Ölçekleri "1=Kesinlikle Katılmıyorum" ve "5=Kesinlikle Katılıyorum" ile İş Tatmini Ölçeği "1=Hiç Memnun Değilim" ve "5=Çok Memnunum" arasında derecelendirilen 5'li Likert tipi özellikte olan ölçeklerdir.

Anketlerden elde edilen veriler PROCESS Macro 4.1 eklentili SPSS 25.0 programı ve SPSS 24.0 AMOS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada tanımlayıcı bulguları ortaya koymak için frekans ve yüzdeler değerlerden, ölçeklerin normal dağılım varsayımlarını ve güvenilirliklerini test etmek için çarpıklık-basıklık düzeyleri ile Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısından yararlanılmıştır. Ölçeklerin yapısal geçerliliği ise doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Araştırma modelindeki değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koymak için korelasyon analizi yapılmış, değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkilerini ve aracılık etkilerini belirlemek için ise Hayes (2017) tarafından geliştirilen PROCESS Macro 4 modelinden yararlanılmıştır. Aracılık analizi, %95 güven aralığında Bootstrap yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada iş stresinin artmasıyla sağlık çalışanlarının iş tatminlerinin azaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca iş stresinin artmasıyla işten ayrılma niyetinin de artış gösterdiği elde edilen bir diğer bulgudur. Birinci basamak sağlık kurumları, ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarına göre kaynak kısıtlamalarıyla daha fazla karşı karşıya kalmaktadır (Ning vd., 2023). Buradan hareketle kaynak yetersizliğine bağlı olarak iş yükleri artış gösteren sağlık çalışanlarının rol belirsizliği yaşayacakları, ayrıca yüksek performans ile çalışan sağlık çalışanlarının doğal olarak terfi, ücrette artış gibi yüksek iş beklentilerine girecekleri, beklentileri karşılanmayan çalışanların ise iş streslerinin artmasına bağlı olarak işten ayrılma niyetlerinin de artacağı düşünülmektedir.

Araştırmada iş tatmininin azalmasıyla işten ayrılma niyetinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iş tatmininin iş stresi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tam aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre iş stresinin artmasıyla iş tatmininin azalacağı, iş tatmininin azalmasıyla beraber işten ayrılma niyetinin artacağı söylenebilir. Bu ilişkilere yönelik getirilecek olan öneri sağlık çalışanlarının iş tatmini düzeylerinin artırılmasına yönelik birtakım düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olacaktır. Bu kapsamda sağlık kurumları yöneticileri çalışanlarının karar alma sürecine katılmalarını sağlayarak ve zaman, bilgi ve yetenek gibi bireysel kaynaklar açısından ihtiyaçlarını gidererek iş tatminlerini artırabilirler ve işten ayrılmaya yönelik eğilimlerini azaltabilirler.

Araştırmada sağlık çalışanlarının iş stresi düzeylerinin artmasıyla işte var olamama düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir. Ayrıca işte var olamama düzeyi arttıkça işten ayrılma niyeti düzeyinin de arttığı araştırma kapsamında elde edilen bir diğer bulgudur. Son olarak işte var olamamanın iş stresi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide tam aracılık etkisi söz konusudur. Bu bulguya göre iş stresinin artmasıyla işte var olamama düzeyinin arttığı, işte var olamama düzeyinin artmasıyla beraber işten ayrılma niyetinin de arttığı söylenebilir. Hastalık, insan işleyişini ve performansını etkileyen önemli bir sağlık sorunudur. Sağlık çalışanlarının psikolojik ya da fizyolojik açıdan kendilerini hasta hissetmeleri verilen sağlık hizmetinin aksamasına ve kalitesinin düşmesine, üretkenliğin azalmasına, konsantrasyonda bozulmalara bağlı olarak işe yönelik yapılan hatalarda artışa ve daha da önemlisi hasta güvenliğini tehdit edecek bazı olumsuz durumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Wezyk & Czarnecka, 2019). Kendilerini hasta hisseden sağlık çalışanlarının hastalık sürecine bağlı olarak işlerine odaklanamadıklarını ve dolayısıyla iş yerindeki sorumluluklarını yerine getirememeye bağlı olarak motivasyon kaybı yaşadıklarını söylemek mümkündür. İşte var olamamanın en önemli belirleyicilerinden birinin iş stresi olduğu düşünüldüğünde; sağlık kurumları yöneticilerinin çalışanlarının iş stresini azaltacak yönde düzenlemeler yapmalarının, bununla birlikte işte var olamama nedenlerini gözlemlenmelerinin ve tespit edilen sorunlara yönelik iyileştirmeler yapmalarının sağlık hizmetlerinin kalite, sürdürülebilirlik ve çalışan katılımını dikkate alan amaç ve hedeflerine hizmet edeceği düşünülmektedir.

SEKİZİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SINAV KAYGISI İLE BEDEN EĞİTİMİ DERSİ TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN EIGHTH GRADE STUDENTS' EXAM ANXIETY AND ATTITUDES TO PHYSICAL EDUCATION COURSE

Emin Tamer YENEN
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
tamer-yenen@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2359-3518

Savaş GÖÇ
Millî Eğitim Bakanlığı
savas.goc@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5326-6385

ÖZ

Geliş Tarihi:
14.01.2024

Kabul Tarihi:
19.03.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
8. Sınıf Öğrencileri,
Sınav Kaygısı,
Beden Eğitimi Dersi,
Tutum.

Keywords
8th Grade Students,
Test Anxiety,
Physical Education
Course,
Attitude.

Bu araştırmanın amacı, 8. Sınıf öğrencilerinin Liseye Geçiş Sistemi Kapsamında girmiş oldukları merkezi sınav ile ilgili yaşadıkları sınav kaygısı ve beden eğitimi dersi ile ilgili tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma nicel araştırma desenlerinden tarama deseni çerçevesinde düzenlenmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu ise 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Mersin ili Tarsus ilçe merkezinde bulunan devlet ortaokullarındaki 972 öğrenci oluşturmuştur. Tarsus merkezdeki farklı sosyo-ekonomik düzeydeki okullara ulaşılabilmesi açısından örneklem türünde maksimum çeşitlilik örneklem türü seçilmiştir. Araştırma sonucunda cinsiyet değişkeninin sınav kaygısını etkilediği ve kız öğrencilerin sınav kaygılarının erkek öğrencilerinkinden yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte araştırmada, katılımcıların aile gelirleri ile yaşadıkları sınav kaygısı arasında ve babanın eğitim durumu ile beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre sınav kaygısı ile öğrencilerin beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İki değişken arasında pozitif yönlü bir korelasyon olması öğrencilerin beden eğitimi dersini kaygılarını azaltan bir araç olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuca göre, beden eğitimi ve spor derslerinde yapılan etkinliklerin sınavlara hazırlanılan dönemlerde kaygıyı azaltması ve öğrenme kolaylığı sağlaması bakımından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the relationship between the test anxiety experienced by 8th grade students regarding the central exam they took within the scope of the High School Transition System and their attitudes towards physical education course. At least 3 and at most 5 keywords reflecting the integrity of the work should be written by the author in the places specified in the template. The research was organized within the framework of the survey design, which is one of the quantitative research designs. The sample group of the study consisted of 972 students in public secondary schools located in Tarsus town center of Mersin province in the 2021-2022 academic year. In order to be able to reach schools of different socio-economic levels in the center of Tarsus, the maximum diversity sample type was chosen in the sample type. As a result of the research, it was determined that the gender variable affects test anxiety and that the test anxiety of female students is higher than that of male students. However, in the study, it was observed that there were significant differences between the family income of the participants and the test anxiety they experienced, and between the educational status of the father and students' attitudes towards physical education course. According to the results of the analysis, a positive and low-level significant relationship was found between test anxiety and physical education. A positive correlation between the two variables can be interpreted as students seeing physical education course as a tool that reduces their anxiety.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1419533>

Atf/Cite as: Yenen, E. T., & Göç, S. (2024). Sekizinci sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ile beden eğitimi dersi tutumu arasındaki ilişki. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 329-342.

¹ Bu çalışma yazarların "LGS'ye Girecek 8. Sınıf Öğrencilerinin Yaşadıkları Sınav Kaygılarının Beden Eğitimi ve Spor Dersine İlişkin Tutumlarına Etkisi: Tarsus Örneği" isimli tezsiz yüksek lisans projesinden türetilmiştir.

Giriş

Latincede yükselmek ve yücelmek anlamına gelen “educere” kelimesinden türetilerek İngilizceye geçen ve eski Türkçe’de karşılığı terbiye anlamına gelen “education” yani eğitim; bireylerin yaşadıkları toplumun kültürüne, istek ve beklentilerine uyacak şekilde, kendi yaşantısı aracılığı ile belli bir amaç doğrultusunda ve bilinçli olarak değişmesi ve gelişmesi sürecidir (Ertürk, 1972; Fidan, 2012). Varış’a (1988) göre bu sürecin amacı sosyal çevre ve eğitim kurumlarının sürece dâhil edilmesi suretiyle kişilik ve yeteneklerin gelişiminin sağlanmasıdır. Bedenin eğitimi ise; insanların belirli bir amaca ve hedefe uygun olarak, fiziksel aktivitelere katılımının sağlanmasıyla ruhsal ve bedensel davranışlarında bilinçli değişiklikler meydana getirilmesi, bir başka ifade ile hareket yoluyla insanın beden ve ruhen eğitilmesidir (Tamer ve Pulur, 2001). Türkiye’de “Beden Eğitimi” kavramının ilk kez kullanılmasını sağlayan ve ulusal eğitim sistemine bir ders olarak girmesini sağlayan Selim Sırrı Tarcan ise beden eğitimi “Cismen ve fiilen en az yorgunluğa karşın, insana en çok yarar sağlayan ruhi ve mihaniki etkinliklerdir” olarak tanımlamıştır (Oğuzkan, 1997). Bir başka tanıma göre beden eğitimi, kişilere fiziksel aktivite yapma alışkanlığı kazandırmayı, spor becerilerini geliştirmeyi ve sporu sağlıklı yaşam için alışkanlık haline getirmeyi amaçlayan bir eğitim dalıdır (Siedentop, vd. 2011). Beden eğitimi, fiziksel ve ruhsal gelişimin temel taşlarından biridir ve bireylerin ruhsal ve fiziksel gelişimi için hayati öneme sahiptir. Bu eğitimin ilk ve temel aşaması okullarda verilen beden eğitimi dersleridir. Beden eğitimi derslerinin amaçlarından birisi de çocukların bilgidan çok temel becerileri öğrenmeleri ve bu becerileri yaşamları boyunca geliştirmeye devam etmelerini sağlayacak tutumlar geliştirmelerini sağlamaktır (Bronkowsky, 2010).

Tutum, bireyin çevresindeki herhangi bir olaya karşı öğrenerek ve deneyimleyerek elde ettiği kazanımlar ya da herhangi bir olaya tepki verme eğilimi olarak tanımlanabilir. Tutum doğuştan gelen bir özellik değildir. Tutum bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı olaylar ve nesnelere ilgili olarak zamanla ortaya çıkar. Tutum bireyin göstereceği tepkiler ile duygu düşünce ve davranışları üzerinde bireyi yönlendirecek etkin bir güç oluşturan bir eğilim ve hazır olma halidir (Allport, 1935; Smith, 1968). Bireyin eğitim hayatında tutumlar çok önemli bir yere sahiptir; öğrencinin okula, öğretmenlere ve derslere karşı olumlu ya da olumsuz tutum sergilemesi akademik başarısını doğrudan etkilemektedir (İnceoğlu, 2004; Sallabaş, 2008).

Öğrencilerin akademik başarılarını ve tutumlarını etkileyen bir başka unsur ise kaygıdır. Kaygı; bireyin karşılaştığı bir durumla ilgili o anda ya da gelecekte bu durumun nasıl sonuçlanacağı hakkında hissetmiş olduğu endişe olarak tanımlanabilir (Erskine, 2015). Budak (2003) ise kaygıyı; herhangi bir tehlikeli durum, belirsizlik veya yaşanan olumsuz bir durumla ortaya çıkan endişenin bireyde ortaya çıkardığı tedirginlik durumu olarak tanımlamıştır (Budak, 2003). Putwain’e (2007) göre kaygı bir süreç sonucunda ortaya çıkar. Uzun süreli öfke ve sinir durumu, depresyon, düşük verimlilik gibi durumların yanında uzun süre yaşanan sınav stresi de kaygının ortaya çıkma nedenleri arasındadır (Putwain, 2007). Sınavla ilgili stres, nispeten kısa bir süreci ifade eden bir kavram olsa da, öğrencinin kişisel ve akademik geleceği için büyük riskler barındırır. Dahası performans odaklı tehlikeli bir süreç olmasının yanında, ciddi ruhsal ve fiziksel sağlık problemlerinin de nedeni olabilmektedir (Zeidner, 1998; Denscombe, 2000; Connor, 2001).

Sınav kaygısı ile ilgili ilk çalışmalar Richard Alpert tarafından yapılmıştır (Bagav, 2018). Alan yazınında bu konuda önde gelen araştırmacılardan Spielberger’e (1972) göre sınav kaygısı; bir sınav esnasında ortaya çıkan ve bireylerde gerginlik yaratarak gerçekte ortaya koyabilecekleri performansı gösterememesine yol açan duygu durumudur. Liebert ve Moris (1967) sınav kaygısını, bireylerin özgüven eksikliğinden kaynaklanan ve bireyin sınavı geçemeyeceğine yönelik kişisel kaygılarını ifade eden “Kuruntu Boyutu” ve sınav kaygısı ile ilgili ortaya çıkan baş dönmesi, kalp çarpıntısı, terleme gibi fizyolojik tepkileri ifade eden “Duyuşsallık Boyutu” olarak 2 boyutta incelemiştir.

Yapılan çalışmalarda uzun süre sınav kaygısına maruz kalan öğrencilerde, duygusal çöküntü, depresyon, kendine zarar verme ve bazı durumlarda intihar eğilimleri gibi olumsuz psikolojik sonuçlar görülmüştür (Lotz ve Sparfeldt, 2017; Soares ve Woods, 2020). Bunun yanında yaşanan sınav kaygısı sonucunda öğrencilerin beden eğitimi dersi gibi sınavda soru sorulmayan derslere tutumlarının değişerek derse katılımlarının düştüğü tespit edilmiştir (Moeini, vd. 2008; Park, vd., 2020). Bazı çalışmalarda ise akademik yük nedeniyle öğrencilerin aileleri tarafından beden eğitimi dersine katılımının engellendiği görülmüştür (Mowling vd., 2004; Back, 2015).

Sınav kaygısı her öğrencide olabilir. Ancak algılanan sınav kaygısının düzeyi sadece kaygıyı tetikleyen etkenlerin var olmasına göre değil, aynı zamanda öğrencilerin bu stres etkenlerini nasıl yorumladıklarına göre de belirlenir (Chua vd., 2018). Bu yaklaşımı destekler şekilde (Sun, vd., 2011) sınav kaygısını, öğrencilerin öğrenmek ile ilgili

olan örneğin; ilgi kaybı, öğrenme güçlüğü gibi sıkıntılardan kaynaklanan sübjektif psikolojik problem olarak tanımlanmıştır. Yani sınav kaygısı, öğrencinin akademik beklenti ve zorluklar ile başa çıkamadığında daha sık görülebilmektedir (Wilks, 2008). Bu doğrultuda bazı çalışmalar öğrencilerin strese verdikleri tepkinin öğrencinin fiziksel ve ruhsal gelişimine, yaşam biçimlerine, yeteneklerine ve inançlarına göre farklılık gösterebileceğini, dolayısı ile stres sürecinin mutlaka olumsuz sonuçları olamayacağını, dolayısıyla öğrencilerin zorlukları fırsat olarak görmesi, fiziksel ve ruhsal gelişimini önemsemesi, okul ve aile çevresinden gerekli desteği alması halinde sınav kaygısının olumlu bir etki yaratacağını iddia etmektedir (Sang vd., 2018; Ye vd.,2019).

Türkiye öğrencilerin eğitim hayatı boyunca sınava tabi tutulduğu bir ülkedir. Dolayısı ile öğrencilerin sınav kaygısı ile hayatlarının her döneminde karşılaşma olasılığı çok yüksektir. Beden eğitimi dersi ile fiziksel ve ruhsal gelişimin sağlanması dolayısı ile sınav kaygısını yönetme konusunda olumlu ilişki olduğuna dair literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin Manns ve Chad (1999); Bize, vd. (2007); Blacklock, vd. (2007) fiziksel aktivite ile yaşam kalitesi ve kişisel gelişim arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte beden eğitimi dersleri, öğrencilerin fiziksel sağlığını ve zindeliğini geliştirmenin yanı sıra, genel öğrenme sürecine olumlu bir katkıda bulunabilir. Araştırmalar, düzenli fiziksel aktivitenin öğrencilerin bilişsel işlevlerini artırdığını ve dikkat, odaklanma ve öğrenme becerilerini iyileştirdiğini göstermektedir (Günay ve Yılmaz, 2023). Bu nedenle, beden eğitimi derslerine katılım ve fiziksel aktivite düzeyleri, öğrencilerin akademik motivasyonunu artırabilir ve dolayısıyla genel akademik başarılarını olumlu yönde etkileyebilir (Alemdağ, Öncü ve Yılmaz, 2014). Aynı şekilde, öğrencilerin akademik başarılarındaki artış, özgüvenlerini artırabilir ve bu da beden eğitimi derslerine katılımı ve fiziksel aktivite düzeylerini artırabilir. Benzer şekilde Fernández, Canet ve Giné-Garriga (2017) yapmış oldukları çalışmada fiziksel aktivite ve egzersiz yapmanın hem fiziksel hem de psikolojik gelişim açısından temel faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Devrilmez, vd. (2021) sınav kaygısının fiziksel yetenek ve psikolojik faktörler gibi çeşitli değişkenlerden kaynaklı olarak beden eğitimi dersi özelinde de yaşanabileceği varsayımıyla beden eğitimi ve spor dersi sınav kaygısı ölçeğini Türkçeye uyarlama çalışması yapmışlardır. Söz konusu ölçeği çalışmalarında kullanan Erdoğan ve Sural, (2021) lise öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersi sınav kaygılarını incelemişlerdir. Araştırmacılar, lise öğrencilerinin en çok kaygıyı ölçeğin alt boyutlarından algılanan kontrol alt boyutunda yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi yatkınlıkları ve sınav kaygıları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında Yıldırım (2022), ortaokul öğrencilerinin sınav kaygıları arttıkça beden eğitimi ve spor dersine yönelik yatkınlıklarının azaldığını ve ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi yatkınlıklarının sınav kaygılarının anlamlı bir yordayıcısı olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca çeşitli çalışmalar beden eğitimi dersine katılımın sınav notları, motivasyon ve akademik stresin azalması gibi olumlu etkileri olduğunu göstermiştir (Sallis, vd., 2012). (Torrijos-Niño, vd., (2014) ise beden eğitim dersine katılma konusunda olumlu tutum gösteren öğrencilerin akademik konularda da başarı için daha fazla motive oldukları sonucuna ulaşmıştır. Dolayısı ile sınav kaygısının nedenleri ve başa çıkma yollarının öğrencilere aktarılması öğrencilerin akademik başarılarının yükselmesine katkı sağlayacaktır. Bu başa çıkma yollarından biri olan beden eğitimi dersinin bir yük olmadığı ve akademik başarıyı ve stresi azaltan bir ders olduğunun öğrenci ve velilere aktarılması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada; Tarsus ilçesinde bulunan ortaokullarda eğitim gören 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları ve beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumlarının demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediği, bu öğrencilerinin algıladıkları sınav kaygısı ile beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranmıştır:

- Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları cinsiyet, ailenin aylık geliri, anne ve baba eğitim düzeyi ve haftada spor yapılan gün sayısına göre farklılık göstermekte midir?
- Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin beden eğitimi dersine karşı tutumları cinsiyet, ailenin aylık geliri, anne ve baba eğitim düzeyi ve haftada spor yapılan gün sayısına göre farklılık göstermekte midir?
- Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları ile beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasında bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Nicel araştırma yöntemi çerçevesinde olan çalışmada tarama modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak

amacıyla, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek veya örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2007). Tarama modeli; geçmişte ya da günümüzde süregelen bir durumu, olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Değişkenlerin tek tek tür ya da miktar olarak oluşumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan araştırma modellerine “tarama modelleri” denir (Büyüköztürk, vd., 2013).

Araştırma Grubu

Araştırma evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Mersin İli Tarsus ilçe merkezinde faaliyet gösteren ortaokullardaki 8. Sınıf öğrencileridir. Tarsus ilçesindeki resmi ve özel ortaokulların 8. sınıfında okuyan toplam öğrenci sayısı 5445'tir. Tarsus merkezdeki farklı sosyo-ekonomik düzeydeki okullara ulaşılabilmesi açısından örneklem türünde maksimum çeşitlilik örneklem türü seçilmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu ise 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Mersin ili Tarsus ilçe merkezinde bulunan Çukurova Sanayi ortaokulu, Şehit Fazlı Kalaycı Ortaokulu, Şehit Uğur İnal ortaokulu 75. Yıl Kocatepe Ortaokulu, Kasım Ekenler Ortaokulu, Hasan Ali Yücel ortaokullarının 8. Sınıflarında okuyan rastgele seçilmiş 469 Erkek, 503 kız olmak üzere toplam 972 öğrenci oluşturmaktadır. Demografik değişkenlere ait özellikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere Ait Özellikler

Demografik Değişkenler	F	Yüzde	Demografik Değişkenler	F	Yüzde
Cinsiyet			Baba Eğitim Durumu		
Kız	503	51,8	İlkokul	212	21,8
Erkek	469	48,2	Ortaokul	230	23,7
Aile Aylık Geliri			Lise	329	33,8
0-4000	163	16,7	Üniversite	170	17,5
4001-8000	365	37,5	Yüksek Lisans	31	3,2
8001-11.500	241	24,8	Kaç Gün Spor Yapar		
11.500 ve fazlası	203	21	Hiç Spor Yapmaz	259	26,6
Anne Eğitim Durumu			1-3 Gün Spor Yapar	464	47,7
İlkokul	307	31,6	4-6 Gün spor Yapar	130	13,4
Ortaokul	213	21,9	Her Gün Spor Yapar	119	12,3
Lise	316	32,5			
Üniversite	113	11,6			
Yüksek Lisans	24	2,4			

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak 3 bölümden oluşan anket kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde Demirhan ve Altay (2001) tarafından geliştirilen “Beden Eğitimi ve Spora İlişkin Tutum Ölçeği” ikinci bölümünde Başol (2017) tarafından geliştirilen “Ayda Sınav Kaygısı Ölçeği” yer almaktadır. Anketin üçüncü bölümünde ise katılımcıların demografik özellikleri almaya yönelik sorular yer almaktadır.

Beden Eğitimi ve Spora İlişkin Tutum Ölçeği: Söz konusu ölçek 12’si olumlu diğer 12’si olumsuz olmak üzere 24 maddeden oluşmaktadır. 5’li likert tipinde hazırlanan bir ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı ölçeğin tamamı için .93 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada tutuma ilişkin ölçekten elde edilen Cronbach Alpha katsayısı .68 olarak tespit edilmiştir.

Ayda Sınav Kaygısı Ölçeği: 5'li likert tipinde hazırlanan ölçek 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayıları alt boyut olan Bilişsel ve Fizyolojik kaygı için 89, Aile ve çevre alt boyutu için .70 ve ölçeğin tamamı için .86 şeklinde tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise sınav kaygısı ölçeğine ilişkin Cronbach Alpha katsayısı .91 olarak saptanmıştır. Bu sonuçlara göre çalışma kapsamında uygulanan ölçeklerin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayılarının da yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizine geçmeden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine Kolmogorov-Smirnov Testi ile bakılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle araştırmada T-testi, Anova ve Pearson korelasyon testi uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğine yönelik analizler de yapılmıştır. Çalışmada güvenilirlik değerlendirme de Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Bu değer 0-1 referans değerleri arasında değerlendirilmektedir. Tavşancılı'ya (2002) ve Alpar'a (2001) göre Elde edilen verilerin 1'e yaklaşması durumunda; çalışmada uygulanan ölçeğin güvenilirliği yüksek ve geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Buna göre çalışmanın bütünü ile ilgili Cronbach Alpha değerinin ,865 olduğu, tutum ölçeğinin ,679 olduğu ve kaygı ölçeğinin ise ,911 olduğu tespit edilmiş ve ölçeğin diğer analizleri için geçerli güvenilirlik aralığında olduğu görülmüştür.

Bulgular

Bu bölümde ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları ve beden eğitimi dersine karşı tutumlarının demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular ile öğrencilerin sınav kaygıları ile beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasında ilişkiye yönelik sonuçlar bulunmaktadır. Bulgular tablolar halinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Cinsiyet ve Sınav Kaygısına İlişkin T Test Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	SS	SD	t	p
Sınav Kaygısı	Kız	502	3,45	,753	970	6,068	,003
	Erkek	468	3,17	,682			

p: anlamlılık değeri $p < .05$.

Tablo 2.'deki T Testi sonuçları incelendiğinde katılımcıların cinsiyeti ile yaşadıkları sınav kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür [$t(970) = 6.068, p < .05$]. Bir başka ifade ile kız ve erkek öğrencilerin yaşadıkları sınav kaygısı ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık vardır. Tablo incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha yüksek oranda sınav kaygısı yaşadıkları görülmüştür.

Tablo 3. Ailenin Aylık Geliri ile Sınav Kaygısına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Aylık Gelir	N	X	SS	f	p
1-2000 TL	152	3,29	,694	3,687	,012
2001-4000 TL*	354	3,42	,704		
4001-6000 TL*	230	3,22	,747		
6001 +	193	3,32	,741		

Tablo 3. incelendiğinde katılımcıların aile gelirleri ile yaşadıkları sınav kaygısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın kaynağını incelemek için Post Hoc testinden faydalanılmıştır. Anlamlı farklılığa neden olan gruplar incelendiğinde anlamlı farklılığın 2001-4000 TL aylık geliri olan aileler ile 4001-6000 TL aylık gelire sahip olan aileler arasında olduğu görülmüştür [$f(968) = 3.687, p < .05$] Buna sonuca göre en yüksek kaygı yaşayan

grubun 2001-4000 TL arasında aylık gelirli ailelerin çocukları olduğu, en düşük kaygı yaşayan grubun ise ailelerinin aylık gelirlerinin 4001-6000 TL arasında olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Annenin Eğitim Durumu ile Sınav Kaygısına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Anne Eğitim	N	X	SS	f	p
İlkokul	304	3,30	,739		
Ortaokul	210	3,30	,673		
Lise	313	3,40	,736	1,444	,218
Üniversite	110	3,23	,813		
Yüksek Lisans	19	3,22	,866		

Tablo 4. incelendiğinde katılımcıların annesinin eğitim durumu ile yaşadıkları sınav kaygısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür [$f(967) = 1.444, p > .05$].

Tablo 5. Babanın Eğitim Durumu ile Sınav Kaygısına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Baba Eğitim	N	X	SS	f	p
İlkokul	209	3,30	681		
Ortaokul	227	3,26	,689		
Lise	326	3,31	,745	1,686	,151
Üniversite	167	3,36	,775		
Yüksek Lisans	27	3,55	,942		

Tablo 5. incelendiğinde katılımcıların babasının eğitim durumu ile yaşadıkları sınav kaygısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür [$f(967) = 1.686, p > .05$].

Tablo 6. Haftada Spor Yapılan Gün Sayısı ile Sınav Kaygısına İlişkin Anova Testi Sonuçları

Spor Yapılan Gün Sayısı	N	X	SS	f	p
Hiç Spor Yapmam	259	3,38	,727		
1-3 Gün	464	3,32	,741		
4-6 Gün	130	3,33	,691	2,073	,082
Her Gün	117	3,15	,744		

Tablo 6. incelendiğinde katılımcıların haftada spor yaptıkları gün sayısı ile sınav kaygısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür [$f(968) = 2.073, p > .05$].

Tablo 7. Cinsiyet Değişkeni ile Beden Eğitimi Dersine İlişkin Tutuma Yönelik T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	SS	SD	t	p
Tutum	Kız	502	2,74	,379	970	-2,584	,338
	Erkek	468	2,90	,410			

Tablo 7. incelendiğinde katılımcıların cinsiyetleri ile beden eğitimi derslerine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür [$t(970) = -2.584, p > .05$].

Tablo 8. Ailenin Aylık Geliri ile Beden Eğitimi ve Spor Dersine İlişkin Tutuma Yönelik Anova Testi Sonuçları

Aylık Gelir	N	X	SS	f	p
1-2000 TL	152	2,81	,417		
2001-4000 TL	354	2,80	,380		
4001-6000 TL	230	2,73	,419	2,454	,062
6001 +	193	2,74	,383		

Tablo 8. incelendiğinde katılımcıların aile gelirleri ile beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür [$f(968) = 2.454, p > .05$].

Tablo 9. Annenin Eğitim Durumu ile Beden Eğitimi Dersine İlişkin Tutuma Yönelik Anova Testi Sonuçları

Anne Eğitim	N	X	SS	f	p
İlkokul	304	2,79	,429		
Ortaokul	210	2,80	,384		
Lise	313	2,74	,412	1,009	,402
Üniversite	110	3,75	,353		
Yüksek Lisans	19	3,79	,386		

Tablo 9. incelendiğinde katılımcıların annesinin eğitim durumu ile öğrencilerin zihinsel ve bedensel tepki alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir [$f(967) = 1.009, p > .05$].

Tablo 10. Babanın Eğitim Durumu ile Beden Eğitimi Dersine İlişkin Tutuma Yönelik Anova Testi Sonuçları

Baba Eğitim	N	X	SS	f	p
İlkokul	209	2,79	,435		
Ortaokul	227	2,83	,347		
Lise	326	2,74	,420	2,626	,033
Üniversite	167	2,74	,354		
Yüksek Lisans	27	2,65	,441		

Tablo 10. incelendiğinde katılımcıların baba eğitim durumları ile beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Farklılığın kaynağını incelemek için Post Hoc testinden faydalanılmıştır. Anlamlı farklılığa neden olan gruplar incelendiğinde en büyük farklılığın lisansüstü eğitim gören babalar ile ilkököl mezunu babalar arasında olduğu görülmüştür [$f(967) = 2.626, p < .05$].

Tablo 11. Haftada Spor Yapılan Gün Sayısı ile Beden Eğitimi Dersine Tutum Anova Testi Sonuçları

Spor Yapılan Gün Sayısı	N	X	SS	f	p
Hiç Spor Yapmam	259	2,76	,450		
1-3 Gün	464	2,76	,394		
4-6 Gün	130	2,78	,336	,536	,709
Her Gün	117	2,81	,417		

Tablo 11. incelendiğinde katılımcıların haftada spor yaptıkları gün sayısı ile beden eğitimi dersine tutumları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır [$f(968) = .536, p > .05$].

Öğrencilerin Sınav Kaygıları İle Beden Eğitimi Dersine İlişkin Tutumları Arasındaki İlişki

8. sınıf öğrencilerinin yaşadıkları sınav kaygısı ve beden eğitimi dersi ile ilgili tutumları arasındaki ilişkinin hesaplanması için öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmış ve normal dağılım gösteren verilerin karşılaştırılması için Pearson Correlation Test yapılarak elde edilen bulgular, Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Öğrencilerin Sınav Kaygıları ile Beden Eğitimi Dersine İlişkin Tutumları Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Testi Sonuçları

Değişkenler		Beden Eğitimi Dersine İlişkin Tutum
Sınav Kaygısı	r	.232
	p	.000*
	N	972

Tablo 12 İncelendiğinde 8. Sınıf öğrencilerinin yaşadığı sınav kaygısı ile beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumları arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r_{(972)} = .232, p < .05$).

Tartışma

Araştırma kapsamında Mersin’in Tarsus ilçe merkezinde bulunan 6 devlet ortaokulunun 8. Sınıf öğrencileri katılmıştır. Ankete katılan 972 öğrencinin doldurmuş olduğu anketler SPSS programı ile analizleri yapılmış ve yukarıda belirtilen sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların sınav kaygıları ile ilgili araştırma sonucuna göre; cinsiyet değişkeninin sınav kaygısını etkilediği görülmüştür. Araştırma bulguları incelendiğinde, cinsiyet değişkeni açısından yaşanan sınav kaygısı düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu sonucu literatürdeki bazı çalışmalar ile (Alyaprak, 2006; Bacanlı ve Sürücü, 2006; Duman, 2008; Erdoğan ve Sural, 2021; Ergene, 2011; Yıldırım, 2022) paralellik göstermektedir. Bu sonuca göre; kız öğrencilerin sınav kaygılarının erkek öğrencilere oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonuçlardan hareketle, istatistiksel olarak anlamlı fark bulunan yukarıdaki çalışmalara istinaden, kültürümüzde kaygı, korku tarzı duygusal özelliklerin kızlara atfedilmesi, yaşadıkları olayları daha fazla içselleştirmelerinin bu cinsiyetteki öğrenci grubunda kaygıya neden olduğu söylenebilir.

Çalışma sonucunda katılımcıların aile gelirleri ile yaşadıkları sınav kaygısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Anlamlı farklılığa neden olan gruplar incelendiğinde 2001-4000 TL aylık geliri olan aileler ile 4001-6000 TL aylık gelire sahip olan aileler arasında olduğu görülmüştür. Sınav kaygısını en fazla yaşayan grup olan 2001-4000 TL aylık gelire sahip olan ailelerin çocukları için sınavları bir meslek edinme şekli olarak görmeleri ve başarısız olmaları durumunda işsiz kalacakları, gelir düzeyi düşük ve mutsuz bir hayat sürdürebilecekleri yönünde telkinlerde bulunuyor olmalarından veya bu yönde imalarda bulunmalarından kaynaklanabilir. Gelir seviyesi ile yaşanan sınav kaygısı arasındaki bu anlamlı farklılık öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarının öğrenci üzerinde yarattığı baskıdan (Alyaprak, 2006), düşük gelirli ailelerin gelir düştükçe öğrenciye uyguladığı baskıdan

(Alpoğuz, 2014) ya da düşük gelirli ailelerin öğrencilerin temel eğitim ihtiyaçlarını karşılayamamasından (Softa ve vd., 2015) kaynaklanabileceği değerlendirilmiştir.

Katılımcıların babanın eğitim durumu ile beden eğitimi dersine ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Anlamlı farklılığa neden olan gruplar incelendiğinde en yüksek baskının ilkökul mezunu babaların çocuklarında görüldüğü ve eğitim seviyesi yükseldikçe baskının azaldığı görülmüştür. Çağlayan (2004) tarafından yapılan bir çalışmada spor yapan çocukların ailelerinin eğitim düzeyinin spor yapmayan çocukların ailelerine oranla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Taşdemir (2019) yaptığı çalışmada öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının cinsiyetlerine, babalarının eğitim durumlarına ve ailenin gelir düzeylerine göre anlamlı farklılıklar olduğunu belirlemiştir. Ortalama puanlarına dikkat edildiğinde genel olarak babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin beden eğitimi dersine yönelik tutumlarının da olumlu yönde arttığı görülmekte ve babanın eğitim durumuna göre ortaokul-lise, ortaokul-üniversite ve ortaokul-lisansüstü grupları arasında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çıkan sonuç Öncü'nün (2007) yapmış olduğu çalışmada eğitim seviyesi yüksek olan ailelerin beden eğitimi ders saatlerinin daha fazla olması gerektiğini belirttiği sonuç ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, bu sonucun aksine anne baba eğitim durumu ile beden eğitime yatkınlığın arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Yıldırım (2022) çalışmasında ebeveynlerin eğitim durumlarının arttıkça öğrencilerin beden eğitimine yönelik tutumlarında azalma olduğunu ve baba eğitim durumu arttıkça sınav kaygıları duyusallık boyutunun da arttığını tespit etmiştir. Çalışmada öğrencilerin sınav kaygıları ile beden eğitimi dersine ilişkin tutumları da incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre değişkenler arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sınav kaygısı ve beden eğitimi dersine ilişkin tutum arasında elde edilen sonuç düşük düzeyde de olsa, pozitif yönlü bir korelasyon olması öğrencilerin beden eğitimi dersini kaygılarını azaltan bir araç olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, elde edilen bu sonuca göre beden eğitimi ve spor derslerinde yapılan etkinliklerin sınavlara hazırlanılan dönemlerde kaygıyı azaltması ve öğrenme kolaylığı sağlaması bakımından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde sınava girecek öğrencilerin küçük düşme ve sosyal baskı düşüncesiyle sınavda soru çıkacak derslere daha çok önem verdikleri (Aslan ve Cansever, 2009; MEB, 2010) görülmektedir. Bununla birlikte, ortaokul 5, 6 ve 7. Sınıf öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine sınava girecek 8. Sınıf öğrencilerine göre daha olumlu tutum sergilediklerine (Erden ve Özmutlu, 2017) ve bu çalışma sonuçlarının aksine sınıf yükseldikçe ve sınav zamanı yaklaştıkça öğrencilerin beden eğitimi dersine ilişkin tutumlarının olumsuz yönde değiştiğine (Yaldız ve Özbek, 2018) ilişkin sonuçlar da bulunmaktadır. Benzer şekilde Yıldırım (2022) da ortaokul öğrencilerinin sınav kaygıları arttıkça beden eğitimine yatkınlıklarında düşüş olduğunu saptamıştır. Alanyazındaki bu sonuçların, toplumumuzda genel bir kanı haline gelen sporun akademik başarıyı olumsuz yönde etkilediği fikri ve sakatlanmalara neden olduğu düşüncesinin nedeniyle ailelerin çocuklarının beden eğitimi ve spor aktivitelerine katılımına yönelik olumsuz tutum sergilemesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma belirli bir dönemde Tarsus ilçesinde bulunan okullarda eğitim gören 8. Sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar 8. Sınıf öğrencileri ile ilgilidir. Kaygının bir süreç sonucunda ortaya çıktığı bilinen bir gerçektir. Dolayısı ile bu çalışmanın alt sınıflarda da yapılması bunun yanında dönemsel olarak farklılıkların tespit edilmesi için dönemsel çalışmaların yapılması genellenmenin daha sağlıklı yapılabilmesine katkı sağlayacaktır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler sınav kaygısının oluşumunda ve öğrencilerin beden eğitimi dersine olan tutumunun değişmesinde “Aile” faktörünün önemini ortaya koymuştur. Ailelerin beden eğitimi dersinin akademik başarıyı törpüleyen bir ders olduğu hususundaki ön yargıları öğrencilerin derse karşı tutumunu etkileyen en önemli unsurlardandır. Bunun yanında ailelerin gerçekçi olmayan beklentileri de yine öğrencinin kaygı düzeyini artıran bir etken olabilir.

Sınav kaygısının yıkıcı sonuçları olabilir. Ancak bunun yönetilebilir olduğu konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi okul yönetimlerinin üstlenebileceği bir görevdir. Kaygı konusunda hem ailelerin hem de öğrencilerin bilgilendirilmesi, önleyici tedbirlerin alınması ve öğrencilerin psikolojik ve fiziki gelişimlerini sağlayacak eğitim tedbirlerinin alınması problemin başlangıcında yok edilmesini sağlayabilir. Öğrencileri stresten korumanın yanında önlenemeyen strese nasıl uyum sağlayacaklarına yönelik eğitimlerin verilmesi bu eğitimlere ailelerin de dahil edilmesi öğrencinin stresi akademik başarıya çevirmesine yardımcı olabilir.

Beden eğitimi öğretmenlerinin beden eğitimi dersini sadece spor olarak görmemeleri, egzersizin yanında öğrencilerin grup halinde aktivitelere yönlendirilmesi, ders içeriğinin arkadaşları ile bağ kurmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesi, öğrencilerin güler yüzlü eğlenebileceği bir formatın sağlanması, öğrencilerin ana derslerde sağlayamadığı fiziksel ve ruhsal gelişimin aynı anda oluşmasına yardımcı olabilir.

Politika yapılarının düzenlenen merkezi sınavlarda beden eğitimi ile ilgili soruları testlere dâhil etmeleri, beden eğitimi ile ilgili daha nitelikli eğitimin verilmesinin sağlanması öğrencilerin beden eğitimi derslerini eğitim hayatlarının bir parçası olarak hissetmelerini ve beden eğitimi derslerine karşı tutumlarının değişmesini sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Alemdağ, C., Öncü, E. ve Yılmaz, A. K. (2014). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz-yeterlilikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23-35.
- Allport, G. W. (1935). Attitudes. C. Murchison içinde, *Handbook of social psychology* (s. 798-844). Clark University Press.
- Alpar, R. (2001). *Spor bilimlerinde uygulamalı istatistik*. Nobel Yayınları.
- Alpoğuz, D. U. (2014). *Algılanan ana-baba tutumlarının ilköğretim öğrencilerinin okumaya yönelik tutumlarına ve Türkçe dersi akademik başarılarına etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Alyaprak, İ. (2006). *Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerde sınav kaygısını etkileyen faktörlerin incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aslan, N. ve Cansever, B. A. (2009). Effects of family socio-demographic characteristics on child participation in social activities at school: A comparative study between Turkey and the Netherlands. *Journal of Theory and Practice in Education*, 5(2), 210-226. http://eku.comu.edu.tr/index/5/2/naslan_bacansever.pdf
- Bacanlı, F. ve Sürücü, M. (2006). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sınav kaygıları ve karar verme stilleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 45(45), 7-35.
- Back, K. H. (2015). The level of participation and attitude of school physical education and the relationship with academic stress, ego-resilience and psychological wellbeing of high school students. *Indian J. Sci. Technol.* 8, 1-6
- Bagav, M. (2018). *Sınav kaygısı ve öznel iyi oluş arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başol, G. (2017). Ayda sınav kaygısı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13, 173-193.
- Bize, R., Johnson, J. A., ve Plotnikoff, R. C. (2007). Physical activity level and health-related quality of life in the general adult population: a systematic review. *Preventive medicine*, 45(6), 401-415.
- Blacklock, R. E., Rhodes, R. E., ve Brown, S. G. (2007). Relationship between regular walking, physical activity, and health-related quality of life. *Journal of Physical Activity and Health*, 4(2), 138-152.
- Bronikowski, M. (2010). *Physical education teaching and learning*. (AWF Poznan, Seria Podreczniki, no 63). AWF Poznan
- Budak, S. (2003). *Psikoloji sözlüğü*. (2. Baskı). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. K., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri. (14. Baskı). Pegem Akademi.
- Chua, R. Y., Ng, Y. L., and Park, M. S. A. (2018). Mitigating academic distress: The role of psychological capital in a collectivistic Malaysian university student sample. *Open Psychol. J.* 11, 171-183.

- Connor, M. J. (2001). Pupil stress and standard assessment tests (SATS). *Emotional and Behavioural Difficulties*, 6(2), 103–111.
- Çağlayan, A. (2004). 12-15 yaş grubu spor yapan öğrencilerle spor yapmayan öğrencilerin okul başarıları yönünden karşılaştırılması. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Demirhan, G. ve Altay, F. (2001). Lise birinci sınıf öğrencilerinin beden eğitimi ve spora ilişkin tutum ölçeği II. *Spor Bilimleri Dergisi*, 12(2), 9-20.
- Denscombe, M. (2000). Social conditions for stress: Young people's experience of doing GCSEs. *British Educational Research Journal*, 26, 259–374. doi.org/10.1080/713651566
- Devrilmez, E., Çiy, D., Bilgiç, M. ve Dervent, F. (2021). Beden eğitimi ve spor dersi sınav kaygısı ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği. *Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-13.
- Duman, G. K. (2008). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin durumluk sürekli kaygı düzeyleri ile sınav kaygısı düzeyleri ve ana-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Erden, C. ve Özmutlu, İ. (2017). Ortaokul öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Kars ili örneği). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (20), 415-524.
- Erdoğan, A., & Sural, V. (2021). Lise öğrencilerinin beden eğitimi ve spor dersi sınav kaygılarının incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 82-90.
- Ergene, T. (2011). The relationships among test anxiety study habits achievement motivation and academic performance among Turkish secondary school students. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 320.
- Erskine, R. G. (2015). Relational Patterns, Therapeutic Presence Concepts And Practice Of Integrative Psychotherapy. Karnac Books Ltd.
- Ertürk, S. (1972). *Eğitimde program geliştirme*. Yelkentepe Yayınları.
- Fernández, I., Canet, O., & Giné-Garriga, M. (2017). Assessment of physical activity levels, fitness and perceived barriers to physical activity practice in adolescents: cross-sectional study. *European Journal of Pediatrics*, 176, 57-65.
- Fidan, N. (2012). *Okulda öğrenme öğretme*. Pegem Akademi.
- Günay, K., & Yılmaz, İ. (2023). Fiziksel Aktivite: Sağlıktan Akademik Başarıya. *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 43-55.
- İnceoğlu, M. (2004). *Tutum, algı, iletişim*. Kesit Yayıncılık.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi, kavram, ilkeler ve teknikler*. Nobel Yayınları.
- Liebert, R. M. ve Morris, L. W. (1967). Cognitive and emotional components of test anxiety: A distinction and some initial data. *Psychological Reports*, 20(3, PT. 1), 975–978
- Lotz, C., ve Sparfeldt, J. R. (2017). Does test anxiety increase as the exam draws near? – Students' state test anxiety recorded over the course of one semester. *Personality and Individual Differences*, 397-400.
- Manns, P. J., ve Chad, K. E. (1999). Determining the relation between quality of life, handicap, fitness, and physical activity for persons with spinal cord injury. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 80(12), 1566-1571
- MEB. (2010). *Seviye belirleme sınavının değerlendirilmesi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. https://www.meb.gov.tr/earged/earged/sbs_deger.pdf

- Moieni, B., Shafii, F., Hidarnia, A., Babaii, G. R., Birashk, B., ve Allahverdi-pour, H. (2008). Perceived stress, self-efficacy and its relations to psychological well-being status in Iranian male high school students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36(2), 257–266
- Mowling, C. M., Brock, S. J., Eiler, K. K., and Rudisill, M. E. (2004). Student motivation in physical education breaking down barriers. *J. Phys. Educ. Recreat. Dance* 75, 40–45
- Oğuzkan, A. F. (1997). *Selim Sırrı Tarcan yaşamı ve hizmetleri*. Türk Eğitim Derneği.
- Öncü, E. (2007). *Ana-babaların çocuklarının beden eğitimi dersine katılımına yönelik tutumları ve beklentileri*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Park, S., Park, S. Y., Jang, S. Y., Oh, G., ve Oh, I. H. (2020). The neglected role of physical education participation on suicidal ideation and stress in high school adolescents from south Korea. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 17:2838
- Putwain, D. W. (2007). Researching academic stress and anxiety in students: Some methodological considerations. *British Educational Research Journal*, 33(2), 207–219. doi.org/10.1080/01411920701208258
- Rodríguez-Fernández, A., Zuazagoitia-Rey-Baltar, A., & Ramos-Díaz, E. (2017). Quality of life and physical activity: Their relationship with physical and psychological well-being. A. A. Boas içinde, *Quality of life and quality of working life* (s. 172-198). IntechOpen.
- Sallabaş, E. (2008). Relationship between 8th Grade Secondary School Students' Reading Attitudes and Reading Comprehension Skills. *İnönü University Journal of the Faculty of Education*, 9(16), 141-155.
- Sallis, J. F., McKenzie, T. L., Beets, M. W., Beighle, A., Erwin, H. ve Lee, S. (2012). Physical education's role in public health: Steps forward and backward over 20 years and HOPE for the future. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 83(2), 125-135.
- Sang, B., Pan, T., Deng, X. ve Zhao, X. (2018). Be cool with academic stress: The association between emotional states and regulatory strategies among Chinese adolescents. *Educ. Psychol.* 38, 38–53
- Siedentop, D., Hastie, P. A. ve Mars, H. V. (2011). *Complete guide to sport education*. Second Edition. Champaign: Human Kinetics.
- Smith, M. B. (1968). Attitude change. D. L. Sills içinde, *International encyclopedia of the social sciences*. Vol.2 (s. 458-467). The Macmillan Company and the Free Press
- Soares, D., & Woods, K. (2020). An international systematic literature review of test anxiety interventions 2011–2018. *Pastoral Care in Education*, 4(38), 1-24.
- Softa, H. K., Karaahmetoğlu, G. U. ve Çabuk, F. (2015). Lise son sınıf öğrencilerinin sınav kaygısı ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1481-1494.
- Spielberger, C. D. (1972). *Current Trends In Theory And Research On Anxiety*. New York: Academic Pres Inc.
- Sun, J., Dunne, M. P., Hou, X. Y., & Xu, A. Q. (2011). Educational stress scale for adolescents: development, validity, and reliability with Chinese students. *Journal of psychoeducational assessment*, 29(6), 534-546.
- Tamer K. ve Pular A, (2001). *Beden eğitimi ve sporda öğretim yöntemleri*. Ada Matbaacılık.
- Taşdemir, N. (2019). *Öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersine yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Ağrı ili Hamur ilçesi örneği)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Yayınları.
- Torrijos-Niño, Coral; Martínez-Vizcaíno, Vicente; Pardo-Guijarro, María Jesús; García-Prieto, Jorge Cañete; Arias-Palencia, Natalia María; Sánchez-López, Mairena (2014). Physical fitness, obesity, and academic achievement in schoolchildren. *The Journal of Pediatrics*, 165(1), 104–109.

- Variş, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme teori ve teknikler* (4. Baskı). Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 157.
- Wilks, S. E. (2008). Resilience amid academic stress: The moderating impact of social support among social work students. *Adv. Soc. Work* 9, 106–125.
- Yaldız, A. S. ve Özbek, O. (2018). İlköğretim okullarında beden eğitimi dersine yönelik öğrenci ve ana-baba tutumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 75-81.
- Ye, L., Posada, A. ve Liu, Y. (2019). A review on the relationship between Chinese adolescents' stress and academic achievement. *New Dir. Child Adolesc. Dev.* 163, 81–95.
- Yıldırım, R. (2022). Ortaokul öğrencilerinde beden eğitimi yatkınlığı ve sınav kaygısı ilişkisi. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Trabzon.
- Zeidner, M. (1998). *Test anxiety: The state of the art*. Plenum Publishers.

EXTENDED SUMMARY

Türkiye is a country where students are tested throughout their education life. Therefore, students are very likely to encounter test anxiety at every stage of their lives. Many studies have been conducted in the literature showing that there is a positive relationship between physical education lessons and physical and spiritual development and therefore managing test anxiety. For example, (Manns and Chad, 1999; Biz, et al., 2007; Blacklock, et al., 2007) stated that there is a positive relationship between physical activity and quality of life and personal development. (Fernandez, et al., 2017) concluded in their study that physical activity and exercise are the main factors for both physical and psychological development. Additionally, various studies have shown that participation in physical education classes has positive effects such as test scores, motivation, and reduced academic stress (Sallis, et al., 2012). (Torrijos-Niño, et al., (2014) concluded that students who have a positive attitude towards participating in physical education classes are more motivated for success in academic subjects. Therefore, conveying the causes of test anxiety and ways to cope with them will contribute to the increase of students' academic success. It is important to convey to students and parents that physical education course, which is one of these ways of coping, is not a burden and is a course that reduces stress and increases academic success.

In this study; It is aimed to determine whether the test anxiety and attitudes towards physical education and sports lessons of 8th grade students studying in secondary schools in Tarsus district differ in terms of demographic characteristics, and whether there is a significant relationship between the exam anxiety perceived by these students and their attitudes towards physical education lessons. The study was carried out in public secondary schools in Tarsus district of Mersin province in the 2021-2022 academic year. In the study, "Physical Education and Sports Attitude Scale" developed by Demirhan and Altay (2001) and "Ayda Exam Anxiety Scale" developed by Başol (2017) were used. The research was organized within the framework of the survey design, which is one of the quantitative research designs. The sample group of the study consisted of 972 students in public secondary schools located in Tarsus town center of Mersin province in the 2021-2022 academic year. In order to be able to reach schools of different socio-economic levels in the center of Tarsus, the maximum diversity sample type was chosen in the sample type.

As a result of the research, it was determined that the gender variable affects test anxiety and that the test anxiety of female students is higher than that of male students. According to this result, it can be said that the attribution of emotional characteristics such as anxiety and fear to girls in our culture, and the fact that they internalize the events they experience more, cause anxiety in the student group of this gender. However, in the study, it was observed that there were significant differences between the family income of the participants and the test anxiety they experienced, and between the educational status of the father and students' attitudes towards physical education course. This may be due to the fact that families with a monthly income of 2001-4000 TL, which is the group that experiences exam stress the most, see exams as a way of acquiring a profession for their children, and they suggest or imply that if they fail, they will be unemployed, have a low income and live an unhappy life. This significant difference between the income level and the exam stress experienced may be due to the pressure that the socio-economic status of the students puts on the students (Alyaprak, 2006), the pressure that low-income families put on the student as their income decreases (Alpoğuz, 2014), or the inability of low-income families to meet the basic educational needs of the students (Softa, et al., 2015).

In the study, students' test anxiety and attitudes towards physical education course were also examined. According to the results of the analysis, a positive and low-level significant relationship was found between test anxiety and physical education. A positive correlation between the two variables can be interpreted as students seeing physical education course as a tool that reduces their anxiety. According to this result, it can be said that the activities carried out in physical education and sports courses have an important place in terms of reducing anxiety and providing ease of learning during the periods when preparing for exams. In this context, it is recommended that educators identify students who may experience exam stress based on their demographic characteristics or performance during the education process and take precautions to prevent stress.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLARIN “SESSİZ İSTİFA” KAVRAMINA İLİŞKİN ALGILARININ METAFOR ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

EXAMINING THE PERCEPTIONS OF EMPLOYEES IN ACCOMMODATION BUSINESSES REGARDING THE CONCEPT OF “QUIET QUITTING” THROUGH METAPHOR ANALYSIS

Melahat AVŞAR

Amasya Üniversitesi

Amasya Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri

melahat.avsar@amasya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5700-2061

ÖZ

Geliş Tarihi:

16.01.2024

Kabul Tarihi:

06.03.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Sessiz istifa,
Konaklama
işletmeleri
çalışanları, Metafor
analizi.

Keywords

Quiet quitting,
Accommodation
businesses
employees,
Metaphor analysis.

Konaklama işletmelerinde müşteri memnuniyeti önemli olduğu için bu işletmeler emek yoğun hizmet sunmakta ve özverili çalışma gerektirmektedir. Ayrıca birbirine benzer ürün ve hizmet sunduklarından dolayı günümüzdeki yoğun rekabet koşullarında konaklama işletmelerine fark yaratacak en önemli faktör sundukları hizmet ve bu hizmeti sunuş biçimleridir. Bu doğrultuda konaklama işletmelerinin en önemli sermayelerinden biri de kuşkusuz insan kaynaklarıdır. Sessiz istifanın önemi ve etkileri göz önüne alındığında konaklama işletmeleri açısından dikkate alınması gereken bir konu olduğu görülmektedir. Bu çalışma ile konaklama işletmelerinde çalışanların sessiz istifa kavramına ilişkin algılarının metafor analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmanın sonucunda katılımcılar tarafından 34 tane metafor oluşturulmuştur. Klasik ve ilişkisel algı olarak belirlenen kategorilerde yer alan bu metaforların açıklamalarına göre çalışanlar sessiz istifaya ilişkin düşüncelerini; emeklerinin ve beklentilerinin karşılığını alamama, işyerinde yaşadıkları baskı ve stres, yönetimin başarısızlığı, çalışanlara inisiyatif ve sorumluluk verilmemesi, iş hayatının yoğunluğu, tükenmişlik, iş yükünün fazla olması, düşük maaş, işyerinde mutsuzluk, yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişim sorunu şeklinde açıklamışlardır.

ABSTRACT

Since customer satisfaction is important in accommodation businesses, these businesses provide labor-intensive services and require dedicated work. In addition, since they offer similar products and services, the most important factor that will make a difference for accommodation businesses in today's intense competition conditions is the service they offer and the way they present this service. In this regard, one of the most important capitals of accommodation businesses is undoubtedly human resources. Considering the importance and effects of quiet quitting, it seems that it is an issue that should be taken into consideration for accommodation businesses. This study aimed to examine the perceptions of employees in accommodation businesses regarding the concept of quiet quitting through metaphor analysis. As a result of the research in which semi-structured interview technique was used, 34 metaphors were created by the participants. According to the explanations of these metaphors, which are in the categories determined as classical and relational perception, employees' thoughts about quiet quitting; they explained these as not being rewarded for their efforts and expectations, the pressure and stress they experience at work, failure of management, not giving initiative and responsibility to employees, intensity of work life, burnout, high workload, low salary, unhappiness at work, communication problems between managers and employees.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1420681>

Anf/Cite as: Avşar, M. (2024). Konaklama işletmelerinde çalışanların “Sessiz İstifa” kavramına ilişkin algılarının metafor analizi ile incelenmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 343-355.

Giriş

İçinde bulunduğumuz çağda her alanda olduğu gibi çalışma hayatında da değişiklikler yaşanmakta ve çalışanların iş verenlerden beklenti ve istekleri de değişmektedir. Bu durumun yaşanmasında kuşaklar, küresel sorunlar, bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler oldukça etkili olmaktadır. Özellikle tüm dünyada her alanı etkilediği gibi turizm sektörünü de etkileyen pandemi, iş hayatını da etkilemiştir. Dünyada milyonlarca insan turizm sektöründe istihdam etmektedir ve konaklama işletmeleri de bu sektörün önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Günümüzde dünyada yaşanan olayların analizi ve kavranması, küresel Covid-19 salgını öncesi ve sonrası olarak ele alındığı zaman daha iyi anlaşılmaktadır (Formica ve Sfodera, 2022). Özellikle çalışma ve sosyal hayatta, Covid-19 salgınıyla birlikte yaşanan değişim, çalışanların, yöneticilerin baskısı altında yaşadıklarını düşünmelerine ve yeni çalışma metotları geliştirmelerine neden olmuştur (Yıldız ve Özmenekşe, 2022, s. 14). Günümüz organizasyonlarının çoğunda oldukça yaygın olarak görülen; sözlerin yerine getirilmemesi, işyeri kültürüne öncelik verememe, çalışan refahına odaklanma eksikliği, anlamlı iş fırsatları yaratamamak, çeşitliliği ve kapsayıcılığı ele almama eksikliği gibi sorunlar oldukça yaygın hale gelen sessiz istifayı şiddetlendirmiştir (Mahand ve Caldwell, 2023). Sessiz istifa, kişinin sadece kendisine verilen görevleri yerine getirmesi ve daha fazlasını yapmaması ve işe psikolojik olarak daha az bağlı hale gelmesi anlamına gelmektedir (Klotz ve Bolino, 2022). Bir diğer ifade ile çalışanların işine ekstra bir katkı sağlamadan ve çaba göstermeden işlerini asgari düzeyde yapmalarıdır (Aydın ve Azizoğlu, 2022). Sessiz istifa, işe düşük bir tutkunluk oranı olarak değerlendirildiğinde, ekonomi için oldukça yüksek bir maliyeti vardır. The State of Global Workplace Report 2022' ye göre, bu maliyet 7,8 trilyon ABD doları- dünya GSYİH'nın %11'i olarak belirlenmiştir. Çeşitli başlıklar altında çalışanların işe ilişkin algılarının incelendiği raporda, küresel ölçekte işe adanma durumunun %21 düzeyinde olduğu ve yaptıkları işteki anlam düzeyinin düşük olduğu paylaşılmıştır. Bu nedenle sessiz istifa kavramı işletmeler ve ekonomiler için ele alınması gereken önemli bir konudur (Yıkılmaz, 2022, s. 587-588). Bu bağlamda yöneticiler tarafından sessiz istifanın nedenlerinin neler olduğunun bilinmesi ve buna yönelik yöntemlerin geliştirilmesi özellikle üzerinde durulması gereken bir husustur.

Sessiz istifa, Covid-19 salgınının ardından işyerlerinde yaşanan ciddi değişiklikler nedeniyle çoğunlukla genç çalışanlarda yankı bulmaktadır (Hamouche vd., 2023). Özellikle Z kuşağındaki bireylerde sessiz istifa yaygın olarak görülmektedir (Yıldız, 2023). Z kuşağı bireylerinin sayısının 2050 yılına kadar Y kuşağını aşacağı tahmin edildiğinden, bu kuşağın sessiz istifa davranışını anlamak ve ele almak önemlidir. Çünkü bu kuşağın Covid-19 salgını sırasındaki olumsuz deneyimleri ve iş-yaşam dengesini tercih etmeleri, yoğun rekabetin reddedilmesine ve daha rahat bir yaşam tarzı arzusuna yol açtığı göz önüne alındığında bu konunun oldukça önemli olduğu görülmektedir (Xueyun vd., 2023). Liu-Lastres ve diğerleri (2023) sessiz istifanın konaklama işletmelerinin hizmet mükemmelliğine ulaşmasında büyük bir engel olabileceğini belirtmektedirler. Formica ve Sfodera'ya (2022) göre de genel olarak kuruluşları ve konaklama işletmelerini etkileyen, insan kaynakları stratejilerine ve süreçlerine yaklaşım biçimlerini yeniden düşünmeye zorlayan özellikle çalışanların yoğun olarak yaşadığı iş gücüyle ilgili olan yaklaşım sessiz istifadır. Bu bağlamda çalışanların iş hayatından beklentilerinin değiştiği görülmektedir. Bu araştırma ile özellikle müşteri memnuniyetinin ön planda olduğu ve emek yoğun olan konaklama işletmelerinde çalışanların sessiz istifa kavramına ilişkin algılarının neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Teorik Arkaplan

Kamusal söylemde artan bir sıklıkla ortaya çıkan sessiz istifa konusu, 2022 yazında ortaya çıkmıştır (Johnson, 2023). Sessiz istifa olgusu, çeşitli platformlar aracılığıyla dünya çapında büyük ilgi görmüş, işyeri stresinin bireylerin kişisel yaşamları üzerindeki etkisine ilişkin endişeleri artırmış ve toplumsal hareketleri ve araştırmaları hızlandırmıştır (Xueyun vd., 2023). Fakat yeni bir kavram olmayan sessiz istifa, ekonomist Mark Boldger tarafından 2009 yılında Texas A&M Ekonomi Sempozyumu'nda ortaya konulmuştur, ancak New York'tan Zaid Khan, bir Tiktok gönderisiyle bu kavrama dikkat çekmiş ve bu kavramın bir anda günlük hayatın ortasına şimşek gibi düşmesine neden olmuştur (Yıkılmaz, 2022, s. 581).

Sessiz istifa, istifa ederek işten ayrılma anlamından farklı bir anlam taşımaktadır (Yıldız ve Özmenekşe, 2022). Sessiz istifada kişiler, birincil sorumluluklarını yerine getirmeye devam ederler, fakat vatandaşlık davranışları olarak bilinen faaliyetlerde bulunmaya daha az isteklidirler (Klotz ve Bolino, 2022). Çimen ve Yılmaz (2023, s. 27) sessiz istifayı, "iş görenlerin çalışma yaşamından isteklerini ve beklentilerini yönetime duyurmak için

davranışlarında göstermiş oldukları farklılıklar” olarak açıklamaktadırlar. Çalışkan (2023, s. 190) da sessiz istifanın işten ayrılma anlamına gelmediğini “iş yerinde daha az sorumluluk alma” ve “iş aksatmadan asgari düzeyde performans gösterme” süreci olarak tanımlamıştır. Örcü ve Hasırcı (2024, s. 275) sessiz istifayı “kişinin çalıştığı kurumda yerine getirmesi gereken görevlerini asgari düzeye indirgeyerek yapması yeni görev ve sorumluluk üstlenmemesi, işinden ayrılmadan işten ayrılması anlamına geldiği” şeklinde açıklamaktadır.

Savaş ve Turan (2023, s. 443) sessiz istifanın ortaya çıkmasında çalışanlarda motivasyonun azalmasının ve tükenmişliğin, yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişim eksikliğinin, yönetim ve organizasyonun da genel başarısızlığının önemli rol oynadığını belirtmektedir. Lu ve diğerlerine (2023) göre aşırı iş yükü, algılanan ücret performansı, duygusal örgütsel bağlılık ve çalışma koşulları, iş tükenmişliğini ve çalışanların refahını önemli ölçüde etkilediği için işteki tükenmişlik durumu sessiz istifa niyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Pevec’e (2023) göre sessiz istifa kavramı üzerinde önemli etkisi olan faktörler; çalışanlara yeterince değer verilmemesi, çalışanların kariyer gelişimine yönelik kurumsal bağlılık eksikliği, çalışanların kurumsal kararlardan dışlanması, işyerinde özerklik eksikliği ve kuruma olan güvenin azalması şeklindedir. Ayrıca Yıkılmaz’a (2022) göre iş dünyasındaki çalışanlar için rekabetin artması ve kazançlarının düşmesi, çalışanların sessiz istifa davranışı sergilemelerine neden olmuştur. Bu durum da işyerinde daha az sorumluluk alma, iş için mümkün olan en düşük düzeyde çaba gösterme ve sadece görev tanımının verdiği sorumlulukları yerine getirme şeklinde yansımaktadır (Yıldız ve Özmenekşe, 2022, s. 14). Pandemi dönemiyle birlikte küresel ölçekte yansımaları olan ve raporlardaki bulgular dikkate alınarak artan bir çalışan davranışı haline gelen sessiz istifa davranışı üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıkılmaz, 2022).

Literatürde sessiz istifa ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; Sessiz istifa kavramı ile ilgili ölçek geliştirmeye yönelik çalışmalar (Yücedağlar vd., 2024; Anand vd., 2023; Avcı, 2023; Boz vd., 2023; Galanis vd., 2023; Karaşin ve Öztürk, 2023; Savaş ve Turan, 2023) olduğu görülmektedir. Aydın ve Azizoğlu’nun (2022) sessiz istifayı kavramsal olarak incelediği; Çalışkan’ın (2023) sessiz istifanın etkilerinin çalışanlara ve örgütlere yansımalarını; Çimen ve Yılmaz’ın (2023) sessiz istifaya neden olan unsurların neler olduğu, çalışanların bu durumu hangi davranışları ile ortaya koyduğunu ve bu davranışları önlemek için neler yapılabileceğini; Güler’in (2023) sessiz istifa kavramının teorik olarak analizini; Mahand ve Caldwell’in (2023) sessiz istifanın nedenlerini ve fırsatlarını; Pevec’in (2023) sessiz istifa kavramını daha detaylı incelemeyi; Yıldız ve Özmenekşe’nin (2022), sessiz istifa kavramıyla ilgili literatürün genişletilmesi ve daha sonra yapılacak çalışmalara katkıda bulunulması; Zhang ve Rodrigue’in (2023) çeşitli doğum izni desteklerinin pandemi sonrası dönemde farklı sektörlerde çalışan annelerin sessiz istifa davranışları ve ruh sağlığı durumları üzerindeki etkilerini inceledikleri görülmektedir.

Turizm ve konaklama ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde; Formica ve Sfodera’nın (2022) konaklama işletmecileri yöneticilerinin insan kaynakları stratejilerine ve süreçlerine yaklaşım biçimlerini yeniden düşünmeye zorlayacak değişimler olduğu için sessiz istifanın boyutuna ışık tutmak ve pandemi sonrası iş gücünün taleplerine yanıt veren deneysel uygulamaları içeren bir çerçeve önermek amacıyla sessiz istifa konusunu; Liu-Lastres ve diğerlerinin (2023) sessiz istifanın arkasındaki nedenlerin neler olduğu ve bunun konaklama iş gücü üzerindeki potansiyel etkilerini; Hamouche ve diğerlerinin de (2023) sessiz istifanın diğer kavramlarla olan ilişkisini ele alarak turizm ve otelcilik ile ilgili çıkarımlarda bulunarak inceledikleri görülmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışanları işe alma ve elde tutmanın yanı sıra, Covid-19 salgını sonrası dönemde konaklama işletmecilerinin ve yöneticilerinin karşılaştığı en önemli zorluklar; güven, örgütsel bağlılık, refah ve aidiyet duygusu olmuştur (Formica ve Sfodera, 2022). Demirkaya ve diğerleri (2023) sessiz istifayı, çalışanların bilgilerini, görüşlerini ve endişelerini paylaşmama durumu olarak açıklamaktadırlar ve bu durumda belirgin bir bağlılık ve motivasyon kaybına yol açtığını belirtmektedirler. Bu bağlamda konaklama işletmelerinde çalışanların işletmeye karşı duydukları örgütsel bağlılık, güven ve aidiyet duygusunda sorun olması işverenlerin özellikle üstünde durması gereken bir konudur. Bu sorunların nedenlerinin araştırılması ve çözüm bulunması önemlidir. Covid-19 salgını sonrası dönemde konaklama işletmecilerinin ve yöneticilerinin karşılaştıkları bu zorluklar; sessiz istifa kavramının tanımı ve son zamanlarda oldukça çok sık duyulan ve gündeme gelen bir kavram olduğu göz önüne alındığında, konaklama işletmelerinde çalışanlarında sessiz istifa sürecine girmiş olabilecekleri öngörülmektedir. İş hayatında yaşanan sorunlar çalışanları ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan etkilemektedir. Bu yüzden çalışanların kendisini işletmeye ait hissetmesi, işini sahiplenmesi, örgütsel bağlılıklarının yüksek olması ve işletmeye güven

duyması oldukça önemli bir konudur. Hizmet endüstrisinin ve konaklama işletmelerinin özellikleri dikkate alındığında çalışanların mutluluğu ve memnuniyetinin müşterilerin mutluluğunu ve memnuniyetini etkileyeceği söylenebilir. Bu doğrultuda ağırlıklı insan gücüne dayanan, emek yoğun ve özverili çalışma gerektiren konaklama işletmelerinde çalışanların sessiz istifa kavramına ilişkin algılarının bilinmesi önem arz etmektedir. Sorunun net olarak ortaya konulabilmesi ve derinlemesine analiz edilebilmesi için konaklama işletmelerinde çalışanların sessiz istifa kavramına ilişkin algılarının metafor analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Konaklama işletmelerinde çalışanlar “sessiz istifa” kavramını açıklarken hangi metaforları kullanmış ve niçin bu metaforları kullanmaktadır?
2. Konaklama işletmelerinde çalışanların “sessiz istifa” kavramına yönelik oluşturdukları metaforların ortak özellikleri göz önüne alındığında, oluşturulan bu metaforlar hangi kategoriler altında toplanmaktadır?

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre konaklama işletmelerinde çalışanların işletme yöneticilerinden beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesi ve konaklama işletmecileri yöneticilerinin sessiz istifayı önlemek için neler yapabileceklerine yönelik çözüm yolları ve öneriler sunulması da amaçlanmıştır.

Yöntem

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışma ile oldukça yeni olan “sessiz istifa” kavramına, konaklama işletmelerinde çalışanların vermiş oldukları cevaplar derinlemesine yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda metafor analizi tekniği tercih edilmiştir. Metafor analizi, problemlerin net olarak ortaya konulmasında ve düşüncelerin özetlenmesini sağlamada oldukça önemlidir (Semerci, 2007, s. 133). Kolayda örnekleme tekniğinin kullanıldığı çalışma ile katılımcılardan “*Sessiz istifa..... gibidir. Çünkü.....*” şeklinde yarı yapılandırılmış bir formu doldurmaları istenmiştir. Metaforun bir araştırma aracı olarak kullanıldığı çalışmalarda “gibi” kavramı genellikle “metaforun konusu” ile “metaforun kaynağı” arasındaki bağı daha açık bir şekilde çağrıştırmak için, “çünkü” kavramı da katılımcıların kendi metaforları için bir “gerekçe” veya “mantıksal dayanak” sunmaları için kullanılmaktadır (Saban, 2009, s. 285). Ayrıca çalışanlara cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi demografik özelliklere ait sorular ve turizm endüstrisinde çalışma süresi ve şu an çalışılan konaklama işletmesindeki çalışma sürelerine ait sorular da sorulmuştur.

Türkiye’nin farklı bölgelerinde bulunan 63 otelin internet sitelerinde bulunan e-posta adreslerine araştırmanın linki gönderilmiş ve çalışanları ile paylaşmaları istenmiştir. Ayrıca konaklama işletmelerinde çalışanlara ulaşıp araştırmanın linki paylaşılmıştır. Bu konaklama işletmeleri uluslararası otel işletmelerinden ve aile işletmelerinden oluşmaktadır. Araştırma örnekleme içerisinde hem şehir otelleri hem de sahil illerinde bulunan konaklama işletmeleri bulunmaktadır. Bu oteller kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Kolayda örnekleme yönteminde araştırmacı “*ihtiyaç duyduğu büyüklükteki örnekleme ulaşınca kadar en kolay ve ulaşılabilir deneklerden veri toplamaya çalışır*” (Gürbüz ve Şahin, 2017, s. 132). Gönüllü olarak araştırmaya 43 kişi katılmıştır. Fakat metafor belirtmeyen bir kişinin cevabı çıkartılarak 42 kişinin vermiş olduğu cevaplar değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için doktor unvanına sahip iki akademisyenin görüşüne başvurulmuştur. Metaforların bulunduğu liste akademisyen kişilere verilerek bütün metaforları kategorilerin altına yerleştirilmesi istenmiştir. Akademisyenlerin ve araştırmacının yaptığı eşleştirmelerde görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenilirliği Miles ve Huberman’ın (1994, s. 64) formülü (Güvenirlilik = görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı) kullanılarak hesaplanmıştır (akt. Saban, 2009, s. 288). Araştırmacının ve uzmanın değerlendirmelerinin arasındaki uyum %90 ve üzeri olduğunda istenilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır (Saban, 2009, s. 288). Bu araştırmanın güvenilirliği de %92 olduğu için (Güvenirlilik= 34/37+3= %92) güvenilir bir çalışma olduğu belirlenmiştir.

Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri, turizm endüstrisinde ve şu an çalışılan konaklama işletmesindeki çalışma sürelerine ait veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Kişi sayısı	%
Cinsiyet	Kadın	15	35,7
	Erkek	27	64,3
Yaş	18-24 yaş	9	21,4
	25-34 yaş	19	45,2
	35-44 yaş	9	21,4
	45-54 yaş	3	7,1
	55 yaş ve üzeri	2	4,8
Eğitim durumu	İlkokul	1	2,4
	Lise	5	11,9
	Önlisans	8	19
	Lisans	21	50
	Yüksek Lisans	3	7,1
	Doktora	4	9,5
Turizm endüstrisinde çalışma süresi	1 yıldan az	7	16,7
	1- 5 yıl	9	21,4
	6- 10 yıl	13	31
	11- 15 yıl	3	7,1
	16- 20 yıl	4	9,5
	21 yıl ve üzeri	6	14,3
Şu an çalışılan konaklama işletmesinde çalışma süresi	1 yıldan az	16	38,1
	1- 5 yıl	14	33,3
	6- 10 yıl	6	14,3
	11- 15 yıl	3	7,1
	16- 20 yıl	0	0
21 yıl ve üzeri	3	7,1	

Tablo 1 değerlendirildiğinde katılımcıların ağırlıklı olarak; 25-34 yaş arası (19) kişilerden oluştuğu, lisans düzeyinde eğitime sahip oldukları (21), turizm endüstrisinde çalışma sürelerinin 6- 10 yıl arasında (13) olduğu ve mevcut konaklama işletmesinde çalışma sürelerinin de 1 yıldan az (16) olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Sessiz İstifa Kavramına İlişkin Oluşturdukları Metaforlar

Küsmek/ Küskünlük (3)	Dolmak üzere olan bir bardak	Kaçış
Vazgeçiş (3)	En iyi cevap	Kanser
Umursamamak (2)	Hakkını savunma	Kurtuluş
Ayrılmak	Hayalet gibi	Mutsuzluk
Baş kaldırış	Haykırış	Pes etmek
Belirsizlik	Heves iflası	Profesyonellik
Cesaret	İhanet	Son nokta
Çalışıyor yapmak	İsteksiz çalışma	Tepki
Çalışma sınırlarını belirlemek	İşverene ceza	Terk etmek
Çaresizlik	İşyerinde girdaba girmek	Yetersiz personel hakları
Çılgılık	İşyerine ve işine saygısızlık	
Deprem	Kabulleniş	

Tablo 2'de yer alan veriler değerlendirildiğinde sessiz istifa kavramı ile ilgili katılımcılar tarafından 34 tane metafor oluşturulduğu görülmektedir. Katılımcılar tarafından ağırlıklı olarak “Küsmek/ Küskünlük (3)”, “Vazgeçiş (3)” ve “Umursamamak (2)” metaforlarının oluşturulduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerin

vermiş oldukları yanıtlar doğrultusunda sessiz istifa metaforları klasik algı ve ilişkiel algı olarak iki kategori altında incelenmiştir.

Klasik algı kategorisi, gerçek anlamdaki istifa kavramından yola çıkarak belirlenmiştir. Bedük'e (2019, s. 679) göre istifa "*Yargıtay'ın ilke kararlarında işçinin bakılı bir nedene dayanmadan ve bildirim öneli tanımsız iş sözleşmesini feshi, istifa olarak değerlendirilmektedir*". Bu bağlamda istifa, klasik algı olarak işyerinden ayrılmak olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Klasik Algı Olarak Sessiz İstifa Metaforlarının Kategorisi

Klasik Algı Olarak Sessiz İstifa	
Soyut metaforlar	
Vazgeçiş (3)	Kurtuluş
Ayrılmak	Pes etmek
Baş kaldırış	Profesyonellik
Çalışma sınırlarını belirlemek	Son nokta
İşverene ceza	Tepki
İşyerine ve işine saygısızlık	Terk etmek
Kaçış	Yetersiz personel hakları

Klasik algı olarak sessiz istifa metaforlarının kategorisi altında 14 tane soyut metafor yer almaktadır. Bu metaforlardan bazı örnekler;

Sessiz istifa *vazgeçiş* gibidir. Çünkü *emeklerinin karşılığını alamadığını fark edersin* (K4).

Sessiz istifa *kurtuluş* gibidir. Çünkü *çalışanlarının inisiyatif almasını istemeyen müdürler sadece dibe çeker* (K10).

Sessiz istifa *vazgeçiş* gibidir. Çünkü *artık hiçbir beklenti kalmamıştır* (K19).

Sessiz istifa *teпки* gibidir. Çünkü *işyerinde yaşadığımız baskı ve stres tepkisi* (K23).

Sessiz istifa *baş kaldırış* gibidir. Çünkü *yaptıklarımız çok da umurunuzda olmayacaktır* (K34).

Sessiz istifa *çalışma sınırlarını belirlemek* gibidir. Çünkü *çalışanların koşuşturma kültürüne ve tükenmişliğe verdiği tepkidir* (K36).

Katılımcıların sessiz istifayı açıklarken kullandıkları metaforları ilişkilendirdikleri kavramlar dikkate alınarak ilişkiel algı kategorisi oluşturulmuştur. Bu kategoride metaforlar soyut ve somut olarak değerlendirilmiştir. Somut, varlığı duyularla algılanabilen, soyut ise varlığı duyularla algılanamayan olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2024).

Tablo 4: İlişkiel Algı Olarak Sessiz İstifa Metaforlarının Kategorisi

İlişkiel Algı Olarak Sessiz İstifa		
Soyut metaforlar		Somut Metaforlar
Küsmek/ Küskünlük (3)	Hayalet gibi	Çıglık
Umursamamak (2)	Haykırış	Deprem
Çalışıyor yapmak	Heves iflası	Dolmak üzere olan bir bardak
Belirsizlik	İsteksiz çalışma	Kanser
Cesaret	İşyerinde girdaba girmek	
Çaresizlik	Kabulleniş	
En iyi cevap	Mutsuzluk	
Hakkını savunma		

İlişkiel algı olarak sessiz istifa metaforlarının kategorisi altında 15 soyut ve 4 somut olmak üzere toplam 19 tane metafor yer almaktadır. Bu metaforlardan bazı örnekler;

Sessiz istifa *küsmek* gibidir. Çünkü *işletmeye yönelik kırgınlık söz konusudur* (K2).

Sessiz istifa *işyerinde girdaba girmek* gibidir. Çünkü *kişi görev tanımı dışındaki hiçbir görevi yerine getirmemekte, sadece gerektiği kadar çalışmakta, farkında olmadan iş yeri ile bağlarını koparmaktadır. Ne özverili çalışmakta ne de istifa etmektedir* (K3).

Sessiz istifa *dolmak üzere olan bir bardak* gibidir. Çünkü *maaş ve iş yükü doğru orantıda olmalıdır* (K6).

Sessiz istifa *küskünlük* gibidir. Çünkü *sadece kendisine söyleneni yapması ve artı olarak hiçbir eylemde bulunmaması* (K13).

Sessiz istifa *çaresizlik* gibidir. Çünkü *kimse memnunken istifa etmez* (K14).

Sessiz istifa *en iyi cevap* gibidir. Çünkü *anlaşılmamak çok kötü bir durumdur* (K16).

Sessiz istifa *haykırış* gibidir. Çünkü *patlama noktasıdır* (K22).

Sessiz istifa *mutsuzluk* gibidir. Çünkü *değerini görememiştir* (K24).

Sessiz istifa *çğlık* gibidir. Çünkü *insanlar emeğinin karşılığını bulamadığında ve bulamayacağını düşündüğünde sessizce istifa eder* (K25).

Sessiz istifa *hakem savunma* gibidir. Çünkü *yanlış giden durumun değişmemesi* (K29).

Sessiz istifa *hayalet* gibidir. Çünkü *kovulmayacak kadar az çalışırsın* (K30).

Sessiz istifa *kanser* gibidir. Çünkü *etrafındaki çalışanlara da zarar vererek işletmeyi yer bitirir* (K35).

Sessiz istifa *heves iflası* gibidir. Çünkü *bevesi kaybetmek* (K39).

Sessiz istifa *işi umursamamak* gibidir. Çünkü *artık o işte kendini mutlu hissetmezsin* (K40).

Sessiz istifa *umursamamak* gibidir. Çünkü *çalıştığın yerde kendini mutlu hissetmezsin* (K41).

Sonuç ve Değerlendirme

Covid-19 salgınıyla birlikte çalışma hayatında yaşanan sorunlar ve sıkıntılar her sektörü etkilediği gibi konaklama işletmelerini de oldukça fazla etkilemiştir. Sessiz istifa özellikle emek yoğun olan ve özveri gerektiren konaklama işletmelerinde oldukça dikkate alınması gereken bir konudur. Bu çalışma ile konaklama işletmelerinde çalışanların sessiz istifa kavramına ilişkin algılarının metafor analizi ile derinlemesine incelenmesi amaçlanmış ve sessiz istifanın altında yatan nedenlerin neler olduğunun belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda konaklama işletmesinde çalışan 43 kişiden veri elde edilmiştir.

Araştırmaya katılanların verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulan metaforlar dikkate alındığında sessiz istifanın tanımı ile örtüştüğü görülmektedir. Yıkılmaz'a (2022, s. 588) göre sessiz istifa, yeni nesil çalışanın iyilik halinin azalması, iş-aile çatışmasına, sosyal olarak tükenmişlik ve işsiz kalmanın yaratacağı sorunları yaşamama isteği ve işyeri kaynaklı sorunlar nedeniyle çalışanların, sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlara neden olacak işyeri sorunlarına (stres, kaygı, iş yükü, destek eksikliği, öfke vb.) karşı düşük iş bağlılığı ve memnuniyetsizlik sergileyerek geri çekilmesidir. Serenko'ya (2023) göre sessiz istifa, çalışanların bilerek ve kasıtlı olarak iş faaliyetlerini iş tanımlarıyla sınırlandırıp önceden belirlenmiş beklentileri karşılayıp fakat bu beklentilerin üstüne çıkmadığı, ek görevler için hiçbir zaman gönüllü olmadığı ve tüm bunları yalnızca mevcut çalışma durumlarını korumak için yaptıkları, kendi refahlarını kurumsal hedeflerden daha ön planda tuttıkları bir düşünsel ve eylemsel bir durumdur. Bu araştırmanın sonucunda da özellikle "Sessiz istifa *işyerinde girdaba girmek* gibidir. Çünkü *kişi görev tanımı dışındaki hiçbir görevi yerine getirmemekte, sadece gerektiği kadar çalışmakta, farkında olmadan iş yeri ile bağlarını koparmaktadır. Ne özverili çalışmakta ne de istifa etmektedir*". "Sessiz istifa *küskünlük* gibidir. Çünkü *sadece kendisine söyleneni yapması ve artı olarak hiçbir eylemde bulunmaması*", "Sessiz istifa *hayalet* gibidir. Çünkü *kovulmayacak kadar az çalışırsın*" metaforları ve açıklamaları sessiz istifayı açıklamaktadır. Ayrıca; vazgeçiş, pes etmek, terk etmek, baş kaldırış, çalışma sınırlarını belirlemek, işverene ceza, tepki, küsmek, umursamamak, çalışıyor yapmak, hayalet gibi, heves iflası, isteksiz çalışma, çaresizlik, işyerinde girdaba girmek ve mutsuzluk metaforları çalışanların tükenmişliklerini ve işe karşı motivasyonlarının düşük olduğunu da göstermektedir. Bu nedenle konaklama işletmeleri yöneticilerine, çalışanlarında düşünsel ve eylemsel olarak bu tutum ve davranışı fark etmeleri durumunda çalışanlarının sessiz istifa sürecine girmiş ya da girebilecek olduklarını göz önüne alarak çözüm bulmaları önerilebilir.

Boz ve diğerlerine (2023:22) göre sessiz istifanın alt faktörleri; "güvensizlik", "aidiyet", "değersizlik", "iletişimsizlik" ve "tutarsızlık" boyutlarından oluşmaktadır. Bu araştırmanın sonucunda da "güvensizlik" boyutuyla "*çalışıyor yapmak*" metaforunun, "aidiyet" boyutuyla "*ayrılmak*", "*kaçış*", "*kurtuluş*", "*isteksiz çalışma*" ve

“vazgeçiş” metaforlarının, “değersizlik” boyutuyla “mutsuzluk” ve “umursamamak” metaforlarının, “iletişimsizlik” boyutuyla “küsmek” metaforunun ve “tatarsızlık” boyutuyla “belirsizlik” metaforunun örtüştüğü görülmektedir.

Araştırma sonucunda katılımcıların ağırlıklı olarak; 25-34 yaş arası, lisans düzeyinde eğitime sahip, turizm endüstrisinde çalışma sürelerinin 6- 10 yıl arasında ve mevcut konaklama işletmesinde çalışma sürelerinin de 1 yıldan az kişilerden olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışanların iş yerinden ve iş verenlerin de çalışanlarından beklentilerinin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bunun içinde iletişimin önemi göz önüne alınmalıdır. Yöneticiler davranışlarında adil ve tutarlı olmalı, çalışanlarının motivasyonuna önem vermeli ve onların istek ve ihtiyaçlarına duyarsız kalmamalıdır. Araştırmaya ağırlıklı 25-34 yaş arasında kişilerin katıldığı görülmektedir. Bu bağlamda bu yaş grubundaki kişilerin katılması bu yaş aralığında daha çok sessiz istifa düşüncesinin, tutum ve davranışının olduğu konusunda fikir verebilir. Hamouche ve diğerleri (2023) sessiz istifanın diğer kavramlarla olan ilişkisini ve turizm ve otelcilik ile ilgilide çıkarımda bulunmak amacıyla yaptıkları çalışmalarının sonucuna göre de sessiz istifanın, Covid-19 salgınının ardından işyerlerinde meydana gelen ciddi değişiklikler nedeniyle çoğunlukla genç çalışanlar arasında yankı uyandırdığını belirtmişlerdir.

Konaklama işletmelerinde çalışanların sessiz istifa kavramına ilişkin oluşturdukları metaforların açıklamalarına bakıldığında çalışanların sessiz istifa etmelerine neden olan faktörlerin neler olduğu görülmektedir. Genel olarak bu faktörler; çalışanların emeklerinin ve beklentilerinin karşılığını alamaması, işyerinde yaşadıkları baskı ve stres, yönetimin başarısızlığı, çalışanlara inisiyatif alma ve sorumluluk verilmemesi, iş hayatının yoğunluğu, tükenmişlik, iş yükünün fazla olması, düşük maaş, yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişim sorunu ve işyerinde mutsuzluk şeklinde açıklanabilmektedir. Bu bağlamda konaklama işletmeleri yöneticileri sessiz istifayı dikkate almalıydılar. Özellikle kanser metaforu ve açıklaması “Sessiz istifa *kanser* gibidir. Çünkü *etrafındaki çalışanlara da zarar vererek işletmeyi yer bitirir.*” sessiz istifanın ciddiyetini oldukça iyi açıklamaktadır. Bir çalışanın sessiz istifa davranışını sergilemesi sadece kendisini değil çevresindeki çalışanları da etkileyeceği unutulmamalıdır. Konaklama işletmelerinde takım çalışmasının önemli olduğu ve çalışanların birbirlerinin davranışlarından etkileneyeceği dikkate alındığında bu durumun işletmeyi de olumsuz yönde etkileyeceği söylenebilir. Çalışkan (2023, s. 195) da çalışanların genellikle kendilerini değersiz hissetmelerinden, kendilerine önem verilmediğini düşündüklerinden, kısıtlanma hissinden, yönetimin desteğinin eksikliğinden, yönetime olan güvenin kaybedilmesinden, şeffaf ve açık iletişimin olmamasından dolayı sessiz istifa etmeye karar verdiklerini belirtmiştir. Demirkaya ve diğerleri (2023, s. 69) sessiz istifanın işletmelerdeki etkilerini üretkenlik kaybı, personel devir hızındaki artış ve zehirli bir çalışma ortamı oluşturma potansiyelinden dolayı insan kaynakları uzmanları ve işletme yöneticileri tarafından dikkate alınması gerektiğini belirtmektedirler.

Bu doğrultuda konaklama işletmesi yöneticileri çalışanlarının sessiz istifa etmelerini önlemek için; işletme yöneticilerinin çalışanlarından beklentilerinin ve çalışanların da işletmeden beklentilerinin net bir şekilde ortaya konulması, terfi ve yükseltmelerde adil olunması, çalışanlara yetki ve sorumluluk verilmesi, çalışanların emeğinin karşılığını alacak şekilde maaş verilmesi, çalışma şartlarının ve koşullarının iyileştirilmesi, çalışanlarının işe ve işyerine karşı motivasyonunun artırılması, çalışanlar ve yöneticiler arasındaki iletişimin geliştirilmesi ve artırılması, çalışanların gelişimini destekleyici eğitimler verilmesi, işyerindeki iletişimi ve motivasyonu artırmak için belirli zamanlarda iş yemeği, etkinlik ve organizasyon düzenlemesi yapılarak çalışanların işletmeye olan bağlılığı ve aidiyet duygusu artırılabilir. Çimen ve Yılmaz (2023, s. 32) da işletmelerde sessiz istifanın verimlilik, performans ve örgüt kültürünü olumsuz etkilediğini bu yüzden çalışanlarını sessiz istifadan korumak için de yöneticilere ve işverenlere; sessiz istifanın temel nedenini anlamalarını, terfi, zam, gelişim ve eğitim fırsatlarının sunulması, sorumluluk ve görev verilmesi, iletişim ve ilişkilerin geliştirilmesi için koçluk ve eğitim sistemi ve çalışanların kendilerini daha mutlu hissedebilmeleri için destekleyici bir çalışma ortamının oluşturulması gibi önerilerde bulunmuşlardır.

Literatürde yapılan çalışmaların sonucuna göre; Klotz ve Bolino (2022) sessiz istifanın daha zarar verici olabileceği göz önüne alındığında bu zorluğun üstesinden gelmek için yöneticilerin, çalışanlarının temel görevlerini yapmalarını sağlamaları, çalışanlarını dinlemeye, ihtiyaçlarını ele almaya ve onların kendi vatandaşlık yaklaşımlarını oluşturmaya davet eden kültürler yaratmaya motive etmeye odaklanmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Formica ve Sfodera, (2022, s. 899) göre de yöneticiler, pandemi sonrası yeni paradigmalara uyum sağlamak için kapsamlı değişiklikler yapmaktadırlar. Bu değişiklikler, çalışanları bir bütün olarak ele almakta, sadece bir ücret almak veya bir kariyer sahibi olmak için çalışmaya gitmeyen, rutin iş faaliyetleriyle uğraşırken anlam ve amaç arayan insanlar olarak gören kapsayıcı ilkeden oluşmaktadır. Bunu yapmak için de öncelikle

çalışanların ihtiyaçlarının karşılanmış olması gerekmekte; ikincisi, değerleri kuruluşlarınınkilerle uyumlu hale gelmeli ve üçüncüsü de memnuniyetlerini ve refahlarını artıran ortak bir amaçtan oluşmaktadır. Pevec (2023) de çalışanların ihtiyaçlarının belirlenmesinin, sessiz istifa'nın başarılı ve etkili yönetimine yol açacak stratejiler oluşturmak için temel bir kavram olduğunu belirtmektedir.

Turizm endüstrisinin özelliği gereği konaklama işletmeleri emek yoğun ve özverili çalışma gerektiren işletmelerdir. Bu bağlamda sessiz istifa, yöneticiler ve işverenler için dikkate alınması gereken bir konudur. Konaklama işletmelerinin temel sermayelerinden biri de insan'dır. Yoğun rekabet ortamında işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayacak en önemli unsur çalışanlarının sunacağı hizmet ve bu hizmeti sunuş şeklidir. Bu yüzden konaklama işletmeleri yöneticileri, çalışanlarının mutluluğunun müşterilerinin memnuniyetini etkileyeceğini unutmamalıdır.

Sessiz istifa konaklama işletmeleri yöneticileri ve işverenleri açısından oldukça önemli bir sorundur. Bu bağlamda bu çalışmadan konaklama işletmeleri yöneticileri ve işverenleri başta olmak üzere tüm turizm işletmeleri yöneticileri faydalanabilir. Ayrıca bu çalışmanın sonuçlarından hizmetin ön planda olduğu ve insan emeğine dayanan tüm sektörler faydalanabilir.

Covid-19 pandemisinden sonra sıkça duyulan sessiz istifa kavramı ile ilgili literatürde sınırlı sayıda kaynak bulunması bu çalışmanın kısıtlarından biridir. Bir diğer kısıt da sessiz istifa kavramından kaynaklı olabileceği düşüncesinden hareketle konaklama işletmelerinde çalışanlar araştırmaya katılma konusunda çekimser davranmışlardır. O yüzden gönüllü sınırlı sayıda kişiye ulaşılabilmektedir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar konaklama işletmesinde çalışanlar ile görüşme tekniği ile yapılabilir. Uluslararası otel işletmeleri ve aile işletmeleri, şehir otelleri ve sahil otelleri ayrı ayrı ele alınıp araştırılabilir. Bu çalışmanın sonucunda hareketle konaklama işletmesi yöneticileri ile de odak grup görüşmeleri yapılarak çözüm önerilerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Anand, A., Doll, J., & Ray, P. (2023). Drowning in silence: a scale development and validation of quiet quitting and quiet firing. *International Journal of Organizational Analysis*. <https://doi.org/10.1108/IJOA-01-2023-3600>
- Avcı, N. (2023). Örgütsel sinizm, örgütsel sessizlik, işte sözde var olma ve sessiz istifa arasındaki ilişkiler: İstanbul Maltepe Belediyesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(39), 968-989. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1217165>
- Aydın, E., & Azizoglu, Ö. (2022). A new term for an existing concept: Quiet quitting- a self-determination perspective. V. International Congress on Critical Debates in Social Sciences (ICCDSS 2022), 7-9 October 2022. ss.285-295.
- Bedük, M. N. (2019). İş sözleşmesinin işçi tarafından feshi ve feshin hukuki sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(3), 679-726. <https://doi.org/10.15337/subfd.650941>
- Boz, D., Duran, C., Karayaman, S., & Deniz, A. (2023). Sessiz istifa ölçeği. C. Duran (Ed.). *Sessiz İstifa içinde* (s.9-41). Konya: Eğitim Yayınevi. <https://www.egitimyayinevi.com/u/egitimyayinevi/docs/k/a/kapakli-ekitap-sessiz-istifa-icerik-dosyasi-1693574865.pdf>
- Çalışkan, K. (2023). Sessiz istifa: Sonun başlangıcı mı yeniden diriliş mi?. *Journal of Organizational Behavior Review*, 5(2), 190-204.
- Çimen, A.İ., & Yılmaz, T. (2023). Sessiz istifa ne kadar sessiz. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 27-33. <https://doi.org/10.47542/sauied.1256798>
- Demirkaya, H., Yıldız, B., Erener Özalçın, S., & Öztürk, H. (2023). İnsan kaynaklarında sessizliğin yankıları: Örgütlerde sessiz istifa fenomeninin anatomisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi*, 2(2), 69-88.

- Formica, S., & Sfodera, F. (2022). The great resignation and quiet quitting paradigm shifts: An overview of current situation and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31(8), 899-907. <https://doi.org/10.1080/19368623.2022.2136601>
- Galanis, P., Katsiroumpa, A., Vraka, I., Konstantakopoulou, O., Moisoglou, I., Gallos, P., & Kaitelidou, D. (2023). Quiet quitting among employees: a proposed cut-off score for the “Quiet Quitting” Scale. DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3076541/v1>
- Güler, M. (2023). Çalışma kültüründe yeni bir kavram: Sessiz istifa. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 247-261. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1200345>
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe- Yöntem- Analiz*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hamouche, S., Koritos, C., & Papastathopoulos, A. (2023). Quiet quitting: Relationship with other concepts and implications for tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35 (12), 4297-4312. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-11-2022-1362>
- Johnson, J.R. (2023). What’s new about quiet quitting (and what’s not). *The Transdisciplinary Journal of Management*. <https://tjm.scholasticahq.com/article/72079-what-s-new-about-quiet-quitting-and-what-s-not> Erişim Tarihi: 10.04.2023.
- Karaşin, Y., & Öztürk, M. (2023). Sessiz istifa tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 1443-1460. <https://doi.org/10.18074/ckuüibfd.1311522>
- Klotz, A.C., & Bolino, M.C. (2022). When quiet quitting is worse than the real thing. *Harvard Business Review*, <https://hbr.org/2022/09/when-quiet-quitting-is-worse-than-the-real-thing> Erişim Tarihi: 10.04.2023.
- Liu-Lastres, B., Karatepe, O. M., & Okumus, F. (2023). Combating quiet quitting: implications for future research and practices for talent management. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-08-2023-1317>
- Lu, M., Al Mamun, A., Chen, X., Yang, Q., & Masukujjaman, M. (2023). Quiet quitting during COVID-19: The role of psychological empowerment. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-16.
- Mahand, T., & Caldwell, C. (2023). Quiet quitting – causes and opportunities. *Business and Management Research*, 12(1), 9-19. <https://doi.org/10.5430/bmr.v12n1p9>
- Miles, M.B., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Örücü, E., & Hasırcı, I. (2024). Örgütlerde hiyerarşi kültürü ve lider-üye etkileşiminin sessiz istifa davranışı üzerindeki etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 25(1), 275-291. <https://doi.org/10.31671/doujournal.1338999>
- Pevce, N. (2023). The concept of identifying factors of quiet quitting in organizations: an integrative literature review. *Challenges of the Future* (2), 128-147.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Savaş, B.Ç., & Turan, M. (2023). Sessiz istifa ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Online Journal of Recreation and Sports (TOJRAS)*, 12(3), 442-453. <https://doi.org/10.22282/tojras.1291075>
- Semerci, Ç. (2007). “Program geliştirme” kavramına ilişkin metaforlarla yeni ilköğretim programlarına farklı bir bakış. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 125-140.
- Serenko, A. (2023). The human capital management perspective on quiet quitting: recommendations for employees, managers, and national policymakers. *Journal of Knowledge Management*. 28(1), 27-43. <https://doi.org/10.1108/JKM-10-2022-0792>
- Türk Dil Kurumu- TDK (2024). <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15.01.2024.

- Xueyun, Z., Al Mamun, A., Masukujjaman, M., Rahman, M. K., Gao, J., & Yang, Q. (2023). Modelling the significance of organizational conditions on quiet quitting intention among Gen Z workforce in an emerging economy. *Scientific Reports*, 13(1), 15438.
- Yıkılmaz, İ. (2022). Quiet quitting: A conceptual investigation. Anadolu 10th International Conference on Social Science, Proceeding Book, ISBN: 978-605-72008-7-7, ss. 581-591.
- Yıldız, D. (2023). Z kuşağında tükenmişliğin ötesi: Sessiz istifa. *International Journal of Disciplines in Economics & Administrative Sciences Studies*, 9(52), 1400-1405. <http://dx.doi.org/10.29228/ideas.72623>
- Yıldız, S., & Özmenekşe, Y.O. (2022). Kaçınılmaz son: Sessiz istifa. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 14-24.
- Yücedağlar, A., Gılıç, F., Uzun, N. B., & İnandı, Y. (2024). Öğretmenlerde sessiz istifa ölçeği: bir geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (69), 227-251. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1313367>
- Zhang, T., & Rodrigue, C. (2023). What if moms quiet quit? The role of maternity leave policy in working mothers' quiet quitting behaviors. *Merits*, 3(1), 186-205. <https://doi.org/10.3390/merits3010012>

EXTENDED SUMMARY

This research aims to determine the perceptions of employees about the concept of quiet quitting, especially in labor-intensive accommodation establishments where customer satisfaction is at the forefront. Because they offer similar products and services, the most important factor that will make a difference for accommodation businesses in today's intense competitive conditions is the service they offer and the way they present this service. Considering the importance and effects of quiet quitting, it seems that it is an issue that should be taken into consideration for accommodation establishments. In addition to recruiting and retaining employees, the most important challenges faced by accommodation operators and managers in the post-Covid 19 pandemic period are; trust, organizational commitment, well-being and sense of belonging (Formica and Sfodera, 2022). Demirkaya et al. (2023) explain quiet quitting as a situation where employees do not share their information, opinions and concerns, and state that this situation leads to a significant loss of commitment and motivation. In this context, the fact that employees in accommodation establishments have problems with their organizational commitment, trust and sense of belonging towards the business is an issue that employers should especially focus on. Therefore, it is important to investigate the causes of these problems and find solutions.

The topic of quiet quitting, which has been appearing with increasing frequency in public discourse, emerged in the summer of 2022 (Johnson, 2023). The phenomenon of quiet quitting has received great attention worldwide through various platforms, raising concerns about the impact of workplace stress on individuals' personal lives and accelerating social movements and research (Xueyun et al., 2023). According to Serenko (2023), quiet quitting is when employees knowingly and deliberately limit their work activities to their job descriptions, meet predetermined expectations but do not go beyond these expectations, never volunteer for additional duties, and do all this only to protect their current working situation and protect their own well-being. According to Formica and Sfodera (2022), in addition to recruiting and retaining employees, the most important challenges faced by accommodation operators and managers in the post-pandemic period are; trust, organizational commitment, well-being and sense of belonging.

It is aimed to examine the perceptions of employees in accommodation establishments regarding the concept of quiet quitting through metaphor analysis. For this purpose, answers were sought to the following questions: What metaphors do employees in accommodation establishments use when explaining the concept of "quiet quitting" and why do they use these metaphors?; Considering the common features of the metaphors created by employees in accommodation establishments towards the concept of "quiet quitting", under which categories are these metaphors collected? According to the results obtained from the research findings, it is also aimed to determine what the expectations of the employees in the accommodation establishments are from the business managers and to offer solutions and suggestions on what the managers of the accommodation establishments can do to prevent quiet quitting.

In this study, in which qualitative research method was used, the answers given by employees in accommodation establishments to the relatively new concept of "quiet quitting" were tried to be interpreted in depth. In line with the purpose of the research, metaphor analysis technique was preferred. Metaphor analysis is very important in presenting the problems clearly and summarizing the thoughts (Semerci, 2007, s. 133). In the study where easy sampling technique was used participants were asked "*Quiet quitting..... like this. Because.....*". Data was obtained from 43 people working in the accommodation establishment. Expert opinion was sought to ensure the reliability of the research.

According to the explanations of these metaphors, which are in the categories determined as classical and relational perception, employees' thoughts about quiet quitting; They explained these as not being rewarded for their efforts and expectations, the pressure and stress they experience at work, failure of management, not giving initiative and responsibility to employees, intensity of work life, burnout, high workload, low salary, unhappiness at work, communication problems between managers and employees. Additionally, as a result of the research, "giving up", "resentment", "not caring", "desperation", "failure of enthusiasm", "unhappiness", "ghost", "getting into a vortex at work", "punishment for the employer", "unwilling work" and "reaction" metaphors that define the concept of quiet quitting.

The problems and difficulties experienced in working life with Covid-19 have affected every sector, as well as accommodation businesses. Quiet quitting is an issue that should be taken into consideration, especially in accommodation businesses that are labor-intensive and require dedication. Due to the nature of the tourism

industry, accommodation businesses are labor-intensive and require dedicated work. In this context, quiet quitting is an issue that should be taken into consideration for managers and employers. Therefore, accommodation business managers should not forget that the happiness of their employees will affect the satisfaction of their customers. It should not be forgotten that an employee's quiet quitting behavior will affect not only self but also the employees around them. Considering that teamwork is important in accommodation businesses and that employees will be affected by each other's behavior, it can be said that this situation will also negatively affect the business. Quiet quitting is a very important problem for accommodation business managers and employers. In this context, all tourism business managers, especially accommodation business managers and employers, can benefit from this study. In addition, all industries where service is at the forefront and rely on human labor can benefit from the results of this study.

ABD-ÇİN REKABETİNİN SALDIRGAN REALİST PERSPEKTİFTEN ANALİZİ: GÜNEY ÇİN DENİZİNDE JEOPOLİTİK ÇATIŞMA

ANALYSIS OF THE US-CHINA RIVALRY FROM AN OFFENSIVE REALIST PERSPECTIVE: GEOPOLITICAL CONFLICT IN THE SOUTH CHINA SEA

Veysel BABAHAÑOĞLU

Düzce Üniversitesi

Akçakoca MYO

Adalet

veyselbabahanoglu@duzce.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3734-7430

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

17.01.2024

Kabul Tarihi:

13.03.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Saldırgan Realizm
ABD-Çin Rekabeti
Güney Çin Denizi
Jeopolitik Çatışma

Keywords

Offensive Realism
US-China Rivalry
South China Sea
Geopolitical Conflict

Saldırgan realizme göre devletler diğer devletlerin niyetlerinden emin olamazlar ve kendilerine saldırma potansiyellerinin olduğu anlayışından hareketle onları bir tehdit unsuru olarak algırlar. Devletlerin güvenliklerini sağlama ve hayatta kalması için yapması gereken en önemli şey daha çok güç elde etmek ve en nihayetinde hegemon güç olmaktır. Saldırgan realist perspektife göre, bölgesel hegemonya elde eden devletler, diğer bölgelerdeki büyük güçlerin bölgesel hegemon olmasını kendileri için bir saldırı nedeni olarak görececek ve kendilerine rakip istemeyecekleri için onlara saldırma niyetinde olacaktır. ABD ve Çin, günümüz dünyasının en güçlü iki aktörü durumundadır. II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın hegemon gücü olan ABD, gün geçtikçe artan bir Çin rekabeti ile karşı karşıyadır. Çin, ABD tarafından en büyük tehdit olarak algılanmakta olup, ABD'nin askeri, ekonomik ve ticari politikalarının adeta şekillendiricisi konumundadır. İki aktör arasındaki güç rekabetinin en sıcak alanlarından birini Güney Çin Denizi oluşturmaktadır. Çalışma saldırgan realist perspektiften hareketle ABD ve Çin arasında büyük bir güç rekabeti yaşandığı, bunun güvenlik, ekonomik, siyasi ve ticari boyutlarının olduğu, her iki aktörün de bir diğerinin kendine saldırma niyetinde olduğu ve tehdit ettiği iddiasındadır. Bu perspektiften hareketle çalışmada, anılan çatışma ve tehdidin en kritik alanının Güney Çin Denizi olduğu, burada bir bölgesel hegemonya rekabetinin yaşandığı, saldırgan bir çatışmanın kaçınılmaz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

According to offensive realism, states cannot be certain about the intentions of other states and, based on the belief that these states possess the potential to launch an attack, perceive them as a threat. The primary imperative for states to ensure their security and survival is to amass more power, ultimately aspiring to attain hegemonic status. From the perspective of offensive realism, states that achieve regional hegemony will view the regional dominance of major powers in other areas as a motive for potential aggression and may harbor intentions to attack, as they prefer to avoid the emergence of rivals. The US and China, stand as the two most powerful actors in today's world. Following World War II, the US emerged as the hegemonic power but is now facing increasing competition from China. China is perceived as the biggest threat by the US and plays a pivotal role in shaping American military, economic, and commercial policies. The South China Sea remains one of the most contested areas in the power competition between these two actors. From an offensive realist perspective, the study argues that there is a great power competition between the US and China, that it has security, economic, political and commercial dimensions, and that both actors intend to attack and threaten each other. From this perspective, the study concludes that the most critical area of this conflict and threat is the South China Sea, where a regional hegemony competition is taking place and an aggressive conflict is inevitable.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1421155>

Atf/Cite as: Babahanoğlu, V. (2024). ABD-Çin rekabetinin saldırgan realist perspektiften analizi: Güney Çin Denizi'nde jeopolitik çatışma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 356-371.

Giriş

Güney Çin Denizi, küresel jeopolitik dengelerin kritik bir unsuru haline gelmiştir. Zengin enerji rezervleri, stratejik deniz ticaret yollarının kesişme noktasında bulunması ve büyük güçler arasında yer alması, bölgenin jeopolitik önemini artırmaktadır. Bu stratejik konum, bölgedeki çeşitli aktörler arasında güvenlik endişelerine ve çatışma potansiyeline yol açmaktadır. Nitekim Güney Çin Denizi'nin sahip olduğu zengin doğal kaynakların yanı sıra, deniz ticareti için kilit bir geçiş noktası olması bölgedeki devletlerin enerji güvenliği ve ekonomik çıkarları üzerinde odaklanmalarına neden olmuştur. Kıyıdaş devletler arasında deniz sınırları konusundaki anlaşmazlıklar, bölgedeki egemenlik iddiaları ve askeri varlığın artırılması, Güney Çin Denizi'ni potansiyel bir güvenlik tehdidi ve çatışma bölgesi haline getirmiştir. Özellikle ABD ve Çin arasındaki rekabet, bölgedeki güvenlik ve istikrarı şekillendiren önemli bir dinamik haline gelmiştir.

Çin, Güney Çin Denizi'ndeki adalara ve deniz bölgelerine yönelik iddialarıyla bölgesel anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Yapay adaların inşası ve askeri üslerin kurulması, Çin'in denizdeki hak iddialarını güçlendirmeye yönelik bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Çin'in bölgede artan bir deniz gücü olarak yükselişini gösterirken aynı zamanda bölgedeki güç dengesini de derinden etkilemektedir. Ayrıca bu adımlar ABD'nin bölgesel güvenliği sağlama politikalarına da bir meydan okumadır. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki genişleyen etkisi, sadece bölgesel deniz sınırları konusundaki iddialarını değil aynı zamanda uluslararası hukuka aykırı davranışları ve potansiyel bölgesel istikrarsızlığı da ön plana çıkarmaktadır.

ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki varlığı ve Çin'e karşı takındığı dengeleme politikası, bölgedeki gerginliklerin tırmanmasına neden olmaktadır. ABD'nin bölgesel müttefikleriyle olan savunma ittifakları, Güney Çin Denizi'ndeki potansiyel çatışma dinamiklerini daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu durum, bölgesel tansiyonun arttığı bir ortamda küresel güçler arasındaki rekabetin, hem bölgesel hem de uluslararası güvenlik üzerinde derin etkiler oluşturabilecektir. Ayrıca ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki aktif rolü ve angajmanı, kendi güvenliğini sağlama amacı taşıırken aynı zamanda Çin'in genişleme çabalarına karşı bir dengeleme politikasına da işaret etmektedir. Bölgesel müttefiklerle giriştiği savunma ittifakları, ABD'nin çıkarlarını koruma ve Çin'in genişleme çabalarına karşı denge ve direnç oluşturma amacını yansıtmaktadır. Ancak bu stratejik yaklaşım, bölgedeki tansiyonu yükseltme riskini de beraberinde getirmektedir.

Güney Çin Denizi'nde yaşanan güç mücadelesi, saldırgan realizm çerçevesinde analiz edilebilir. John J. Mearsheimer tarafından ortaya konulan saldırgan realizm, devlet davranışlarını temelde güvenlik ve güç çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Mearsheimer'ın saldırgan realizmi, devletlerin asli amacının kendi güvenliklerini maksimize etmek olduğunu ve bu hedefe ulaşmak için rekabetçi bir güç mücadelesi içinde olduklarını savunmaktadır. Saldırgan realizme göre devletler, uluslararası sistemin kaotik doğasında, kendi güvenliklerini sağlamak için stratejik kararlar alırken, diğer devletlerle rekabet etmek zorundadırlar. Bu teori, devletlerin sıklıkla diğer devletlere karşı agresif davranışlar sergileyebileceğini ve güç dengelerinin devletler arasındaki ilişkileri şekillendiren temel faktör olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Çin'in bölgedeki genişleme politikaları, deniz sınırlarını genişletme, yapay adalar oluşturma ve askeri varlık artırma çabaları, Çin'in stratejik üstünlük elde etme arayışının birer yansımaları olarak görülebilir. Bu adımlar Çin'in bölgesel etkisini artırma ve güvenlik çıkarlarını koruma amacı taşıyan bir stratejik çerçeveye oturmaktadır. Öte yandan, ABD'nin bölgedeki etkin rolü de saldırgan realizm çerçevesinde değerlendirilebilir. ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki aktif varlığı, kendi güvenlik çıkarlarını koruma ve Çin'in genişleme çabalarına karşı bir denge unsurunu temsil etme amacını taşımaktadır. ABD, bölgesel müttefikleriyle güvenlik ittifaklarını güçlendirmekte ve stratejik çıkarlarını koruma amacıyla bölgede askeri angajmanını sürdürmektedir. Bu bağlamda, her iki devletin de Güney Çin Denizi'nde sergilediği politikalar, güç mücadelesini ve ulusal güvenlik odaklı rekabeti vurgulamaktadır. Her iki tarafın da kendi ulusal çıkarlarını koruma ve stratejik üstünlük elde etme çabaları, bu jeopolitik rekabetin temel dinamiklerini şekillendirmekte olup anılan perspektiften incelenebilir niteliktedir.

Bu çalışmanın amacı, Güney Çin Denizi'ndeki jeopolitik çatışmaları ve Çin ile ABD arasındaki güç mücadelesine dayanan rekabeti Mearsheimer'ın ortaya attığı saldırgan realizm üzerinden analiz etmektir. Bu kapsamda çalışmada öncelikle saldırgan realist teorinin temel varsayımlarını açıklanmıştır. Daha sonra Güney Çin Denizi'nde jeopolitik çatışmalara neden olan faktörler ele alınmıştır. Ardından anılan bölgedeki Çin'in saldırgan eylemleri ve bu eylemler karşısında ABD'nin tutumu incelenmiştir. Çalışmada Güney Çin Denizi'nin jeopolitik öneminin enerji kaynakları ve deniz ticareti yollarının stratejik kesişiminde yer almasından kaynaklandığı, bu stratejik zenginliklerin bölgedeki aktörler arasında güvenlik endişelerine ve potansiyel çatışmalara neden olan bir dinamik oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güney Çin Denizi'ndeki ABD ve Çin arasındaki güç rekabeti,

bölgesel ve küresel düzeyde birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Güvenlik, ekonomi, uluslararası hukuk ve diplomasi alanlarında ortaya çıkan bu karmaşıklık, bölgedeki tüm aktörleri etkileyen dinamik bir sürecin parçasını oluşturmaktadır.

Kuramsal Boyut: Saldırgan Realizm ve Güney Çin Denizi

Neorealizm içerisinde yer alan bir çalışma alanı olan ve Mearsheimer'in "Büyük Güç Politikasının Trajedisi" adlı eserine dayandırılan saldırgan realizm, savunmacı realizmin devletlerin uygun ölçülerde güce sahip olmalarını yeterli göreceklere anlayışına karşı çıkmaktadır (Arı, 2021: 100). Bu yönüyle Mearsheimer, devletlerin uluslararası sistemde ne kadar güç elde etmek isteyecekleri sorusuna farklı bir yanıt vermektedir. Uluslararası sistemde rekabetlerin yoğunluğu azalıp artsa da büyük güçler birbirlerinden çekinmektedirler. Bu nedenle de güç için her zaman birbirleriyle rekabet halindedirler. Her devletin öncelikli amacı, diğer devletler pahasına güç kazanmaktır. Dolayısıyla güç bir araç değil, aksine bir amaçtır. Ancak devletler sadece büyük güçlerin en güçlüsü olmaya çalışmazlar. Nihai amaçları, sistemdeki tek büyük güç olan hegemon olmaktır. Büyük güçler nadiren mevcut güç dağılımından memnundurlar. Bu kapsamda durumu kendi lehlerine değiştirmeye yönelik sürekli bir teşvikle karşı karşıyadırlar. Neredeyse her zaman revizyonist niyetleri vardır ve makul bir şekilde yapılabileceğini düşünürlerse güç dengesini değiştirmek için güç kullanacaklardır. Bazen güç dengesini değiştirmeye çalışmanın maliyeti ve riskleri çok büyük olduğundan büyük güçler daha uygun koşulları beklemek zorunda kalırlar. Ancak bir devlet nihai hegemonya hedefine ulaşmadığı sürece daha fazla güç arzusu ortadan kalkmaz. Ancak hiçbir devletin küresel hegemonyaya ulaşması muhtemel olmadığından, dünya sürekli büyük güç rekabetine mahkûm olacaktır (Mearsheimer, 2001: 2). Bu noktada önemli olan devletlerin birbirlerine her zaman korku, güvensizlik ve şüpheye bakmalarıdır. Daha da ötesi tüm devletlerin birbirleri hakkında aynı şekilde düşünmeleridir. Bu nedenle rekabet etmek için hiçbir nedeni olmayan devletler arasında bile sürekli bir güvenlik rekabeti söz konusu olacaktır. Mearsheimer'in "Büyük Güç Politikasının Trajedisi" kitabının adı da buradan gelmektedir (Lobell, 2010: 5).

Mearsheimer (2001: 30-32), saldırgan realizmi beş varsayım üzerinden açıklamaktadır. Birincisi uluslararası sistemin anarşik olmasıdır. Bu durum sistemin kaotik olduğu ya da düzensizliğe sürüklendiği anlamına gelmemektedir. Devletlerin varlığını devam ettirebilmesi için üst otoriteye gerek yoktur, güçlü olmaları yeterlidir. Realizmin güvenlik rekabeti ve savaşla karakterize edilen bir dünya tasvir ettiği için bu sonuca varmak kolay olmuştur. İkincisi büyük güçlerin doğaları gereği bazı saldırgan askeri yeteneklere sahip olmalarıdır. Bu sayede bir devlet bir başka devlete zarar verebilir ve muhtemelen yok da edebilir. Devletler potansiyel olarak birbirleri için tehlikelidirler. Ancak bazı devletler diğerlerinden daha fazla askeri güce sahiptir ve bu nedenle daha tehlikelidir. Üçüncüsü devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden asla emin olamayacağıdır. Özellikle, hiçbir devlet başka bir devletin ilk devlete saldırmak için saldırgan askeri kapasitesini kullanmayacağından emin olamaz. Çünkü niyetler değişkendir. Bu nedenle bir devletin niyeti bir gün iyi niyetli, ertesi gün düşmanca olabilir. Dördüncüsü büyük güçlerin birincil hedefi hayatta kalmaktır. Özellikle devletler toprak bütünlüklerini ve iç siyasi düzenlerinin özerkliğini korumaya çalışırlar. Beşincisi ise büyük güçlerin rasyonel aktörler olduğudur. Dış çevrelerinin farkındadırlar ve bu çevrede nasıl hayatta kalacakları konusunda stratejik olarak düşünürler.

Uluslararası sistemde bitmek bilmeyen güç arzusuna sahip olan devletler, dünyadaki güç dağılımını kendi lehlerine çevirecek fırsatları kollamaktadırlar. Nitekim gerekli kapasiteye sahip oldukları takdirde bu fırsatları değerlendireceklerdir. Başka bir ifade ile büyük güçler saldırı için hazırdırlar. Ancak bir büyük güç yalnızca diğer devletlerin zararına güç kazanmaya çalışmakla kalmaz, aynı zamanda kendi zararına güç kazanmaya çalışan rakiplerini de engellemeye çalışır. Dolayısıyla büyük bir güç, yaklaşan değişim başka bir devletin lehine olduğunda güç dengesini savunacak, değişimin yönü kendi lehine olduğunda ise dengeyi bozmaya çalışacaktır. Bu açıdan devletler rakiplerine kıyasla ne kadar güçlü olurlarsa hayatta kalma şanslarının da o kadar yüksek olacağını bilincindedirler. Aslında, hayatta kalmanın en iyi garantisi hegemon olmaktır. Çünkü başka hiçbir devlet böylesine büyük bir gücü ciddi bir şekilde tehdit edemez (Mearsheimer, 2001: 3). Başka bir anlatımla devletlerin gücü ne kadar fazla olursa saldırı durumunda kendini koruma ihtimali de o kadar yüksek olacaktır. Dolayısıyla kendilerini güvende hissetmelerinin yolu hegemon güç olmaktan geçmektedir. Bu nedenle devletler makul başarı ihtimalinin söz konusu olduğu durumlarda hegemon güç olmak için rekabetçi politikalar izlemektedirler. Saldırgan realizm açısından devletler güç elde etmek için sürekli rekabet halindedirler (Glaser, 2017: 19). Bu açıdan saldırgan realizm hem devletlerin geçmişte nasıl hareket ettiklerini açıkladığı için betimleyici hem de

devletlerin dış politikayı nasıl yürütmeleri gerektiğini önerdiği için kuralcı olarak nitelendirilmektedir (Valeriano, 2009: 180).

Saldırgan realizm, büyük güçlerin “göreceli güçlerini maksimize ettiği” görüşüne dayanarak uluslararası ilişkilerdeki dinamiklere yaklaşmaktadır. Bu durum saldırgan realizmi, insanın diğerlerine hükmetme dürtüsünden kaynaklanan bitmek bilmeyen bir güç mücadelesi olduğunu iddia eden Morgenthau’ya yaklaştırmaktadır. Ancak bu nedensellik bağı, saldırgan realizmde reddedilmektedir. Klasik realizmdeki insan doğasının bencilliklerinden ve kötülüğünden kaynaklanan bu güç elde etme hırsı saldırgan realizmde uluslararası sistemin anarşik yapısı tarafından zorlanan güvenlik arayışından kaynaklanmaktadır. Tüm devletler birbirlerine zarar verme kapasitesine ulaştıklarında, her biri saldırıya karşı güvende olmak için olabildiğince fazla güç elde etmek zorunda kalmaktadır. Bu güvenlik motivasyonu ve yapısal nedensellik varsayımı Mearsheimer’ı Waltz’a yaklaştırmaktadır. Mearsheimer’ın Waltz’dan ayrıldığı nokta, Waltz’un gücün sınırlarının olduğu anlayışı yerine güç ve güvenlik arayışının doyumsuz olduğu iddiasıdır. Bu nedenle de Mearsheimer, Waltz’u savunmacı realist olarak nitelendirmektedir. Savunmacı realistlere göre, uluslararası yapı devletlere güç artışı gerçekleştirilmeyi teşvik etmek yerine mevcut güç dengesini korumaya yönlendirmektedir. Saldırgan realistler göre dünya siyasetinde statükocu güçlere nadiren rastlanmaktadır. Çünkü uluslararası sistem devletlerin rakipleri pahasına güç kazanma fırsatları aramalarını teşvik etmektedir (Snyder, 2002: 51-52). Bu nedenle devletler, diğer devletleri kuşkulandırırsa ve hatta düşmanlaştırırsa bile güç dengesini kendi lehlerine çevirmek için ekonomik, diplomatik ve askeri olmak üzere çeşitli araçlar kullanırlar. Bir devletin güç kazanması başka bir devletin kaybetmesi anlamına geldiğinden, büyük güçler birbirleriyle uğraşırken sıfır toplamı bir zihniyete sahip olma eğilimindedir. Bu açıdan işin püf noktası rekabette kazanan olmak ve sistemdeki diğer devletlere hükmetmektir. Dolayısıyla devletlerin göreceli güçlerini maksimize ettikleri iddiası, nihai amaçları sadece hayatta kalmak olsa da, devletlerin diğer devletlere karşı saldırgan düşünme eğiliminde olduklarını savunmakla eşdeğerdir. Kısacası büyük güçlerin saldırgan niyetleri vardır (Mearsheimer, 2001: 34).

Saldırgan realizm açısından büyük bir güç, rakiplerine karşı belirgin bir askeri avantaj elde ettiğinde bile daha fazla güç kazanma fırsatlarını aramaya devam etmektedir. Bu bakımdan büyük güçler için en ideal durum hegemon olmaktır. Dolayısıyla güç arayışı ancak hegemonyaya ulaşıldığında sona erecektir (Mearsheimer, 2001: 34). Bunu yanı sıra bir devletin kesin nükleer üstünlüğe ulaşması gibi beklenmedik bir olay dışında, herhangi bir devletin küresel hegemonyaya ulaşması neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle büyük bir gücün umabileceği en iyi sonuç, bölgesel bir hegemon olmak ve muhtemelen yakında yer alan, aynı zamanda karadan erişilebilen başka bir bölgeyi kontrol etmektir. Böylece bölgesel hegemonya elde eden devletler, diğer bölgelerdeki büyük güçlerin kendi başarılarını tekrarlamasını engellemeye çalışacaklardır. Başka bir deyişle bölgesel hegemonlar kendilerine rakip istemeyeceklerdir. Bu noktada önceki düşüncesini değiştiren Mearsheimer, herhangi bir büyük güç için ideal durumun dünyadaki tek bölgesel hegemon olmak olduğunu belirtmektedir. Bu devlet statükocu bir güç olacaktır ve mevcut güç dağılımını korumak için elinden geleni yapacaktır (Mearsheimer, 2001: 41-42).

Saldırgan realizmin temel prensipleri bağlamında Güney Çin Denizi’ndeki ABD ve Çin arasındaki rekabet, her iki devletin ulusal güvenliklerini ve stratejik çıkarlarını koruma amacına dayanan bir güç mücadelesi olarak ortaya çıkmaktadır. Çin, bölgede hegemonya kurma çabasında bulunarak deniz hâkimiyeti elde etmeye çalışırken, ABD ise uluslararası sulardaki deniz yollarının serbestliğini savunmak ve Çin’in baskın bir pozisyon elde etmesini engellemek amacıyla bölgedeki askeri varlığını artırma eğilimindedir. Bu rekabet Mearsheimer’ın saldırgan realizminde vurguladığı devletler arası güç rekabetinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Çinli lider Deng Xiaping tarafından “dört modernizasyon” olarak adlandırılan savunma, tarım, teknoloji ve ekonomi alanındaki reformist politikaların hayata geçirildiği 1978 yılından günümüze kadar devam eden süreçte, ekonomik, askeri ve siyasal anlamda Çin, büyük bir güce dönüşmüş durumdadır (Babahanoğlu ve Örselli, 2022: 92). Çin 1990’lı yıllar itibariyle güçlü bir devlet olarak uluslararası sisteme geri dönüşü gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda 2000’li yıllarla birlikte hem Japonya’yı hem de ABD himayesinde yüksek gelirli devletler arasına katılan Tayvan, Güney Kore, Singapur ve Hong Kong’u geride bırakmıştır. Çin’in uluslararası sisteme bu “geri dönüşü”nün, ABD dış politikasındaki neo-muhafazakar yapı tarafından imparatorluk projesi olarak görülen “Yeni Amerikan Yüzyılı” projesi ile çatışması, mücadele alanı Doğu Asya olan iki yüz yıllık bir hesabı ortaya çıkarmıştır (Gökten, 2011: 112). Bu bağlamda Çin’in yükselişi ile birlikte ekonomik ve askeri alanlardaki göreceli gücü gelecekte zorunlu olarak ve önemli ölçüde artacağından, bunun hem Asya hem de küresel güç dengeleri üzerinde derin sonuçları olacağı düşüncesinden hareketle kasvetli bir tablo çizen yorumlar önem kazanmaktadır.

Çin, kendi toprakları dışındaki güç potansiyelini artırmaya devam ettikçe, diğer büyük güçlerin yanı sıra ikincil güçlerin de dengeleme çabaları ortaya çıkacaktır. Bu açıdan Çin ile ABD arasında çatışma olasılığı yüksek olacaktır (Myšička, 2021: 64). Nitekim Mearsheimer'a (2001: 402) göre zengin bir Çin statükocu bir güç değil, bölgesel hegemonya elde etmeye kararlı saldırgan bir devlet olacaktır. Bunun nedeni, zengin bir Çin'in kötü amaçlara sahip olması değil, herhangi bir devletin hayatta kalma şansını en üst düzeye çıkarmasının en iyi yolunun kendi bölgesinde hegemon olabilmesidir.

ABD ile Çin ilişkileri gelinen nokta itibarıyla güç politikalarının rekabetine dönüşmüş durumdadır. Çin'in yükselişi, gün dengesinde kaymaya neden olmuştur. ABD ve Çin arasında önemli düzeyde ekonomik bir ilişki söz konusu olmasına rağmen süreç ticaret savaşlarına, askeri ve teknolojik bir rekabete evrilmiştir. Öyle ki Güney Çin Denizi bugün her iki devlet açısından da askeri kapasitelerini artırdığı bir jeopolitik çatışma alanına dönüşmüştür. Sistemdeki güç yapılandırmasında yaşanan dönüşüm devletlerin politikalarını da etkilemektedir. Nitekim ABD özelinde Ulusal Askeri Strateji (NMS), Ulusal Savunma Strateji (NDS) ve Ulusal Güvenlik Strateji (NSS) gibi temel strateji belgelerinde bu dönüşümün izlerine rastlanmaktadır (Aygün, 2023: 59-60). Çin'in özellikle Güney Çin Denizi'nde diğer bölge devletleri ile çıkar çatışmaları yaşamaktadır. Artan gerginlikler bölge devletleri ile Çin arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasını engelleme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda jeopolitik, coğrafi, ekonomik ve askeri gücü nedeniyle Çin'in diğer devletler karşısında üstün bir pozisyona sahip olması ve söylemsel düzeyde "barışçıl" olarak ifade ettiği dış politika süreçlerinin reel politikada bir tehdit olarak algılanmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan, Çin ile sorun yaşayan devletler için, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgede etkin bir dengeleyici olarak öne çıkan ABD'nin, Çin'e karşı bölgede askeri varlık göstermesi, Çin tarafından yaşamsal çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmektedir (Karadağ, 2021: 167). Bu durum, bölgesel dengelerin değişimi ile ABD'nin müdahalesi karşısında Çin'in savunma mekanizmalarını güçlendirme ve saldırgan tutumlar takınma eğilimini göstermektedir.

Asya-Pasifik bölgesindeki temel stratejik sorun, Çin'in revizyonist bir aktör olarak ortaya çıkması ve II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle ABD liderliğindeki Batılı devletlerin kurduğu düzeni sarsması olarak görülmektedir. Soğuk Savaş sona erdiğinde revizyonist devletlerin ortaya çıkarak mevcut düzene meydan okuması, büyük güçler arasında rekabetin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda küresel düzeni tehdit ederek, küresel düzensizliği tetikleyen karmaşık ve değişken bir süreci başlatmıştır. Mevcut uluslararası düzenle çelişen bu meydan okumalar, devletler arasında stratejik rekabetin artmasına ve küresel düzensizliğin kaçınılmaz bir unsuru haline gelmesine yol açmıştır. Asya-Pasifik'te Çin'in revizyonist rol üstlenmesi, özellikle ABD ile arasında rekabeti körükleyerek bölgesel ve küresel düzeyde stratejik bir çatışmaya dönüşmüştür (Oba, 2019: 28). Nitekim ABD'nin bölgedeki devletler ile ikili ve çok taraflı olarak gerçekleştirdiği askeri işbirlikleri ve tatbikatlar kapsamındaki güç gösterileri Güney Çin Denizi'ni, saldırgan bir jeopolitik rekabetin satranç tahtasına dönüştürdüğü söylenebilir.

Çin ile ABD arasında değişen güç dengesi bölgesel barışın gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Çin'in yükselişinin, ABD ile ciddi bir savaş potansiyeli taşıyan güvenlik rekabetine neden olması olasılıklar arasında yer almaktadır. Hindistan, Japonya, Singapur, Güney Kore, Rusya, Vietnam ve Avustralya dâhil olmak üzere Çin'in komşularının çoğu, Çin'in gücünü kontrol altına almak için ABD ile birlikte hareket edeceklerdir. Çin'in barışçıl bir şekilde yükselmeyeceğine inanan Mearsheimer, sadece Çin'in değil aynı zamanda ABD'nin de saldırgan tutumlar sergileyebileceğini belirtmektedir. Bu durum Asya Pasifik bölgesinde sorunları daha da tırmandıracaktır (Mearsheimer, 2010: 382). Mearsheimer'a (2010: 387) göre nihayetinde Asya-Pasifik bölgesindeki güvenlik ortamı Çin ve ABD etrafında şekillenecek ve bu büyük güçlerin her biri önemli saldırı kabiliyetine ve bilinmeyen niyetlere sahip bir orduya sahip olacaktır.

Güney Çin Denizi'nde Jeopolitik Çatışma: Gerilimin Artışına Yol Açan Faktörler

Güney Çin Denizi, jeopolitik olarak Güneydoğu Asya'nın kalbinde yer almaktadır (Weatherbee, 2008: 142). Zengin enerji kaynakları, jeopolitik önemi, stratejik konumu ve önemli deniz ticaret yollarıyla sadece çevre devletler açısından değil, aynı zamanda dünya içinde hayati öneme sahiptir. Bu nedenle bölgesel ve küresel güç mücadelelerinin yaşandığı kritik bir bölgedir. Çin'in denizlerdeki genişleme politikaları ve bu bölgedeki egemenlik iddiaları nedeniyle Vietnam, Tayvan, Filipinler, Malezya ve Brunei gibi birçok devlet ile gerilimlere neden olmaktadır. Ayrıca, Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik konuları, bölgedeki istikrarsızlığı artırarak uluslararası ilişkileri etkilemektedir. Bu süreçte, ABD ve Çin arasındaki rekabet de büyük bir rol oynamaktadır. ABD,

bölgedeki müttefikleriyle iş birliği yaparak Çin'in genişleme çabalarına karşı durmaya çalışırken, Çin ise bölgede etkin bir güç olma hedefini sürdürmektedir. Güney Çin Denizi'ndeki jeopolitik dinamikler, ABD ve Çin arasındaki rekabetin bir yansıması olarak uluslararası arenada daha geniş bir stratejik çatışmanın parçasını oluşturmaktadır. Bu durum, bölgedeki dengeyi etkileyerek küresel güç dengelerini de şekillendirmektedir.

Güney Çin Denizi, potansiyel bir çatışmanın her an patlak verebileceği en gerilimli bölgelerden biri olma özelliği taşımaktadır. Bu durum Güney Çin Denizi'ne kıyıdaş devletlerin, deniz ve adalar üzerinde hak iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Çin, günümüzde yükselen bir güç olarak, denizin neredeyse tamamında hak iddia etmekte ve bu iddiaları "Dokuz Çizgi Hattı" adını verdiği U şeklindeki bir alana dayandırmaktadır. Çin'in tarihsel gerekçelere dayandırdığı hak iddiaları, sadece kıyıda bulunan devletleri değil, aynı zamanda özellikle son zamanlarda denizde bulunan adalardaki faaliyetleri nedeniyle ABD gibi büyük güçleri de endişelendirmektedir (Pekcan, 2017: 55). Güney Çin Denizi'nin sahip olduğu ekonomik, stratejik ve jeopolitik özellikler hem bölgedeki çatışma olasılıklarını hem de bölge dışı devletlerin bölgeye yönelik ilgilerini artırmaktadır. Bu bağlamda bölgedeki gerilimi tırmandıran ilk neden deniz ve üzerindeki adalar özelindeki hak iddialarıdır.

Güney Çin Denizi'nde tek taraflı hak iddiaları ve askeri güç kullanımı, güvenlik istikrarını tehlikeye atma potansiyeline sahip bir tehdit oluşturmaktadır. Çin'in Güney Çin Denizi'nde gerçekleştirdiği eylemlerden endişe duyan devletler, bu tehdidi haklı bir şekilde ciddi bir tehlike olarak değerlendirmektedir. Askeri tesislerin konuşlandırılması, Güney Çin Denizi bölgesinde savaş endişelerini daha da artırarak, olası bir savaşın Güneydoğu Asya bölgesindeki güvenlik istikrarını etkileme olasılığını yükseltmektedir (Wardhana, 2021: 29). Güney Çin Denizi, birçok devletin hak iddiaları nedeniyle karmaşık bir sorun haline gelmiştir. Özellikle kıyısı bulunan devletlerin hak iddia ettiği deniz yetki alanlarının ve münhasır ekonomik bölgelerin (MEB) iç içe geçmesi, bölge devletleri arasındaki ilişkilere olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Bu durum, sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel bir boyut kazanmıştır. ABD, Güney Çin Denizi'ndeki bu karmaşıklıktan kaynaklanan endişelerini artırmaktadır. Çin'in genişleme çabalarının ve denizdeki faaliyetlerinin artışının, bölgedeki istikrarı tehdit etmesi ve uluslararası deniz ticaret yollarını etkilemesi, ABD'nin bölgedeki çıkarlarına doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle, Güney Çin Denizi'ndeki hak iddiaları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan karmaşa, ABD'nin bölgedeki güvenlik ve jeopolitik endişelerini derinleştirmektedir.

Güney Çin Denizi üzerindeki deniz yetki alanlarından en büyük payı Çin almaktadır. Öyle ki dokuz çizgi hattı adını verdiği hat ile diğer devletlerin deniz yetki alanlarını kendi bölgesine dâhil etmiştir. Bu duruma bölgedeki devletler tarafından ne kadar tepki gösterilse de Çin'in hak iddialarını tarihsel gerekçelere dayandırması sorunun müşterek çözümünü zorlaştırmaktadır (Karadağ, 2021: 168). Nitekim bu duruma örnek olarak 2 Mart 2011'de, Filipinler Enerji Bakanlığı'nın Reed Bank'ta doğal gaz araştırması yapmak üzere görevlendirdiği bir araştırma gemisi, iki Çin devriye botu tarafından taciz edilmesi gösterilebilir. Bu olay, Filipinler'in MEB'i içinde meydana gelmiştir. Filipinler yönetimi, olaya tepki olarak Çin Büyükelçiliği'ne bir protesto başvurusunda bulunmuştur. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Filipinler'in sadece olaya dair bir açıklama beklediğini belirtmiştir. Ancak Çin elçilik yetkilisi, Çin'in Spratly (Nasha) Adaları ve çevresindeki topraklarda tartışmasız egemenliğe sahip olduğunu savunmuştur. Çin daha sonra, Filipinler'in MEB'inde petrol araştırması yapmadan önce Çin'den izin alması gerektiğini talep etmiş ve Filipinler ile diğer hak iddia eden devletleri Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik iddiasını tanımaya zorlamıştır (De Castro, 2020: 339).

Çin, bölgesel varlığını hukuki temellere dayandırmak amacıyla, adaları, adacıkları ve kayalıkları betonla kaplayarak yapay adalar oluşturmaktadır. Bu yapay adalarda havaalanları ve limanlar inşa etmek suretiyle de bölgede askeri uçaklarını ve gemilerini konumlandırmaktadır. Güney Çin Denizi üzerindeki adaları insan yaşamına elverişli hale getirme çabası içerisinde olan Çin, adalardaki askeri faaliyetlerini bölgedeki gemilerin güvenliğini sağlama, korsan faaliyetlere karşı önlem alma ve olası doğal afet durumlarında müdahale etme amacıyla gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Çin, hak iddia ettiği bu adalarda silahlanma faaliyetleri düzenlemekte ve bu stratejik bölgelerdeki askeri varlığını güçlendirmektedir (Genç, 2019: 16). ABD ise bölgede konuşlandığı askeri birlikleri ile Çin'i dengeleme çabası içerisinde. Japonya'nın Yokosuka şehrinde bulunan ve yaklaşık 40 bin deniz piyadesinin yer aldığı Yedinci Filo bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. Benzer şekilde Guam Adası'nda da büyük bir deniz üssü bulunmaktadır. Ayrıca bölge devletleri ilse yoğun bir askeri diplomasi faaliyetleri yürütmektedir. Bu bağlamda ABD'nin Japonya, Filipinler, Güney Kore ve Avustralya'ya odaklanmaktadır (Korkmaz, 2020). Çin ve ABD'nin Güney Çin Denizi'nde artan askeri faaliyetleri, bölgedeki jeopolitik gerilimleri tırmandıran bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, her iki ülkenin stratejik

bölgelerdeki askeri varlıklarını güçlendirmesiyle birlikte, bölgedeki güç dengesini sarsmakta ve karşılıklı güvensizliği artırmaktadır. Askeri faaliyetlerin bölgedeki sınırlar ve hak iddialarıyla çatışması, bölgesel istikrarsızlık potansiyelini artırarak diğer devletleri de askeri diplomasi ve ittifaklar kurmaya yönlendirmektedir. Güney Çin Denizi'nin jeopolitik dinamikleri bu nedenle giderek daha karmaşık hale gelmektedir.

Son dönemde Asya-Pasifik devletlerinin savunma ve askeri modernleşme harcamalarında gözlemlenen artış dikkat çekicidir. Asya-Pasifik bölgesi, ekonomik açıdan dünyanın en dinamik bölgelerinden biri olmasının yanı sıra savunma harcamalarında da öne çıkan bir bölge haline gelmiştir. Bu kapsamda, özellikle saldırı silahlarının edinimi hız kazanmıştır. Bölge devletleri saldırı denizaltıları, deniz savaşı kabiliyetlerini artıran gelişmiş silahlar ve süpersonik savaş jetleri gibi unsurlarla silahlı kuvvetlerini sürekli olarak güçlendirmekte ve modernleştirmektedir (Oba, 2019: 28). Bu eğilim bölgedeki askeri dengeleri etkileyerek Asya-Pasifik'teki güvenlik dinamiklerini değiştirmekte ve bölgesel çatışma potansiyelini artırmaktadır. Bu durum Güney Çin Denizi'nde yaşanan jeopolitik çatışmalara da kaynaklık etmektedir.

Güney Çin Denizi üzerinde Çin, Vietnam, Filipinler, Tayvan, Malezya, Endonezya ve Brunei gibi devletler arasında çeşitli hak iddiaları bulunmaktadır. Bu durumun yanı sıra, bölgenin stratejik önemi nedeniyle ABD, Japonya, Avustralya, Hindistan ve Rusya gibi devletlerin de bölgede etkili olma çabaları sıkça vurgulanmaktadır. Temel anlaşmazlık sebepleri arasında Paracel (Xisha) Adaları, Pratas (Dongsha) Adası, Scarborough (Huangyan) Takımadası ve Spratly (Nansha) Takımadası gibi doğal oluşumlar nedeniyle ortaya çıkan sorunlar yer almaktadır. Bu adalarla ilgili olarak, kıta sahanlıkları ve münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesindeki belirsizlikten kaynaklanan anlaşmazlıklar mevcuttur (Genç, 2019: 12). Güney Çin Denizi dünya ticaret yolları üzerinde stratejik bir konuma sahiptir. Özellikle Avrupa ve Ortadoğu'dan, Asya'nın doğusuna yönelik ticaretin büyük bir kısmı bu deniz üzerinden gerçekleşmektedir. Ayrıca deniz tabanının altında bulunan zengin petrol ve doğalgaz rezervleri nedeniyle bölge, devletler arasında egemenlik iddialarının yoğunlaştığı bir alan haline gelmiştir. Spratly (Nasha) ve Paracel (Xisha) adaları, özellikle Filipinler ve Çin arasında krizlere neden olmaktadır. Filipinler, Scarborough (Huangyan) Resifi ve Spratly adaları üzerinde egemenlik talep ederken Çin, Malezya, Tayvan ve Vietnam da Filipinler ile birlikte Kalayaan adaları konusunda benzer iddialara sahiptir. Bu anlaşmazlıkların çözümü bölgedeki enerji kaynaklarına ve stratejik konumuna olan talep nedeniyle zorlaşmaktadır (Keyvan, 2017: 253). Bu durum aynı zamanda bölgedeki jeoekonomik ve jeopolitik gerilimler ile çatışmaları artıran bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

ABD ve müttefiklerinin Çin'in Güney Çin Denizi genişlemesine ilişkin kaygılarını daha da arttıran önemli bir husus da bu adaların Pekin'e bölgenin fosil yakıtlarını ve balıkçılığını kontrol etme olanağı sağlamasıdır (Moulton, 2022: 205). Aynı zamanda Güney Çin Denizi üzerinden gerçekleşen ticaret hacmi de bölgenin jeopolitik önemini artırmaktadır. Dünyanın en büyük ekonomilerinin birçoğu için önemli bir deniz kavşağı konumunda olan Güney Çin Denizi üzerinden yapılan ticaretin yılda 5.3 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir (China Power Team, 2017). ABD Enerji Bakanlığı'na Bağlı Enerji Bilgi İdaresi (EIA) tarafından 2013 yılında yayınlanan ve en son 15 Ekim 2019 tarihinde güncellenen analizde Güney Çin Denizi'nin kanıtlanmış ve olası rezervlerde yaklaşık 11 milyar varil petrol ve 190 trilyon metreküp doğal gaz içerdiği tahmin edilmektedir (EIA, 2013). Güney Çin Denizi, özellikle Orta Doğu, Afrika, Avustralya ve Güneydoğu Asya'dan Kuzeydoğu Asya'nın büyük kaynak ithalatına bağımlı ekonomilerine deniz yoluyla enerji tedariki için bir can damarı niteliğinde görülmektedir. Petrolün enerji kaynakları açısından stratejik önemi göz önüne alındığında bu durum dikkate değer bir hal almaktadır. Dünyadaki yıllık petrol ve gaz sevkiyatının önemli bir kısmı Güney Çin Denizi'nden geçmektedir. Yaklaşık olarak Japonya, Güney Kore ve Tayvan ham petrol ithalatının %80'inden fazlasını Güney Çin Denizi üzerinden yapmaktadır. Benzer şekilde toplam petrol tüketiminin %50'sinden fazlasını ithal eden Çin açısından bu ithalatın yaklaşık %80 ila %90'ı Güney Çin Denizi'nden geçmektedir (Rahman ve Tsamenyi, 2010: 317). Ticaret ve enerji kaynakları dışında olağanüstü biyoçeşitlilikle bütünleşmiş bir ekosisteme sahip olması da Güney Çin Denizi'nin önemini artırmaktadır. Öyle ki Güney Çin Denizi, deniz florası ve faunası, mercan resifleri, mangrovlar, deniz çayırı yatakları ve balıklar açısından dünyanın en zengin denizlerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır (Rahmadini ve Hennida, 2018: 434). Çin'in balıkçılık faaliyetleri Güney Çin Denizi'de dâhil olmak üzere hak iddia ettiği sularda gerçekleşmektedir. Nitekim balıkçılık, bölgedeki milyonlarca insan için ana protein kaynağı olarak görülmekte ve Çin nüfusuna yılda yaklaşık 300 milyar dolar katkıda bulunmaktadır (Greer, 2016).

Güney Çin Denizi'nin yukarıda izah edilen jeopolitik ve jeoekonomik önemi, bölge devletleri arasında deniz sınırları, adaların kontrolü ve kaynaklara erişim konularında rekabeti körüklemektedir. Ayrıca Güney Çin

Denizi'nden geçen önemli ticaret yollarının kontrolü, ekonomik avantajların yanı sıra stratejik bir güç unsuru olarak da değerlendirilebilir. Çünkü bu bölge Pasifik Okyanusu ve Hint Okyanusu arasındaki geçişler nedeniyle deniz kuvvetleri için de önem arz etmektedir. Bu durum, bölge devletleri arasında askeri varlığın artması ve deniz güçlerinin önem kazanmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda bölgede artan askeri unsurlar jeopolitik odaklı gerilimlerin ve çatışmaların artmasının bir başka faktörü olmaktadır.

Kızıl Ejder ile Beyaz Başlı Kartal'ın Güç Mücadelesi: Güney Çin Denizi'nde Saldırgan Eylemler

Jeopolitik öneminin yanı sıra bölge devletlerinin ekonomik kalkınması açısından temel kaynak noktalarından biri olan Güney Çin Denizi, birçok gücün bölgeyi "kontrol etme" hırslını kamçulamış ve on yıllar boyunca "heyecan verici" hale getirmiştir. Zengin kaynaklara, özellikle de petrol ve doğal gaz potansiyeline sahip olan Güney Çin Denizi, hem bölge içindeki hem de dışındaki ilgili devletler arasında, egemenliğin genişletilmesi ve korunması, tekelcilik niyeti ile "seyrüsefer özgürlüğü", Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile ABD'nin Hint-Pasifik stratejisi arasındaki anlaşmazlıkların merkezinde yer alan bir "sıcak nokta" haline gelmektedir. Özellikle Güney Çin Denizi, bugün dünyanın en büyük iki gücü olan ABD ve Çin'in geleneksel nüfuzları için bir rekabet alanı haline gelmiştir (Hung, vd. 2023: 342). İkinci Dünya Savaşı sırasında önemli bir askeri saha olan Güney Çin Denizi, Soğuk Savaş sırasında ABD tarafından Çin'in gözetlendiği ve çevrelendiği bir alan haline gelmiştir. 2000'li yılların başından bu yana ise bölge içi ve bölgeler arası ticaret yollarını veya Deniz İletişim Hatlarını (SLOCs) kolaylaştırmak için sahip olduğu önemine ek olarak hem deniz hem de maden kaynaklarına erişim ve bunların kontrolü konusunda bir rekabet alanı haline gelmiştir (Truong ve Karim, 2016: 1).

Güney Çin Denizi'ndeki petrol ve doğalgaz yataklarının kapsamı belirsizliğini korusa da bölgesel aktörler açısından stratejik değer taşımakta ve rekabeti körüklemektedir. Asya'nın ekonomik yükselişi, bölgesel arzı aşan talep nedeniyle önemli olan bu potansiyel enerji kaynaklarını gündeme getirmektedir. Eğer ekonomik büyüme devam ederse, 2030'da Asya'nın günlük petrol ithalatı 30 milyon varile kadar çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu miktar küresel talebin yüzde 80'ini oluşturarak neredeyse Orta Doğu'nun toplam üretim kapasitesine eşdeğer olacaktır. Bu artış, bölgesel devletlerin gerçek zamanlı enerji ihtiyaçlarını karşılama ve gelecekteki ithalat akışlarını güvence altına alma konusunda büyük zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır. Güney Çin Denizi'nin kaynaklarının önemi üzerindeki bu güncel odaklanma, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bölgeyi etkileyen egemenlik anlaşmazlıklarına muazzam bir yoğunluk katmıştır. Küçük ıssız kayalıklar, adacıklar ve resifler, hem kaynak geliştirme hakkına ilişkin toprak iddialarının hem de seyrüsefer haklarına ilişkin denizcilik iddialarının yasal dayanağı olarak çok önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla Çin'in neredeyse tüm Güney Çin Denizi üzerindeki hak iddiaları ve bu kapsamdaki faaliyetleri statü ve bölgesel güç açısından, egemenlik tartışmalarının başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Steffens, 2013: 91-92). Bu durum Çin ile ABD arasında saldırgan bir rekabete neden olmaktadır.

Çin ekonomisi, zaman içinde askeri güce dönüşerek Asya'da bölgesel hâkimiyet kurma potansiyeli taşımaktadır. Ekonomik kalkınmasıyla dünya ekonomisinin ikinci büyük oyuncusu olan Çin, bu gücü askeri kapasiteye çevirme yolunda önemli adımlar atmaktadır. Bu durum Mearsheimer'ın öngörülerini destekleyen çeşitli kanıtları beraberinde getirmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan bu yana benimsenen sert dış politika, saldırgan realizmin varsayımlarıyla uyumlu bir şekilde güç dengesindeki değişimin ve bölgesel hegemonya arayışının işaretçisi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Çin'in çeşitli çatışma noktalarında daha katı bir tutum benimsemesi, statüko değişikliği arayışını net bir şekilde ortaya koymaktadır (Şebin ve Akbaş, 2024: 90).

Çin'in yükselişi, başta ABD olmak üzere müttefikleri tarafından öncelikle ekonomik alandaki çıkışının diğer uluslararası aktörlerde meydana getirdiği endişe olarak görülmektedir. Ancak, bölgesel düzeydeki tehdit algısının esasen Çin'in artan askeri kapasitesinden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Çin, askeri kapasitesini artırma çabalarının barışçıl ve savunma amaçlı olduğunu savunsa da bölgedeki diğer aktörler gerçek ve yakın bir tehdit olarak algılamaktadır (Yılmaz, 2020: 102). Nitekim Çin, askeri alanda etkin bir şekilde hareket etmekte ve özellikle donanma ile hava kuvvetlerini güçlendirmektedir. Çin tarafından denize indirilen ilk uçak gemisi olan Şi Lang, eski bir Sovyet uçak gemisi olan Varyag'ın tamir edilmesiyle oluşturulmuştur. Pasifik bölgesinde faaliyet gösteren Şi Lang'a karşılık, ABD'nin bu bölgede beş nükleer güçlü süper uçak gemisi ve altı taarruz gemisi bulunmaktadır. Çin, deniz kuvvetleri alanındaki atılımlarına rağmen, ABD'nin askeri gücüne henüz yetişebilmiş değildir. Teknoloji konusundaki ilerlemeleri, özellikle Amerikan F-117 Stealth Fighter (Hayalet Uçak)

uçaklarından esinlenen J-20 uçaklarıyla dikkat çekmektedir. Bu radar algılamayan uçakların başarılı bir şekilde üretilmesi, Çin Hava Kuvvetleri'nin güçlenmesi açısından hayati bir öneme sahiptir (Örmeci, 2013: 8).

Çin, Güney Çin Denizi'nin çoğunluğunu topraklarının vazgeçilmez bir parçası olarak görmektedir. Bu nedenle de Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayvan veya Vietnam'ın bu bölgedeki egemenlik iddiaları Çin tarafından kabul görmemektedir. Aynı zamanda bölge üzerindeki tam bir egemenliğin sağlanması "Çin Rüyası"nın temel bileşenini de oluşturmaktadır (Mastro, 2020). Nitekim Çin'in Spratlys'e girmesi Güney Çin Denizi'nde yeni bir istikrarsızlık ve rekabet dönemini başlatmıştır. Bölgede hak iddia eden devletler Güney Çin Denizi üzerinde yer alan bazı bölgeleri işgal etmeye başlamış ve askeri varlıklarını artırmıştır. Konumlarını güçlendirme yarışı, Çin'in 1994'ün sonlarında uygun bir şekilde adlandırılan Mischief (Meiji) Resifi'ni işgal etmesiyle doruğa ulaşmıştır (Fravel, 2011: 298). Çin 2014 yılından buyana tahmini 3000 hektarlık yedi resif merkezini tek taraflı olarak geri almıştır. Geri alınan bölgeler Vietnam, Malezya, Filipinler ve Tayvan'ın hak iddia ettiği bölgeleri içermektedir. Çin, inşaat ve ıslah faaliyetleri yürüttüğü bu bölgelerde üç hava üssü ile savunma tesisleri inşa etmiş, Paracel Adaları'ndaki Woody Adası'na da hava ve jet füzeleri yerleştirmiştir (Temiz, 2022: 15). Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki ada ve kayalıklarda inşaat ve ıslah faaliyetlerinde bulunan tek ve hatta ilk ülke olmadığını belirtmek önemlidir. Ancak Çin'in Spratly Adaları'nda gerçekleştirdiği inşaat ve ıslah faaliyetlerinin boyutu, diğer hak iddia eden devletlerle kıyaslandığında şaşırtıcı düzeye çıkmaktadır. Örneğin Malezya, 1980'lerden bu yana Swallow Reef'te ıslah çalışmaları yaparak burayı 25 dönümden 85 dönüme çıkarmış ve bir uçak pisti, bir tatil köyü ve küçük bir deniz üssü inşa etmiştir. Öte yandan Vietnam'ın her ikisi de Spratly Adalarında bulunan West Reef'e yaklaşık 65.000 metrekare ve Sand Cay'e 21.000 metrekare eklediği tahmin edilmektedir. Çin ise Fiery Cross Reef'i bir uçak pisti ve 630.000 metrekarelik bir liman da dâhil olmak üzere 2,7 milyon metrekareden fazla genişletmiştir (Marsetio, vd. 2017: 106).

2007 yılından bu yana Çin, Güney Çin Denizi'nde etkileyici bir politika izleyerek özellikle Vietnam ve Filipinler ile ilişkilerde gerilimi artırmıştır. Çin'in bu artan etkinliği, çeşitli faktörlere dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, Çin'in enerji kaynaklarına olan artan ihtiyaçları ve petrol şirketlerinin daha derin sularda ve kıyıda daha uzak bölgelerde sondaj yapabilme yeteneklerindeki teknolojik ilerlemesidir. Diğer bir faktör ise Çin'de yükselen milliyetçilik ve özellikle Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan gibi bölgelerde, aynı zamanda Güney Çin Denizi'nde algılanan ulusal egemenlik ihlalleri konusundaki artan hassasiyettir (Temiz, 2022: 13). Bu nedenle Çin, anlaşmazlık yaşanan sularda veya önemli deniz çıkarları bulunan diğer su alanlarında, iddia sahibi devletlerin gemileriyle yüzleşme durumunun getireceği sonuçları anlamaktadır. Bu kapsamda Çin, deniz kuvvetleri dışında Çin Sahil Güvenliği (CCG) ve deniz milis kuvvetleri gibi askeri olmayan deniz kuvvetlerini etkin bir şekilde kullanmaktadır (Marsetio, vd. 2017: 106). Aynı zamanda Çin, stratejik ve ulusal çıkarlarına uyacak şekilde uluslararası denizcilik hukukunun geleneksel yorumlarına daha açıkça meydan okumaya başlamışlardır. Bu duruma bir örnek olarak Çin'in 2009 yılında MEB'i içerisinde olmakla birlikte kara sularının dışında faaliyet gösteren Amerikan gözetleme gemilerine karşı Çin egemenliğinin ihlal edildiği gerekçesiyle tehlikeli manevralar gerçekleştirmeleri gösterilebilir (Yahuda, 2013: 447). Ayrıca, bu gelişmelerin ortaya çıkardığı potansiyel risklere ek olarak, ABD'nin Güney Çin Denizi'nde yaşananları değerlendirirken dikkate alınması gereken bir diğer önemli faktör de küresel deniz güvenliğidir. Bu bölgedeki gerilimlerin, deniz ticaret yollarının güvenliğini tehdit etme potansiyeline sahip olduğu düşünüldüğünde ABD'nin Çin'in bölgesel hedefleri ve etkileşimleriyle başa çıkma stratejilerini daha yakından incelemesi ve Güney Çin Denizi ile ilgili meselelerde taraf olması kaçınılmazdır.

ABD, Güney Çin Denizi meselesinde Çin'in deniz topraklarına ve iç kaynaklarına yönelik kontrol çabalarının neticesinden endişe etmektedir. Bu bağlamda Güney Çin Denizi'nin tamamen Çin'in hâkimiyetine bırakılmasının, Batı Pasifik'te ABD'nin varlığının ve Asya Pasifik'teki liderlik rolünün zayıflamasına yol açabileceği düşünülmektedir. Böylece Çin'in bölgede egemen bir güç haline gelme riski artmaktadır. Bu durum, ABD'nin bu stratejik coğrafyadaki ittifak sisteminin güç kaybetmesi ve Çin'in bölgesel liderlik pozisyonunu güçlendirmesi açısından kaygı verici niteliktedir (Keyvan, 2017: 258). Dolayısıyla ABD'nin Çin'e yönelik yaklaşımında son zamanlarda belirgin değişiklikler gözlemlenmiştir. Özellikle Donald Trump döneminde güç rekabeti ön plana çıkmıştır. Artık ABD, Çin'i sadece işbirliği ve ortak yaşam ilişkileri bağlamında değil, aynı zamanda güç mücadelesinin merkezine yerleşmiş bir rakip olarak görmektedir. Çin'in küresel kapitalizme entegre olma çabalarının ötesinde, ABD için ideolojik bir tehdit olarak algılandığı bir döneme geçilmiştir. Güney Çin Denizi'nde ortaya çıkan rekabet, her iki gücün stratejik bir zorunluluk olarak gördüğü bir coğrafyada somutlaşmaktadır. Güney Çin Denizi, Çin'in jeoekonomik hedeflerinin yanı sıra yeniden canlandırılmaya

çalışılan Doğu Asya sistemi açısından da önemli bir rol oynamaktadır. ABD ise özellikle askeri alanda güçlü bir biçimde varlık gösterdiği Batı Pasifik bölgesindeki konumunu korumak istemekte, bu da serbest ticaret düzeninin istikrarını ve deniz ikmal yollarının güvenliğini koruma amacına dayanmaktadır (Gökten, 2022: 110).

Çin'in Güney Çin Denizi bölgesindeki giderek artan askeri kapasitesi, bölgede Çin ile ABD'yi karşı karşıya getiren eylemlerin itici gücü olmaktadır. Çin'in ABD operasyonlarını engelleme olaylarının en bilineni Nisan 2001'de gerçekleşmiştir. Bir Çin savaş jeti, Çin'in Hainan Adası'nın yaklaşık 65 mil (105 kilometre) güneydoğusunda uçan bir ABD Donanma EP-3 keşif uçağıyla havada çarpışarak, ABD uçağını acil bir iniş yapmaya zorlamıştır. Güney Çin Denizi'ndeki benzer olaylar, ABD hükümeti tarafından kamuoyuna açıklanan kayıtlara göre, 2002, 2009, 2013, 2014 ve 2016 yıllarında tekrar yaşanmıştır. Örneğin, Ağustos 2014'te bir Çin J-11 savaş jeti, Hainan Adası'nın doğusunda yaklaşık 135 mil (217 kilometre) uçan bir ABD P-8 deniz devriye uçağını engellemiş; Washington ise bu müdahaleyi çok yakın ve çok tehlikeli olarak nitelendirmiştir (Nguyen, 2016: 392-393). Güney Çin Denizi'ndeki olaylar kontrol dışına çıkmadığı sürece ABD'nin dış politikası, ulusal güvenliği ve ekonomik çıkarları mevcut politika ile karşılanmaktadır. Dış politika açısından, Güney Çin Denizi meselesi ABD'ye Çin ile görüşmelerde ve müzakerelerde bir tür koz sağlamaktadır. Güney Çin Denizi'nde tırmanan rekabet Çin-Güneydoğu Asya ilişkilerinde çözümsüz bir güvenlik sorununu ortaya koymaktadır. Bu nedenle ABD'nin temel ilkelere verdiği destek ve Amerikan güvenlik kalkını, birçok Güneydoğu Asya ülkesinin Washington ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışması için yeterli neden sağlamaktadır. Güvenlik açısından ABD, bölgedeki çıkarlarını korumak için çeşitli müdahalelerde bulunmuş ya da bulunmayı planlamıştır. Pasifik ve Hint Okyanusları arasında kuvvetlerini konuşlandırmak için Güney Çin Denizi'nin suları ve hava sahasından serbest geçişe bağlıdır. Ayrıca ABD, Çin donanmasının konuşlanmasını da takip etmek zorundadır (Percival, 2014: 48).

ABD'nin Güney Çin Denizi'nde erişim ve istikrar üzerine iki temel çıkarı bulunmaktadır. ABD'nin bölge sularına engelsiz erişimin sürdürülmesinde güçlü bir çıkarı bulunmaktadır. Washington'un bakış açısına göre, tüm devletler herhangi bir kıyı devletinin egemenlik haklarına sahip olduğu 12 millik karasularının ötesinde, seyrüsefer özgürlüğü de dâhil olmak üzere açık deniz özgürlüklerinden yararlanma hakkına sahiptir. Hem ticari hem de askeri gemiler, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (UNCLOS) göre bu tür açık deniz özgürlüklerinden yararlanmaktadır. Bu amaçla ABD, Güney Çin Denizi'nde yılda birkaç kez, özellikle de 2007'den beri Malezya, Vietnam ve Çin sularında, yüksek deniz özgürlüklerini aktif bir şekilde uygulama faaliyetlerini sürdürmektedir. Güney Çin Denizi'ne engelsiz erişim, bölgenin ekonomik ve ticaret potansiyeli ile birlikte ABD donanma gemilerinin Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne seyahat ederken bu deniz güzergâhını kullanarak dünya çapında askeri gücünü sergileme yeteneğini sürdürme arzusundan kaynaklanan önemli bir faktördür (Fravel, 2014: 2). Bu çıkarları nedeniyle ABD, Çin'in yükselişini potansiyel bir tehdit olarak değerlendirerek, Güney Çin Denizi'nde bulunan bölgesel müttefikleri olan Japonya, Güney Kore, Filipinler ve Avustralya gibi devletlerle birlikte Çin'in etki alanını sınırlama ve bölgesel dengeyi koruma amacıyla saldırgan politikalar benimsemektedir. Bu çerçevede ABD'nin uyguladığı çevreleme stratejisi, saldırgan realizmin varsayımlarına dayanmakta olup, bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirme, Çin'e karşı hegemonya mücadelesini devam ettirme ve Çin'in bölgesel etkisini sınırlama çabalarını içerdiği söylenebilir.

ABD, Güney Çin Denizi'ndeki anlaşmazlıklara ilk resmi pozisyonunu, özellikle Çin'in Mischief Reef'i 1994 sonlarında işgal etmesinden sonra almıştır. Bölgedeki istikrarsızlık endişelerine yanıt olarak, ABD Mayıs 1995'te Dışişleri Bakanlığı sözcüsü aracılığıyla beş temel ilkeyi içeren bir politika açıklaması yapmıştır. Birincisi ilke anlaşmazlıkların barışçıl çözümü üzerinedir. Bu kapsamda rekabet halindeki hak iddialarını çözmek için güç kullanımına veya güç tehdidine şiddetle karşı çıkmakta ve tüm hak iddia edenleri itidalli davranmaya ve istikrarı bozucu eylemlerden kaçınmaya çağırmıştır. İkinci ilke barış ve istikrar üzerinedir. Çünkü ABD'nin Güney Çin Denizi'nde barış ve istikrarın korunmasında büyük çıkarları söz konusudur. Üçüncü ilke seyrüsefer özgürlüğünün sağlanması noktasındadır. Güney Çin Denizi'nde tüm gemi ve uçakların engelsiz bir şekilde seyrüsefer yapabilmesi, ABD de dâhil olmak üzere tüm Asya Pasifik bölgesinin barış ve refahı için elzem görülmektedir. Dördüncü ilke egemenlik meselesinde tarafsızlıktır. ABD, Güney Çin Denizi'ndeki çeşitli adalar, resifler, mercan adaları ve koylar üzerindeki egemenlik iddialarının hukuki esası konusunda herhangi bir pozisyon almamaktadır. Son ilke ise denizcilik normlarına, özellikle de UNCLOS'a saygı duyulmasıdır. ABD, ancak Güney Çin Denizi'nde uluslararası hukukla, özellikle de UNCLOS ile uyumlu olmayan herhangi bir deniz iddiasını veya deniz faaliyetine getirilen herhangi bir kısıtlamayı ciddi bir endişeyle değerlendirecek olmasıdır (Fravel, 2014: 3-4). Washington her zaman hem seyrüsefer ve uçuş özgürlüğüne hem de küresel ticaretin engelsiz

akışına olan bağlılığını ve tüm tarafların buna saygı göstermesi gerektiğini vurgulamış olsa da, ABD'nin bu ilkeleri korumak için ne yapacağını hiçbir zaman kesin ifadelerle dile getirmemiştir. ABD'nin bu pozisyonu Çin'in Güney Çin Denizi üzerindeki yapay ada inşasının neticelerine göre değişecektir. ABD her ne kadar Güney Çin Denizi üzerindeki adalar ve kayalıklar için bir hak talep etmese de seyrüsefer özgürlüğü ve MEB ilanları nedeniyle bölgedeki ihtilaflara taraf olmaktadır. Aynı zamanda Asya-Pasifik'in bölgesel güvenlik görünümünün gelecek yıllarda nasıl olması gerektiği konusunda bir anlaşmazlık ve çekişmenin de tarafı olmaktadır. Bu nedenle ABD, Batı Pasifik'teki deniz ve hava üstünlüğünü korumak istemektedir. Bu durum ABD'nin Güney Çin Denizi politikalarına kaynaklık etmektedir (Nguyen, 2016: 390).

Güney Çin Denizi, kapsamlı ABD-Çin stratejik rekabetinin odak noktası ve ABD'nin Hint-Pasifik stratejisinin merkezi haline gelmiştir. Başkan Obama döneminde Güney Çin Denizi meselesi, bölgedeki devletlerin işbirliğiyle ele alınmış ve geliştirilmiştir. Başkan Donald Trump yönetimi, Güney Çin Denizi ihtilafı konusunda Başkan Obama'ya kıyasla daha güçlü ve uzlaşmaz bir tutum benimsemiştir. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki emellerini engellemek için ABD Savunma Yetkilendirme Yasasını onaylamıştır. Bu yasa ile Çin'in, Güney Çin Denizi'ndeki yasadışı askerileştirme faaliyetlerini rapor etmek, bölgede herhangi bir ıslah ya da geri kazanım faaliyetinde bulunmasını engellemek, tüm silahlarını uygun bir rota üzerinden bölgeden çekmesini sağlamak ve Asya-Pasifik'teki en büyük uluslararası deniz tatbikatı olan RIMPAC'a katılmasını yasaklamak gibi ABD yasama sisteminde daha önce benzeri görülmemiş tedbirler alınmıştır. Ayrıca Çin'in Kuşak Yol Girişimi'ndeki hırslarını kontrol etmeye yönelik Hindistan, Japonya ve Avustralya ile birlikte QUAD'ı yeniden canlandırmıştır (Hung, 2023: 345-346).

ABD, Güney Çin Denizi'nde sürekli artan bir gerilim atmosferi içerisinde Çin ile karşı karşıya gelmektedir. İki ülke arasındaki gerilimde önemli bir etken olarak Çin'in Asya-Pasifik bölgesinde artan gücü ve etkisi gösterilmektedir. Bu gerilimler zaman zaman çatışmaya dönüşmektedir. Bu çatışmalardan biri, 2018 yılında Çin'in 12 mil karasularına giren bir ABD destroyerine karşı Çin savaş gemilerinin aldığı önlemlerdir. İki taraf arasındaki bu tür olaylarda, ABD'nin açıklamalarında genellikle ABD destroyerinin Çin'e 15 metreye kadar yaklaştığı iddiası öne çıkmıştır. Buna ek olarak, ABD Donanması, bölgede Japonya'da bulunan 7. filosuna bağlı savaş gemileri aracılığıyla düzenli olarak tatbikatlar ve devriyeler düzenleyerek varlığını sürdürmektedir. ABD aynı zamanda bölgede düzenli hava uçuşları yaparak hava sahasındaki serbestlik iddialarını güncel tutmaya çalışmaktadır. Öte yandan Çin, Güney Çin Denizi'nde yapay adalar üzerinde inşa ettiği askeri tesislerle zaman zaman ABD'ye yönelik güç gösterisi olarak nitelendirilebilecek davranışlar sergilemekte ve bir nevi gözdağı vermeyi amaçlamaktadır (Genç, 2019: 22-23). Dolayısıyla Güney Çin Denizi'ndeki statükonun bozulması, ABD için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum müttefik güvenliğini tehlikeye sokma, ticaretin kısıtlanması, askeri hareket kabiliyetinin azalması gibi potansiyel sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. ABD, bu olasılıkları engellemek ve Çin'in etkinliğini sınırlamak amacıyla, Çin'in Güney Çin Denizi'nde hegemonya oluşturma girişimine karşı seyrüsefer serbestliği operasyonları düzenleyerek ve bilinçli bir şekilde Çin'in hak iddia ettiği alanlara ihlalde bulunarak çeşitli stratejiler izlemektedir. Bu çerçevede ABD bir yandan Güney Çin Denizi'ne komşu devletlerle ikili ilişkilerini güçlendirirken diğer yandan AUKUS ve QUAD gibi ittifaklar kurarak bölgedeki etkisini artırma çabasına yönelmiştir. Ancak Çin'in daha iddialı dış politikası, Kuşak Yol Girişimi gibi büyük projeleri ve bölge ülkeleri arasındaki ihtilafların etkisiyle, her iki aktör arasındaki karşılıklı hamlelerin gerilimi artırma potansiyelini taşımaktadır (Sar ve Demirkıran, 2023: 430-431).

Sonuç

Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin arasındaki rekabet, saldırgan realizm çerçevesinde, her iki devletin bölgesel hegemonya arayışları, deniz güvenliği endişeleri ve ulusal çıkarlarını koruma stratejileri etrafında şekillenmektedir. Çin, Güney Çin Denizi'nde geniş kapsamlı deniz hâkimiyeti iddialarıyla bölgesel bir liderlik pozisyonu elde etmeye yönelik adımlar atarken, ABD ise bu iddiaları sınırlamak, uluslararası sulardaki seyrüsefer özgürlüğünü güvence altına almak ve bölgedeki müttefikleriyle güç dengesini sürdürmek amacıyla çaba sarf etmektedir. Bu rekabetin bir yönü, her iki devletin deniz güç projeksiyonu ve stratejik noktalara yerleşimleri ile ilgilidir. Çin'in adaları doldurma ve askeri üsler kurma girişimleri, bölgesel güç dinamiklerini değiştirebilecek potansiyelle sahiptir. ABD ise buna karşı çıkarak bölgedeki askeri varlığını artırmakta ve müttefikleriyle işbirliğini güçlendirmektedir. Bu durum, Mearsheimer'ın vurguladığı gibi devletlerin güç dengesini kendi lehlerine dönüştürme çabalarını yansıtmaktadır.

Güney Çin Denizi'nin stratejik konumu, ABD'nin bölgede önemli bir etki ve liderlik rolü üstlenme isteğini güçlendirmektedir. ABD, bölgenin stratejik öneminin farkında olarak, deniz ticaret yollarının açık kalmasını sağlama, müttefikleriyle güçlü savunma ittifakları oluşturma ve Çin'in genişleme eğilimlerine karşı denge unsuru olarak varlığını sürdürme arzusunu taşımaktadır. Bu stratejik hedefler, bir taraftan ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki öncü rolünü sürdürme çabalarını şekillendirmekte diğer taraftan hegemon güç olma amacını sürdürmesine yol açmaktadır. Saldırgan realizmin vurguladığı gibi, devletler arasında temel bir faktör olan güç mücadelesi, Çin'in bölgede stratejik kontrol arayışını açıklamaktadır. Ayrıca, her devletin kendi güvenlik çıkarlarını koruma çabası, Çin'in askeri varlığını artırma girişimlerini anlamamıza yardımcı olabilir. Özellikle, ABD ile yaşanan çatışmalar ve bölgedeki rekabet, saldırgan realizmin öngördüğü çatışma ve rekabet dinamiklerine işaret etmektedir. Bu perspektiften bakıldığında ABD'nin bölgedeki varlığını artırma çabaları, Çin'in gücünü dengeleme ve kendi güvenlik çıkarlarını koruma amacını taşıdığı şeklinde yorumlanabilir. Bu ve benzeri gelişmeler devletler arasında güç dengesini koruma ve dahası kendi lehlerine çevirme stratejilerinin devreye girdiği bir durumu yansıtabilir. Dolayısıyla, Güney Çin Denizi'ndeki bu olaylar, saldırgan realizmin temel prensipleri doğrultusunda analiz edildiğinde, devletler arası ilişkilerdeki güç, güvenlik ve çatışma dinamiklerine ışık tutmaktadır.

Güneydoğu Asya'nın bir tür kalpgâhı olan Güney Çin Denizi'ndeki rekabet ekonomik boyutta da bir mücadeleyi içermektedir. Bölgenin enerji kaynakları, ticaret yolları ve balıkçılık potansiyeli, her iki devlet için de stratejik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Çin'in bölgesel etkileşimleri ve ekonomik bağları artırarak güç dinamiklerini etkilemektedir. Güney Çin Denizi'ni kim kontrol ederse ticaret yolları ve enerji kaynaklarını kontrol etmenin yanı sıra denizaltı saldırıları içinde güvenli bir bölgeyi etkisi altına alacaktır. Nitekim bu durum bölge devletlerinin ekonomisi, siyaseti, ticareti ve güvenliği üzerinde önemli etkiler doğuracaktır. Yükselen bir Çin'in Güney Çin Denizi üzerinde tam bir hâkimiyet elde etmesi onu kıtasal bir güç olmanın ötesinde Hint-Pasifik'in önemli bir deniz gücü yapacaktır. ABD açısından seyrüsefer özgürlüğü, askeri gemilerin serbest dolaşım hakkı, deniz ticaret yollarının sorunsuz ve güvenli kullanımı ile enerji kaynaklarından faydalanma gibi önemli çıkarları da tehlikeye girecektir. Başka bir ifadeyle Çin'in Güney Çin Denizi üzerinde kuracağı tahakküm, Pasifik Okyanusu ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan yaşam hattını ele geçireceği anlamına gelmekte ve bu nedenle ABD'nin Güneydoğu Asya'daki hâkim konumunun zarar görme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum elbette ABD tarafından endişe kaynağı olarak görülmektedir. Bütün bunların neticesinde, Güney Çin Denizi'ndeki rekabet, saldırgan realist perspektiften analiz edildiğinde her iki devletin bölgesel etkileşimler, güvenlik endişeleri ve ekonomik çıkarlarına odaklı stratejik hedeflerini yansıtan karmaşık bir dinamik durumun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Her iki devletin bölgesel ve küresel bağlamda çatışan çıkarları ve kurmaya çalıştıkları hegemonyanın Güney Çin Denizindeki güç ve dengeleme manzarasını doğurmuş görünmektedir.

Kaynakça

- Arı, T. (2021). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. Aktüel 16 Basın Yayın.
- Aygün, B. (2023). Uluslararası sistemde değişen dinamikler: ABD-Çin rekabeti bağlamında ABD ulusal strateji belgelerinin içerik ve söylem analizi. *Anadolu Strateji Dergisi*, 5(2), 57-74.
- Babahanoğlu, V. & Örselli, E. (2022). *Küresel jeopolitik: 21. yüzyılda dönüşen dünya değişen Türkiye*. Dora Yayıncılık.
- China Power Team (2017). *How much trade transits the South China Sea?*. <https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/#easy-footnote-bottom-1-3073>.
- De Castro, R. C. (2020). The limits of intergovernmentalism: the Philippines' changing strategy in the South China Sea dispute and its impact on the association of southeast asian nations (ASEAN). *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 39(3), 335–358.
- EIA (2013). *South China Sea analysis brief*. https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/South_China_Sea.
- Fravel, M. T. (2011). China's strategy in the South China Sea. *Contemporary Southeast Asia*, 33(3), 292–319.
- Fravel, M. T. (2014). *U.S. policy towards the disputes in the South China Sea since 1995*. S. Rajaratnam School of International Studies. Nanyang Technological University. <https://ssrn.com/abstract=2469832>.

- Genç, A. (2019). Enerji kaynakları çatışmasının ortasında Güney Çin Denizi. *Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi (MSBD)*, 2(1), 11-28.
- Glaser, C. L. (2017). Reazlim. A. Collins (Ed.), (N. Uslu, Çev.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları içinde* (ss. 13-27). Röle Akademik Yayıncılık.
- Gökten, K. (2011). Çin'in barışçıl yükselişine muhafazakâr-realist "çözümler". *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (21), 110-129.
- Gökten, K. (2022). Güney Çin Denizi: ekonomik ve stratejik rekabeti anlamak. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 97-122.
- Greer, A. (2016). *The South China Sea is really a fishery dispute*. The Diplomat. <https://thediplomat.com/2016/07/the-south-china-sea-is-really-a-fishery-dispute/>.
- Hung, V. O., Binh, N. T., Hiep, T. X. & Thao, B. T. (2023). US-China rivalry in Southeast Asia Region: a study on the South China Sea Case. *Journal of Liberty and International Affairs*, 9(1), 336-351.
- Karadağ, H. (2021). Küresel rekabetin bölgesel güvenliğe yansımaları: Çin Denizi'nde ABD-Çin mücadelesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30 (1), 166-174.
- Keyvan, Ö. Z. (2017). Güney Çin Denizi'nde tahkim: Çin-Filipinler rekabeti. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 251-267.
- Korkmaz, H. (2020). *Asya Pasifik'te jeopolitik rekabet derinleşiyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/asya-pasifik-te-jeopolitik-rekabet-derinlesiyor/1840579>.
- Lobell, S. E. (2010). *Structural realism/offensive and defensive realism*. Oxford Research Encyclopedia of International Studies. <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-304>. 1-23.
- Marsetio, M. vd. (2017). The South China Sea dispute and regional maritime security: indonesia's perspective. *International Journal of u- and e- Service, Science and Technology*, 10(8), 111-122.
- Mastro, O. S. (2020). *Military confrontation in the South China Sea*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/report/military-confrontation-south-china-sea>.
- Mearsheimer, J. J. (2010). The gathering storm: China's challenge to US power in Asia. *The Chinese Journal of International Politics*, 3(4), 381-396.
- Mearsheimer, J.J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
- Moulton, T. (2022). Preventing war in the South China Sea. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, (July-August), 204-209.
- Myšička, S. (2021). Offensive realism and the future of China's rise. *Pacific Focus*, 36(1), 63-91.
- Nguyen, P. (2016). Deciphering the shift in America's South China Sea policy. *Contemporary Southeast Asia*, 38(3), 389-421.
- Oba, A. E. (2019). Geleceğin güvenliği ve Asya. A. Yıldız (Ed.), *Geleceğin güvenliği içinde* (ss. 27-37). Tasam Yayıncılık.
- Örmeci, O. (2013). 21. yüzyılda ABD-Çin rekabeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 1-14.
- Pekcan, C. (2017). Uluslararası hukuk çerçevesinde Güney Çin Denizi krizinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 54-80.
- Percival, B. (2014). U.S. perspectives on the South China Sea: here to stay?. In E. Graham & H. Z. Tsjeng (Eds.), *Navigating the Indo-Pacific Arc* (pp. 44-57). S. Rajaratnam School of International Studies.

- Rahmadini, A. & Hennida, C. (2018). National identity analysis and foreign policy China aggressive stance in South China Sea under Xi Jinping. *Airlangga Conference on International Relations*, 1(ACIR), 434-440.
- Rahman, C. & Tsamenyi, M. (2010). A strategic perspective on security and naval issues in the South China Sea. *Ocean Development & International Law*, 41(4), 315-333.
- Sar, İ. & Demirkıran, Ö. (2023). Güney Çin Denizi'nde Çin-ABD güç mücadelesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(45), 413-439.
- Steffens, A. W. (2013). Scramble in the South China Sea: regional conflict and US strategy. *Strategic Studies Quarterly*, 7(3), 88-107.
- Synder, G. H. (2002). Mearsheimer's world-offensive realism and the struggle for security: a review essay. *International Security*, 27(1), 149-173.
- Şebin, E. & Akbaş, Z. (2024). Saldırgan realist perspektiften Çin-ABD ilişkileri: 2000'li yıllardan günümüze. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (79), 75-94.
- Temiz, M. (2022). Çin'in hegemonik düzeni ve Güney Çin Denizi sorunu. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 1-22.
- Truong, T. D. & Karim, K. (2016). *The South China Sea and Asian Regionalism: a critical realist perspective*. Springer Cham.
- Valeriano, B. (2009). The tragedy of offensive realism: testing aggressive power politics models. *International Interactions*, 35(2), 179-206.
- Wardhana, R. S. (2021). South China Sea conflict and security cooperation in ASEAN waters. *IJPSS: Indonesian Journal of Peace and Security Studies*, 3(1), 23-33.
- Weatherbee, D. E. (2008). *International relations in Southeast Asia: the struggle for autonomy*. Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Yahuda, M. (2013). China's new assertiveness in the South China Sea. *Journal of Contemporary China*, 22(81), 446-459.
- Yılmaz, C. (2020). Güneydoğu Asya'nın potansiyel çatışma kaynağı olarak Güney Çin Denizi. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 95-114.

EXTENDED SUMMARY

The South China Sea has become a critical element in global geopolitical balances. The region's abundant energy reserves, its location at the crossroads of strategic maritime trade routes, and its position between great powers elevate its geopolitical importance. This strategic significance raises security concerns and the potential for conflict among various actors in the region. In addition to its rich natural resources, the South China Sea serves as a crucial transit point for maritime trade, prompting states in the region to prioritize energy security and economic interests. Disagreements among littoral states regarding maritime boundaries, sovereignty claims, and the escalation of military presence have turned the South China Sea into a potential zone of security threat and conflict. Notably, the rivalry between the US and China has emerged as a key dynamic shaping security and stability in the region.

The power struggle in the South China Sea can be analyzed within the framework of offensive realism, a theory put forward by Mearsheimer that seeks to explain state behavior primarily in terms of security and power. Mearsheimer argues that states' primary goal is to maximize their own security and engage in a competitive power struggle to achieve this objective. Offensive realism posits that, in the chaotic nature of the international system, states must compete with each other in making strategic decisions to ensure their security. The theory emphasizes that states often exhibit aggressive behavior towards one another, and the balance of power is a key factor shaping relations between them. Consequently, China's expansionist policies in the region, such as efforts to extend maritime borders, create artificial islands, and increase military presence, can be seen as manifestations of China's pursuit of strategic superiority. These steps fit into a strategic framework aimed at enhancing China's regional influence and protecting its security interests. Similarly, the active role of the United States in the region can be evaluated within the offensive realism framework. The U.S.'s active presence in the South China Sea aims to protect its security interests and act as a counterweight to China's expansionist efforts. Strengthening security alliances with regional partners and maintaining military engagement in the region are part of the U.S. strategy to protect its strategic interests. In this context, the policies of both states in the South China Sea underscore power struggles and competition oriented toward national security. The efforts of both sides to protect their national interests and achieve strategic superiority shape the fundamental dynamics of this geopolitical rivalry, and can be analyzed from this perspective.

The strategic location of the South China Sea reinforces the US desire to assume a significant influence and leadership role in the region. Recognizing the strategic importance of the region, the US seeks to ensure that maritime trade routes remain open, build strong defense alliances with its allies, and maintain its presence as a counterweight to China's expansionist tendencies. These strategic objectives shape the US efforts to maintain its leading role in the South China Sea, while at the same time pursuing its goal of becoming a hegemonic power. As offensive realism emphasizes, the power struggle, a fundamental factor among states, explains China's quest for strategic control in the region. Moreover, each state's effort to protect its security interests can help us understand China's attempts to increase its military presence. In particular, the conflicts with the US and the competition in the region point to the dynamics of conflict and competition envisioned by offensive realism. From this perspective, the US efforts to increase its presence in the region can be interpreted as an attempt to balance China's power and protect its own security interests. These and similar developments may reflect a situation in which the strategies of maintaining the balance of power among states and, moreover, turning it in their favor come into play. Therefore, when analyzed in line with the basic principles of offensive realism, these events in the South China Sea shed light on the dynamics of power, security and conflict in inter-state relations.

The competition in the South China Sea, considered the heartland of Southeast Asia, also entails an economic struggle. The region's energy resources, trade routes, and fishing potential are strategically crucial for both states. In this context, China's increasing regional interactions and economic ties impact power dynamics. Controlling the South China Sea means having dominance over trade routes, energy resources, and a secure zone for submarine activities. Consequently, this significantly affects the economies, politics, trade, and security of the states in the region. If an ascending China gains full sovereignty over the South China Sea, it would not only solidify its position as a continental power but also emerge as a vital maritime power in the Indo-Pacific. For the US, crucial interests such as freedom of navigation, unrestricted movement of military vessels, smooth and secure use of maritime trade routes, and access to energy resources would be at risk. In essence, China's domination over the South China Sea implies seizing the vital lifeline connecting the Pacific and Indian Oceans,

potentially challenging the dominant position of the US in Southeast Asia. Naturally, this is a source of concern for the US. Consequently, analyzing the competition in the South China Sea from an offensive realist perspective reveals a complex dynamic situation that reflects the strategic objectives of both states centered around regional interactions, security concerns, and economic interests. The conflicting interests of both states in the regional and global context, along with their pursuit of hegemony, seem to have given rise to the power and balancing landscape in the South China Sea.

İLKOKUL 3. SINIFTA FEN BİLİMLERİ DERSİNDE WEB 2.0 UYGULAMALARI KULLANIMININ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE EFFECTIVENESS OF WEB 2.0 APPLICATIONS IN PRIMARY SCHOOL 3RD GRADE SCIENCE COURSE

Alper Murat ÖZDEMİR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
alperozdemir@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2651-2090

Pelin EREN

Milli Eğitim Bakanlığı
pelineren51@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4149-0651

ÖZ

Geliş Tarihi:
05.02.2024

Kabul Tarihi:
11.03.2024

Yayın Tarihi:
25.03.2024

Anahtar Kelimeler
Web 2.0
Fen Bilimleri
Teknoloji
Motivasyon
Tutum

Keywords
Web 2.0,
Science,
Technology,
Motivation,
Attitude

Araştırma, ilkököl 3. Sınıf Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 uygulamalarını kullanmanın öğrencilerin tutum ve motivasyonları üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada nitel ve nicel çalışmaların birlikte kullanıldığı karma model esas alınmıştır. Araştırmanın evrenini Nevşehir ili Merkez ilçesi, çalışma grubunu ise merkez ilçeye bağlı iki farklı ilkököl 3. sınıfta öğrenim gören 377 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma sürecinin başında çalışma grubuna ön test uygulanarak öğrencilerin tutum ve motivasyonları belirlenmiştir. 12 haftalık uygulama süreci sonunda da son test uygulanarak tutum ve motivasyonlarındaki farklılaşma durumu araştırma problemleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırmanın nitel verilerini ise her hafta yapılan uygulamaların sonucunda elde edilen dokümanlar ve öğretmen görüşmeleri oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel analizleri sonucunda, Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ve tutum puanlarında anlamlı farklılık görülmemiştir. Nitel verilerle bakıldığında ise Web 2.0 araçları ile geliştirilen etkinliklerin kullanılması, öğrencilerin derse yönelik tutum ve motivasyonları başta olmak üzere ilgi, dikkat ve başarısını olumlu yönde etkilemektedir.

ABSTRACT

The research was conducted to determine whether using Web 2.0 applications in the primary school 3rd grade Science course is effective on students' attitudes and motivation. The study was based on a mixed model in which qualitative and quantitative studies were used together. The population of the research consists of the Central district of Nevşehir province, and the study group consists of 377 students studying in the 3rd grade of two different primary schools in the central district. At the beginning of the research process, a pre-test was applied to the study group to determine the students' current attitudes and motivations. At the end of the 12 week application process, a post-test was applied and the differentiation in attitudes and motivations was analysed within the framework of the research problems. The qualitative data of the research consists of the documents obtained as a result of the applications carried out every week and teacher interviews. As a result of the quantitative analysis of the research, no significant difference was observed in students' motivation and attitude scores towards the Science course. Considering the qualitative data, the use of activities developed with Web 2.0 tools in the Science course positively affects students' interest, attention and success, especially their attitudes and motivation towards the course.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1276329>

Atıf/Cite as: Özdemir, A., & Eren, P. (2024). İlkokul 3. sınıf fen bilimleri dersinde web 2.0 uygulamaları kullanımının etkisinin incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 372-392.

Giriş

Günümüzde teknoloji günden güne hızla değişmekte ve gelişmektedir. Birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da bu gelişmeleri yakından takip ederek değişime uyum sağlamak bireye katkı sağlayacaktır. Ülkelerin çoğu öğrenme ortamlarını geleneksel yöntemlerden öğrencilerin merkezde yer aldığı aktif öğrenme yöntemlerine doğru değiştirmeye başlamıştır (Yurdabakan, 2011). Bilgi toplumundaki bireylerden, araştıran, bilgiye ulaşma yollarını bilen, ulaştığı bilgileri günlük hayatta kullanabilen ve ortaya yeni bir ürün koyabilen bireyler olması beklenir (Çepni, 2015). Bu beklentilerin karşılanması için süreçte öğretmenlerin öğrencilere rehber olması gerekir. Öğrencilerin kendi kendilerine çalışmasına imkân sağlamak ve başarılarını arttırmak için öğretmenler tarafından materyaller kullanılmalıdır (Çetinkaya, 2015).

Değişen teknoloji ile birlikte derste kullanılan materyaller de değişmektedir (Kurtoğlu Erden ve Uslupehlivan 2020). Covid-19 (koronavirüs) salgını sürecinde yaşananlar göz önüne alındığında salgın hastalıklar birçok alanda olduğu gibi eğitimi de etkilemiş bu nedenle eğitimin büyük kısmı uzaktan, online olarak gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde bilgisayar, tablet, etkileşimli ortamlar, akıllı telefonlar, internet gibi bileşenler eğitim öğretim faaliyetlerinin gerçekleşmesinde çok önemli hâle gelmiştir. Evlerin çevrimiçi okullara dönüştürüldüğü süreçte çok sayıda eğitsel yazılım kullanılması, öğrenci ve öğretmenlerin dijital yetkinlik becerilerini geliştirmelerini zorunlu kılmıştır. Öğretmenler süreci yönetmek ve derslerin daha verimli geçmesini sağlamak için farklı Web 2.0 araçları kullanmışlardır (İnal ve Arslanbaş, 2021).

Sosyal yazılımlar olarak adlandırılan Web 2.0 araçları, kullanıcılarının birbirleriyle işbirliği içinde içerik geliştirebildiği, kullanıcılar arasında fikir ve bilgi alışverişini sağlayan ikinci kuşak web platformu olarak tanımlanmaktadır (Uçak ve Saka, 2022). Web 2. 0, öğretmen ve öğrenci arasında çift yönlü iletişimi destekleyen, yaratıcılık ve işbirliğini geliştiren; çevrimiçi sınıfları, çeşitli öğrenme yöntemlerini ve bulut tabanlı depolamayı içeren yeni nesil uygulamalardır. İlkokullarda giderek daha popüler hale gelen bu uygulamanın öğrenciler yararına kullanılabilmesi için öğretmenlerin mevcut pedagojik becerilerini geliştirmesi gerekmektedir (Blannin, 2015). Öğretmenler öğrenme ortamının bağlamına en uygun dijital araçları seçerek, öğrencilerinin öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için doğru dijital araçları kullanılmalıdır (Boulden, Hurt ve Richardson, 2017).

Kullanımı çok kolay olan Web 2.0 araçları ile kullanıcılar herhangi bir konu ile ilgili içerik üretebilir, üretilen içerikleri paylaşabilir ve böylece canlı, etkili, eğlenceli bir öğrenme-öğretme ortamı oluşturulabilir (Uysal, 2020). Yapılan bir araştırmada öğrenciler bilgisayar destekli öğretim sonucunda öncelikle video ile hazırlanmış içerikleri öğrenmeyi seçmiştir (Chan, 2010). Sadece dersler değil toplantılar, sınavlar, kurslar gibi pek çok etkinlikte yine Web 2.0 araçları kullanılabilir. Bu araçlar ile yapılan etkinlikler işitsel, görsel ve dokunsal uygulamalara yer verdiği için Fen Bilimleri başta olmak üzere birçok derste öğrenme ortamını zenginleştirebilir. Çünkü Web 2.0 araçları öğrencilerin hayal gücünü, üst düzey düşünme becerilerini ve yaratıcılığını geliştirerek öğrenme sürecini olumlu etkiler ve böylece fen öğretiminde kaygı ve kavram yanlışlarının giderilmesinde kullanılabilir (Onbaşlı, 2020).

2018 Fen Bilimleri Öğretim Programı incelendiğinde araştıran, sorgulayan, girişimci, problemlere çözüm üreten, bilgiyi günlük hayatta kullanabilen, topluma katkı sağlayan sosyal becerilere ve dijital yetkinliğe sahip bireylerin yetiştirilmesi beklenilmektedir. Fen eğitiminin temel amacı fen okuryazarı bireyler yetiştirmektir. Fakat ulusal (Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi [ABİDE]) (MEB, 2018) ve uluslararası sınavların değerlendirme raporlarında (MEB, 2016; 2019; 2020) öğrencilerin fen alanındaki bilgi ve okuryazarlık seviyelerinin hedeflenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bozdağ (2019) yaptığı çalışmada fen okuryazarlık seviyesi ve fen bilimleri başarısı ile ilişkili psikomotor, bilişsel ve duyuşsal niteliklerin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılmasının gerektiğini belirtmektedir. İşte bu sebeple öğretmenlerin konunun niteliklerine uygun yöntem ve teknik kullanan, öğrenciyi merkeze alarak aktif katılımını sağlayan pedagojik, teknolojik ve alan bilgisine sahip olması gerekmektedir (İlhan, 2004). Öğretmenlerin eğitimde başarıyı arttırmaları için de öğrencilerin derse ilgisini yüksek tutacak etkili ve güncel ders materyallerini geliştirmelerine katkı sağlayacak web araçlarına ihtiyacı vardır (Uysal, 2020). Çünkü akademik başarılarının üzerinde duyuşsal özelliklerin önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. (Kan ve Akbaş, 2005).

Duyuşsal alan daha çok akademik özgüven, ilgi, alışkanlık ve tutumlardır. Nuhoglu (2008)'na göre tutum bireyin etrafındaki bir olaya karşı sahip olduğu tepki eğilimidir. Ülgen (1994) ise tutumu bireylerin davranışlarına yön veren olay ya da nesneye gösterdiği olgular olarak ifade etmiştir. Fen öğretiminin etkili olmasında öğrencilerin derse yönelik olumlu tutum geliştirmeleri gerekir. Akbaba (2019), yaptığı çalışmada Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 uygulamalarını kullanmanın öğrencilerin teknoloji ve derslere yönelik tutumlarında pozitif yönde etki ettiğini

tespit etmiştir. Güven ve Sülün (2012) ise bilgisayar destekli işlendiği fen konularında öğrencilerin akademik başarılarının arttığı sonucuna varmışlardır. 5. sınıftan 8. sınıfa doğru sınıf seviyesi arttıkça öğrencilerin Fen Bilimleri dersine karşı tutum puanları anlamlı bir şekilde gelişmediği gibi azalarak devam etmektedir (Saka ve Kıyıcı, 2015; Yıldırım ve Kansız, 2017). Nitekim Fen Bilimleri dersine yönelik olumlu tutumun geliştirilmesi için de öğrencilerin günümüz şartlarında aktif kullandığı sanal uygulamaları, öğretmenlerin fen dersleri ile bütünleştirilmesi gerekir. Çünkü iyi planlanmış bir Wiki (çok yazarlı web sitesi) tabanlı öğrenme deneyimleri ilkokulda öğrencilerin işbirlikçi çalışarak problem çözme ve eleştirel sorgulama yeteneklerini geliştirerek, bilim sorgulamaya dayalı projelerin öğrenilmesi ve öğretilmesinde elverişli olduğu için öğrencilerin Fen dersine tutumu artar (Lau, Lui ve Chu, 2016).

Akademik başarıyı etkileyen bir diğer önemli etken ise motivasyondur. Bireylerin fen okuryazarı olarak yetişmesi için bilimsel tutum ve değerlerin gelişmesinde rol oynayan motivasyonun da önemli bir yeri vardır (Yılmaz ve Çavaş, 2007). Motivasyon öğretim ortamlarında önem verilmesi gereken anahtar bir kavramdır (Dede ve Yaman, 2008). Öğrencilerin süreçte Web 2.0 araçları kullanarak uygulamalara katılmalarının öğrencilere zevk verdiği, onları mutlu ettiği, derslerin daha eğlenceli geçmesi nedeniyle ilgi çekici olduğu ve böylece öğrencilerin konuları daha kolay öğrendikleri çalışmalarda belirtilmiştir (Fener, 2020; Tanrıku, 2020; Çetin, 2020).

Günümüzdeki en büyük sorunlardan biri günümüz öğrencilerinin zamanlarının çoğunluğunu internet ortamında geçirmesidir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 29 Mart-21 Mayıs 2021 tarihleri arasında 6-15 yaş grubundaki çocuklar üzerinde yaptığı "Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına" göre (TUIK, 2021) Çocukların İnternet kullanım oranının artarak %82,7 olduğu belirtilmiştir. Bu çocuklar, haftalık ortalama süreye göre 6 saat 59 dakika ders dışı, 12 saat 25 dakika ders içi zamanlarında internette vakit geçirmiştir. Çocukların internete katılma nedenleri incelendiğinde ise %86,2 ile çevrimiçi derse katılma, %83,6 ile öğrenme ya da ödev amacıyla kullandığı görülmüştür. Ayrıca çocukların kendine ait bilişim ürünleri olması durumunun cinsiyete göre incelenmesinde oranların erkek çocuklarda %67,8, kız çocuklarda ise %65,4 olduğu; erkeklerin dijital oyun oynama oranının %46,1 iken kız çocuklarının dijital oyun oynama oranı %25,4 olduğu araştırma sonucunda ifade edilmiştir. Erkek çocukların oyun oynamanın dışında alışveriş, program indirme, müzik dinleme gibi nedenlerden kaynaklanan internet kullanma süresi, kız çocukların internet kullanma süresinden daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yeygel ve Temel Eğinli, 2009). Nitekim çocukların internet kullanımının arttığı bu dönemde öğrencilerin verimli, kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmesine fırsat veren eğitim içeriklerinin oluşturulması için Web 2.0 uygulamalarına önem verilmelidir.

Gelişimin ailede başlayan ve okul ile devam eden bir süreç olduğu düşünüldüğünde evde de okul döneminde de teknolojiye uyum sağlayacak sağlam adımlar atılmalıdır. Öyle ki, Fen Bilimleri teknolojiyi içinde barındıran, deneysel araştırmalara imkân sağlayan, bireylerin fen okuryazarı olarak yetişmesine katkı sağlayan bir program olarak tasarlanmıştır. Bu araştırma, fen programının amacına ulaşmak, öğrenme ortamlarını zenginleştirerek öğrencilerin ilerleyen yıllarda görülen derse karşı azalan tutumlarını değiştirmek ve böylece motivasyonlarını arttırmak için Fen Bilimleri dersi ile ilk defa ilkokul 3. sınıfta karşılaşan öğrencilerin mevcut tutum ve motivasyonlarının derste ve evde Web 2.0 araçlarının kullanımıyla farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Nitekim, Web 2.0 araçları öğrencilerin sosyalleşmesi, aktif katılımcı olmaları, içerik oluşturup içeriği değiştirme ve denetleme gibi imkanlarını sunmaktadır (Altıok, Yükseltürk ve Üçgül, 2017). Yapılandırmacı öğrenmeyi de destekleyerek zengin bir öğrenme ve öğretme süreci oluşturan Web 2.0 araçları, çağımızın vazgeçilmez uygulamalarıdır. Öğrencilerin cinsiyet açısından internette kalma süreleri ile Fen Bilimleri dersine yönelik azalan tutum ve motivasyonları göz önüne alındığında derse yönelik duyuşsal özelliklerinin artırılıp internette geçirilen sürenin daha verimli duruma dönüştürülebilmesi için bu çalışma yapılmıştır.

Araştırmanın amacı, ilkokul 3. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin, Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ve tutumlarını belirleyerek süreç içerisinde Web 2.0 araçları ile hazırlanan uygulamaların etkisini tespit etmektir.

Araştırmanın problemi "Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 uygulamalarını kullanmanın öğrencilerin derse yönelik motivasyon ve tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?" şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın alt problemleri ise şu şekildedir:

1. Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?

2. Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
3. Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin cinsiyetleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
 - a) Kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
 - b) Kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
 - c) Erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
 - d) Erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?
4. Fen Bilimleri dersinde kullanılan Web 2.0 araçları uygulama sürecinin sonuçları, öğrencilerin gösterdikleri performanslara göre öğrenmeleri nasıl etkilemiştir?
5. Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılması sürecinde öğretmenler açısından yaşanan olumlu ve olumsuz durumlar nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

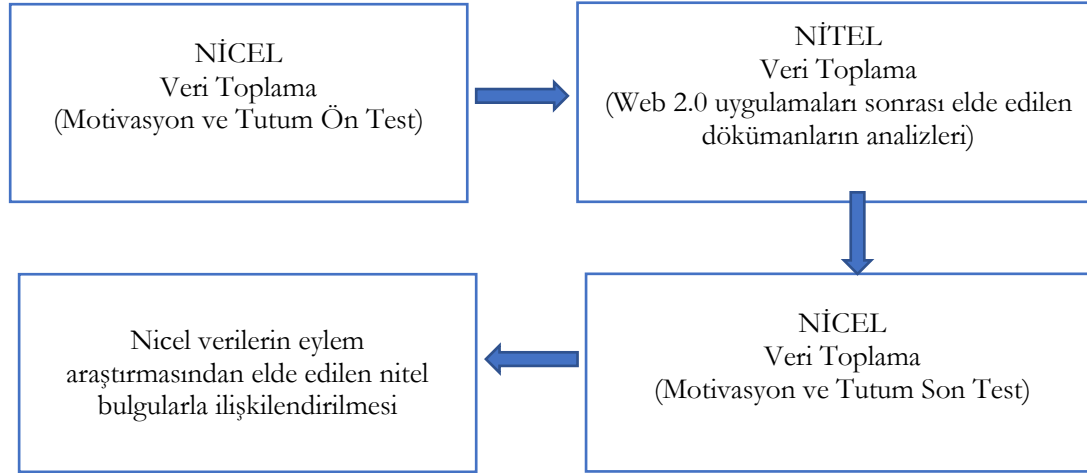
Bu araştırmada nitel ve nicel çalışmaların birlikte kullanıldığı karma model esas alınmıştır. Nicel araştırmalar, katılımcı bireylerin davranışlarını test, gözlem, deney yoluyla nesnel bir şekilde ölçüp sayısal verilerle ifade etmeye çalışırken (Karasar, 2019); nitel araştırmalar, bireylerin dünyayı ve hayatı nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili etkileşimleri açıklar (Merriam, 2013). Karma araştırma modeli ise aynı araştırma kapsamında nitel ve nicel veriler toplanarak verilerin birbirlerini destekleme durumlarını belirtmek amacıyla gerçekleştirilir (Creswell, 2012). Bu araştırmada açıklayıcı sıralı karma model kullanılmıştır. Bu modelde araştırmacı birinci aşamada nicel verileri toplar, bulguları analiz eder ve daha sonra nitel aşamada elde edilen verilerle nicel boyutta verilen cevapları açıklamaya çalışır. Bu modelin amacı, nicel bulguları daha detaylı bir şekilde açıklamak için nitel verilerin kullanılmasıdır. Bu süreçte ilk aşamada nicel verilerin toplanması ve analizi gerçekleşir (Creswell, 2012).

Araştırmanın nicel boyutunda tarama deseni kullanılmıştır. Tarama modelinde genellikle araştırmacılar geniş bir kitleden, özelliklerin ve görüşlerin sebeplerinden çok örneklerdeki bireyler tarafından nasıl dağıldığıyla ilgilendiğini belirlemek amacıyla bilgi toplar (Fraenkel ve Wallen, 2006). İlkokul 3. sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin motivasyon ve tutumlarını belirlemek amacıyla öğrencilere ön test motivasyon ve tutum ölçekleri uygulanmıştır. Araştırmanın uygulama kısmı tamamlandıktan sonra ise yine aynı ölçekler uygulanarak öğrencilerin tutum ve motivasyonlarındaki değişim analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın nitel boyutunda eylem araştırma desenlerinden teknik işbirlikçi eylem deseni kullanılmıştır. Eylem araştırması öğretme-öğrenme ortamında öğrencilerin daha iyi nasıl öğrenebileceklerini ve öğretmen, yöneticiler, araştırmacılar ya da diğer katılımcılar tarafından öğretimin nasıl yapılacağını irdeleyen sistematik bir araştırma süreci olarak ifade edilmektedir (Mills, 2003). Teknik işbirlikçi eylem deseninin de ise daha önceden hazırlanmış kuramsal çerçeve içinde planlanan uygulama test edilir (Norton, 2019). Eylem araştırmaları veri toplama ve analiz için birden fazla yöntem içerebilir. Bu araştırmada verilerin toplanmasında Web 2.0 araçlarının uygulaması sonrasında elde edilen dokümanlar öğretmenler ile paylaşılarak öğrencilerin kavram yanlışları, eksik ya da yanlış öğrenme durumları tespit edilmiştir. Bu aşamada araştırmaya katılan öğretmenlere şu sorular sorularak elde edilen cevaplar veri setine eklenmiştir:

- Belirtilen süreç içinde Web 2.0 aracı uygulandı mı?
- Aracın uygulanmasında sorun yaşandı mı? Sorun yaşandıysa ne gibi sorunlar yaşandı?
- Uygulanan Web 2.0 aracı öğrencilerin derse yönelik isteklerini, motivasyonlarını arttırdı mı?
- Uygulanan Web 2.0 aracının programda istenilen kazanımlara ulaşmada etkisi oldu mu?

Çalışmanın süreç diyagramı Şekil 16'da gösterilmiştir.

Şekil 1. Çalışmanın Süreç Diyagramı

Çalışma Grubu

2022-2023 eğitim öğretim yılında Nevşehir'in Merkez ilçesinde yer alan 1255 üçüncü sınıf öğrencisi araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırma için seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi ile 377 öğrenci belirlenmiştir. Uygun örnekleme, zaman, iş gücü, uygulanabilirliği açısından araştırmacının kolay hareket etmesine ve erişebilmesine imkân sağlayan, araştırmaya hız kazandıran bir yöntemdir (Büyüköztürk, 2020). Araştırmada, katılmaya gönüllü öğretmenlerin sınıfında bulunan 320 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmada yer alan okullardaki 3. sınıf öğrencilerin cinsiyete göre sayılarının dağılımını gösteren tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilere İlişkin Betimsel İstatistikler

Okullar	Kız öğrenci sayısı	Erkek öğrenci sayısı	Toplam
Necip Fazıl Kısakürek İlkokulu	113	121	234
30 Ağustos İlkokulu	62	81	143
Toplam	175	202	377

Araştırmanın nitel bölümünde ise araştırmaya katılan öğrencilerin öğretmenleri yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 6'sı kadın, 5'i erkek olmak üzere 11 sınıf öğretmeni ile eylem araştırmasının süreci tamamlanmıştır. Her hafta uygulanan Web 2.0 araçlarının sonuçları hakkında öğretmenlere geri bildirim verilmiş ve araçların uygulama süreci ve sonucu ile ilgili öğretmenlerden bilgi toplanılmıştır.

Araştırmacı 30 Ağustos İlkokulu'nda 4. sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Araştırmacı, Web 2.0 araçlarının hazırlanması, uygulanması ve değerlendirmesi süreçlerinde hem eğitimci hem de gözlemci rolündedir. Ayrıca ön test ve son testlerin uygulanması aşamasında bizzat kendisi veri toplamıştır. Web 2.0 uygulamalarının hazırlanıp nasıl kullanılacağı hakkında öğretmenlere bir gün öncesinde uygulama hakkında bilgiler verilmiştir. Uygulamaların yapılması sürecinde ise araştırmacı gözlemci görevindedir. Uygulama sonrasında ise dönütlerde bulunularak öğretmenlere sonuçlar hakkında bilgi verilmiş ve mevcut durum öğretmenler ile birlikte analiz edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma için gereken izinler alındıktan sonra 2022-2023 yılı bahar döneminin başında araştırma için belirlenen iki okulun öğretmenleri ile okul müdürüyle toplantı yapılmış ve araştırmaya gönüllü katılım sağlayan öğretmenlerle birlikte öğrencilere, Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ve tutum ölçekleri şubat ve mayıs aylarında uygulanarak nicel veriler toplanmıştır.

Araştırmanın nitel verileri ise uygulama sonunda elde edilen bulgulardan ve öğretmenler ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizlerinden oluşmaktadır. Yapılan uygulamaların sonuçları analiz edildikten sonra sonuçlar WhatsApp üzerinden öğretmenler ile paylaşılmış ve uygulamanın kullanılmasına yönelik dönütler öğretmenlerden toplanılmıştır.

Araştırmada Fen Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği ve Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği 12 haftalık sürede ön test ve son test olmak üzere iki kez uygulanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği ve Fen Bilgisi dersine yönelik tutum ölçeklerin ön testi 2023 yılında şubat ayının ikinci haftasında 3. Sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Bu iki ölçeğin uygulama süresi yaklaşık 30 dakika sürmüştür ve bütün ölçekler araştırmacının bizzat kendisi tarafından uygulanmıştır. Uygulama sürecinin başında gerekli açıklamalar yapılarak öğrencilerin bütün maddeleri yanıtlamaları sağlanmıştır. Ölçeklerin son test uygulamaları ise 12 haftalık sürecin sonunda Mayıs ayında yapılmıştır. Ölçek uygulama sırasında gerekli önlemler alarak veriler toplanmıştır.

Veri Analizi

Araştırmanın nicel kısmında yapılan motivasyon ve tutum ölçeklerine ait ön test ve son test puanlarının analizinde SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Testlerin normallik testi sonuçlarına göre, verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu nedenle araştırma parametrik testlerden biri olan Bağımlı ve Bağımsız Gruplar t testi ile analiz yapılmıştır.

Geçerlik ve Güvenilirlik

Ölçeğin güvenilirlik analizi çalışmaları için, çalışma Araştırma örnekleminde bulunan ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını belirlemek amacı ile Demirci (2002) tarafından geliştirilen “Fen Bilgisi Dersine Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 16 olumsuz, 16 olumlu madde içeren 32 sorudan oluşmaktadır. 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar üzerinde denenen ölçeğin Cronbach Alpha (güvenilirlik) değerinin 0.96 olduğu görülmüştür.

Ölçeğin 3. sınıf düzeyine uygunluğunu belirlemek için 51 üçüncü sınıf öğrencisine ölçek uygulanarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ayrıca ölçek uzman görüşlerine, Sınıf öğretmenlerine ve Türkçe dersi öğretmenlerine sunulmuş böylece dil ve kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Ayrıca yapılan analizler sonucunda Cronbach Alpha değeri 0.891 olarak bulunmuştur.

Araştırma örnekleminde bulunan ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinin Fen Öğrenmeye yönelik motivasyonlarını belirlemek amacı ile Dede ve Yaman (2008) tarafından geliştirilen “Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek Likert tipi hazırlanmış ve 2 tanesi olumsuz olmak üzere 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçek ilköğretim ikinci kademedeki 421 öğrenciye test-tekrar-test yöntemi kullanılarak uygulanmış ve iç tutarlık katsayısını 0.82 olarak, ölçeğin tamamının iç tutarlık güvenilirliği ise 0.80 olarak ölçek geliştiren tarafından bulunmuştur.

Ölçeğin ilköğretim birinci kademeğe uygunluğunu belirlemek amacıyla 51 üçüncü sınıf öğrencisine ölçek uygulanarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Tutum ölçeğinde olduğu gibi motivasyon ölçeği de uzman görüşlerine, Sınıf öğretmenlerine ve Türkçe dersi öğretmenlerine sunulmuş dil ve kapsam geçerliliği sağlanmıştır.

Araştırma grubunda olmayan ilköğretim 3. sınıflarda okumakta olan 51 öğrenciye ölçeğin ön uygulaması yapılarak ölçeğin güvenilirlik analizi çalışmaları yapılmıştır. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular SPSS programına yüklenmiştir. Ölçek toplam puanı için alt % 27' lik ve üst % 27' lik gruplar oluşturulmuş ve t-Testi kullanılarak her bir madde ve alt ölçekler için farkların anlamlılığına bakılmıştır. Testin güvenilirliğine Cronbach Alfa kullanarak, ölçek maddelerinin güvenilirliklerine ise madde-toplam korelasyonları kullanılarak bakılmıştır. Ayrıca yapılan analizler sonucunda Cronbach Alpha değeri 0.761 olarak bulunmuştur.

Araştırmanın nitel kısmında ise Web 2.0 uygulamaları sonucunda elde edilen veriler ve öğretmenlerden alınan cevaplar doküman analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Doküman analizi, elektronik ve basılı materyaller olmak üzere bütün verileri değerlendirmek ve incelemek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020).

Bulgular

Araştırmanın ana problemi; “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 uygulamalarını kullanmanın öğrencilerin derse yönelik motivasyon ve tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada asıl cevap aranan nokta; öğrencilerin Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 uygulamalarını kullanmanın öğrencilerin bu derse karşı tutum ve motivasyonları üzerinde etkili olup olmadığını incelemektir. Nicel ve nitel çalışma sonucunda elde edilen bulguların analizleri yapılarak araştırmanın ana problemine ve alt problemlerine açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın 1. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” ifadesine yönelik öğrencilerin ön test ve son test tutum ortalamalarına bakılarak yapılan analiz sonucu tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Fen Bilimleri Dersine Yönelik Ön Test ve Son Test Tutum Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi Sonuçları ve Betimsel İstatistikler

Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Ön Test Tutum	320	4,12	,63	319	-,793	,429
Son Test Tutum	320	4,16	,64			

$p > .05$

Tablo 2 incelendiğinde, ilkokul üçüncü sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik ön test tutum ölçeği ortalamasının 4,12; son test tutum ölçeği ortalamasının 4,16 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Araştırma grubu öğrencilerinin ön test tutum ortalamaları ile son test tutum ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir [$t_{(319)} = -,793$; $p > .05$]. Başka bir deyişle, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik ön test- son test tutum ortalamalarının yakın olduğu söylenebilir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın 2. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” ifadesine yönelik öğrencilerin ön test ve son test motivasyon ortalamalarına bakılarak yapılan analiz sonucu tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Grubunun Fen Bilimleri Dersine Yönelik Ön Test ve Son Test Motivasyon Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi Sonuçları ve Betimsel İstatistikler

Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Ön Test Motivasyon	320	4,18	,64	319	,599	,550
Son Test Motivasyon	320	4,15	,68			

$p > .05$

Tablo 3 incelendiğinde, ilkokul üçüncü sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik ön test motivasyon ölçeği ortalaması 4,18; son test motivasyon ölçeği ortalaması 4,15 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ölçeğinden elde edilen ortalama bakıldığında, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonunun yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Araştırma grubu öğrencilerinin ön test motivasyon ortalamaları ile son test motivasyon ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir [$t_{(319)} =$

,599; $p > .05$). Başka bir deyişle, öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik ön test- son test motivasyon ortalamalarının yakın olduğu söylenebilir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Birinci alt ifade de yer alan “Kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” probleminin analizinde kız öğrencilerin ön test ve son test tutum ortalamaları karşılaştırılarak yapılan analiz sonucu tablo 4’de verilmiştir:

Tablo 4. Kız Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Ön Test- Son Test Tutum Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi Sonuçları ve Betimsel İstatistikler

Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Ön test tutum	154	98,68	14,99	304	-1,118	,442
Son test tutum	152	100,65	15,80			

$p > .05$

Tablo 4 incelendiğinde, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ölçeğinin ön test ortalamaları 98,68; son test ortalamaları ise 100,65 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, tutum ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının arttığı söylenebilir ancak ön test tutum ve son test tutum ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir [$t_{(304)} = -1,118$; $p > .05$]. Bulgulara göre, süreçte kullanılan uygulamalar kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını pozitif yönde arttırdığı ancak bu artış miktarının anlamlı düzeyde etkili olmadığı söylenebilir.

İkinci alt ifade de yer alan “Kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” probleminin analizinde kız öğrencilerin ön test ve son test motivasyon ortalamaları karşılaştırılarak yapılan analiz sonucu tablo 5’de verilmiştir:

Tablo 5. Kız Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Ön Test- Son Test Motivasyon Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi Sonuçları Ve Betimsel İstatistikler

Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Öntest motivasyon	154	41,59	6,54	304	-,252	,361
Sontest motivasyon	152	41,78	7,20			

$p > .05$

Tablo 5 incelendiğinde, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ölçeğinin ön test ortalamasının 41,59; son test ortalamasının ise 41,78 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, motivasyon ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonlarının pozitif yönde arttığı söylenebilir. Araştırma grubundaki kız öğrencilerinin ön test ve son test motivasyon ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir [$t_{(304)} = -,252$; $p > .05$]. Bulgulara göre, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ortalamalarının süreçte kullanılan uygulamalar ile arttığını fakat artış büyüklüğünün anlamlı düzeyde olmadığı söylenebilir.

Üçüncü alt ifade de yer alan “Erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” probleminin analizinde erkek öğrencilerin ön test ve son test tutum ortalamaları karşılaştırılarak yapılan analiz sonucu tablo 6’da verilmiştir:

Tablo 6. Erkek Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Ön Test- Son Test Tutum Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi Sonuçları ve Betimsel İstatistikler

Değişken	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Ön test tutum	166	99,25	15,35	332	-,034	,774
Sontest tutum	168	99,31	14,98			

$p > .05$

Tablo 6 incelendiğinde, erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ölçeğinin ön test ortalaması 99,25; son test ortalaması ise 99,31 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, tutum ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının arttığı söylenebilir ancak ön test tutum ve son test tutum ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir [$t_{(332)} = -,034$; $p>0,05$]. Bulgulara göre, süreçte kullanılan uygulamalar erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını pozitif yönde arttırdığı ancak bu artış miktarının anlamlı düzeyde etkili olmadığı söylenebilir.

Dördüncü alt ifade de yer alan “Erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” probleminin analizinde erkek öğrencilerin ön test ve son test motivasyon ortalamaları karşılaştırılarak yapılan analiz sonucu tablo 7’de verilmiştir:

Tablo 7. Erkek Öğrencilerin Fen Bilimleri Dersine Yönelik Ön Test- Son Test Motivasyon Ortalamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik T-Testi Sonuçları ve Betimsel İstatistikler

Değişken	N	\bar{X}	s.s	sd	t	p
Öntest motivasyon	166	42,15	6,28	332	1,119	,842
Sontest motivasyon	168	41,36	6,57			

$p>,05$

Tablo 7 incelendiğinde, erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ölçeğinin ön test ortalaması 42,15; son test ortalaması ise 41,36 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, motivasyon ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonlarının düştüğü söylenebilir ancak bu düşüş büyüklüğü karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir [$t_{(332)} = 1,119$; $p>0,05$]. Bulgulara göre, erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ortalamalarının süreçte kullanılan uygulamalar sonunda azaldığı fakat azalma büyüklüğünün anlamlı düzeyde olmadığı söylenebilir.

Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın 4. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde kullanılan Web 2.0 araçları uygulama sürecinin sonuçları, öğrencilerin gösterdikleri performanslara göre öğrenmeleri nasıl etkilemiştir?” ifadesinin analizinde nitel verilerden yararlanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan çalışmalardan elde edilen veriler haftalık olarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın 1. haftasında Jigsaw puzzle uygulaması kullanılmıştır. Bu uygulama üzerinden öğrencilere ses konusu ile ilgili “ışıtme, ışık kaynağı, doğal ışık kaynağı ve yapay ışık kaynağı” kavramlarını içeren görseller bağlantı linki üzerinden parçalar halinde gönderilerek öğrencilerden tamamlanması istenmiştir. Uygulamayı dersten bir gün önce evde kullanan öğrenciler derste, buldukları görseller ile ilgili “kulak, duyma, güneş, yıldız, şimşek, mum, el feneri, kandil, gaz lambası, ateş, ampul, lamba, florasın, ateş böceği, arı, düdük, araba, müzik aleti, bebek, kedi, telefon, darbuka” gibi kavramların olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmanın 2. haftasında EBA uygulamasında yer alan videolar sınıf ortamında akıllı tahtadan yararlanılarak bütün sınıflarda kullanılmış ve öğrenciler videoyu dikkatli ve sorunsuzca izlemiştir.

Araştırmanın 3. haftasında öğrencilerin süreçteki öğrenmelerini değerlendirmek ve dönüt vermek amacıyla “Çevremizdeki Işık ve Sesler Konusu” ile ilgili Google Form uygulaması kullanılmıştır. Uygulama linki WhatsApp kanalıyla öğrencilere gönderilmiş ve perşembe gününe kadar soruların cevaplanması istenilmiştir. Uygulama sonuçları perşembe akşamı analiz edildikten sonra sonuçlar öğretmenler ile paylaşarak kavram yanlışları ve bilgi yanlış anlamaları hakkında dönütler verilmiştir. Uygulama çerçevesinde öğrencilerin tamamının 1, 3, 5, 6, 14, 15, 16 ve 17. sorulara doğru yanıt verdiği görülmüştür. Öğrencilerin yanılıya düştüğü sorular ve çeldirici yanıtlar tablo 8’de verilmiştir:

Tablo 8. Google Form Uygulamasından Elde Edilen Verilere Göre Öğrencilerde Belirlenen Kavram Yanılgıları ve Bilgi Yanlışları

Soru	Kavram Yanılgıları ve Bilgi Yanlışları
2.	kitap okumak, televizyon izlemek
4.	Yıldız, Güneş
7.	Güneş
8.	Bir varlığı görebilmek için gözümüzden ışık çıkması gerekir.
9.	ateş böceği - doğal ışık kaynağı, fener –yapay ışık kaynağı
10.	meteor, yıldız
11.	hemşire
12.	telefon sesi, keman sesi
13.	doğal
18.	gök gürültüsü
19.	değişmeyen şiddet, azalan şiddet
20.	fabrika, trafik

Araştırmanın 4. Haftasında Mentimeter uygulaması kullanılarak öğrencilerin canlı ve cansız varlıklara uygulama üzerinden yanıt vermesi istenmiştir. Uygulama sonuçları incelendiğinde öğrencilerin canlı ile cansız varlıklara, doğru ve yanlış verdiği cevaplar tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Mentimeter Uygulamasından Elde Edilen Verilere Göre Öğrencilerin Verdiği Yanıtlar

Soru	Doğru yanıtlar	Yanlış yanıtlar
Canlı Varlıklara Örnek	kedi, köpek, kuş, insan, hayvanlar, bitki, at, orkide, çiçek, kaz yavrusu, keçi, papatya, süрюngen, ağaç, koyun, ayı, karınca, çimen, inek, anne, baba	çevre, dağ, futbol, doğa
Cansız Varlıklara Örnek	Masa, koltuk, taş, sandalye, su, toprak, kitap, saat, çanta, bardak, telefon, eşya, televizyon, bina, deniz, bulut, tabak, dolap, kaşık, halı, tablo, kanep, lamba, toprak, televizyon, oyuncak, su, hava, evler, pet şişe, ışık, kapı, gardırop, trafik lambası, toka, yatak, masa, ayakkabı, elektronik eşyalar	insan, kedi, mercan, balık, yaprak

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin canlı ve cansız varlıklar ile ilgili verdikleri yanıtlar doğrultusunda cansız varlıklara en çok “masa, taş, koltuk, sandalye, su, toprak, kitap, kalem”, canlı varlıklara ise “kedi, kuş, insanlar, hayvanlar, köpek, çiçek” gibi yanıtlar verdiği görülmüştür. Ayrıca bazı öğrencilerin konu ile ilgili kavram yanılgıları olduğu da bu uygulama ile ortaya çıktığı söylenebilir.

Araştırmanın 5. Haftasında MorpaKAMPÜS uygulaması kullanılarak “Elektrikli Araçlar” konulu video izletilmiş ayrıca konu ile ilgili etkinlikler uygulama üzerinden yaptırılarak öğrencilerin video üzerinden öğrenmeleri sağlanmıştır.

Araştırmanın 6. Haftasında Padlet uygulaması kullanılarak öğrencilerden çevrelerini korumak için neler yapabilecekleri ile ilgili düşüncelerini dijital duvara yazmaları istenmiştir. Uygulama linki WhatsApp üzerinden ailelere gönderilerek öğrencilerin o hafta içerisinde cevap yazmaları sağlanmıştır. Bazı öğrenciler dijital duvar üzerine düşüncelerini yazarken bazıları da görseller ile katılım sağlamıştır. Öğrencilerin yazdığı ifadelerin bazıları şunlardır: “Kampanya düzenlerim”, “Çevremizi korumalıyız, yerlere çöp atmamalıyız, ataları uyarmalıyız”, “Çöpleri çöp kutusuna atarım”, “Kâğıt, plastik, metal ve camları geri dönüşüm kutularına atarım”, “Kullanmadığım eşyaları dönüştürürüm”, “Çevremize fidan dikelim”, “Yağları lavaboya dökmemeliyiz”, “Pilleri pil kutusuna atarım”. Öğrenciler tarafından oluşturulan dijital duvar yazıları sınıf ortamında akıllı tahta üzerinden açılarak, öğrenciler öğretmenleri ile birlikte incelemiştir.

Araştırmanın 7. Haftasında Dersekranda uygulaması kullanılarak ünitenin genel bir tekrarını sağlayacak doğru-yanlış, test ve gruplama çalışması şeklinde hazırlanmış etkinlikler sınıf ortamında sınıf öğretmenleri tarafından kullanılmıştır. Etkinlik sırasında öğrencilerin derse katılmada çok istekli oldukları, öğrencilerin çoğunlukla doğru yanıtlar verdiği, yanlış yanıtların anında öğretmen tarafından düzeltildiği öğretmenler tarafından dile getirilmiştir.

Araştırmanın 8. Haftasında Quizizz uygulaması kullanılarak 20 sorudan oluşan ünite değerlendirme etkinliğine ait link öğretmenler tarafından WhatsApp üzerinden öğrencilere gönderilerek bu ünitenin tamamlanması

sağlanmıştır. Uygulamayı evde kullanan öğrenciler ertesi gün okulda yanlış yaptıkları soruları öğretmenleri ile paylaşarak yanlış yapılan sorular akıllı tahta üzerinden tekrar incelenmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun uygulamaya katıldığı ve katılan öğrenciler tarafından üniteye ait kazanımların öğrenildiği öğretmenler tarafından ifade edilmiştir.

Araştırmanın 9. Haftasında EBA uygulaması kullanılarak yeni konuya başlangıç yapılmıştır. EBA’da yer alan alan videoların izletilmesi öğrencilerin derse yönelik dikkatini sağlarken öğrencilerin konu ile ilgili bilgi edinmesine fırsat sağlamıştır.

Araştırmanın 10. Haftasında MorpaKAMPÜS uygulaması kullanılarak konu ile ilgili videoların ders sürecinde akıllı tahtalardan izletilmesi sağlanmıştır ve sonrasında yer alan etkinlikler akıllı tahta üzerinden yaptırılmıştır. Öğrencilerin etkinliklere katılmada istekli oldukları öğretmenler tarafından söylenmiştir.

Araştırmanın 11. Haftasında Wordwall uygulamasında elektrikle çalışan araç gereçlerin sınıflandırılması ile ilgili hazırlanan eşleştirme çalışmasına ait link, konunun anlatılmasının ardından öğretmenler tarafından ev ödevi olarak öğrencilere gönderilmiştir. Öğrencilerin verilen ödevi yaparken çok eğlendiği ayrıca bütün ödevlerin uygulama üzerinden olmasını istediği, öğretmenler tarafından ifade edilmiştir.

Araştırmanın 12. Haftasında Kahoot uygulaması kullanılarak öğrenciler için genel bir değerlendirme çalışması hazırlanmıştır. Bu çalışmayı bazı öğretmenler sınıf ortamında bazı öğretmenler ise ev ödevi olarak kullanmışlardır. Soruların cevaplanması sonrasında araştırma grubundaki öğrencilerin en çok yanlış yaptığı sorular öğretmenlerine bildirilmiştir. Doğru yanlış soruları içinde en çok yanlış cevap verilen sorunun “Klima hem ısıtma hem soğutma amacıyla kullanılır” ifadesi olduğu görülmüştür. Öğrencilerin klimanın kullanım alanları konusunda yanlış bilgiye sahip olması iklimsel farklılık sebebiyle olabileceği öğretmenler tarafından dile getirilmiştir.

Araştırmanın Beşinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın 5. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılmasında öğretmenler açısından yaşanan olumlu ve olumsuz durumlar nelerdir?” ifadesine yönelik öğretmenler alınan görüşler çerçevesinde veriler oluşturulmuştur.

Tablo 10. Öğretmenlerin Fen Bilimleri Dersinde Web 2.0 Araçlarının Kullanılmasına Yönelik Olumlu Görüşleri

Olumlu İfadeler	Öğretmenler
Öğrencilerin derse yönelik dikkatini arttırdı.	Ö1, Ö3, Ö4, Ö6, Ö8, Ö9, Ö11
Öğrencilerin başarısını arttırdı.	Ö3, Ö4, Ö9, Ö11
Öğrencilerin tutum ve motivasyonunu arttırdı.	Ö1, Ö2, Ö5, Ö10
Dersi daha kolay anlatmamıza yardımcı oldu.	Ö2, Ö7
Ev ödevleri daha eğlenceli geçti.	Ö7, Ö8, Ö11
Zaman tasarrufu sağladı.	Ö4, Ö10,
Velilerin de katılımı ile işbirliğini geliştirdi.	Ö2
Dönüt almamızı sağladı.	Ö6, Ö8, Ö9

Tablo 10 incelendiğinde Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılması ile ilgili “Öğrencilerin derse yönelik tutum, motivasyon, başarı ve dikkatlerini artırdığı; öğretmenlerin ders anlatmasına zaman tasarrufu sağlayarak yardımcı olması, dönüt alma imkânı vermesi ve veli işbirliğini sağlaması” gibi olumlu ifadelerin yer aldığı görülmüştür.

Tablo 11. Öğretmenlerin Fen Bilimleri Dersinde Web 2.0 Araçlarının Kullanılmasına Yönelik Olumsuz Görüşleri

Olumsuz İfadeler	Öğretmenler
Öğrencilerin tamamının katılımı sağlanamadı.	Ö1, Ö11
Teknolojik araç kullanma sorunu ile karşılaşıldı.	Ö6, Ö8
Zaman sorunu yaşandı.	Ö1, Ö3
Öğretmenin fazladan emek harcamasına sebep oldu.	Ö1, Ö3

Tablo 11 incelendiğinde Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılması ile ilgili araştırmaya katılan 11 öğretmenden 5'i olumsuz görüşte bulunmuş ancak diğer öğretmenler olumsuz bir durum yaşanmadığını ifade etmiştir. Bu görüşler incelendiğinde bazı uygulamaların WhatsApp üzerinden gönderilmesi nedeniyle bütün öğrencilerin katılım sağlayamadığı, internet bağlantısında yaşanan sorunlar nedeniyle akıllı tahta üzerinden uygulamaların açılmasında sorun yaşanması ayrıca uygulamaların kullanılması sırasında öğretmenlerin daha fazla emek harcaması sebebiyle öğretmenlere zaman sorunu yaşatması şeklinde Web 2.0 araçları ile ilgili olumsuz ifadeler görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada cevap aranan ana problem Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarını kullanmanın öğrenci tutum ve motivasyonları üzerinde etkisini incelemektir. Araştırmanın ana probleminden yola çıkılarak hazırlanan alt problemlere ilişkin sonuçlar, aşağıda ayrıntılı bir biçimde ifade edilmiştir.

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın 1. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” ifadesine yönelik öğrencilerin ön test ve son test tutum ortalamalarına bakılarak yapılan analiz sonucu incelendiğinde öğrencilerin ortalama tutum puanlarının yakın olduğu ve tutum ortalamalarında anlamlı bir farklılık görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Fen bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarını kullanmanın öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını değiştirmede etkili olmadığını göstermektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın 2. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” ifadesine yönelik öğrencilerin ön test ve son test motivasyon ortalamalarına bakılarak yapılan analiz sonucu incelendiğinde öğrencilerin motivasyon ortalamalarının yakın olduğu ve motivasyon puanlarında anlamlı bir farklılık görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Fen bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarını kullanmanın öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonlarını değiştirmede etkili olmadığını göstermektedir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın 3. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin cinsiyetleri üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” ifadesine yönelik yapılan analizlere ait sonuçlar alt başlıklar halinde incelenerek oluşturulmuştur.

Derslerde Web 2.0 araçlarını kullanmanın “Kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” problemine yönelik yapılan analiz sonuçları incelendiğinde kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ölçeğinin ön test ortalamasının 98,68; son test ortalamasının ise 100,65 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, tutum ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının arttığı söylenebilir ancak ön test tutum ve son test tutum ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bulgulara göre, süreçte kullanılan uygulamaların kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını pozitif yönde arttırdığı ancak bu artış miktarının anlamlı düzeyde etkili olmadığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak Web 2.0 araçları kız öğrencilerin derse yönelik tutumlarını etkilememektedir.

Derslerde Web 2.0 araçlarını kullanmanın “Kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” problemine yönelik yapılan analiz sonuçları incelendiğinde kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ölçeğinin ön test ortalamalarının 41,59; son test ortalamasının ise 41,78 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, motivasyon ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonlarının pozitif yönde arttığı söylenebilir ancak araştırma grubundaki kız öğrencilerinin ön test ve son test motivasyon ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bulgulara göre, kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ortalamalarının

süreçte kullanılan uygulamalar ile arttığını fakat artış büyüklüğünün anlamlı düzeyde olmadığı söylenebilir. Sonuç olarak süreçte kullanılan Web 2.0 araçları kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonlarını etkilememektedir.

Derslerde Web 2.0 araçlarını kullanmanın “Erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” problemine yönelik yapılan analiz sonuçları incelendiğinde erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ölçeğinin ön test ortalamasının 99,25; son test ortalamasının ise 99,31 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, tutum ölçeğinden elde edilen ortalamalara bakıldığında, erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarının arttığı söylenebilir ancak ön test tutum ve son test tutum ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark görülmemektedir. Bulgulara göre, süreçte kullanılan uygulamaların erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik tutumlarını pozitif yönde arttırdığı ancak bu artış miktarının anlamlı düzeyde etkili olmadığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak Web 2.0 araçları erkek öğrencilerin derse yönelik tutumlarını etkilememektedir.

Derslerde Web 2.0 araçlarını kullanmanın “Erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisi var mıdır?” problemine yönelik yapılan analiz sonuçları incelendiğinde erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ölçeğinin ön test ortalamasının 42,15; son test ortalamasının ise 41,36 olduğu görülmüştür. Fen Bilimleri dersine yönelik, motivasyon ölçeğinden elde edilen ortalama puanlara bakıldığında, erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonlarının azaldığı söylenebilir ancak bu azalma oranı ön test ve son test motivasyon ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. Sonuç olarak süreçte kullanılan Web 2.0 araçları erkek öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyonlarını etkilememektedir.

Araştırmanın Dördüncü Alt Problemine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın 4. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde kullanılan Web 2.0 araçları uygulama sürecinin sonuçları, öğrencilerin gösterdikleri performanslara göre öğrenmeleri nasıl etkilemiştir? ifadesine yönelik yapılan analiz sonuçları incelendiğinde öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik performanslarının arttığını söylemek mümkündür. 12 hafta boyunca kullanılan Web 2.0 araçlarına aktif katılan öğrenciler evde ve sınıfta uygulanan araçlarla ön bilgilerini açığa çıkarma, kavram yanılgılarına ulaşma, bilgi edinme, değerlendirme yapma, dönüt verilmenin sağlandığı süreçte performans göstererek işitsel, görsel ve yaparak yaşayarak öğrenme gerçekleştirmiştir.

Araştırma sürecinde uygulanan Jigsaw puzzlele aracı öğrencilere konu ile ilgili dikkat çekme aşamasında etkili olmuştur. Öğrenciler bağlantı yoluyla gönderilen görsel parçalarını birleştirerek, öğrencilerin ünite kavramları hakkında farkındalık kazanması sağlanmıştır. Morpa KAMPÜS ve EBA uygulamaları ile öğrencilerin görsel ile işitsel öğrenmelerine imkân veren videolar anlamlı ve kalıcı öğrenmelerine fırsat sunmuştur. Mentimeter ve Padlet uygulamaları açık uçlu sorularla öğrencilerin kendini yazılı olarak ifade etme becerisini geliştirerek konu ile ilgili beyin fırtınası yapılmasına imkân sağlamıştır. Wordwall uygulaması kullanılarak oluşturulan ödev etkinliği, öğrenciler tarafından eğlenceli bir çalışma etkinliğine dönüşerek öğrencilerin derse yönelik ilgisini arttırmıştır. Google Form, Quizizz, Dersekranda, Kahoot uygulamaları öğrencilerin öğrenme durumlarını değerlendirmelerini sağlayarak öğretmenlerin dönüt ve düzeltme yapmasına yardımcı olmuştur.

Ünite sonlarında yapılan değerlendirme uygulamalarının sonuçları göz önüne alındığında öğrencilerin yüzde yetmişinden fazlasının programda yer alan kazanımları kazanmada başarı gösterdiği görülmüştür. Netice olarak süreçte Web 2.0 araçlarını kullanmak öğrencilerin derse katılım performanslarını arttırarak başarılarının da artmasını olumlu yönde etkilemiştir.

Araştırmanın Beşinci Alt Problemine İlişkin Sonuçlar

Araştırmanın 5. alt problemi olan “Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılmasında öğretmenler açısından yaşanan olumlu ve olumsuz durumlar nelerdir?” ifadesine yönelik sonuçlar incelendiğinde araştırmaya katılan 11 öğretmenden 5'i hem olumlu hem olumsuz görüş bildirirken 6 öğretmen sadece olumlu görüş bildirmiş ve olumsuz bir durum olmadığını ifade etmiştir. Derste Web 2.0 araçlarının kullanılmasında ilgili öğretmenler, öğrencilerin dikkatini, ilgisini, motivasyonunu ve böylece başarısını arttırması, öğretmenlere ders

anlatımında ve değerlendirme sürecinde yardımcı olarak süreçte zaman kazandırması şeklinde olumlu görüşlerde bulunmuştur.

Web 2.0 araçlarının kullanılmasıyla ilgili öğretmenlerden alınan olumsuz görüşler ise bu araçların sınıf içinde kullanılması sırasında internet bağlantı hatası yaşanması, akıllı tahtaların geç açılmasından kaynaklanan teknolojik sorunlar, müfredat yetiştirme sorunu nedeniyle uygulamanın kullanılmasında zaman sıkıntısı yaşanması ve öğretmenlerin teknoloji kullanım bilgisinin yetersiz olması nedeniyle öğretmenlere ek iş yükü oluşturması şeklinde belirtilmiştir.

Araştırma sonuçları özetlenecek olursa yapılan testlerin analizleri sonucunda Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılarak ders işlenmesi öğrencilerin tutum ve motivasyonları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık yaratmamıştır ancak nitel verilerden alınan sonuçlara bakıldığında süreçte Web 2.0 araçlarını kullanmak öğrencilerin derse yönelik dikkatini, ilgisini, motivasyonu ile tutumunu arttırdığı ve bunlara bağlı olarak da başarısını yükseltmede etkili olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerden alınan görüşler çerçevesinde de Web 2.0 uygulamaların derste kullanılması konusunda öğretmenler daha çok olumlu görüşte bulunarak derste kullanılmasının olumlu etki yarattığını öne sürmüştür.

Tartışma

Gelişen teknoloji birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da hızla yenilikler ortaya çıkarmaktadır. Eğitim alanındaki en önemli yeniliklerden biri de Web araçlarıdır. Bu araçlardan Web 2.0, Covid-19 ile eğitimin uzaktan yapılması ile birlikte eğitimin ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir.

Öğrenmeyi kolaylaştıran, eğitimi eğlenceli ve etkili kılarak öğrencilerin derse karşı tutum ve motivasyonları üzerinde olumlu etki sağlayan Web 2.0 araçları, eğitim süreci içerisinde planlama, dikkat çekme, anlamlandırma, uygulama ve değerlendirme gibi birçok alanda kullanıma uygun uygulamalar içerir.

Bu araştırmada Fen Bilimleri dersine yönelik 10 farklı Web 2.0 aracı dikkat çekme, sunma ve uygulama ile ölçme değerlendirme aşamalarında 12 hafta süresince kullanılmıştır. Uygulamaların öncesinde ve sonrasında tutum ve motivasyon ölçekleri kullanılarak ve haftalık süreçte elde edilen dokümanlar ile öğretmen görüşlerinden yararlanılarak Web 2.0 araçlarının etkisi araştırılmıştır.

Araştırmanın 1. alt probleminde öğrencilerin Fen dersine yönelik ön test tutum puanları son test tutum puanları ile karşılaştırılmış ve sonuç olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ancak ortalama puanlar üzerinden bakıldığında öğrencilerin tutum puanlarında artış gözlemlenmiştir. Derslerde Web 2.0 araçlarının kullanımının öğrencilerin tutumlarını olumlu etkilediğini Aperi, Anagnostopoulou ve Athanasiou (2015) ve Baki (2022) ifade etmiştir. Öğretmenlerden alınan görüşler çerçevesinde, ölçeklerden alınan sonuçlar göz önüne alındığında öğrencilerin tutum puanlarında anlamlı fark oluşmaması beklenen bir sonuç değildir. Nicel verilerde bu sonucun ortaya çıkmasında ölçeğin öğrencilerin tutumlarını ölçmede yeterli olmama ve öğrencilerin uygulanan ölçekteki sorulara dikkatli cevap vermeme ihtimalinin olması söylemek mümkündür ancak Bayram (2012) ise bu çalışmayı destekler nitelikte derste Web 2.0 araçları kullanmanın öğrencilerin derse yönelik tutumları üzerinde anlamlı etkisi olmadığını ifade etmiştir.

Araştırmanın 2. alt probleminde öğrencilerin Fen dersine yönelik ön test motivasyon puanları son test motivasyon puanları ile karşılaştırılmış ve sonuç olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Araştırma ile benzer sonuçlar içeren Çamlıoğlu (2014) animasyon tekniğinin motivasyon üzerinde etkisini incelediği çalışmada kullanılan aracın öğrencilerin motivasyonu üzerinde anlamlı etki yaratmadığını ifade etmiştir oysa araştırmanın nitel bölümünden elde edilen bulgular Web 2.0 araçlarının öğrencilerin daha eğlenceli şekilde derse katılımını sağladığı için motivasyonunu da arttırdığı yönünde sonuçlar içermektedir. Azid ve diğerleri (2022) Web 2.0 araçlarının kullanılmasının öğrencilerin fen dersindeki başarısında artış sağlayarak motivasyonlarını da arttırdığını belirtmiştir. Yenice, Saydam ve Telli (2012) ile Uysal (2020) ise yaptıkları çalışmada Web 2.0 uygulamalarını kullanmanın öğrencilerin fen bilimleri dersine yönelik motivasyonlarında anlamlı bir etki yaratmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın 3. alt probleminde Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçları kullanımının öğrencilerin cinsiyetleri üzerinde etkisi araştırılmış ve anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Akpınar, Batdı ve Dönder (2016) ise araştırmalarında cinsiyetin, fen bilgisi öğrenimine yönelik motivasyonda önemli bir değişken olduğu ve bu neticede kız öğrencilerin, erkeklere göre daha yüksek düzeyde öz yeterliliğe sahip olduklarını belirtmiştir. Benzer

ve Ozan (2018), seçmeli bilim uygulamaları dersinin öğrencilerin fene yönelik tutumlarına etkisini cinsiyet değişkeni açısından incelediği çalışmada Bilim Uygulamaları dersini alan öğrencilerden erkek öğrencilerin lehine; Uyanık (2017) ise Fen Bilimleri dersine yönelik tutum ölçeği puanları arasında kız öğrencilerin lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu belirtmiştir. Alkan (2006), Yıldırım ve Kansız (2017), Saka ve Kıyıcı (2015) ise bu çalışmayı destekler nitelikte öğrencilerin Fen bilimlerine yönelik tutum puanları üzerinde cinsiyet değişkeninin anlamlı bir etkisi olmadığını ifade etmişlerdir.

Araştırmanın 4. alt probleminde Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılması sürecinde öğrencilerin performansa etkisini belirlemek amacıyla her hafta oluşturulan dokümanlar analiz edilmiş ve analiz sonucunda Web 2.0 araçlarının öğrencilerin öğrenmelerinde olumlu etki oluşturduğu görülmüştür. Web 2.0 uygulamaları ile desteklenen fen öğretimi, öğrencilerin kavram yanlışlarını azaltmada, başarılarının artmasında ve teknoloji kullanımına yönelik tutumlarını arttırmada olumlu etkiye sahiptir (Çetinkaya, 2015; Akbaba, 2019).

Araştırmanın 5. alt probleminde Fen Bilimleri dersinde Web 2.0 araçlarının kullanılmasına yönelik öğretmenler açısından yaşanan olumlu ve olumsuz durumların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğretmenler derste Web 2.0 uygulamalarının kullanılması konusunda daha çok olumlu görüş bildirmiştir. Timur, Timur, Arcagök ve Öztürk (2020) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin Web 2.0 araçlar hakkında bilgi sahibi oldukları, bu araçların derste kullanılmasını uygun gördükleri ve bu uygulamaları kullanmaya yönelik olumlu düşünceler içerisinde olduklarını belirtmiştir.

Tanrıkulu (2020), öğretmenler tarafından kullanılan Web materyallerinin öğretim programında yer alan kazanımlar ile bağlantısının sınırlı düzeyde olduğunu ifade etmiş ve bu nedenle öğrencilerin fen okur-yazarı bireyler olarak yetişmesi ile fen bilgisi dersinin hedeflenen genel amaçlarına ulaşma konusunda yeterli katkı sağlamadığını ifade etmiştir. Oysa duyuşsal özelliklerin başında yer alan tutum ve motivasyon öğrencilerin başarılarının da artmasına imkan sağlar (Saka ve Kıyıcı, 2015). Ayrıca geleneksel yöntemlere göre ağ tabanlı fen öğretimi ile öğrencilerin problem çözme becerileri anlamlı düzeyde gelişerek öğrencilerin fene yönelik tutumlarının artmasında olumlu etki göstermektedir (Çelik, 2006). Öğrencilerin fen okuryazarı olması için gerekli becerileri kazanmalarını sağlayacak güncel dijital araçların kullanılması, öğrencilerin derse karşı tutum ve motivasyonlarını arttıracaktır.

Araştırma yer alan diğer bir duyuşsal özellik olan motivasyon ölçeği analizinde ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkmamış olsa da kız öğrencilerin Fen Bilimleri dersine yönelik motivasyon ortalamalarında yükselme, erkek öğrencilerin motivasyon puan ortalamalarında ise düşme olduğu görülmüştür. Kız öğrencilerin motivasyon puanı erkek öğrencilerden daha yüksektir. Yenice ve diğerleri (2012); Akpınar, Batdı ve Dönder (2016) ve Aydın (2022) da çalışmalarında kız öğrencilerin motivasyon puanlarının erkek öğrencilerin motivasyon puanlarından yüksek olduğunu ifade etmiştir. Dede ve Yaman (2008) ise öğrencilerin fen öğrenmeye, araştırma yapmaya, iletişime, işbirlikçi çalışmaya yönelik motivasyonlarının yüksek düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Bütün bu çalışmalar dikkate alındığında bu araştırmadan elde edilen kız öğrencilerin motivasyon puanlarında görülen artış beklenen bir sonuçtur.

Erkek öğrencilerin motivasyon puan ortalamalarındaki düşüş anlamlı olmasa da bu durum araştırmadan beklenen sonuçlarla tutarlı değildir. Erkek öğrencilerin motivasyon puanlarındaki düşüşün sebebi cinsiyetin sosyal, kültürel ve coğrafi özelliklere bağlı olarak etkileri farklılaşan bir değişken olmasından kaynaklanabilir. Ayrıca duyuşsal özelliklerin değişmesi zaman isteyen çalışmalar ile daha iyi ortaya çıkabilir (Uysal, 2020). Araştırmanın zamanı daha uzun tutularak motivasyon ve tutum üzerindeki değişimin istatistiki olarak görülebileceği düşünülmektedir. Öğrencilerin motivasyon düzeylerini arttırmak için de öğrencilere yaparak-yaşayarak öğrenme fırsatı verilmeli ve öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif olmaları sağlanmalıdır (Çibik, 2016).

Web 2.0 araçlarının derslerde kullanılmasına yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde kullanılan Web 2.0 araçları ile öğrencilerin derse yönelik tutumları artmıştır (Apergi, Anagnostopoulou ve Athanasiou, 2015; Sarı, 2019; Özgen, 2017; Gül, 2022). Yıldırım (2020) ve Uysal (2020) ise bu araçların tutum değiştirmede etkili olmadığını ifade etmiştir. Azid ve diğerleri (2022) ise Web 2.0 araçlarının kullanılmasının öğrencilerin fen dersindeki başarısında artış sağlayarak motivasyonlarını da arttırdığını ifade ederken, Uysal (2020) ise etkinin anlamlı olmadığı sonucunu belirtmiştir.

Sonuç olarak yapılan bu çalışmada kullanılan Web 2.0 araçları öğrencilerin tutum ve motivasyonlarını arttırmada etkili olmadığı ancak anlamlılık göz ardı edildiğinde ve nitel veriler incelendiğinde genel olarak olumlu anlamda

etkili olduğu söylenebilir. Öğretmenlerden ve haftalık alınan uygulama sonuçlarından elde edilen veriler ışığında Web 2.0 araçlarını derste kullanmak öğrencilerin tutum ve motivasyonları arttırmak başta olmak üzere öğrencilerde pek çok olumlu etkiyi oluşturmaktadır. Buna göre derslerde ilköğretim programına uygun öğretime oranla Web 2.0 araçları kullanmanın öğrencilerin fen bilimlerine yönelik olumlu tutum geliştirmeleri ve fen bilimlerine yönelik motivasyonları üzerinde daha etkili olduğu sonucuna varılabilir. Bu çalışmanın Web 2.0 araçları hakkında bilgi vererek daha iyi tanınmasına ve bu araçların eğitim ortamlarında daha etkili kullanılmasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Yapılan araştırma sonucunda araştırmacılara ve öğretmenlere şu öneriler verilebilir:

- Web 2.0 araçlarının etkililiğinin incelenmesi için farklı kademelerde, farklı sınıflarda ve farklı derslerde Web 2.0 araçlarının etkililiği araştırılabilir.
- Programın hedeflerine uygun olarak öğretmenlere ders işleyiş sürecinde katkı sağlayacak Web 2.0 araçlarını tanımalarına yönelik seminerler ve hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.
- Öğretmenlerin dijital yeterlilik becerileri geliştirilmeli ve öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını öğrencilere kullandırmaları konusunda rehberlik yapmalarını sağlayacak etkinlikler düzenlenebilir.
- EBA platformuna e-çerikler hazırlamaya fırsat sağlayacak Web 2.0 araçları geliştirilebilir.
- Öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak Web 2.0 araçlarıyla daha uzun süreli uygulamalar yapılabilir.
- Web 2.0 uygulamalarının öğrenci tutum ve motivasyonları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla deneysel bir araştırma yapılabilir.
- Öğrencilerin internet ortamında kalma süreleri göz önünde bulundurularak öğrencilerin bu süreci daha verimli kullanması için Web 2.0 uygulamalarına ders ile bütünleştirilerek önem verilebilir.
- Araştırma sonuçlarının daha iyi karşılaştırılabilmesi için benzer çalışmalar daha geniş bir örnekleme ve farklı ölçme araçları ile yapılabilir.

Kaynakça

- Akbaba, K. (2019). *Fen öğretiminde web 2.0 uygulamalarının öğrencilerin fen bilimleri dersine ve teknoloji kullanımına yönelik tutumlarına etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akpınar, B., Batdı, V., & Dönder, A. (2016). İlköğretim öğrencilerinin fen bilgisi öğrenimine yönelik motivasyon düzeylerinin cinsiyet ve sınıf değişkenine göre değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 2(1): 15-26.
- Alkan, A. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin fen bilgisine karşı tutumları* [Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Altıok, S., Yükseltürk, E., & Üçgül M. (2017). Web 2.0 eğitime yönelik gerçekleştirilen bilimsel bir etkinliğin değerlendirilmesi: Katılımcı görüşleri. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 6(1): 1-8.
- Apergi, A., Anagnostopoulou, A., & Athanasiou, A. (2015). E-Learning for elementary students: The Web 2.0 tool google drive as teaching and learning practice. *World Journal of Education*, 5. 10.5430/wje.
- Azid, N., Shi, LY., Saad, A., Man, SC., & Heong YM. (2022). Covid-19 salgını: Ortaokullarda bilim için alternatif bir öğretim olarak web 2.0 araçları. *Öğretme ve öğrenme*, 2, 5:34-49.
- Bayram, K. (2012). *Animasyon kullanımının öğretmen adaylarının genel kimya dersindeki erişilerine, tutumlarına ve kalıcılık düzeylerine etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Benzer, S., & Ozan, Ü. (2018). Seçmeli bilim uygulamaları dersinin öğrencilerin fen okuryazarlığı - fene yönelik tutumlarına etkisi ve öğretmenlerin ders hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (34): 22-37. DOI: 10.14582/DUZGEF.1901
- Blannin, J. (2015). The role of the teacher in primary school Web 2.0 use. *Contemporary Educational Technology*, 6. 10.30935/cedtech/6149.

- Boulden, D, Hurt, J., & Richardson, M. (2017). Implementing digital tools to support student questioning abilities: A collaborative action research report implementing digital tools to support student questioning abilities *A Collaborative Action Research Report*.
- Bozdağ, CH. (2019). 5. sınıf öğrencilerinin fen bilimlerine yönelik motivasyonları, tutumları ve fen başarıları arasındaki ilişki. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(3): 720-740.
- Chan, YM. (2010). Video instructions as support for beyond classroom learning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 9: 1313-1318.
- Creswell, JW. (2012). *Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. The effects of brief mindfulness intervention on acute pain experience: An examination of individual difference*. Cambridge University Press.
- Çamloğlu, N. (2014). *Yavaş geçişli animasyon tekniğinin öğrencilerin akademik başarılarına, motivasyonlarına ve akademik öz yeterliliklerine etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çepni, S. (2015). *Kuramdan Uygulamaya Fen ve Teknoloji Öğretimi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Çetin, HS. (2020). *Web 2.0 değerlendirme araçlarının ilkökulda etkililiğine ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri* [Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çetinkaya, M. (2015). *Fen eğitiminde web destekli ve etkinlik temelli ölçme ve değerlendirmenin öğrenme üzerine etkisi* [Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çibik, AS. (2016). Proje tabanlı bilim tarihi ve doğası uygulamalarının bilimsel bilginin doğasının değişimine etkisi. *Uluslararası Çevre ve Bilim Eğitimi Dergisi*, 11(4): 453-472.
- Dede, Y., & Yaman, S (2008). Fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2(1): 19-37.
- Fener, Nİ. (2020). *İlkokul 2. sınıfta web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin bir durum çalışması* [Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Fraenkel, JR, Wallen, NE. (2006). *How to design and evaluate research in education*. McGraw-Hill International Edition.
- George, D, Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Pearson.
- Gül, R. (2022). *Güneş, dünya ve ay ünitesinde web 2.0 araçlarıyla desteklenen çevrimiçi eğitimin ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin kavramsal başarılarına, fen bilimleri dersine ilişkin tutum ve öz düzenleme algılarına etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Güven, G., & Sülün, Y. (2012). Bilgisayar destekli öğretimin 8.sınıf fen ve teknoloji dersindeki akademik başarıya ve öğrencilerin derse karşı tutumlarına etkisi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 9(1), 68-79.
- İlhan, AÇ. (2004). 21. yüzyılda öğretmen yeterlikleri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 58: 40-45.
- İnal, E., & Arslanbaş, F. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak uzaktan öğretiminde iletişim odaklı web 2.0 araçları ve uygulama örnekleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(Özel Sayı), 228-249. <https://doi.org/10.35675/befdergi.850781>
- Kan, A., & Akbaş, A. (2005). Lise öğrencilerinin kimya dersine yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2): 227-237.
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kurtoğlu, Erden, M., & Uslupehlivan, E. (2020). Eğitimde teknoloji kullanımının bugünü ve geleceğine ilişkin öğretmen adaylarının düşüncelerinin incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1):109-126.

- Lau, W., Lui, V., & Chu, S. (2016). The use of wikis in a science inquiry-based project in a primary school. *Educational Technology Research and Development*, 65. 10.1007/s11423-016-9479-9.
- MEB (2016). *PISA 2015 Ulusal Raporu*. <http://pisa.meb.gov.tr> (24.07.2022).
- MEB (2017). *Akademik becerilerin izlenmesi ve değerlendirilmesi (ABİDE) 8. sınıflar raporu*.https://edirne.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_06/08104327_ABYDE_Turkiye.pdf (22.06.2022)
- MEB (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. <https://oygm.meb.gov.tr> (28.07.2022).
- MEB (2018). *Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr> (12.05.2022).
- MEB (2019). *PISA 2018 Türkiye Ön Raporu*. Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi. <https://www.meb.gov.tr> (24.07.2022).
- Merriam, B. (2013). *Nitel Araştırma* (S. Turan, Çev.), Nobel Yayıncılık.
- Mills, G. (2003). *Action research: A guide for the teacher researcher*. Merrill Prentice Hall.
- Norton, L. (2019). *Action research in teaching and learning* Routledge.
- Nuhoglu, H. (2008). İlköğretim fen ve teknoloji dersine yönelik bir tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 7(3): 627-639.
- Onbaşılı, U. I. (2020). The effects of science teaching practice supported with web 2.0 tools on prospective elementary school teachers' self-efficacy beliefs. *International Journal of Progressive Education*, 16. 91-110. 10.29329/ijpe.2020.241.7.
- Özgen, Y. (2017). *Bitki ve hayvanlarda üreme, büyüme ve gelişme ünitesinde web destekli öğretimin 6. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına, hatırlamalarına ve fene karşı tutumlarına etkisi* [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Saka, A., & Balkan Kıyıcı, F. (2015). Öğrencilerin fene karşı tutumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Sakarya ili örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8): 97-111.
- Sarı, E. (2019). *Web 2.0 Uygulamalarına göre tasarlanmış fen bilimleri dersinin etkinliğinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tanrikulu, M. (2020). *Fen bilgisi derslerinde kullanılan web tabanlı materyallerin kullanım amaçları ve etkinliğinin incelenmesi* [Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Timur, S., Timur, B., Arcagök, S., & Öztürk G. (2020). Fen öğretmenlerinin web-2 hakkında görüşleri. *Abi Evran Üniversitesi Karşebir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 63-108. <https://doi.org/10.29299/kefad.2020.21.01.003>
- TUIK (2021). Türkiye İstatistik Kurumu. <https://data.tuik.gov.tr> (9 şubat 2023).
- Uçak, E., & Saka, C. (2022) The effect of using web 2.0 tools in the teaching of socio-scientific issues on pre-service science teachers. *International Journal of Curriculum and Instruction*, 14(3): 2679-2710.
- Uyanık, G. (2017). İlkokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine yönelik tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişki. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 10(1): 86-93.
- Uysal, MZ. (2020). *İlkokul 4. sınıf fen bilimleri dersinde web 2.0 animasyon araçları kullanımının çeşitli değişkenlere etkisi* [Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ülgen, G. (1994). *Eğitim Psikolojisi Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Kurumlar ve Uygulamalar*. Lazer Ofset Matbaa.
- Yenice, N., Saydam, G., & Telli, S. (2012). İlköğretim öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyonlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Abi Evran Üniversitesi Karşebir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2): 231-247.

- Yeygel, S., & Temel Eğinli, A. (2009). Çocukların yeni oyuncadı: internet (çocukların internet kullanımına ilişkin bir araştırma). *Marmara İletişim Dergisi*, 40(3): 159-183.
- Yıldırım, Hİ., & Kansız, F. (2017). Ortaokul öğrencilerinin fen dersine yönelik tutum düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. 2. *Electronic Turkish Studies*, 12(25): 779-806.
- Yılmaz, H., & Çavaş PH. (2007). Fen öğrenimine yönelik motivasyon ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 6 (3): 430-440.
- Yurdabakan, İ. (2011). Yapılandırmacı kuramın değerlendirmeye bakışı: eğitimde alternatif değerlendirme yöntemleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(1): 51-77.

EXTENDED SUMMARY

The purpose of the research is to determine the motivation and attitudes of third-grade elementary school students towards the Science course and to identify the impact of applications prepared using Web 2.0 tools throughout the process. The problem statement of the research is formulated as follows: "Does the use of Web 2.0 applications in the Science course have a significant impact on students' motivation and attitudes towards the course?" In this research, a mixed-methods approach, combining both qualitative and quantitative studies, has been adopted as the foundational model. Quantitative research attempts to objectively measure and express the behaviors of participant individuals through testing, observation, and experimentation (Karasar, 2019), while qualitative research elucidates interactions related to how individuals make sense of the world and life (Merriam, 2013). The mixed research model, on the other hand, involves collecting both qualitative and quantitative data within the same research scope to indicate situations where the data mutually support each other (Creswell, 2012). In this research, an explanatory sequential mixed-methods model has been employed. In this model, the researcher first collects quantitative data in the initial stage, analyzes the findings, and then seeks to explain the quantitative responses with the qualitative data obtained in the subsequent stage. The purpose of this model is to use qualitative data to provide a more detailed explanation of quantitative findings. In this process, the first stage involves the collection and analysis of quantitative data (Creswell, 2012). The quantitative dimension of the research employed a survey design. The study utilized an explanatory sequential mixed-methods design. In the quantitative phase, a survey design was employed, specifically a non-experimental scanning pattern, aiming to gather information on how characteristics and opinions are distributed among individuals in the sample rather than exploring the reasons behind those characteristics and opinions (Fraenkel and Wallen, 2006). Pre-test motivation and attitude scales were administered to third-grade students in February and May to determine their motivation and attitudes towards the Science course, specifically focusing on the use of Web 2.0 tools. After the implementation of the research, the same scales were applied again to analyze changes in students' attitudes and motivation.

The qualitative dimension of the research adopted a technical collaborative action research design from the action research patterns. Action research is a systematic research process that examines how students can learn better in the teaching-learning environment and how teaching should be conducted by teachers, administrators, researchers, or other participants (Mills, 2003). The technical collaborative action research design involves testing a previously prepared theoretical framework in practice (Norton, 2019). Action research may incorporate multiple methods for data collection and analysis. In this research, documents obtained after the application of Web 2.0 tools were shared with teachers to identify students' misconceptions, deficiencies, or incorrect learning situations through collaboration.

The population of the study comprised 1,255 third-grade students from schools in the central district of Nevşehir during the 2022-2023 academic year. Using the convenience sampling method, 377 students were selected for the study. Convenience sampling facilitates the researcher's easy movement and access in terms of time, labor, and applicability, accelerating the research process (Büyüköztürk, 2020). Out of the voluntary teachers, 320 students in their classes were reached.

In the qualitative part of the research, the participating teachers were involved. Six female and five male class teachers, totaling 11, completed the process of collaborative action research. Feedback was provided to teachers about the results of the weekly application of Web 2.0 tools, and information was collected from teachers about the process and outcome of the application.

The researcher, who is also a 4th-grade teacher at 30 August Primary School, played the roles of both educator and observer in the processes of preparing, implementing, and evaluating Web 2.0 tools. Additionally, the researcher personally collected data during the pre-test and post-test stages. Information about the preparation and use of Web 2.0 applications was provided to teachers one day before the applications. During the implementation process, the researcher took on the role of an observer. After the application, feedback was provided, and the results were analyzed together with the teachers.

After obtaining the necessary permissions, meetings were held with the teachers and school principals of the two selected schools at the beginning of the spring semester of the 2022-2023 academic year. Motivation and attitude scales related to the Science course were applied to students in February and May, and quantitative data were collected.

The qualitative data of the research consist of findings obtained after the implementation and analyses of data obtained from interviews with teachers. After analyzing the results of the applications, the results were shared with teachers via WhatsApp, and feedback on the use of the applications was collected from the teachers.

For the quantitative part of the study, the Motivation Scale for Science Course and the Attitude Scale for Science Learning were administered twice, as pre-test and post-test, over a 12-week period. The pre-test of the motivation scale and the attitude scale for the Science course was conducted in the second week of February 2023 for the 3rd-grade students. The application of these scales took approximately 30 minutes, and all scales were personally administered by the researcher. At the beginning of the application process, necessary explanations were provided, ensuring that students answered all items. The post-test applications of the scales were conducted at the end of the 12-week period in May. Data were collected by taking necessary precautions during the scale application.

For the analysis of pre-test and post-test scores of the motivation and attitude scales in the quantitative part of the research, SPSS 22.0 statistical software was used. According to the results of the normality test for the tests, it was determined that the data showed a normal distribution. Therefore, the Dependent and Independent Samples T-tests, one of the parametric tests, were used for the analysis. In conclusion, the Web 2.0 tools used in this study were found not to be effective in increasing students' attitudes and motivation towards the course when considering statistical significance. However, when qualitative data were examined, it can be generally stated that Web 2.0 tools had a positive impact. Based on data obtained from teachers and weekly application results, using Web 2.0 tools in lessons appears to create many positive effects on students, particularly in developing positive attitudes towards science and enhancing motivation. Therefore, it can be concluded that using Web 2.0 tools in teaching is more effective than traditional instruction in terms of students' positive attitude development and increased motivation towards science compared to the primary education program. It is believed that this study will contribute to a better understanding of Web 2.0 tools and their more effective use in educational environments by providing information.

APPLICATION OF PFAHP-GTOPSIS METHODS FOR THIRD-PARTY LOGISTICS PROVIDER SELECTION

ÜÇÜNCÜ TARAF LOJİSTİK SAĞLAYICI SEÇİMİNDE PFAHP-GTOPSIS YÖNTEMLERİNİN UYGULANMASI

Sinan ÇİZMECİOĞLU
KTO Karatay Üniversitesi
Ticaret ve Sanayi Meslek Yüksekokulu
Ulaştırma Hizmetleri Bölümü
sinancizmecioglu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3355-8882

Esra BOZ
KTO Karatay Üniversitesi
Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi
Endüstri Mühendisliği Bölümü
esrayasaarr@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1522-1768

Ahmet ÇALIK
Balıkesir Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
ahmetcalik51@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6796-0052

ÖZ

Geliş Tarihi:

11.02.2024

Kabul Tarihi:

14.03.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2024

Anahtar Kelimeler

Gri TOPSIS, Çok Kriterli Karar Verme, Pisagor Bulanık AHP, Üçüncü Taraf Lojistik Sağlayıcısı.

Keywords

Grey TOPSIS, Multi-Criteria Decision-Making, Pythagorean Fuzzy AHP, Third-Party Logistics Provider.

Küresel pazarlardaki rekabet, daha kaliteli ürün kullanımı ve artan müşteri talepleri nedeniyle tedarik zincirlerini güncellemek için temel becerilerine odaklanarak riskten korunmanın maliyet yaratması ve verimliliği artırması nedeniyle şirketler artık dış kaynak kullanma seçeneğini değerlendiriyor. Bu şirketler lojistikle ilgili birçok görevi Üçüncü Taraf Lojistik Sağlayıcılarına (3TLS) devretmeden önce hangi şirketle iş birliği yapacaklarını dikkatlice seçmeli ve belirlemelidirler. Ancak 3TLS seçim problemlerinde belirsizliklerin ve insan etkisinin varlığı, bulanık veya ilgili küme teorilerinin kullanılmasına yol açmaktadır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinin bulanık sayılar ve gri sayılarla birleştirilmesiyle, öznel yargıların belirsizliğini giderecek pratik araçlar oluşturulabilir. Bu perspektiften bakıldığında, 3PLP değerlendirme ve seçimine ışık tutacak bütünlümlü bir ÇKKV modeli önerilmiştir. Önerilen model, Pisagor bulanık sayıları ve gri sayılardan oluşan entegre bir çerçeveden oluşmaktadır ve ilgili model gıda endüstrisindeki bir şirkette müşteri siparişlerini teslim etmek için kullanılan 3TLS'ye uygulanmıştır. Değerlendirme kriterleri ağırlıkları, Pisagor Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (PBAHS) yöntemi kullanılarak hesaplanır ve 3PLP'ler, en iyi 3TLS'yi bulmak için Gri İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Sipariş Tercihi Tekniği (GTOPSIS) yöntemleri kullanılarak sıralanır. Analizler ve bulgular, maliyet, hizmet kalitesi ve zamanında teslimatın en büyük etkiye sahip üç kriter olduğu sonucuna varmıştır.

ABSTRACT

Companies are now considering the option of outsourcing as hedges cost and increase productivity by concentrating on their core skills to update their supply chains due to the competition in global markets, the use of higher-quality products, and rising customer demands. They must carefully select and identify which company to collaborate with before outsourcing their numerous logistics-related tasks to Third-Party Logistics Providers (3PLP). However, the existence of uncertainties and human influence in 3PLP selection problems leads to the usage of fuzzy or related set theories. By incorporating Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods with fuzzy numbers and grey numbers, practical tools can be composed to address the imprecision of subjective judgments. From this perspective, an integrated MCDM model is proposed to provide insight into the 3PLP evaluation and selection. The model comprises an integrated framework with Pythagorean fuzzy numbers and grey numbers. The proposed model has applied a 3PLP a company in the food industry to fulfill customer orders. The evaluation criteria weights are calculated using the Pythagorean Fuzzy Analytic Hierarchy Process (PFAHP) method, and the 3PLPs are ranked using the grey Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (GTOPSIS) methods to find the best 3PLP. The analyses and findings concluded that cost, service quality, and on-time delivery were the three criteria that had the greatest influence

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1435092>

Atf/Cite as: Çizmecioglu, S., Boz, E., & Çalik, A. (2024). Application of PFAHP-GTOPSIS Methods for third-party logistics provider selection. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 393-413.

Introduction

Today, the logistics sector is one of the primary drivers of economic growth in the worldwide market due to changes in production processes, an increase in the competitive environment, and the growing relevance of customer demands (Gardas et al., 2019). As a result of increased prices and developments in information and communication technologies, businesses are focusing on their core strengths (Pamucar et al., 2019). As a result, they are outsourcing logistics tasks outside of their areas of expertise. (Pamucar et al., 2019). The primary goals of logistics outsourcing are improvement and cost minimization (Rajesh et al., 2012). These factors contribute to the usage of logistics outsourcing becoming more and more prevalent daily. Transportation, distribution, storage, and other operations may be delegated entirely or in part to third-party logistics providers (3PLPs) (Yazdani et al., 2017).

3PLPs can effectively and efficiently manage companies' logistics operations since they possess specific logistics competencies (Perçin, 2009). As a result, 3PLPs may enable the customer to save costs and reduce inventory through government regulation, giving them a significant advantage in a quick and volatile industry (Narkhede et al., 2017). Because of these, 3PLPs have a growing critical significance nowadays. For example, in the United States, 10 years of e-commerce growth were seen in just 90 days, particularly during and after the COVID-19 era. This growth was reflected in 3PLP as 79% (Skender, 2023). Another example is a powerful earthquake that occurred in Kahramanmaraş, Türkiye (Ghosh, 2023). This disaster harmed 11 cities. Roads crumbled due to the earthquake's strength, making it extremely challenging to deliver supplies to affected areas. Logistics, and in particular 3PLP selection, become increasingly important in such situations because the local populace there has a wide range of requirements that must be met somehow. If 3PLP is properly selected, there won't be any distribution problems. Nonetheless, it will be quite challenging to reach the area if the 3PLP selection is inadequate.

The significance of 3PLP selection is thus clearly stated. Companies need to select a 3PLP that can handle the growth, technological, and sustainability activities. 3PLP selection is a Multi-Criteria Decision Making (MCDM) problem involving many competing criteria and methods such as quality, cost, and delivery time (Y. Liu et al., 2020). Companies generally consider cost alone while making this decision, putting other factors like delivery time, brand perception, problem-solving capabilities, and long-term relationships with the company in the background. In particular, it is no longer sufficient to obtain cost, time, and quality criteria in a business environment that is growing and changing and places a focus on sustainable supply chain management (R. Raut et al., 2018).

Selecting an appropriate 3PLP is very complex and time-consuming as it involves many uncertainties. The number and complexity of factors affecting the decision-making process show that the selection of 3PLP is an MCDM problem (Akman & Baynal, 2014). However, classical MCDM methods may not be adequate to capture decision-makers' judgments. Fuzzy set theory and grey set theory may be employed to deal with the imprecision and vagueness of decision-makers. Therefore, both fuzzy set theory (Zadeh, 1978; Zadeh et al., 1996) and grey set theory (Yang et al., 2013; Yang & John, 2012) were implemented for the 3PLP selection problem. The integration of these sets has not been presented to the best of the authors' knowledge for 3PLP selection.

One of the most significant contributions of this study is the combination of fuzzy set theory with grey set theory for 3PLP selection. The information obtained from the people generally includes uncertainty in the real world. Fuzzy set theory and grey system theory are more effective than exact (crisp) approaches for dealing with uncertainty in data insufficiency (Çelikkilek & Tüysüz, 2016). As an extension of fuzzy sets, grey sets can be studied if the values of their characteristic functions are restricted to the interval (Yang & John, 2012). Additionally, some researchers believe grey sets are the generalization of an interval-valued fuzzy set (Khuman et al., 2014; Yang et al., 2013). Instead of expressing the people's preference for crisp numbers, a wider scope of the number may be established via intervals. Therefore, interval-valued numbers that ensure more flexibility Kuo and Liang (2012) are preferred in this study. The superiority of this study is integrating interval-valued Pythagorean fuzzy numbers that deal with higher degrees of uncertainty Zhang (2016), with interval-valued grey numbers which are convenient in the calculation process (Alkharabsheh et al., 2021). Another urgent contribution is specifying the key criterion and specifying appropriate 3PLP through increased attention within the food sector.

In this work, the integrated Pythagorean Fuzzy AHP (PFAHP) and Grey TOPSIS (GTOPSIS) approaches were used to calculate the weight of the criteria and the ranking of the alternatives. The methodologies are then applied to a case study of a food company, to demonstrate the proposed integrated method. The Fuzzy TOPSIS approach is then used to examine and compare the results. A sensitivity analysis is also performed to validate the proposed model and its outcomes.

There are five sections to the research. The studies using the AHP and TOPSIS methodologies for selecting 3PL companies are included in the study's second section. The third section explains the PFAHP, GTOPSIS procedures used in the study. The fourth section presents the suggested MCDM model's application. The study's conclusion is discussed in the last section, along with recommendations for more research.

Literature Reviews

In this study, the literature section includes in two parts. A review of the research using the fuzzy set theory in the MCDM is presented in the first section, while a review of the research using the grey system theory in the MCDM for the selection of 3PLP is shown in the second.

Fuzzy Set Theory

Jovčić et al. (2019) investigated the 3PLP provider problem of the automotive company implementing the FAHP and TOPSIS approaches. The AHP method using graph theory and matrix method was proposed by Tuljak-Suban and Bajec (2020) to handle the 3PLP selection problem of Slovenian pharmaceutical manufacturers. To solve the 3PLP selection for a company that produces cakes and delicious biscuits, Bianchini (2018) combined the use of AHP and TOPSIS methodologies. Erdebilli et. al., (2023) implemented a sustainable supplier application for the healthcare sector by using Q-ROF-based fuzzy TOPSIS and VIKOR methods. Özcan and Ahiskalı (2020) solved the 3PLP order allocation problem using AHP, TOPSIS, and a multi-objective weighted goal programming model. Çalık et. al. (2023) applied an application for the sector with MCDM methods for the logistics performance index. Percin (2009) combined AHP and TOPSIS methods ranking of potential five 3PLPs. An interval type-2 fuzzy ANP approach for 3PLP selection was presented by Senturk (2017). Soh (2010) is practiced 3PL provider application in the logistics sector with 5 main and 13 sub-criteria. FAHP method is implemented in the study. Erkeyman and Yılmaz (2012) applied FAHP and FTOPSIS methods for 3PL provider selection. The two most important factors are considered to be pricing and customer service. Yadav et al. (2020) applied the FAHP method for the selection of the best 3PLP focusing on assessment in the agricultural supply chain. (Daim et al., 2013) utilized the AHP method for the first time for 3PLP selection. Yayla et al., (2015) employed FAHP and FTOPSIS methods for 3PLP evaluation in a confectionary company. A novel model consists of AHP, DEA, and linear programming was created by Falsini et al., (2012). Ecer (2018) implemented FAHP and FEDAS methods for 3PL selection. It has been discovered that the main considerations in selecting a 3PL service are professionalism and quality. Ali et al., (2014) determined the reasons for outsourcing companies by AHP method. Bayazit and Karpak (2013) demonstrated how the AHP method can be used in 3PLP assessment for an aviation company. Raut et al. (2019) examined the 3PLP assessment with the AHP-DEA-GCOPRAS integrated method. The AHP approach was used by Chen et al., (2011) to determine which 3PLP in the garment supply chain was the best option. An integrated FAHP and FTOPSIS approach was developed by Chen et al., (2011) to choose the optimal 3PLP for India's cold chain business. Jung (2017) evaluated the social sustainability of 3PLPs with the FAHP method. Rahman et al., (2019) identified the challenges of multinational 3PLPs operating in China and prioritized them with the AHP method. Ho et al., (2012) developed an integrated QFD-FAHP approach to measure the performance of 3PLPs. Jovcic et. al. (2019) applied FAHP and FTOPSIS methods in 3PLP selection. Pamucar et al. (2019) used a multi-criteria decision-making method based on intervals of rough numbers to implement an assessment of 3PL providers. Roy et. al. (2020) implemented interval-valued fuzzy-rough approximations 3PLP selection. Wang et al. (2021) conducted a study on the selection of 3PL in the e-commerce sector in Vietnam. 3PL provider application is implemented with FAHP and FVIKOR. The application is implemented with 5 main and 15 sub-criteria. According to FVIKOR results, 3PL01, 3PL08, and 3PL02 are selected as the best 3PL providers. Wiangkam et al. (2022) employed a FMCDM application for the food industry. Fuzzy TOPSIS and ROC methods are implemented in the study with 11 main and 26 sub-criteria. The study's findings indicate that some of the most

crucial factors include transportation system standards, on-time delivery, and transportation costs. Mohammadkhani and Mousavi (2023) performed reverse third-party logistics selection and FMCDM methods together. The study has been applied to the food industry and the FBWM method is implemented in the application section. There are 4 main and 17 sub-criteria in the study. Economic criteria are at the top of the list as the level of importance in the study. Chang (2023) 2-tuple linguistic representation method and CoCoSo and SWARA methods are implemented in the study in an integrated manner. The study is important for combining 3PL with different approaches. Cebi et al. (2023) has applied the Decomposed Fuzzy Analytic Hierarchy Process (DF-AHP) in the study. The study is conducted for the pharmaceutical industry. The most important criterion has been found to be quality.

Grey System Theory

Grey system theory has been implemented together with MCDM methods in recent studies. Recent grey system application studies are; (Alwan et al., 2023; Arunagiri et al., 2023; Badi et al., 2023; Biswas & Pamucar, 2023; Konstantinou & Gkritza, 2023; Lakshmi Narayana & Gopalan, 2023; Raji et al., 2023; Sorooshian, 2023; Zheng, 2023). A few Grey system theory is also applied in 3PL studies. Huo and Wei (2008a) implemented an application for the selection of 3PLP in an uncertain environment. AHP, ENTROPY, and grey system theories are all combined in the application section. The study includes 5 primary and 17 secondary criteria. The results demonstrated that service quality, service cost, and flexibility are the most important main criteria in this study. Huo and Wei (2008b) conducted a study on cooperation between manufacturers and 3PL providers through AHP and ENTROPY methods. Govindan (2016) has implemented a 3PLP application for the automobile industry. Grey system theories and DEMATEL methods are applied in this study. The most crucial factors in choosing a 3PLP are, in that order, timely delivery performance, technological proficiency, economic viability, and human resource policy and Zhou (2014) employed grey clustering and entropy methods in the selection of 3PLP. Finally, No. 9 is selected as the 3PL supplier result of analysis. Nguyen et al., (2022) have implemented a logistics service provider in Vietnam. GAHP and GCOPRAS methods are implemented in the study. According to the GCOPRAS result, CPL-05 is selected as the best cold logistics provider. The most crucial factors—product quality, customer fulfillment, logistical expenses, innovation, and the efficiency of cold chain procedures—are examined in this study.

Research Gaps

Reviews of the literature are detailed given in above and some gaps are revealed in this section. First, no study integrates the PFAHP and GTOPSIS methods. To show this gap the studies in the related literature relating the 3PLP selection are examined and illustrated in Table 1. The second issue is that there are few studies evaluating 3PLP in the food industry. Therefore, the purpose of this paper is to provide a systematic tool to fill these gaps.

Table 1. Grey and Fuzzy 3PL Literature Gap

<i>Article</i>	<i>Research Methodology</i>		<i>Weighting Method</i>	<i>Ranking Method</i>
	<i>Fuzzy</i>	<i>Grey</i>		
Govindan et al. (2016)		✓	DEMATEL	
Ulutas (2021)		✓	SWARA	
Pinar and Boran (2022)	✓			CODAS
Jovčić et al. (2019)	✓		AHP	TOPSIS
Huo and Wei (2008a)		✓	AHP- ENTROPY	
Ying and Chao (2010)		✓	ENTROPY	GRAP
Aydın (2021)	✓		ENTROPY	
Huo and Wei (2008b)		✓	AHP	
Zhou (2014)		✓	ENTROPY	
Luyen and Thanh (2022)	✓		AHP	TOPSIS
Sahu et al. (2017)		✓		TOPSIS
Yayla et al. (2015)	✓		AHP	TOPSIS
SoonHu (2010)	✓		AHP	
Nguyen et al. (2022)		✓	AHP	COPRAS

Vafaiepour et al. (2014)	✓		CRITIC	WASPAS
Erkayman et al. (2012)	✓		AHP	TOPSIS
Liu and Wang (2009)	✓		Inference System	Linear Assignment
Roy et al. (2020)	✓		FARE	MABAC
Pamucar et al. (2019)	✓		BWM	WASPAS- MABAC
Yazdani et al. (2017)		✓	COCOSO	
Ecer (2018)	✓		AHP	EDAS
Fan et al. (2020)	✓			MABAC
Wang et al. (2021)	✓		AHP	VIKOR
This study	✓	✓	Pythagorean AHP	TOPSIS

The Proposed Model

An integrated MCDM model is suggested in this section to investigate 3PLP selection. The suggested model involves three main steps: (i) specifying the relevant criteria for 3PLP selection using the nominal group technique; (ii) determining the weights of the criteria with Pythagorean fuzzy numbers; and (iii) ranking possible 3PLP companies with grey numbers. The following methodologies are an outline of the model:

Pythagorean Fuzzy AHP

The steps of PFAHP are presented as follows:

Step 1: The pairwise comparison matrix $A = (a_{ik})_{m \times m}$ is built using expert evaluations using the scale suggested by Ilbahar et al. (2018).

Step 2: The difference matrices $D = (d_{ik})_{m \times m}$ between the lower and upper values are computed using Eqs. (1) and (2):

$$d_{ik_L} = \mu_{ik_L}^2 - v_{ik_U}^2, \quad (1)$$

$$d_{ik_U} = \mu_{ik_U}^2 - v_{ik_L}^2. \quad (2)$$

Step 3: Interval multiplicative matrix $S = (s_{ik})_{m \times m}$ is calculated using Eqs. (3) and (4):

$$s_{ik_L} = \sqrt{1000^{d_{ik_L}}}, \quad (3)$$

$$s_{ik_U} = \sqrt{1000^{d_{ik_U}}}. \quad (4)$$

Step 4: The determinacy value $\tau = (\tau_{ik})_{m \times m}$ is calculated using Eq. (5):

$$\tau_{ik} = 1 - (\mu_{ik_U}^2 - \mu_{ik_L}^2) - (v_{ik_U}^2 - v_{ik_L}^2). \quad (5)$$

Step 5: The determinacy degrees are multiplied with $S = (s_{ik})_{m \times m}$ matrix for obtaining the matrix of weights, $T = (t_{ik})_{m \times m}$ before normalization using Eq. (6).

$$t_{ik} = \left(\frac{s_{ik_L} + s_{ik_U}}{2} \right) \tau_{ik}. \quad (6)$$

Step 6: The weights of criteria (w_i) are normalized by using Eq. (7):

$$w_i = \frac{\sum_{k=1}^m t_{ik}}{\sum_{i=1}^m \sum_{k=1}^m t_{ik}}. \quad (7)$$

Grey TOPSIS

The steps of GTOPSIS are presented as follows (Oztaysi, 2014);

Step 1: Determining the most vital elements, and the alternatives, defining the decision criteria.

Step 2: Determining the decision matrix D,

$$D = \begin{bmatrix} \otimes x_{11} & \dots & \otimes x_{1m} \\ \dots & \dots & \dots \\ \otimes x_{n1} & \dots & \otimes x_{nm} \end{bmatrix}; i = \overline{1, n}; j = \overline{1, m} \quad (8)$$

$\otimes x_{ij}$ represents the grey evaluations of *ith* alternative and *jth* attribute.

Step 3: Finding the weights of the criteria via PFAHP.

Step 4: Building the normalized grey decision matrix: Eq. (9) is used for the normalization of the benefit type of criteria, and the cost type of criteria Eq. (10).

$$\otimes r_{ij} = \frac{\otimes x_{ij}}{\max_i(\bar{r}_{ij})} = \left(\frac{\underline{x}_{ij}}{\max_i(\bar{r}_{ij})}; \frac{\bar{x}_{ij}}{\max_i(\bar{r}_{ij})} \right) \quad (9)$$

$$\otimes r_{ij} = 1 - \frac{\otimes x_{ij}}{\max_i(\bar{x}_{ij})} = \left(1 - \frac{x_{ij}}{\max_i(\bar{x}_{ij})}; 1 - \frac{\underline{x}_{ij}}{\max_i(\bar{x}_{ij})} \right) \quad (10)$$

\underline{x}_{ij} represents the lower value of the interval, \bar{x}_{ij} represents the higher value of the interval.

Step 5: Determining the positive and negative ideal alternatives. A^+ represents the positive ideal alternatives, A^- represents the negatives ideal alternatives.

$$A^+ = \{(\max \bar{r}_{ij} \mid j \in J), (\min \underline{r}_{ij} \mid j \in J') \mid i \in n\} = [r_1^+, r_2^+, \dots, r_m^+] \quad (11)$$

$$A^- = \{(\min \underline{r}_{ij} \mid j \in J), (\max \bar{r}_{ij} \mid j \in J') \mid i \in n\} = [r_1^-, r_2^-, \dots, r_m^-] \quad (12)$$

Step 6: Calculating the separation measure of the positive and negative ideal alternatives, d_i^+ and d_i^-

$$d_i^+ = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{j=1}^m w_i \left[|r_j^+ - \underline{r}_{ij}|^2 + |r_j^+ - \bar{r}_{ij}|^2 \right]} \quad (13)$$

$$d_i^- = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{j=1}^m w_i \left[|r_j^- - \underline{r}_{ij}|^2 + |r_j^- - \bar{r}_{ij}|^2 \right]} \quad (14)$$

Step 7: Calculating the relative closeness C_i^+

$$C_i^+ = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-} \quad (15)$$

Step 8: Ranking the preference order. A set of alternatives now can be preference ranked by the descending order of the value of C_i^+ .

Application of 3PLP Selection Problem

The suggested model's efficacy is implemented to an international food company for evaluating the 3PLP companies. The company is built in 2016 as a flour factory. It produces around 1000 tons per day and has a storage capacity of 75.000 tons. The second highest cost factor, 3PLs have an annual cost of about 500.000 currency unit. The most of this company's customers are Middle Eastern countries, and it has certifications for its quality and food safety management systems. After production is complete, distribution is handled by a 3PLP company in the firm where the product is produced in accordance with consumer demand. The company attempts to select the best 3PLP based on the quality of the service and the company culture. Another crucial issue is that the company aims to reduce risk over the long term in its operations.

A comprehensive literature analysis and field research were carried out in this study, whose main aims were the selection and evaluation of 3PLP, to identify the criterion. First of all, a form including all the criteria for the subject was prepared by reviewing the literature. Then, using expert opinion, a thorough evaluation of all the criteria used in previous studies on the subject was conducted. The evaluations resulted in the determination of the most essential factors for the food sector in general and the relevant company in particular. The expert group responsible for determining the criteria make up three experts (departmental leaders). As a result of all these evaluations, 10 main criteria were determined as given Table 2. These criteria are as follows: Reputation (C_1), Financial Position (C_2), Technological Capability (C_3), Risk management (C_4), Geographical location (C_5), Service Quality (C_6), Flexibility (C_7), Cost (C_8), On time-delivery (C_9) and Infrastructure (C_{10}). Experts selected eight 3PLP companies (A1, A2, ..., A8) for the evaluation procedure of the logistics service providers.

Table 2. Criteria of 3PLP Selection

<i>Criteria</i>	<i>Definition</i>	<i>Reference</i>
Reputation (C ₁)	Good or bad market popularity of the 3PL provider to be cooperated by the actors in the sector	(Singh et al., 2022); (Ejem et al., 2021); (Gürcan et al., 2016); (Sharma & Kumar, 2015)
Financial Position (C ₂)	Analysis of the financial situation of the 3PL company planned to be a business partnership	(Keshavarz Ghorabae et al., 2017); (Gürcan et al., 2016); (Jovčić & Průša, 2021); (Percin, 2009); (Ejem et al., 2021); (Sharma & Kumar, 2015); (Pishdar et al., 2021)
Technological Capability (C ₃)	Integration of the 3PL company to be partnered with the latest technology logistics systems	(R. Raut et al., 2018); (Pishdar et al., 2021); (Sharma & Kumar, 2015); (Jovčić & Průša, 2021); (Percin, 2009)
Risk management (C ₄)	Risk management capability status of the partnered 3PL company	(Percin, 2009); (Keshavarz Ghorabae et al., 2017); (Nel et al., 2018); (M. Wang et al., 2018);
Geographical location (C ₅)	The proximity of the 3PL company to the logistics networks	(Jovčić & Průša, 2021); (Pamucar et al., 2019)
Service Quality (C ₆)	The service quality of the 3PL company in logistics activities	(Pamucar et al., 2019); (Keshavarz Ghorabae et al., 2017); (Ji-Feng & Chien-Chang, 2011); (Pishdar et al., 2021)
Flexibility (C ₇)	3PL company's ability to adapt to instant demands	(M. Wang et al., 2018); (R. Raut et al., 2018); (Keshavarz Ghorabae et al., 2017); (Jovčić & Průša, 2021); (Aguezzoul & Pires, 2016)
Cost (C ₈)	The fee charged by the 3PL company for the logistics service	(Pamucar et al., 2019); (Jovčić & Průša, 2021); (Ji-Feng & Chien-Chang, 2011); (M. Wang et al., 2018);
On time-delivery (C ₉)	Ability of 3PL company to perform deliveries on time	(Jovčić & Průša, 2021); (Ji-Feng & Chien-Chang, 2011); (Ejem et al., 2021)
Infrastructure (C ₁₀)	Whether the 3PL company has the infrastructure adequacy to carry out logistics activities	(Jovčić & Průša, 2021); (Percin, 2009); (Pamucar et al., 2019); (Singh et al., 2022); (Gürcan et al., 2016)

Following the criterion and alternative selection, the decision-makers were presented with a series of questions designed to establish the relative weights of the criteria and assess the 3PLP companies' performance. Decision makers utilized linguistic variables to evaluate criteria and alternatives due to face-to-face surveys.

Determination of Criteria Weights with PFAHP Method

Initially, a direct interview was conducted with three decision makers to get their assessment of the factors that were significant to them in choosing the third-party logistics provider for the survey. Matching comparison matrices were generated after the replies to the criteria given by each decision maker were assessed using the Pythagorean fuzzy numbers in Table 3. Table 3 displays the pairwise comparison matrix of the criteria, and Table 4 presents the Pythagorean fuzzy evaluation matrix. The procedures outlined in Section 3.2 were employed to ascertain the weights of these criteria following pairwise comparisons. As an example of calculations, the differences values of C₂ are calculated by Eqs. (1) and (2) and given below:

$$d_{21_L} = \mu_{21_L}^2 - v_{21_U}^2 = 0.3862^2 - 0.5623^2 = -0.1670$$

$$d_{21_U} = 0.5178^2 - 0.4488^2 = 0.0666.$$

Then, interval multiplicative values of C₂ are computed using Eqs. (3) and (4) and presented as follows:

$$s_{21_L} = \sqrt{1000^{-0.1670}} = 0.5615$$

$$s_{21_U} = \sqrt{1000^{0.0666}} = 1.2590$$

Finally, the other steps are performed, and the criteria weights produced by the PFAHP approach are shown in Table 5.

Table 3. Pairwise Comparison Matrix for Criteria

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
C ₁	EE, EE, EE	AAI, AI, LI	BAI, BAI, BAI	BAI, BAI, AAI	LI, BAI, HI	LI, BAI, LI	LI, BAI, HI	LI, LI, BAI	VLI, VLI, AAI	CLI, CLI, HI
C ₂	BAI, AI, HI	EE, EE, EE	BAI, BAI, AAI	BAI, BAI, HI	BAI, BAI, CHI	LI, BAI, AAI	LI, BAI, VHI	VLI, LI, AAI	VLI, VLI, VHI	CLI, VLI, CHI
C ₃	AAI, AAI, AAI	AAI, AAI, BAI	EE, EE, EE	BAI, BAI, AAI	BAI, BAI, VHI	LI, BAI, BAI	LI, BAI, HI	BAI, BAI, LI	CLI, LI, HI	VLI, LI, HI
C ₄	AAI, AAI, BAI	AAI, AAI, LI	AAI, AAI, BAI	EE, EE, EE	BAI, BAI, HI	BAI, BAI, LI	LI, BAI, AAI	LI, BAI, LI	LI, BAI, AAI	LI, BAI, HI
C ₅	HI, AAI, HI	AAI, AAI, BAI	AAI, AAI, AAI	AAI, AAI, AAI	EE, EE, EE	BAI, BAI, CLI	BAI, BAI, BAI	BAI, BAI, CLI	LI, BAI, BAI	LI, BAI, BAI
C ₆	LI, AAI, HI	AAI, AAI, AAI	AAI, AAI, AAI	AAI, AAI, AAI	AAI, AAI, CHI	EE, EE, EE	AAI, BAI, HI	BAI, BAI, AAI	BAI, BAI, VHI	BAI, BAI, VHI
C ₇	HI, AAI, LI	AAI, AAI, VLI	AAI, AAI, LI	AAI, AAI, BAI	AAI, AAI, AAI	BAI, AAI, LI	EE, EE, EE	BAI, BAI, BAI	BAI, BAI, AAI	BAI, BAI, AAI
C ₈	HI, HI, AAI	VHI, HI, BAI	AAI, AAI, HI	HI, AAI, HI	AAI, AAI, CHI	AAI, AAI, BAI	AAI, AAI, AAI	EE, EE, EE	BAI, BAI, HI	AI, BAI, HI
C ₉	VHI, VHI, BAI	VHI, VHI, VLI	CHI, HI, LI	HI, AAI, BAI	HI, AAI, AAI	AAI, AAI, VLI	AAI, AAI, BAI	AAI, AAI, LI	EE, EE, EE	AI, AI, AAI
C ₁₀	CHI, CHI, LI	CHI, VHI, CLI	VHI, HI, LI	HI, AAI, LI	HI, AAI, AAI	AAI, AAI, VLI	AAI, AAI, BAI	AI, AAI, LI	AI, AI, BAI	EE, EE, EE

Table 4. Pythagorean Fuzzy Evaluation Matrix

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
C ₁	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.3862, 0.5178], [0.4488, 0.5623]}	{(0.3500, 0.4500], [0.5500, 0.6500]}	{(0.4008, 0.5025], [0.4803, 0.5821]}	{(0.3276, 0.4776], [0.4377, 0.5927]}	{(0.2300, 0.3727], [0.6234, 0.7595]}	{(0.3276, 0.4776], [0.4377, 0.5927]}	{(0.2366, 0.3774], [0.6182, 0.7517]}	{(0.1668, 0.2848], [0.6243, 0.7310]}	{(0.0000, 0.0000], [0.5732, 0.7298]}
C ₂	{(0.4488, 0.5623], [0.3862, 0.5178]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.4008, 0.5025], [0.4803, 0.5821]}	{(0.4214, 0.5348], [0.4060, 0.5398]}	{(0.4646, 0.5718], [0.0000, 0.3707]}	{(0.3116, 0.4488], [0.5178, 0.6391]}	{(0.3487, 0.4948], [0.3556, 0.5011]}	{(0.1983, 0.3276], [0.5927, 0.7098]}	{(0.1866, 0.3140], [0.4287, 0.5732]}	{(0.0000, 0.0000], [0.0000, 0.4882]}
C ₃	{(0.5500, 0.6500], [0.3500, 0.4500]}	{(0.4803, 0.5821], [0.4008, 0.5025]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.4008, 0.5025], [0.4803, 0.5821]}	{(0.4485, 0.5540], [0.3298, 0.4564]}	{(0.2721, 0.4019], [0.5929, 0.7137]}	{(0.3276, 0.4776], [0.4377, 0.5927]}	{(0.2959, 0.4173], [0.5783, 0.6918]}	{(0.0000, 0.0000], [0.5284, 0.6902]}	{(0.2085, 0.3487], [0.5011, 0.6583]}
C ₄	{(0.4803, 0.5821], [0.4008, 0.5025]}	{(0.4060, 0.5398], [0.4214, 0.5348]}	{(0.4803, 0.5821], [0.4008, 0.5025]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.4214, 0.5348], [0.4060, 0.5398]}	{(0.2959, 0.4173], [0.5783, 0.6918]}	{(0.3116, 0.4488], [0.5178, 0.6391]}	{(0.2300, 0.3727], [0.6234, 0.7595]}	{(0.3116, 0.4488], [0.5178, 0.6391]}	{(0.3276, 0.4776], [0.4377, 0.5927]}
C ₅	{(0.4377, 0.5927], [0.3276, 0.4776]}	{(0.0000, 0.0000], [0.4646, 0.5718]}	{(0.3298, 0.4564], [0.4485, 0.5540]}	{(0.4060, 0.5398], [0.4214, 0.5348]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.0000, 0.0000], [0.6376, 0.7397]}	{(0.3500, 0.4500], [0.5500, 0.6500]}	{(0.0000, 0.0000], [0.6376, 0.7397]}	{(0.2721, 0.4019], [0.5929, 0.7317]}	{(0.2721, 0.4019], [0.5929, 0.7317]}
C ₆	{(0.6234, 0.7595], [0.2300, 0.3727]}	{(0.5178, 0.6391], [0.3116, 0.4488]}	{(0.5929, 0.7137], [0.2721, 0.4019]}	{(0.5783, 0.6918], [0.2959, 0.4173]}	{(0.6376, 0.7397], [0.0000, 0.2866]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.5165, 0.6310], [0.3313, 0.4575]}	{(0.4008, 0.5025], [0.4803, 0.5821]}	{(0.4485, 0.5540], [0.3298, 0.4564]}	{(0.4485, 0.5540], [0.3298, 0.4564]}
C ₇	{(0.4377, 0.5927], [0.3276, 0.4776]}	{(0.3556, 0.5011], [0.3487, 0.4948]}	{(0.4377, 0.5927], [0.3276, 0.4776]}	{(0.5178, 0.6391], [0.3116, 0.4488]}	{(0.5500, 0.6500], [0.3500, 0.4500]}	{(0.3313, 0.4575], [0.5165, 0.6310]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.3500, 0.4500], [0.5500, 0.6500]}	{(0.4008, 0.5025], [0.4803, 0.5821]}	{(0.4008, 0.5025], [0.4803, 0.5821]}
C ₈	{(0.6182, 0.7517], [0.2366, 0.3774]}	{(0.5927, 0.7098], [0.1983, 0.3276]}	{(0.5783, 0.6918], [0.2959, 0.4173]}	{(0.6234, 0.7595], [0.2300, 0.3727]}	{(0.6376, 0.7397], [0.0000, 0.2866]}	{(0.4803, 0.5821], [0.4008, 0.5025]}	{(0.5500, 0.6500], [0.3500, 0.4500]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.4214, 0.5348], [0.4060, 0.5398]}	{(0.4719, 0.5853], [0.3710, 0.5007]}
C ₉	{(0.6243, 0.7310], [0.1668, 0.2848]}	{(0.4287, 0.5732], [0.1866, 0.3140]}	{(0.5284, 0.6902], [0.0000, 0.2552]}	{(0.5178, 0.6391], [0.3116, 0.4488]}	{(0.5929, 0.7137], [0.2721, 0.4019]}	{(0.3298, 0.4564], [0.4485, 0.5540]}	{(0.4803, 0.5821], [0.4008, 0.5025]}	{(0.4060, 0.5398], [0.4214, 0.5348]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}	{(0.4779, 0.5783], [0.4173, 0.5179]}
C ₁₀	{(0.5732, 0.7298], [0.0000, 0.1866]}	{(0.0000, 0.0000], [0.1866, 0.2373]}	{(0.5011, 0.6583], [0.2085, 0.3487]}	{(0.4377, 0.5927], [0.3276, 0.4776]}	{(0.5929, 0.7137], [0.2721, 0.4019]}	{(0.3298, 0.4564], [0.4485, 0.5540]}	{(0.4803, 0.5821], [0.4008, 0.5025]}	{(0.3710, 0.5007], [0.4719, 0.5853]}	{(0.4173, 0.5179], [0.1965, 0.1965]}	{(0.1965, 0.1965], [0.1965, 0.1965]}

Table 5. Weights of Criteria

C ₁	0.0427
C ₂	0.0686
C ₃	0.0664
C ₄	0.0617
C ₅	0.0475
C ₆	0.1672
C ₇	0.0867
C ₈	0.1857
C ₉	0.1478
C ₁₀	0.1256

Cost (C₈) was found to be the most important criterion in the 3PLP selection problem, followed by Service Quality (C₆) and On-time Delivery (C₉). Following is the priority order of the 3PLP selection criteria used in this study: C₈>C₆>C₉>C₁₀>C₇>C₂>C₃>C₄>C₅>C₁.

Evaluation of 3PLPs with GTOPSIS Method

The PFAHP process steps for selecting a third-party logistics provider were followed, and lastly, the GTOPSIS method was employed to select a provider. The GTOPSIS method at this point employed the weights obtained in the previous step.

Using the linguistic scale shown in Table 6, experts were asked to evaluate service providers in accordance with the 3PLP criteria. Following this evaluation result, grey numbers were created using expressions (Table 6), and the final combined grey decision matrix is shown in Table 7. The grey decision matrix was subsequently normalized (Table 8).

The normalization for A₁-C₁ is computed by Eq. (10) and given below:

$$\otimes r_{11} = \frac{\otimes x_{11}}{\max_i(\bar{r}_{i1})} = \left(\frac{4.33}{10}; \frac{5.33}{10} \right) = (0.43; 0.53)$$

Then, A⁺ and A⁻ are calculated by Eqs. (11) and (12) and presented in below:

$$A^+ = [1.00, 1.00, 1.00, 1.00, 1.00, 1.00, 1.00, 1.00, 1.00, 1.00]$$

$$A^- = [0.03, 0.04, 0.36, 0.10, 0.04, 0.20, 0.26, 0.17, 0.09, 0.03]$$

After, d_i⁺ and d_i⁻ values are calculated by Eqs. (13) and (14) for A₁ and presented as follows:

$$d_1^+ = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{j=1}^m w_i \left[|r_j^+ - \underline{r}_{ij}|^2 + |r_j^+ - \bar{r}_{ij}|^2 \right]}$$

$$= \sqrt{\frac{1}{2} \cdot \left\{ \begin{array}{l} 0.0427 \cdot [|1 - 0.43|^2 + |1 - 0.53|^2] + 0.0686 \cdot [|1 - 0.58|^2 + |1 - 0.79|^2] + \dots + \\ 0.1256 \cdot [|1 - 0.55|^2 + |1 - 0.79|^2] \end{array} \right\}}$$

$$= 0.0460$$

$$d_1^- = \sqrt{\frac{1}{2} \sum_{j=1}^m w_i \left[|r_j^- - \underline{r}_{ij}|^2 + |r_j^- - \bar{r}_{ij}|^2 \right]}$$

$$= \sqrt{\frac{1}{2} \cdot \left\{ \begin{array}{l} 0.0427 \cdot [|0.03 - 0.43|^2 + |0.03 - 0.53|^2] + 0.0686 \cdot [|0.04 - 0.58|^2 + |0.04 - 0.79|^2] + \dots + \\ 0.1256 \cdot [|0.03 - 0.55|^2 + |0.03 - 0.79|^2] \end{array} \right\}}$$

$$= 0.4546$$

Using these values, FPIS and FNIS were calculated once the weighted normalized matrix was produced. After determining the positive and negative ideal distances of the alternatives based on the criteria, the distances of the alternatives according to the ideal solution are established. The outcomes are displayed in Table 9.

Table 6. Linguistic Scale 3PLP Selection

Linguistic Variables	Grey numbers for alternative assessment
Very Poor (VP)	[0, 1]
Poor (P)	[1, 3]
Medium Poor (MP)	[3, 4]
Fair (F)	[4, 5]
Medium Good (MG)	[5, 6]
Good (G)	[6, 9]
Very Good (VG)	[9, 10]

Table 7. Linguistic Assessments for GTOPSIS

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}
A1	F, MG, F	F, G, F	F, F, MP	MP, F, G	F, MP, F	F, MG, MP	G, G, G	F, F, MP	MP, MP, F	G, F, G
A2	VP, VP, P	VP, P, VP	MP, F, F	F, MP, MP	P, VP, VP	MP, MP, VP	P, F, MP	VP, MP, P	VP, P, P	P, MP, MP
A3	VG, VG, VG	G, F, G	G, MG, MG	MG, G, G	G, VG, F	VG, VG, VG	G, G, F	MG, G, MG	G, F, G	MG, G, G
A4	MP, VP, F	P, F, P	MP, MP, MP	VP, MP, MP	P, P, F	F, F, F	F, VP, MP	MP, F, F	VP, MP, VP	P, MP, VP
A5	G, MG, MG	G, MG, MG	VG, P, G	MG, F, G	MG, F, MP	F, MG, MP	F, F, F	MG, G, F	F, G, G	G, G, G
A6	F, MP, MP	F, F, P	MG, MP, VP	MP, VP, VP	P, F, F	P, F, MP	MP, MP, MP	F, F, F	MP, P, P	VP, VP, P
A7	VG, VG, VG	G, VG, F	VG, MG, F	VG, VG, G	G, G, G	VG, G, G	G, VG, MG	G, G, MG	MG, MG, VG	VG, VG, G
A8	F, F, P	MP, MP, F	MG, G, MP	F, P, P	P, MG, MP	MP, MG, G	MP, F, F	P, MP, F	F, G, G	P, P, P

Table 8. The Aggregated Grey Decision Matrix for GTOPSIS

	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_{10}
A 1	[4.33, 5.33]	[4.67, 6.33]	[3.67, 4.67]	[4.33, 6.00]	[3.67, 4.67]	[4.00, 5.00]	[6.00, 9.00]	[3.67, 4.67]	[3.33, 4.33]	[5.33, 7.67]
A 2	[0.33, 1.67]	[0.33, 1.67]	[3.67, 4.67]	[3.33, 4.33]	[0.33, 1.67]	[2.00, 3.00]	[2.67, 4.00]	[1.33, 2.67]	[0.67, 2.33]	[2.33, 3.67]
A 3	[9.00, 10.00]	[5.33, 7.67]	[5.33, 7.00]	[5.67, 8.00]	[6.33, 8.00]	[9.00, 10.00]	[5.33, 7.67]	[5.33, 7.00]	[5.33, 7.67]	[5.67, 8.00]
A 4	[2.33, 3.33]	[2.00, 3.67]	[3.00, 4.00]	[2.00, 3.00]	[2.00, 3.67]	[4.00, 5.00]	[2.33, 3.33]	[3.67, 4.67]	[1.00, 2.00]	[1.33, 2.67]
A 5	[5.33, 7.00]	[5.33, 7.00]	[5.33, 7.33]	[5.00, 6.67]	[4.00, 5.00]	[4.00, 5.00]	[4.00, 5.00]	[5.00, 6.67]	[5.33, 7.67]	[6.00, 9.00]
A 6	[3.33, 4.33]	[3.00, 4.33]	[2.67, 3.67]	[1.00, 2.00]	[3.00, 4.33]	[2.67, 4.00]	[3.00, 4.00]	[4.00, 5.00]	[1.67, 3.33]	[0.33, 1.67]
A 7	[9.00, 10.00]	[6.33, 8.00]	[6.00, 7.00]	[8.00, 9.67]	[6.00, 9.00]	[7.00, 9.33]	[6.67, 8.33]	[5.67, 8.00]	[6.33, 7.33]	[8.00, 9.67]
A 8	[3.00, 4.33]	[3.33, 4.33]	[4.67, 6.33]	[2.00, 3.67]	[3.00, 4.33]	[4.67, 6.33]	[3.67, 4.67]	[2.67, 4.00]	[5.33, 7.67]	[1.00, 3.00]

Table 9. Normalized Grey Decision Matrix for GTOPSIS

	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆	C ₇	C ₈	C ₉	C ₁₀
A	[0.43,	[0.58,	[0.50,	[0.45,	[0.41,	[0.40,	[0.67,	[0.46,	[0.43,	[0.55,
1	0.53]	0.79]	0.64]	0.62]	0.52]	0.50]	1.00]	0.58]	0.56]	0.79]
A	[0.03,	[0.04,	[0.50,	[0.34,	[0.04,	[0.20,	[0.30,	[0.17,	[0.09,	[0.24,
2	0.17]	0.21]	0.64]	0.45]	0.19]	0.30]	0.44]	0.33]	0.30]	0.38]
A	[0.90,	[0.67,	[0.73,	[0.59,	[0.70,	[0.90,	[0.59,	[0.67,	[0.69,	[0.59,
3	1.00]	0.96]	0.95]	0.83]	0.89]	1.00]	0.85]	0.88]	1.00]	0.83]
A	[0.23,	[0.25,	[0.41,	[0.21,	[0.22,	[0.40,	[0.26,	[0.46,	[0.13,	[0.14,
4	0.33]	0.46]	0.55]	0.31]	0.41]	0.50]	0.37]	0.58]	0.26]	0.28]
A	[0.53,	[0.67,	[0.73,	[0.52,	[0.44,	[0.40,	[0.44,	[0.63,	[0.69,	[0.62,
5	0.70]	0.88]	1.00]	0.69]	0.56]	0.50]	0.56]	0.83]	1.00]	0.93]
A	[0.33,	[0.38,	[0.36,	[0.10,	[0.33,	[0.27,	[0.33,	[0.50,	[0.22,	[0.03,
6	0.43]	0.54]	0.50]	0.21]	0.48]	0.40]	0.44]	0.63]	0.43]	0.17]
A	[0.90,	[0.79,	[0.82,	[0.83,	[0.67,	[0.70,	[0.74,	[0.71,	[0.83,	[0.83,
7	1.00]	1.00]	0.95]	1.00]	1.00]	0.93]	0.93]	1.00]	0.96]	1.00]
A	[0.30,	[0.42,	[0.64,	[0.21,	[0.33,	[0.47,	[0.41,	[0.33,	[0.69,	[0.10,
8	0.43]	0.54]	0.86]	0.38]	0.48]	0.63]	0.52]	0.50]	1.00]	0.31]

Table 10. The Positive, Negative Ideal Values and Relative Closeness Values in GTOPSIS

	d^+	d^-	C^+	Rank
A1	0.460	0.455	0.497	4
A2	0.744	0.170	0.186	8
A3	0.236	0.691	0.746	2
A4	0.662	0.244	0.269	7
A5	0.375	0.578	0.607	3
A6	0.659	0.269	0.290	6
A7	0.172	0.748	0.813	1
A8	0.549	0.413	0.430	5

A7 company received the highest value with 0.813, as shown in Table 10. In light of this, the corporation need to select 3PLP as A7. The scores for the additional options, A3 and A5 logistics providers, were 0.746 and 0.603, respectively. among all possibilities. The 3PLP companies are listed in the following manner when the C^+ values are compared and ordered descending: $A7 > A3 > A5 > A1 > A8 > A6 > A4 > A2$. To compare the results using the same weight of the criterion, we used Fuzzy TOPSIS to solve the problem. Table 11 presents the findings. As a result, the rankings are as follows: $A7 > A3 > A1 > A5 > A8 > A6 > A2 > A4$.

Table 11. The Positive, Negative Ideal Values and Relative Closeness Values in Fuzzy TOPSIS

	d^+	d^-	C^+	Rank
A1	0,0533	0,1384	0,7218	3
A2	0,1772	0,013	0,0725	8
A3	0,0352	0,1565	0,8162	2
A4	0,1475	0,0436	0,2283	6
A5	0,0786	0,1126	0,5887	4
A6	0,1500	0,0413	0,2158	7
A7	0,0052	0,1876	0,9728	1
A8	0,1093	0,0821	0,4290	5

The first, second, fifth, and sixth selections in the Fuzzy TOPSIS results are the same as those in the GTOPSIS results. However, the third, fourth, seventh, and eighth selections are different. The reason for the discrepancies is that the GTOPSIS's linguistic scale is a sparse array rather than a triangular one, giving decision-makers more flexibility.

Sensitivity Analysis

Different scenarios are created, and their results are investigated utilizing the method in the sensitivity analysis. Therefore, the method's resilience is examined. Thus, the weight of the most important criterion was decreased and increased by 10% in each scenario, and these processes were repeated until the weight of the criterion became zero. At the same time, the difference is equally distributed to the other criteria, and the sum of total weight is equal to 1.

The ranking of the alternatives as shown in Figure does not change in any of the scenarios, according to the sensitivity analysis. Consequently, these rankings of the alternatives are appropriate in these scenarios.

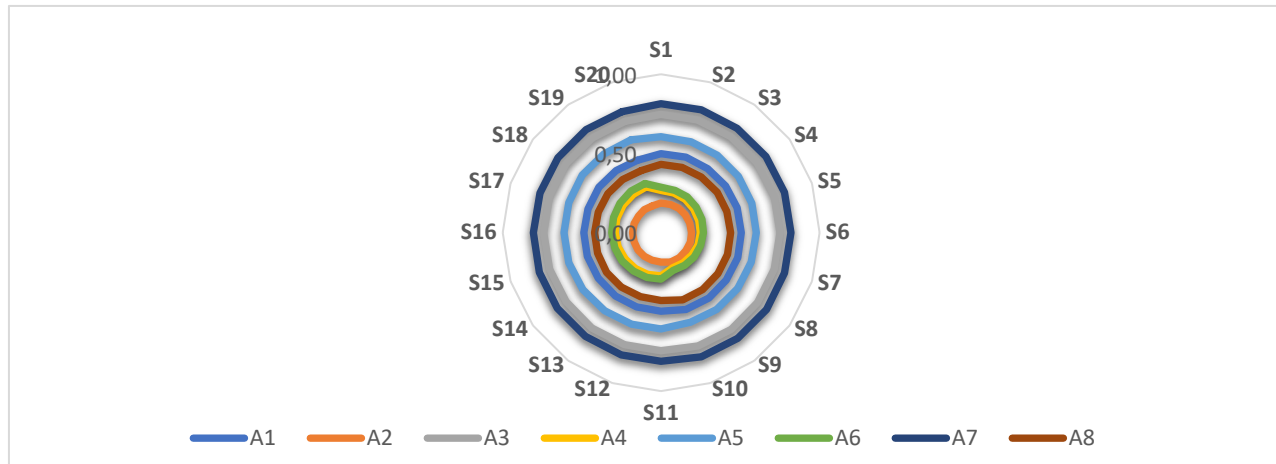

Figure 1. Sensitivity Analyses

Managerial Implication

With the development of Industry 4.0, companies have begun to digitize their production processes. The supply chain area is the most crucial part of competitiveness, and there are various profits may be acquired in this process. Outsourcing is one of the key issues and promotes corporate and large organizational better conditions. The profit margins of the companies can rise at the same rate regardless of how well this problem is solved. Hence, one of the practical aspects of the supply chain the selection of appropriate 3PLP presents a critical problem.

This study examines the problem of selecting a 3PLP because it has become a significant factor. This study aims to develop a novel model to resolve this problem and propose a novel MCDM framework. PFAHP and GTOPSIS, which had never been exploited entirely in the literature before, were employed together and we used a case study to demonstrate the method's feasibility. Additionally, sensitivity analysis was carried out to evaluate the method's sensitivity, and the results were explained.

Table 11 displays the weights of the 3PLP selection criteria that were determined using the PFAHP approach. A total of 10 criteria were evaluated and among them, Cost (C_8) ranked first with a criterion weight of 0.1857. Thus, cost has been accepted as the most important factor for 3PLP selection. Logistics operations play an important role in supply chain operations due to the huge costs and opportunities to improve inefficiencies (Dey et al., 2011). Experts in this study believed that cost is most important for 3PLP selection because of Türkiye's economic troubles. According to (So et al., 2006) responsiveness was the most crucial element in 3PLP consumers' perceptions; however, Mohammadkhani and Mousavi (2023) concluded from their investigation that the most crucial factors in 3PLP choosing are economic ones. Jovčić and Průša (2021) analysed the price criteria as the most important factor in the selection of 3PLP. According to Wiangkam et al. (2022) the most crucial factor in choosing a 3PLP is on-time delivery. As stated by (Narkhede et al., 2017) the important factors are management caliber, information technology capability, and expertise with comparable products.. Cebi et al. (2023) identified the quality criteria as the most important factor for the selection of 3PLP in the field study. Ecer (2018) found that quality is the most important factor for 3PLP selection.(Pamucar et al., 2019) found that intangible is one of the most important criteria for 3PLP selection. Financial performance was examined by

Gürcan (2016) as one of the key factors in the 3PLP selection process. According to their sub-criteria analysis, we can conclude that the firm's image and experience, customers' satisfaction index, and distribution cost are ranked as one of the most important criteria. The results obtained are in conformance with some past studies ((Ecer, 2018; Özcan & Ahıskalı, 2020; Tuljak-Suban & Bajec, 2020) whereas are not similar in some studies (Bianchini, 2018; Bulgurcu & Nakiboglu, 2018; Pamucar et al., 2019; Wiangkam et al. (2022); So et al., 2006)). There can be variations depending on the industry and period of the study, even if all of the researchers' conclusions are consistent with those of the present study.

When comparing research in the literature, it is apparent that selecting a 3PL provider is becoming ever more dependent on economic criteria. Other criteria become less important as the cost criteria become more important. This circumstance is likely to lessen the weight given to sustainability-related factors that have an impact on the planet's future when selecting a 3PLP. Our environment is directly impacted by this condition. Also, it is now possible to notice that in import-dependent economies, the economic criteria for 3PLP selection increases. Because the cost factor is crucial in nations where the raw materials needed for logistics and transportation industry operations are imported from other countries.

Some advantages of the proposed integrated model from a theoretical viewpoint can be inferred from the case study. The results indicate that the proposed model is a powerful tool that respects uncertainty in people's judgments. The proposed model is the first study that combines the PFAHP and GTOPSIS methods in the related literature. It enables taking advantage of fuzzy and grey theories by depicting uncertainty in subjective assessments. Traditional crisp and fuzzy numbers do not have the opportunity to process the judgments of decision-makers flexibly, as is the case with interval numbers. The applicability of the interval values in the MCDM models affects the realistic perception of the preferences of the decision-makers. The usage of intervals gets over many uncertainties existing in subjective assessments by virtue of it creating more freedom and a flexible environment for decision-makers. Thus, interval-valued numbers are chosen both Pythagorean fuzzy numbers and grey numbers. Integration of different sets increases the ability to adapt the model with different multi-criteria decision-making methods. Therefore, the proposed model has the chance to develop new models in terms of applicability to different multi-criteria decision-making problems. A real-world case study is carried out to show the model's efficacy and efficiency. The obtained results verify that the model can reach more desirable solutions and can sort out decision-making problems in food industry fields.

Conclusion

Companies are under pressure from strong competition because of globalization to provide their consumers with high-quality products quickly and on schedule. Logistics operations of companies are the key of operational excellence to expand their market share and guarantee sustained consumer satisfaction. Therefore, companies aim to achieve these goals by concentrating on their core capabilities and outsourcing high-cost logistical tasks to industry leaders.

New logistics capabilities and solutions are demanded from companies that struggle to manage their supply chain processes successfully. Problems such as being unable to respond to sudden changes, being unable to deliver on time, and losing consumers are observed with 3PLP selections that solely consider cost and quality. It has become necessary to develop new methods as well as integrated methods since the decision-maker's subjective decisions while selecting 3PLP increase uncertainty. To support companies in making decisions about the 3PLP selection problem, an integrated fuzzy MCDM model composed of PFAHP and GTOPSIS methods is developed in this study.

The 3PLP selection problem from this study was utilized by an international food company in Turkey to evaluate the proposed method and demonstrate possible applications of the stated MCDM model. The results of the PFAHP analysis indicated that the three factors with the most effects were price, level of service, and on-time delivery. Based on observations, the criterion that is most affected by these factors is the company's reputation. Still, the most affected criterion is usually the company image. Because of this, it is possible to state that every aspect of a logistics company's activities, whether positive or negative, directly or indirectly, affects the company's reputation. Using the weights derived from the PFAHP approach, one of the alternatives was chosen using the GTOPSIS method.

The company's preference for the seventh logistics provider has been ascertained.

In subsequent research, the methodology presented in this work can be applied to address many decision-making issues, including staff and supplier selection. In addition, it can employ additional fuzzy numbers in various contexts, like interval type-2, hesitant, and image.

References

- Aguezzoul, A., & Pires, S. (2016). 3PL performance evaluation and selection: a MCDM method. *Supply Chain Forum: An International Journal*, 17(2), 87–94.
- Akman, G., & Baynal, K. (2014). Logistics service provider selection through an integrated fuzzy multicriteria decision making approach. *Journal of Industrial Engineering*, 2014.
- Ali, S. S., Kaur, R., & Dubey, R. (2014). Analysis of 3PL sustainable relationship framework. *International Journal of Services and Operations Management*, 17(4), 404. <https://doi.org/10.1504/IJSOM.2014.060000>
- Alkharabsheh, A., Moslem, S., Oubahman, L., & Duleba, S. (2021). An integrated approach of multi-criteria decision-making and grey theory for evaluating urban public transportation systems. *Sustainability*, 13(5), 2740.
- Alwan, S. Y., Hu, Y., Al Asbahi, A. A. M. H., Al Harazi, Y. K., & Al Harazi, A. K. (2023). Sustainable and resilient e-commerce under COVID-19 pandemic: a hybrid grey decision-making approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 1–21.
- Arunagiri, R., Pandian, P., Krishnasamy, V., Ramasamy, R., & Sivaprakasam, R. (2023). Selection of browsers for smartphones: a fuzzy hybrid approach and machine learning technique. *Knowledge and Information Systems*, 1–26.
- Aydin, S. (2021). A fuzzy MCDM method based on new Fermatean fuzzy theories. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 20(03), 881–902.
- Badi, I., Alost, A., Elmansouri, O., Abdulshahed, A., & Elsharief, S. (2023). An application of a novel grey-CODAS method to the selection of hub airport in North Africa. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 6(1), 18–33.
- Bayazit, O., & Karpak, B. (2013). Selection of a third party logistics service provider for an aerospace company: An analytical decision aiding approach. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 15(4), 382–404. <https://doi.org/10.1504/IJLSM.2013.054898>
- Bianchini, A. (2018). 3PL provider selection by AHP and TOPSIS methodology. *Benchmarking: An International Journal*, 25(1), 235–252. <https://doi.org/10.1108/BIJ-08-2016-0125>
- Biswas, S., & Pamucar, D. (2023). A modified EDAS model for comparison of mobile wallet service providers in India. *Financial Innovation*, 9(1), 1–31.
- Bulgurcu, B., & Nakiboglu, G. (2018). An extent analysis of 3PL provider selection criteria: A case on Turkey cement sector. *Cogent Business & Management*, 5(1), 1469183. <https://doi.org/10.1080/23311975.2018.1469183>
- Çalık, A., Erdebilli, B., & Özdemir, Y. S. (2023). Novel integrated hybrid multi-criteria decision-making approach for logistics performance index. *Transportation Research Record*, 2677(2), 1392–1400.
- Cebi, S., Gündoğdu, F. K., & Kahraman, C. (2023). Consideration of reciprocal judgments through Decomposed Fuzzy Analytical Hierarchy Process: A case study in the pharmaceutical industry. *Applied Soft Computing*, 110000.
- Çelikkbilek, Y., & Tüysüz, F. (2016). An integrated grey based multi-criteria decision making approach for the evaluation of renewable energy sources. *Energy*, 115, 1246–1258.

- Chang, K.-H. (2023). Integrating Subjective–Objective Weights Consideration and a Combined Compromise Solution Method for Handling Supplier Selection Issues. *Systems*, 11(2), 74.
- Chen, Y. M., Goan, M.-J., & Huang, P.-N. (2011). Selection process in logistics outsourcing – a view from third party logistics provider. *Production Planning & Control*, 22(3), 308–324. <https://doi.org/10.1080/09537287.2010.498611>
- Daim, T. U., Udbye, A., & Balasubramanian, A. (2013). Use of analytic hierarchy process (AHP) for selection of 3PL providers. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 24(1), 28–51. <https://doi.org/10.1108/17410381311287472>
- Dey, A., LaGuardia, P., & Srinivasan, M. (2011). Building sustainability in logistics operations: a research agenda. *Management Research Review*, 34(11), 1237–1259. <https://doi.org/10.1108/01409171111178774>
- Ecer, F. (2018). Third-party logistics (3PLs) provider selection via Fuzzy AHP and EDAS integrated model. *Technological and Economic Development of Economy*, 24(2), 615–634.
- Ejem, E. A., Uka, C. M., Dike, D. N., Ikeogu, C. C., Igboanusi, C. C., & Chukwu, O. E. (2021). Evaluation and selection of Nigerian third-party logistics service providers using multi-criteria decision models. *LOGI–Scientific Journal on Transport and Logistics*, 12(1), 135–146.
- Erdebilli, B., Gecer, E., Yılmaz, İ., Aksoy, T., Hacıoğlu, U., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2023). Q-ROF fuzzy TOPSIS and VIKOR methods for the selection of sustainable private health insurance policies. *Sustainability*, 15(12), 9229.
- Erkayman, B., Gundogar, E., & Yılmaz, A. (2012). An integrated fuzzy approach for strategic alliance partner selection in third-party logistics. *The Scientific World Journal*, 2012.
- Falsini, D., Fondi, F., & Schiraldi, M. M. (2012). A logistics provider evaluation and selection methodology based on AHP, DEA and linear programming integration. *International Journal of Production Research*, 50(17), 4822–4829.
- Fan, J., Guan, R., & Wu, M. (2020). Z-MABAC method for the selection of third-party logistics suppliers in fuzzy environment. *Ieee Access*, 8, 199111–199119.
- Gardas, B. B., D. Raut, R., & Narkhede, B. . (2019). Analysing the 3PL service provider’s evaluation criteria through a sustainable approach. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 68(5), 958–980. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-04-2018-0154>
- Ghosh, P. (2023). Turkey Earthquake: Where Did It Hit and Why Was It so Deadly. *BBC News*, 6.
- Govindan, K., Khodaverdi, R., & Vafadarnikjoo, A. (2016). A grey DEMATEL approach to develop third-party logistics provider selection criteria. *Industrial Management & Data Systems*.
- Gürçan, Ö. F., Yazıcı, İ., Beyca, Ö. F., Arslan, Ç. Y., & Eldemir, F. (2016). Third party logistics (3PL) provider selection with AHP application. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 226–234.
- Ho, W., He, T., Lee, C. K. M., & Emrouznejad, A. (2012). Strategic logistics outsourcing: An integrated QFD and fuzzy AHP approach. *Expert Systems with Applications*, 39(12), 10841–10850.
- Huo, H., & Wei, Z. (2008a). Grey multi-hierarchical evaluation of third party logistics providers in the environment of supply chain. *2008 4th International Conference on Wireless Communications, Networking and Mobile Computing*, 1–4.
- Huo, H., & Wei, Z. (2008b). Selection of third party logistics providers based on modified grey multi-hierarchical evaluation method. *2008 Chinese Control and Decision Conference*, 2363–2368.
- Ilbahar, E., Karışan, A., Cebi, S., & Kahraman, C. (2018). A novel approach to risk assessment for occupational health and safety using Pythagorean fuzzy AHP & fuzzy inference system. *Safety Science*, 103, 124–136.

- Ji-Feng, D., & Chien-Chang, C. (2011). Middle managers selection for third-party logistics service providers. *International Journal of Physical Sciences*, 6(3), 610–619.
- Jovčić, S., & Průša, P. (2021). A Hybrid MCDM Approach in Third-Party Logistics (3PL) Provider Selection. *Mathematics*, 9(21), 2729.
- Jovčić, S., Průša, P., Dobrodolac, M., & Švadlenka, L. (2019). A Proposal for a Decision-Making Tool in Third-Party Logistics (3PL) Provider Selection Based on Multi-Criteria Analysis and the Fuzzy Approach. *Sustainability*, 11(15), 4236. <https://doi.org/10.3390/su11154236>
- Jung, H. (2017). Evaluation of Third Party Logistics Providers Considering Social Sustainability. *Sustainability*, 9(5), 777. <https://doi.org/10.3390/su9050777>
- Keshavarz Ghorabae, M., Amiri, M., Kazimieras Zavadskas, E., & Antuchevičienė, J. (2017). Assessment of third-party logistics providers using a CRITIC–WASPAS approach with interval type-2 fuzzy sets. *Transport*, 32(1), 66–78.
- Khuman, A. S., Yang, Y., & John, R. (2014). A commentary on some of the intrinsic differences between grey systems and fuzzy systems. *2014 IEEE International Conference on Systems, Man, and Cybernetics (SMC)*, 2032–2037.
- Konstantinou, T., & Gkritza, K. (2023). Examining the barriers to electric truck adoption as a system: A Grey-DEMATEL approach. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 17, 100746.
- Kuo, M.-S., & Liang, G.-S. (2012). A soft computing method of performance evaluation with MCDM based on interval-valued fuzzy numbers. *Applied Soft Computing*, 12(1), 476–485.
- Lakshmi Narayana, S., & Gopalan, V. (2023). Mechanical characterization of particle reinforced jute fiber composite and development of hybrid Grey-ANFIS predictive model. *Journal of Natural Fibers*, 20(1), 2167033.
- Liu, H.-T., & Wang, W.-K. (2009). An integrated fuzzy approach for provider evaluation and selection in third-party logistics. *Expert Systems with Applications*, 36(3), 4387–4398.
- Liu, Y., Zhou, P., Li, L., & Zhu, F. (2020). An interactive decision-making method for third-party logistics provider selection under hybrid multi-criteria. *Symmetry*, 12(5), 729.
- Luyen, L. A., & Thanh, N. Van. (2022). Logistics Service Provider Evaluation and Selection: Hybrid SERVQUAL–FAHP–TOPSIS Model. *Processes*, 10(5), 1024.
- Mohammadkhani, A., & Mousavi, S. M. (2023). A new last aggregation fuzzy compromise solution approach for evaluating sustainable third-party reverse logistics providers with an application to food industry. *Expert Systems with Applications*, 216, 119396.
- Narkhede, B. E., Raut, R., Gardas, B., Luong, H. T., & Jha, M. (2017). Selection and evaluation of third party logistics service provider (3PLSP) by using an interpretive ranking process (IRP). *Benchmarking: An International Journal*, 24(6), 1597–1648. <https://doi.org/10.1108/BIJ-04-2016-0055>
- Nel, J., De Goede, E., & Niemann, W. (2018). Supply chain disruptions: Insights from South African third-party logistics service providers and clients. *Journal of Transport and Supply Chain Management*, 12(1), 1–12.
- Nguyen, N.-A.-T., Wang, C.-N., Dang, L.-T.-H., Dang, L.-T.-T., & Dang, T.-T. (2022). Selection of Cold Chain Logistics Service Providers Based on a Grey AHP and Grey COPRAS Framework: A Case Study in Vietnam. *Axioms*, 11(4), 154.
- Özcan, E., & Ahiskali, M. (2020). 3PL service provider selection with a goal programming model supported with multicriteria decision making approaches. *Gazi University Journal of Science*, 33(2), 413–427. <https://doi.org/10.35378/gujs.552070>

- Oztaysi, B. (2014). A decision model for information technology selection using AHP integrated TOPSIS-Grey: The case of content management systems. *Knowledge-Based Systems*, 70, 44–54. <https://doi.org/10.1016/J.KNOSYS.2014.02.010>
- Pamucar, D., Chatterjee, K., & Zavadskas, E. K. (2019). Assessment of third-party logistics provider using multi-criteria decision-making approach based on interval rough numbers. *Computers & Industrial Engineering*, 127, 383–407.
- Percin, S. (2009). Evaluation of third-party logistics (3PL) providers by using a two-phase AHP and TOPSIS methodology. *Benchmarking: An International Journal*.
- Perçin, S. (2009). Evaluation of third-party logistics (3PL) providers by using a two-phase AHP and TOPSIS methodology. *Benchmarking: An International Journal*, 16(5), 588–604. <https://doi.org/10.1108/14635770910987823>
- Pinar, A., & Boran, F. E. (2022). 3PL Service Provider Selection with q-Rung Orthopair Fuzzy Based CODAS Method. In *q-Rung Orthopair Fuzzy Sets* (pp. 285–301). Springer.
- Pishdar, M., Danesh Shakib, M., Antucheviciene, J., & Vilkonis, A. (2021). Interval type-2 fuzzy super SBM network DEA for assessing sustainability performance of third-party logistics service providers considering circular economy strategies in the era of industry 4.0. *Sustainability*, 13(11), 6497.
- Rahman, S., Ahsan, K., Yang, L., & Odgers, J. (2019). An Investigation into critical challenges for multinational third-party logistics providers operating in China. *Journal of Business Research*, 103, 607–619. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.09.053>
- Rajesh, R., Pugazhendhi, S., Ganesh, K., Ducq, Y., & Lenny Koh, S. C. (2012). Generic balanced scorecard framework for third party logistics service provider. *International Journal of Production Economics*, 140(1), 269–282. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2012.01.040>
- Raji, S. A., Akintuyi, A. O., Wunude, E. O., & Fashoto, B. (2023). *Coupling MCDM-Based ensemble and AHP for the sustainable management of erosion risk in a tropical Sub-Saharan basin*.
- Raut, R. D., Gardas, B. B., Pushkar, S., & Narkhede, B. E. (2019). Third-party logistics service providers selection and evaluation: A hybrid AHP-DEA-COPRAS-G group decision-making approach. *International Journal of Procurement Management*, 12(6), 632–651. <https://doi.org/10.1504/IJPM.2019.102936>
- Raut, R., Kharat, M., Kamble, S., & Kumar, C. S. (2018). Sustainable evaluation and selection of potential third-party logistics (3PL) providers: An integrated MCDM approach. *Benchmarking: An International Journal*, 25(1), 76–97. <https://doi.org/10.1108/BIJ-05-2016-0065>
- Roy, J., Pamučar, D., & Kar, S. (2020). Evaluation and selection of third party logistics provider under sustainability perspectives: an interval valued fuzzy-rough approach. *Annals of Operations Research*, 293(2), 669–714.
- Sahu, A. K., Sahu, A. K., & Sahu, N. K. (2017). Appraisements of material handling system in context of fiscal and environment extent: a comparative grey statistical analysis. *The International Journal of Logistics Management*.
- Senturk, S., Erginel, N., & Yazırlı, Y. (2017). *Interval Type-2 Fuzzy Analytic Network Process for Modelling a Third-party Logistics (3PL) Company*. 28, 311–333.
- Sharma, S. K., & Kumar, V. (2015). Optimal selection of third-party logistics service providers using quality function deployment and Taguchi loss function. *Benchmarking: An International Journal*.
- Singh, S. P., Adhikari, A., Majumdar, A., & Bisi, A. (2022). Does service quality influence operational and financial performance of third party logistics service providers? A mixed multi criteria decision making-text mining-based investigation. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 157, 102558.

- Skender, H. P. (2023). An Analysis Of The Logistics Market And Third-Party Logistics Providers. *Business Logistics in Modern Management*, 23, 63–78.
- So, S., Kim, J., Cheong, K., & Cho, G. (2006). Evaluating the service quality of third-party logistics service providers using the analytic hierarchy process. *Journal of Information Systems and Technology Management*, 3(3), 261–270. <https://doi.org/10.1590/S1807-17752006000300001>
- SoonHu, S. (2010). A decision model for evaluating third-party logistics providers using fuzzy analytic hierarchy process. *African Journal of Business Management*, 4(3), 339–349.
- Sorooshian, S. (2023). Formulation of a Grey Sequence and an Optimization Solution to Present Multi-Layer Family Networks. *Mathematics*, 11(1), 144.
- Tuljak-Suban, D., & Bajec, P. (2020). Integration of AHP and GTMA to Make a Reliable Decision in Complex Decision-Making Problems: Application of the Logistics Provider Selection Problem as a Case Study. *Symmetry*, 12(5), 766. <https://doi.org/10.3390/sym12050766>
- Ulutas, A. (2021). A grey hybrid model to select the optimal third-party logistics provider. *South African Journal of Industrial Engineering*, 32(1), 171–181.
- Vafaeipour, M., Zolfani, S. H., Varzandeh, M. H. M., Derakhti, A., & Eshkalag, M. K. (2014). Assessment of regions priority for implementation of solar projects in Iran: New application of a hybrid multi-criteria decision making approach. *Energy Conversion and Management*, 86, 653–663.
- Wang, C.-N., Nguyen, N.-A.-T., Dang, T.-T., & Lu, C.-M. (2021). A compromised decision-making approach to third-party logistics selection in sustainable supply chain using fuzzy AHP and fuzzy VIKOR methods. *Mathematics*, 9(8), 886.
- Wang, M., Jie, F., & Abareshi, A. (2018). Improving logistics performance for one belt one road: a conceptual framework for supply chain risk management in Chinese third-party logistics providers. *International Journal of Agile Systems and Management*, 11(4), 364–380.
- Wiangkam, N., Jamrus, T., & Sureeyatanapas, P. (2022). The decision-making for selecting cold chain logistics providers in the food industry. *Engineering and Applied Science Research*, 49(6), 811–818.
- Yadav, S., Garg, D., & Luthra, S. (2020). Selection of third-party logistics services for internet of things-based agriculture supply chain management. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 35(2), 204–230. <https://doi.org/10.1504/IJLSM.2020.104780>
- Yang, Y., & John, R. (2012). Grey sets and greyness. *Information Sciences*, 185(1), 249–264.
- Yang, Y., Liu, S., & John, R. (2013). Uncertainty representation of grey numbers and grey sets. *IEEE Transactions on Cybernetics*, 44(9), 1508–1517.
- Yayla, A. Y., Oztekin, A., Gumus, A. T., & Gunasekaran, A. (2015). A hybrid data analytic methodology for 3PL transportation provider evaluation using fuzzy multi-criteria decision making. *International Journal of Production Research*, 53(20), 6097–6113.
- Yazdani, M., Zarate, P., Coulibaly, A., & Zavadskas, E. K. (2017). A group decision making support system in logistics and supply chain management. *Expert Systems with Applications*, 88, 376–392. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.eswa.2017.07.014>
- Ying, Z., & Ru-Chao, Z. (2010). Study on the third party logistics service providers' performance evaluation based on the weighted entropy and analysis process of grey relation. *2010 International Conference on Management Science & Engineering 17th Annual Conference Proceedings*, 582–587.
- Zadeh, L. A. (1978). Fuzzy sets as a basis for a theory of possibility. *Fuzzy Sets and Systems*, 1(1), 3–28.
- Zadeh, L. A., Klir, G. J., & Yuan, B. (1996). *Fuzzy sets, fuzzy logic, and fuzzy systems: selected papers* (Vol. 6). World scientific.

- Zhang, X. (2016). Multicriteria Pythagorean fuzzy decision analysis: A hierarchical QUALIFLEX approach with the closeness index-based ranking methods. *Information Sciences*, 330, 104–124.
- Zheng, Q. (2023). Method for a new risk assessment of urban inundation: G-DEMATEL–AHP. *MethodsX*, 101997.
- Zhou, Y. (2014). The research on supplier selection model of the third party logistics based on grey clustering. *International Journal of Modeling and Optimization*, 4(6), 489.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Günümüz iş dünyasında, küresel rekabetin artması ve müşteri taleplerinin değişimi, şirketlerin tedarik zincirlerini sürekli olarak güncellemelerini zorunlu kılmaktadır. Bu süreçte, riskten korunmanın maliyet yaratması ve verimliliği artırması gibi nedenlerle, şirketler dış kaynak kullanımı seçeneğini değerlendirmekte ve lojistikle ilgili bazı görevleri Üçüncü Taraf Lojistik Sağlayıcılarına (3TLS) devretme eğilimindedirler. Ancak, hangi şirketle iş birliği yapacaklarını seçerken karşılaşılan belirsizlikler ve insan etkisi, karar verme sürecini karmaşık hale getirmektedir.

3TLS'ler özgün lojistik yetkinliklere sahip oldukları için şirketlerin lojistik operasyonlarını etkin ve verimli bir şekilde yönetebilirler (Perçin, 2009). 3TLS'ler müşterinin maliyetlerden tasarruf etmesini, müşteri memnuniyetinin artmasını ve envanteri azaltmasını sağlayabilir, bu da onlara hızlı ve değişken bir sektörde önemli bir avantaj sağlamaktadır (Narkhede vd., 2017). Bu nedenlerle, 3TLS seçimi gün geçtikçe kritik bir konu haline gelmektedir. Şirketler için mali, teknolojik ve sürdürülebilirlik faaliyetlerinin üstesinden gelebilecek doğru bir 3TLS seçmek esastır. 3TLS seçimi, kalite, maliyet ve teslimat süresi gibi birbiriyle yarışan birçok kriter ve yöntemi içeren bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemidir (Y. Liu vd., 2020). Şirketler bu kararı verirken genellikle tek başına maliyeti dikkate almakta, teslimat süresi, marka algısı, sorun çözme kabiliyetleri ve şirketle uzun vadeli ilişkiler gibi diğer faktörleri arka plana atmaktadır. Özellikle büyüyen ve değişen, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimine odaklanan bir iş ortamında maliyet, zaman ve kalite kriterlerini sağlamak artık yeterli olmamaktadır (R. Raut vd., 2018).

Bu noktada, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri önemli bir rol oynamaktadır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri, işletmelerin karmaşık kararlar almasına yardımcı olan önemli araçlardır. Özellikle tedarik zinciri yönetimi gibi alanlarda, bir dizi faktörü dikkate alarak en uygun seçenekleri belirlemek zor olabilir. Bu nedenle, ÇKKV yöntemleri, farklı kriterler arasında denge kurmak ve belirsizlikleri azaltmak için kullanılır.

3TLS seçim sürecine ışık tutacak bütünlük bir ÇKKV modeli önerilmiştir. Bu model, Pisagor bulanık sayıları ve gri sayılar üzerine kurulu bir bütünlük çerçeve kullanmaktadır. Önerilen model, bir gıda endüstrisi şirketinin müşteri siparişlerini yerine getirmek için 3TLS'yi uygulamış ve değerlendirme kriterlerinin ağırlıklarını belirlemek için Pisagor Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi (PBAHP) yöntemini kullanmıştır. Daha sonra, 3PLP'ler arasında en uygun olanını seçmek için Gri İdeal Çözüme Benzerliğe Göre Sipariş Tercih Tekniği (GTOPSIS) yöntemlerini kullanarak sıralama yapmıştır.

Türkiye'deki uluslararası bir gıda firması, belirtilen ÇKKV modelinin nasıl kullanılabileceğini göstermek ve önerilen yaklaşımı doğrulamak için 3TLS seçim problemini kullanmıştır. PFAHP analizinin bulguları, en büyük etkiye sahip üç değişkenin maliyet, hizmet kalitesi ve zamanında teslimat olduğunu göstermiştir. Gözlemler, şirketin itibarının bu kriterlerden en çok etkilenen kriter olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, şirket imajı kriteri genellikle en çok etkilenen kriterdir. Bu nedenle, lojistik şirketinin faaliyetlerinin her bileşeninin şirketin itibarı üzerinde doğrudan ya da dolaylı, olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. PFAHP yaklaşımından elde edilen ağırlıklar kullanılarak GTOPSIS yöntemi ile alternatiflerden biri seçilmiştir. Şirketin yedinci lojistik sağlayıcıyı tercih ettiği tespit edilmiştir.

Gıda sektöründe, tedarik zinciri yönetimi ve lojistik operasyonları son derece kritik öneme sahiptir. Ürünlerin taze ve güvenilir bir şekilde tedarik edilmesi, depolanması ve dağıtılması, müşteri memnuniyeti ve işletme başarısı açısından hayati önem taşır. Bu bağlamda, doğru üçüncü taraf lojistik sağlayıcısını seçmek, işletmelerin rekabet avantajını korumasına ve operasyonel etkinliği artırmasına yardımcı olur. PBAHP yöntemi, gıda sektöründeki işletmeler için farklı lojistik sağlayıcılar arasında değerlendirme yaparken, kriterlerin önceliklerini belirlemede kullanılabilir. Örneğin, zamanında teslimat, ürün kalitesi ve maliyet gibi kriterler, işletmenin önceliklerine göre ağırlıklandırılabilir. Bu, işletmenin kendi önceliklerine uygun olarak lojistik sağlayıcılar arasında daha objektif bir değerlendirme yapmasına olanak tanır. GTOPSIS yöntemi ise farklı lojistik sağlayıcıları arasında en uygun olanını seçerken kullanılabilir. Bu yöntem, işletmenin önceden belirlenen kriterlere dayalı olarak lojistik sağlayıcıları arasında karşılaştırma yapmasına olanak tanır. Önceden belirlenen kriterlere en uygun olan sağlayıcı belirlenir ve işletmenin gereksinimlerini en iyi şekilde karşılayacak olan seçenek ortaya çıkar.

Bu bütünlük yaklaşım, işletmelere karar verme sürecinde daha bilimsel, objektif ve verimli bir yol sunar. Öncelikle, işletme ihtiyaçlarına uygun kriterler belirlenir ve ağırlıklandırılır. Daha sonra, bu kriterlere göre farklı lojistik sağlayıcılar arasında karşılaştırma yapılır ve en uygun olanı seçilir. Bu şekilde, işletmeler lojistik

operasyonlarını daha etkin bir şekilde yönetir ve rekabet avantajlarını korurken, müşteri memnuniyetini artırabilirler.

Yapılan analizler ve bulgular, maliyet, hizmet kalitesi ve zamanında teslimat gibi faktörlerin, 3TLS seçiminde en büyük etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, şirketlerin 3PLP seçiminde daha bilimsel ve objektif bir yaklaşım benimsemelerine olanak tanımaktadır. Tedarik zinciri yönetimi ve 3PLP seçimi, günümüz iş dünyasında giderek daha önemli hale gelmektedir. Şirketler, rekabet avantajı sağlamak ve müşteri memnuniyetini artırmak için doğru lojistik ortaklarını seçmek zorundadır. Bu nedenle, ÇKKV yöntemleri gibi analitik araçlar, karar verme sürecinde belirsizlikleri azaltmak ve daha iyi sonuçlar elde etmek için kritik öneme sahiptirler.

Sonuç olarak, tedarik zinciri yönetimindeki bu gelişmeler, şirketlerin rekabet avantajını sürdürmek ve büyümeyi desteklemek için sürekli olarak stratejilerini gözden geçirmelerini ve optimize etmelerini gerektirmektedir. Bu bağlamda, bütünleşik ÇKKV modelleri, karar verme sürecini iyileştirerek şirketlere daha rekabetçi olma ve müşteri taleplerini karşılama konusunda bu çalışmadaki gibi yardımcı olmaktadır.